

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE GAZETECİLİK MESLEĞİNİN
GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ**

Özge CENGİZ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Selda BULUT**

**DOKTORA TEZİ
GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI**

EKİM - 2021

**TÜRKİYE'DE GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME
SÜRECİ**

Özge CENGİZ

**DOKTORA TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Özge Cengiz

22.10.2021

TÜRKİYE’DE GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ
(Doktora Tezi)

Özge CENGİZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2021

ÖZET

Bu araştırma Türkiye’de gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme sürecini, çalışma ilişkilerinde yaşanan güvencesizleşmeyi ve buna bağlı olarak mesleki pratiklerde meydana gelen değişimi anlamaya yönelik yapılmıştır. Yapılan çalışmayla Türkiye’de gazetecilik mesleğindeki güvencesizleşme sürecini çalışma koşullarında yaşanan kötüleşmeler üzerinden açıklamak ve buna bağlı olarak mesleki pratiklerde meydana gelen dönüşümü ve gazetecilerin bu duruma yönelik mücadelesini anlamlandırabilmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikle güvencesizleşme kavramı, güvencesizleşmenin tarihsel süreci, mesleklerin profesyonelleşmesi ile güvencesizleşme arasındaki ilişki ve güvencesizleşme sürecine yönelik örgütlenme pratikleri kavramsal çerçevede açıklanmıştır. Sonrasında gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme süreci ve 1980 sonrası neoliberal politikalarla birlikte alanda görünürlüğünü artıran güvencesizleşme tartışılmıştır. Bulgular kısmında nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin bir arada kullanılmasına imkân tanıyan karma yöntem kullanılmıştır. Yazılı, görsel, dijital ve serbest alanda, ulusal düzeyde gazetecilik faaliyetini yürüten 209 kişiyle online anket yapılmış, 15 gazeteciyle ise derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Anket ve mülakatlardan elde edilen veriler karma yöntemin açıklayıcı ardışık sıralı desenine göre değerlendirilmiştir. Öncelikle düşük ücretler, işsizlik, sendikasılaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam, çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artışı gibi çalışma koşullarında meydana gelen güvencesizleşme süreci incelenmiş, sonrasında ise bu sürecin mesleki pratiklerde meydana getirdiği uzmanlaşma, vasıfsızlaşma, editoryal bağımsızlık başlıkları ele alınmıştır. Bununla birlikte gazetecilerin tüm bu sürece yönelik nasıl bir mücadele ortaya koydukları, bu mücadelenin hangi düzeyde (bireysel/örgütsel) seyrettiği gazetecilerin deneyimleri üzerinden açıklanmıştır. Yapılan çalışmanın sonucuna göre ücret, istihdam, sosyal haklar, çalışma süresi ve yoğunluğu gibi çalışma ilişkilerine yönelik unsurlarda güvencesizleşmenin arttığı, bu durumun uzmanlaşma, eğitim, editoryal bağımsızlık gibi mesleki pratikleri olumsuz yönde etkilediği, buna yönelik gazetecilerin güçlü bir örgütlenme ortaya koyamadıkları bulgulanmıştır.

Bilim Kodu : 116501
Anahtar Kelimeler : Güvencesizleşme, gazetecilik, profesyonelleşme, proleterleşme, örgütlenme
Sayfa Adedi : 339
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Selda BULUT

THE PRECARIOUS PROCESS OF JOURNALISM PROFESSION IN TURKEY

(Ph. D. Thesis)

Özge CENGİZ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

October 2021

ABSTRACT

This research has been carried out to understand the precarization process of the journalism profession in Turkey, the precariousness experienced in working relations and the change in professional practices as a result. The aim of this study is to explain the precarization process in the journalism profession in Turkey through the deterioration in working conditions and to make sense of the transformation in professional practices and the struggle of journalists against this situation. In this context, first of all, the concept of precarity, the historical process of precarity, the relationship between professionalization of professions and precarity, and organizational practices for the precarization process were explained in a conceptual framework. Afterwards, the professionalization process of the journalism profession and the precarization which increased its visibility in the field together with the post-1980 neoliberal policies were discussed. In the findings section, a mixed method was used which allows qualitative and quantitative data collection techniques to take place together. An online survey was conducted with 209 people who carry out journalism activities at the national level in the printed, visual, digital and free field, and in-depth interviews were conducted with 15 journalists. The data obtained from the questionnaires and interviews were evaluated according to the explanatory sequential design of the mixed method. First of all, the process of precarization in working conditions such as low wages, unemployment, non-unionization, regression in social rights, flexible employment, and increase in working hours and intensity were examined, and then the topics of specialization, unqualification, and editorial independence that brought about by this process created in professional practices were discussed. After all, what kind of a struggle the journalists put up for this whole process and at what level (individual/organizational) this struggle is observed were explained through the experiences of the journalists. According to the results of the study, it was found that the precarization increased in factors such as wages, employment, social rights, working time and intensity, this situation negatively affected professional practices such as specialization, education, editorial independence, and that journalists could not put forward a strong organization.

Science Code : 116501
Key Words : Precarization, journalism, professionalization, proletarianization, organization
Page Number : 339
Supervisor : Prof. Dr. Selda BULUT

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın meydana gelmesinde emeği geçen birçok isim var. Öncelikle bilgisi, yönlendirmesi, yardımseverliği ve büyük desteği için sevgili danışmanım Selda BULUT'a, tez süreci boyunca beni sürekli cesaretlendiren ve yardımlarını esirgemeyen Yüksel AKKAYA ve Serpil KARLIDAĞ'a, değerli yorumları ile çalışmama katkı sağlayan Cem YAŞIN ve Gökhan DEMİRKOL'a, yardımlarından dolayı Görkem YANIK'a, araştırma bursu sağladığı için TÜBİTAK'a, güzel yorumları ve tezi bitirmem için sürekli yaptıkları teşvikler adına çalışma arkadaşlarım Zöhre AKYOL ve Bilal SÜSLÜ'ye, bu süreçte beni hep destekleyen Funda ŞEHİRLİ, Melik KOÇ, Tuğba AKDAL ve Hakan ÇELİK'e, moral, motivasyon ve her türlü destek için canım arkadaşlarım Konuralp AKTAŞ'a, Tezcan KAPLAN'a, Hilal BERGE'ye, Hülya Demir YALEZE'ye, kendi işlerini bırakarak benim için koşturan canım arkadaşım Işkın Özbulduk KILIÇ'a, yardımları, desteği ve varlığı için süper kahraman Ülkü Neslihan AKTAŞ'a, tez sürecinin başından itibaren sürekli yanımda olan, bıkmadan usanmadan sorularımı yanıtlayan, beni destekleyen canım kardeşim Aysel YILDIZ'a, güzel destekleri için Halime CENGİZ'e ve Sadri CENGİZ'e, ne yapsam beni koşulsuz destekleyecek olan canım annem Harika ÖNERK'e, canım babam Genççağa ÖNERK'e, canım ablam Gözde EVGİN'e, tezimi savunacağım gün bile yüzümü güldüren küçük yeğenim, ponçığım Zeynep EVGİN'e, mesleğine şu anda devam etmiyor olsa da gönüllerin muhabiri Altan EVGİN'e, bu süreçte cırıltılarıyla beni hep güldüren muhabbet kuşum ŞENER'e, hep destek tam destek yanımda olan, beni sakinleştiren, neşelendiren, her koşulda en büyük yardımcım canım eşim Can CENGİZ'e ve son olarak değerli vakitlerini ayırarak bu çalışmayı gerçekleştirmemi mümkün kılan kıymetli basın emekçilerine çok teşekkür ederim. İyi ki varsınız!

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiv
1. GİRİŞ	1
2. GÜVENCESİZLEŞME - KAVRAM ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR	13
2.1. Güvencesizleşmenin Tarihsel Süreci.....	23
2.1.1. Fordizm ve Fordist Dönemde Güvencesiz Koşullara Karşı Elde Edilen Kazanımlar	23
2.1.2. Post-Fordizm ve Güvencesizliğin Yükselişi	30
2.1.3. Yeni Çalışma Biçimleri ve Güvencesizleşmenin Yeni Görünümleri	35
2.2. Güvencesizleşmeyi Meslekler Üzerinden Okumak	48
2.2.1. Profesyonelleşmeme.....	52
2.2.2. Proleterleşme	55
2.3. Örgütlülük ve Direniş Stratejileri	60
2.3.1. Formel Direniş Stratejileri.....	62
2.3.2. Enformel Direniş Stratejileri	68
3. GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ.....	73
3.1. Gazetecilik Mesleğinin Sınırları ve Profesyonelleşme Süreci	73
3.1.1. Haberleşme Faaliyetleri: Profesyonel Bir Mesleğe Doğru	77
3.1.2. Profesyonel Gazetecilik Versus Güvencesizleşme.....	81
3.1.2.1. Profesyonelleşmenin ilk adımları	92

	Sayfa
3.1.2.2. 1980 sonrası medya endüstrileri ve güvencesizliğin yükselişi.....	102
3.1.2.2.1. Gazetecilerin çalışma koşullarında güvencesizleşme.....	106
3.1.2.2.2. Gazetecilik ve mesleki pratiklerin güvencesizleşmesi	114
3.2. Türkiye’de Gazetecilik Mesleğinin Güvencesizleşme Süreci.....	120
3.2.1. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye’de Gazetecilik Mesleğinin Gelişimi	120
3.2.2. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Gazetecilik ve Güvencesizleşme	137
3.2.2.1. Gazetecilerin çalışma koşullarının güvencesizleşmesi.....	147
3.2.2.1.1. İstihdam	147
3.2.2.1.2. Atipik çalışma	152
3.2.2.1.3. Düşük ücretler	154
3.2.2.1.4. Sendikasızlaşma	157
3.2.2.1.5. Sosyal haklarda gerileme	160
3.2.2.1.6. Çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artışı.....	162
3.2.2.2. Güvencesizleşme sürecinin gazetecilik mesleğine yansımaları	164
3.2.2.2.1. İçeriğin yüzeyselleşmesi	164
3.2.2.2.2. Uzmanlaşma ve vasıfsızlaşma.....	167
3.2.2.2.3. Editoryal bağımsızlık	169
4. BULGULAR.....	173
4.1. Yöntem	173
4.2. Demografik Bilgiler	178
4.3. Çalışma Koşullarının Güvencesizleşmesi	180
4.3.1. İstihdam	182

	Sayfa
4.3.2. İş Güvenliği	194
4.3.3. Düşük Ücretler	197
4.3.4. Deneyim ve İşsizlik	205
4.3.5. Çalışma Süresi ve Yoğunluğu	212
4.3.6. Mesleki ve Sosyal Haklarda Gerileme	220
4.4. Güvencesizleşmenin Mesleki Pratiklere Yansıması.....	228
4.4.1. Eğitim Sorunu	232
4.4.2. Uzmanlaşma ve Yeni İletişim Teknolojileri ile Değişen Pratikler .	235
4.4.3. Editoryal Bağımsızlık.....	252
4.5. Güvencesizleşmeye Karşı Örgütlenme Pratikleri.....	259
4.6. Gelecek Kaygısı	273
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	281
KAYNAKLAR	293
EKLER	309
EK-1. Türkiye Medya Sahipleri Ağı	310
EK-2. Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları.....	311
EK-3. Anket Formu	316
EK-4. Mülakat Soru Formu.....	324
EK-5. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri.....	329
EK-6. Çapraz Tablolar	330
ÖZGEÇMİŞ.....	338

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 3.1. Farklı istihdam türlerine göre gazetecilerin sahip olduklarını düşündükleri haklar	110
Tablo 3.2. TÜİK yazılı medya istatistikleri 2012 ve 2019 yayın bölümü verileri	148
Tablo 3.3. En son mezun olunan okul ve mezun olunan alana göre işgücü durumu, 2019, 2020 Gazetecilik ve enformasyon verileri	148
Tablo 3.4. Bilgi ve İletişim iktisadi kolunda senelere göre kayıt dışı istihdam oranları	153
Tablo 3.5. Bilgi ve iletişim ekonomik faaliyet kolunda cinsiyete göre yıllık ortalama brüt kazanç	154
Tablo 3.6. Sendikasılaşma tablosu	159
Tablo 4.1. Yeni iletişim teknolojileri ile ilgili ifadeleri verilen yanıtların dağılımı	236

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. Katılımcıların yaş aralığı	178
Şekil 4.2. Katılımcıların cinsiyet dağılımı	179
Şekil 4.3. Çalışma koşulları ile ilgili tutum sorularına verilen yanıtların dağılımı	181
Şekil 4.4. Katılımcıların istihdam durumlarına göre dağılımı	182
Şekil 4.5. Katılımcıların Çalışma Biçimlerine Göre Dağılımı	189
Şekil 4.6. Esnek çalışma biçimlerinin artması ile ilgili katılımcı tutumlarının dağılımı	190
Şekil 4.7. İş güvenliği konusunda katılımcıların tutum dağılımı	195
Şekil 4.8. Katılımcıların aylık ortalama gelir dağılımı	197
Şekil 4.9. Çalışma biçimlerine göre aylık ortalama gelir dağılımı	198
Şekil 4.10. “Aldığım ücret emeğimin karşılığı olarak yeterli değildir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	199
Şekil 4.11. “Gazeteciler arasında görev tanımlarına göre (muhabir, editör, köşe yazarı, yazı işleri sorumlusu vb.) gelir dağılımı adaletli değildir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	203
Şekil 4.12. Katılımcıların deneyimlerine göre dağılımı.....	205
Şekil 4.13. Katılımcıların işsiz kalma sürelerine göre dağılımı	208
Şekil 4.14. Katılımcıların günlük ortalama çalışma süresi dağılımı	212
Şekil 4.15. Çalışma süresi ve yoğunluğu tutum yanıtlarının dağılımı	215
Şekil 4.16. “Mesleki haklarımdan haberdarım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	221
Şekil 4.17. Cinsiyete Göre Sosyal Haklardan Faydalanma Dağılımı	222
Şekil 4.18. İstihdam durumuna göre sosyal haklardan faydalanma dağılımı	223
Şekil 4.19. “İşsizlik, düşük ücretler, sendikasızlaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam ve benzeri unsurlar gazeteciliğin mesleki pratiklerini olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	229

Şekil	Sayfa
Şekil 4.20. “Gazeteciliğin temel vasıfları (araştırma yapma, veri toplama, haber yazma, haber doğrulama vb.) değersizleşmektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	231
Şekil 4.21. Eğitime dair tutum ifadelerine verilen yanıtların dağılımı	233
Şekil 4.22. Yaşa göre yeni iletişim teknolojileri ile ilgili kurs/eğitim alma durumunun dağılımı	238
Şekil 4.23. “Yeni iletişim teknolojilerine dair uzmanlaşmalar meslekteki geleneksel becerilerin önüne geçmiştir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	240
Şekil 4.24. İş yükünün artması ve muhabir kadrolarının daralması ile ilgili ifadelere verilen yanıtların dağılımı	244
Şekil 4.25. “Teknolojideki yenilikler gazetecilerin istihdam edilme oranlarını olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	247
Şekil 4.26. “Youtube, Periscope, Twitter ve benzeri mecralar işsiz kalan, çalışma koşullarından memnun olmayan gazeteciler için, geleneksel mecralara göre daha güvenceli bir ortam sağlamaktadır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	250
Şekil 4.27. “Üreteceğim içeriğin seçiminde etkiliyim” ve “Ürettiğim içeriğin yayın aşamasında etkiliyim” ifadelerine verilen yanıtların dağılımı ..	253
Şekil 4.28. “Ürettiğim içeriğin seçim, yazım ve yayın aşamasında çalıştığım kurumun yayın politikasını ve benden beklentisini gözetirim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	254
Şekil 4.29. “Editoryal bağımsızlığa sahibim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	255
Şekil 4.30. “Yöneticilerimle istediğim zaman, istediğim koşullarda (örneğin yüz yüze) görüşebilirim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	260
Şekil 4.31. Mesleki örgütlülük durumu	261
Şekil 4.32. “Sendika üyeliği meslekte yöneticilerin onaylamadığı bir durumdur” ifadesine verilen yanıtların dağılımı.....	263
Şekil 4.33. “Sendika, dernek ve mesleki birliklerin daha güvenceli çalışma koşulları sağlamada etkili olacağını düşünüyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	264
Şekil 4.34. Toplu iş sözleşmesi yapılan çalışanların dağılımı	266

Şekil	Sayfa
Şekil 4.35. Katılımcıların hak arama süreçlerine yönelik eyleme katılma durumları	267
Şekil 4.36. “Gazeteciler arasında güçlü bir dayanışma vardır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	269
Şekil 4.37. Kaygı unsurları.....	276
Şekil 4.38. “Uzun vadede mesleğime devam etmeyi düşünüyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı	278

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AA	Anadolu Ajansı
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANKA	Anka Haber Ajansı
API	Amerikan Basın Enstitüsü
ASNE	Amerikan Gazete Editörleri Derneği
ASSEDIC	Sanayi ve Ticarete İstihdam Derneği
BBC	Britanya Yayın Kuruluşu
BİANET	Bağımsız İletişim Ağı
BİK	Basın İlan Kurumu
BYEGM	Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı
DHA	Demirören Haber Ajansı
DMG	Doğan Medya Grubu
DP	Demokrat Parti
FIJ	Uluslararası Gazeteciler Federasyonu
HDP	Halkların Demokratik Partisi
IFJ	Uluslararası Gazetecilik Federasyonu
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
İHA	İhlas Haber Ajansı
LGBTQ	Lezbiyen Gay Biseksüel Transeksüel Queer
M4D	Media for Democcy /Demokrasi için Medya
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MPM	Medyada Çoğulculuk Raporu

Kısaltmalar

Açıklamalar

NUJ

Ulusal Gazeteciler Sendikası

OECD

İktisadi İşbirliği ve Geliştirme Vakfı

PTT

T.C. Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel
Müdürlüğü

RSF

Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü

SGK

Sosyal Güvenlik Kurumu

SPSS

Sosyal Bilimler için İstatistik Programı

TEKEL

Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol
İşletmeleri A.Ş. Genel Müdürlüğü

TGS

Türkiye Gazeteciler Sendikası

TMSF

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TRT

Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TÜİK

Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRK-İŞ

Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

1. GİRİŞ

Gazetecilik, basılı, görsel-işitsel, dijital mecralarda haber toplama, yazma, değerlendirme, yorumlama, sunma faaliyetlerinin belirli bir ücret karşılığında gerçekleştirildiği, kökeni matbaanın gelişimi ile birlikte ortaya çıkan haber mektuplarına dayanan bir meslektir. Bununla birlikte gazeteciliğin kamuyu bilgilendirici rolü, hem diğer mesleklerle gazetecilik arasında bir sınır çizmekte hem de bu durum mesleğin salt ücretli bir faaliyet olarak ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Böylelikle gazeteciliğin ve gazetecilerin profesyonelliği, belirli bir ücret karşılığı yapılan faaliyet olmaktan çıkarak, doğruluk, objektiflik gibi çeşitli etik unsurlar üzerinden değerlendirilmektedir.

Bu noktada ele alınması gereken temel husus, genel olarak mesleklerin ve meslekleşme sürecinin sermayeden bağımsız hareket etmediğidir. Dolayısıyla gazetecilik mesleğinin de haber mektupları ile birlikte bir faaliyet olarak ilk ortaya çıktığı andan günümüze kadar sermaye ile arasında sarsılmaz bir bağ olduğu belirtilmelidir. Bu noktanın vurgulanmasının temel sebebi, üretim ilişkilerinde meydana gelen gelişmelerin meslekleri de etkilediği, gazetecilik mesleğinin de bu çerçevede düşünülmesinin gerekliliğidir.

Günümüzde gazetecilik mesleğinde izi sürülmesi gereken en önemli unsurlardan birisi de güvencesizleşmedir. “Güvencesizlik” temel olarak iş güvencesinden ve sosyal haklardan yoksun olma ve bu nedenle sürekli olarak gelecek kaygısı taşıma anlamına gelmektedir (Oğuz, 2012: 231). Bu çerçevede işsizliğin artışı, ön bildirimsiz işten çıkarmaların yükselişi, atipik olarak da bilinen sigortasız, güvencesiz işlerin yaygınlaşması, sosyal haklardan mahrumiyet, çalışanların kendilerini temsil edebilecekleri ortamın sağlanamaması, sendikasızlaşmanın artışı, düşük ücretlere çalışma, iş güvenliğinin sağlanamaması gibi unsurlar ve tüm bu olumsuz durumların yarattığı belirsizliğe bağlı olarak çalışanların sürekli gelecek kaygısı yaşamaları, güvencesizleşmeyi işaret eden unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Güvencesizleşme olgusu, küreselleşmenin, esnek çalışmanın, standart dışı istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasıyla beraber günümüzün sıklıkla tartışılan çalışma ilişkileri sorunu haline gelmiştir. Bu olgunun sorun haline gelmesindeki en önemli etken, Fordist çalışma ilişkilerinden Post-Fordist/esnek çalışma ilişkilerine geçilmesi ve işçilerin Fordist çalışma düzeninde elde ettikleri birçok hakkın işlevsiz hale

gelmesidir. Sabit, iyi düzenlenmiş bir emek gücüne bağlı olarak iş süreçlerini bir dizi ayrı görevlere parçalayan, üretim bandına dayalı bir iş yönetim sürecinden; esnek, parçalanmış bir emek gücünün sigortasız, güvencesiz modellere göre istihdam edildiği bir yönetim sürecine geçişle birlikte Fordist dönemde çeşitli kazanımlar elde ederek sistem içerisinde yerlerini garantileyen kesimlerin, Post-Fordist süreçle birlikte bu konumlarını yitirmeye başladıkları, böylelikle güvencesizleşme sürecinin tüm topluma yayıldığı ve yeniden üretim alanının da hızla metalaştırıldığı söylenebilir.

Güvencesizleşme süreci her ne kadar Post-Fordist çalışma biçimleri içerisinde görünürlüğünü artırsa da özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile birlikte köleler, kadınlar gibi bazı kesimlerde ortaya çıkmış, kapitalizmin işçi ile işveren arasındaki sınırları çizdiği andan itibaren işçinin çalışma yaşamında varlığını sürdürmüştür. Kapitalist üretim emek gücü ile emek araçları arasındaki ayrılığı bizzat yeniden üreten bir sistemdir. Bu sistem içerisinde emekçi sürekli olarak yaşamak için emeğini satmak zorunda, işverenler ise sistem içerisinde erimemek için karlarını artırmak zorundadır (Marx, 2018: 551;552). Bu nedenle işverenler karlarını daha fazla artırma adına işçilerin çalışma koşullarında belli başlı değişikliklere gidebilirler. Ayrıca güvencesizleşme süreci sadece standart istihdam koşullarının dışında kalan çalışma hayatında etkili değildir, standart istihdam biçimi altında çalışan işçilerin de güvencesizleşme olasılığı vardır (Vosko, 2006; Temiz, 2004; Savul, 2012: 129). Tam zamanlı ve daimi süreli çalışmasına rağmen sendikal haklardan yoksun olan bir işçi de güvencesizlik sürecine dahildir (Schenk'ten aktaran Savul, 2012:129). Kafa ve kol emeği işçilerinin her ne kadar farklı etkilenseler de güvencesizlik sürecini deneyimledikleri söylenebilir (Savul, 2012: 136).

Bu çerçevede güvencesizleşmenin izleri üretim süreçlerinde ve çalışanların ekonomik, gündelik koşullarında sürülebileceği gibi meslekler bazında da incelenebilir, keza profesyonel mesleklerin varlığı kapitalist düzen içerisinde belirmiştir. Çalışanların belirli alanlarda uzmanlaşmaları, kendi aralarında bir dil geliştirmeleri, becerilere göre alt dallara ayrılmaları Fordist üretim sürecine bağlı olarak profesyonelleşme sürecinin önünü açmıştır. Üretimin düzenlenmesi, üretimi düzenleyen/denetleyen/geliştiren mesleklerin gelişimi kârlı bir dönemin başlangıcı olmuş, hem işverenler hem de çalışanlar bu dönemde çeşitli kazanımlar elde

etmişlerdir. Mesleki birliklerin ve örgütlerin kurulması, bu örgütlerin yapılan iş üzerinde bir özerklik sağlaması elde edilen kazanımlarda büyük rol oynamıştır. Bununla birlikte Fordist sistemin kendi içerisinde çıkmaza girmesi ve işverenlere daha fazla kâr getirememesi esnekleşme politikalarının önünü açmış, bu politikaları uygulayabilmek için sendikasılaşma politikaları yürütülmüş, bu durum ise meslek sahiplerinin profesyonelleşme süreci ile birlikte elde ettikleri kazanımların yavaş yavaş erimesine neden olmuştur.

Yeni Post-Fordist üretim dönemi içerisinde çalışanlardan “seri hareket etmeleri, her an değişime hazır olmaları, sürekli olarak risk almaları, düzenlemelere ve formel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmaları” istenmektedir (Sennett, 2018: 9). Bunun yanı sıra becerilerini ve yeteneklerini sürekli olarak geliştirmeleri, birden fazla iş deneyimlemeleri, gerektiğinde birden fazla kişinin yaptığı işi üstlenebilmeleri, kısacası esnek politikalara uygun bir biçimde modifiye olmaları beklenmektedir. Bu yeni çalışma düzeni ise çalışanlarda daha fazla strese, çalışma zamanı ile iş zamanının kayganlaşmasına, belirsizliğe yol açmaktadır. Bu belirsizlikten etkilenen çalışanların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır.

Bu çerçevede gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme süreci düşünüldüğünde, üretim ilişkilerinde olduğu gibi mesleğin gelişiminde de Fordist ve Post-Fordist dönem ayrımı yapmak mümkündür. Gazetecilik faaliyetinin kökeni, on altıncı yüzyılda ticari merkezler arasında haberleşmeyi sağlama amacıyla kullanılmaya başlanan haber bültenlerine kadar gitmektedir. Bununla birlikte on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren gazeteciliğin profesyonel bir meslek olma yolunda ilerlediği söylenebilir. Her ne kadar bu döneme kadar gazetecilik mesleği ile ilgili çeşitli adımlar atılsa da gazeteci kimliğinin oluşması, gazetecilik mesleğinin sınırlarının çizilmesi, çalışma koşullarının düzenlenmesi Fordist dönemde meydana gelmiştir.

Mesleki birliklerin kurulması, mesleki eğitimin başlangıcı, etik kuralların oluşması, tatil, ücret gibi hakların düzenlenmesi Fordist dönemle birlikte belli bir ivme kazanmıştır. Bu durumun temel sebebi ise Fordist üretim biçimi ile birlikte işçi ile işveren arasındaki sınırın belirlenmesi ve kapitalist sistemi verimliliği sağlayacak bir düzene ulaştırma gayesiyle bu sınırların iki tarafın da lehine olacak şekilde düzenlenmesidir. Gazetecilik mesleği de bu süreçten bağımsız ilerlememiştir. Yirminci yüzyıldan itibaren gazetelerin de tıpkı fabrikalarda olduğu gibi büyümeye

başladığı söylenebilir. Bu büyüme gelişkin bir işbölümünü, uzmanlık alanlarını gerektirmiş, böylelikle meslek profesyonelleşmeye başlamıştır.

Öncelikle üretilen haberler, dolayısıyla da gazetecilik mesleği kitleselleşmeye başlamış, büyük ölçekli medya kuruluşları meydana gelmiş, bu kuruluşlarda çalışanlar muhabirinden, işletme yöneticilerine kadar uzmanlaşmaya başlamış, tüm bu süreci yönetebilme adına meslek ilkeleri ve etik kodlar oluşturulmuştur. Bu döneme kadar gazetecilik faaliyetinin yanı sıra memuriyet gibi çeşitli işlerle de uğraşan ve birden fazla gelir kapısı olan gazetecilerin, artan uzmanlaşma ve işbölümüyle birlikte sadece gazetecilik alanına yoğunlaştıkları bir dönem başlamış, kendilerini artık profesyonel olarak tanımlayan gazeteciler mesleki birlikler kurma girişimlerini başlatmışlardır (Banning, 1999). Kurulan birlikler ve sendikalar gazetecilerin çalışma koşulları üzerinde kimi düzenlemeler gerçekleştirmelerinin önünü açmış, asgari ücret, toplu sözleşme, işe alınma, işten atılma, tatil gibi haklar 1900’lü yılların başından itibaren sağlanmıştır (Özsever, 2004: 63-64). Yine bu dönemden itibaren gazetecilik eğitimi veren kurumların meydana gelmesi ve çoğalması hem mesleğin profesyonelleşmesinde hem de uzman gazeteci kadrolarının yetişmesinde önemli rol oynamıştır.

Mesleğin profesyonelleşmesinde ve gazetecilerin çalışma koşullarında iyileşmelerdeki en önemli unsurlardan birisi ise gazetelerin finansal yapısında meydana gelen değişimdir. 1900’lü yıllara kadar büyük ölçekli kuruluşlardan ziyade, daha küçük ölçekli, genellikle gazeteci patronlara sahip gazeteler mevcuttur. Bununla birlikte gazeteciliğin meslek haline gelmesi, istihdam alanının genişlemesi, kitleselleşmesi ve tüm bunların neticesinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşması, gerek tiraj gerekse reklam gelirleri ile gazeteciliği ekonomik bağlamda cazibeli bir konuma yerleştirmiş, böylelikle büyük sermaye sahiplerinin alana girişi sağlanmıştır (Picard, 2010: 22-23).

Türkiye’de gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışı ise dünyadaki örneklerinden daha geç bir zamana denk düşmektedir. Batılılaşma politikaları çerçevesinde gazetecilik devlet eli ile ortaya çıkmış, gazetecilik görevini ise genellikle ek bir iş olarak devlet memurları yürütmüşlerdir (Altun, 1995: 19). Dolayısıyla gazeteciliğin ilk ortaya çıktığı dönemde devletin, gazeteler üzerindeki denetimi ve gücü fazladır. Mesleğin profesyonel bir hal alması ise 1900’lü yıllardan sonra gerçekleşmiş, gerek hukuki

düzenlemelerle gerekse mesleki birliklerin ve eğitimin başlaması ile birlikte profesyonelleşme yolunda ilk adımlar atılmıştır. Bununla birlikte işe alınma, işten çıkarılma, ücret, sosyal güvenlik gibi hususlarda gazetecilerin haklarının düzenlenmesi 1950'li yıllarda gerçekleşmiş, 1961 tarihinde kabul edilen 212 sayılı yasa ile de gazetecilerin çalışma şartlarında çeşitli iyileşmeler yapılmıştır (Özsever, 2004: 40-42).

Türkiye'de 1960'lı yıllardan itibaren teknolojik gelişmelerin etkilediği bir rekabet ortamı oluşan basında hem gazete sahiplerinin profiline hem de gazete içeriklerinin değişimi baş göstermeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren gazetecilik mesleğinden gelen patronların yerini, çeşitli iş sektörlerinden gelen patronlar almaya başlamıştır. Bu durumun yanı sıra gazetecilik tekniklerinde yaşanan gelişmeler de (ofset baskıya geçilmesi gibi) basın içerisinde bir rekabete yol açmış, yeni tekniklerle basılan gazeteler önemli tirajlara ulaşırken, bu tekniği kullanamayan gazeteler yavaş yavaş güçlerini kaybetmeye ve piyasadan silinmeye başlamışlardır. Reklam ve ilan geliri konusunda özel sektör yavaş yavaş devletin yerini almaya başlamıştır.

Bu çerçevede gazeteciliğin ilk ortaya çıktığı dönemde güvencesiz bir yapı sergilediği, gazetecilere iş güvenliği, ücret, işten çıkarılma, tatil gibi konularda güvence temin edilmediği, bütün bu kazanımların Fordist üretim ilişkilerine bağlı olarak 1900'lü yıllardan sonra elde edildiği söylenebilir. Bununla birlikte Fordist dönemde gazetelerin büyük ölçekli yapılar haline gelmeye başlamaları, alanda yoğunlaşmaların ve tekelleşmelerin önünü açmıştır.

1970'li yıllardan itibaren esnekleşme politikalarının işveren lehine daha uygun olacağına karar verilmiş ve işçilerin kazanımları yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır. Esnekleşme politikalarıyla birlikte güçlenen güvencesizleşme olgusu gazetecilik mesleğinde etkili hale gelmiştir. Gazeteciliğin gazeteci kökenli kişiler arasında düzenlenen sahiplik yapısı, meslek dışından sermayenin yatırımlarıyla dışa açık bir pozisyona geçmiş ve tekelleşmeler başlamıştır. Özellikle radyo ve televizyonun gelişimi, alanı büyük sermaye yatırımına açık ve mecbur hale getirmiş, çeşitli sektörlerdeki büyük holdingler medya alanına da giriş yapmıştır. 1980'li yıllardan itibaren devlet kontrolünün azaltılarak özelleştirme politikalarının yükselmesi, gazetecilik alanında bu büyük sermayelerin belirleyici hale gelmesine neden olmuştur. Yatay, dikey ve çapraz tekelleşmelerle büyük şirketler güçlenmiş,

küçük şirketlerse piyasadan silinmiştir. Bütün bu sürecin rekabet ortamına dayalı olarak işlemesi ve var olan rekâbetin daha da güçlü hale gelmesi ise Post-Fordist politikalara bağlı olarak esnek politikaların önünü açmıştır. Gazeteler içerisinde patronaj ilişkilerinin önemi artmış, gazete patronları sayısal esneklik politikalarından yararlanarak işçi alımı ve çıkarımını kolaylaştırmışlardır. Tüm bunların yanı sıra gazetecilerin çalışma zamanları, üstlendikleri iş yükleri de esnekleşmiş, örgütlenmeleri giderek zorlaşmıştır. Ayrıca gazete patronlarının siyasi ve ideolojik pozisyonları nedeniyle, gazeteciler konumları itibarıyla daha savunmasız hale gelmişlerdir (IFJ, 2006).

1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde neoliberal politikaların hâkimiyeti ön plana çıkmaktadır. Türkiye de öncelikle ekonomik istikrarı sağlama adına 24 Ocak kararlarını uygulamış, IMF ve Dünya Bankası’nın isteği üzerine devlet yavaş yavaş piyasadan çekilmeye ve yerini özel kuruluşlara bırakmaya başlamıştır. Yabancı sermayeye yeni teşvik ve kolaylıklar sağlanan bu dönemde ihracatı teşvik edici, ithalatı kolaylaştırıcı önlemler alınmıştır. Basın geleneksel işlevlerini neredeyse tamamen yitirerek devlet ve sermayeden görece özerkliğini yitirmiştir. Medya dışından sermayenin yatırımlarıyla birlikte oligopol bir yapı oluşmuş ve medya tekelleri ortaya çıkmıştır (Bulut, 2009b: 109).

Türkiye’de medya sektöründe yaşanan tekelleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar, mesleğin güvencesizleşmesi bağlamında oldukça önemlidir. İş hukuku açısından bakıldığında, öncelikle gazetecilerin istihdam şanslarının azaldığı görülmektedir. Gazeteci sayısının giderek artmasına karşılık, gazetecilerin çalışabileceği mecraların sayısı giderek azalmaktadır. Bunun neticesinde gazete sahipleri pazarlık noktasında daha güçlü hale gelmekte, gazetecilerin ise pazarlık olanakları neredeyse ortadan kalkmaktadır. Bunun yanı sıra gazeteciler, işverenleri ile yaşadıkları herhangi bir problemde, işten çıkarılma ve iş bulamama kaygısı nedeniyle yasalardan ve sözleşmelerden doğan haklarını dahi kullanamaz hale gelmektedir. Çünkü her daim onların yerine işe alınabilecek, hazırda bekleyen yedek gazeteci ordusu yer almaktadır. Dolayısıyla her ne kadar gazeteciler sözleşmeli olarak işe alınsa dahi bu sözleşmelerin getirdiği güvencelerden yararlanabileceklerini düşünmek bu koşullarda oldukça ütopyik olacaktır (Şuğle, 2001: 22-24).

Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur, tekelleşme neticesinde farklı medya kuruluşlarının tek bir çatı altında birleşmesi ile yönetim, sekreteryaya, yazı işleri gibi bölümler de birleştirilmekte, böylelikle haber müdürü, yapımcı, editör, teknik eleman gibi kadrolar da işsiz kalmaktadır. Bunun dışında alanda çalışılabilecek işyerlerinin oldukça sınırlı olması ve temelde bu mecraların da az sayıdaki sermaye sahiplerine bağlı olması, gazetecilerin işsiz kalmaları durumunda çalışabilecekleri alanı oldukça daraltmaktadır. Örneğin bir işverenin gazetesinde çalışan bir gazeteci işten çıkarıldığı zaman, aynı işverenin diğer yayın organlarında iş bulamamakta, hatta kimi zaman centilmenlik anlayışı gereğince farklı sermaye sahiplerinin yayın organlarında dahi çalışması kısıtlanmaktadır (Bayram, 2013, Şuğle, 2001: 22-24).

Tekelleşmenin getirdiği bir diğer olumsuz sonuç gazetecilerin mesleki pratiklerinin güvencesizleşmesi ile yakından ilgilidir. Medya sahiplerinin birçok alanla bütünleşik bir yapı sergilemelerinin neticesinde gazetecilerin haber alanları da giderek daralmaktadır. Gazetecilerin bağımsızlığı garanti altına alınmadığı için mesleği icra edenler kendi işverenlerinin sahibi olduğu diğer kurum ve kuruluşlara yönelik olumsuz herhangi bir haber yapamaz hale gelmektedir, bunun yanı sıra yine işverenlerinin çıkar ilişkisi içerisinde bulunduğu kişi, kurum ve kuruluşlarla ilgili de haber sınırlamasıyla karşılaşmaktadır. Böylelikle basının kamusal bir hizmet olabilirliliği de ortadan kaybolmaktadır (Şuğle, 2001: 24).

Gazetecilik mesleği “toplumun ihtiyacı olan haberleri sağlamak için insanlık tarafından geliştirilmiş bir sistem” olarak düşünülebilir (Kovach ve Rosentiel, 2017: 21). Ancak bu sistemin işler halde kalması için gazetecinin bağımsız hareket edebilmesi elzemdir. 1980 sonrası gazeteciliğin medyaya dönüşümü gazetecilerin yeni bağımlılık ilişkileri içine girmesine neden olmuştur. Türkiye’de gazetecilik mesleğini icra etmek hiçbir zaman kolay olmamıştır. Ancak gerek hukuki düzenlemelerle gerekse mesleki örgütlerin ve birliklerin faaliyetleriyle gazetecilerin bağımsızlığı için gerekli olan ücret, istihdam, editoryal bağımsızlık gibi haklar sağlanmaktadır. Yeni çalışma ilişkileri ise medya patronlarının daha fazla kâr elde edebilmesi için bu hakların eritilmesini gerektirmektedir. Medyada yeni çalışma ilişkileri içerisinde gazetecilerin iş bulabilmeleri zorlaşmıştır, 71 tane iletişim fakültesi olmasına rağmen (TÜHİD, t.y.) mezun öğrencilerin çalışabilecekleri alan oldukça sınırlıdır.

TGS 2020-2021 Basın Özgürlüğü Raporu'na göre (Coşkun ve Şahin, 2021: 15-16) 2021 senesinde basın kuruluşlarında kayıtlı çalışanların sayısı 23.306'dır, kayıtlı gazetecilerin sadece %64,8'i basın kartına sahiptir, gazetecilik mezunlarının %27,7'si işsizdir, güvencesiz ve sigortasız çalışanlar dâhil edildiğinde bu oran %40'a kadar çıkmaktadır, 43 gazeteci gazetecilik faaliyetinden dolayı cezaevinde bulunmaktadır, 101 gazeteci hakkında soruşturma açılmıştır, 44 gazeteci fiziksel saldırıya uğramıştır, 62 haber sitesine erişim engeli getirilmiştir... 2020'de gazetecilerin 1977 senesinde elde ettikleri yıpranma payı hakkı iptal edilmiştir. Uluslararası Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü'nün (RSF, 2021) 180 ülkenin basın özgürlüğü durumlarını incelediği 2021 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksine göre Türkiye 153. sırada yer almaktadır.

Dünya genelinde artan sigortasız işçi çalıştırma eğilimi Türkiye medyasının da önemli problemlerinden birisidir, kayıt dışı çalışanların sayısında bir artış görülmektedir (Çiğdem, 2019: 198). Böylelikle gazeteciler fikir işçisi olmanın getirdiği ayrıcalıklardan faydalanamaz hale gelmişlerdir. Kadroya alınan gazeteciler çalıştıkları kurumda ücret farklılaşması, çoklu görev dağılımı gibi başka sorunlarla da karşılaşmakta ve kazanacakları ücret ile harcadıkları emeği güvence altına alamamaktadırlar. Özellikle tekelleşmeler neticesinde aynı patrona çalışan gazetecilerin emeğinin işverenin diğer kuruluşlarında da dolaşıma sokulması ve emeği ortaya koyan gazetecinin bu süreçte ek bir kazanım elde edememesi büyük bir sorun teşkil etmektedir (Alemdar ve Uzun, 2013: 260).

Bu bağlamda vurgulanması gereken nokta profesyonelleşme/uzmanlaşma olgusudur. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi her ne kadar gazetecinin kurumsal özerkliğini destekleyen bir görünüm sergilese de temelde gazeteciliği piyasa koşullarına adapte etme özelliği taşımaktadır (Birkhead, 1986: 39). Bununla birlikte özellikle mesleki eğitimin başlangıcı, mesleki örgütlerin kurulması gazetecilerle piyasa koşulları arasında bir köprü görevi görmüştür. Bu süreçten itibaren "hesapverebilirlik, medyanın toplumsal sorumluluğu, etik kodlar, özdüzenleme, medya yönetişi" ve benzeri terimler daha görünür hale gelmiş ve konseyler, ombudsmanlık, okur/izleyici temsilciliği gibi mekanizmalar kurulmuştur (Taş, 2012: 130). Ancak mesleği geliştirme adına kurulan örgütlerin ve birliklerin zayıflaması, sendikasızlığın artışı, mesleğin özerkliğini yitirmesine, itibarsızlaşmasına neden

olmuştur. Bu özerkliğin yitimi ise mesleki koşullar üzerinde gazetecilerin söz söyleme şansını azaltmaktadır.

Bu çerçevede Kovach ve Rosentiel'in (2007: 21) bahsettiği gibi bu olumsuz durumların mesleğin kendisini tehlikeye attığı söylenebilir:

“Yeni tehlike, bağımsız gazeteciliğin ticari bir iletişim aracına dönüşmesi ve kendi reklamını yapar hale gelip, böylesine medyatik bir eriticinin içinde çözülüp yol olma olasılığıdır. Gazeteciliğin birinci temel yasasında belirtilen değer -özgür basın bağımsız bir kurumdur- insanlık tarihinde ilk defa, bir hükümet müdahalesi olmadan tehdit altındadır”.

1980 sonrası yaşanan değişim gazetecilikten uzaklaşma eğilimini yaratmıştır. Bu eğilimin arkasında ise temelde üç ana unsur bulunmaktadır; yeni teknolojinin doğası, küreselleşme ve şirketlerin tek bir çatı altında toplanmaları. Bu unsurların meslekte yarattığı temel dönüşüm ise gazeteciliğin önemini yitirmesidir (Kovach ve Rosentiel, 2007: 34-36).

Gazetecilik topluma karşı sorumluluğu olan bir meslektir, temelde mesleğin birebir kendisi bu toplumsal sorumluluk ihtiyacından doğmuştur. Bununla birlikte mesleğin endüstriyellemesi, çalışanların da endüstri içerisindeki işçilere dönüşmesine yol açmıştır. Ancak buradaki asıl sorun istihdam, ücret, izin, sigorta, sosyal haklar, editöryal bağımsızlık gibi temel ihtiyaçları karşılanmadığı takdirde, gazetecilik mesleğinin toplumsal sorumluluk ilkesine ne kadar bağlı kalabileceğidir.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında, gazetecilik mesleğinin güvencesizleşmesine yönelik çalışmaların 2010'lu yıllardan sonra hız kazandığı görülmektedir. Bu kapsamda güvencesizleşme sürecini ulusal düzeyde ele alan çalışmalar olduğu kadar (Schneider, 2017; Ashraf, 2018; O'Donnell ve Zion, 2016, White, 2012; Deuze, 2014, Uzunoglu, 2017), serbest gazetecilerin (Çiğdem, 2019; Cohen, 2013) foto muhabirlerin (Briscoe, 2021; Adıyaman, 2021) güvencesizleşmesini ele alan, güvencesizleşme ile meslek etiği arasındaki ilişkiyi inceleyen (Çamuroğlu Çığ ve Çığ, 2015), profesyonelleşme süreci ile güvencesizleşme arasındaki bağa bakan (Matthews ve Onyemaobi, 2020) çalışmalar da bulunmaktadır. Türkiye'deki gazetecilerin çalışma koşullarına yönelik birçok çalışma ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı gazetecilerin çalışma koşullarının hukuki boyutu üzerinde durmaktadır (Gökçek Karaca, 2000; Karahisar, 2006; Şakar, 2002; Şuğle, 2001). Hukuksal boyutun haricinde gazetecilerin ekonomik ve sosyal statüsü

üzerinde duran Seçkin'in çalışması (2004) ve sınıf pratiklerinin üzerinde duran Kaderoğlu Bulut'un çalışması (2019) alan için önemli bir kaynaklardır.

Bu çalışmanın konusu, Türkiye'de gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme sürecidir. Yapılan çalışmayla Türkiye'de gazeteciliğin güvencesizleşme sürecini ekonomik, sosyal düzeyde çalışma koşullarında yarattığı dönüşüm üzerinden ele almak, bu dönüşümün mesleki pratiklerdeki yansımaları çözümlemek ve bu sürece karşı alandaki direniş pratiklerini incelemek amaçlanmaktadır.

Bu nedenle çalışmada hem gazetecilerin çalışma koşullarındaki güvencesizleşme sürecini ölçecek anketin hem de bu güvencesizleşmenin mesleki pratikleri nasıl dönüştürdüğünü gazetecilerin deneyimleri üzerinden anlamamızı sağlayacak derinlemesine mülakatın birlikte kullanıldığı karma yöntem uygulanmış, 209 gazeteciyle online anket, 15 gazeteciyle derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışma ulusal düzeyde yazılı, görsel, dijital ve serbest alanda gazetecilik faaliyetini sürdüren “çalışan” gazetecilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın bir diğer sınırlılığı ise güvencesizleşme sürecini mesleğin dönüşümü bazında ele alıyor oluşudur bu nedenle gazetecilerin sınıfsal özellikleri, gündelik yaşam pratikleri, sosyal ve ekonomik statüleri çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Çalışma kapsamında “Güvencesizleşme süreci ile gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi arasında bir ilişki var mıdır?”, “Gazetecilerin çalışma koşullarının güvencesizleşmesi mesleki pratikleri etkilemekte midir?”, “Güvencesizleşme sürecine karşı gazetecilik mesleğinde bir direniş sergilenmekte midir?” sorularına yanıt aranacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde güvencesizleşme kavramı ayrıntılı olarak irdelenecektir. Bu çerçevede öncelikle güvencesizleşme kavramı ile ilgili kavramlar, tanımlamalar ve kuramsal tartışmalar değerlendirilecek ve çalışma için uygun olan tanım verilecek, sonrasında bu bölümün ilk ara başlığında güvencesizleşmenin tarihsel süreci incelenecektir. Güvencesizleşmenin tarihsel sürecinde öncelikle Fordist dönem ele alınacak, bu dönemde yükselen işçi hakları, sendikacılık ve elde edilen kazanımlar, Fordist üretim biçimindeki çalışma koşulları açıklanacaktır. Sonrasında Post-Fordist üretim biçimi ve bu dönemde meydana gelen gelişmeler incelenecek, Fordist ve Post-Fordist dönem karşılaştırması yapılarak bu dönemde artan güvencesizleşmenin temelleri ortaya konulacak, esnekleşme politikalarından

bahsedilecektir. Tarihsel sürecin üçüncü başlığında ise yeni çalışma biçimleri ve bu biçimlerin güvencesizleşme sürecindeki katkısı açıklanacak, öncelikle esneklik türleri tanımlandıktan sonra atipik çalışma biçimlerine değinilecek ve bu modellerin çalışma koşullarında yarattığı olumsuz etkiler incelenecektir.

Sonrasında güvencesizleşme ve meslekler arasındaki ilişki incelenecektir. Bu kapsamda öncelikle meslekle ilgili kavramsal tartışmalar, profesyonelleşme süreci, profesyonelleşmenin gerekleri, tarihi süreci açıklanacak, sonrasında ise Marksist yaklaşımın mesleklere yönelik profesyonelleşmeme ve proleterleşme tezi güvencesizleşme süreci ile bağlantılı olarak ele alınacaktır.

Bu bölümde son olarak güvencesizleşmeye karşı örgütlülük ve direniş pratikleri ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle yine direniş ve örgütlülükle ilgili kavramsal tartışmalara yer verilecek, sonrasında ise formel ve enformel direniş stratejileri tanımlanarak güvencesizleşme sürecinde ortaya çıkan çeşitli örnekler üzerinden anlatılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme süreci ele alınacaktır. Bu çerçevede ilk olarak gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışı ve profesyonelleşme süreci incelenecektir. Öncelikle haberleşme faaliyetlerinin ortaya çıkışından bahsedilecek, sonrasında ise gazeteciliğin nasıl bir meslek haline geldiği, meslekleşme sürecindeki çalışma koşulları ve alandaki güvencelilik irdelenecektir. Bunun ardından gazeteciliğin profesyonel bir meslek haline geldiği dönem, bu dönemde elde edilen kazanımlar, mesleki örgütlerin kurulması, mesleki eğitimlerin başlangıcına değinilecektir. Profesyonelleşme sürecinden sonra ise 1980’li yıllarla birlikte basından medyaya doğru yaşanan dönüşüm ele alınacak, bu dönemde meydana gelen holdingleşmeler, tekelleşmeler, özelleştirme politikaları incelenerek alanda çalışma koşullarında ve mesleki pratiklerde meydana gelen dönüşüm incelenecektir.

Genel olarak gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme sürecinden sonra Türkiye’de gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme süreci ele alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle 1980 öncesi gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışı, profesyonelleşme süreci, mesleki örgütlerin ortaya çıkışı, mesleki eğitimin başlangıcı, elde edilen kazanımlar, bu dönemdeki çalışma koşulları incelenecektir. Sonrasında ise 1980 dönemi sonrası neoliberal politikalarla birlikte basından medyaya doğru yaşanan dönüşüm ele

alınacak, medyadaki yoğunlaşmalar, holdingleşme, özelleştirme politikaları incelenecek ve bu dönemin çalışma koşullarında meydana gelen güvencesizleşme ile bu sürecin mesleki pratiklere yansımaları irdelenecektir.

Üçüncü bölümde çalışmanın bulguları yer alacaktır. Bu bölümde de öncelikle çalışmanın yöntemi anlatılacak, sonrasında ise anket ve mülakat çalışmasından elde edilen bilgiler karma yöntem ile beş başlık altında incelenecektir. İlk olarak demografik bilgilere yer verilecektir. Sonrasında çalışma koşullarının güvencesizleşme süreci istihdam, iş güvenliği, düşük ücretler, deneyim ve işsizlik, çalışma süresi ve yoğunluğu, mesleki ve sosyal haklarda gerileme alt başlıkları üzerinden değerlendirilecektir. Bunun ardından güvencesizleşme sürecinin mesleki pratiklere yansımaları eğitim sorunu, uzmanlaşma ve yeni iletişim teknolojileri ile değişen pratikler, editöryal bağımsızlık alt başlıkları üzerinden incelenecektir. Sonrasında güvencesizleşmeye karşı direniş pratikleri örgütlülük, hak arama süreçlerine katılım, dayanışma gibi unsurlar üzerinden ele alınacaktır. Son olaraksa gazetecilerin gelecek kaygısı duydukları unsurlar incelenecek ve mesleğe devam etme durumlarına bakılacaktır.

Yapılan çalışmanın, güvencesizleşme süreci ile gazetecilik mesleği arasındaki ilişkiyi üretici gözünden ortaya koyacak olması ve gazetecilerin güvencesizleşme süreciyle nasıl baş ettiklerini/edemediklerini göstermesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. GÜVENCESİZLEŞME - KAVRAM ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR

Kapitalizm metayı temel alan ve kârı sürekli olarak maksimize etmeye dayanan bir sistemdir. Bu sistem, üretim araçlarına sahip olanların, bu araçlara sahip olmayanların emeği üzerinden kâr elde etmesi üzerine şekillenmiştir. Üretim araçlarının sahibi burjuva sınıfı olduğu için yatırım olanakları bu sınıfın elinde bulunmaktadır. Emekçi sınıfların elinde ise çalışmaktan başka bir fırsat yoktur. Sistemin bünyesinde yer alan krizlerin çözümünde de emekçi sınıftan medet umulmaktadır. Kapitalist, üretim biçiminin işleyişine içkin krizlerden ya daha fazla üretim aracı alarak, ya da var olan emekçi sınıfın çalışma sürelerinde yeni düzenlemelere giderek kurtulabilir (Marx, 2018: 229). Dolayısıyla emek maliyetlerini istenilen düzeyde tutma adına kapitalizm, işçileri güvencesiz bir konuma sürüklemektedir (Boratav, 2012: 8).

Kapitalizm yukarıda da belirtildiği gibi krizlerini, çıkmazlarını fırsata çeviren bir yapıya sahiptir. Ancak çalışma ilişkileri kapsamında düşünüldüğünde önemli bir kesimin bu fırsatlardan faydalanamadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda görünürlüğü artan sorunlardan birisi güvencesizleşme ve bu sürecin önünün nasıl alınacağıdır. 1990'lı yıllardan itibaren neoliberal politikaların hızlanmasıyla birlikte, iş bölümünde yaşanan değişimler, Marx'ın yedek işçi ordusu olarak tabir ettiği kesimin¹ pozisyonunu daha da belirsiz kılmaya başlamıştır. Süreç içerisinde hem refah devleti döneminde belli kazanımlar elde eden kesim bu kazanımları kaybetmeye başlamış hem de yeni çalışma düzenine uygun bir biçimde işlere yerleştirilenler çalışma hayatlarının başından itibaren güvencesizliği deneyimlemişler, en azından belirsizliği paylaşma noktasında ortaklaşmışlardır. Bu durumun meydana gelmesinde esnek politikaların artması, teknolojik yeniliklerle birlikte kafa veya kol gücüne duyulan ihtiyacın azalması, yapılacak olan işin gün geçtikçe daha küçük parçalara ayrılarak işçilerin vasıfsızlaşması dolayısıyla işçilerin her an yerinin doldurulabilir hale gelmesi gibi gelişmeler önemli rol oynamıştır.

Refah veya istihdamla ilişkili olmasa da güvencesizlik kavramı birçok dilde uzun süredir kullanılmaktadır. Ancak kavramın sosyal sorunlara yönelik kullanımı ilk

¹ Marx'a göre işçi sınıfının çalışmakta olan kısmının gereğinden fazla çalışması, yedek kısmı büyütmektedir. Yedekte bulunan kesimin artış göstermesi ise çalışma ilişkilerinde rekabeti artırmakta dolayısıyla çalışan işçilerin iş yükü artmaktadır. Çalışanların iş yükünün artması, yedek kesimin ise giderek büyüyen oranlarla işsizliğe mahkûm edilmesi bireysel kapitalisti daha da zenginleştirmektedir (Marx, 2018: 615).

olarak Fransa'da 1970'li yıllarla birlikte başlamış ve temelde yoksulluğu çağrıştıracak şekilde anlaşılmıştır (Barbier, 2002: 3). Dünya genelinde kavramın kullanımı içeriğe göre farklılık gösterse de² 1980'li yıllardan sonra özellikle sosyoloji alanında yaygınlık kazanmış, 2000'li yıllarla birlikte ise emek ve istihdamı çağrıştıracak şekilde kullanımları artmıştır (Savul, 2008: 29).

Güvencesizlik temel olarak çalışma hayatı içerisindeki güvencelerden ve haklardan mahrum olma dolayısıyla yaşam koşullarındaki belirsizlik nedeniyle sürekli olarak gelecek kaygısı taşıma anlamına gelmektedir (Oğuz, 2012: 231-233). Güvencesizliğin çalışma hayatındaki yansımaları ise şu şekilde sıralanabilir: *ön bildirimsiz olarak işten çıkarılma, belirsiz çalışma saatleri, işin fonksiyonlarının işverence belirlenmesi, belirsiz ve düzensiz ücret ve ödemeler, taraflar arasında açık veya gizli bir sözleşmenin yokluğu, ayrımcılık, cinsel istismar ve benzerine yönelik koruma yoksunluğu, sosyal hak ve yardımların sınırlılığı ya da hiç olmaması, mesleki eğitime erişim olanaklarının zayıflığı, iş güvenliği önlemlerinin yokluğu* (Tucker, 2002: 26). Bu bağlamda *geçici iş sözleşmeleri, işçi kiralama, özel istihdam büroları aracılığıyla işçi kiralama, taşeronlaşma, deneme süreleri, çağrı üzerine çalışma, yasadışı ya da zorla kısmi çalışma, evde çalışma* gibi istihdam türleri de güvencesiz çalışma biçimleri olarak nitelendirilmektedir (International Metal Workers Federation, 2007: 5). Bununla birlikte standart istihdamın içerisinde yer alanların da güvencesizliği deneyimledikleri yeni çalışmalarda dile getirilmektedir (Göztepe, 2012: 31).

Gamze Yücesan Özdemir (2014: 40), güvencesizliğin yedi alanda görünür olduğunu belirtmiş ve bu alanları şu şekilde sıralamıştır: *iş güvencesizliği, istihdam biçimlerinin güvencesizliği, sosyal güvencesizlik, gelir güvencesizliği, sendikal güvencesizlik, demokratik güvencesizlik ve irade güvencesizliği*. Yücesan Özdemir'e (2014: 40-41) göre *iş güvencesizliği* işten çıkarmaların önünde bir engel bulunmamasından dolayı, çalışılan işte devam etmeye yönelik gelecek kaygısı taşıma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda işsizlik olgusunu da iş güvencesizliğinin kapsamına alır ve sistemin kendi yarattığı krizlerden birisi olarak değerlendirir. *İstihdam biçimlerinin güvencesizliği* taşeron çalışma, evden çalışma, çağrı üzerine

² Almanya, İspanya ve İtalya'da tartışma, endüstriyel ilişkiler araştırması ve standart iş ilişkisinin erozyonu ile ilgilidir; Fransa'da sosyal uyum, dayanışma ve sosyal statü ile ilgili araştırmalarla ilgilidir ve İngiltere'de odak noktası esneklik, verimlilik ve üretkenliktir (Laparra vd. 2004: 7).

çalışma, sözleşmeli çalışma, kısmi zamanlı çalışma gibi istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ve işçileri özellikle uzun çalışma saatleri çerçevesinde sıkıntıya sokmasıdır. *Sosyal güvencesizlik* kayıt dışı çalışmalarının artması üzerine bu sektörlerde çalışan işçilerin sosyal güvencelerden uzaklaşmasıdır. *Gelir güvencesizliği* işten atılma, kayıt dışı çalışma, işsizlik ve benzeri durumlardan dolayı gelir yetmezliği sıkıntısı yaşamak anlamına gelirken *sendikal güvencesizlik* ise sendikal örgütlerin zayıflamasını, sendikalaşmanın azalmasını temsil etmektedir. *Demokratik güvencesizleşme* ise işçilerin emek piyasalarında temsil edilememesidir. Son olarak *irade güvencesizliği* ise tüm bu süreç kapsamında işçilerin kendilerine olan özsaygılarını yitirmeleri, otoriteye boyun eğmeleri anlamına gelmektedir (Yücesan Özdemir, 2014: 41-47).

Bu açıklamalar çerçevesinde güvencesizleşme kavramının literatürde genellikle yeni ekonomik düzenin dönüşümünü açıklamak ve buna bağlı olarak çalışma ve yaşam koşullarındaki değişimi tanımlamak üzere kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda sıklıkla vurgu yapılan kırılganlık, belirsizlik, devamlılık arz etmeme gibi durumları da içerisinde barındırmaktadır. Bu noktalarda kavram üzerinde uzlaşılsa da henüz ortak bir tanım bulunmamaktadır (Hacısalıhoğlu, 2014: 35).

Literatürde güvencesizleşme tanımlamaları birbirinden farklı çerçeveler içerisinde ele alınmaktadır. Bu ayrımlar tek tek incelenmeden genel bir güvencesizleşme tanımı yapmak oldukça muğlak olacaktır. Dolayısıyla öncelikle literatür genelinde kavrama yönelik yapılan tartışmalar irdelenecek, sonrasında ise bu tartışmaların hangilerinin bu çalışma için uygun olduğu gerekçelendirilerek kavram tanımlanacaktır.

Güvencesizleşme tanımlamalarında ortaya çıkan ayrımların **birincisi**, kavramı sadece üretim ilişkileri ve koşulları üzerinden ele alanlar ile gündelik yaşamı da kavrama dâhil edenler arasında görülmektedir. Kavramı üretim koşulları üzerinden tanımlayan çalışmalar, genellikle “güvencesiz istihdam”, “güvencesiz çalışma” ve benzeri başlıkları kullanmaktadır. Bu yaklaşımda standart istihdam ilişkilerinin³ yerini alan düşük ücretli, sosyal güvencenin olmadığı, çalışma sürelerinin

³ “Standart istihdam ilişkisi, genellikle çalışanın bir işverene bağlı olarak tam süreli çalıştığı ve yasal güvencelerden yararlandığı bir ilişkiyi ifade eder. Bu istihdam biçiminde istihdam edilme süresi sınırlı olmayıp süresizdir” (Temiz, 2004: 55-56).

belirsizleştirdiği ve esnek politikaların arttığı atipik istihdam⁴ uygulamalarının temel inceleme konusu edildiği görülmektedir. Güvencesizliğin boyutları ise çalışma koşulları üzerinden şekillenmektedir. Güvencesizlik kavramını inceleyen düşünürlerden Gerry Rodgers'a göre (1989: 3) literatürde düzenli ve daimi ücrete dayalı olan işleri güvenceli, bunun dışarısında kalanları ise güvencesiz işler olarak tanımlama eğilimi bulunmaktadır. Ancak bu kavramın dört boyutu vardır. Birinci olarak **“zaman”** ön plana çıkmaktadır, güvencesiz işler kısa zamanlı ve iş kaybı riskinin yüksek olduğu işlerdir. İkinci olarak **“kontrol”** boyutu öne çıkmaktadır, işçiler kendi çalışma koşulları, ücretleri veya işin hızını kendilerine göre ayarlama hususunda denetime sahip değildirler. Kavramın üçüncü boyutu **“sosyal koruma”**dır, ayrımcılık, mobbing, haksız yere işten çıkarma, uygunsuz çalışma koşulları, sosyal güvenlik yardımlarına erişime karşılık işçilerin herhangi bir sosyal koruması bulunmamaktadır. Kavramın son boyutunu ise **“ücret”** oluşturmaktadır, düşük gelirli işlere karşı da işçilerin söz söyleme hakkı bulunmamaktadır. Böylelikle kavramın çok boyutluluğu önem kazanmış, yukarıda sıralanan boyutlar ayrı ayrı ele alınmak yerine birlikte değerlendirilir hale gelmiştir (Savul, 2012: 128).

Kavramın tanımlamasına gündelik yaşamı da dâhil eden çalışmalara göre, güvencesizlik çalışma koşulları ile birlikte emekçilerin tüm yaşamını etkileyen bir unsur olarak düşünülmesi gereken bir kavramdır. Özellikle sadece iş hayatıyla sınırlı olmadığı, yaşamın her anında hissedilebileceğinin altının çizilmesi gerekmektedir. Öncelikle zaman boyutuyla ön plana çıkan bir sömürü biçimi olan güvencesizlik, yaşamın her anına sızan bir yapı sergilemektedir (Tsianos ve Papadopoulos, 2006). Bu nedenle kavram sadece üretim çerçevesinde bir sosyal güvence sorunu olarak değil, genel bağlamda yaşamın bütün evrelerinde ortaya çıkan belirsizliklerle birlikte değerlendirilmelidir. Ayrıca güvencesizleşme kavramı şimdiki zamanda yaşanan zorluklara işaret etmekle birlikte, gelecekte yaşanabilecek olumsuz durumları ve riskleri de öngörmektedir. Bu nedenle orta ve uzun vadede planlama zorluklarını da içermektedir (Budowski vd., 2010: 275). Bu bağlamda kişilerin sağlık durumlarındaki değişiklikler (stres, kaygı bozukluğu, depresyon vb.), aile yaşamındaki düzenlemeler (geç evlenme, geç çocuk sahibi olma veya çocuk sahibi

⁴ Bu istihdam türleri literatürde atipik istihdam, standart dışı veya eğreti istihdam şeklinde de geçmektedir. Bu istihdam türlerinin standart istihdama nazaran daha fazla düzeyde güvencesizlik, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik göstermesi, atipik istihdam olarak tanımlanmasında etkili olmuştur (Temiz, 2004: 56).

olmama vb.), sosyal hayat düzenindeki bozulmalar (sosyal uyumun azalması, yalnızlaşma vb.) güvencesizleşmenin gündelik pratiklerdeki izdüşümü olarak okunabilir (Kalleberg ve Vallas, 2018: 2).

Güvencesizlik olgusuna yönelik ayrımların **ikincisi** ise üretim ilişkilerinin ve çalışma koşullarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümlere odaklanmaktadır. Bu bağlamda özellikle Fordizm ve Post-Fordizm dönemlerinin çalışma ilişkilerinde yarattığı dönüşümler önem arz etmektedir. Kapitalizm artı değer elde etmeye dayalı bir sistemdir ve üretilen artı değere zor kullanma yoluyla değil kendi bünyesinde geliştirdiği özellikler yoluyla el koyar, böylelikle de kendinden önceki üretim biçimlerinden farklılaşır (Göztepe, 2012: 19). Yirminci yüzyılın başında Fordist üretim modeli kapitalizmin hâkim modeli olarak ön plana çıkmıştır ve bu model temel olarak bilimsel yönetim ilkeleriyle geliştirilen üretim bandı sistemi ile iş süreçlerini parçalamış, işçilerin verimliliğini artırmıştır. Bu verimliliğin sağlanabilmesi adına yapılan önemli bir değişiklik de işçilerin sosyal güvencelerini sağlamlaştırmak olmuştur. Bu bağlamda işçilerin yaşam standartlarının yükselmesi, işçiler arasında sendikalaşma oranının artması, göreceli olarak işçi ve işveren diyalogunun sağlanması Fordist dönemin alan yazınında refah dönemi olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Bu nedenle güvencesizleşmenin tarihsel süreci genellikle esnekleşmenin yaygınlaştığı, uzun vadeli istihdamdan vazgeçildiği, devletin tıpkı bir firma gibi yönetildiği yönetim modeline geçildiği, mülksüzleşmenin arttığı, sendikalaşmanın azaldığı Post-Fordist dönemle birlikte başlatılmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise Post-Fordist dönemde büyümenin finansal risklere ve büyümeye dayanması dolayısıyla sosyal korumaların zayıflatılarak emek piyasasının zayıflatılması, refah dönemi olarak adlandırılan Fordist döneme nazaran daha çok işçinin güvencesizliğe sürüklenmesidir (Seymour, 2012: 260). Bu durum işçilerin gelecek kaygısını yoğunlaştırmıştır.

Çalışma ilişkilerinde Fordist süreçten Post-Fordist sürece doğru yaşanan dönüşümün güvencesizliğin ana eksenini olarak kabul edilmesi (Standing, 2017); güvencesizliğin kapitalizmin yapısal bir unsuru olduğundan hareketle ve kapitalist üretim biçimi ile birlikte (Neilson ve Rossiter, 2008; Castel, 2017) ele alınmalıdır. Fordist dönemde kaza, hastalık, yaşlanma gibi işçilerin üretken olmaktan çıktığı durumlar güvence altına alınırken, Post-Fordist dönemle birlikte bütün bu güvenceler erimeye başlamış,

özellikle çalışma süreleri bağlamında işçiler sömürüye daha açık bir pozisyona itilmişlerdir (Oğuz, 2012: 232). Çalışma zamanını organize etmenin yeni biçimleri ortaya çıkmış (Sennett, 2018: 21), seri hareket etmesi gereken, her an değişime hazır olan, risk alabilen, esnek koşullara uyum sağlayabilen yeni bir işçi profili oluşturulmuştur (Sennett, 2018: 9).

Güvencesizleşme sürecini neoliberal politikalarla birlikte başlatan düşünürler temel olarak esnekleşme politikalarının, çalışma zamanının kayganlaşmasının, işçilerin sosyal güvencelerden yararlanamayacak işlerde istihdam edilmelerinin, ücretlerin belirsizleşmesinin, sözleşme yokluğunun; kısacası iş hayatında yaşanan tüm olumsuz durumların çalışma yaşamını tamamen dönüştürdüğünü, işçileri kırılgan ve güvencesiz bir konuma indirgediğini belirtmektedir. Bu politikaların işleyişi için ise esneklik rutine karşı bir isyan olarak ortaya sürülmüş ve işçileri makinenin parçalarından ayırarak özgürleştireceği iddia edilmiştir. Ancak yeni politikalar işçileri özgürleştirecek koşulları yaratmamış, aksine yeni kontrol ve iktidar yapıları üretmiş, daha güvencesiz bir işçi sınıfı yaratmıştır (Savul, 2012: 127). Ancak tarihsel süreci bu noktadan başlatmak şu açılardan sıkıntılıdır: Fordist dönemde belli kazanımlar elde etmiş işçi sınıfını yeni çalışma ilişkileri içerisinde güvenceli bir pozisyona oturtmak ve bu işçilerin de çalışma koşullarının güvencesizleşmeye başladığını göz ardı etmek, güvencesizleşmeyi sadece yeni dönem çalışma ilişkileri içerisinde değerlendirerek kavramı daraltmak.

Güvencesizleşme sürecini özellikle ‘kapitalizm’ vurgusu ile birlikte ele alanlara göre, kapitalizmde artı değer sürekli yenilenmesi ve sermayenin kâr oranını artırabilmesi için ‘yedek işgücü ordusu’ büyük bir önem teşkil etmektedir. Fordist dönemde işçilerin belli bir refah düzeyine ulaşması, bu dönemden önce yaşanan güvencesiz süreci belirsizleştirmektedir. Ancak Fordizm kapitalizmin genel gidişatı içerisinde yaşanması gereken bir dönemdir. Köylü nüfusu kentlere çekebilmek ve daha fazla kişiyi fabrika işçisi haline getirebilmek, daha sonrasında sömürüyü artırma adına önem taşımaktadır. Bunun için de işçilerin çalışma koşullarında düzenlemelere gidilmiş, sosyal güvencelerle, sendikal haklarla alana daha çok işçi transfer edilmiştir. Bu nedenle kapitalizmin başlangıcı geçmiş döneme göre refahın arttığı Fordist dönemden itibaren başlatılmamalı, bu dönemde elde edilen kazanımlar, bu kazanımların hangi koşullarda elde edildiğinin üzerini örtmemelidir. Fordist dönem,

kapitalizm içerisinde istisnai bir durum oluşturmaktadır (Neilson ve Rossiter, 2008). Her ne kadar neoliberal politikalarla birlikte işçi sınıfı değişip dönüşse de güvencesizlik işçi sınıfına içkin bir şeydir. Dolayısıyla geçmişten günümüze işçiler durumların özdeşliği bakımından olmasa da konumlarının benzerliği açısından güvencesizliği deneyimlemektedir (Castell, 2017: 74).

Güvencesizleşmenin tanımlanması ve analizine yönelik **üçüncü** ayırım ise güvencesizliği deneyimleyen emekçilere atfedilen sınıf özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu ayırım da aslında genel olarak tarihsel süreç içerisinde güvencesizliğin konumlandığı yer ile alakalıdır. Tarihsel sürece bağlı olarak literatürde güvencesizliği deneyimleyenlerin yeni bir sınıf olup olmadığı önemli bir tartışma noktasıdır. Bu bağlamda ön plana çıkan ayırım ise prekarya/proleterya ikiliği çerçevesinde şekillenmektedir.

Prekarya kavramı ilk olarak Fransa’da bir grup sosyolog tarafından işsiz ve düzensiz çalışanları temsil edecek şekilde kullanılmıştır. Ancak kavramın popülerlik kazanması İtalya’daki otonom Marksistler ve Guy Standing ile olmuştur. Standing’e göre (2017: 21) proleterya’dan bağımsız olarak prekarya oluşum halinde, yeni tehlikeli bir sınıfı karşılamaktadır. Bu tanımlamaya göre Fordist dönemin fabrika işçileri proleterya’yı temsil etmektedir ve bu sınıf bu dönemde elde ettiği kazanımlarla, sendikal haklarıyla, sosyal güvenceli oluşlarıyla Post-Fordist dönemdeki yeni işçilerden ayrılmaktadır. Yeni dönemin işçilerinin yoğunlaştığı alan hizmet ve bilgi/teknoloji alanıdır. Bu alanda çalışan işçiler kayıt dışı çalışma, çalışma sürelerinin belirsizliği, yapılacak olan işin belirsizliği, mobbing ve benzeri sıkıntılar nedeniyle proleterya’ya göre çok daha güvencesiz koşullarda çalışmaktadır. Dolayısıyla güvencesizleşme kavramının öznesi prekarya olarak kurulmaktadır.

Bu tanımlamayı güvencesizleşme kavramını açıklamak için oldukça yetersiz bulan düşünürlere göre ise prekarya işçi sınıfını bölen bir tanımlamadır “... üretim araçlarından yoksun olma ile tanımlanan işçi sınıfının kendisi, tanımı gereği ve yapısal olarak güvencesizdir” (Oğuz, 2012: 244). Güvencesizleşme neoliberal politikalarla birlikte görünürlüğünü artırsa da esasen kapitalizmin gelişim süreciyle birlikte ele alınması gereken bir kavramdır. 1990’lı yıllar sonrasında iş dünyasında esnekleşme politikalarına bağlı olarak yaşanan gelişmeler güvencesizleşme sürecinin görünürlüğünü artırmasına sebep olmuştur. Ancak kavramın bu denli ön plana

çıkması, tarihsel kökenleri üzerinde durmayı zorlaştırmış ve yeni bir sınıfa işaret ettiği yanlışlamasını ortaya çıkarmıştır. Özellikle proleterya ve precarious kelimelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan “prekarya” kavramı güvencesizleşme tartışmaları içerisinde önemli bir yer edinmiş ve kavram üzerine yapılan tartışmaların bu dönemden itibaren yaygınlaşması, güvencesizliğin Post-Fordist dönemden sonra ortaya çıkan bir olgu olduğu yanlışlığını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu durum kavramı sadece bu dönemin işçileriyle özellikle beyaz yakalı işçilerin karşı karşıya kaldığı belirsiz ve dengesiz durumla sınırlamıştır.

Post-Fordist çalışma ilişkileriyle birlikte sosyal güvencesi olmayan, sendikalaşamayan, çalıştığı zaman ve yaptığı iş kendinden bağımsız olan işçiler, Fordist dönemde belli kazanımlar elde etmiş fabrika işçilerinden ayrıca değerlendirilmektedir. Güvencesizleşme kavramıyla ilgili dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, kavramın sadece standart istihdam biçiminin dışında kalmayı değil, standart istihdam biçiminin içindeki ilişkileri de kapsamasıdır (Savul, 2012: 128-129). Standart istihdam biçiminin içerisinde yer alan işçiler, bu istihdam türünün dışarısında kalanlara göre daha güvenceli olarak değerlendirilmekte ve genellikle kavrama yönelik yapılan çalışmalarda saf dışı bırakılmaktadır. Bu durum da özellikle çalışan özneyi güvencesizleşme süreci içerisinde konumlandırırken yanlış yerleştirmelere sebebiyet vermekte, güvencesizlik sadece atipik, kayıt dışı vs. gibi türlerde istihdam edilenleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır⁵. Ancak sendikasızlaşma, sosyal yardımlardan yararlanamama, çalışma sürelerinin uzaması, yapılan iş üzerinde denetime sahip olamama gibi süreçler standart istihdamın içerisindeki işçilerde de gözlenmektedir. Çalışma ilişkilerinde yaşanan dönüşümle birlikte refah devletinde belli kazanımlar elde eden kesimler de bu konumlarını kaybetmeye ve sermayeye doğrudan bağlı hale gelmeye başlamışlardır. Standart istihdam ilişkilerinde de örgütlülük azalmaya başlamış⁶, güvencesizlik bu kesimi de etkilemiştir (Göztepe, 2012: 32).

Kapitalizm küreselleşme koşullarıyla birlikte hız kazanmıştır ve ideolojik altyapısı bu bağlamda daha çok işçi üzerinde işler hale gelmiştir. Sistem içerisindeki işlerin önemli bir kısmı vasıfsız işçiler tarafından karşılanırken, özellikle ürünlerin ve

⁵ Bkz. Gill ve Pratt, 2008; Standing, 2017

⁶ “Tam zamanlı ve daimi süreli olarak çalışılmasına rağmen sendikal haklardan yoksun olma da bir güvencesiz istihdam belirtisidir” (Schenk’ten Aktaran Savul, 2012: 129).

hizmetlerin kalitesini artırmak adına birden fazla iş yapma becerisine sahip, teknolojik yenilikleri öğrenmeye ve uygulamaya elverişli “umut vadeden” işgücüne de ihtiyaç bulunmaktadır (Savul, 2012: 133). Ancak bu bağlamda vasıfsız işçiler kadar, vasıflı işçilerin de güvencesizliği deneyimledikleri söylenmelidir. Dolayısıyla kavram ve sınıf arasında bir bağlantı kurulacağı zaman temel kıstas üretim araçlarına sahip olmak ya da olmamak üzerinden belirlenmelidir. Çünkü işgücünün yeniden düzenlenmesi güvencesizleşme sürecine bağımlı bir şekilde ilerlemektedir. Orta sınıf özellikleri sergileyen sınıftan bir işçi veya memur da işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle güvencesizleşme sadece sosyal güvenlikten yararlanamayan kayıt dışı çalışanları değil, kayıt altında çalışan işçileri de kapsamaktadır (Göztepe, 2012: 31).

Bu bağlamda güvencesizliği deneyimleyen grupları Magdoff ve Magdoff (2004) şu şekilde kategorilendirmiştir:

1. İşsizler (iş bulamadıkları için aramayı durduranlar da dâhil olmak üzere yakın zamanda iş aradıkları için resmen işsiz olarak tanınanlar);
2. Tam zamanlı çalışmak isteyen yarı zamanlı işçiler;
3. Tam zamanlı çalışmayı arzu eden, ancak bunu gerçekleştiremeyerek kısa süreli ya da alışılmadık işlerde bağımsız çalışanlar (serbest meslek sahipleri gibi);
4. Ekonomik gerileme, artan mekanizasyon veya işçilerin daha düşük ücret kazandıkları ülkelere taşınmaları nedeniyle yakında kaybedilmesi muhtemel olan işlerde çalışanlar;
5. Ekonomik olarak aktif nüfus arasında sayılmayan ancak değişen şartlarda (mahkûmlar ve engelliler gibi) istihdam edilebilecek olanlar.

Üretim ilişkileri bağlamında işçileri konumlandırmakla bağlantılı olarak ön plana çıkan bir diğer unsur ise sınıf bilinci, örgütlenme ve mücadele pratikleri olmaktadır. Güvencesizlik yukarıda da bahsedildiği gibi işçiler üzerinde birçok olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Bu noktada literatürde de bir ayrım bulunmaktadır. Kimi düşünürler güvencesizliğin neoliberal düzenin hegemonik işleyişinde sosyal ve politik bir rol gören yeni bir tahakküm tarzı olduğunu, bireyselleşmeye dolayısıyla da yalnızlaşmaya yol açtığını düşünmektedir (Bourdieu, 1999; Butler, 2004). Bu görüşün karşısında ise çalışanların deneyimledikleri güvencesizliğin bir ortak payda yarattığını ve bu ortak paydanın işçileri birleştireceğini düşünenler yer almaktadır.

Burada bahsedilmesi gereken önemli nokta şudur, güvencesizlik tüm bu olumsuzlukların yanı sıra işçilerin birebir kendi bilinç düzeylerinde, yaşantılarında fark ettikleri bir durum olduğu için birleştirici bir özellik sergilemektedir (Oğuz, 2012: 233). Güvencesizlik “bütün istihdam biçimlerini enlemesine kesen bir nitelik olduğu oranda, bir başka düzeyde de türdeşleştirici özellik göstermektedir” (Göztepe, 2012: 32). Bununla birlikte çalışanların arasında güvencesizlik sorununun tam olarak tespitinin yapılamaması, literatürde mücadelenin kurulacağı noktayı da bulanıklaştırmaktadır. Güvencesizliği prekarya üzerinden tanımlama, standart istihdam ilişkileri içerisinde yer alan işçileri oluşturulacak olan mücadele alanından uzaklaştırmaktadır. Ayrıca standart istihdam ilişkilerinin kökeni olarak görülen Fordizmde güçlenen sendikacılık tam da bu sebepten dolayı artık işlemez kabul edilmektedir, bu nedenle güvenceli esneklik gibi çözüm arayışları üretilmektedir.

Yukarıda da ayrıntıları tartışıldığı üzere, güvencesizleşme kavramı henüz üzerinde uzlaşmış bir tanımlamaya sahip değildir. Düşünürlerin kavramla ilgili altını çizdikleri noktalarda beliren ayrımlar kavram üzerinden kurulacak olan çalışmayı da etkilemektedir. Bu nedenle öncelikli olarak kavramın sınırları çizilmelidir. Bu çalışmada güvencesizleşme, emek sürecinin içerisinde yer alan çalışan/çalışabilecek durumda olan/çalışamaması bu durumlara bağımlı olan işçilerin hem çalışma hayatlarında hem de gündelik hayatlarında karşılaştıkları belirsizliklerden dolayı sürekli gelecek kaygısını deneyimledikleri bir süreç olarak ele alınacaktır. Güvencesizleşme bizzat kapitalizmin yapısal bir unsuru olarak ele alındığı için öncelikle güvencesizleşmenin tarihsel süreci üzerinde durularak sanayi öncesi ve sanayi sonrası süreç incelenecektir. Konu ile ilgili altı çizilmesi gereken önemli bir nokta güvencesizleşme sürecinin mesleklere olan etkisidir. Bu bağlamda amacın çalışma hayatını meslekler üzerinden parçalamak olmadığı, aksine mesleklere göre güvencesizleşme deneyimlerinin analiz edilerek bu deneyimlere göre mücadele pratiklerinin kurulabileceğini vurgulamak olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu bölümün son kısmında mesleklerin güvencesizliği nasıl deneyimledikleri yapılan çalışmalar üzerinden analiz edilecek ve buna karşılık direniş pratiklerinin nasıl kurgulandığı incelenecektir.

2.1. Güvencesizleşmenin Tarihsel Süreci

Güvencesizleşmenin temellerini daha iyi anlayabilmek için çalışma ile olan ilişkisine ve bu ilişkinin tarihsel sürecine bakmak gerekmektedir. Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi güvencesizleşme temel olarak emek sürecinin içinde yer alanların hayatlarını idame ettirirken karşılaştıkları belirsizliklerden dolayı sürekli olarak gelecek kaygısı yaşamaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle de güvencesizleşme hem çalışma ilişkileri hem de gündelik yaşam pratikleri ile birlikte düşünülmelidir.

Yeni iletişim teknolojilerinin ve değişen üretim ilişkilerinin eşliğinde zaman ve mekân kullanımının değişmesi ile günümüzde iş zamanı ile boş zaman iç içe geçmiştir. Bu nedenle zamanın bu kaygan zemini güvencesizleşme tartışmalarında başat bir rol oynamaktadır. Güvencesizleşme literatüründe de kavramın özellikle zaman boyutunu ön plana çıkaran ve zamansal boyutta yaşanan belirsizliği önceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Tsianos ve Papadopoulos, 2006). Zamanda yaşanan bu iç içe geçmelerin ön plana çıkarılması, güvencesizleşme sürecinin Post-Fordist çalışma ilişkileriyle birlikte başlayan bir olgu olduğu yanılsamasını yaratmaktadır. Hâlbuki güvencesizleşme, çalışma ilişkilerinin başlangıcından itibaren izi sürülebilecek bir olgudur.

2.1.1. Fordizm ve Fordist Dönemde Güvencesiz Koşullara Karşı Elde Edilen Kazanımlar

Çalışma kavramının sınırları şöyle çizilebilir: “ekonomik ve sembolik bir değeri olan, sadece zevk için üstlenilmeyen fiziksel ve zihinsel çaba içeren amaçlı insan aktivitesi” (Budd, 2011: 15-16). Çalışma bir yandan insanın çevresini dönüştürürken diğer taraftan temel geçim derdinin yanı sıra insanlar için bir yaşam seviyesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışma ve insan hayatı arasında karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. İnsanlar çalışarak toplumsal yapıyı dönüştürürler, toplumsal yapı da insanların yaşamlarını, kimliklerini, benlik algılarını şekillendirir (Watson, 2008: 3). Bu nedenle üretim ve çalışma ilişkileri ile toplumsal hayatın diğer unsurları, karşılıklı etkileşimler bağlamında bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Sanayi devriminden sonra çalışma ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm, Fordizm süreciyle birlikte gelişen teknoloji yoğunluklu üretim ve Post-Fordist süreçle birlikte esnek politikaların artış göstermesi çalışanların kendi emeğine yabancılaşmasını da

beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla çalışma artık sadece fiziksel bir faaliyet olarak düşünülmemekte, aksine ücretli istihdam olgusuyla bir anlaşılmaktadır. Bu nedenle güvencesizlik kavramı da yeni bir sınıfı ifade edecek şekilde anlaşılmaktadır. Ancak unutulmaması gereken nokta şudur ki işçi sınıfı tanımı ve yapısı gereği güvencesizdir, çünkü temelde üretim araçlarından yoksundur (Oğuz, 2011: 19). Karl Marx ve Friedrich Engels'in (2018: 45) *Komünist Manifesto* adlı eserlerinde de belirttikleri gibi “Günümüze dek bütün toplumların tarihi, sınıf savaşımının tarihidir”. Dolayısıyla üretim araçlarına sahip olan bir kesimin karşısında yer alanlar tarih boyunca güvencesizliği deneyimlemişlerdir. Bu noktada tekrar güvencesizleşme kavramı düşünüldüğünde, sürecin aslında çalışma ilişkilerine göbekten bağlı olduğu ve mülkiyet sınırlarının ortaya çıkmasıyla birlikte başlayan bağımlı çalışma ilişkilerinin kendi bünyesinde güvencesiz koşulları barındırdığı dolayısıyla çalışma ilişkilerinin geçirdiği dönüşümün süreci anlamaya katkı sağlayacağı söylenebilir. Yine de sanayileşme sürecinin güvencesizleşmenin tarihsel gelişiminde önemli bir payı olduğu muhakkaktır. Sanayileşme süreci ile birlikte emeğin alınıp satılabilen bir meta haline gelmesi, sanayi öncesinde kadınlar, köleler gibi küçük grupların deneyimlediği güvencesizliği daha genele yayan bir gelişme olarak ele alınabilir.

Sanayi Devriminden sonra çalışma ilişkileri emekçilerin işletmelerde belirli bir ücret karşılığında istihdam edilmelerinin üzerine “belirli bir yerde makineler vasıtasıyla yapılan ve iş görenlerin her gün gidip geldiği, ev ve aile yaşamının kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bir üretme süreci ve eylemi” olarak ifade edilir hale gelmiştir (Ören, 2013: 18). Sanayileşmeyle birlikte üretimde makineleşme ve milli gelir içerisinde endüstriyel üretimin payının artmasının genel olarak toplumu dönüştürdüğü söylenebilir (Tezgel, 2010). Sanayi öncesinde ekonomik faaliyetlerin temeli insanken, sanayi sonrasında bu durum değişmiş, insan yerine çalışma olgusu ana eksen olarak belirmiştir. Bunun temel sebebi ise doğanın artık dönüştürülebilecek bir malzeme kaynağı olarak algılanması ve insanların doğaya şekil verebilecek aktörler olarak görülmesidir. Böylelikle çalışma toplumsal hayatın merkezine oturmuştur, üretim sistemi emek yoğunluğundan sermaye yoğunluğuna dönüşmüştür (Ören, 2018: 18).

Bugün anladığımız şekliyle çalışma olgusu modernliğin bir icadıdır. Sanayileşme süreci ile birlikte çalışma, bireysel ve toplumsal hayatın merkezine yerleşmiştir

(Gorz, 2007: 27). Bu dönemle birlikte çalışma “yapmamız gereken, yapmamayı tercih edebileceğimiz ve karşılığında ücret bekleme eğiliminde olduğumuz şey” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla insanların kendi ihtiyaçlarını karşılama adına ya da ev içerisinde gerçekleştirdikleri çocuk bakma, çamaşır yıkama gibi faaliyetler çalışma kapsamından çıkmış, işveren adına faaliyet gösterme çalışma kapsamında önem verilen tek alan olmuştur (Grint, 1998: 12). Çalışmanın geleneksel bağlamından kopuşu onu araçsallaştırmıştır. Böylelikle sürekli sermaye adına daha fazla çalışmaya önem verilirken, işçiler de daha fazla çalışarak, kölece çalışmalarını sürdürerek yavaş yavaş özgürlüklerini yitirmeye başlamışlardır (Marx, 2018: 20).

Bu dönemden itibaren ilk olarak makineleşmenin artmasına rağmen çalışanların boş zamanının giderek azaldığı söylenebilir. Belli sınırlar içerisinde değişebilir bir büyüklük olan işgünü, bu dönemde 8-18 saat aralığında değişim göstermiştir (Marx, 2018: 230). İşçilerin karşılaştığı bir diğer sıkıntı gündelik yaşam pratiklerinde gerçekleşmiştir. Fabrikalarda uzun çalışma koşullarında çalışan işçiler en azından işe giderken yolda daha fazla zaman harcamama adına fabrikaların çevrelerine kurulan barakalarda, uygunsuz koşullarda yaşamaya başlamışlardır. Yiyeceklerin kısıtlı olması, işçilerin kaldığı barakalarda sağlığa uygun koşulların oluşturulamaması, uzun çalışma saatlerine bağlı olarak yeterince dinlenememe, bazen de yapılan meslektan kaynaklanan sorunlar işçi hastalıklarını da ortaya çıkarmıştır (Marx, 2018: 240-244). İşçilerin güvencesizliğini artıran bir diğer durum yedek işçi ordusunun oluşumudur. Kentlerde çalışan nüfusun artışı ve üretim biçimlerinde yaşanan değişimler, Marx’ın yedek işgücü ordusu dediği grubu da ortaya çıkarmıştır. Fabrikalar her ne kadar varlıklarını güçlendirseler ve her geçen gün daha fazla çalışana ihtiyaç duysalar bile burada çalışacak olan nüfusun artışı daha hızlı seyretmektedir. Bu nedenle fabrikalarda çalışmak için kendilerine iş bulamayanlar meslek seçimindeki hürriyetlerini kaybederek ne iş olsa yapacak duruma gelmişlerdir (Aron, 1997: 159).

Frederick Winslow Taylor’un, 1911 senesinde günlük faaliyetlerdeki verimsizliğin kaynağına dikkat çekme, bu verimsizliğin sistematik yönetimden kaynaklandığını ve iyi bir yönetimin kurallara, ilkelere, kanunlara dayalı bir bilim olduğunu ortaya koyma amacıyla *The Principles of Scientific Management (Bilimsel Yönetimin İlkeleri)* adlı eseri yayınlaması üzerine işçi ile işveren arasındaki ilişkinin düzenlenmesi, uyumlu çalışma, maksimum üretim gibi ilkeler ön plana çıkmıştır

(Taylor, 2014: 116). Taylorist ilkelerin uygulamaya konulmasıyla birlikte, işçilerin güvencesizliğini artıran üç gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi emek sürecinin işçilerin yeteneklerinden arındırılmasıdır. Böylece emek süreci “zanaattan, gelenekten ve işçilerin bilgisinden bağımsız” kılınmış, işçilerin yeteneklerinden ziyade yönetim pratikleri süreci şekillendirmeye başlamıştır (Braverman, 2008: 127). İkinci gelişme işçilerin işi yaparken ortaya koydukları tüm zihinsel faaliyetlerin, üretimi planlayan gruba aktarılmasıdır. Yani işçiler artık ürettikleri ürüne dair bilgiye sahip değildir, yaptıkları iş parçalara ayrılmıştır ve işçiler bu parçaların sadece birinde görev almaktadır. Böylece yöneticiler emek süreci üzerinde tam denetim sahibi olmuşlar, işçiler ise tam bilgiye sahip olmadıkları bu süreçte daha itaatkâr hale gelmişlerdir (Ansal, 1996: 3). Bilimsel yönetim ilkelerinden önceki düzende, işçiler ağır çalışma koşullarına karşı işten kaytarma, işi yavaşlatma ve benzeri tutumlarla sürece direnebiliyorken, bu ilkeler işçilerin geliştirdiği mücadele pratiklerinin de önünü kesmiştir. Üçüncü gelişme ise işin nasıl yerine getirileceğinin her anının planlanması dolayısıyla işçilerin sürekli bir denetim ve gözetim altına alınmasıdır (Braverman, 2008: 132).

1914 senesinde Henry Ford’un, Michigan’da işçilerin sekiz saat çalıştığı ve karşılığında beş dolar gibi dönemine göre oldukça yüksek bir ücret aldığı, montaj hattına dayalı bir sistem geliştirmesiyle birlikte ise emek sürecinin neredeyse tamamının düzenlendiği bir süreç başlamıştır (Harvey, 2003: 147). Fordizm, yukarıda da temel mantığı çerçevelenen Taylorist ilkelere uygun bir süreçte gelişen bir sistemdir. Henry Ford bilimsel yönetim ilkelerini faaliyete geçirerek montaj hattı ile üretimin örgütlenmesini ve yeni bir birikim modelini yaratmıştır (Dikmen, 2015: 91). Bu sistemle birlikte işçilerin ürettikleri ürün, çalışma süreleri, yapılan işin ayrı ayrı aşamaları montaj hattı ile düzenlenmeye başlamıştır. Montaj hattı sistemi genel olarak işin parçalara ayrılmasıyla birlikte, işçilerin yaptıkları iş üzerine çok fazla düşünmesine izin vermeyen, ortaya çıkacak olan ürünün her bir parçasının ayrı vasfa sahip işçiler tarafından uzun montaj bantlarında oluşturulduğu bir sistemdir. İşçiler üretim sürecinin işlem sırasına göre dizilmiş makineler boyunca hareket ederek üretim yapmaktadır. Görevler parçalara ayrılmıştır ve eşzamanlı olarak çalışılmaktadır bu nedenle yapılan işin süresinin hesaplanması oldukça önemlidir. Bunu sağlamak için de işçilerin kendi başlarına bireysel davranışlarda bulunmalarını önleyecek zaman etütleri geliştirilmiştir (Gorz, 2007: 85-86). Dolayısıyla montaj

hattıyla birlikte üretimde zaman kaybına yol açan faktörlerin önüne geçilmiş, elde edilen ürünlerde artış yaşanmıştır (Braverman, 1974: 147-148; Sennett, 2014: 36).

Bu sistemle birlikte makineler verilen önemin artması, ürünlerin standartlaşmasına ve bireysel işçilik anlayışından uzaklaşmaya neden olmuştur. Geçmiş dönemlerde ustalık-çıraklık ilişkisi üzerinden ilerleyen çalışma ilişkileri, bu sistemle birlikte geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Artık yapılması gereken mümkün olduğu kadar parçaya ayrılmış ve süreç basitleştirilmiştir. Bu nedenle yönetim aşamasında yer almayan işçilerin vasıflılık göstermesine gerek kalmamıştır. Güvencesizlik adına vurgulanması gereken husus bu dönemde emeğin makinelerin bir uzantısı haline gelmesidir. Fabrika sistemine geçişle birlikte emek süreci içerisinde işçinin yaratıcılığı azaltılmış, emek süreci sermayedar tarafından alınıp satılabilir hale gelmiş dolayısıyla işçilerin bu süreç üzerinde söz söyleme hakkı ortadan kalkmıştır (Braverman, 2008: 41). Böylelikle işçiler kendi bağımsızlıklarını kaybetmişler, iş süreci içerisinde kendi koşullarını belirleyemeyen, yaptığı işe yabancılaşan bir hal almışlardır. Tüm bu süreç işçilerin diğer işçilerle olan ilişkisini de dönüştürmüştür (Esin, 1982: 7).

Fordist üretim, gelişmiş işbölümü ve standart mal üretimi ile işçi başına üretimi artırmış, aynı üründen çok sayıda üretmek daha kolay ve daha masrafsız hale gelmiştir (Lordoğlu, 2000: 867). Bunun yanı sıra hem vasıflı emek ihtiyacını ortadan kaldırarak emek tasarrufu sağlaması hem de maliyetleri düşüren bir sisteme sahip olması nedeniyle, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da hızlıca yaygınlaşmıştır (Ansal, 1996: 429). Dolayısıyla kısa sürede vasıfsız işçi istihdamında bir artış meydana gelmiş, üretimde büyük artışlar sağlanmıştır.

Fordist sistemin çalışma hayatına getirdiği olumsuz değişimlerden bir diğeri de işçilerin vasıflı/vasıfsız olarak bölünmesi, üretim sürecinden işçilerin dışlanması üzerine kafa emeği/kol emeği ayrımının⁷ ortaya çıkmasıdır. Daha fazla ürün elde ederek stoklamak ve verimliliği artırmak için, montaj hattında makinelerin ve işçilerin sürekli, kesintisiz bir biçimde çalışabilmeleri mühendisler ve teknik uzmanlar sayesinde sağlanmıştır. Bu süreç de mühendislere duyulan talebi artırmış, meslek kitlesel bir hale gelmiştir (Braverman, 2008: 232). Mühendislerin işçilerin

⁷ Bu ayrım, özellikle Post-Fordist dönemde çalışma pratikleri bağlamında aralarında büyük bir fark oluşan kafa ve kol işçilerinin güvencesizliği deneyimlemeleri ve literatürde bu işçilerin nasıl tanımlandıkları noktasında oldukça önemlidir.

yerine üretim sürecini tasarlamaları, işçilerin adına karar vermeleri ve düşünmeleri emek sürecindeki kafa/kol ayrımını doğurmuştur. Bunun yanı sıra teknik uzmanlar vasıtasıyla işçilere işi nasıl, ne kadar sürede yapacaklarının belirtilmesi, işçiler üzerinde teknolojik bir baskı da oluşturmaktadır (Sohn-Rethel, 2011: 164).

1929 senesinde yapılan yatırımların, fiyatların ve koşulların olağanlaşması nedeniyle zor duruma düşmesi, sermaye sahipleri ile halkın gelir düzeyi arasındaki farkın giderek büyümesi; satın alma gücünü düşürmüş, ekonomi büyük bir buhran dönemine girmiştir (Akşin, 2014: 146-149). Devletin müdahaleleriyle de sekteye uğrayan Fordist üretim süreci, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar ritmini bulmuş, refah devleti uygulamalarına uyum gösterebilmiştir (Şaylan, 2002: 144). Bu dönemden itibaren Fordizmin Keynesçiliğe giderek güçlenen bağlarla bağlanması, hayat standartlarının yükselmesini, kriz eğilimlerinin kontrol altına alınmasını, sanayinin yükselişini, ekonominin büyümesini sağlamış, 1970'li yıllara kadar ekonomi Altın Çağ'ını yaşamıştır (Harvey, 2003: 150-152).

Sistemin işçiler adına götürüleri olduğu kadar getirileri de olmuştur. Hatta bu getirilerin boyutunun fazlasıyla ön plana çıkarılması güvencesizlik tartışmalarındaki prekarya-proleterya tartışmasını bile körüklemiştir. İşçiler adına Fordizm sistemini önemli kılan ve onlara bazı avantajlar sağlayan gelişmelere bakıldığında ilk olarak sendikacılığın gelişimi ön plana çıkmaktadır. Sendikacılığın gelişiminde montaj hattı sisteminin işçiler adına içerdiği zorluk, yapılan işin yoğunluğu ve bıktırıcılığı etkili olmuştur. Bunun üzerine işçilerin fabrikalarda çalıştıkları süre, istifalardan dolayı oldukça kısalmıştır. Ayrıca işçilerin mücadelesi sadece işten ayrılmalarla sınırlı kalmamış, makinelerle yönelik sabotaj girişimleri, bilinçli olarak hatalı üretim, işten kaytarma gibi sorunlar sendikacılığın gelişmesinde önemli etmenler olmuşlardır⁸. Tüm bunların yanı sıra fabrikaların sürekli olarak işler kalmasının gerekliliği, işin kesintisiz sürmesi adına tek bir işçinin bile yokluğunun fark edilebileceği de oldukça önemli bir etmendir (Ansal, 1999: 11). Sendikalarla birlikte meslek kuruluşları gibi kitle örgütlerinin gelişimi (Bozkurt, 2014: 122), bu dönemde işçilerin kendi haklarını anlama ve koruma adına önemli kazanımları olmuştur.

⁸ Bu noktada işçilerin direnişinde yaşanan değişim de dikkat çekicidir. Atölye tipi üretim döneminde bedensel çalışma kabiliyetine ve bireysel niteliklere göre örgütlenme, artık yerini makinenin üretim sürecindeki işlevine göre örgütlenmeye bırakmıştır (Tolliday ve Zeitlin, 1988).

Bu dönemin sendikacılık anlayışıyla vurgulanması gereken önemli bir husus sınıf temelli bir anlayışın hâkim olmadığı, temelde işçilerin çalışma koşullarını ve aldıkları ücretleri iyileştirmeye yönelik bir politika izlendiğidir. Fordist dönemde işçiler yaptıkları iş üzerindeki hâkimiyetlerini, zihinsel güç kullandıkları becerilerini kaybetmişlerdir; ancak dönemin sendikaları işçilerin vasıflarını tekrar elde etmelerini sağlamak yerine toplu pazarlıklar ve sözleşmeler yoluyla işçi sınıfından kopuk, sadece var olan koşulları düzeltmeye yönelik politikalar izlemişlerdir (Ansal, 1999: 12). Bu sebeple, özellikle Post-Fordist dönemden itibaren Fordist dönemin sendikaları, işçi hareketinin yanında görünmelerine rağmen işçilerden bir o kadar uzak olmaları ve kısa vadede önemli kazanımlar elde etseler de uzun vadede işçileri önemli sıkıntılarla baş başa bırakmaları nedeniyle eleştirilmiştir.

Fordist üretim sisteminin işçiler adına bir diğer önemli getirisi işçilerin refah düzeyini geliştiren uygulamalar olmuştur. Sanayi Devriminden sonra işçiler uzun çalışma saatlerine ve kendilerini güçlkle geçindirecek ücretlere tamah ederek çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Fordist üretim sistemiyle birlikte ortalaması 2.34 dolar dolayında olan işçi gündeliğinin 5 dolara çıkması, bu sistemin refah sistemi olarak anılmasını sağlamıştır (Ansal, 1999: 11). Böylece bu zamana kadar haftalıklarıyla kıt kanaat geçinebilen işçiler az da olsa birikim yapmaya başlamışlardır. Ücretlerin artışının yanı sıra sağlık, eğitim ve benzeri ihtiyaçlar da devlet tarafından karşılanmaya başlamış dolayısıyla işçi sınıfı sanayinin ilk ortaya çıktığı dönemdeki koşullarına göre gözle görülecek bir ferahlama yaşamıştır.

Fordist üretim sisteminin işçilere olan etkisi sadece fabrikanın içerisiyle sınırlı olmamıştır. Fabrika dışında gündelik hayatlarında da işçilere bu üretim sisteminin gereklerine göre düzenlenen bir sosyal hayat dayatılmıştır. Fordizm planlamaya dayalı bir sistemdir, bu planlamaya gündelik yaşam pratikleri de dâhildir. İşçilerin tatilleri, gündelik yaşam faaliyetleri, sanatsal zevkleri de yine bu kitlesel politikalara göre belirlenir hale gelmiştir (Hobsbawn, 1987: 322-323). İşçilerin çalışma saatleri kısaltılarak ve ücretleri artırılarak temelde bu kitlesel ürünleri tüketmeleri hedeflenmiş, yeni bir tüketici profili oluşturulmaya çalışılmıştır (Harvey, 2003: 148).

Ücretleri yükselen işçi sınıfının hem ürettiği hem de tükettiği, sermayedarların ise karlarını sürekli artırdıkları bu dönem, 1973 senesinde sanayi için olmazsa olmaz özellikteki petrolün fiyatının artması üzerine yaşanan Petrol Kriziyle birlikte sona

ermiş, ekonomi yine büyük bir krizin içine girmiştir (Bozkurt, 2014: 170). Bu dönemden itibaren yeni bir sermaye birikim stratejisi ortaya konulmuş; asgari maliyetle azami çıktı sağlamayı hedefleyen programlar kullanılmaya başlanmıştır. Fordist üretim modeli terk edilerek Post-Fordist/esnek üretim modeline geçilmiş, liberal politikalar refah politikalarının yerini almıştır. Esnek üretim modeliyle birlikte de “standart olmayan”, “atipik” çalışma biçimleri yaygın hale gelmiştir. Yaşanan bu süreç çalışma koşullarında da bir düzensizliğe yol açmıştır, hatta bu düzensizlik yeni bir düzen haline gelmiştir. Düzensiz çalışma saatleri, birden çok işverenle çalışma, işçinin yaptığı işten giderek kopuklaşması ve benzeri koşullar yeni düzenin normları olarak baş göstermiştir.

2.1.2. Post-Fordizm ve Güvencesizliğin Yükselişi

Post-Fordizm toplumun tüketim taleplerini karşılayabilme adına üretime esnek politikaların hâkim olduğu, işgücü ve makineleşmede esnek uzmanlaşmanın ön plana çıktığı, bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı üretim ve birikim rejimi olarak tanımlanabilir (Saklı, 2013: 114). 1970’li yıllardan itibaren üretim pratiklerinde ve teknolojiye yaşanan bu dönüşümler Post-Fordist sürecin farklı kavramsallaştırmalarını da beraberinde getirmiştir: endüstri ötesi toplum (Bell, Hage ve Powers), enformasyon toplumu (Masuda, Toffler), bilgi toplumu (Masuda, Giddens), hizmet sınıfı toplumu (Dahrendorf), kapitalist ötesi toplum (Drucker), disorganize kapitalizm (Lash ve Urry, Offe), ikinci endüstriyel bölünme (Piorre ve Sabel), postmodern dönem (Jameson, Lyotard). Bilgisayar teknolojisinin gelişimiyle birlikte yeni bir dünya düzeninin oluştuğu, üretim sürecinde artık daha farklı tiplerden söz edilebileceği, esnek politikaların bireyleri özgürleştirdiği ve işveren ile işçi arasında daha demokratik bir ortam oluşturduğu, yeni düzenin bilgiyi ön plana çıkardığı ve toplumun da bu düzene göre dönüştüğü, işçilerin artık beceri, eğitim, vasıflılık gibi özellikleri ile ön plana çıktığı, hizmet sektörünün artış göstermesiyle birlikte Fordist dönemdeki klasik işçi işveren ayrımının yerine artık daha parçalı bir yapının oluştuğu yeni post savunuların ortak özellikleri arasında sayılabilir.

Bu noktada şunu hatırlatmak gerekir; Post-Fordizm, kapitalizmden bağımsız, apayrı bir sistem değildir. Fordist üretim sistemi üretimde teknolojiye bağlı ilerlemenin önünü açmıştır, sadece kitlesel üretim tarzı olarak düşünülmemelidir. Dolayısıyla Fordist sistemle birlikte teknolojinin üretim sürecinde rolünün artması, Post-

Fordizmde de bir ileri aşamaya taşınmıştır. Kapitalizm yapısında krizleri barındıran, ancak bu krizlere rağmen sürekliliğe dayalı bir sistemdir. Bu nedenle Fordizmden Post-Fordizme geçiş süreci her şeyin tamamen başkalaştığı bir süreçten ziyade, zaten emareleri önceki dönemde görülen buna rağmen bu emarelerin üzerine konularak yeni bir üretim sisteminin olduğu bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Çalışmanın başından itibaren ortaya konulmaya çalışılan temel nokta, kapitalizmin her şeyden önce bir sömürü sistemi olduğudur. Kapitalizmde üretim bu sömürü mekanizması ile sağlanmakta, sistem içerisinde yer alan bütün dinamikleri sömürü ilişkileri belirlemektedir. Kârın sürekli olarak maksimize edilmesi, artı değerın sömürüsüne bağlı olarak işlemektedir. Artı değerın sömürülmesi ise işçiler üzerinde ekonomik, sosyal, ideolojik ve siyasal kontrolün sağlanmasına dayalıdır. Dönemsel olarak bu kontrolün kurulması ve artı değerın elde edilme yöntemleri değişiklik gösterse de temelde yaşanan sürecin arka planında yer alan bu sömürü ilişkileri sürekli göz önünde bulundurulmalıdır (Belek, 2004: 19:20). Bu nedenle Fordizmden Post-Fordizme geçiş süreci, üretim ilişkileri doğrultusunda birçok yeniliği içerisinde barındırsa da sömürü ilişkileri kurulmadan üretimden maksimum kâr elde edilemeyeceği konusunun akılda tutulması teknolojik-determinist tavrıdan uzaklaşmayı sağlayacaktır.

Bu çerçevede Kumar'ın (2004: 67), Post-Fordizm ve Fordizm kavramsallaştırması önemlidir. Kumar'a göre Post-Fordizm de Fordizm de her şeyden önce kapitalizme içkin olarak ele alınmalıdır; çünkü her iki sistemin de itici gücü birikim sürecidir. Kumar iki sistem arasındaki temel farkları şöyle özetler; ekonomide Fordizm ulus devletlere yönelik kitlesel üretim yapmaya dayalıyken, Post-Fordizm küresel pazarın ve şirketlerin yükselmesi nedeniyle esnek uzmanlaşmaya ve âdemi-merkeziyetçiliğe dayalıdır. Politikada ve sanayi ilişkilerinde Fordist dönem kitle sendikalarıyla ve merkezi ücret pazarlığıyla ön plana çıkarken, Post-Fordizm merkez ve çevre olarak ayrılan bir emek gücüne, tüketici tercihinin ve kişiye özgü koşulların yükseldiği, sendikaların ve merkezi ücret pazarlıklarının çöktüğü bir sistemi ön plana çıkarır. Kültür ve ideolojide Fordist dönemde evrenselcilik ve standartlaşma söz konusuyken, Post-Fordizm ile birlikte bu süreç bireyci düşünce ve davranış tarzlarının yükselişine, çoğulcu bir hayat felsefesine dönüşmüştür (Kumar, 2004: 69-70).

Yeni düzen içerisinde büyük fabrikaların varlıklarını sürdürmeleri oldukça zordur bu nedenle büyük fabrikalar yerlerini küçük işletmelere ve atölyelere bırakmıştır (Memduhoğlu, 2007: 3). Post-Fordist dönemde ise bu işletmeler küresel bir pazar için üretim yapmaktadır. Bunun yanı sıra ilerleyen kısımda daha da ayrıntılı anlatılacak olan taşeronlaşma, özel istihdam büroları gibi uygulamalar vasıtasıyla işçiler çevre ve merkeze göre ayrılmaktadır. Bu noktada bahsedilmesi gereken bir diğer husus, bu tür küçük işletmelerin yaygınlaşmasıyla birlikte büyük sermayenin gücünü tam anlamıyla kaybetmemiş olduğudur. Özellikle deregülasyon politikaları iyi örgütlenmesi nedeniyle rekabet koşullarında avantaj sağlayan büyük sermayenin tekelleşmesinin önünü açmaktadır. Dolayısıyla esnek politikaların bir taraftan küçük atölye tarzı oluşumları desteklediği diğer taraftan ise sermaye içerisinde büyük birleşmeleri teşvik ettiği söylenebilir (Harvey, 2003: 181-182).

Yeni dönemle birlikte görünürlüğü artan bir diğer etken, bilgi ve teknoloji sektörünün yükselişe geçmesidir. Bu yükselişin en önemli sebebi, gittikçe küresel bir yapıya bürünen sistem içerisinde şirket faaliyetlerinin eşgüdümlü uygulanmasını kolaylaştırması, buna bağlı olarak piyasalardaki son duruma yönelik haber alma ihtiyacının artmasıdır. Bu yükseliş bilgisayar destekli üretim sistemlerinin, uzmanlaşmış iş hizmetlerinin ve danışmanlık şirketlerinin ortaya çıkmasını sağlamış, böylece kitlesel üretimin yerine daha dar, tüketiciye yönelik, bireysel seçimleri ön plana çıkaran bir üretim anlayışı yerleşmiştir. Böylece işletmeler maliyetleri artırmadan, üretim teknolojileri yoluyla esnekleşmenin yolunu bulmuş, ölçek ekonomilerinin yerine çeşitlilik ekonomileri gücünü artırmıştır (Harvey, 2003: 183; Tezgel, 2010).

Esnek birikim dönemi ile beraber üretim sektörlerinde ve finans hizmetlerinde yeni yöntemler uygulanmaya başlanmış, teknolojik ve örgütsel yenilikler oldukça hızlanmıştır. Bu aşamada bahsedilmesi gereken önemli bir nokta tüm bu yeniliklerin ortaya konulması ve yürütülmesinde yani teknolojik yeniliğin sağlanmasında ve yeni, daha ucuz hammaddelerin bulunması aşamasında sabit sermaye harcamalarının artmasının, kısa vadede kâr oranlarını düşüren bir gelişme olmasıdır. Dolayısıyla ekonomik durgunluktan kaçınmanın yolu işçi ücretlerinin düşürülmesi ve örgütlülüğünün dağıtılmasıdır. Bu noktada değişime uğrayan bir diğer yapı da iş sürecini yavaşlatan ve bu bağlamda zamanı yavaşlatan bürokratik işlemlerdir. Bu

nedenle esneklik politikalarının temelde zamanı “özgürleştirmeye”, rutinin değişimiyle başladığı söylenebilir (Sennett, 2018: 47).

Fordist dönemin otomasyon ilişkileri esnek üretim dönemiyle birlikte tasarım, stok denetimi, pazarlama yönetimi, denetim hususlarına da uygulanır hale gelmiştir. Bu hususların düzene konulmasında bilgisayar desteği, insan kaynakları pozisyonu ön plana çıkmıştır. Özellikle bilgisayar sistemlerine olan bu bağlılık işgücü içerisinde yeni bir alanı da beraberinde getirmiş, karar alma, araştırma ve geliştirme sürecinde vasıflı işgücüne olan ihtiyaç, işgücü içerisinde yeni bölünmeleri beraberinde getirmiştir (Tezgel, 2010).

Üretim sürecinde yaşanan bu değişiklik, işgücüne de sirayet etmiş; çekirdek ve çevre işgücü ayrımları ortaya çıkmıştır. “Tam zamanlı çalışan, sürekli statüye sahip ve kurumun uzun vadeli geleceği için merkezi önem taşıyan” çekirdek işgücü, sistem içerisinde giderek küçülmesi planlanan bir nitelik taşımaktadır. Bu grupta yer alan işçilerden koşullara, esnekliğe ve coğrafi hareketliliğe uyum göstermeleri beklenir. Yükselmeleri ve yeni beceri edinmeleri daha kolay olan çekirdek işgücüne bu vasıflarının karşılığında, emeklilik, sigorta gibi güvenceler sağlanmaktadır. Ancak sistemin herhangi bir krize girmesi durumunda, çekirdek işgücü de var olan güvencelerini kaybederek işsiz kalabilir veya bu kadroda küçülmelere gidilebilir. Çevre işgücü ise iki alt gruptan oluşur. Birinci grupta yarı vasıflı işçiler olarak adlandırılacak sekreterlik, büro işi, rutin işler veya az vasıflı bedensel işler gibi yedek işgücü ordusu içerisinde her an temin edilebilecek pozisyonları dolduran kişiler bulunmaktadır. Bu grupta yer alanların çekirdek işgücünde yer alanlara göre mesleki yükselme olanakları oldukça düşüktür, buna karşılık işgücü devir hızı ise yüksektir. İkinci grupta yer alanlar ise vasıf istenmeyen pozisyonlarda (yarım zamanlı, geçici, taşeron, stajyerlik) çalışan, birinci gruba göre daha güvencesiz işçileri temsil etmektedir. İhtiyaç oldukça istihdam edilmeleri nedeniyle, özellikle bu grupta yer alan çalışanların son yıllarda sayısının giderek arttığını belirtmekte fayda vardır (Harvey, 2003: 173-174).

Esneklik uygulamaları sadece istihdam biçiminde değil, ekonomik ve toplumsal hayatın genelinde uygulanmıştır. Bu yaygınlığın en önemli sebeplerinden birisi ise ideolojiktir. Esneklik politikaları piyasaya “güvenceli esneklik” olarak sürülmüştür. Böylelikle işçilerin bireysellikleri ön plana çıkarılmıştır. İstedikleri zaman işten çıkıp

yeni bir işe girebilecekleri, işten çıkarılmaları halinde sistemin yeni bir işe girmek için gerekli olan eğitimi ve desteği vereceği, bu ideolojinin temelinde yer almaktadır (Oğuz, 2012: 241). Kısacası esneklik politikalarının temelinde bürokratik rutini esneterek özgürleşme anlayışı yer almaktadır. Bu özgürleşme ideolojisi altında ise işçilerin çalışma koşulları değişse bile, iktidar kendisini yenileyerek bu özgürleşmeyi sadece söz üzerinde vaat etmektedir.

1970’li yıllardan itibaren hizmet sektörünün büyük bir gelişme göstermesi, azgelişmiş ülkelerin sanayileşmeye başlamaları, bu açıklama ekseninde ele alınmalıdır. Emek yoğun bir sektör olan hizmet sektörü, düzensiz istihdamın daha fazla yer aldığı dolayısıyla geleneksel örgütlenme biçimlerine izin vermeyen, sömürü ilişkilerinin daha rahat uygulanabildiği bir alandır (Belek, 2004: 27-28). Bu nedenle hizmet sektörü esnek birikim döneminden sonra oldukça hızlı bir şekilde gelişerek, sermayedarların teknolojik yatırımlar dolayısıyla düşüş gösteren kâr oranlarını yükseltme noktasında önemli rol oynamıştır.

Azgelişmiş ülkelerin sanayileşmede gösterdikleri gelişim de benzer bir seyir izlemiştir. Fordist dönemin işçilere yönelik kazanımları, sonradan gelişen ülkelerdeki işçilere bahşedilmemiş dolayısıyla ucuz işgücü yine sermayedarların karlarını yükseltmiştir. Bunun yanı sıra taşeron ilişkilerinin kurulmasını da kolaylaştırmıştır. Uluslararası rekabetin artışı, az gelişmiş ülkelerin işçilerini, yüksek gelirli ülkelere göre daha ucuza, daha kötü çalışma koşullarında istihdam edilmeye itmiştir. Buna bağlı olarak yüksek gelirli ülkelerde ise işsizlik oranlarında artışlar meydana gelmiştir (Eaton, 2000: 2-7).

Esnekleşme sürecinin meydana getirdiği yeni yönetim stratejilerinin, genel olarak uluslararası platformda işçiler arasında bireysel rekabeti artırmayı, işçi sınıfını örgütsüzleştirerek sermayedarların karını maksimize etmeyi amaçladığı söylenmelidir. Bu bağlamda esnek politikaların Fordist politikalardan temel farkı ise daha düzensiz olmalarıdır (Belek, 2004: 31).

Esnek üretimin tanımlayıcı özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Tüketici tatmini ön plandadır.
2. Gelişmeleri olabildiğinde hızlı bir şekilde uyarlamak önemlidir.
3. Bu gelişmelerin denetimi için performans değerlendirme ön plana çıkarılır

4. Çalışanlar çok amaçlı işlevleri yerine getirecek, beceriye ve yüksek vasfa göre eğitim almış kişiler arasından seçilir ve emek gücü parçalı olarak organize edilir.
5. Kalite, zaman ve maliyetler noktasında sürekli gelişim esas alınır.
6. Üretimde bilgisayarlar yoğunluklu olarak kullanılmaktadır.
7. Sürekli üretim, hücresele düzenlenme yoluyla sağlanmakta; üretim sürecindeki bekleme ve nakilden kaynaklı kayıplar minimize edilmektedir (Belek, 1999: 76; Belek, 2004: 32).

Esnek üretimin tüketiciye özel, kişiselleştirilmiş meta temelli yaklaşımı, kitlesel üretime yönelik Fordist iş örgütlenmesini derinden sarsmıştır. Yeni üretim modelinde çalışanların hızla değişen tüketim alışkanlıklarına uygun pozisyon almaları ve kârın maksimizasyonu amacıyla denetlenmeleri beraberinde iş gücünün de değişimini getirmiştir. Çok amaçlı işlevleri yüklenen çalışanlar bilgi teknolojilerinin de katkısıyla geçmişe göre daha parçalı yapılara adapte olmak durumunda kalmıştır. Söz konusu parçalı yapı bir yandan yabancılaşmayı artıracak etkiler gösterebildiği gibi sendikal mücadele başta olmak üzere örgütlü hareketler açısından da engel teşkil etmektedir. Üstelik esnek üretim modeli, “esnek uzmanlaşma”⁹ ve “yalın üretim”¹⁰ başta olmak üzere kimi modellerce de desteklenmekte ve kendisini farklı pazar ve hatta kültürle göre yenileyebilmektedir.

2.1.3. Yeni Çalışma Biçimleri ve Güvencesizleşmenin Yeni Görünümleri

Post-Fordizmle birlikte esnek politikaların yaygınlık kazanması işgücü üzerinde de yeni politikalar yürütülmesine neden olmuştur. İşgücünde yaşanan değişimi Atkinson (1984), dört başlık altında incelemektedir: işlevsel esneklik, sayısal esneklik, ücret esnekliği, çalışma zamanı esnekliği.

İşlevsel Esneklik: Bu esneklik türü piyasadaki talepler doğrultusunda işçilerin yetenek ve becerilerinin yeni teknolojilerin kullanımı ve üretim sürecine uyum göstermesi anlamına gelmektedir. Ekip çalışması, işin genişletilmesi ve zenginleştirilmesi, işteki parçalanmanın azaltılması, rotasyon, hizmet içi eğitim,

⁹ Piore ve Sabel bu modeli *İkinci Endüstriyel Bölünme* adlı kitaplarında geliştirmişlerdir. Esnek uzmanlaşmanın temel özellikleri çok amaçlı makinelerin kullanımı, işçilerin yüksek vasıflı kişilerden oluşması ve ürün çeşitliliği olarak sıralanabilir. Üretim sürecinde bilgisayarlar ve mikro teknolojiler ön plandadır, dolayısıyla maliyet düşük tutulmaktadır (Piore ve Sabel, 1984: 102).

¹⁰ Japon üretim sistemi olarak da bilinen yalın üretim modeli sorumluluğun üretimi gerçekleştiren işçiye devredildiği, ekip çalışmasına dayalı, sürekli gelişimi hedefleyen, fabrika kontrol sistemiyle tam zamanında üretimi hedefleyen bir modeldir. Böylelikle hem stok maliyetinden kurtulma hem de kaliteyi esas alan bir gelişim esas alınmaktadır (Cooney, 2002).

performans değerlendirme, iletişim programları, kalite çemberleri gibi insan kaynağı yönetim teknikleri ile uygulanmaktadır (Belek, 1999: 81). Böylelikle eğitim verilen, becerileri ve yetenekleri geliştirilen işgücü üretimin farklı aşamalarında çalışabilecek hale gelmekte, tek bir işçinin birden fazla görevi üstlenmesi kolaylaşmaktadır.

Sayısal Esneklik: İşverenin iş gücünü işe alma veya işten çıkarmada tam yetki kazandığı bir esneklik türüdür. Bu esneklik türü esasında iş gücünü içerecek şekilde kurgulansa da¹¹ işverenlerin kârlarını yükseltmelerine yöneliktir. Bu süreç, işlevsel esneklik anlayışıyla birlikte düşünülmelidir. İşlevsel esneklikle birlikte ekip çalışması, mesleki eğitim gibi uygulamalar, işgücünün belli vasıflar dolayımında işlere yerleştirilmelerinin önünü açmıştır (Durak, 2018: 64). Dolayısıyla hem bu süreçten dolayı hem de hukuki korumaların gevşetilmesiyle birlikte işverenlerin istedikleri işçiyi işten çıkarmaları istedikleri işçiyi işe almalarının önü açılmıştır. Piyasa taleplerine göre işçi sayısında fazlalaştırma ya da eksiltme yoluna gitmek, işverenlerin maliyetlerini düşürmekte ve kar oranlarını yükseltmektedir. Emek gücünün ise iş güvenliği bu esneklik türü ile tehdit edilmektedir.

Ücret Esnekliği: Performansa ve sonuç odaklılığa bağlı olarak işverenlerin işçi ücretlerinde farklılaşmaya gittiği esneklik türüdür (Ulukan, 2014). Bu esneklik türünün de uluslararası rekabet koşullarıyla birlikte ele alınması gerekmektedir. Uluslararası piyasa koşullarında ucuz emek gücünün yoğun kullanımı, ülkeler arasında önemli bir rekabet unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle stratejik noktalarda yer alan azınlığın ücretlerinin artırılması, geriye kalan çoğunluğun ise ücretlerinin azaltılması kar elde etme noktasında şarttır (Belek, 1999: 88). Post-Fordist süreçte işçilerin sendikalaşmalarının ve örgütlenmelerinin önüne geçilmesi de bu esneklik türünün yaygınlaşmasında ve önünün alınamamasında önemli bir etkidir.

Çalışma Sürelerinde Esneklik: Çalışma sürelerinin ve boş zamanın işverence belirlendiği bir esneklik türüdür. Yine piyasadaki talepler doğrultusunda talebin fazlalığı durumunda çalışma sürelerini artıracak ya da daha fazla ucuz işçi alımıyla

¹¹ Post-Fordist süreçte emek gücünün işverene olan bağımlılığının ortadan kalktığı, bilgisayar teknolojisiyle birlikte emek gücünün kendisini geliştirecek, yeni yetenekler ve beceriler kazanabileceği zamanın özgürleştiği anlayışı yer almaktadır. Dolayısıyla işçiler bireysel özellikleri bağlamında ön plana çıkarılmakta, “entelektüel becerileri ve vasıfları” dolayısıyla kutsanmakta, işçinin işverene olduğu kadar işverenin de işçiye bağlı olduğu bir dönem yaşandığı empoze edilmektedir.

dengeleyebilecek; talebin azlığı durumunda ise işçilerin çalışma saatlerini yarıya düşürecek, ya da işsiz bırakma yoluyla tamamen ortadan kaldırılacak düzenlemelere gidilmesidir. Bu bağlamda bu esneklik türünün sayısal esneklik türü ile birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır (Belek, 1999: 87).

İşlevsel, sayısal, ücret ve çalışma sürelerinde yaşanan bu esnekleşme süreci yeni çalışma biçimlerinin de önünü açmıştır. Bu bağlamda tam zamanlı çalışmanın giderek azaldığı, bunun karşılığında ise kısmi süreli, geçici, evden çalışma gibi modellerin giderek yükseldiği söylenebilir. 26 Avrupa ülkesinden oluşan OECD'nin yaptığı araştırmaya göre (2015: 29) 1995 senesinden sonraki istihdam durumlarına bakıldığında, 1995-2013 arasındaki istihdamların yaklaşık yarısının atipik istihdam olduğu söylenebilir. Sadece 2013 senesinde ise bu 26 Avrupa ülkesindeki işlerin yaklaşık üçte birini atipik çalışma biçimleri oluşturmaktadır. Her ne kadar ülkelere göre atipik istihdam modellerinin dağılımı değişiklik gösterse de dünya genelinde bu yeni tip çalışma modellerinin yaygınlık kazandığı söylenebilir. Atipik çalışma modelleri şöyle açıklanabilir:

Kısmi Süreli Çalışma: Kısmi süreli çalışma çalışmanın süresinin kısa olduğu, düzenli ve süreklilik gösteren, isteğe bağlı bir çalışma türüdür. Bu çalışma türünün isteğe bağlılığı özellikle son dönemdeki çalışma koşullarından dolayı birçok çalışan için zorunlu hale gelmiştir. Kadınları, gençleri ve yaşlıları kapsayan kısmi süreli çalışma biçimine son yıllarda tam süreli istihdam biçiminden zorunlu geçiş yaşayan işçiler de eklenmiştir (Erdut, 1998: 70). Diğer istihdam türlerinde de olduğu gibi teknolojik ve ekonomik gelişmelerin, uluslararası platformda rekabetin artış göstermesinin ve hizmetler sektöründe yaşanan genişlemenin, kısmi süreli çalışma üzerinde etkili olduğu söylenebilir (Hatman, 2003: 65).

Kısmi süreli çalışma, tam gün çalışmaya nazaran işverenlere büyük ölçüde esneklik sağlamaktadır. Böylelikle işletmeler artan rekabetle, istikrarsız piyasalarla daha kolay mücadele edebilmektedir. Bu çalışma biçiminin artışıdaki bir diğer etken ise işsizlik sorunudur. Giderek artan işsizlik probleminin kısmi süreli çalışma biçimleriyle önüne geçilebileceğine inanılmaktadır (Hatman, 2003: 67). Bu istihdam biçiminde yer alanlar, emek gücünün en ucuz bölmesini temsil etmektedir. Ücret düşüklüğünün yanı sıra tam süre çalışanların yararlandığı mesai ücreti, sosyal ödemeler, iş tazminatı gibi haklar bu grupta yer alan çalışanlara verilmemektedir.

Özellikle kadın çalışanlara daha fazla yer verilen bu istihdam biçimi, endüstri yapısının sanayiden hizmetler sektörüne kaymasıyla bağlantılıdır ve temelde işverenin maliyetini azaltmayı hedeflemektedir (Belek, 2004: 140-143).

İş Paylaşımı: İki veya daha fazla sayıda işçinin bir veya birden fazla işi sözleşmeyle belirlenecek şekilde paylaştıkları bir çalışma türüdür. Bu çalışma türünde iş, içeriğine göre işçiler arasında bölüştürülebilir ya da işçiler işi nasıl böleceklerine kendileri karar vererek sorumluluğu üzerlerine alabilirler. Hem yapılan iş hem de maaş, ikramiye, emeklilik maaşı gibi ücretlendirmeler, izinler, sosyal sorumluluklar, sosyal yardımlar ve yan ödemeler bölüşülmektedir (Hatman, 2003: 68). İş paylaşımı usulünde ücretler daha yüksek tutulabilir, bunun da temel sebebi daha yüksek nitelikli bir işin ortaya konulmasıdır (Erdut, 1998: 72).

Evde Çalışma: İşin tamamının ya da bir kısmının evde yapıldığı, geçmiş dönemlerden de “eve iş verme” usulü ile aşına olunan bir çalışma türüdür. Bu çalışma türünde işveren veya aracının denetimi bulunmamakta, evde çalışanlar kendi hesabına çalışan olarak kabul edilmektedir. Böylelikle işverenlerin çalışanlara yönelik yasal hükümlülükleri de esnetilmektedir. Bu çalışma türü ulaşımda yaşanan veya çalışma ortamında konsantrasyonun sağlanması gibi sıkıntıları gidermesi ile öne çıkmaktadır. Ancak çalışanlar açısından işyerine olan bağlılığın azalması, kariyer olanaklarının azalması, sosyal ilişkilerin ortadan kalkması, stres gibi olumsuz özellikleri barındırmaktadır. Bunun yanı sıra işletmeler ev ortamında işyerindeki gibi tam denetim sağlayamamaktadır (Belek, 2004: 149).

Evde çalışmanın büyük bir bölümünü kadın ve çocuk işgücü oluşturmakta, takibinin oldukça güç yapılmasından dolayı da bu çalışma türünde ortaya konulan emek görünmez kılınmaktadır. Bu çalışma türünün yasal sınırlarının tam olarak çizilmemesi kayıt dışı istihdamı artırmaktadır dolayısıyla çalışanlar düşük ücretlere, kötü çalışma koşullarına ve güvencesizliğe mecbur bırakılmaktadır (Erdut, 1998: 72). Bunun yanı sıra çalışma ile özel zaman ayrımının bulanıklaşması da, evden çalışmanın dayattığı güvencesizliklerden birisi olarak anılmalıdır.

Tele Çalışma: İşletme merkezinin dışında belirlenen bir yerde veya işçinin kendi evinde internet, ekran metni, veri aktarımı gibi yeni iletişim teknoloji yöntemleriyle sürdürülen çalışma biçimidir. Bu çalışma biçiminde de tıpkı evden çalışma usulünde olduğu gibi işçi ile işveren arasındaki iletişim oldukça sınırlıdır. Tele çalışma tek bir

işyerine bağlılığı ortadan kaldırarak işletmeyi küçük birimlere ayırmakta, esnekleştirmektedir (Hatman, 2003: 74-75). Tele çalışma için çalışanın zamanının en az %50'sini ana işyerinden uzakta, kendisine tahsis edilen veya kendisinin sahip olduğu teknoloji ile geçiriyor olması gerekmektedir. Evden çalışma usulüne benzer bir şekilde tele çalışmanın işverenler adına avantajları maliyetleri azaltması, insan kaynaklarının verimliliğini artırması, çalışanlar adına ise ulaşım da harcanan vakti ortadan kaldırması ve esneklik sağlamasıdır. Dezavantajları ise çalışanların sosyal ilişkilerini zedelemesi, terfi olanaklarının azalması, stres, çalışma ve boş zamanlarının iç içe geçmesi, çalışma sürelerinin uzaması; işverenler adına ise denetim, donanım maliyetleri, teknolojiye erişim problemleridir (Alkan-Meşhur, 2007).

Geçici Çalışma: Geçici çalışma kısmi çalışmadan farklı olarak süreklilik arz etmeyen, taraflar arasındaki iş ilişkisinin kısa bir süreliğine kurulduğu bir çalışma türüdür. Esnek politikaların yaygınlaşması, yeni teknolojilerin yeni yönetim anlayışlarını geliştirmesi ve benzeri sebeplerden dolayı büyük işletmelerin çekirdek kadrolarını daraltmaya gitmeleri, özel istihdam büroları aracılığıyla talebe göre işçi tahsis etmeleri anlayışını getirmiştir (Erdut, 1998: 81).

Geçici çalışmanın bazı türleri şu şekilde sıralanabilir; işverenin işçiyi belli bir süre için işe alması, özel istihdam büroları aracılığıyla işçi kiralama, bir ya da daha fazla işçinin bir başka işletmeye devredilmesi (Erdut, 1998: 81). Emek maliyetlerini düşürmenin bir başka yolu olan geçici çalışma kalıcı bir durumdur ve hukuki boyutta da göz ardı edilmektedir. Geçici çalışma pozisyonlarında yer alanların daha çok genç, düşük eğitilmiş ve küçük işletmelerde çalışanlardan oluştuğu, kadınların bu grup içerisinde erkeklerden daha fazla yer aldıkları söylenebilir (Belek, 2004: 155).

Çağrı Üzerine Çalışma: Önceden yapılan hizmet akdinin gereğince işçinin, işvereni çağırdığı zaman çalıştığı bir istihdam biçimidir. Bu çalışma biçimi çağrının yapılmasıyla çalışmanın başladığı, çağrının olmadığı zaman çalışmanın da olmadığı bir türdür dolayısıyla talebe bağımlıdır. Talebin azaldığı dönemde çalışma süreleri azaltılmakta, talebin arttığı dönemde ise çağrılar artırılmaktadır. Zamanı ve kapsamı önceden belli olmayan (hastane, lokanta, gazete vb.) işlerde sıklıkla tercih edilmelidir. Bu çalışma türünde işçi ne zaman ne kadar süre için çalışacağını bilmemektedir, sürekli gelebilecek olan iş için hazır olması beklenmektedir. Bunun

yanı sıra haftalık izin, senelik izin gibi ücretli izin hakları da bulunmamaktadır (Hatman, 2003: 78).

İletişim ve enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin gündelik hayatımızdaki etkilerinin gün geçtikçe yaygılaşması beraberinde çağrı üzerine çalışmanın istisnai olmaktan çok olağan bir hale geldiği, dijitalleşmiş bir iş yaşamını da getirmektedir. Post endüstriyel dönüşüm ve dijitalizasyon, üretimin ve mesleklerin yapısını ve çalışanların hayatlarını derinden etkilemekte, bu süreç “Sanayi (Endüstri) 4.0” başlığı ile tanımlanmaktadır. 4. Sanayi Devrimi olarak nitelendirilen bu süreç eşliğinde blockchain (blok zinciri) teknolojisi, büyük veri (big data), algoritmalar ve yapay zekanın kullanımı gibi unsurlar çalışma yaşamını dönüştürmekte, birçok mesleği ortadan kaldırmakta, aynı zamanda iş ve meslek tanımlarını değiştirmektedir. Çağrı üzerine çalışma yaygınlaşmış ve dijitalleşme süreci evden çalışmaya olanak tanıyarak geleneksel işyeri ve iş zamanı kavramlarını erozyona uğratmıştır. Dijital dönüşüm süreciyle birlikte çalışmanın mesai dışına taşması ve çalışma süresinin ise ‘fazla mesai kavramının dışına taşmakta’ olduğu görülmektedir (Yankın, 2019: 24).

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi güvencesizlik esnekleşme politikalarıyla birlikte başlayan yeni bir olgu değildir. Özel mülkiyet şartlarının gelişmesinden itibaren toplum içerisindeki kimi kesimler güvencesizleşmeyi deneyimlemişlerdir. Ancak kapitalizmle birlikte emek ve üretim süreçlerinin tamamı üzerindeki denetim sermaye sahiplerinin kontrolü altına girmiştir dolayısıyla bu durum önceki dönemlerde yaşanan güvencesizleşme sürecinden büyük bir farklılık göstermektedir. Bu dönemden itibaren yabancılaşan emekle, yeniden örgütlenen yönetim biçimleriyle, görevlerin teker teker paylaştırıldığı işçilerle karşılaşılmalıdır (Braverman, 2008: 413). Bununla birlikte yeni dönemdeki güvencesizleşme pratikleri sadece atipik çalışma biçimlerinde yer alan kişilerle sınırlandırılmamalıdır. Tam zamanlı istihdam edilen işçiler de özellikle gelecek kaygısı yaşama, çalışma şartlarının kötüleşmesi, güvenceli koşulların daraltılması konusunda diğer çalışma biçimlerinde yer alanlar kadar olmasa da güvencesizliği deneyimlemektedir.

Esnek üretime dayalı modellerin etkileri medya sektöründe ve gazetecilikte de özellikle 1980’li yılların ardından kendisini ciddi bir biçimde hissetmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında basın-yayın sektöründe kalıcı ve tam zamanlı istihdam modeli,

özellikle büyük ve ulusal çapta işletmeler ile erkek çalışanlar açısından başat statü görünümünde olmuştur. Oysa günümüzde medya sektörü ile ilişkili diğer sektörler arasında sektör-içi hareketlilik temel özellik olmaya başlamış, sektörün kuralılaşlaştırılması, rekabetin yoğunlaşması, toplu iş sözleşmelerinin güçsüzleşmesi ve teknolojik gelişmelerin de (yakınsama vb.) yardımıyla esnek üretim modeli alana hâkim olmaya başlamıştır (Platman, 2004: 578). Medyada tam zamanlı çalışma ve sözleşmenin giderek istisnai bir görünüm kazanması ile beraber serbest çalışan gazeteciler, ancak ihtiyaç duyulması halinde ve parça başı telif ödemesi karşılığında mesleklerini icra etmek durumunda kalmıştır (White, 2012: 16). Söz konusu gazeteciler, diğer meslektaşlarına göre güvencesizliğin etkilerini daha fazla hissederken, özellikle teknolojik gelişmeler ile beraber tecrübeli ve yaşı ilerlemiş birçok çalışan işsiz kalmıştır. Kurum dışından serbest gazeteci çalıştırma uygulaması yaygınlaşmış, bu durum gazetecilerin örgütlenmesinde de ciddi sorunlarını beraberinde getirmiştir (Çiğdem, 2019: 171). Bu sorunlar ikinci bölümde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Esnek politikalar her ne kadar ilk ortaya çıktığı dönemde Fordist dönemin krizini çözmeye yönelik işçileri ve işverenleri uzlaştırma politikası olarak görülseler de temelde işverenlerin maliyetlerini düşürme ve emeği ucuzlatma anlayışına sahiplerdir. Bu nedenle emek gücünün deneyimlediği güvencesizleşmenin bu dönemden itibaren yoğunlaştığı, görünürlüğünün arttığı söylenebilir. Bu bağlamda işsizlik, düşük ücretler, çalışma yoğunluğunun artışı, çalışma sürelerinin artışı, denetlenme sorunu, sağlık problemleri, sosyal haklarda yaşanan gerileme, kötü çalışma koşulları, sendikasılaşma ve örgütsüzleşme, belirsizliğin artışı, çalışma ve boş zaman kayganlaşması, uzmanlaşma/vasıfsızlaşma başlıklarının esnek politikalarla birlikte emek gücünün yakından deneyimlediği güvencesizleşme problemleri olarak öne çıktıkları görülmektedir.

İşsizlik: Esnekleşme politikalarının ve teknolojik gelişmelerin etkilediği en önemli hususlardan birisi işsizlik problemidir. Teknolojinin gelişimi ve yapılan işlerin önemli bir kısmının bilgisayar sistemleri üzerinden halledilebilir hale gelmesi, vasıfsız iş gücüne olan ihtiyacı oldukça azaltmıştır. Dolayısıyla yeni düzen içerisinde işsizlik problemi bir gereklilik haline gelmiştir. Bu gereklilik hem üretim araçlarının gelişmesi nedeniyle emek gücüne olan ihtiyacın azalmasından hem de yedek işgücü

ordusu ile ücretlerin baskılanmasından kaynaklanmaktadır (Belek, 2004: 219). Yeni dönemin anlayışı işçiden ziyade işyerini korumak üzerinedir (Yücesan-Özdemir ve Özdemir, 2008). Bu nedenle önceki bölümde de bahsedildiği gibi işyerini ve işverenin karını gözetken yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmış, bu çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte işsizlik sorunu kronik bir hal almıştır. ILO verilerine göre 2019 senesinde dünya genelinde 188 milyon kişi işsizdir, 160 milyon kişi yeterli düzeyde ücretli işe sahip değildir, 120 milyon kişi ise aktif olarak iş aramayı bırakmış veya işgücü piyasalarına erişmekte zorluk çekmektedir. Bu bağlamda dünya genelinde yaklaşık 470 milyon insanın işsizlik probleminden etkilendiği görülmektedir. 2020 senesi itibarıyla de 2,5 milyon kişinin işsiz ordusuna katılacağı beklenmektedir (ILO, 2020). Yeni çalışma biçimleri ile dönüşümlü olarak işsizlerin istihdama katılımı sağlansa da esnek politikalar içerisinde işsizlik olgusu sistemsal bir durumdur; yani işsizlik probleminin artış ya da azalma göstermesinden ziyade, temel sorun sistem içerisinde bu problemin sürekliliğidir.

Düşük Ücretler: Emek gücünün işsizlikten sonra karşılaştığı bir diğer problem düşük ücretlerdir. Esnek politikalar işgücü içerisinde çekirdek ve çevre olmak üzere iki ana bölümlendirme yaratmıştır. Dolayısıyla çalışanlar arasında oldukça küçük, vasıflı bir kesimin ücretlerinde yükselme yaşanırken, ücretleri düşürülen kesim büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu durumun temel sebeplerinden birisi işverenlerin maliyetlerini düşürmek ve karlarını maksimize etmek adına yedek işgücü ordusunun varlığını bir baskı aygıtı olarak kullanmasıdır. Vasıfsız iş gücü her an yeri doldurulabilir bir pozisyonudadır dolayısıyla ücretinin düşüklüğünden memnun olmayan bir işçinin yeri işsiz ordusunun içerisinde hızla değiştirilebilir durumdadır. Kısmi çalışma, geçici çalışma gibi esnek istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ve bu pozisyonlarda çalışmanın işçinin kendi iradesine bağlı bir durum olarak gösterilmesi de ücretlerin düşürülmesinde önemli rol oynamaktadır. Esnek politikalarla birlikte hem üretim teknolojilerinin gelişmesi hem de yalın üretim modeli gibi anlayışların yerleşmesiyle, üretimden alınan verim artırılmıştır. Bununla paralel bir şekilde, sürekli olarak çalışan kesime olan ihtiyacın azalma göstermesi, işçilerin düşük ücretleri kabul ederek güvencesizliklerini artırmaktadır. ILO verilerine göre 2019 senesinde 160 milyon çalışan yeterli düzeyde ücretli işe sahip değildir. 2004 ile 2017 seneleri arasında ulusal gelirde emeğin payı, dünya genelinde %54'ten %51'e gerilemiştir. Bu bağlamda dünya genelinde 630 milyon kişinin,

alıřan yoksulluęundan (günde 3,20 ABD dolarından dūřuk gelir) etkilendięi görülmektedir (ILO, 2020). Bu gerilemenin de gösterdięi gibi esnek politikaları kendi lehlerine kullanan iřverenler, maliyetleri dūř rmenin ve emeęi ucuzlatmanın yolunu sürekli olarak geliřtirmekte, kendi karlarını bu sayede yükseltmektedir.

Esnek  retim ve birikim rejimine geçiş, çoğu noktada sermaye sahipleri adına olumlu gelişmeler yaratırken; işgücü piyasası içerisinde yer alan ezilmiş konumda bulunan çalışanların (kadınlar, azınlıklar, engelliler, çocuklar, göçmenler) durumunu daha da güçleştirmiştir. Örneğin yarı zamanlı işler için erkeklere göre daha d şuk ücret alan kadınların tercih edilmesi, taşeron, ev içi ve aile türü çalışma sistemlerinin yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Böylelikle kadınlar ucuz işgücü olarak sistemin canlanması adına sömürülmektedir (Harvey, 2003: 176-177).

Çalışma Yoğunluğunun ve Süresinin Artışı: Üretim ve denetim süreçlerinde uygulanan esnek politikalarla birlikte, iş gücünün karşı karşıya kaldığı bir diğer durum çalışma yoğunluklarında ve sürelerinde yaşanan artış olmuştur. İş gününün uzunluğu, sanayi devrinden itibaren çalışanlar adına önemli bir sorun teşkil etmektedir. Her ne kadar iş günü, çalışanların uyuma, beslenme, dinlenme gibi yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri adına, belli sınırların dışarısında uzatılamasa da iş gününün uzunluğu 8 saatten 18 saate kadar esneklik göstermektedir. Çünkü iş günü değişebilir bir büyüklüktür. Kapitalizm, iş gününü mümkün olduğunca uzatarak emek maliyetini ucuzlatmayı, artık değer sömürüsünü artırmayı ve sermaye sahiplerinin karını yükseltmeyi hedefleyen bir sistemdir (Marx, 2018: 229-232). Sovyet sosyalizmi ile birlikte iş gününün 7 saate indirilmesi, Fordist dönemde de iş günü saatlerinin olduğca azaltılması işçiler adına önemli bir kazanım olsa da esnek politikalarla birlikte bu sömürünün yeni görünümler altında artırıldığı görülmektedir. Esnek politikalar belli mitler sayesinde oluşabilecek krizlerle başa çıkmaktadır. Bu mitlerin en önemlilerinden birisi, işçi ile işveren arasında iradi koşullara bağlı olarak oluştuğu  ne sürülen uzlaşmadır. Yani, işverenlerin olduğu kadar, işçilerin de işe başlama veya ayrılma durumunda kararlarını kendilerinin aldığı varsayılır. Bu bağlamda ön plana çıkan bir diğer mit ise esnek politikalar vasıtasıyla çalışma sürelerinin yine işçi ve işverene bağlı olarak ayarlanabilir oluşu ve bu durumu her iki tarafın da kendi lehlerine kullanabilecekleridir. Ancak burada bahsedilmesi gereken temel husus ücrettir. İşçiler aldıkları ücret d şuk olduğu

müddetçe daha fazla kazanç sağlama adına daha uzun sürelerde çalışabilir, hafta sonu iznini çalışmasına dâhil edebilir veya iki işte birden çalışabilir. “İşgününün uzamasına karşı işçilerden güçlü bir itiraz gelmemesi, saat ücretinin veya günlük ücretin düşüklüğündendir” (Güngör, 2017: 103).

İşveren açısından bakıldığında, Post-Fordist dönemde işçilerin çalışma sürelerinin uzaması gibi bir durum söz konusu değildir. Uzun süre çalışma verimliliği düşüren bir durumdur ve esnek politikalarla birlikte hedeflenen şey iş günü içerisinde verimliliği mümkün mertebe artırmaktır. Bu nedenle işverenler hedefledikleri verime ulaşabildikleri ölçüde iş zamanını azaltabilir, kısmi süreli çalışma düzenine geçebilir veya piyasadaki talepler doğrultusunda zarar etmemek adına işçilerini ücretsiz izne çıkartabilir. Çalışma sürelerinden kaynaklı güvencesizliği anlamak için, işçi açısından sürece bakıldığında ücret düşüklüğünün ve işsizlik oranlarında yaşanan artışın temel belirleyici etkenler oldukları görülmektedir. İşçiler, tam zamanlı bir işte sınırlı çalışma saatleri ile emek harcasalar dahi, verimliliği artırma adına daha yoğunlaştırılmış bir emek gücünü ortaya koymak zorunda kalmaktadırlar. Ücreti ödenmeyen mesailere maruz kalmakta, hafta sonu iznini kullanmamaktadırlar. Tam zamanlı işlerde çalışmalarına rağmen, ücret yetersizliğinden dolayı ikinci bir işe girerek günlük çalışma sürelerini uzatmaktadırlar. Kısmi süreli, geçici süreli ve benzeri esnekleşmiş işlerde çalışanlar ise yine benzer sebeplerden dolayı ikinci, üçüncü işlerde çalışmaktadırlar.

İş süresinin artışının etkilerinin hissedildiği bir diğer nokta ise işçilerin maruz kaldığı çalışma ve boş zaman kayganlaşmasıdır. İletişim teknolojilerindeki yenilikler, işçileri her an ulaşılabilir bir pozisyona itmiştir. Dolayısıyla işyerinde geçirilen iş gününün sınırları her ne kadar çizilmiş olsa da ev ortamında da telefon, bilgisayar yoluyla ya da bu aletlerin denetimiyle iş gününü evde devam ettirmektedir. İşveren tarafından her an her yerde denetlenebilirlik de çalışanların yaşadığı güvencesizliğin görünür olduğu bir başka alandır. Bu bağlamda ön plana çıkan bir diğer husus ise işle bağlantılı görünmese de çalışan nüfusun mesleki becerilerini geliştirme adına boş zamanlarında aldıkları eğitimlerdir. Kurslar ve benzeri etkinlikler de çalışma sürelerinin içerisinde değerlendirilmesi gereken unsurlardır ve çalışan nüfusun sürekli bu tür mesleki eğitim kursları, seminerleri ile boş zamanlarının çalışma zamanı ile doldurulması güvencesizliği artıran bir durumdur.

Sendikasılaşma: Fordist üretim döneminde geliştirilen ve güçlenen sendikalar ve sendikal haklar, önceleri sendikal bir düzeni olmayan bölgelerde esnek birikim rejiminin uygulanması ve bu bölgelerde uygulanan politikaların eski merkezlere kaydırılması neticesinde gücünü kaybetmeye başlamıştır. Sendikaların gücünü kaybetmesindeki temel unsurlar şu şekilde sıralanabilir: işsizliğin artışı, sendikaların işçileri örgütlemeye zayıf kalmaları, sendikalara yönelik umut ve beklentilerin azalması, hizmet sektörünün genişlemesiyle birlikte sendikaların etkili olduğu sanayi sektörünün daralması, esnek istihdam modelleriyle birlikte tam zamanlı çalışanların azalması, işveren baskısı, hükümetlerin çıkardıkları sendika karşıtı yasalar (Belek, 2004: 201-202). Bu çerçevede vurgulanması gereken nokta esnek politikaların temelde sendikaların gücünü azaltmaya ve işçilerin işverenler adına nasıl yönetileceğini geliştirmeye yönelik olduğudur (Stewart, 1998).

Sendikalarının etkilerinin azaltılmasındaki temel amaç çalışanları birey olarak öne çıkararak bireysel sözleşmeleri yaygınlaştırmak dolayısıyla çalışanlar arasında bir ücret eşitsizliği yaratarak piyasanın işine yarayan çalışan ücretini yükseltirken vasıfsız olanların ücretlerini kendi bilgileri ve iradeleri dâhilinde azaltarak şirketlerin maliyetlerini düşürmektir (Şenkal, 1999: 37). Böylece bireysel hareket eden çalışan kesim bir araya gelerek düşük ücretlere, kötü çalışma koşullarına, uzun çalışma saatlerine, esnek çalışma biçimlerine karşı çıkamayacak, toplu pazarlıklar ile belli haklar elde edemeyecektir. Özellikle hizmet sektörünün 1970’li yıllardan sonra büyük bir hızla gelişmesi geleneksel sendikalı mavi yakalıların haricinde, niteliksiz, örgütsüz ve güvencesizliğin birçok boyutunu bireysel olarak deneyimleyen yeni bir çalışan kesim yaratmıştır (Belek, 1999: 17).

Meselenin yükünü sadece esnek politikalarla yüklemek doğru bir tavır olmayacaktır. Sendikacılığın gerilemesinin önemli bir nedeni de sendikacılık anlayışının kendisinde aranmalıdır. Sanayi Devrimi sonrasında yavaş yavaş ortaya çıkan ve Fordist dönemde etkinliğini artıran sendikaların işçilerin güvencelerini artırma adına tam anlamıyla etkin bir faaliyet yürüttükleri söylenemez. Özellikle Fordist dönemde sendikacılığın temel başarısı toplu pazarlıklar vasıtasıyla işçi ücretlerini artırmak ve işgünü saatlerini düşürmek olmuştur. Ancak işçilerin güvencesizlik meselesi bütünsel bir yaklaşımla ele alınmadığı, sadece ekonomik kazanım elde etmeye yönelik bir tavır sergilenen sendikacılık anlayışı yeterli olmayacaktır. Bu nedenle esnek

politikaların sendikacılığın gerilemesine etkisinin olduğu; bununla birlikte sendikacılık anlayışının bilhassa kendisinin bu gerilemedeki payının oldukça büyük olduğu da eklenmelidir.

Belirsizlik/Gelecek Kaygısı: Esnek politikalarla ortaya çıkan bir diğer güvencesizlik türü belirsizlikten kaynaklanan gelecek kaygısıdır. Bu kaygının oluşumunu ve gelişimini Richard Sennett *Karakter Aşınması (2018)* adlı kitabında çok güzel açıklamıştır. Yeni düzenle birlikte “işçilerden seri hareket etmeleri, her an değişime hazır olmaları, sürekli olarak risk almaları, düzenlemelere ve formel prosedürlere giderek daha az bağlı kalmaları” istenmektedir (Sennett, 2018: 9). Bununla birlikte ön plana çıkarılan bir diğer husus iş değiştirmenin, yeni beceriler edinmenin çalışanları “zenginleştiren” bir unsur olduğudur. Böylelikle sistem, çalışanların uzun süre boyunca aynı işte çalışmasının önüne geçmektedir. Yeni düzen içerisinde bir işçi 5 sene sonra aynı mesleği devam ettiremeyeceğini, aynı işyerinde çalışıp çalışamayacağını, daha da önemlisi bir işinin olup olamayacağını bilemez hale gelmiştir. Çalışma zamanını organize etmenin yeni biçimleri ortaya çıktıkça geçmiş dönemlerdeki uzun vade anlayışı da ortadan kalkmıştır, çalışanların yeni işlerde yeni beceriler ortaya koyması beklenir hale gelmiştir (Sennett, 2018: 21). Dolayısıyla işsiz kalma korkusu ve sürekli denetlenebilirliğin, yeni beceriler edinme gerekliliğinin stresi bir tarafa, gelecek planlarının kurulamaması da çalışanları belirsizliğe itmekte ve üzerlerinde baskı oluşturmaktadır.

Uzmanlaşma&Vasıfsızlaşma: İşgücünün yaşadığı bir diğer değişim uzmanlaşma süreciyle birlikte işbölümünün değişmesi ve iş sürecinin bireyselleşmesi olmuştur. Kapitalizmle birlikte uzmanlık alanlarının sistematik bir şekilde parçalanması söz konusu olmuş ve bu durum genellik kazanmıştır. Uzmanlık alanlarının parçalanması işçiler arasında bu işlerin farklı farklı dağıtılması usulünü de geliştirmiş ve işçiler uzmanlık alanlarına göre beceriler edinmeye başlamıştır (Braverman, 2008: 99). Taylorist ilkelerle ve Fordist üretim biçimi ile uzmanlaşma gelişim göstermiş, Post-Fordist dönemden itibaren ise sürecin bireyselliği ön plana çıkarmasından kaynaklı olarak işçilerin bu uzmanlaşmayı deneyimlemeleri daha sancılı bir hal almıştır.

İşin parçalanması ve birden çok uzmanlık alanının ortaya çıkması, esas olarak kapitalist sistem içerisinde emeği ucuzlatmanın önemli bir adımıdır. Yani emek gücü parçalanmış öğeler olarak, yeteneğin tek bir işçide bütünleştiği halinden çok daha

ucuza gelmektedir (Braverman, 2008: 102). Her ne kadar esnek politikalar ilk belirginleştği dönemde becerileri, yaratıcılığı, vasfı ön plana çıkarsa ve Fordist üretim sürecinin işçileri standart işçiler haline gelse ve yeni esnek politikalarla ise uzmanlaşmış, yüksek vasıflı, eğitilmiş işçilerin artış göstereceğine yönelik bir ütopya türetse de kapitalizm güvencesizlik üzerine kuruludur. Dolayısıyla bütün işçilerin yüksek vasıflı, eğitilmiş, birden fazla beceriye sahip özellikte olmaları istenen bir durum değildir. Aksine yüksek vasıflı işçi sayısının teknolojik yeniliklerin elverdiği ölçüde azaltılması, gereğinden fazla bir vasıflı işçinin dahi sistem içerisinde barındırılmaması emeği ucuzlatarak kârı yükseltmek noktasında önem arz etmektedir. Önemli olan işçilerin nerelerde eğitim aldıkları, hangi sertifikalara sahip oldukları, kaç yabancı bildikleri değil istihdam edilebilirlikleridir. Bu nedenle yüksek vasıflı işçilerin de vasıfsız işçiler kadar olmasa da güvencesizleşmeyi deneyimledikleri söylenmelidir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus mesleki eğitimlerin bir zorunluluk haline gelmesidir. Önceki bölümde de bahsedildiği gibi esnekleşme politikaları çalışanların uzun vadede planlar yapmasının önüne geçen bir yapıya sahiptir ve tüm sorumluluğu da yine çalışanların sırtına yüklemektedir. Dolayısıyla işsizlik oranlarındaki artış, meslekler içerisinde iş değiştirme sıklığı, düşük ücretler ve benzeri olumsuz durumlar, çalışanların bireysel olarak sorumluluklarına dâhil edilmektedir. Yani bir çalışanın işsiz kalması yeteri düzeyde risk almamasıyla, kendisini sisteme adapte edememesiyle, yeniliklere açık olmamasıyla, mesleki eğitimine önem vermemesiyle, daha fazla sertifika almamasıyla açıklanmaktadır. Bütün bu sorumluluk ise çalışanların yaşadığı güvencesizliği daha da derinleştirmektedir.

Bilgisayarlaşma ve ileri teknoloji kullanımı kimi alanlarda (özellikle bu teknolojilerin üretimi, başka sektörlerde bu teknolojilerin nasıl uygulanacağını aktarılması vb.) işçilerin daha nitelikli özellikler sergileyenler arasından seçilmesini gerektirse de niteliksiz emek gücü toplam işgücü arasında daha fazla yer tutmaktadır (Belek, 1999: 16). İşe alınmak için gerekli olan vasıfların tamamı işin üretimi esnasında kullanılmamakta dolayısıyla yapılan iş tıpkı Fordist dönemdeki gibi standardize bir hal almaktadır. Bu nedenle esnek üretim politikaları görünürde işçilerin becerilerini daha rahat kullandıkları, yaratıcılığı artıran bir sistem olarak var

olsa da sistemin altı kazındığında kapitalizmin işçileri standardize ederek yabancılaştırmasının daha sert bir versiyonundan başka bir şey bulunmamaktadır.

2.2. Güvencesizleşmeyi Meslekler Üzerinden Okumak

Bir önceki bölümde güvencesizleşmenin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir seyir izlediği, özellikle çalışma ilişkileri bağlamında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Post-Fordist süreçle birlikte meslek içerisinde birçok uzmanlık alanının ortaya çıkması; mavi yakalı, beyaz yakalı, altın yakalı ayrımlarının belirmesi, güvencesizleşmenin meslekler bazında da incelenmesini elzem kılmıştır. Bu nedenle bu bölümde güvencesizleşme olgusu meslekler ve profesyonelleşme bağlamında ele alınacaktır.

Güvencesizleşme ve meslekler arasındaki ilişkiye geçmeden önce mesleğin ve profesyonelleşmenin literatürde nasıl tanımlandığına kısaca yer vermekte fayda vardır. “Meslek” ve “profesyonel/leşme” literatürde üzerinde uzlaşa sağlanamamış kavramlardır. Özellikle meslekler sosyolojisinin gelişimiyle birlikte bu kavramların üzerinde daha fazla durulduğu, meslek ve profesyonel/leşme tanımı arayışına girildiği söylenebilir. Meslekler sosyolojisinin gelişimi boyunca öncelikli olarak nitelik yaklaşımı geliştirilmiş ve mesleğin yapısına odaklanarak profesyonel meslekleri zanaattan ayıran kriterler¹² geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kriterlerin geleneksel mesleklerde de görüldüğü eleştirisi, tanım arayışı içerisinde olan nitelik yaklaşımçıların yerine, tarihsel bir bütünlük içerisinde profesyonel mesleği karakterize eden içsel süreçlere odaklanan süreç yaklaşımını geliştirmiştir (Albayraktaroğlu, 2010: 24).

Süreç yaklaşımı çerçevesinde profesyonel bir mesleğin geçirdiği temel aşamalar şöyle özetlenebilir; uzun bir eğitim neticesinde uzmanlaşmış hizmet sunmayı sağlayan tekniğin gelişimi, eğitim alanının açılması, mesleğin tam zamanlı hale gelmesi, meslekle ilgili dernek kurulması, mesleğin yasal olarak destek görmesi, etik kuralların belirlenmesi (Carr-Saunders, Williams, 1933; Hughes, 1963; Wilensky, 1964, Ritzer, 1975).

Literatürdeki bu belirsizliğe karşılık meslek genel olarak benzer deneyimlerden geçmiş, belli bir dünya görüşünü paylaşan, birlik ve bütünlüğünü kendi kurallarıyla koruyan, aynı iş kolunda çalışan kişilerden oluşan bir topluluğu, ilişkiler bütünü,

¹² Yüksek derecede sistematik bilgi, toplumsal çıkarlara yönelim, etik kurallar, manevi ödül sistemi, mesleki birlikler vb. (Barber, 1996: 46).

toplumsal kategoriye ve statüyü ifade etmektedir (Freidson, 1994: 24). Barış Seçer ise profesyonel mesleği şöyle tanımlamaktadır:

“toplumun herhangi bir kategorisinin talep ettiği, çoğu insan için ulaşılması, anlaşılması ve kullanılması güç olan belirli bir bilgi çeşidini, yüksek düzeyde bir eğitim almak ve hayat boyu öğrenim bilincini kazanmak koşuluyla, üretmek ve bunu uygulamak konusunda, ayrıcalıklı bir yer edindiği piyasada belirli bir kontrol düzeyine sahip olan, öznel ve nesnel açılardan geçerliliği kanıtlanmış ve bilgisi sayesinde elde ettiği bir mesleki statüsü yanında yüksek düzeydeki maddi ödülleri de bulunan, ona bir baskı grubu niteliğini ve topluluk, üyelik ve kurum kimliği gibi duyguları kazandıran örgütlenme süreçlerini tamamlamış, kişisel boyutta da bağlılık, sorumluluk ve meslektaşlık bilinci gibi bazı hisleri içinde barındıran ve bütün bu özelliklerinden dolayı diğer iş ve mesleklerden farklılığını ortaya koyan kendine özgü bir yaşam tarzı olan meslektir” (Seçer, 2007: 54).

Bu çerçevede profesyonelleşme ise bir mesleğin kendi bilgi birikimine sahip olması, devletin zorunlu kıldığı lisanslara, resmi eğitim programlarına sahip olması ve diğer mesleklere karşı haklarını savunabileceği profesyonel derneklere sahip olması ile ilişkilidir (Barley ve Kunda 2004: 294). İngilizce *profession* kavramından türeyen profesyonel, geçimini yaptığı işten sağlayan, yaptığı işle ilgili bilgi ve beceri sahibi kişi anlamına gelmektedir. Profesyonellerin ortak özellikleri arasında şunlar sayılabilir; ortak değerlere sahip olma, bir meslekte uzun süre faaliyet gösterme, meslek içinde ve dışında kabul edilen rol tanımlarına sahip olma, meslek dışındakiler tarafından daha zor anlaşılan ortak bir dile sahip olma, mesleki topluluğun yaptırım gücünden etkilenme (Goode, 1957: 194). Profesyonel bir iş yüksek bir eğitim gerektiren, işin standartlaştırılmadığı, karar verme ve sorumluluk alma bağlamında işçinin birincil konumda yer aldığı bir iştir (Oppenheimer, 1996: 152). Bu bağlamda bir sürece işaret eden profesyonelleşme olgusu “meslek örgütlerinin profesyonelliğe ulaşmak için izledikleri yol” şeklinde anlaşılabilir. Dolayısıyla “profesyonellik süreci, bir meslek birliği tarafından kontrol, güç ve ideolojinin kullanılmasına yol açan koşulların oluşturulması ve sürdürülmesi” (Birkett ve Evans, 2005: 102) olarak tanımlanabilir.

Profesyonel mesleklerin zanaat veya endüstri tipi mesleklerden, üzerinde tam bir uzlaşa sağlanamasa da farklılaştığı bazı noktalar bulunmaktadır:

- Profesyonel meslek, kol gücüne dayanmayan, teorik bilgi birikimi ve entelektüel altyapı gerektirir.

- Profesyonel meslek unvanı, herhangi bir tecrübe alanının damga vurduğu kalıcı bir unsur değil, bir mesleğin tarihi süreç içerisinde kazandığı karşılaştırmalı statü düzeyine işaret eder.
- Profesyonel statü, toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak değişim gösteren dinamik bir yapı arz eder.
- Mesleğe dair davranış kurallarının/kodlarının varlığı veya yokluğu, profesyonel veya profesyonel olmayan ayrımını belirlemez. Bazı meslekler işin doğası gereği diğerlerinden daha fazla denetim ve önşart gerektirir. Yine bazıları ciddi, kapsamlı bir koda ihtiyaç duyarken, diğerleri buna ihtiyaç duymaz. Bir kod ya da ilkeler bütününe duyulan ihtiyaç profesyonelliğin niteliğine bağlıdır. Mesleğin üyeleri profesyonelliklerinin bilincinde olmalı, bu mesleğin hizmetinden yararlananlar ise mesleği profesyonel olarak tanımaya ve kabul etmeye istekli olmalıdır.
- Mesleki statü elde etmek için, mesleğin öznel ve nesnel olarak bir meslek olarak tanınması gerekir. Öznel olarak mesleğin üyeleri yaptıkları işin profesyonel icracısı olduklarının bilincinde olmalıdır. Objektif olarak hizmetleri kullananlar ve müşteri kitlesi, ortaya konulan iş ve hizmeti profesyonel bir meslek olarak tanımaya ve kabul etmeye istekli olmalıdır. Tanınma, yüksek ücret, sorumluluk veya yetki devri vb. biçimlerde kendisini gösterebilmektedir (Millerson, 1998: 9).

1970’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların yaygınlık kazanması bürokrasinin artmasını gerektirmiş, buna bağlı olarak da hizmet sektöründe büyük bir genişleme yaşanmıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren mesleklerin konumları arasında kimi ayrıştırmalara gidilmiştir. Bu ayrımlar, ismen değişiklik gösterse de (beyaz yakalı/mavi yakalı/altın yakalı – bilgi işçisi/büro işçisi/geleneksel işçi – maddi emek/maddi olmayan emek) ayrımın belirginleştiği temel kafa işçisi ve kol işçisi tanımlamasıdır. Profesyonellerin ya da beyaz yakalı olarak tabir edilebilecek kafa işçilerinin mavi yakalı işçilerden farklı olarak ele alınmasındaki temel sebep, statüsel ve ekonomik bağlamda bu kapsamda yer alan çalışanların burjuvaziye daha yakın bir profil çizmesidir. Bu nedenle 1970’li yıllardan itibaren literatürde geleneksel işçi sınıfının dışında kalan kesimi tanımlamak ve farklılıklarını ortaya koymak adına çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.

Ancak süreç içerisinde güvencesizleşmenin görünürlüğünün artması ve geleceği parlak görülen profesyonel sınıfların da bu güvencesizleşmeyi (endüstriyel işçilerle aynı düzeyde olmasa da) deneyimlemeleri meslekler sosyolojisi genelinde de bazı eleştirileri ortaya çıkarmıştır. Profesyonel mesleklerin kapitalist sistem içerisinde nasıl sömürüye açık bir hale geldiğini gösteren Marksist yaklaşımlar bu mesleklerin de tıpkı geleneksel meslekler gibi proleterleştikleri eleştirisini ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşımlar temel olarak uzmanlaşmanın ve bürokratikleşmenin artmasıyla birlikte yaşanan dönüşümün profesyonelleşmeden ziyade profesyonelleşmeme olarak adlandırılması gerektiğini, şirketleşme, vasıfsızlaşma gibi etmenlerin neticesinde profesyonellerin kendi meslekleri üzerindeki kontrollerini yitirdikleri ve çalışma koşullarının sermayedarlar tarafından belirlendiği bir proleterleşme sürecini yaşadıklarını savunmaktadır (Light ve Levine, 1996: 170).

Marksist yaklaşım içerisinde meslekler emek ve mülkiyet ilişkileri içerisinde incelenir ve Weberian statüler, roller, kimlikler gibi unsurlardan ziyade sınıf temelli incelemeler alana hâkimdir. 1970'li yıllardan itibaren meslekler sosyolojisi alanında Marksist temelli çalışmalar ortaya çıkmıştır ve mesleklerin sınıf konumları bu çalışmalarda incelenmiştir (Carchedi, 1977; Ehrenreich & Ehrenreich, 1979; Poulantzas, 1975). Yapılan çalışmalarda temel ilgi alanı profesyonel meslek sahiplerinin sermaye sahibi olmamalarından dolayı burjuva sınıfına mı yoksa proleteriyaya mı dâhil oldukları üzerinedir. Bu bağlamda meslekler içerisindeki sınıfsal ayrılmalar da ön plana çıkmaktadır, yapılan çalışmalarda da hem bu ayrımlara hem de profesyonellerin kapitalist sistem içerisinde nasıl dâhil edildiklerine vurgu yapılmıştır.

Profesyonellerin hangi sınıfa dâhil edileceği sorunsalı için öncelikli olarak sermaye sınıfının sınırlarının genişletilmesi söz konusu olmuştur. Bunun temel sebebi ise kapitalizmin işleyişi için çeşitli pozisyonlarda görev alan profesyonellerin çıkarlarının işçi sınıfından ziyade burjuvazi ile benzeşmesidir (Navarro, 1977). Bununla birlikte zaman içerisinde mesleklerin homojen bir yapıdan ziyade daha parçalı birlikler oldukları, meslek içerisinde yer alan çalışanların üstlendikleri görevlere veya temsil ettikleri değerlere göre sınıfsal yapılarının değişkenlik gösterebileceği kabul edilmiştir (Wright, 1980: 192).

Marksist temelli araştırmalar, mesleklerin güvencesizleşme mevzusunu temel olarak iki temel başlık altında incelemektedir; profesyonelleşmeme ve proleterleşme.

2.2.1. Profesyonelleşmeme

Marie Haug'un geliştirdiği profesyonelleşmeme tezi, profesyonellerin bilgi üzerindeki tekellerini, iş özerkliği üzerindeki ve hizmetlerine duydukları inançlarını kaybetmeleri anlamına gelmektedir (Haug, 1996: 131). 1970'li yıllardan itibaren neoliberal gelişmelerin emek sürecini dönüştürmesi, meslekler üzerinde de bir aşınmayı meydana getirmiştir. Standartlaşma, rutinleşme, tüketimcilik, uzmanlaşma artış göstermiş, profesyonelleri sermaye ile daha da yakınlaştıran reklam ilişkileri başlamıştır (Karasu, 2001: 47). Bu dönemin başlangıcında her ne kadar profesyonellerin ve mesleklerin yükselişe geçeceği, özellikle bilgi teknolojisi alanında mühendislerin, bilim insanlarının büyük atılımlar yaparak toplumu yönlendirecekleri görüşü baskın olsa da çalışma koşullarında yaşanan değişimlerin güvencesizleşmeye sahne olması, mesleklerin kapitalizme daha bağlı hale gelmesini beraberinde getirmiş dolayısıyla mesleklerin içerisindeki bilimsellik, otorite, özerklik ve cemaat ilişkileri gibi özellikler etkisiz hale gelmeye başlamıştır (Koytak, 2020: 11). Profesyonelleşmeme görüşünün temel savunusu, profesyonel mesleklerin kendi lehlerine olan bazı koşulların geçerliliğini yitirdiği, mesleklerin egemenliğinin meslek sahiplerinden ziyade kapitalizme bağlı olarak sermaye sahipleri gibi güçlerin eline geçtiği, böylelikle mesleklerin piyasa koşullarına daha bağımlı hale geldiğidir (Seçer, 2007: 129). Bu durumun arka planında ise birden çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerin birincisi bilginin ve bilgi teknolojilerinin büyük bir hızla yayılması ve bu teknolojilerde meydana gelen değişimlerdir. Mesleklerin tarihsel gelişimi, teorik ve pratik bilgi üzerindeki tekel üzerine kuruludur. Zaman içerisinde mesleklere dair olan bu bilgiler “ussallaşmış, özelleşmiş, kesinleşmiş ve bürokratikleşmiş”, yani standartlaşarak rutin bir hal almıştır. Bilgi teknolojisinin gelişimi mesleklerin tekelinde olan bu bilginin parçalanarak, kolay depolanabilir, kolay ulaşılabilir hale gelmesini sağlamıştır; ancak bu durum beraberinde mesleklerin bilgi tekelinin zayıflamasını getirmiş, buna bağlı olarak mesleklerin bilgi teknolojilerine olan bağımlılığı artmıştır (Karasu, 2001: 47; Toren, 1975: 335).

Bilginin hızına yetişerek bilgi tekellerini korumak adına meslekler öncelikle uzmanlaşmanın yaratılması yolunu uygulamışlar, böylece belli alanlar üzerinde

derinlemesine uzmanlaşarak bilginin kontrolünü sağlama amacını gütmüşlerdir. Özellikle tıp ve hukuk alanı bu uzmanlaşmanın en hızlı görüldüğü alanlar olarak öne çıkmıştır. Ancak gelişen bilgisayar teknolojilerinin profesyonellerin bilgi tekeli aşırdırması, yine bu teknolojiler vasıtasıyla bilginin herkese açık hale gelmesi profesyonelleşmemenin önünü açan gelişmeler olmuştur (Haug, 1996: 137).

Artan uzmanlaşmanın bazı meslekleri daha dar görev alanlarına bölmeye ve bu durumun profesyoneller arasında bir yabancılaşma yaratması da ikinci bir unsur olarak değerlendirilebilir (Haug, 1996: 131). Mesleklerin daha fazla alt dallara ayrılması, meslek birliğinin gücünü kaybetmesine ve zayıflamasına neden olmaktadır. Bunun temel sebebi ise meslek birliğinden ayrılan alt dalların farklı davranış kodları ve örgütlenme biçimleri geliştirmeleri dolayısıyla meslek içerisinde bir bütünlük sağlanmasının oldukça güçleşmesidir. Örneğin hukuk mesleğinin avukatlık, hâkimlik, savcılık, noterlik gibi parçalara ayrılması, daha dar alanlarda beceri göstererek uzmanlaşmanın önünü açmış, bu durum ise meslek içerisinde parçalanmalara ve çıkar çatışmalarına sebep olmuştur (Karasu, 2001: 48-49).

Meslek içerisinde yaşanan bu çatışmalar ve ayrışmalar sadece teorik anlamda değil, pratikte de kendisini göstermektedir. Bu çerçevede Etzioni'nin (1969: 204-206) “ön meslekler” tanımlaması oldukça önemlidir. Mesleki uygulamalarda yardımcı hizmet rolünü üstlenen ve yeni meslek grupları olarak adlandırılan bu ön meslekler, profesyonel mesleklerin bilgi tekeli kırma noktasında önemli rol oynamaktadır. Mesleki bilginin kodlanamayan, depolanamayan kısmı ile ilgilenen ön meslekler, profesyonellerin akademik bilgisinin gizemini ortadan kaldırmaktadır.

Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer husus özellikle bürokratik örgütlerin meslekler üzerindeki etkileri ve denetimleridir. Bürokratikleşmenin artması meslekler üzerinde yöneticilik, işletme, danışmanlık gibi alanların hâkimiyetine sebep olmuştur. Dolayısıyla meslek birlikleri kendi bünyelerinde karar almaktan ziyade bu oluşumlara bağlı hale gelmişlerdir. Örneğin hukuk alanında muhasebeciler, danışmanlar gibi grupların müdahalesi büyük bir sınırlılık meydana getirmekte, hukuk profesyonelleri bu alanlara kaymaktadır (Kritzer, 1999: 713-714). Böylece meslekler dışa bağımlı hale gelmektedir.

Profesyonelleşmeme olgusu ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer etmen hizmetten yararlananların eğitim düzeylerinin artması, bilginin onlar için daha açık hale

gelmesi gibi sebepler nedeniyle profesyonellerin mesleki kararlarının sorgulanabilir hale gelmesidir. Dünya genelinde eğitim düzeyinin yükselmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, tüketici haklarının savunulması ve neticede tüketicilerin bilinçlenmeleri, profesyonel ile tüketici arasındaki ilişkiyi dönüştürmüştür. Bilinçlenen tüketiciler aldığı hizmeti sorgular düzeye gelmiştir. Bunun yanı sıra 1960'lı yıllardan itibaren reklam kampanyalarında yaşanan gelişmelerle birlikte tüketiciler değişik hizmet seçeneklerini fark etmeye başlamıştır. Tüketicilerin bu yeni konumu ise mesleklerin hegemonik yapısını çözülmeye uğratmıştır (Karasu, 2001: 48).

Genel olarak profesyonelleşmeme süreci değerlendirildiğinde profesyonel statünün kaybedilmesi ya da zarara uğraması söz konusudur. Bu değer kaybına mesleklerin profesyonel niteliklerinin değerinin azalması ya da örgütlülüğünün parçalanması sebep olabilir. Bunun yanı sıra sosyal, ekonomik, politik veya demografik sebepler de bu durumu etkileyebilir (Realin, 1984: 5). Değer kaybetme aşamasındaki temel nokta uzman bilgi ve beceri düzeyi gerektiren profesyonel mesleklerin ve profesyonellerin teknik uzman haline geldikleri bir standartlaşma ve rutinleşmedir. Meslekler zaman içerisinde özellikle bilgi teknolojilerindeki kimi yeniliklerle birlikte kendilerine has, karakteristik özelliklerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu kayıp sadece meslek özeliyle sınırlı kalmamakta, kamuoyunda saygı ve güven de yitirilmekte, profesyonel hizmetlerden yararlananlar yukarıda da değinildiği gibi aldıkları hizmeti sorgulamaya başlamakta, bunun neticesinde mesleklerdeki bilgi tekeli erimekte ve profesyoneller uzman konumunda değer görmeye başlamaktadır (Seçer, 2007: 132).

Profesyonelleşmeme tezi meslekler genelinde düşünüldüğünde abartılı bir yorum olarak eleştirilse de (Freidson, 1994: 133-134; Derber vd., 1990: 4) güvencesizleşme bağlamında ele alındığında özellikle meslekler içerisinde meydana gelen ayrışmaları, alt dallara bölünmeleri ele alması, artan uzmanlaşmanın katı bir bürokratikleşme ve örgütlülüğün azalması şeklinde geri dönmesini belirtmesi açısından değerlidir. Ayrıca neoliberal politikalarla birlikte özellikle işletme temelli modellerin meslekler genelinde uygulanmasının dışa bağımlılığı artırması, gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin profesyonellerinin bilgi tekeli kırması, neticede profesyonellerin

mesleki bilgilerinin sorgulanabilir hale gelmesi meslekler içerisinde yaşanan güvencesizleşmeyi somutlaştıran önemli etmenlerdir.

Gazetecilik söz konusu olduğunda mesleğin sınırlarının ve profesyonellik tanımının başından itibaren yeterince tanımlanmadığı söylenebilir. Alanda gazeteci olarak çalışan ve profesyonel olmayanların sayısının azımsanamayacak oranlarda olması bu durumdaki başlıca etmen olarak göze çarpmaktadır. Medya araştırmacıları profesyonel olmayan gazetecileri dışlamayadıkları için meslek çoğu zaman yarı-profesyonel bir görünüm arz etmekte ve böyle tanımlanmaktadır (Witschge ve Nygren, 2009: 40). Sosyal medya başta olmak üzere yeni medya bileşenlerinin ‘bilgiyi’ kolay ulaşılabilir ve hatta üretilebilir bir hale getirmesi ile gazetecilik faaliyeti içerisinde de mesleklerin hegemonik yapısı sarsılmıştır. Haber üretim süreçleri yeni teknolojik imkânlar dâhilinde kitlelere açılmış, bu durum da haberin ve haberciliğin ‘değersizleşmesi’ şeklinde tanımlanabilecek bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu sürecin etkileri kendisini mesleğin tanımlanmasına ilişkin literatürde de göstermiş ve iletişim çalışmalarına da etki edecek yeni kavramsallaştırmalara kapı aralamıştır.

2.2.2. Proleterleşme

Meslekler bazında güvencesizleşmenin seyrinin sürülebileceği bir diğer olgu profesyonellerin kendi toplumsal konumlarını belirlemekten uzaklaşmaları, yaptıkları işin niteliğini ve amacını belirleme noktasında bürokratik yapıya, büyük şirketlere bağımlı hale gelmeleri ve çalıştıkları işe, çalışma koşullarına yabancılaşmaları neticesinde ortaya çıkan proleterleşmedir (Larson, 1980: 141-142). Proleterleşme tezi temel olarak Marx ve Engels’in *Komünist Manifesto* (2003: 25) adlı kitaplarında yer alan “Burjuvazi, şimdiye dek saygı duyulan ve saygılı bir korkuyla bakılan bütün mesleklerin halelerini söküp attı. Doktoru, avukatı, rahibi, şairi, bilim insanını kendi ücretli emekçisi durumuna getirdi” önermesine dayanmaktadır. Kapitalizmin bütün çalışanları proleterleştireceği düşüncesi 1970’li yıllardan itibaren meslekler sosyolojisi genelinde Yeni-Marksist çerçevede meslekler genelinde yaşanan sömürü ve yabancılaşma ilişkileri çerçevesinde tartışılmaktadır (Oppenheimer, 1996; Braverman, 1974; Navarro, 1988). Neoliberal politikaların uygulanmasıyla birlikte profesyoneller de dönüşüm geçirmiş, kendi işlerini kurma olanaklarını yitirmeye başlamışlardır. Özellikle profesyonellerin bağımsız çalışma koşullarını yitirerek

maaşlı birer çalışan pozisyonuna geçmeleri, yaptıkları iş üzerindeki denetimi kaybetmelerine neden olmuştur (Karasu, 2001: 50).

Hekim, avukat gibi profesyonellerin üretim araçlarına sahip olmamaları, diğer yandan mavi yakalı işçilere nazaran daha yüksek otoriteye ve gelire sahip olmaları ise beraberinde farklı tartışmaları da getirmiştir (Koytak, 2020: 14). Doktorlar, mühendisler, avukatlar gibi profesyonelleri sermayenin çıkarını ve tahakkümünü gözettiği gerekçesiyle burjuva sınıfına dâhil eden (Navarro, 1977), mesleklerin ayrıştırıcı bir pozisyonda yer alabileceğini belirten (Wright, 1980: 192) veya profesyoneller ile mavi yakalı işçiler arasında statü, gelir gibi farklılıkları gözetmek adına “profesyonel yönetici sınıf” gibi bir tanımlama yoluna giden (Ehrenreich ve Ehrenreich, 1996) tartışmalar literatürde yer alsa da maaşlı profesyonel kesimin giderek büyüdüğü ve sanayi sonrası toplumun ana aktörü haline geldiği üzerinde uzlaşılmaktadır (Derber, 1983: 309).

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle profesyonelleşmenin farklı özelliklere sahip bir sınıfsal konumu vurgulandığı söylenebilirse de profesyoneller ve proleterleşme arasında da ciddi bir yakınsama söz konusu edilebilmektedir. Proleterleşmeye sebep olan etmenlerin başında sermayenin yoğunlaşması, özelleşmesi, bürokratikleşmenin ve şirketleşmenin artması yer almaktadır. Bu etkenlerin neticesinde profesyonellere daha iyi teknik olanaklar sunan büyük ölçekli işletmeler ortaya çıkmış, işverenler hizmetlerin maliyetini kontrol altında tutmak istemişlerdir. Dolayısıyla görece bağımsız pozisyonlarını kaybeden profesyoneller maaşlı çalışan statüsüne geçiş yaparak proleterleşmiştir. Yani profesyoneller yaptıkları işlerde bağımlı hale gelmişler, sosyal kontrol biçimleri profesyonelliklerini zedelemeye başlamıştır (Freidson, 1984: 3). Profesyonelleri sermayedarlara bağımlı kılan temel husus ise üretim araçları üzerindeki eşitsiz mülkiyet ilişkisidir. Çalışanların ihtiyaç duydukları alet edevatı sermayedar temin etmekte, böylelikle üretime şekil verme gücünü elde etmektedir (Light ve Levine, 1996: 175-176).

Proleterleşme kavramının temeline bakıldığında kontrol konusunun oldukça önemli olduğu görülmektedir. Bu süreçle birlikte profesyoneller kontrolünü kaybetmeye başlamıştır. Çalıştığı işin koşulları, yaptığı işin içeriği, amaçları işveren tarafından belirlenmektedir dolayısıyla profesyonel özerklik ortadan kalkmaktadır. Büyük ölçekli işyerlerinde profesyonel istihdamının artması ve profesyonel işin artan bir

şekilde uzmanlaşması, profesyonelleri endüstri işçilerine benzer bir konuma yerleştirmektedir (Freidson, 1983: 283).

Proleterleşmenin meydana gelmesinde etkili olan unsurlar şöyle özetlenebilir; bir işçinin bir ya da daha fazla görevi yerine getirdiği kapsamlı bir işbölümü, işin niteliğinin, amaçlarının, özelliklerinin, kullanıma sokulmasının ve pazar ilişkilerinin bürokrasi içerisindeki üst yetkililerce saptanması, ücret ilişkilerinin yüz yüze pazarlık yerine pazar koşulları tarafından belirlenmesi, işçinin kötüleşen, güvencesizleşen yaşama ve çalışma koşullarından kendini kurtarma adına kolektif pazarlığa kayması. Bu unsurların işlerlik kazanmasında bürokratikleşme sürecinin önemi büyüktür. Profesyonel iş alanlarında artış gösteren bürokrasi hiyerarşik emir komuta sisteminin yaygınlaşmasına, kararların üst yöneticiler tarafından verilerek profesyonellere dayatılmasına, meslek içerisinde yükselmelerin pratikten ziyade teoride gösterilen bürokratik başarılarla, uzmanlaşmanın ve iş bölümünün artmasına sebep olmaktadır. Uzmanlaşmanın ve iş bölümünün artması ise iyi eğitim almış profesyonellerin yaptıkları işten sıkılmalarına yol açmaktadır. Bu durumun neticesinde ise proleterleşen profesyoneller ortaya koydukları ürüne, işe yabancılaşmaktadır. (Oppenheimer, 1996: 151-153).

Güvencesizleşmenin tarihsel sürecinde de bahsedildiği gibi neoliberal politikalarla birlikte toplum içerisinde bürokratikleşme artmış dolayısıyla yeni iş alanları, yeni meslekler ortaya çıkmıştır. Hâlihazırda var olan meslekler ise bürokratikleşmenin neticesinde yeni uzmanlık alanları geliştirmişlerdir. Tüm bu alanları doldurmak için gerekli olan profesyoneller uzun yıllar boyunca aldıkları yoğun eğitimin neticesinde istihdam edilmekte, bu amaç doğrultusunda iş hayatında kullanacaklarından daha fazla beceri kazanmaktadır. Dolayısıyla iş hayatında elde ettiği becerileri kullanamayan profesyoneller, üstlendikleri iş ne kadar zorlu olursa olsun, özellikle gelişen teknolojinin de etkisiyle rutinleşmekten, sıradanlaşmaktan ve standartlaşmaktan uzak kalamamaktadır.

Profesyonellerin proleterleşmesinin göstergesi olarak ön plana çıkan bir diğer durum ise meslek birliklerinden sendikalaşmaya geçiş yaşanmasıdır. Şirketleşme, bürokratikleşme gibi unsurlarla birlikte profesyonellerin ekonomik ve toplumsal konumlarında bir gerileme yaşanmıştır. Meslek birliklerinin bu gerilemeye karşı bir çözüm üretememesinin neticesinde ise meslek sendikaları gelişmiş; profesyonellerin

Çalışma koşulları, esnek çalışma süreleri, denetim ve benzeri hususlarda bu sendikalar çözüm arayışına girmiştir. Böylelikle meslek sendikaları, işverenler ve devlet süreç üzerinde söz sahibi duruma gelmiş, profesyoneller meslek birliklerindeki özerkliklerini kaybetmişlerdir. Sendikaların profesyonellerin var olan koşullarını korumayla sınırlı kalmaları ve işverenler, devlet gibi mekanizmaların sürece dâhil edilmesi ise mesleki sorunları rasyonelleştirmekte ve profesyonellerin mücadele alanını daraltmaktadır (Oppenheimer, 1996: 165-166).

Proleterleşme olgusuna yol açan etmenlerden birisi olan şirketleşme 1980'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların neticesinde büyük bir artış gösteren ulusötesi şirketlerin doğuşuna ve bu şirketlerin ticaretin ve üretimin yapısını değiştirerek profesyonel meslekleri etkilemesine karşılık gelmektedir. Profesyonel yönetimlerin yerine işletme ideolojisinin yükselişe geçmesi dolayısıyla mesleklerin piyasa koşullarına göre yeniden düzenlenmesi şirketleşme sürecinin profesyonelleri proleterleştiren özellikleridir (Kurutkan, 2010: 111). Şirketleşme hem mesleklerin hizmet sunma anlayışlarının ticarileşmesini hem de meslekler genelinde hizmet sunumu aşamasında meydana gelen dönüşümü açıklamaktadır. İşletme anlayışının meslekler üzerinde egemen hale gelmesi piyasa istekleri, kar, rekabet, müşteri tatmini gibi olgular üzerinden mesleklerin yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir (Karasu, 2001: 53).

Şirketleşme süreciyle birlikte profesyonellerin hem çalışma koşulları hem de toplumsal varlıkları dönüşmüştür. Hızla değişen ekonomik koşullar, artan rekabet ve benzeri sorunlar nedeniyle profesyoneller sermayedarlara, büyük ölçekli şirketlere bağımlı hale gelmişlerdir. Böylece geçmiş dönemlerde mesleklerinin yönetim aşamalarında da yer alan profesyonellerin hizmet alanı daralmış, büyük şirketlerin yönetim üzerinde söz sahibi duruma gelmeleri mesleklere dair alınan kararlara da etki etmelerini kolaylaştırmıştır (Light ve Levine, 1996: 180). Şirketleşmenin meslekler üzerindeki bir diğer etkisi uzmanlaşmayı ve işbölümünü artırmasıdır. Örgütlenmiş büyük kompleksler içerisinde karmaşık iş yapısının çözümü işbölümünün ve uzmanlaşmanın artışında bulunmuştur dolayısıyla profesyoneller hizmet alanlarının oldukça küçük bir kısmında faaliyet gösterir hale gelmişlerdir (Karasu, 2001: 53).

Şirketleşme ile birlikte profesyonellerin çalışma süreleri, konumları, ücretin ödenme biçimi ve benzeri mesleki kararlar dev ölçekli işletmelere devredilmiştir. Örneğin Light ve Levine (1996) tıp mesleğinin dönüşümünü inceledikleri makalelerinde, tıp mesleğinde yaşanan şirketleşmenin, verilen tıp hizmeti haricinde mesleği büyük oranda dönüştürdüğüne değinmişler, reklam hizmetlerinin, sigorta işlemlerinin, hastane yiyecek içeceklerinin nasıl hazırladığının, laboratuvar testlerinin nasıl mümkün olacağının, mesleki etkinliklerin hangi firmalar tarafından destekleneceğinin kararlarının şirketler tarafından verildiğine değinmişlerdir (Light ve Levine, 1996: 186-187). Diğer mesleklerde de şirketleşme sürecinin benzer bir seyir izlediği söylenebilir. Örneğin avukatlık mesleğinde büyük avukatlık firmalarının, uluslararası şirketlerinin varlığının belirginleşmesi ile birlikte şirketler için çalışan/hizmet akti ile çalışan avukat ayrımı ortaya çıkmış, bu durum meslek içerisinde bir kastlaşmaya sebebiyet vermiştir (İnanıcı, 2007).

Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer husus vasıfsızlaşmadır. Özellikle Harry Braverman'ın *Emek ve Tekelci Sermaye* (2008) adlı kitabıyla literatürde tekrar tartışmaya açılan vasıfsızlaşma tezi işletme temelli yeni yönetim modelleriyle ve bilimsel yönetim ilkelerinin geliştirilmesiyle birlikte işçilerin vasıflarından kopartıldığını, çalışanların sahip olduğu bilginin yönetim tarafından düzenlenerek yeni bir kurallar bütünü haline geldiği bir süreci temsil etmektedir. Böylelikle yönetim çalışanların bütün çalışma süreci üzerinde denetim sahibi haline gelmekte, sermayenin karını zora sokacak her türlü hamleyi önceden kestirerek düzeltebilir bir pozisyona ulaşmaktadır. Kafa emeği olarak da tanımlanan profesyonellerin öncelikli olarak kol işçilerinden ayrılmaları, sonrasında ise kendi aralarında daha fazla alt bölüme ayrılarak uzmanlaşmaları vasıfsızlaşmanın önünü açmaktadır (Braverman, 2008: 127-128). Bu parçalanmanın neticesinde profesyoneller proleterleşerek emek sürecindeki özerk konumlarını yitirmektedir. Yaşanan şirketleşmenin neticesinde, profesyonel meslekler de kavrayışın uygulamadan ayrıştırılmasından ve denetimin sıkılaştırılmasından etkilenmektedir dolayısıyla endüstri işçilerinin deneyimlediği proleterleşme bu mesleklerde de ortaya çıkmaktadır (Braverman, 2008: 282-283).

Proleterleşme konusunda Derber'in (1983: 313) yaptığı teknik ve ideolojik ayrımı, şirketleşme ve vasıfsızlaşma kavramlarının anlaşılması noktasında önem taşımaktadır.

Teknik proleterleşme profesyonelin yaptığı iş üzerinde kontrolü yitirmesi, ortaya konan işin teknik planına katkı sağlayamamasıdır. Üretimin teknik yapısı yönetici gruplar tarafından belirlenmekte, çalışanlar yaptıkları işin nasıl ilerleyeceği noktasında bağımlı pozisyona düşmektedir. Teknik proleterleşmenin derecesi uzmanlaşmanın ve işbölümünün gelişkinliğine göre değişkenlik gösterebilir bu nedenle temelde vasıfsızlaşma süreci ile bağdaşık olduğu söylenebilir. **İdeolojik proleterleşme** ise profesyonelin ortaya koyduğu işin sonuçları üzerinde söz sahibi olamaması, piyasanın ve işverenlerin bu süreç üzerinde etkili olmasıdır. Bu noktada yönetici grupların çalışanların yaptıkları işin amaçları üzerinde etkili oldukları söylenebilir dolayısıyla yapılan çalışmanın toplumsal konumunda söz sahibi olan çalışanlardan ziyade yönetimdir. Şirketleşme neticesinde sermayedarların yapılan iş üzerinde etkili olmaları ideolojik proleterleşmedir. Özetle üretimin nasıl yapılacağı sorusunun cevabının teknik proleterleşme, ne amaçla yapılacağı sorusunun cevabının ise ideolojik proleterleşme alanına girdiği söylenebilir. Profesyoneller proleterleşmenin bu iki aşamasını birlikte yaşamaktadır (Karasu, 2001: 52).

2.3. Örgütlülük ve Direniş Stratejileri

Önceki bölümlerde yürütülen tartışmalarda da görüldüğü gibi güvencesizleşme süreci uzun yıllardır çalışma hayatının içerisinde yer alanların deneyimlediği bir şeydir, özellikle sanayileşmenin artışı ve neticesinde işçilerin çalışma koşullarının belli bir düzene oturtulması, çalışma saatlerinin verimliliğe göre ayarlanmasıyla birlikte bu sürecin daha da sertleştiği söylenebilir. Buna rağmen güvencesizleşme sürecine karşılık her zaman direnme pratikleri var olmuş, çeşitli stratejilerle sürdürülmüştür.

Öncelikli olarak bir tanım yapmak gerekirse kişilerin gündelik hayatlarında karşılaştıkları tüm iktidar ilişkilerine yönelik gösterdikleri ilkel/bilinçli, tutarlı/tutarsız, görünür/görünmez, bireysel/kolektif, kendiliğinden/planlı, çatışmacı/duruma bağlı, karmaşık/basit, etkili/etkisiz her türlü eylemin direniş pratiği olarak adlandırılabilceği söylenmelidir (Mumby, 2005: 38). Direniş kavramı her ne kadar tam bir kesinlik taşımasa da otoriteye yönelik bir muhalefeti içeren eylemlilik hali olarak anlaşılabilir. Şu noktanın vurgulanması önem taşımaktadır; tüm direnişler her zaman başarıya ulaşmamakta, kimi zaman tahakküm ilişkilerini yeniden

üretmekte, hatta güçlendirmektedir (Lilja ve Vinthagen, 2009). Buna rağmen tarihsel koşullar içerisinde gelişen tüm iktidar ilişkileri, direniş stratejilerini de yaratmaktadır.

Üretim ilişkilerinde meydana gelen bir değişiklik, direniş stratejilerinin de yeni biçimlerini ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bireysel veya kolektif tüm direnişlerin başladığı noktanın üretim olduğu bu çerçevede vurgulanmalıdır (Roscigno ve Hodson, 2004: 15). Bu stratejilerin tarihi bağlamda dönemsel koşullarla ve kültürel pratiklerle olan ilgisi göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu açıklamalar ekseninde direniş pratiklerinin geçmişten günümüze bireyselden kolektife – kolektiften bireysele doğru bir yön izlediği söylenebilir. Geçmiş dönemlerde genellikle yerel bilgi ve kişiler arası ilişkilere dayalı olan dolayısıyla bireysel ve anlık bir görünüm çizen direniş pratikleri, sanayileşmenin gelişimiyle birlikte daha kolektif ve örgütlü bir temele oturmuştur (Tilly, 2004: 29). 18. yüzyıldan itibaren yaşanan bu dönüşümün temelinde önceleri bireysel ve ailesel bir etkinlik olarak yapılan işin, bu dönemden itibaren ücret karşılığında yapılan bir hale gelmesi yer almaktadır. Kapitalistleşme ile birlikte artı değer keşfi dolayısıyla sermayedarların kârlarını artırma güdüler iktidarın yapısını da değiştirmiş, kurumsallığın önünü açmıştır. Buna bağlı olarak işçilerin kapalı mekânlar içerisinde kalabalıklar halinde çalışmaları, işçi emeğinin planlı bir hale getirilmesi direniş pratiklerini de dönüştürmüştür. Bir arada, kitleler halinde çalışan işçiler kolektif temelde ortak bir payda çerçevesinde daha kolay örgütlenir hale gelmişlerdir (Şahin, 2016: 55).

Bu dönemden itibaren direniş pratiklerine yönelik üç olgunun ön plana çıktığı söylenebilir; direnişin, açık veya gizli bir şekilde, çalışanın emek sürecine yönelik var olan huzursuzluğunun, memnuniyetsizliğinin bir görünümü olarak ortaya çıkması, yoğun denetim, gözetim ve metalaşmaya karşılık, direnişin çalışana bir alan yaratması ve özerkliğini korumasına yardımcı olması, yönetimin kimi zaman direniş pratiklerine göz yumma eğilimi gösterse de genellikle direniş pratiklerini bastırma ve cezalandırma yoluna gitmesi (Edwards ve diğerleri, 1995: 284). Dolayısıyla kapitalist süreç içerisinde direnişi ortaya çıkaran etmenler şöyle sıralanabilir; emeğin değersizleşmesini ve sömürsünü en aza indirmek, işin yoğunluğunu düzenlemek, emeğin özerkliğini korumak, emeğin katılımını yaygınlaştırmak (Hodson, 1995: 80). Bununla birlikte direniş pratiklerinin yukarıda sıralandığı ölçütlerde net bir şekilde

ortaya çıkmadığı, kimi zaman iç içe geçmiş pratikler şeklinde belirttiği de göz önünde bulundurulmalıdır (Tartanoğlu, 2014: 45).

Direnış sanayileşme süreci ile birlikte bireysel ve örgütsüz yapıların da çoğaldığı bir süreç izlemiştir. Bu nedenle temelde formel ve enformel stratejiler olarak ikiye ayrılabilir. Formel pratikler daha açıktan gösterilen, planlı ve kolektif hareketlerdir; sendikalaşma, meslek birlikleri, dernekler gibi örgütlenmeler altında incelenebilir. Enformel pratikler ise kolektif ve bireysel olmak üzere ikili bir ayrımında belirlemekte, daha örgütsüz olsa dahi genellikle öncü hareketleri içermektedir (Akkaya, 2009a: 59). Bunun yanı sıra enformel pratiklerin görünürlüğü daha azdır, bireysel anlamda daha fazla esneklik ve özerklik elde etmeye yöneliktir, daha dolaylı muhalefet biçimlerini içermektedir. Formel pratiklere göre daha plansız ve kendiliğinden oluşur, daha az görünür olmasına rağmen organizasyonlar içerisinde daha yaygındır (Prasad ve Prasad, 2000: 388).

2.3.1. Formel Direniş Stratejileri

Direnış pratiklerinin formel bağlamda seyrinin sürülebileceği sendikalar tarihsel süreç içerisinde bazı dönüşümler geçirmişlerdir. Sendikalar sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkmış ve işçiler ile yönetim arasındaki ilişkileri dengeleme görevi görmüştür. Sendikal hakların kazanılması bağlamında 18. yüzyılın sonundan itibaren büyük bir mücadele yürüten işçi sınıfı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fordist sistemle birlikte üretkenlikte büyük bir artışın yaşanması üzerine sendikal bağlamda önemli kazanımlar elde etmiştir. Güçlü sendikacılık dönemi olarak adlandırılan bu süreçte düzenli gelir ve tam istihdama yönelik getiriler ön plana çıkmıştır. Böylece işçi sınıfı, sermaye karşısındaki güçsüzlüğünü dengeleme fırsatı yakalamış, özellikle refah devleti uygulamalarıyla sosyal güvenlik, ücret düzeylerinde, çalışma koşullarında, sağlık hizmetlerinde, eğitim, sağlık, konut gibi sosyal hizmetler alanında önemli kazanımlar elde edilmiştir (Akkaya, 2011: 13-14).

1970'li yıllardan itibaren Fordist üretim sisteminin ve refah devleti anlayışının katılık, sermaye birikiminin frenlenmesi, kârın artırılmaması ve benzeri durumlar neticesinde krize girmesi, işçi işveren arasındaki ilişkinin sermaye lehine yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte rekabet koşullarının uluslararası bir boyut kazanması, emek üzerinde var olan kontrolün ve denetimin artışına sebep olmuştur. Dolayısıyla örgütlü ve güçlü bir işçi hareketi

sermayenin tercih etmeyeceği bir durum haline gelmiş, bu durum sendikacılık anlayışında da kimi dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Şahin, 2016: 56). Sendikaların Fordist dönem içerisinde gelişen kitlesel üretime ve tüketime yönelik politikaları bu dönemden itibaren varlık gösteren esnek politikalarla uyum sağlayamamıştır. Post-Fordist dönemle birlikte sermayenin uluslararasılaşması, ucuz işgücünün keşfi, neoliberal politikalarla birlikte sınıf kimliğinde yaşanan çözülme ve bireyselliğin artışı sendikaları zayıflatmış ve işçileri sermaye karşısında güçsüzleştirmiştir. Bu dönemden itibaren çalışan kesimin derin bir güvencesizleşme krizine girmesi ancak belli koşullar ekseninde (tam zamanlı iş, sendikacılık, güvencelilik, düzenli gelire sahip olma vs.) bazı farklılıklar göstermesi, sendikaların geniş kesimleri içerecek şekilde politikalar üretmesinin önüne geçen gelişmeler olmuştur.

Post-Fordist dönemden itibaren sermayenin uluslararası platforma geçiş yapması, teknolojik gelişmeler ve düzenlemelerin çalışma alanlarını dönüştürmesi, işsizliğin artışı, enformel istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, özelleştirme politikalarının yaygınlaşması, emek sürecinde göçmenliğin artışı, finanslaşma ve hizmetler sektörünün genişlemesi gibi gelişmeler neticesinde sendikalar toplumsal mücadeledeki merkezi konumlarını kaybetmeye başlamışlardır (Kutlu, 2015). Bu gerilemenin arkasındaki temel sebep ise sendikaların Fordist dönemde oluşturdukları kurumsal yapıya olan bağlılıkları, esnek politikalarla olan uyumsuzluğu, geleneksel işçi tipini öncelemesi olarak özetlenebilir (Regini, 2002).

Post-Fordist süreçle birlikte sermayenin baskıdan ziyade rızayı ön plana çıkararak denetimi sağlaması ve bunu da toplam kalite yönetimi, kalite çemberleri, işçilere daha fazla sorumluluk vererek işyerine olan bağlılığı artırma, işçi ile işveren çıkarlarının bağdaşabilir olduğunu telkin etme ve benzeri politikalarla yerine getirmesi, işçi ile işveren arasındaki güç dengelerini oldukça hassas bir noktaya çekmektedir. Direniş için bir nefes alanı bırakmayan gözetim ve denetim mekanizmaları da bu dengeyi işçilerin aleyhine olacak şekilde etkilemektedir (Yücesan Özdemir, 2000: 158). Dolayısıyla işçilerin Fordist dönemde karşılaştıkları problemlerin değiştiği, buna bağlı olarak kolektif mücadelenin giderek zayıfladığı söylenebilir (Şahin, 2016: 58).

Sendikalar Post-Fordist üretim ilişkileri içerisinde dönüşen işgücü piyasasına ve esnek çalışma koşulları içerisinde enformelleşen ve enformel istihdam biçimlerinde çalışmak zorunda kalan işçilere yönelik örgütlenme stratejileri geliştirme noktasında yeterince hızlı davranamamıştır. Yeni dönemde güvenceli ve formel istihdam bir istisna haline gelmiştir dolayısıyla bu anlayışa göre kurumsallaşan sendikal hareket sürdürülebilir değildir (Urhan, 2005: 83). Bu durumun temel nedenleri arasında ise dünya genelinde neoliberal politikaların etkili olması buna bağlı olarak işgücünde yaşanan değişim, yeni bilgi teknolojileri, işverenlerin sendika karşıtı tutumları, hizmet ve finans sektöründe yaşanan gelişim ve bu sektörlerde çalışan kesimin sendikalar altında toplanmasının veya bu kesimle yönelik ortak bir payda geliştirmenin zorlaşması, taşeronlaşmanın artması ve bu durumun sendikalaşmaya olan yıkıcı etkisi gibi etmenler yer almaktadır (Taşkıran, 2014: 45)

Küreselleşmeyle beraber yalın işletme anlayışı, özelleştirme politikaları ortaya çıkmış dolayısıyla emek sürecinde, özellikle düşük ücretli imalar sektöründe büyük bir değişim yaşanmıştır. Daha fazla sayıda firma işlerinin kârlı olanlarını kendisine saklar, daha az kârlı olanların büyük bölümünü taşeron firmalara verir hale gelmiştir. Böylelikle bu firmalar işsizlik dönemlerinde daha fazla işçiyi ellerinde tutmaktan kurtulmuş, ihtiyaç duyduğu ölçüde istihdam eder hale gelmiştir. Bu durumun sendikalara yönelik en önemli etkisi işverenlerin kârlarını artırmak adına sendikalaşma karşıtı bir pozisyona girmesidir. Sendikalı işçilerin işten çıkarılmaları, daha esnek saatlerde çalıştırılmaları, vardiyalı çalıştırılmaları ve benzeri durumlar, işverenlerin bu anlayışına oldukça terstir dolayısıyla taşeron firmalara iş vermeyeyle birlikte büyük firmalar sendikalı işçileri düşünmek zorunda kalmamaktadır. Bu durumun yanı sıra sermayenin küreselleşmesi işgücünün oldukça ucuz olduğu noktalara kaymayı da beraberinde getirmiştir; bu durum ise emek sürecinde bir parçalanma yaratmış ve sendikalaşmanın önünde bir engel olmuştur. Giderek parçalı bir hale bürünen işçiler, sendikal haklarını savunmayı göze alamaz hale gelmektedir (Bonacich ve Gapasin, 2003: 6-7).

Emek gücünde ortaya çıkan değişimle beraber kadın işçilerin, göçmen işçilerin, kayıt dışı çalışanların ve renkli ırktan çalışanların sayısı ve oranı artmıştır. Daha düşük ücretli ve önemini yitiren işlerde çalışan bu kesim ile sendikalı işçilerin istekleri kimi noktalarda uyuşmamaktadır. Öncelikli olarak esnekleşme politikalarıyla birlikte ucuz

işgücü olarak az önce belirtilen kesimin ön plana çıkması “beyaz” ve “erkek” işçilerin, bu yeni işgücüne yönelik bir nefret beslemesine sebep olmuştur dolayısıyla var olan işsizlik durumundan bu yeni işgücü mesul tutulmaktadır. İkinci olarak sendikalaşmış işçiler bu yeni iş gücünü farklı olarak nitelendirdiklerinden dolayı onlarda ortak bir paydada yer almak istememektedir. Ayrıca işçi sınıfının farklı kesimleri arasında var olan ekonomik uçurum da yeni kesimlerin örgütlenmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Üçüncü olarak genellikle “beyaz” ve “erkek” bir tabanı olan sendikaların kemikleşmiş bir yapıya sahip olmasıdır, bu kemik kadro yeni işgücünün kültürünü ve çıkarlarını tanınamakta, tanımak istememektedir; bundan dolayı da yeni işgücü geleneksel sendikalara karşı mesafeli bir konumda yer almaktadır (Bonacich ve Gapasin, 2003: 8).

1980’li yıllardan itibaren birçok ülkedeki sendika sayısı düşüş göstermiştir. Sendikalaşma oranı Avustralya’da 1980 yılında %48 iken 1990’da %40.4’e, İtalya’da 1980’de %49.3 iken 1990’da %38.8’e, İngiltere’de 1980’de %50.4 iken 1990’da %39.1’e, ABD’de ise 1950’lerde %35 iken 1992 yılı itibari ile %15.8’e kadar düşmüştür. Sendikaya üye olma oranları diğerk ülkelerle karşılaştırıldığında epeyce yüksek olan İsveç’te bile 1991 yılında küçük bir düşüş görölmüştür (Olney, 1996: 2) Asya ülkelerinde ise sendikalaşmanın formel sektörde yoğunlaştığı yine de toplam çalışan nüfusun oldukça küçük bir kesiminin sendikalı olduğu görölmektedir. Enformel sektörde yaşanan genişlemeye birlikte dünya genelinde sendikalaşma oranında bir düşüş yaşanacağı söylenebilir (Selçuk, 2002: 17). Sendikalılık durumu ülkelerin geç veya erken kapitalistleşme durumuna göre de bazı değışiklikler içermektedir. Bu bağlamda erken kapitalistleşen ülkelerde sınıfsal çözümlerin ve dayanışma süreçlerinin daha hızlı işlediğı, geç kapitalistleşen ülkelerde ise sanayileşme ve kitle sendikacılığı daha geç dönemlerde ortaya çıktığı için, süreç daha yavaş ilerlemektedir. Örneğın bugün itibariyle Türkiye’de güvencesizliğine ve bunun karşısında örgütlenmenin durumu, erken kapitalistleşen ülkelerin neredeyse 20 yıl öncesine denk gelmektedir (Taşkıran, 2014: 46).

Türkiye’de 24 Ocak Kararları ile başlayan neoliberalleşme süreci piyasaların serbestleşmesine, maliyetlerin düşmesi için ücretlerin düşürölmesine, refah uygulamalarının rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda sendikalaşma karşıtı bir tavrın da görünürlüğünü artırdığı söylenebilir. 1960’lı yıllardan itibaren

büyük bir atılım gerçekleştiren sendikalar 1980’li yıllarla birlikte zayıflamaya başlamış, çalışanlar ücret, sosyal ve sendikal haklarda ciddi bir gerileme yaşamıştır (Şahin, 2016: 19-20). 1980’li yıllarda yaşanan bu dönüşümle örgütlenme öncelikli olarak yasaklanmış, sonrasında örgütlenme kavramının “gereksiz” olarak addedilmiş, sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmenin yeni adresi olarak ön plana çıkmıştır. Bu durum ise toplumsal muhalefetin önünü tıkamış, güvencesiz ve esnek çalışmanın önü açılmıştır (Uğurlu, 2015: 49-50). Bu dönemden sonra yapısal, kurumsal ve yasal sınırlılıklar emek örgütlerini engellemiş, örgütler içerisinde yer al/a/mayan işçi sınıfı apolitikleşmiş, siyasetin dışında kalmalarından dolayı da hak mücadelesinde ve hak talep etmede oldukça geride kalmışlardır (Hacısalıhoğlu, Uğurlu, Yücesan-Özdemir, 2010).

21. yüzyılın başından itibaren Türkiye’de sosyal hak mücadelesi içerisinde işçi sınıfının edilgenleştiği, sınıfın parçalandığı, emek örgütlerinin tabandan koptuğu, egemen güçlerin bu örgütler üzerinde baskı kurduğu ve böylelikle etkili olduğu, bundan dolayı “sosyal hak mücadelesinin ardında toplumsal bir güç olmadığı” söylenebilir (Hacısalıhoğlu, Uğurlu, Yücesan-Özdemir, 2010). Dünya genelinde güvencesiz işçilerin deneyimledikleri kötü tecrübeler Türkiye özelinde de gerçekleşmekte, kadrosuz, taşeron, sözleşmeli işçilere sendikalar yeterli önemi vermemektedir (Taşkiran, 2014: 52). İşçilerin örgütlenememesinde ise işyerlerinin sendika karşıtı politikalarının işçiler üzerindeki baskısı, işini kaybetme korkusu, sendikalı işçilerle ortak bir payda oluşturmama gibi etmenler sayılabilir. Sendikalarda yaşanan bu güçsüzleşme, kolektif işçi hareketinin dünya genelinde gerilemesi yeni direniş stratejilerine, yeni bir sendikal anlayışa yönelik bir ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Bu bağlamda toplumsal hareket sendikacılığı yeni bir sendikacılık anlayışı olarak önerilmiştir. Yeni bir sendikal anlayışın çokuluslu firmalarda, çokuluslu üretim ve dağıtım zincirlerinde çalışan işçilerin ortak çıkarlarını gözetmesi dolayısıyla geleneksel sendikacılık anlayışının yerine daha geniş bir kesimi içeren bir anlayış olduğu söylenebilir (Kutlu, 2015). Toplumsal hareket sendikacılığı eski emek hareketleri ile yeni toplumsal hareketleri bütünleştirmeyi temel alan, toplumsal muhalefete dayalı, sendikal hareket ile toplumsal hareket bütünleşmesini ifade eden bir oluşumdur. Toplumsal hareket sendikacılığı ile hedeflenen şey ise güvencesiz

çalışma ve yaşam koşullarına karşılık bir mücadele yürütmektir (Dereli, 2015: 21-23). Bu sendikacılık türü sadece çalışma hayatına değil tüm bir yaşam alanına da odaklanmakta, işsizliğin yanı sıra ırkçılık, yoksulluk, göçmenlik, çevre kirliliği gibi sorunları da gündemine almaktadır (Sevgi, 2012) .

Toplumsal hareket sendikacılığı ile ilgili Waterman (1999: 260), kimi özellikler saptamıştır. Buna göre toplumsal hareket sendikacılığı sadece ücretlerin iyileştirilmesi çerçevesinde değil, hiyerarşik olarak katı, otoriter ve teknokratik çalışma yöntemlerine karşı da mücadeleyi incelemektedir. Toplumsal fayda sağlayan ve çevre dostu ürün ve hizmetler alanında duyarlı ve işbirliğine yatkın bir yapı arz eden toplumsal hareket sendikacılığı, benzer bir biçimde ev-içi emek ve cinsiyet ayrımcılığı gibi başlıklar altında da faaliyet göstermektedir. Kültürel faaliyetler ile beraber emekçilerin kendilerini geliştirmeleri bağlamında boş zamanın önemi vurgulanmaktadır. Sendikasız çalışanlar ve sınıfsal olmayan ya da yarı sınıfsal özellik taşıyan demokratik hareketlerle ilişki kurma, ırk ayrımcılığı vb. gibi sosyal sorunlarla da ilgilenme, sendika-içi bürokratikleşmenin olumsuz etkilerini gidermek için çaba göstermek de toplumsal hareket sendikacılığının özellikleri arasındadır. Bu özelliklere göre toplumsal hareket sendikacılığının işçi çıkarları ile sınırlı geleneksel sendikal yapıyı daha da genişleterek toplumun diğer güvencesiz kesimini de içermesi misyonu olduğu söylenebilir. İşçi sınıfı içerisindeki çeşitliliği gözetken, güvencesiz veya güvencesini yitiren tüm kesimleri kapsamaya çalışan toplumsal hareket sendikacılığı, kapitalist küreselleşmeye karşılık mücadeleyi içermektedir ve kısa süre içerisinde Güney Kore, Güney Afrika, Brezilya, Filipinler gibi ülkelerde etkisini göstermiştir Buna rağmen, bu sendikacılık türünün sınıf perspektifi taşımadığı, var olan sistemi iyileştirme amacı güttüğü de belirtilmelidir (Akkaya, 2004).

Yeni sendikal anlayış içerisinde yer alması gereken temel unsur sadece güvencesiz işçilerin değil, hâlihazırda güvenceli olup gelecekte güvencesizleşmesi muhtemel kesimi de kapsamasıdır (Özsever, 2012: 183). Bunun yanı sıra işçi sınıfının bugünkü gerçekliği ve direnme koşulları da bu anlayış içerisinde temel alınmalıdır. Dolayısıyla geleneksel sendikal anlayışın yerine tüm güvencesiz/güvencesizleşecek kesimleri içerisine dâhil edecek yeni bir oluşum için öncelikle işçi sınıfı içerisinde “çöken”in ne olduğu anlaşılmalı, sonrasında ise yeni gelişimlere göre bir rota çizilmelidir (Koç, 2012: 292). Ancak tüm bu süreç sınıf eksenli ilerlemelidir. Çünkü

sınıf eksenli ilerlemeyen tüm süreç burjuvazinin iktidar alanını yeniden ve yeniden meşrulaştırmaktadır (Uğurlu, 2015: 60). Dolayısıyla sendikal mücadelede sınıf eksenini kaybedilmeden, güvencesiz veya güvencesizliği deneyimlemeye başlayan/ ileride deneyimleyecek olan tüm çalışanların belli bir ortak paydada buluşturulması önem taşımaktadır.

Sendikaların haricinde mesleki birlikler ve derneklerin de neoliberalleşme süreci sonrasında bazı dönüşümler geçirdiği belirtilmelidir. Neoliberal politikalar sadece mülksüzleştirilen kesimi değil, yüksek vasıflı mesleklerde de profesyonelleşmeme, proleterleşme, şirketleşme, vasıfsızlaşma gibi önceki bölümde de bahsedilen bazı etkilere sebep olmuştur. Dolayısıyla yaşanan sürecin mesleklere olan bu olumsuz etkisi meslek birliklerini yeni yöntemler denemeye yöneltmiştir. Bu bağlamda meslek birlikleri meslek örgütleri ile sendikal örgütleri birleştiren bir yapıya yönelmişlerdir, böylelikle mesleklerde deneyimlenen güvencesizleşme sürecine karşı mesleki alandan bir direniş geliştirmeye başlamışlardır (Koç, 2012: 317-318).

2.3.2. Enformel Direniş Stratejileri

Neoliberalleşme politikaları neticesinde çalışan kesimin daha da güvencesiz bir hale gelmesi, yukarıda da bahsedildiği gibi geleneksel sendikal mücadelenin yeni işçi kesimini doğru anlama ve onları da içermeye noktasında oldukça eksik kalması neticesinde alternatif örgütlenme ve direniş pratiklerinin de ön plana çıktığı görülmektedir. Geçmişten günümüze dek enformel örgütlenme ve direniş pratiklerinin formel örgütlenme ve direnişin öncüsü olduğu (Akkaya, 2009a: 63), 1980’li yıllardan itibaren de güvencesizleşmeyi deneyimleyen tüm çalışan kesimi içeren hareketlerin de bu enformel örgütlenme ve direniş pratiklerinde meydana geldiği söylenebilir. Enformel örgütlenme, emek mücadelesinin küçük boyutlarda görünür olduğu, özellikle çalışma ilişkilerinde sorun meydana geldiği zaman hareketlenmelerin meydana geldiği bir zemindir. Her ne kadar enformel gruplarda sendikalılığın getirdiği bilinçten sürekli olarak bahsetmek mümkün olmasa da bilinçli veya bilinçsiz olarak enformel örgütlerin ve direniş pratiklerinin kapitalist çalışma tarzına ve üretim ilişkilerine karşı pozisyonda olduğu söylenebilir (Akkaya, 2009a: 59-61).

1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkisiyle görünürlüğünü artıran güvencesizleşme süreci enformel örgütlenme ve direniş pratikleri adına kimi

hareketleri meydana getirmiştir. 1999-2000 yılları arasında İtalya’da gerçekleşen Chainworkers Crew (Zincir İşçileri Ekibi) hareketi, 2000 yılında McDonalds ve PizzaHut mağazalarında çalışan yarı zamanlı işçilerin “Güvencesizliği Durdurun” sloganı ile başlattıkları hareket, 2002 yılında McDonalds’ta çalışan beş işçinin işten çıkarılmasının üzerine oluşan, sonrasında ise ACCOR adlı bir otelde çalışan göçmen kadın işçilerin destek vermesiyle büyüyen grev hareketi, 2003 yılında Fransa’da yarı zamanlı, düzensiz işlerde çalışan işçilerin oluşturdukları Intermittent (Düzensizler) Hareketi, 2004 yılında başlayan EuroMayDay hareketi ve benzeri örgütlenmeler, geleneksel sendikal anlayışın körelttiği alanı, enformel örgütlenmeler ve direniş pratikleri ile canlandırmanın önünü açmıştır (Oğuz, 2011). Hareketin öncü isimlerinden Alex Foti’ye göre kafa ve kol işçilerinin güvencesizlik temelinde bir araya gelmeleri, bu iki emek gücünün toplumsal görünürlük kazanmasında ve işçi sınıfı kimliklerini güçlendirmede büyük bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede Foti güvencesizliği varoluşsal ve sosyal olmak üzere iki ana eksen üzerinde değerlendirir. Kişinin kendi zamanını planlayamaması, zamanının ve yaşantısının dış güçler tarafından belirlendiğini yoğunlukla hissetmesi, kendi geleceğine yön verememesi gibi unsurları sosyal güvencesizlik başlığı altında değerlendiren Foti, kafa ve kol işçilerinin birleşecekleri temel pozisyonun da buradan türeyeceğini söylemektedir (Oudanampsen ve Sullivan, 6 Ekim 2004).

Güvencesiz çalışanların bu kolektif hareketlerinin tarihine yönelik Mazieres-Vaysse (2011) farklı grupların dışlanmasından kolektif birliğe doğru giden dört aşama saptamıştır. İlk aşama güvencesiz işçilerin işgücü piyasasında ve kamusal alanda görünmez oldukları, 1990’lı yılların ortalarına kadar süren aşamadır. Bu aşama akademi içerisinde dışlanan güvencesiz kesimin tartışılmaya başlanmasını ve iş güvencesizliğini birlikte deneyimleyen kesimler arasındaki toplumsal çatışmanın azalmasını sağlamıştır. İkinci aşama kendilerini işçi olarak tanımlamayan, ancak emek ilişkileri noktasında kimliksel bazı sıkıntılar yaşayan çalışanların otonom hareketleri ön plandadır. Kendiliğinden eylem düzenleyen düşük gelirli, işsiz, evsiz, kayıtdışı çalışanlardan oluşan güvencesiz çalışanlar, 1996 senesinde Paris’te Saint Bernard Kilisesi, 1997-1998 kışında ASSEDIC, 2005’te Almanya’da Hartz-IV eylemlerini gerçekleştirmişlerdir. Üçüncü aşama 2000’li yıllarla birlikte güvencesiz işçilerin emek hareketiyle ve sendikalarla yakınlaşmaya başladıkları bir dönemdir. Bu dönemde bir yandan güvencesiz çalışanların kendiliğinden olan hareketleri

korunmaya çalışılmış, diğer yandan ise geleneksel işçi örgütleri ile ortak bir paydada buluşmaya gayret edilmiştir. 2001 senesinde Paris'te McDonald, PizzaHut, Disneyland ve Maxilivres eylemleri gerçekleştirilmiştir. Buna rağmen bu dönemdeki eylemler her ne kadar önceki hareketlere göre düzenli olsa da küçük aktivist grupları ile sınırlı kalmış, yapılan eylemler genelleştirilememiştir. Son olarak, 2000'lerin ortalarından itibaren güvencesiz işçi hareketinin emek hareketini yeniden bütünleştirdiği bir aşama yaşanmıştır. 2009-2010 senesinde Fransa'da kayıt dışı çalışanların grevi, 2010 sonbaharında Fransa'da emeklilik reformuna karşı yapılan grev, 2009 senesinde Almanya'da temizlik işçilerinin grevi bu aşamaya örnek olarak gösterilmektedir (Mazieres-Vaysse, 2011).

Taşkıran'a (2014: 52-53) göre Türkiye'de Mazieres-Vaysse'nin saydığı bu aşamaların ikincisi (kendiliğinden hareketlerin ön plana çıkması) ve üçüncüsü (emek hareketleriyle ve sendikalarla olan yakınlaşma) bir arada yaşanmaktadır. Güvencesiz işçiler, görünürlüğünü artırmak ve var olan kötü şartlarını değiştirmek adına, kendiliğinden eylemler düzenlenmeye başlamış, bu bağlamda yeni sendikalar kurulmuş, sendika dışı alternatif örgütlenmeler (işçi dernekleri, platformlar, inisiyatifler, forumlar) görünürlüğünü artırmıştır. Bunun yanı sıra, küçük çaplı grevlerle birlikte iş bırakmalar¹³ da aynı zamanda yaşanır hale gelmiştir.

Türkiye'de de enformel örgütlenme ve direniş pratikleri, 2000'li yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Özellikle 2009 senesinde, özelleştirme politikalarının neticesinde sigara ve tütünün ihaleye çıkması ve neticesinde ihaleyi kazanan firmanın çok sayıda işçiyi işten çıkarmasıyla başlayan TEKEl direnişi, her ne kadar Türk-İş, Tek-Gıda İş sendikasına kayıtlı olan işçilerin başlattığı bir eylem olsa da bu sendikaların direniş noktasında yetersiz kalmaları nedeniyle kendiliğindenlik olgusunun ve diğer güvencesiz çalışanlarla olan ortaklığın TEKEl Direnişi'nde ön plana çıktığı görülmektedir (Hacısalıhoğlu, Uğurlu, Yücesan-Özdemir, 2010).

Enformel direniş pratikleri yukarıda da bahsedildiği gibi aktif örgütlenmeleri içerebildiği gibi; aktif-bireysel, pasif-kolektif ya da pasif-bireysel biçimlerde de ortaya konulabilir (Raby, 2005: 153). Burada sözü edilen pasiflik doğrudan olmayan protesto ve eylem biçimlerine karşılık gelmektedir. Bu tür direnişi gerçekleştirenler

¹³ "İSKİ'de taşeron çalışanlardan iş bırakma eylemi"(2020), "PTT Kargo'da iş bırakma eylemi" (2019).

mevcut iktidar ilişkileri içerisindeki eşitsizlik ve sömürü düzenine karşılık, kendi varlıklarını korumayı hedeflemektedir. Ancak mevcut iktidar ilişkilerini ve statükoyu değiştirme noktasında çok az varlık gösterebilmektedir. Bununla birlikte bu tür direniş pratikleri toplumsal değişimi hedeflemeseler dahi, kimi zaman değişime neden olabilirler (Şahin, 2016). Gölge olma¹⁴, mış gibi yapma¹⁵, hata yapma¹⁶, bildiği halde bilmiyor görünme¹⁷, yalan söyleme, iş değiştirme pasif kolektif veya pasif bireysel direniş pratiklerine örnek olarak bazı davranış biçimleri¹⁸ ön plana çıkmaktadır.

Bu stratejilerin uygulanmasıyla ilgili olarak işçilerin istihdam edilme biçimlerinin direniş stratejilerini doğrudan etkilediği, sendika gibi bir güvencesi olmayan işçilerin enformel örgütlenmelere ve direniş stratejilerine daha sık yöneldiği, enformel pratikler arasında kolektif eylemlerden ziyade bireysel direniş pratiklerinin ön plana çıktığı, daha vasıflı işçilerin direniş pratiklerini sergileme noktasında daha rahat olduğu ve daha doğrudan tepkiler ortaya koyabildiği belirtilmelidir (Şahin, 2016). Netice olarak neoliberalleşme politikaları sonucunda özellikle sendikal mücadelede önemli bir gerileme yaşandığı, geleneksel sendikaların tüm çalışanları bir araya getirerek bir direniş örgütlenme noktasında yeni stratejilere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Buna rağmen enformel örgütlenme ve direniş pratiklerinin, işçilerin çalışma koşullarına göre kolektif veya bireysel, açıktan ve gizli olmak üzere daha rahat sergilendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla özellikle meslekler çerçevesinde bu tür pratiklerin çözümlenmesi alternatif bir direniş kurgulama noktasında önem taşımaktadır.

¹⁴ Sadece verilen işi yapmaya odaklanarak çalışma süresini zaman doldurma olarak geçirme, bu süre zarfında söylenen hiçbir söze kulak asmamayı ifade etmektedir (Karreman ve Alverson, 2009).

¹⁵ İşçilerin, iş akışı esnasında üstlerinin söylediklerini onarlar gibi görünmekle birlikte, yaptıkları işi kendi bildikleri şekilde eylemleridir (Fleming ve Spicer, 2002: 864).

¹⁶ Bu davranış biçimi, yönetim açısından hata olarak görülen bir durumu işçilerin bilinçli olarak eylemesidir (Şahin, 2016).

¹⁷ İş yükünü hafifletme adına, işçilerin yeni bir şey öğrenecekleri zaman uzun bir süre anlamıyor gibi görünmeleri, yeni teknolojileri kullanmak yerine eski usul çalışmaya devam etmeleri böylelikle kontrolü yönetime bırakmayıp kendi ellerine almalarıdır (Prasad ve Prasad, 2000: 394-395).

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şahin, H. (2016). Türkiye’deki Sınıf Hareketi Sınırlılığı İçinde, İşçilerin Direniş Stratejileri: Denizli Tekstil İşçilerine Ait Bir Alan Çalışması. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1359-1386.

3. GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİ

Çalışmanın bu kısmında bir önceki bölümde ayrıntılarıyla ele alınan güvencesizleşme olgusunun etkileri gazetecilik mesleği üzerinden irdelenecek, temel olarak meslekte bu sürece bağlı yaşanan durumlar ortaya konacak ve Türkiye’de gazetecilik mesleği güvencesizleşme boyutuyla tartışılacaktır. Bu bağlamda gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi ile güvencesizleşme arasındaki ilişki üzerinde durulacak, gazetecilik mesleğinin tanımı yapılarak tarihsel seyir içerisinde gazeteciliğin geçirdiği meslekleşme süreci incelenecek, sonrasında ise özellikle 1980’li yıllardan itibaren etkisini gösteren neoliberal politikaların bu mesleği nasıl dönüştürdüğü açıklanarak gazetecilerin güvencesizleşen çalışma koşulları içerisinde mesleği nasıl icra ettikleri ortaya konulacaktır.

3.1. Gazetecilik Mesleğinin Sınırları ve Profesyonelleşme Süreci

Bir önceki bölümde ele alındığı gibi meslekleşme süreci toplum yapısının değişmesi, iş bölümünde yaşanan uzmanlaşma, çalışmanın ücretlendirilmesi neticesinde iş anlayışının değişmesi ile birlikte gelişmiş, özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren var olan işlerin meslekleşme ve profesyonelleşme süreci başlamıştır. Dünya genelinde kapitalizmin etkisiyle şekillenen üretim ilişkileri baskın hale gelmiş, piyasaların bu yeni düzene ayak uydurmak istemeleri meslekler üzerinde de bir dönüşüm yaratmıştır. Bu nedenle gazetecilik mesleğinde yaşanan yeni gelişmeler esas olarak mesleğin piyasa koşullarına uyum sağlaması olarak okunabilir. Bu dönüşüme uyum sağlamak adına meslek bazen etik kurallarla, bazen meslek içi pratiklerle, bazen de dışsal etkenlerle düzenlenmiştir.

Mesleğin kendi içerisinde geçirdiği dönüşümün temel unsurlarına geçmeden önce gazetecilik mesleğini tanımlamakta fayda vardır. Amerikan Basın Enstitüsü (API) (2021) gazeteciliğin haber ve bilgi toplama, değerlendirme, yaratma ve sunma faaliyeti olduğunu belirtir. Uluslararası Gazetecilik Federasyonu (IFJ, t.y.) ise meslek sahiplerini şu şekilde tanımlamaktadır: “Gazeteci sözcüğü, gelirlerinin büyük bir kısmını basılı, elektronik ve görsel-işitsel medya dâhil olmak üzere herhangi bir veya tüm mevcut iletim yöntemleri aracılığıyla haberlerin, genel bilgilerin ve yorumların toplanması, hazırlanması ve yayılmasıyla kazanan kişileri içerir”.

Bohere’ye göre (1986: 7-8), tanım olarak gazeteci her ne kadar oldukça geniş bağlamları içerecek şekilde kullanılsa da asıl işi gazetecilik olmayan, ücretli veya

ücretsiz olarak geçici makaleleri gazetelerde yayımlanan yazarların, üniversite öğretim üyelerinin veya politikacıların gazeteci sayılamayacağı açıktır. Bu bağlamda Bohere kimlere gazeteci deneceği sorusuna ise farklı ülkeler arasında yaptığı karşılaştırmada çıkan ortak özellikler üzerinden cevap aramaktadır; gazetecilik ilgili kişinin düzenli olarak yürüttüğü mesleği olmalıdır, kişi bu işten geçimini sağlamalıdır ve kişi haber ajansı, gazete, radyo ve benzeri haber kuruluşlarında çalışıyor olmalıdır. Bununla birlikte “düzenli olarak çalışıyor” ibaresinin serbest gazetecilik yapanları tam olarak kapsamadığı için sorunlu olduğu söylenebilir. Tokgöz (1981: 10) ise “haber malzemesi sayılan bilgilerin toplanması, yazılması, düzenlenmesi ve dağıtılmasını içeren bir işlemdir” tanımı ile gazetecilik mesleğinin icrasına yönelik bir tanım geliştirmiştir. Mesleğin tanımlanmasında vurgulanması gereken bir diğer nokta Kaderoğlu Bulut’un (2019: 40) da belirttiği gibi aktüalite ögesidir. Gazetecilik enformasyon toplama, bu enformasyonu seçme, işleme, düzenleme ve dağıtma işidir ve tüm bu süreç içerisinde hız ve güncellik oldukça önemlidir, böylelikle elde edilen ve işlenen enformasyon haber haline gelmektedir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (t.y.) *Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi*’nde “günlük yahut süreli, yazılı, görüntülü, sesli, elektronik veya dijital basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme veya görüş, fikir belirtme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup, çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olanlar”ın gazeteci olduğunu belirterek mesleği icra edenlerin genel bir tanımını yapmaktadır.

Bu bağlamda gazetecinin haber ve bilgiyi toplayan, bu haber ve bilgiyi yorumlayan, teyit eden, redakte eden kişiler olmasından dolayı meslek içerisinde kafa işçiliğinin ağır bastığı (Şuğle, 2001: 65-66) bununla birlikte tüm bu haberleri ve bilgileri derleyip toplamak için belli bir kas gücü de gerektiğinden dolayı, gazetecilik mesleğinin kafa ve kol gücünü birleştiren özel bir alan olduğu söylenebilir. Mesleğin bu özel konumunu belirleyen temel öğeler ise şu şekilde sıralanabilir; toplumsal işleve sahip olması, güncellik temelli bir meslek olmasından dolayı zamana bağımlı oluşu ve bununla birlikte rekabet unsurunun sürekli ön planda olması, savaş, çatışma ve benzeri gibi tehlikeli ortamlarda çalışma, ifade özgürlüğü (Şuğle, 2001: 17-18).

5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a (1952) göre Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığında çalışanlar gazeteci olarak tanımlanmaktadır. Şuğle'nin (2001: 39-40) de belirttiği gibi yasada yer alan "Türkiye'de yayınlanan" ifadesi, yabancı bir ülkede yayınlanan bir gazetenin veya haber ajansının Türkiye muhabirini dışarda bırakmaktadır. Bunun yanı sıra kanunun ilk yayınlandığı tarihte¹⁹ yasa kapsamına giren işyerlerinin içerisinde yayın müesseseleri ve matbaaları ibaresi de yer almaktayken, 04.01.1961 tarihli 212 sayılı yasa ile bir değişikliğe gidilerek kanunun birinci maddesi yukarıda da belirtilen son halini almıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren mesleğin kendi içerisinde belli başlı uzmanlaşmalara ve daralmalara gittiği söylenebilir.

Mesleğe yönelik yapılan tanımlamalar genel anlamda gazetecilik mesleğine dair belli başlı sınırlar çizmektedir. Bu sınırların net bir şekilde çizilememesinden dolayı, gazeteciliğe yönelik yapılan tanımlar tam olarak mesleği kapsayamamaktadır. Gazeteciliğe yönelik yapılan tanımlamaların bazıları gazeteci deyimini çok geniş bağlamda kullanırken, bazıları ise bu alanı oldukça daraltmaktadır (Bohere, 1986: 7; Şuğle, 2001: 30). Bu durumun önemli sebeplerinden birisi iş hukuku gibi spesifik bir çerçevenin içerisinde mesleği değerlendirmektir. Bu durumun yapılacak olan tanımlamaya en olumsuz etkisi ise çerçevesi çizilen yasaların dışarısında kalan çalışanlar olacaktır (serbest gazeteciler, dijital gazeteciler gibi). Mesleği tanımlamada karşılaşılan bir diğer zorluk ise geçmiş dönemlerde dahi mesleği tanımlamak oldukça zor iken, bugün itibarıyla gazetecilik mesleğinin birden çok uzmanlık alanına ayrılmasıdır.

Gazeteciliğin bir meslek olarak ele alınmasında kendi kurallarının, yasalarının, iç ilişkilerinin oluşması, bu mesleğe yönelik eğitim veren kurumların ortaya çıkması, bu mesleğin çalışma koşulları üzerinde uzmanlaşmış sendikaların, cemiyetlerin, derneklerin meydana gelmesi etkili olmuştur (Altun, 1995: 1-2). Bununla birlikte önceki bölümde de ele alındığı gibi bir işin meslek olarak sayılması için bazı kıstaslar gerekmektedir. Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme düzeyini ölçme

¹⁹ 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun 13.06.1952 tarihinde kabul edilmiş, 20.06.1952 tarihinde ise resmi gazetede yayımlanmıştır.

adına Windahl ve Rosengren'in (1976: 141) yaptıkları çalışma diğer mesleklerin kurallarına göre bir ölçüt oluşturmaya çalışmış ve aşağıda sıralanan kıstaslara göre gazeteciliğin profesyonel bir meslek olup olmadığını sorgulamıştır:

- a. Profesyonel bir kuruluş veya birliğin varlığı,
- b. Meslek mensuplarının eğitimi ve yetiştirilmesi,
- c. Mesleğin davranış kuralları veya etik kuralları,
- d. Özerklik derecesi,
- e. Belirli iş türleri üzerinde tekel iddiası,
- f. Bir hizmet idealinin ifadesi.

Gazetecilik alanına özgü kimi farklılıklardan dolayı “tıp”, “hukuk” gibi diğer mesleklere genellenebilecek olan özelliklerin bu alana uygulanması mümkün değildir. Bu durumun önemli sebeplerinden birisi mesleğin kamuya açık özellik sergilemesinden ve tıp, hukuk alanlarında olduğu gibi mesleği düzenleyecek birliklerin zorunlu olmamasından dolayı meslek içerisinde bir özerklikten bahsetmenin mümkün olmamasıdır. Her ne kadar gazetecilik mesleği ile ilgili eğitim veren kurumlar olsa da resmi olarak eğitim şartının aranmaması, mesleğin bu alanda eğitim almamış kişilere açık olması da bir diğer sebep olarak ortaya çıkmaktadır (Altun, 1995: 13). Örneğin Türkiye’de Basın İş Hukuku’na göre gazeteci olmak için herhangi bir şart aranmamaktadır, yani “bir kimsenin iş sözleşmesiyle çalışması ve gazetecilik işini görmesi onu gazeteci” yapmaktadır. Yazı işleri sorumlularının on sekiz yaşını doldurmuş ve bir ortaöğretim kurumunu bitirmiş olmaları gerekmektedir. Ayrıca yazı işleri sorumluları ile muhabirlerin kamu görevlisi, kamu hizmetlerinden yasaklı, ağır hapis ve birtakım suçlardan hüküm giymemiş olmamaları gerekmektedir (Şuğle, 2001: 85-87; Alemdar ve Uzun, 2019: 184). Dolayısıyla eğitim unsurunun özellikle tıp ve hukuk gibi spesifik alanlarda olduğu gibi gazetecilik mesleğine girişte belirleyici olmadığı, bu durumun da gazeteciliğin bir meslek olarak değerlendirilmesinde önüne çıkan bir problem olduğu söylenebilir.

Gazetecilik kafa ve kol emeği ayrımını birleştiren bir yapı sergilemesinden, toplumsal bir işleve sahip olmasından dolayı özel bir konumda yer almaktadır. Bunun yanı sıra zorlu çalışma koşulları ve rekabete dayalı içeriği de bu özel konumu besleyen diğer unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzlemde

kimi raporlarla ve kanunlarla²⁰ düzenlenen bu özel konunun meslek çalışanlarına bazı ayrıcalıklar tanıdığı görülmektedir. Buna örnek olarak gazetecinin askerlik ve gebelikte ücret alma hakkı, iş sözleşmesinin yazılı olarak yapılması, kıdem ve ihbar tazminatlarının daha yüksek olarak hesaplanması, çalıştığı kurumun yayın politikasının değişmesi durumunda gazetecinin iş sözleşmesini fesih hakkı gösterilebilir (Şuğle, 2001: 17-20). Mesleğin zaman içerisinde elde ettiği bu kazanımlara geçmeden önce, nasıl profesyonelleştiğine bakmakta fayda vardır.

3.1.1. Haberleşme Faaliyetleri: Profesyonel Bir Mesleğe Doğru

Gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme seyrinin 20. yüzyıl öncesindeki tarihsel arka planına bakıldığında, yapılacak olan dönemselleştirmede belli başlı unsurların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu unsurlar sırasıyla şu şekilde ele alınabilir; gazetecilik faaliyetinin ticaret burjuvazisinin haberleşme aracı olarak belirmesi, düzenli yayıncılığa geçişle birlikte geleneksel habercilik anlayışının yavaş yavaş ortaya çıkışı, bu düzenli yayıncılığın devamlılığının sağlanabilmesi adına reklamların yayıncılık anlayışının içerisine yerleşmesi, liberal piyasa koşullarına uyum sağlayarak gazeteciliğin devletin ve aristokrasinin boyunduruğundan nispeten kurtularak daha popüler bir konuma ulaşması ve gazete çıkarmanın daha az maliyetli bir hal almasından dolayı basın içerisinde baş gösteren çeşitliliğin artması, artan rekabet koşulları ve piyasa koşulları içerisinde hegemonik gücünü artıran liberal basının başat konuma geçmesi.

Ana hatları çizilmeye çalışılan tarihsel arka plana göre gazeteciliğin haberleşme aracı olarak ön plana çıktığı döneme bakıldığında, ilk örneklerin ticaretin gelişkin olduğu coğrafyalarda belirdiği söylenebilir. Bunun temel sebebi ticaretin gelişmesi ile birlikte uzak coğrafyalara yönelik doğru ve güncel bilgiye ihtiyaç duyulmasıdır (Habermas, 2017: 76). Matbaacılığın gelişimi ise habercilik alanında ilk örneklerin gelişimine zemin hazırlamıştır. Öncelikli olarak Çin’de basım tekniklerinin geliştirilmesi, sonrasında ise Avrupa’nın bu teknikleri 14. yüzyıldan itibaren kullanmaya başlaması, özellikle ticaret merkezlerinde matbaacılığın gelişiminin önünü açmıştır. İlk olarak din, edebiyat, hukuk, tıp ve ticaret gibi alanlarda kullanılacak metinler üreten bu matbaalar, özellikle 15. yüzyıldan itibaren özellikle

²⁰ Uluslararası Çalışma Bürosu 1928, Türkiye Basın İş Kanunu - 5953 Sayılı ve Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun (Şuğle, 2001: 7-10).

Frankfurt, Leipzig, Viyana, Budapeşte gibi büyük ticaret merkezleri arasında belli bir iletişimi sağlamak adına enformasyon alışverişi için kullanılmaya başlanmıştır. Haber bültenlerinin ortaya çıkışı ise bir sonraki yüzyılda gerçekleşmiştir. 16. yüzyılın başlarında askeri çarpışmalar gibi belirli olaylara dair özel amaçlı yayınlar olarak çıkan basın bültenleri genellikle tek sayfalık veya iki sayfalık olarak basılan düzensiz yayınlardan oluşmaktadır (Thompson, 2013: 207-208). Bu dönemin haber mektuplarının konularına bakıldığında; ölüm, tahta çıkış, evlenme, çocuk sahibi olma gibi kralın hayatına dair unsurlar, savaşların, prenslikler arasında yapılan turnuva gibi özel olaylar, salgın hastalıklar gibi popüler, sansasyonel ve herkesin ilgi ve merakını çekecek haberlerin ön plana çıktığı görülmektedir (Tokgöz, 2003: 59-60).

“Haber mektubu”, “haber bülteni”, “occasionnel”²¹, “gazette”²², “canard”²³ ve benzeri örneklerin ön plana çıktığı bu dönemde burjuvazinin gelişimi ve feodalitenin sınırlarının daralmasıyla birlikte ulusal sınırlardan uluslararası sınırlara doğru yaşanan açılma, Almanya, İtalya, Hollanda gibi büyük iş merkezlerinin bulunduğu yerlerin kendi aralarında bir iletişim kurmasını gerektirmiş dolayısıyla ilk gazetecilik örneği sayılabilecek olan haber mektupları temelde bu iletişimi sağlama misyonu ile oluşmuşlardır (Jeanneney, 1998: 24). Öncelikli olarak ticari yaşamın sürdürülmesi için²⁴ kullanıma sokulan bu haber mektupları zaman içerisinde haber alma, bilgilenme, eğlenme işlevleri ile de farklı alanlarda kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte dönemsel olarak haberleşme faaliyetinin çoğunlukla devletin himayesinde gerçekleştiği, ticari haberlerin dışında devletin resmi ilanlarının da bu mecrada yer aldığı belirtilmelidir (Thompson, 2013: 208).

17. yüzyıldan itibaren süreli yayınların ortaya çıkmaya başlamasıyla gazetecilik daha düzenli bir yapıya kavuşmuştur. Jeanneney’in (1998: 26) de belirttiği gibi gazeteciliğin bugün itibarıyla bilinen birçok özelliği bu yüzyılda oluşmuştur. Düzenli yayın yapan günlük gazetelerin ortaya çıkışı yapılan haberciliğin gidişatını ve içeriğini de değiştirmiştir. Önceden sadece piyasalara ya da dış olaylara yönelik

²¹ Ara sıra yayınlanan süresiz gazeteler (Jeanneney, 1998: 24).

²² Occasionnel’lere İtalya’da, “bozuk para”dan türetilerek verilen isim (Jeanneney, 1998: 25).

²³ İnsanın hayal gücüne ve duyarlılığına hitap eden, sel felaketi, deprem, cinayet ve benzeri heyecanlandırıcı olaylara dair gerçek ya da uydurma haberler (Jeanneney, 1998: 25).

²⁴ Ticaret burjuvazisi rakipleri ile ilgili haber almak, bilgilenmek için, bu rekabeti sürdürebilmek adına özellikle gemicilik alanındaki yeni teknolojilerden haberdar olmak için gazetecilik girişimlerini desteklemişlerdir (Kaya, 2016: 99).

haberlere yer veren gazeteler, düzenli yayıncılığa geçmelerinden itibaren siyasal gelişmelere de yer vermeye başlamıştır (Kaya, 2016: 57). Böylelikle gazetelerde içerik bağlamında bir çeşitlenme başlamıştır. Bu dönemde basın içerisinde görülen bir diğer yenilik ise reklamların da gazeteler içerisinde yerini almasıdır. Reklamlar öncelikli olarak tüccarların ilanları, basımevlerinin kendi tanıtımları için ortaya çıksa da (Jeanneney, 1998: 33) ilerleyen dönemlerde gazeteciliğin en önemli finansman aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Dönemin habercilik anlayışına bakıldığında haber toplama ve yazma tekniklerinin henüz oluşmadığı, haberlerin daha çok dağınık ve düzensiz bir biçimde gazetelerde yer aldığı dolayısıyla gerek haber toplama ve yazma faaliyeti ile ilgili gerekse haber kaynakları ile ilgili bir standartlaşmanın henüz başlamadığı görülmektedir. Bununla birlikte gazetelerin kendi aralarındaki rekabeti daha çok güvenilirlik üzerinden kurdukları söylenebilir. Her ne kadar acemi bir görünüm sergilese de özenli haber yazma, tanık değerlendirme, gerçekliği yansıtma, yansız haber yazma gibi ilkelerin ilk emareleri²⁵ bu dönemde görülmeye başlamıştır. Yine de gazeteciliğin klasik 5N1K (ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, kim) kurallarının henüz oluşmadığı söylenmelidir. Bu dönemin gazeteci profiline bakıldığında ise profesyonel olmayan, birden çok işle uğraşan kişilerin yazar kadrolarında yer aldıkları anlaşılmaktadır²⁶ (Ward, 2004: 107-113). Gazeteler tek bir kişinin katkısıyla, yani hem muhabir hem editör hem yönetici hem de yayımcı olarak çalışmasıyla yayınlanmaktadır. Bunun dışında gazete ücretlerinin ise oldukça yüksek olduğu, dağıtımın ise dükkânlardan temin etme veya abonelik usulü işlediği söylenebilir (Schudson, 1981: 16).

18. yüzyıldan itibaren meslek temsilcileri olarak editörler ön plana çıkmış, günlük yorum yazılarıyla ve haber tekniklerine olan müdahaleleriyle gazeteye kimlik kazandırma noktasında kilit bir konuma yerleşmişlerdir, böylelikle “editörlerin gazeteleri” dönemi başlamıştır (Schudson, 1981: 16). Dönemin gazetecilerine bakıldığında ise bu kişilerin çoğunlukla milletvekili, bürokrat gibi politik figürlerden oluştuğu görülmektedir. Gazetecilik anlayışı ise gazetecilik mesleğini eyleyenlerin

²⁵ Sansasyonel bir haberde dahi, örneğin gölde canavara benzeyen bir balığın yakalanması, editörler olayın ne zaman ve nerede gerçekleştiği bilgisini vermeye çalışmaktadır (Ward, 2004: 107).

²⁶ Alver (2007: 29), dönemin gazetelerinde genellikle yazarların kimliğinin belirsiz olduğunu dolayısıyla yazarların kişiselleştirilememelerinin okur ile gazete arasındaki iletişimi kolaylaştırdığını belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alver, F. (2007). **Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri**. İstanbul: Beta Yayınları.

de katkısıyla genellikle “edebi uzantıları da olan politik bir faaliyet” olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla dönemin gazetecilerinin yaptıkları iş, “sorumluluk” kavrayışı üzerinden değerlendirilmektedir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 86). 18. ve 19. yüzyılda gazetecilik alanında ön plana çıkan temel unsur “partizan” olarak nitelenen bir basının varlığıdır. Gazeteciliğin hükümet ve siyasi gruplar ile olan bağı, “yandaş” olarak da nitelendirilen bir basını şekillendirmiştir. Dönemin gazeteleri “tek tek adaylardan daha çok, partilerin destekçisi durumundadır” (Özer, 2010: 75).

Düzenli yayıncılığın artışı ve habercilik alanındaki yeni gelişmeleri gazeteler arasındaki rekabeti de artırmıştır. 18. yüzyıldan itibaren bu rekabetin artış göstermesi, özellikle habercilik etiğinin yerleşmesi bağlamında önem taşımaktadır. Bu dönemden itibaren hem gazetenin görünürlüğünü artırmak hem de yukarıda da bahsedildiği gibi reklam ilanlarından daha fazla ücret elde ederek finansal bağlamda daha güçlü bir konuma gelebilmek adına, gazeteler güvenilirliği sağlama adına etik kurallar belirlemeye başlamışlardır (Taş, 2011: 29-30).

Gazetelerin reklam ilanlarından gelir elde etmeleri ile liberalleşme süreci arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Reklamlardan elde edilen gelir gazetelerin finansal olarak güçlenmelerini sağlamıştır dolayısıyla bu döneme kadar “devlet”in etkisinin²⁷ derinden hissedildiği basında serbestleşmeye yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu etkinin görünürlük kazandığı ilk unsur “basın özgürlüğü” anlayışının şekillenmesi ve yerleşmesi olmuştur. 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşüncesine paralel olarak gazetecilikte basın özgürlüğü kavramının geliştiği bir dönemdir. 18. yüzyılla birlikte “basın özgürlüğü” evrensel bir değer olarak belirlemiştir dolayısıyla geleneksel otoriter düzenin karşısında yeni çıkış yolları arayan burjuvazinin özel çıkarları için yaratılan “özgürlük” ortamı gazetecilik faaliyetinin de “nemalandığı” bir alan olmuştur (Hall, 1978: 43). Bu bağlamda Kaderoğlu Bulut (2019: 53) basın özgürlüğü kisvesi altında gazeteciliğin bu denli önemli görülmesini, burjuvazi ve aristokrasi arasındaki çatışmaya bağlamaktadır. Burjuvazinin aristokrasiye karşı kendi özgürlüğünü kazanmasında gazetecilik önemli bir araç

²⁷ Bu çerçevede ele alınması gereken önemli bir unsur gazetecilik ile ulus devletler arasındaki bağıdır. Liberal düşüncenin gelişiminden önce gazetecilik ile ulus devletler arasındaki bağ ön plana çıkmaktadır. Yani, bu dönemde gazetecilik, ulus devletlerin otoritesini sağlamlaştırma adına genellikle resmi ilanların verildiği, devlet otoritesine gerekirse sansür ve zor yoluyla itaat eden bir görünüm sergilemektedir. Özellikle matbaanın gelişimiyle birlikte gazeteler üzerindeki otoriter tavır etkisini artırmıştır (Thompson, 2013: 209).

rolünü üstlenmiştir bu nedenle gazeteciliğe yönelik sansür ve kısıtlayıcı mali düzenlemelere karşı düşünce ve ifade özgürlüğü savunulmuştur.

Basın özgürlüğünün gelişiminde önemli rol oynayan belli başlı gelişmeler şöyle özetlenebilir; gazeteleri ekonomik bağlamda zorlayan damga vergileri, hükümetin uyguladığı sansür politikaları ve gazete kapatma cezaları, basın faaliyetlerinin sınırlandırılması. Dolayısıyla gazetecilik alanında ilk güvencesizleşme örneğinin ticaret burjuvazisinin geliştirdiği haberciliğin devlet eliyle denetim altına alınması ve faaliyetlerin bu minvalde sınırlandırılması olduğu söylenebilir. Yine de dönemin gazetecilerinin uğraştıkları tek işin gazetecilik faaliyeti olmaması, güvencesizliğin kişilerden ziyade alanın kendisine yönelik bir unsur olarak öne çıktığı belirtilmelidir. Devlet ile gazetecilik arasındaki denetim ilişkisinin, habercilik faaliyetlerinin ortaya çıktığı andan itibaren görüldüğü söylenebilir. Örneğin 15. yüzyıl İngiltere’inde Kral 8. Henry belirli kitapların basılmasını yasaklamış, bütün İngiliz yayıncıların kraliyet lisansı almasını zorunlu hale getirmiştir (Özer, 2010: 36).

3.1.2. Profesyonel Gazetecilik Versus Güvencesizleşme

Siyasal otoritenin baskıları ve basın özgürlüğünün kısıtlanması ile paralel olarak gazetecilerin güvencesiz bir kültürel iklimde mesleklerini icra edebilmeleri, beraberinde medya-iktidar ilişkileri üzerine farklı düşüncelerin doğuşunu da getirmiştir. Basın özgürlüğü ve gazetecilerin serbestliği, liberalizm ve ifade özgürlüğü gibi kavramlar eşliğinde tartışılmıştır. John Milton, John Locke, Jeremy Bentham, John Stuart Mill gibi dönemin önemli düşünürlerinin ifade ve basın özgürlüğü üzerine eğilmeleri basının üzerindeki denetimlerin, sansür uygulamalarının, damga vergisi gibi politikaların sorgulanmasını beraberinde getirmiş; daha özgür bir basının hükümet ve halk arasında dengeleyici bir işlev üstleneceği anlayışı yerleşmiştir. Ancak bu durumun alanda yarattığı “planlanmayan” yenilik “illegal” basının ortaya çıkması olmuştur. 1800’lü yılların başından itibaren gelişen işçi hareketine bağlı olarak işçi gazetelerinde artış yaşanması ve bu gazetelerin popülerlik sağlamaları, illegal basını güçlendiren gelişmeler olmuştur (Taş, 2011: 31).

Hükümet vergilerini ödemedi, el matbaalarında gönüllü çalışmaya dayalı gazete çıkarmak ve bu gazeteleri dağıtmak aslında maliyeti oldukça düşürmüş, “illegal basın” olarak da adlandırılan işçi basını da bu yöntemle gazete çıkarma yoluna

gitmiştir (Curran, 2002: 89). “İllegal” basının düşük ücretler nedeniyle halkın geniş kesimi tarafından takip edilebilen bir basın olması, alandaki diğer çeşitlenmelerin de önünü açmıştır. Bu durumun önünü açan bir diğer gelişme ise 1836 yılında Damga Vergisi’nin düşürülmesi olmuştur. Böylelikle illegal basınla birlikte ucuz basının doğuşu da gerçekleşmiş, haftalık ucuz gazetelerin sayısında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu dönemin basını için yapılan “ucuz” tanımlamasının temel sebebi ise düşen vergilerle birlikte gazetelerin 1 penny, 1 cent gibi ücretlere satılmasıdır²⁸ (Özer, 2010: 76).

Ucuz gazetecilik, özellikle haber medyasının kurumsallaşması bağlamında günümüzdeki kitle gazeteciliğinin öncüsü olarak değerlendirilebilir. Bu döneme kadar gazeteler hem bağlı bulundukları sermayenin haber ihtiyacını karşılamak adına hem de siyasal partilerle olan bağlarını korumak adına genellikle siyasi haberlere yer verirken, bu dönemden itibaren gazeteler pahalı bir meta olmaktan çıkarak 18. yüzyıldan itibaren giderek genişleyen işçi sınıfının temin edebileceği ucuz metalar haline gelmiş, siyasi haberlerden ziyade magazin konularına ağırlık vererek “kitlesele tüketime konu olabilen metalara dönüşmüştür” (Hallin, 2005; Adaklı, 2006: 18-19). Ucuz gazeteciliğin gelişimiyle birlikte özellikle kamuya hizmet anlayışının yerleşmesi siyasi partilerden görece bağımsızlığı meydana getirmiş, bu bağlamda gazetelerin finansal yükü reklam gelirleri ve tirajlara daha bağımlı hale gelmiştir. Böylelikle gazete yayımcılığının iktisadi yapısı rasyonelleşmeye başlamıştır (Schudson, 1981: 18).

Dönemin teknik gelişmelerine bakıldığında, elektrikli telgrafta yaşanan ilerlemenin gazeteciliğin icra edilmesinde de önemli değişiklikler yarattığı görülmektedir. 1850’li yıllardan itibaren telgraf ile haber iletmeye dayalı olarak İngiltere’de Reuters, Fransa’da Havas, ABD’de Associated Press, Almanya’da Woff haber ajansları ortaya çıkmıştır ve telgraf önemli bir haberleşme aracı olarak belirmiştir. Haber yazım tekniklerinin de bu gelişmelerle birlikte değişmeye başladığı belirtilmelidir. Telgraf metinlerinin kısa olmasından ve güncelliği koruma adına zamanın değer kazanmasından dolayı 5N1K olarak adlandırılan haber yazım teknikleri bu dönemden itibaren geliştirilmiş, en kısa sürede ana hatlarıyla haberi iletmek önem

²⁸ 1820’li yılların sonlarına kadar ortalama bir gazetenin fiyatı 6 cent civarındadır ve abonelik sistemi ile yıllık satış yapılmaktadır. Bu nedenle bu yıllara kadar gazete okuyucularının hali vakti yerinde olan kimseler olduğu söylenebilir (Campbell, Martin ve Fabos, 2011: 224).

kazanmıştır. 1850’li yıllardan itibaren elektrikli telgrafın gelişmesi ile birlikte alanda yaşanan önemli değişikliklerden birisi olayların haber olmadan önce geçen süresinin kısalması olmuştur²⁹. Haber toplayan muhabirlerin büroya dönmeden topladıkları haberleri telgraf veya telefon yoluyla yazı işleri müdürüne bildirmesinin de önü açılmış, bu dönemden itibaren redaksiyon işlemi mesleğin önemli unsurlarından biri haline gelmiştir (Bozkurt, 2012: 30-31)

Bunların dışında yaşanan bir diğer değişiklik ise haberleştirilen olayların kapsamında yaşanan daralmadır. 5N1K kurallarının uygulanması, spot başlıkların kullanıma sokulması ile birlikte haberleştirilen olaylar içerisinde belirli aktörleri yerler ve zamanlama vurgulanmaya başlanmıştır. Kronolojik bilgi verme, yerini sadece olayın yaşandığı zamana odaklanmaya bırakmıştır. Bu durumun getirisi ise zamanlamada yaşanan daralma ile birlikte sansasyonelliğin yerine, daha tekdüze bir habercilik anlayışının oluşması olmuştur (Hoyer & Lauk, 2017). Ajans haberciliği ile haber metinlerinin dilinde yaşanan tektipleşme, gazetelerde rutine bağlı haberciliğin önünü açmış, objektiflik ideali de böylelikle şekillenmeye başlamıştır (Allan, 2004: 18).

Habercilik anlayışında, özellikle zaman noktasında yaşanan değişim gazeteciliğin edebiyat alanından uzaklaşmasına neden olmuş, haberin yeni kurgulanma tarzıyla birlikte “nesnellik” değeri ön plana çıkmıştır. Bu yeni haber değerinin ortaya çıkması ise gazetecilerin yazdıkları metindeki varlığını görünmez kılmıştır. Artık haberlerde gazetecinin bireysel tahlillerinden ziyade, uzmanların, konu ile ilgili önemli kişilerin görüşleri ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer değişiklik ters piramit yazım tekniği ile birlikte aktif okuyucuların da haberin dışarısında bırakılmasıdır. Kronolojik tespitlerin, ardalanın haberden çekilerek sadece olayın özünü yansıtacak bilgilerin haberin içeriğinde yer alması, ayrıca bu haberlerin yorumlandığı başka bir alanı meydana getirmiştir (Hoyer ve Lauk, 2017).

19. yüzyıldan itibaren hem basın özgürlüğü alanında hem de teknik alanda³⁰ yaşanan gelişmeler gazeteciliği kitlesel bir boyuta taşımıştır. Basına tanınan özgürlük ortamı

²⁹ Örneğin Jürgen Wilke’nin belirttiğine göre, Alman basınında 1856-1906 yılları arasında son 24 saatte meydana gelen olayların gazetelerde yer alması %11’den %95’e yükselmiştir. Wilke, Jürgen 1984 “The changing world of media reality.” Gazette, Vol. 39, no. 3.

³⁰ 18. yüzyılın sonlarından itibaren sanayi sektöründe gerçekleşen atılımlarla, gazetecilik için oldukça önemli olan kâğıt ve mürekkebin de sanayi ölçeğinde imal edilmesini sağlamıştır. Bununla birlikte buharlı dizgi ve baskı makinelerinin bulunması, rotatif baskıya geçiş, resimli baskıya geçiş de bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Kaya, 2016: 58).

yeni gazetelerin ortaya çıkmasını sağlamış, teknik boyutta yaşanan gelişmeler, özellikle demiryolu ağlarının, telgrafın ve telefonun gelişimi ile birlikte haber toplama ve iletmenin daha kolay hale gelmiştir (Kaya, 2016: 58). Alanda yaşanan gelişmeler, gazetecilikte profesyonelleşme unsurlarının belirginleşmesi ve yerleşmesi bağlamında oldukça etkili olmuştur. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren gazete içeriklerinin spesifik alanlar olarak belirmesi, gazeteci profilinin değişimi, gazetelerin okur ve sahiplik yapısının dönüşmesi gibi profesyonelleşme unsurları daha belirgin bir hal almıştır. Bununla birlikte gazeteciliğin 18. yüzyıldan itibaren başlayan popülerleşme süreci, halka dönük bir anlayışı da beraberinde getirmiş, gelişen haber yazma ve sayfa tasarım teknikleriyle birlikte kitlesel bir gazeteciliğe geçiş yaşanmıştır (Alemdar ve Uzun, 2019: 245-246). Bu tekniklerin yanı sıra, gazetelerin içeriklerinde de kimi yenilenmelere gidilmiş, siyaset ve ekonomi gibi alanların yanı sıra, spor, magazin gibi yeni alanlar da gazete içeriklerine dâhil edilmeye başlanmıştır (Kaya, 2016: 347). Bu noktada bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise tefrika yazım tekniğinin yine bu dönemden itibaren kullanılmaya başlanmasıdır. Böylelikle “arkası yarın” yazım anlayışıyla gazetelere daha fazla okuyucu çekmek amaçlanmıştır.

Yukarıda da sayılan yeni özelliklerle birlikte 19. yüzyıldan itibaren gazeteciliğin yeni bir görünüm elde ettiği söylenebilir. Kaderoğlu Bulut (2019: 50) çalışmasında 19. yüzyılla birlikte gazetecilik tarihi içerisinde yaşanan bu dönüşümün sınıf savaşmaları, ideolojik mücadeleler ve kültürel değişimler ile belirgin bir hal aldığını belirtmektedir. 18. yüzyılın sonlarına doğru gazeteler arasında artan çeşitlilik, 19. yüzyıldan itibaren buhar gücüyle çalışan rotatif baskının kullanıma sokulması, telgraf, telefon gibi teknolojik yeniliklerin ortaya çıkışı ve bu yenilikleri uygulamanın maliyeti artırması nedeniyle alana girişi ve çeşitliliği daraltan bir görünüm sergilemiştir. Bu durumun gazeteciliğe en önemli yansıması alana yatırım yapabilecek gazete patronlarının sahaya girmesi ve küçük çaplı grupların gazetecilik yapmasının olanaksız hale gelmesidir (Taş, 2011: 36). Basın tarihinin ilk döneminden farklı olarak gazete sahipleri gazeteciliğin kitleler üzerindeki etkisinin farkına varmış dolayısıyla gazetecilik faaliyetleri kitlelere yönelik bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme içerisinde ise öncelikli adım olarak alternatif gazetecilik örnekleri bastırılmış, dördüncü güç söylemine dayalı liberal basın ise güç kazanmıştır.

Liberalizmin gazetecilik üzerinde artan etkisiyle birlikte, her türlü yasal denetimin ve verginin karşısında basın özgürlüğünün ve serbest girişimin savunulması, yukarıda da bahsedildiği gibi liberal basının güçlü bir hegemonya kurmasında etkili olmuştur (Taş, 2011: 14). Basının kitlelere yönelmesi, basın özgürlüğü ve serbest girişim neticesinde basın içerisinde bir çeşitlilik yaşanması gerek baskı teknikleri ile gerekse gazetelerde yapılacak olan yeniliklerle okuyucuları kendi gazetelerine bağlama kavgasını başlatmıştır. Teknik bağlamda yapılacak olan yeniliklerin gerektirdiği sermayenin küçük gruplar tarafından karşılanamaması, yeni teknolojileri uygulamanın oldukça maliyetli olması liberal basının güçlenmesinde büyük rol oynamıştır. Örneğin Londra’da gazete çıkarmanın başlangıç maliyeti 1818 senesinde 4.000 pound iken, 1882 senesinde 120.000 pound olmuştur. Benzer olarak ABD’de bir gazete çıkarmanın başlangıç maliyeti 1835’te 500 dolar iken, 1880’lerde bu rakam 1 milyon dolara ulaşmıştır (Ward, 2004: 183). Yaşanan bu pahalılaşıma gazete sahipliği bağlamında alana yatırım yapabilecek sermayedarların önünü açmış, gazeteciliğin karlı bir yatırım olarak görülmesi, bunun da ötesinde kamuoyuna erişme gücü, reklam, prestij gibi unsurlar gazete sahipliğinin yapısını değiştirmiştir.

19. yüzyılın basın anlayışı ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer unsur sarı gazeteciliğin ortaya çıkışıdır. ABD’de Pulitzer ve Hearst arasında yaşanan polemikler üzerine ortaya çıkan sarı gazetecilik, gazetecilik anlayışı içerisinde daha önce görülmeyen bir sansasyonalizmin başlangıcını imlemektedir. Pulitzer karikatür yayınlamak üzere R. F. Outcault’u istihdam etmiş ve sahibi olduğu New York World gazetesinde “The Yellow Kid of Hogan’s Alley” adlı karikatür dizisi yayınlanmaya başlamıştır. Renkli olarak basılan bu dizinin büyük başarı göstermesi üzerine dönemin New York Journal gazetesinin sahibi Hearst, Outcault’u kendi gazetesine transfer etmiş, Pulitzer ise başka bir karikatüristle anlaşarak çizgi diziyi devam ettirmiş, böylelikle her iki gazetede de “The Yellow Kid” yayınlanmaya başlamıştır. İki arasında yaşanan tiraj kavgasının ciddi manada artış göstermesi ile birlikte daha fazla okuru çekmek adına sansasyonel habercilik anlayışının yükselişe geçmesi ise bu dönem gazeteciliğinin “sarı gazetecilik” olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Özer, 2010: 79-82).

Bu dönemin çalışma koşulları ilgili birkaç unsur ön plana çıkmaktadır. Öncelikle Pulitzer, Hearst gibi büyük sermayedarların gazetecilik mesleğine giriş yapması ile

alanda sektörleşme baş göstermiş, bu durumun alana en önemli yansıması ise ücret politikalarında yaşanmıştır. Bu dönemin muhabirleri yaptıkları kaliteli işler üzerinden değil, getirdikleri özel haberler üzerinden ücretlendirilmektedir. Yani haberin içeriğinden ziyade gazetede kapladığı alan ücretlendirilmektedir. Bu durumun yanı sıra gazetecilerin prestijlerinin aldıkları ücreti etkilediği anlaşılmaktadır. Yellow Kid örneğinde olduğu gibi gazetenin tirajını artıracak olan yazarlara daha fazla ücret verilirken, geriye kalan yazar kadrosu gazete sayfasında ürettikleri haberin kapladığı alan kadar ücret almaktadır³¹. Hatta bu durum kimi zaman gazete patronları tarafından kendi lehlerine düzenlenmektedir. Örneğin gazeteci özel haber yapmak için “alana çıkıp” eli boş dönerse, gazete bu durum için muhabirden para talep edebilmektedir. Ücret politikasının yanı sıra gazete patronları hem “casusluk”³² hem de “rekabet”³³ sistemi ile muhabirlerini sürekli denetim altında tutma yoluna gitmişler, bu durumun ise haber çıktısı ve yaratıcılık düzeyi üzerinde etkili olacağını savunmuşlardır (Smythe, 1980).

Sermayenin ve siyasal iktidarın denetimine karşı hem tekelleşmenin önlenmesi hem de kamusal desteğin geliştirilmesi ile mesleğe yönelik belli güvenceler temin etme adına basın özgürlüğünün ve gazetecilik mesleğinin güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Alemdar ve Uzun’un (2019: 15-16) da belirttikleri gibi basın üzerindeki denetim sadece sahiplik yapısıyla değil; statülerin farklılaştırılması, statülere göre ücret ödeme ve benzeri unsurlarla iş güvenliğinin ortadan kaldırılması yoluyla da sağlanmaktadır. Bu nedenle Kaderoğlu Bulut (2019: 18) gazeteciliğin 19. yüzyıldan itibaren meslekleşme sürecini gazetecilerin proleterleşmesini başlatan bir seyir olarak ele almaktadır. Bununla birlikte bu proleterleşme süreci sadece basının sermayenin veya siyasal iktidarın tam denetimi altında olduğu şeklinde değil, “eşitsiz” de olsa karşılıklı bir mücadele de içerecek şekilde düşünülmelidir.

³¹ Bu bağlamda gazetecilere ödenen ücretin on sene gibi kısa bir süre içerisinde giderek azaldığı görülmektedir. 1884 senesinde Herald Gazetesi sütun başına gazetecilere 8 dolar ödeme yaparken, 1894 senesinde The World Gazetesi sütun başına 7.50 dolar ödeme yapmaktadır (Smythe, 1980: 3).

³² Pulitzer, Hearst gibi dönemin ünlü gazete sahipleri muhabirlerinin sürekli üretim yaptıklarından emin olmak adına muhabirlerin “beyaz fare” olarak tanımladığı casuslar tutmuşlar ve bu casusların tuttukları düzenli raporlar ile muhabirler üzerinde önemli denetim sağlamışlardır (Smythe, 1980: 9).

³³ Aynı pozisyon için iki veya daha fazla muhabir ürettikleri haberlere göre veya ürettikleri haberin sansasyonel etki yaratmasına göre rekabete zorlanmış, bu rekabet durumu ise hem ücret politikalarıyla hem de prestij vaadiyle sağlanmıştır. Hatta sermaye sahipleri muhabirlerin takibi için casus tutmuşlar ve bu casusların hazırladıkları düzenli raporlar ile muhabirler üzerinde önemli denetim sağlamışlardır (Smythe, 1980: 6).

Bu çerçevede dönemin habercilik anlayışında yer alan sansasyonellik ögesinin ardalana eğilmekte fayda vardır. Bahsedilmesi gereken en önemli unsur dönemin gazetelerinin ücret politikalarının, güvencesiz çalışma koşulları ile birleştiğinde sansasyonel haberciliği beslediğidir. Sütun başına yazdıkları yazı üzerinden ücretlendirilen muhabirler, toplumsal idealleri yerine daha fazla ücret alabilme adına yazdıkları haberleri abartma yoluna gitmişlerdir. Bu durumun dışında bahsedilmesi gereken bir diğer unsur gazeteler arasındaki rekabettir. Dönemin gazete okuyucusunun özel haberlere olan ilgisi ve hikayelerin ayrıntılarının bu ilgiyi artırdığına yönelik bilinç, gazete sahiplerinin sansasyonel haberciliği teşvik etmesinin önünü açmıştır. Yaptıkları özel haberlerin çarpıcılığı karşılığında muhabirler ekstra maaşla ödüllendirilmiştir³⁴. Her ne kadar sansasyonel haberciliğin artışı sadece yukarıda bahsedilen ekonomik durum ile açıklanamazsa da muhabirlerin düşük ücretlere çalışmasının ve dönemin yayıncılık anlayışının abartılı özel haberleri desteklemesinin bu anlayışı körüklediği söylenebilir (Smythe, 1980). Dolayısıyla bu dönemden itibaren basının bir taraftan profesyonelleşme çabasının başladığı, öte taraftan ise mesleğin kapitalizmle olan ilişkisinin profesyonelleşmeme olgusuna yol açtığı söylenebilir.

Bu durumun gazeteciler nezdindeki yansımalarına bakıldığında gazetecilerin “habercilik” anlayışının değiştiği anlaşılmaktadır. Gazeteler arasındaki ekonomik rekabetle birlikte yaşanan tiraj kavgaları, gazetecilerin “gerçeklik”ten ziyade “bu haberi nasıl yazarsam daha çok ilgi çeker” anlayışı ile hareket etmelerinin önünü açmış, böylelikle haber yazım teknikleri de gelişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Taş’ın (2011: 39-40) söylemiyle ele alınacak olan olayların haber değerini oluşturan siyasi boyut yerini ticari öneme bırakmış, yansızlık, tarafsızlık, dengelilik, doğruluk düsturu ile bu ticari önemin “sevimsiz” yanı örtbas edilmiştir. Bu dönemde gazete okurlarının da okur kitlesinden okuyucu pazarına dönüştüğü görülmektedir (Chalaby 1998: 184). Bu dönemden itibaren haberin yükselişi hem ticari bir basını hem de gazeteciliğin ayrı bir alan olarak kendisini var etmeye başlamasını imlemektedir (Örnebring, 2007: 71). Yirminci yüzyıldan itibaren gazetelerin kitlelere yönelmesi, gazetenin kendi bünyesinde hem iş bölümünün artmasını hem de bu kitleleri kendi

³⁴ Örneğin New York Herald Gazetesi, bu dönemde muhabirlerine tek sütunlu bir hikâye karşılığında 8 dolar ödeme yaparken, özel bir haberde bu ücret sütun başına 16 dolara kadar çıkmaktadır. Dönemin diğer gazeteleri de benzer bir uygulama yoluna giderek özel haberler karşılığında muhabire iki kat ödeme yapmayı uygun görmüşlerdir (Smythe, 1980: 7).

safına çekecek teknolojik ekipmanların kullanımını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla bu durum kişisel olarak gazete çıkarmanın önünü tıkamış, gazete sahipliği büyük şirketlerin patronlarının tekeline bırakılmıştır. Böylelikle daha büyük ölçekli, multimedya kuruluşlarının önü açılmıştır (Thompson, 2013: 212).

19. yüzyılın sonlarına kadar gazetelerdeki çalışma koşullarına bakıldığında, sınırlı sayıda gazetecinin ve yalnızca birkaç editörün tam zamanlı olarak istihdam edildiği görülmektedir. Ayrıca gazetelerde çalışan kadronun aynı zamanda başka işlerle de ilgilendikleri söylenebilir. Örneğin 19. yüzyılda Finlandiya'daki gazetelerin editörlerine bakıldığında bu kişilerin önemli bir çoğunluğunun aynı zamanda üniversitede öğretmenlik veya okul müdürlüğü gibi görevlerde bulundukları, Almanya'da gazetecilik yapanların avukatlık, memurluk, öğretmenlik, diplomatik görevlerinde bulundukları/bulunmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu dönemin gazetecilerinin çalıştıkları yayın organı dışında görev aldıkları diğer işlerden de gelir elde ettikleri söylenebilir (Hoyer & Lauk, 2017). Samuel G. Blythe (1912: 24) bu dönemin muhabirlerini sabah saat dörde kadar siyasal kongreler ya da düğünler de dâhil olmak üzere pek çok alanda, haftada on ila on beş dolar karşılığında çalışan meslek sahipleri olarak tanımlamaktadır.

Bu dönemin gazetecilerinin çalışma koşullarına yönelik Smythe (1980) şunları söylemektedir; mesleğe ilk başlayan gazeteciler oldukça düşük maaş karşılığında çalışmaktadır³⁵, eski gazeteciler maaş usulü çalışırken yeni gazetecilerin yazdıkları haberin gazetede kapladığı sütun başına ücret almaları anlayışı yerleşmiştir, muhabirler ve editörler çok az izinle, baskı altında, büyük bir hızla üretmek zorundadır, “yatağa düşmedikçe” muhabirler izin kullanamamaktadır, yeme, içme, uyku gibi zaruri ihtiyaçlarını düzensiz aralıklarla sağlamaktadır. Bu bağlamda bahsedilmesi gereken önemli bir durum gazetelerin ekonomik işleyişinin editörden alınarak muhasebeyle ilgilenen ayrı bir birime aktarılması olmuştur. Profesyonelleşme süreci ile birlikte muhasebe işlerine yönelik de bir uzmanlaşma baş göstermiştir. İşletme yöneticilerinin alanda yükselişi, editörler ile muhabirler

³⁵ Bu dönemde muhabirlik yapanların maaşlarına yönelik sistematik bir çalışma bulunmasa da 1884 senesinde The Journalist New York'taki gazetecilerin ortalama “haftada on beş ila yirmi beş dolar” maaş aldıklarını iddia etmiştir. Bununla birlikte diğer şehirlerde durum pek iç açıcı değildir, günlük gazetelerdeki ortalama haftalık maaşlar 10 dolar ila 15 dolar civarındadır. 1890'lardan itibaren ise muhabirlerin tecrübelerine ve meslekteki deneyimlerine göre ücretlerinin artırıldığı anlaşılmaktadır (Smythe, 1980: 2).

arasındaki dengeyi de bozmuştur. Bu dönemden önce muhabir maaş, haber bütçesi gibi mevzuları direkt olarak editör ile hallederken, işletme yöneticilerinin alana girişi ile birlikte bu ilişki bozulmuş, muhabir editöre başvurmak, editör ise işletme yöneticilerine başvurmak durumuna kalmış dolayısıyla süreç içerisinde birincil ilişkiler yerini ikinci ilişkilere bırakmaya başlamıştır. İşletme yöneticileri temelde gazete sahiplerinin sermayesini genişletme adına hareket etmiş, bu çerçevede çoğu zaman haber bütçesini artırma ile gazeteci maaşlarında iyileştirmeye gitme hususunda genellikle haber bütçesini artırmaya yönelik adımlar atılmış, bu durum ise muhabirlerin aldıkları ücretlerin giderek azalmasına sebep olmuştur (Smythe, 1980). Bu bağlamda, 19. yüzyılın sonlarından itibaren gazetecilik mesleğinin çalışanlar için güvencesiz bir ortam sunduğu, gazetecilerin iş güvenliğinin sağlanmadığı, yetersiz ücrete, kötü koşullarda çalışmak zorunda kaldıkları söylenebilir. Bu durumun gazeteciler üzerinde yarattığı en önemli etkenler ise işini kaybetme korkusu ile özgüven eksikliği olmuştur.

Güvencesiz koşullara yönelik gazeteciler her ne kadar tam anlamıyla örgütlü bir birliktelik içerisine girmemiş olsalar da enformel direniş stratejileri geliştirerek bir mücadele ortaya koydukları görülmektedir. Örneğin sütun doldurma başarısına göre ücret alan muhabirler, kısa ve özet haber yazmak yerine, yazdıkları haberleri gereksiz ayrıntılarla doldurmak, hatta bazen olmayan ayrıntıları habere ekleyerek “hikâyeleri doldurma” yoluna gitmişlerdir. Gazetelerin yazdıkları haber başına muhabirlere fatura kesme politikasını başlatmaları, muhabirlerin ücret alabilmek adına kimi zaman “hikâye yaratmalarının” önünü açmıştır. Bunun yanı sıra düşük ücret karşılığında çalışan muhabirler kimi zaman reklam yazarlığı, haber mektubu yazarlığı gibi ek işlerden de ücret kazanma yoluna gitmişlerdir. Bu durum mesleğin kötüye kullanımını da beraberinde getirmiştir, örneğin gazetede illüstratör olarak çalışan bir kişi daha fazla ücret alma adına herhangi bir firmanın reklamını yaptığı işte kullanabilmekte, muhabirler bu bağlamda politikacılarla anlaşarak onların reklamını yapabilmektedir. Dolayısıyla reklama dayalı haberciliğin bu dönemden itibaren gazetecilik mesleğinin devamlılığında bir “gereklik” olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte bu stratejiler dönemin gazetecilerinin daha fazla para kazanabilme adına sürekli olarak bu tür yollara başvurdıkları anlamına gelmemektedir, gazeteciler önlerine çıkan fırsatlara göre ve o döneme göre oldukça önemsiz sayılabilecek meblağlar için bu tür stratejileri uygulamışlardır. Bu bağlamda

bahsedilmesi gereken bir diğerk strateji ise kombinasyon haberciliğidir. Rakip gazetelerin muhabirleri kendi aralarında anlaşarak haber toplama görevlerini bölme yoluna gitmişler, elde ettikleri bilgileri paylaşarak daha fazla haber üretmiş olarak gazetelerine dönmüşlerdir. Kimi zaman uydurma olan haberlerin dahi rakip gazetede yayınlanması gazetelerin kendi muhabirlerine olan güvenini perçinlemiş dolayısıyla kombinasyon haberciliğinin devamlılığı sağlanmıştır (Smythe, 1980: 6-7).

Özel haberciliğin yükselişim muhabirler üzerinde büyük bir baskı yaratmakta, bir haber yakalamak uğruna büyük bir efor harcayan muhabirler çoğru zaman harcadıkları zamanın ve emeğinin karşılığını alamamaktadır³⁶. Bunun yanı sıra muhabirlerin iş kazalarına karşılık da herhangi bir güvenceleri bulunmamaktadır. Ayrıca gün içerisinde birden çok özel haber getirmeleri gereken muhabirlerin ulaşım ihtiyaçları da karşılanmamakta veya bu tür ihtiyaçlar oldukça sınırlı bir şekilde karşılanmaktadır. Bu durumun gazetecilere dönük en önemli sonucu ise fiziksel kondisyonun gazetecilik mesleğim adına önemli bir gereklilik olarak görülmesi olmuştur. Muhabirler uzun süre yürüyüş yapmaya, zorlu hava koşullarına dayanıklı olmalı, izin hakkı oldukça sınırlı tutulduğu için sürekli hastalanmamalı, sağlam bir bünyeye sahip olmalıdır. Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğerk unsur işverenlerin gazetecilere yönelik keyfi tutumlarıdır. Gazete sahipleri performanslarına göre muhabirleri veya editörleri³⁷ istedikleri zaman işe alabilmekte, istedikleri zaman ise işten çıkartabilmektedir. Bu durum muhabirler adına daha zorlu bir durumu ifade etmektedir. Ücretlerini haftalık olarak alan muhabirlerin işlerine devam edip edemeyecekleri çalıştıkları haftanın sonunda anlaşılmakta dolayısıyla bu durum gazeteciler adına çalıştığı kurumda devam edip edemeyeceğine yönelik bir gelecek kaygısı oluşturmaktadır (Smythe, 1980).

Gazetecinin bu dönemde geçirdiği değişikliklere bakıldığında ise kamuyu eğitime rolünden, okurlara tüketmeleri için bir ürün olarak haberi ulaştıran “profesyonel”lere bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Bu dönüşümün en önemli çıktısı ise kitlelerin

³⁶ Örneğinin dönemin gazetecilerinden Charles Edward Russell, Jamaika Körfezi bataklıklarında kar fırtınasına bağli olarak kaybolan ördek avcılarının haberini yapmak için bölgeye giderek zorlu hava koşullarında bütün bir gün geçirmesine rağmen ördek avcılarının gün içerisinde herhangi bir kazaya uğramadan bulunmaları üzerine gazetesi The Star’a geri dönmüş; peşine düştüğü olaya bir haber değeri biçilmemesinden dolayı gazetesinden herhangi bir ödeme almamıştır (Smythe, 1980: 3).

³⁷ Editörlerin çalışma koşulları ile ilgili Smythe’in (1980: 5) verdiği şu bilgi dönemin şartlarını anlama adına oldukça önemlidir; “Moses Koenigsberg, 1903’te Chicago Evening American’da şehir editörü olduğunda, editörlük koltuğunu 37 ayda işgal eden 27. kişiydi”.

neyi bilmeleri gerektiğine karar veren mercinin gazeteciler ve editörlerden, pazar mekanizmalarına geçiş yapmış olmasıdır (Taş, 2011: 41-42). Yukarıda da bahsedildiği gibi 18. yüzyılın sonlarından itibaren gazete sahiplik yapısında meydana gelen değişimler ve ticari olarak bu yeni gazete sahiplerinin sermayesine olan bağımlılık, “gazetelerin editoryal faaliyetleri ile ticari nitelikleri arasına bir sınır çekme” tartışmasını oluşturmuş, bu sınırı düzenleme adına da yeni meslek ilkeleri, etik kodlar, mesleki eğitim gibi unsurlarla mesleğin profesyonelleşmesi için uğraşmıştır (Kaderoğlu Bulut, 2019: 84). 20. yüzyılın başlarından itibaren mesleğin profesyonelleşmesine yönelik kuvvetli vurgu, gerek bu sayılan unsurlarla gerekse “objektif, tarafsız ve profesyonel haber paradigmasının hakimiyetinin güçlendirilmesiyle” perçinlenmiştir (Taş, 2011: 74).

Gazeteciliğin meslekleşme sürecinde 19. yüzyıldan itibaren profesyonel örgütlerin, gazetecilik eğitimlerinin de ortaya çıkmaya başladığı ve bununla birlikte objektiflik etisinin de gelişerek yerleştiği görülmektedir. Bu noktada Kaderoğlu Bulut (2019: 89) gazetecilikte yaşanan meslekleşme sürecinin “artan metalaşma ve piyasalaşma eğiliminin bir sonucu” olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. 20. yüzyıldan itibaren mesleğin bir geçim aracı halini alması “işgücü olarak gazetecilerin de metalaşmasını beraberinde getirmiş”tir.

Gazetecilik faaliyetinin bir meslek olarak belirmesi 19. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Buradaki faaliyet ile meslek ayrımının vurgulanmasının temel sebebi 19. yüzyılın sonlarından itibaren hem gazetecilik faaliyetini yürütenlerin sayısının artması hem mesleğin kendi etik ve ahlaki kurallarını oluşturması hem de eğitim, sendika ve birliklerin kurulması gibi mesleki özelliklerin, gazetecilikte de görülmeye başlamasıdır. Ancak öne çıkarılması gereken bir diğer husus güvencesizleşmeye karşılık profesyonelleşme yoluna gidilmiş olmasıdır.

Bir önceki başlıkta ele alındığı gibi gazetecilik öncelikli olarak ticaret burjuvazisinin haberleşmesi için ortaya çıkan bir faaliyettir ve uzun yıllar boyunca amatör bir şekilde bu faaliyet sürdürülmüştür. 17. yüzyıldan itibaren bu faaliyet belli özellikler kazanmaya başlamış, bir sonraki yüzyıldan sonra ise gerek telgraf, telefon, rotatif baskı gibi teknolojik aletlerin kullanımı gerekse Endüstri Devrimi sonrasında çalışmanın metalaşmaya başlamasıyla birlikte gazetecilik faaliyeti de dönüşüm geçirmiştir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren bu değişimlere bağlı olarak gazetecilik

alanında editörlük, muhabirlik, yazı işleri müdürlüğü, gazete sahipliği gibi iş bölümlerinin ortaya çıkışı, bu iş bölümlerine bağlı olarak gazetecilere farklı ücret verme politikasına gidilmesi ve hepsinden öncelikli olarak reklam ve tirajlardan elde ettiği gelir ile alanın istihdama açık bir hal alması, hem gazetecilerin bir meslek uzmanı olarak ortaya çıkmasına neden olmuş hem de bu süreç diğer mesleklerde olduğu gibi gazetecilikte de güvencesizleşmenin önünü açmıştır. Bu döneme kadar gazetecilik faaliyetini yürütenlerin genellikle birden fazla işle ilgilenmeleri, geçimlerini sağladıkları tek meşgalenin gazetecilik olmaması her ne kadar güvencesizleşme probleminin üzerini örtse de alanda yaşanan profesyonelleşme süreci ile birlikte bu problem daha görünür bir hal almıştır. Dolayısıyla gazetecilik mesleğinin etik ve ahlaki değerler oluşturmalarını, mesleki eğitimlerin verilmesini, mesleki birlik ve derneklerin, sendikaların kurulmasını bu düzlemde okumak anlamlı olacaktır.

3.1.2.1. Profesyonelleşmenin ilk adımları

Gazetecilik mesleğinde profesyonelleşme genel olarak gazeteciliğin kitleselleşmesi, reklam ve tiraj gelirlerine bağlı olarak alanın ticarileşmesi ve gazeteciliğin toplumsal itibarının artırılması çabalarıyla paralel olarak ortaya çıkmıştır (Taş, 2011: 130). Bu bağlamda vurgulanması gereken bir diğer nokta endüstriyelleşme süreci ile birlikte birçok meslekte yaşanan profesyonelleşme sürecinin, gazetecilik alanında da bir gereklilik haline gelmesidir. Bu gerekliliğin temel sebebi endüstriyelleşmeye bağlı olarak çalışma eyleminde yeni düzenlemelere duyulan ihtiyaçtır. Öncelikli olarak tıp, hukuk gibi alanlarda ortaya çıkan profesyonelleşme, zaman içerisinde diğer alanlarda da baş göstermiş, özellikle bu alanların müşteri kitlelerinin tanımlanabilir hale gelmesi ile birlikte etik ve ahlaki kodlar kullanıma sokularak sürecin devamlılığı sağlanmıştır. Banning (1999), her ne kadar alandaki çoğu çalışmada gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme sürecinin 20. yüzyıl ile birlikte başlatıldığı öne sürülse de gazetecilerin 19. yüzyıldan itibaren profesyonelleşme unsurları sergilediklerini belirtmektedir. Ona göre profesyonelleşme süreci sadece meslekler sosyolojisinde olduğu gibi alanda özel bir dilin oluşması, alana yönelik eğitim verilmesi, mesleki birlikler, dernekler ve sendikaların kurulması, alanın özerkleşmesi ve benzeri unsurlar üzerinden anlaşılmamalıdır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren gazeteciler kendilerini profesyonel olarak adlandırmaya başlamışlar, mesleğin gidişatını koruma

adına etik kodların oluşturulmasının gerekliliğinden bahsetmişler, mesleki birlikler kurma adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır.

Meslekte görünürlüğü artan güvencesiz ortamlarla baş etmek üzere 19. yüzyılın sonlarından itibaren, gazeteciler pek çok meslekte olduğu gibi örgütlenmeye başlamışlardır. Mesleki birlikler ve dernekler ulusal ve uluslararası platformda işlevsellik kazanmaya başlamıştır. 1830'lu yıllardan itibaren İngiltere'de³⁸ mesleki dernekler ve birlikler oluşmaya başlamıştır. Sendikalara bakıldığında 1860'lı yıllardan itibaren Almanya'da, 1880'li yıllardan itibaren İskandinav ülkelerinde, 1900'lü yıllardan sonra ise Baltık ülkelerinde bu tür oluşumlar görülmektedir. ABD'de ise mesleki dernek ve birliklerin, sendikaların Avrupa ülkelerine göre daha geç ortaya çıktığı görülmektedir (Hoyer & Lauk, 2017).

İngiltere'de 1907 senesinde gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacıyla Ulusal Gazeteciler Sendikası (NUJ) kurulmuştur. (Cangöz, 2015: 186). 1919 senesinde ise Birinci Dünya Savaşı sonrasında işçi sınıfı mücadelesindeki yükseliş ve daha geniş çaplı federasyonların da katkısıyla mesleğe ilişkin farklı sektörlerde asgari ücret belirlenmiş, böylelikle gazeteciler çalışma koşulları üzerinde önemli bir kazanım elde etmişlerdir (Christian, 1981: 291). 1910 senesinde de İtalya'da, dünyada ilk toplu sözleşmeyi yapan basın sendikası İtalyan Ulusal Basın Birliği kurulmuştur. Yine 1918 senesinde Fransa'da Fransız Gazeteciler Sendikası kurulmuş ve gazetecilerin sosyal haklarını düzenleme noktasında sendika önemli başarılar elde etmiştir (Özsever, 2004: 63). 1922 senesinde ABD'de günlük gazetelerin editörlerinin kurduğu Amerikan Gazete Editörleri Derneği (ASNE) kurulmuş ve mesleki kuralları benimseyen ilk profesyonel organ olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 1909 senesinde öğrenciler tarafından oluşturulan Sigma Delta Chi derneği de 1926 senesinde Etik Kurallar taslağı oluşturmuş, hakikat, objektiflik gibi değerler bu kurallarda yer almıştır. 1926 senesinde ise Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (IFJ) kurulmuş, böylelikle uluslararası bağlamda mesleğin

³⁸ İngiltere'de mesleki birlik ve derneklerin örgütlenme sürecine bakıldığında, öncelikle 1884 senesinde kurulan Ulusal Gazeteciler Birliği'nden (The National Association of Journalists) bahsetmek gerekmektedir. Bu cemiyet sonrasında adını İmtiyazlı Gazeteciler Enstitüsü (Chartered Institute of Journalists) olarak değiştirmiş, bu enstitü ise hiçbir siyasal görüşle bağlı olmayan profesyonel bir kuruluş olarak tanımlanmıştır. Önceliklerini gazetecilik mesleğinin üyelerinin niteliklerinin geliştirilmesi ve bu kişilerin toplumsal statülerin yükseltilmesi üzerinden belirleyen kuruluş, çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik taleplerin artmasının üzerine belli çıkmazlara girmiştir (Aldridge ve Evetts, 2003: 547).

profesyonelleşmesi adına önemli bir adım atılmıştır (Tumber ve Prentoulis, 2006: 65-66). 1928 senesinde ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) “Gazetecilerin Çalışma ve Yaşam Koşulları” başlıklı bir rapor yayınlamış, yayınlanan raporda gazetecilerin ne sadece el emeği ile çalışanlara ne de tamamen fikri çalışanlara benzedikleri bu nedenle gazeteciler için özel bir statü tanınmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Şuğle, 2001: 1-2). Bölgesel ve uluslararası bağlamda da basın ilkelerini oluşturmak üzerine kimi girişimler³⁹ meydana gelmiştir.

Kurulan örgüt, dernek ve sendikaların mesleğin tanımlanmasına ve gazetecilerin çalışma şartlarının iyileştirilmesine yönelik çabaları, birçok ülkede hukuki kapsamda düzenlemelerin de önünü açmıştır. Bu düzenlemeler kimi ülkelerde (Fransa) kanunlara eklenen hükümlerle, kimi ülkelerde ise (Amerika, Almanya, Avusturya) toplu sözleşmeler yoluyla sağlanmıştır (Şuğle, 2001: 11). Örneğin Fransa’da, 1935 senesinde Fransız Gazeteciler Sendikası’nın hazırladığı yasa kanunlaşmış, ulusal düzeyde gazeteciler için oldukça iyi koşullar içeren toplu sözleşmeler imzalanmıştır. Böylelikle gazetecilerin işe alınma, işten atılma, tatil, ücret gibi haklarında iyileşmeler yaşanmıştır (Özsever, 2004: 64).

Bu dönemdeki sendikaların gazeteciler ile matbaa işçileri arasında bir ayrım ortaya koyduğu görülmektedir. Gazeteciler ABD, Avustralya, Kamerun, Kanada, İrlanda, İtalya gibi ülkelerde genellikle fikir işçileri olarak örgütlenmektedir. Ancak gazete işçileri ile matbaa işçileri sendikaları arasında yasal haklar ve eylemler düzeyinde ortak ilişki ve çabalar da bulunmaktadır (Özsever, 2004: 64). Ortaya çıkan örgüt ve derneklerin öncelikli hedef gazeteciliğin bir meslek olarak tanınması, gazetecilerin kendi sorunlarını yetkili kişilerle tartışmaları için bir platform oluşturmak, diğer ülkelerdeki gazetecilerle fikir alışverişinde bulunmak olmuştur. Sendikalar, dernekler ve meslek birlikleri ile gazetecilerin ücret müzakerelerine girmesi oldukça uzun sürmüştür. Bunun temel sebebi ise gazetecilerin çalıştıkları yayın organına duydukları sadakatin haklarını arama noktasında önlerini kesmesidir (Hoyer & Lauk, 2017).

³⁹ 1926 senesinde düzenlenen Birinci Pan-Amerikan basın konferansı, 1950 senesinde düzenlenen Inter-Amerikan Basın Konferansı, 1954 senesinde Uluslararası Gazeteciler Federasyonu’nun Bourdeaux’de düzenlediği konferans, 1971 senesinde Münih’te kabul edilen “Gazetecilerin Hakları ve Görevleri Bildirgesi” vb. (Yılmaz, 2015: 121).

Örgütler, dernekler ve sendikaların girişimleriyle birlikte basın hukuku alanında da gazetecilerin şartlarını iyileştirmeye yönelik kimi uygulamalar yürürlüğe girmiştir. Gazeteci hakları konusunda ilk adımı atan ülke 1776 senesinde Basın Özgürlüğü Kanunu'nu çıkaran İsveç'tir (Atılın, 1991: 29). İngiltere gibi bazı ülkelerde yazılı bir basın kanunu bulunmazken; Fransa, Belçika, Avusturya, Yunanistan, ABD, Japonya, İran, Mısır gibi kimi ülkelerde Basın Kanunu bulunmaktadır (Yılmaz, 2015: 121). Hukuki bağlamda gazetecilerin tanımlanması ve mesleğin icrasına yönelik çeşitli kanunların varlığı hem mesleğin profesyonel bağlamda sürdürülebilirliği noktasında hem de ücret, haftalık izin, sosyal güvenlik, askerlik-hamilelik gibi özel durumlar kapsamında meslek çalışanlarının güvencelerini temin etmek adına oldukça önemlidir.

Bu kapsamda bahsedilmesi gereken bir diğer gelişme ise gazetecilerin mesleki bağlamda tanınmasına yönelik basın kartı uygulamasının ortaya çıkmasıdır. Arjantin, Belçika, Brezilya gibi kimi ülkelerde özel bir kuruluş tarafından mesleki sicile tescil ve bir kart çıkartmak zorunlu tutulmuştur. Fransa'da Profesyonel Gazeteciler Kimlik Kartı Komitesi'nin verdiği kimlik kartları kullanılmaktadır. Benzer bir şekilde İtalya ve İsviçre'de de bu kartlar gazeteciler konsey ve federasyonlarınca verilmektedir. Basın kartı uygulamaları, hem mesleğe başvuruları kontrol etme hususunda hem de profesyonel gazetecilerin tanınması noktasında kimi güvenceler ve avantajlar sağlasa da olumsuz bazı durumlar da yaşanabilmektedir. Örneğin tescil yükümlülüğü mesleğe girişte çeşitli engeller oluşturabilir, disiplin suçu nedeniyle sicilden çıkarılma iş olanaklarını azaltabilir, basın kartlarının güvenceleri sektörün içinde yer almayan kimselerce kullanılabilir, bu kartların olanaklarından yararlanabilmek adına gazetecilerin kurdukları ilişkilere bağlı olarak haksız rekabet yaşanabilir. Bu nedenle örneğin bunun gibi olumsuz durumları önlemek adına İngiltere tescil sistemi ve basın kartı uygulamasını reddetmektedir (Bilgili, 2000: 66).

Mesleğin profesyonelleşmesi ile ilgili atılan bir diğer önemli adım eğitim hususunda olmuştur. 1800'lü yılların sonlarından itibaren İngiltere'de⁴⁰ 1900'lü yılların

⁴⁰ İlk olarak 1875'te Cornell Üniversitesi öğrencilerine gazetecilik alanında bir sertifika almalarını sağlayacak bir dizi resmi gazetecilik dersi verilmiştir. (Mirando, 2001: 24).

başlarından itibaren Almanya’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde⁴¹ olmak üzere çeşitli ülkelerde gazetecilik okulları kurulmaya başlanmıştır. Gazete sahibi Joseph Pulitzer bir gazetecilik okulunun planlanmasının gerekliliğini, verilecek olan resmi bir eğitim ile gazetecilerin ahlaki ve entelektüel birikim elde edeceklerini ve böylelikle demokratik toplum içerisinde üzerlerine düşen görevleri yerine getirebileceklerini belirtmiş ve 1908 senesinde Columbia Üniversitesi’nde gazetecilik eğitimi verilmesinin önünü açmıştır. 1917 senesine gelindiğinde gazetecilik eğitimi veren kurumların sayısının 84’e çıktığı görülmektedir. Diğer mesleklerle karşılaştırıldığında gazetecilik mesleğinin eğitim süreci oldukça yenidir. Bununla birlikte yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve gazetelerin toplumlar için vazgeçilmez bir ürün haline gelmesi nedeniyle bu alandaki eğitime verilen önemin arttığı söylenebilir (Altun, 1995: 104). Ancak her ne kadar gazetecilik eğitimi adına çeşitli girişimlerde bulunulsa da alanın yapısı gereği avukatlık, doktorluk gibi mesleklerden farklı olarak gazeteci olmak için herhangi bir fakültenin bitirilmesi aranmamakta, herhangi bir eğitimi olmayan kişiler gazetecilik mesleğini sürdürebilmektedir (Şuğle, 2001: 28-29). Bu durumun arkasındaki önemli sebeplerden birisi ise gazetecilik mesleğinin alanda öğrenilebileceği, akademik eğitimin mesleği icra etmede herhangi bir faydası olmayacağı anlayışıdır (Tumber ve Prentoulis, 2006: 65-66). Bu nedenle gazeteciliğin profesyonel bir meslek olup olmadığı dahi tartışılmaktadır⁴².

Eğitimin ve eğitime bağlı uzmanlaşmanın önemsenmeye başlanması ile beraber yaşanan değişim süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni, profesyonel gazetecilik hem gazetecilik mesleğinin hem de bu gazetelerde üretilen içeriğin ve bu içerikleri oluşturan yazar kadrosunun dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Öncelikle bu yeni gazetecilik anlayışının hitap ettiği kitlenin daha heterojen bir hal aldığı söylenebilir. Dolayısıyla bu yeni heterojen kitleyi elde tutma adına meslekte kimi değişimler başlatılmış, habercilik anlayışında önemli kırılmalar yaşanmıştır. Bu kırılmalar şu

⁴¹ 1908 senesinde Columbia Üniversitesi ve Missouri Üniversitesi’nde gazetecilik okulu kurulmuştur. 1912 senesinde ise Almanya’da Leipzig Üniversitesi’nde gazetecilik enstitüsü kurulmuştur (Hoyer & Lauk, 2017).

⁴² Alemdar ve Uzun (2019: 19), gazetecilik yapmanın hiçbir kuralının olmamasının, herkesin gazetecilik yapabilmesinin gazeteciliği meslek olmaktan çıkardığını belirtmektedirler. Cangöz (2015: 210-211) de mesleki eğitim ve diploma zorunluluğunun olmayışını, haber üretiminin katı bir işbölümünü gerektirmemesini, meslek örgütlerinin yeterince güçlü olmayışını ve gazetecilik alanının ana özellikleri dolayısıyla bilgi tekeli ile kapatılamayışını, mesleğin yarı profesyonel olarak nitelendirilmesinde önemli etkenler olarak vurgulamaktadır.

şekilde özetlenebilir; güvenilirliği sağlama adına sansasyonel habercilik anlayışının yerini bilimsel habercilik anlayışına bırakması, ajans haberciliğinin artışına bağlı olarak 5N1K haberciliğinin gelişimi, illüstrasyon, grafik, karikatür gibi sayfa tasarımına nefes aldırarak uygulamaların düzenlenmesi, haberlerin uzmanlık alanlarına göre ayrışması (Hoyer & Lauk, 2017).

Yeni gazetecilik anlayışıyla birlikte bahsedilmesi gereken bir diğer değişiklik, gazete yazar kadrosunun uzmanlık alanlarına göre ayrılmış, belirli bir rutine bağlı olarak çalışan, geçimini bu işten sağlayan “profesyonel gazeteciler”e dönüşümü olmuştur. Mesleğin tirajlara ve reklam gelirlerine olan bağımlılığının artışı, yeni teknolojilerin ve dağıtımın giderek pahalılaşması alanı varlıklı iş adamları çerçevesinde daraltmıştır. Varlıklı iş adamlarının alana girmeleri ve bu işten hem para hem de prestij kazanmak istemeleri mesleğin ölçeğini genişletmiş, daha büyük çalışma organizasyonu ve buna bağlı olarak daha net bir hiyerarşi gereksinimi doğmuştur. Bununla birlikte gazetecilerin çalışma koşullarında kötüleşmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durumun temel sebebi Pulitzer, Hearst, Northcliffe, Beaverbrook gibi zengin yayıncıların daha da zenginleşme istekleridir. Bu isteği yerine getirme adına, gazeteciler düşük ücretlere, iş güvenliğinden yoksun bir şekilde uzun saatler boyunca çalıştırılmışlardır. Yine de sarı basın döneminde bahsedildiği gibi gazetenin tirajlarını yükseltecek, reklam gelirlerini artıracak gazetecilere ayrı muamele edildiği, daha yüksek ücretler ödendiği görülmektedir (Hoyer & Lauk, 2017). Çalışma şartlarında meydana gelen bu değişiklikler, kimlerin gazeteci sayılması gerektiği, gazetecinin tam olarak ne iş yaptığı, bu gazetecilerin toplum içerisinde hangi konumda yer aldıkları gibi soruların tanımlanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun için de, mesleğe yönelik belli başlı kodlar geliştirilmiştir.

Profesyonel etik kuralların oluşumu 19. yüzyılın sonlarından itibaren aydınlanmacı/ilerlemeci harekete bağlı olarak gazetecilik alanında da varlık göstermeye başlamıştır. Aydınlanmacı/ilerlemeci anlayışa göre meslekler evrensel bir profesyonellik anlayışına sahip olmalı, sahip olduğu ortak değerler ile meşruiyetini ilan etmelidir (White, 1995: 442). Meslek etik ve ahlak kurallarının oluşturulmasının önemi, alan için bir otokontrol sağlaması dolayısıyla alanın dışarisından gelecek olan bir müdahalenin gereksiz olduğu mesajını vermesidir. Bunun yanı sıra, bu kurallar mesleğin diğer meslekler karşısında özerk yapısını

korumasını sağlamaktadır. Ancak hepsinden önemlisi hem dışsal etkilere hem de işverenden kaynaklanabilecek sıkıntılara karşılık meslek çalışanını korumasıdır (Altun, 1995: 127). Bununla birlikte özellikle gazetecilik alanında yaşanan profesyonelleşme sürecinin özerklik sağlama, sorumluluk geliştirme gibi özelliklerden ziyade mesleğin piyasa koşullarına uyum sağlaması ve gazeteciliğin siyasi niteliğinin reddedilmesi bağlamında işlev gördüğü belirtilmelidir (Birkhead, 1986: 39).

Gazeteciliğin profesyonelleşme sürecinin hızlanmasını isteyen taraflar gazetecilerden ziyade yayıncılardır. Bu durumun ardalanına bakıldığında gazeteciliğe etik kurallar ve ahlaki değerlerle yerleşiklik kazandırarak radikal oluşumların önünün kesilmesi ve gazetecilere burjuva bir profesyonellik idealinin aşılması unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Böylelikle yayıncılar gazetecilerin etik ve ahlaki değerlere, meslekten elde ettikleri prestije olan bağımlılıklarının, çalışma koşullarının iyileşmesine yönelik taleplerinin önüne geçeceğini öngörmüş, bu durumun süre gitmesi için de gazetecilere, ait olmadıkları “burjuvazi” sınıfının içerisine dâhil oldukları görüşü empoze edilmiştir. (Hoyer & Lauk, 2017). Bu kapsamda Kaul’un (1986) fikirlerine değinmekte de yarar vardır. Ona göre gazetecilik mesleğinin bir kamu hizmeti olduğunun altının çizilmesi, gazete sahiplerinin/yayıncıların elde edecekleri kârı düşünmelerinden ileri gelmektedir. Böylelikle ticari krizler, sınıf çatışmaları ve gazetecilerin hak arama yönündeki çabaları, kamu hizmeti ideali ile sindirilecek, daha uyumlu bir alan yaratılacaktır.

Deuze (2005), gazeteciliğin mesleki etik ve ahlak kodlarının, gazetecilerin toplumdaki konumlarını meşrulaştırma işlevi gören bir ideoloji olarak çalıştığını belirtmektedir. Bu ideoloji her ne kadar ortak bir inanç sistemine karşılık gelse de evrensel anlamda bakıldığında hem bazı benzerliklerin hem de (özellikle pratiğe dökme konusunda) farklılıkların olduğu görülmektedir. Yine de üzerinde uzlaşılan (Elliott, 1978; Merritt, 1995; Kovach ve Rosentiel, 2001) kimi değerler ve unsurlar şu şekildedir:

- Gazeteciler aktif bilgi toplayıcıları ve yayıcıları olarak kamu hizmeti sağlamaktadır.
- Gazeteciler tarafsız, nesnel, adil olmalarından dolayı güvenilirlerdir.

- Haber kavramının doğasında olduğu için gazeteciler güncellik ve hız hissine sahiptir.
- Gazeteciler işlerinde özerk, özgür ve bağımsız olmalıdır.
- Gazetecilerin etik ve meşruiyet duygusu vardır (Deuze, 2005).

Gazetecilik mesleğinin etik kodları, hukuk, tıp gibi alanlardan farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar oluşturulan etik kodların işlevlerinde de farklılaşmaya sebep olmaktadır. Örneğin hukuk, tıp gibi alanlarda oluşturulan etik kodlar mesleğe girişte büyük önem teşkil etmekte, meslek odaları veya baro örgütlenmeleri gibi siyasi organlar veya izin kurumları ile güçlendirilmiştir. Bir diğer özellik olarak, bu alanlardaki etik kodların daha fazla kesinlik içerdiği söylenebilir (Altun, 1995: 126). Dolayısıyla gazetecilik alanındaki mesleki kod ve kuralların diğer mesleklerde olduğu gibi üyelere tam olarak güvence sağlamadığı söylenebilir.

19. ve 20. yüzyıldan itibaren yüksek tirajlı gazetelerin büyümesi ve güçlenmesi ile haber toplama faaliyetlerinin giderek uluslararasılaşması üzerine gazete endüstrisi gelişim göstermiştir. Okuryazarlığın artması, vergilerin kaldırılması, üretim ve dağıtım yöntemlerindeki ilerlemeler ile birlikte gazetelerin endüstriyelleşme süreci hızlanmıştır. Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer unsur yukarıda da ayrıntılı olarak açıklandığı üzere reklamcılık ile gazetecilik ilişkisinin ilerlemesidir. “Northcliffe Devrimi”⁴³ olarak da adlandırılan bu süreçte reklamlardan elde edilen gelir ile gazetelerin ölçeklerinin büyümesi, buna bağlı olarak gazeteler arasında önemli bir rekabeti başlatmıştır. Bu rekabetin sürdürülebilirliği ise yüksek sermaye ile sağlanmış dolayısıyla aile şirketi şeklinde ilerleyen, bir veya iki gazete sahibi olan geleneksel mülk sahibi yayıncıların yerine, büyük ölçekli, multimedya kuruluşları ön plana çıkmıştır. Yaşanan gelişmelerin alana dönük en önemli etkisi ise artan yoğunlaşma olmuştur (Thompson, 2013: 212). Artan yoğunlaşma ile birlikte 1900’lü yılların başında hız kazanan gazetecilik faaliyetlerinin bu hızını yavaşlattığı söylenebilir. Örneğin 1900 senesinde ABD’de yayımlanan gazetelerin sayısı 2209 iken, 1955 senesinde bu sayı 1760’a gerilemiştir. Benzer bir eğilim İngiltere, Fransa ve Almanya ülkelerinde de görülmektedir (Abadan, 1961: 134).

⁴³ Northcliffe Devrimi: 19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başında gazete sahibi olan Northcliffe’in, gazetelerin reklam ilanlarından para kazanmasına öncülük yaptığı süreç. 1896’da Daily Mail, 1903’te Daily Mirror gazetelerinin yarım peniden satılması, büyük mağazaların mallarının reklamı vasıtasıyla sağlanmış, 1911 senesinde Daily Mirror günlük gazeteler içerisinde büyük bir atılım yaparak bir milyonluk tiraja ulaşmıştır (Thompson, 2013: 211).

Bu dönemden itibaren gazete sahiplik yapılarında başlayan tekelleşme sürecinin arka planında kitlesel gazeteciliğe geçişle birlikte teknolojinin öneminin giderek artması, gazetelerin basımı için çok sayıda basım yapabilecek pahalı aletlerin kullanılmaya başlaması, bu çerçevede reklam gelirlerinin bu teknolojiyi kullanarak tirajını yüksek tutan gazetelere verilmesi neticesinde bağımsızlığını koruyabilen gazetelerin azalması yer almaktadır (Cangöz, 2015: 182).

Yaşanan gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni sahiplik yapısı gazeteciler ile gazete sahipleri arasında da önemli ölçüde bir farklılaşma yaratmıştır. Özellikle profesyonelleşme sürecine bağlı olarak yeni mesleki etik kod ve kurallarının oluşumu ile gazetelerin editoryal faaliyetleri ile ticari nitelikleri arasında bir sınır oluşturulmuştur (Kaderoğlu Bulut, 2019: 84). Etik kodların gelişiminin yanı sıra bu dönemden itibaren gazeteciliğin “geçim sağlama” amacıyla öncelikli bir iş olarak yapılmaya başlanması da mesleğin profesyonelleşmesi bağlamında ele alınması gereken önemli bir unsurdur. Bu döneme kadar gazetecilik mesleği kimi zaman ek işlerle birlikte yürütülen, kimi zaman ise özellikle bürokrasi, akademi gibi alanların yanında faaliyet gösterilen ikinci bir meslek konumunda olagelmıştır. Bunun da ötesinde gazetecilerin temel derdi sadece bu meslekten para kazanmak değildir, aksine meslek siyasal bir faaliyet olarak yürütülmektedir. Kitle gazeteciliği ve ticarileşmeyle birlikte ise meslekten para kazanmak birincil amaç haline gelmiştir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 89).

20. yüzyıldan itibaren güçlenen objektif, tarafsız ve profesyonel gazetecilik ideolojisi, bilimsel gazetecilik olarak adlandırılan “yeni” bir türü meydana getirmiştir. Böylelikle diğer mesleklerdeki benzer bir şekilde gazeteciliğin de bilimsel kurallara göre yürütülebileceği anlayışı yerleşmiş, haber yazmanın “bilimsel” yöntemleri oluşturularak, gerçekliğin aktarımında “öznellik” unsuru, etik kodlar ve meslek ilkeleriyle büyük ölçüde sınırlandırılmıştır (Kaderoğlu Bulut, 2019: 90). Bu uğraşın arka planında sansasyonel habercilik anlayışı ile itibarını yitiren gazetecilerin bilimsel bir gazetecilik ile itibarını geri kazanacağı, böylelikle çalışma koşullarındaki güvencesiz durumun düzeltilebileceği yönündeki inanç etkili olmuştur (Cangöz, 2015: 179).

Bu dönemle ilgili çalışma kapsamında bahsedilmesi gereken en önemli gelişme gazetecilerin çalışma ilişkilerinin düzenlenmeye başlamasıdır. 20. yüzyılın

başlarından itibaren reklamcılık ve gazetecilik arasındaki bağı giderek daha karmaşık bir yapıya doğru evrildiği görülmektedir. 1950 yılından itibaren gazetelerin reklam gelirlerinin artması ile birlikte gazete firmaları zenginleşmeye başlamıştır. Gazetelerin ekonomik bağlamda yaşadığı bu iyileşme, gazetecilerin ücretlerine de yansımıştır (Picard, 2010: 22-23). Gazetecilerin ücretlerinde yaşanan olumlu gelişmeler üzerinde etkili olan tek unsur reklam gelirleri nedeniyle yaşanan artış değildir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 1800’lü yılların sonlarından itibaren gazeteciliğin endüstriyel bir hal almasıyla bağlantılı olarak meslek örgütleri, dernekler ve sendikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu örgütlerin baskıları, özellikle de sendikaların uğraşları neticesinde gazeteciler en azından asgari düzeyde belirlenmiş bir ücret hakkına, askerlik ve gebelik durumunda ücret alma, senelik izin, vicdani yayıncılık ve benzeri haklara erişmişlerdir.

20. yüzyıldan itibaren üretim ve dağıtımla birlikte gazete ölçeklerinin de genişlediği görülmektedir. Alanda yaşanan bu genişleme, gazetecilik mesleğine uzmanlaşmanın artması ile yansımış, gazeteler geçmiş dönemlere göre ciddi oranda personel istihdam etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren geçirdiği dönüşüm nedeniyle meslek “yeni gazetecilik” olarak adlandırılmaktadır. Bir önceki bölümde ele alındığı gibi 19. yüzyılın sonlarından itibaren bu dönüşümün izlerini gazetecilik mesleğinde sürmek mümkündür. Alanda yazı işleri faaliyetleri edebi niteliğini kaybederek “uzmanlaşmış” (Habermas, 2017: 312), editoryal faaliyetler ile ticari faaliyetler ayrımının yaşanması ise “basından gazeteciliğe” doğru bir geçiş yaratmıştır (Chalaby, 1998: 184). Bu sürecin gazeteci profilindeki yansımalarına bakıldığında ise gazetecilerin yazım pratiklerinin değiştiği görülmektedir. Tarafsızlık, nesnellik gibi ilkelerin kullanıma sokulmasıyla birlikte sansasyonel habercilik anlayışı yerini her kesime eşit mesafeli yaklaşan, muhabirin yazdığı haberden yabancılaştığı bir anlayışa bırakmıştır.

Bu çerçevede 20. yüzyıldan itibaren etkili olan bilimsel gazetecilik anlayışının, hem mesleğin profesyonelleşmesi aşamasında hem de gazetecilerin yazım pratiklerinin değişmesinde büyük rol oynadığı söylenebilir. Objektif ve tarafsız habercilik anlayışı ile birlikte, her ne kadar gazetecilerin yazdıkları haberden yabancılaştırmalarının ve siyasal düşüncenin önünün kesilmesinin yolu açılmış olsa da bu durum meslek bazında geçerli olmamış, mücadele alanı gerek anaakım dışında kalan haber

organlarında gerekse anaakım yayın organlarının kimi politikalarında var olmuştur (Kaderoğlu Bulut, 2019: 92)

3.1.2.2. 1980 sonrası medya endüstrileri ve güvencesizliğin yükselişi

Dünya genelinde 1980’li yıllar bireysel özerkliği ve girişimciliği teşvik eden neoliberal politikaların yükselişe geçtiği, özelleştirme uygulamalarının çoğaldığı, neredeyse her alanda uzmanlaşma ve parçalanmanın arttığı, kamu hizmeti anlayışının gerilediği bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Birinci bölümde de bahsedildiği gibi neoliberal politikaların artış kazanmasıyla birlikte özellikle çalışma ilişkileri bağlamında esnek politikaların uygulanmaya başlanması, mesleklerin içerisinde yeni dönüşümleri de beraberinde getirmiş, bu süreç işverenlerin lehine işlerken, çalışan kesim gerek uzmanlaşmanın getirdiği vasıfsızlaşma ile gerekse işsizlik, düşük ücretler, çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artışı, kötü çalışma koşulları, sendikasızlaşma, gelecek kaygısı gibi etmenler nedeniyle giderek güvencesizleşmektedir.

1980’li yıllardaki bu dönüşüm, medya alanında da etkisini hissettirmektedir. Kamunun ön planda olduğu bir anlayıştan, ticarileşmeye geçişle birlikte kültür ve enformasyon da piyasada satılmak üzere üretilen emtiaya dönüşmüştür (Schiller, 1996: 46). Özel sektörün geliştiği ve alanın giderek ticarileştiği 1980’li yıllar, medya endüstrisinin “stratejik sektörler arasına güçlü biçimde yerleştiği”, medya sektörüne yapılan yatırımlar noktasında özellikle ABD’nin ekonomik ve politik çerçevede ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Bir yandan geleneksel medya olarak adlandırılabilir gazete, televizyon sinema ve radyo dev holding şirketlerinin himayesine girerken, bir yandan da internet gibi iletişim mecralarıyla “yeni medya”nın yükseldiği bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin ön plana çıkan belli başlı unsurları ise; yoğunlaşma, tekelleşme, deregülasyon ve uluslararasılaşma olarak sıralanabilir (Adaklı, 2006: 34-36). Söz konusu unsurların yanı sıra dijital teknolojilerinin gelişimi ile birlikte sayısallaşma ve yöndeşme gibi özellikler de (yeni) medya endüstrilerinin en önemli parçaları haline gelmiş ve mesleğin yapısı üzerinde ciddi etkilere sahip olmuştur.

Medya alanında yukarıda bahsedilen unsurlar her ne kadar 1960’lı yıllardan itibaren etkisini hissettirmeye başlasa da bu unsurların görünürlük ve hız kazandığı dönem 1980 sonrası olmuştur. 1900’lü yılların başlarından itibaren öncelikle gazeteciliğin,

sonrasında ise radyo ve televizyonun gelişimi, 1970’li yıllardan itibaren ise dijital teknolojilerin alanda uygulanmaya başlaması yatırıma açık bir medya alanı yaratmıştır. Bu alan göreceli olarak büyük bir sermaye yatırımını gerektirmektedir. Gazetecilik alanında da bu büyük sermayeler 1900’lü yılların başından itibaren söz sahibi olmuş, ancak gerek hukuki yollarla gerekse etik ve ahlaki ilkelerle bu büyük sermayelerin gücü kamu otoritesi eli ile sınırlandırılmıştır. 1980’li yılların bu bağlamda önemi genel anlamda devletin rolünün azalmaya, özel şirketlerin rolünün ise giderek artmaya başlamasıdır.

Bu çerçevede alanda yaşanan ilk gelişme olarak uluslararasılaşmaya bakmakta fayda vardır. Öncelikle ajans haberciliği ile meslekte uluslararası birleşmelerin önü açılmış, ajansların ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren dünya ekonomisinde küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte rekabet alanı ulusal sınırlardan çıkarak, uluslararası bir boyuta ulaşmıştır. Yeni iletişim teknolojilerinin (uydu yayıncılığı, kablo, internet vs.) gelişimiyle ürünlerini mümkün olan en geniş kitlelerin kullanımına sunan küresel medya oyuncularını, sektörü ve mesleği hızla küreselleştirmektedir (Morley ve Robins, 2011: 30). Ulusal sınırların aşınması ile birlikte alanda meydana gelen bir diğer önemli değişiklik, aile şirketlerinin yerini çok uluslu şirketlere bırakması olmuştur. 1980’li yıllara kadar ulusal bir nitelik taşıyan sektör, bu dönemden itibaren bu çok uluslu şirketlerin egemenliği altında, daha yayılmacı bir politika izlemeye başlamıştır. Alandaki bu yayılmacı politikaların çıktıkları ise sahiplik sisteminde yaşanan yoğunlaşma, ulusötesi şirket yapılarının güçlenmesi, kollektif şirket birleşmelerinin artışı ve tüm bunlara bağlı olarak rekabetin artmasıyla birlikte tekelleşme eğilimlerinin yükselmesidir (Bulut, 2009a: 84-86).

Tokgöz (1981: 7) tekelleşme eğilimlerinin artmasının arka planındaki gelişmeleri şöyle açıklamaktadır; endüstrileşme, teknolojik yenilikler ile girdi maliyetlerinin yüksekliği ve buna bağlı olarak sermayenin egemenliği. Bu gelişmeler neticesinde büyük şirketler güçlenmeye, küçük şirketler ise yok olmaya başlamıştır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren izlerinin sürülebileceği tekelleşme örnekleri, neoliberalizm politikaları ile hız kazanmıştır. Söz konusu endüstriyel örgütlenme biçimi, yeni iş türleri, istihdam ilişkileri ve ücret belirleme süreçlerini de beraberinde getirmiştir (Christopherson ve Storper, 1989: 331). Neoliberal politikalar iletişim alanını da serbest pazar geleneği içerisinde değerlendirir. İletişim altyapısının özelleştirilmesini,

kuralsızlaştırılmasını, özellikle rekabeti artıracak ve rekabetin artmasının ise alanda çeşitliliği kuvvetlendireceği iddiası ile desteklemektedir. Bununla birlikte alanda yaşanan özelleştirme politikalarının çeşitliliği artırmadığı, aksine tekelleşmelerin önünü açarak bu çeşitliliği sınırlandırdığı görülmektedir (Yaylagül, 2019).

Bu çerçevede tekelleşmenin nasıl arttığına bakmakta fayda vardır. Piyasa içerisindeki bir ürün veya hizmet için iş gören tek şirket anlamında düşünülebilecek olan tekel, bu ürün veya hizmet üzerinde piyasa arzının kontrolünü sağlamaktadır. Serbest piyasa ekonomilerinde rekabetin artması üzerine meydana gelen tekelleşme ile sınırlı sayıdaki büyük şirketler pazarı paylaşmakta ve alanda tam kontrol sağlamaktadır. Medya alanında da yatay⁴⁴, dikey⁴⁵ ve çapraz⁴⁶ olmak üzere üç tip tekelleşme ile süreç işlemektedir. Özellikle yatay ve çapraz tekelleşme türleri, büyük şirketin piyasalara hükmetme ve rekabeti kısıtlama eğilimini güçlendirmektedir (Mosco, 2006: 54). Bu durum medyanın bağımsızlığını ve çok sesliliğini kötü yönde etkilemektedir.

1980’li yıllardan itibaren medya alanındaki deregülasyon (kuralsızlaştırma) politikaları ile yukarıda sayılan tekelleşme türlerinin artışı, medya içeriklerindeki çeşitliliği azaltmış, az sayıda kuruluş bu tekelleşmeler ile ön plana çıkarak üretilen içerikler üzerinde söz sahibi duruma gelmişlerdir. Böylelikle hem üretilen içerik üzerinde hem de alana yeni girecek rakipler üzerinde denetim sağlanmaya başlanmıştır. Alandaki çeşitlilik azaldıkça rekabet ortamının giderek daha zorlu bir hal aldığı da belirtilmelidir. Bagdikian (2004: 3-5) *New Media Monopoly* adlı çalışmasında bu rekabet ortamından kaynaklanan tekel savaşlarının kısa süre içerisinde ne kadar etkili olabileceğini gözler önüne sermektedir. Kitabının ilk baskısında, yani 1998 senesinde, Amerika’daki medya sektörünü 50 şirket paylaşmaktayken, 2004 senesinde Bagdikian kitabının ikinci baskısını yaptığında şirketlerin sayısı 5 çok uluslu şirkete (Time Warner, Disney, News Corporation,

⁴⁴ Medya alanında en yaygın tekelleşme türü olan yatay tekelleşme, kuruluşların belirli bir alt sektörde birden fazla ürüne/kuruluşa sahip olmasıdır. Televizyon, yazılı basın gibi alanların birinde, birden fazla kanala, gazeteye, dergiye sahip olmak yatay tekelleşme örneği olarak değerlendirilebilir (Adaklı, 2006: 36).

⁴⁵ Dikey tekelleşme “hammadde kaynağının ya da temel üretim girdilerinin temininden, nihai malın tüketiciye ulaştırılmasına kadar süren üretim zincirinin bütün halkaları”nın kontrol edildiği tekelleşme biçimidir (Adaklı, 2006: 36). Yani hem bir gazeteye hem bu gazetenin basıldığı matbaaya, televizyon kanalına sahip olmak dikey tekelleşme örneği olarak ele alınabilir.

⁴⁶ Çapraz tekelleşme, “tek bir tüzel kişiliğin birden fazla medya şirketi türüne sahip olduğu bir durumdur” (Yaylagül, 2019).

Viacom, Bertelsman) düşmüştür. Benzer bir şekilde Birleşik Krallık'ta basılan gazetelerin %70'inin sahipleri Trinity Mirror, Daily Mail & General Trust ve News Corporation şirketleridir (Holloran, 2019).

Medyada yaşanan yoğunlaşmanın sayısal verilerine bakıldığında durum daha açık anlaşılabilmektedir. ABD'de 1981-1986 yılları arasında ulusal gelir %7,4 oranında artış gösterirken, iletişim sektörüne yapılan harcamalarda %11,4 oranında artış yaşanmıştır. Benzer bir şekilde Avrupa'nın 5 ülkesinde ulusal gelirin %2,5 oranında arttığı gözlemlenirken, iletişim alanında yapılan harcamaların %3,4 arttığı görülmektedir (Adaklı, 2006: 37-38).

Carlsson'a göre (2002: 8) iletişim teknolojilerindeki yenilikler, sektöre yönelik özelleştirme/kuralsızlaştırma deregülasyon uygulamaları ve alanda yoğunlaşma ve tekelleşmeyi hızlandıran başlıca gelişmeler olmuştur. Piyasaların işleyişinde devlet müdahalesinin azaltılması olarak da bilinen kuralsızlaştırma politikaları ile birlikte özel sektörün alanda daha fazla kontrol sahibi olması, pazarda daha fazla rekabet yaratacağı ve ekonomik büyümeyi artıracacağı sebebiyle teşvik edilmiştir. Bu yaklaşımın yaygınlaşmasında devletin, gelişmenin ve demokratikleşmenin önünde önemli bir engel olarak görülmesi, bireylerin her çeşit enformasyona eşit şekilde ulaşmalarının mevcut kuralların kaldırılması ile sağlanabileceği, böylelikle özgürleşmenin önündeki her türlü engelin ortadan kalkacağı anlayışı etkili olmuştur (Adaklı, 2006: 39). Böylelikle alan özel sektörün egemenliğine açılmış, medya sektörü dışından birçok yatırımcı sürece dâhil olmuştur. Ancak kapitalizmin her zaman krizlere de açık olan yapısı nedeniyle belli bir büyüme oranından sonra medya sektöründe de çeşitli krizler baş göstermiş, başlarda çeşitli bir görünüm sergileyen alan daha güçlü sermayeye sahip yatırımcılar arasında bölüşülmüştür.

Kuruluşların tekelleşme biçimleri ile sektörde farklı alanlara da açılmaları ve her ne kadar rakip olarak görünseler de farklı alanlarda ortaklıklarının bulunması nedeniyle, medya içeriklerindeki çeşitlilik bu kuruluşların ekonomik bağlamda büyümelerini engellemeyecek şekilde sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla neoliberal politikaların iletişim alanında vaat ettiği özgürlüğün, içerik çeşitliliğinin kuralsızlaşma ve özelleştirme politikaları ile sağlanamadığı, bu politikaların daha çok az sayıdaki küresel kuruluşun iletişim alanında üretim ve dağıtımını kontrol ederek, bu alandaki

içerikleri kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde düzenlediği/düzeltiltiği söylenebilir (Yaylagül, 2019).

Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer gelişme iletişim alanı ile ilgili faaliyet gösteren çeşitli sektörlerin teknolojik ve ekonomik olarak birleşmesi, yeni ürünler ve hizmetler meydana getirmesi (Geray 2002: 19) şeklinde tanımlanan yöndeşmedir. Sayısallaşma eğilimi ile beraber güçlenen yöndeşmenin ekonomik bağlamda çıktısına bakıldığında ise medya endüstrisindeki sektörlerin birbirinden farklı etkinlikleri gerçekleştirdikleri bir örgütlenmeden, tek ve tümleşik bir pazar yapılanmasına geçildiği görülmektedir. “Basılı yayıncılık, radyo-televizyon yayıncılığı, telekomünikasyon ve enformasyon sektörleri arasındaki sınırların ortadan kalkması; üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerinde sektörler arası geçirgenliğin artması ekonomik yöndeşmenin göstergeleridir” (Taş, 2006: 44). Bu durumun medya alanındaki önemi, sektörün yatırıma açık olan pozisyonunu güçlendirmesidir. Böylelikle çok uluslu şirketler alanda hâlihazırdaki sahiplik ilişkilerini, yöndeşme ile kuvvetlendirecektir. Bu kapsamda son yıllarda basılı gazetelerin ve dergilerin satışlarının düştüğü, çevrimiçi okuyucu sayısında ise önemli bir artış yaşandığı belirtilmelidir (ILO, 2014: 6).

Diğer taraftan medya sektöründeki sahiplik yapısının “şirket evlilikleri, satın almalar, yatay ve dikey bütünleşme gibi makro stratejiler”le değişimi, medya çalışanlarının konumlarında da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. 1980 sonrasında şirketlerin sahiplik yapısında yaşanan dönüşümün, kuralsızlaştırma ve özelleştirme politikalarının, magazinelleşme, uzmanlaşma, editoryal bağımsızlık gibi unsurlarla mesleğin uygulanmasını; çalışma koşullarında meydana gelen kötüleşmelerle mesleği icra edenleri güvencesizleştirdiği görülmektedir. Bunun yanı sıra yoğunlaşma, özelleşme, bürokratikleşme ve şirketleşme, profesyonel medya çalışanlarının bağımsızlığını da zedelemekte, proleterleşmenin önünü açmaktadır. Bunun neticesinde çalışanlar işlerine olan inançlarını ve iş özerkliği üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmekte, yani aslında profesyonelleşmemektedir.

3.1.2.2.1. Gazetecilerin çalışma koşullarında güvencesizleşme

Güvencesiz çalışmanın “işçi açısından belirsiz, öngörülemez ve riskli” istihdam olduğu (Kalleberg, 2009: 2) birinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Tekrar kısa bir hatırlatma yapmak gerekirse esnek istihdam, işsizlik, düşük ücretler,

sendikasılaşma gibi unsurların güvencesiz çalışmanın ana unsurları olduğu söylenebilir. Gerek sendikaların gerekse mesleki dernek ve birliklerin 1980’li yıllardan sonra zayıflaması, gazetecilerin haklarını arayabilecekleri, belli bir örgüt içerisinde dayanışma kurabilecekleri mecraları sınırlandırmıştır. Bu durumun gazetecilere dönük en olumsuz etkisi ise çalışma koşullarında yaşanan kötüleşmeler olmuştur. IFJ (2006: 4), medya çalışanlarının güvencesizleşme durumlarına yönelik yayınladığı raporda Belçika, Hindistan ve Hong Kong gibi ülkelerde medya endüstrisine girmek isteyen gençlerin daha çok atipik istihdam edildiği, Belçika’da daha az deneyime sahip gazetecilerin serbest çalışmaya zorlandığı, Sırbistan ve Karadağ ile Hong Kong’da iş gücü daha ucuz olduğu için genç gazetecilerin, deneyimli gazetecilere tercih edildiği, genel olarak bu sürecin daha fazla işten çıkarmaya yol açtığı belirtilmektedir. 2020 Medyada Çoğulculuk Raporu’na göre (MPM, 2020), gazetecilerin çalışma koşullarının giderek kötüleştiği, Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, Türkiye ve Birleşik Krallık ülkelerinin bu bağlamda yüksek riskli olarak ön plana çıktığı belirtilmektedir.

Öncelikle çalışma koşullarında meydana gelen kötüleşmeler nedeniyle yaşanan güvencesizleşme sürecine bakıldığında, özellikle tekelleşme nedeniyle az sayıda gazete olmasına karşın, çok sayıda gazeteci olmasının istihdam şansını azalttığı belirtilmelidir. Alanda çalışan gazetecilerin işsiz gazetecilere oranla az sayıda olmaları, bu işsiz gazetecilerin yedek işgücü olarak istihdam edilmeye hazır pozisyonda olmaları da gazetecilerin pazarlık gücünü azaltmaktadır. Sektörün gazeteci olmayan birkaç sermaye sahibinin çıkarları doğrultusunda şekillenmesi, editöryal bağımsızlığı ve meslek etiğini geçersiz hale getirmektedir (Yeşil, 2015: 154). İşini kaybetmeyen pek çok gazetecinin tekelleşme süreci eşliğinde sektöre hâkim olan az sayıdaki grubun yayın organlarına eşzamanlı olarak ve güvencesiz bir biçimde içerik üretmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Bu durumun çalışan gazeteciler açısından olumsuz yönü, işverenleri ile aralarında oluşacak bir problemde, işsiz kalma kaygısından dolayı var olan haklarına yönelik iyileştirme talebinde bulunamayacak olmalarıdır (Şuğle, 2001: 22-23). Esnek istihdamın ve güvencesiz çalışma koşullarının artışı, birçok medya endüstrisi çalışanını düzensiz ve öngörülemeyen istihdam koşulları ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bu çalışanların

standart dışı sözleşmeleri imzalama ve çalışma koşulları üzerinde çok az kontrole sahip olma olasılıkları ise giderek artmaktadır (ILO, 2014: 12).

Kısmi süreli, geçici, çağrı üzerine çalışma gibi türleri olan atipik istihdamın medya endüstrisi içerisinde giderek yaygınlaştığı, hatta alanda giderek “normal” hale gelmeye başladığı söylenebilir (ILO, 2014: 10). Bu bağlamda özellikle serbest çalışan/freelance gazetecilerin öne çıktığı görülmektedir. IFJ, 2006 senesinde yaptığı bir araştırma kapsamında çeşitli ülkelerdeki sendikalarla, örgütlerle görüşmüş, buralardan elde ettiği verilere göre 83.000 kişinin bu örgütlere üye olduğunu ve atipik olarak istihdam edildiğini, bunların 59.000’inin serbest gazeteci olduğunu, kalanların ise kısa süreli, taşeron, geçici sözleşmeleri bulunan gazeteciler olduğunu saptamıştır. Serbest çalışan gazetecilere genellikle haber başına, diğer atipik istihdam edilen gazetecilere ise genellikle çalıştıkları süre başına ücret ödenmekte, bu istihdam tipinde çalışan gazetecilerin maaşı ise standart çalışan gazetecilere oranla oldukça düşük seyretmektedir. Bunun yanı sıra iş sağlığı ve güvenliği konusunda kuruluşlar herhangi bir sorumluluk kabul etmemekte, bunun sorumluluğu gazeteciye bırakılmaktadır (IFJ, 2006: 6).

Medyanın tekelleşmesi neticesinde dev holdinglerin alanda hâkimiyet kurması, sözleşmeli çalışanların çalışma haklarından doğan yükümlülüklerden kurtulmak istemelerine yol açmış, böylelikle esnek istihdam alanda yaygınlaşmıştır. Bunun yanı sıra bilgisayar teknolojilerinin gün geçtikçe gelişmesi, tekelleşmelere bağlı olarak alanın magazinelleşmesi ve habere olan ilginin azalması nedeniyle alanda ihtiyaç duyulan emek oranı azalmaktadır. Yatay, dikey ve çapraz tekelleşmeler vasıtasıyla birden fazla haber kuruluşu bulunan holdinglerin tek bir haber merkezinden içerik sağlamaları mümkün hale gelmiş dolayısıyla hem muhabir kadrosu hem de editöryal kadro daralmıştır (Bayram, 2013).

Medyada çalışma yaşamının değişmesi, istihdamın daha güvencesiz hale gelmesi, özellikle 2000’li yıllardan itibaren kuruluşların toplu pazarlıklardan uzaklaşarak bireysel müzakerelere kaymasına sebep olmuştur. Örneğin Asya ve Latin Amerika’da gazetecilerin bireysel sözleşmelerle istihdam edilmelerinde önemli bir artış yaşanmıştır, Avustralya’da, Hindistan’da, Arjantin’de de bireysel sözleşmelere geçiş teşvik edilmektedir. Meksika ve Brezilya gibi örneklerde ise çoğu zaman gazetecilerin herhangi bir sözleşme yapılmadan çalıştıkları görülmektedir. Dünya

genelinde medya endüstrisinde özelleştirme politikalarının artması, deneyimli, kıdemli gazetecilerin yerine atipik istihdam ile genç mezunların istihdam edilmesinin önünü açmıştır. Atipik çalışanların oranı 2006 senesinde Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'na üye olan gazetecilerde %30 oranındadır ve gün geçtikçe bu oran yükselmektedir. Bu istihdam biçimiyle işverenlerin belirlediği oranları üzerinden genellikle üretilen haber başına ödeme yapılmakta, atipik istihdamda yer alan çalışanların koşulları daimi kadrolarda bulunan gazetecilere göre oldukça kötü seyretmektedir (IFJ, 2006: V-2).

Dünya genelinde yayıncılık alanında önemli iş kayıplarının olduğu görülmektedir. Örneğin Fransa'da 2009 senesinde toplam istihdam 146.000 iken, 2013 senesinde bu rakam 112.600'e düşmüştür. Polonya'da 2009 senesinde toplam istihdam 50.400 iken 2013 senesinde bu sayı 32.000'e düşmüştür. Benzer bir şekilde ABD'de 2009 senesinde toplam istihdam 173.100 iken 2013 senesinde bu rakamın 156.400'e düştüğü görülmektedir (ILO, 2014: 15). Dolayısıyla sektör önemli bir istihdam kaybıyla karşı karşıyadır.

Gazetecilerin sosyal haklarına bakıldığında ise serbest gazeteciler, atipik istihdam edilenler ile standart istihdam edilen gazeteciler arasında önemli farklar olduğu görülmektedir. Örneğin serbest gazeteciler ve diğer atipik istihdam edilen medya çalışanları, doğum izni, hastalık izni, yıllık izin, emeklilik, fazla mesai ücreti, dernek kurma gibi haklara, standart istihdam edilen gazetecilere göre oldukça düşük oranda sahip olduğunu belirtmektedir (IFJ, 2006: 7). Aşağıdaki tabloya bakıldığında, bu oranlar daha iyi anlaşılacaktır:

	Serbest medya çalışanları	Atipik Medya Çalışanları	Standart Medya Çalışanları
Doğum izni	12,20%	12,20%	87%
Hastalık izni	9,80%	12,20%	85,40%
Yıllık izin	9,80%	12,20%	85,40%
Emeklilik/emeklilik planı	7,30%	12,20%	73,20%
Fazla mesai	7,30%	14,60%	65,90%
Dernek kurma hakkı	65,90%	39%	78,10%
Yukarıdakilerden hiçbiri	17,10%	19,50%	2,40%

Tablo 3.1. Farklı istihdam türlerine göre gazetecilerin sahip olduklarını düşündükleri haklar (IFJ, 2006: 7).

Alanda yeni mezunların istihdam edilmesinin artışı ise gazetecilerin ücretlerine yansımıştır. Gazetecilerin ortalama maaşlarının 2000’li yıllardan itibaren önemli bir düşüşe geçtiği söylenebilir (IFJ, 2006: V). Örneğin İngiltere’de 2012 senesi ile 2018 senesi arasında gazetecilerin aldıkları ücretlerde önemli bir düşüş gözlenmiştir (Spilsbury, 2018: 73). Bu bağlamda bahsedilmesi gereken bir diğer etmen gazetecilerin aldıkları ücretler arasındaki farkın astronomik boyutlara ulaşmasıdır (Adaklı, 1980). Özellikle muhabirler ile üst düzey yöneticiler arasında bu ücret farkının görünürlüğünü artırdığı, yaşanan bu gelişmenin ise gazeteciler arasındaki sınıfsal bütünlüğü zedelediği, ayrışmalara sebep olduğu söylenebilir. Örneğin İngiltere’de editoryal yönetim, yayın yönetmenleri ve genel müdürler en yüksek ortalama maaşı almaktadır (35.999 £ ile). Muhabirlerin maaşı ise bu rakama göre oldukça düşüktür (22.500 £) (Spilsbury, 2018: 75).

Atipik istihdamın yaygınlaşmasının yanı sıra bahsedilmesi gereken bir diğer önemli unsur, gazetecilerin gün geçtikçe işsizlikle daha fazla karşılaşıyor olduklarıdır. Özellikle 2000 sonrası dönemde kitlesel işten çıkarmalar ile birlikte gazetecilik mesleğinin daha güvencesiz bir konuma ulaştığı söylenebilir. Bu işsizlik hem yeni mezunları hem kariyerinin ortasında olan gazetecileri, özellikle de kariyerinin sonunda olan gazetecileri etkilemektedir. Bunun temel sebebi ise kariyerinin sonuna gelen gazetecilerin alandaki yeni teknolojik gelişmelere ayak uyduramamaları,

uydursalar dahi bu sürecin genç mezunlara göre daha yavaş işlemesidir. Bunun neticesinde gazeteciler kendi mesleklerinin yanı sıra hem para kazanmak hem de kendilerini daha güvende hissetmek adına ek işlerle de meşgul olmaya başlamıştır. Meslek adına bu gelişmenin en olumsuz sonucu ise işsizlik probleminin, sert rekabet koşullarının, güvencesiz istihdamın mesleğin yeni “normali” haline gelmesidir (Örnebring, 2018).

Güvencesizleşme kapsamında ön plana çıkan bir diğer unsur stajyerliktir. Önceki bölümde de bahsedildiği gibi gazetecilik mesleği diğer mesleklerden farklı olarak alanda eğitim almayı zorunlu kılmamaktadır. Bununla birlikte sürekli olarak yeni yetişmiş ya da yetiştirilecek olan elemanlara ihtiyaç da duyulmakta, bu ihtiyaç ise stajyerlerle sağlanmaktadır. Ancak 1980’li yıllardan itibaren stajyerler sadece alana yetiştirilmek üzere değil, “sıradan” muhabirlerin yapabileceği gündelik haberleri ücretsiz toplayacak böylelikle kuruluşa kâr elde ettirecek elemanlar olarak kullanılmaktadır⁴⁷. Bunun yanı sıra stajyerlik yapabilmenin kıstaslarının da değiştiği görülmektedir. Geçmiş dönemlerde gazetecilerin staj başvurusunda veya gazetecilik mesleğine ilk adım attıklarına ilana cevap verme, üstünkörü iş görüşmesine tabi tutulma, iyi bir okuldan mezun olduklarında hemen iş bulabilme, yerel gazetelerde kolaylıkla iş bulabilme gibi seçeneklerinin olduğu görülmektedir. Ancak gazetecilik eğitimi veren kurumların artışı, endüstrinin sadece gazetecilik eğitimi alan elemanları değil, diğer alanlardan gelen kişileri de istihdam etmesi ve bunun neticesinde artan rekabet koşulları ile birlikte, staj olanağının azaldığı söylenebilir. Genç yaşlarda, örneğin üniversite eğitimine ilk başladıkları dönemlerde bir staj olanağı bulamayan gazeteci adayları ise mezun olduktan sonra bu bağlamda daha çok zorlanmakta, çünkü birçok kuruluş deneyimli eleman aramaktadır (Örnebring, 2018). Bu çerçevede stajyerlerin karşılaştığı bir diğer problem ücretsiz çalışma sürelerindeki belirsizliktir. Normal şartlarda belli bir süre ile sınırlanan bu deneme süresi içerisinde gazeteci adaylarına kısmi ücret verilmekte, haber toplama sırasında karşılaşılabilecekleri sorunlara yönelik güvence sağlanmaktadır. Ancak stajyerliğin yazılı bir sözleşmeye dayanmayarak uygulanmasının artış göstermesi, gazeteci adaylarının durumlarını daha çok belirsizleştirmektedir.

⁴⁷ Örneğin ABD’de medya endüstrisinde çalışan stajyerlerin, standart istihdam edilen gazetecilerin yerine çalışanlar olarak değerlendirilmesine yönelik bir tartışma bulunmaktadır (ILO, 2014: 12).

Bu kapsamda bahsedilmesi gereken bir diğ er olumsuz durum neoliberal politikalarla birlikte çalışma hayatında baş gösteren sendikasıızlaşma durumunun gazetecilere de sirayet etmesidir. Gazeteciler 18. yüzyılın sonlarında sendikalaşmaya başlamışlardır. Fransa, Almanya, İngiltere gibi örneklerde sendikalı gazetecilerin sayısının oldukça fazla olduğu söylenbilir. Örneğin İngiltere’de Ulusal Gazeteciler Sendikası (National Union of Journalist) 30 binden fazla gazeteciye örgütlemiştir. ABD’de ise gazetecilerin sendikalaşma oranı oldukça düşük seyretmiştir. Yazılı basın işçileri ile görsel basın işçilerinin sendikalaşma oranına bakıldığında, basın sektöründe çalışanların sadece %17’sinin sendikalı olduğu görülmektedir. ABD’de sendikalaşma düzeyinin düşük seyretmesi, hem  zelleştirme politikalarının uygulanmasında ve buna bağlı tekellerin oluşmasında örgütlülüğe bağlılıktan dolayı oluşabilecek pürüzlerin önünü tıkamış hem de 1980 sonrasında ABD’nin medya alanında giderek güçlenmesi diğ er ülkelerdeki sendikalaşma oranını da etkilemiştir. Medyadaki tekelleşmelerin sendikal örgütlenmeyi dünya genelinde zayıflattığı görülmektedir ( zsever, 2004: 65-66).

Her ne kadar sendikasıızlaşma dünya genelinde yaygın bir eğilim haline gelse de buna karşı kimi girişimlerden de bahsetmek gerekmektedir. Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Finlandiya, Avusturya ve Almanya gibi ülkelerde özellikle atipik istihdam edilen gazetecileri örgütlemek adına kimi kampanyalar, toplantılar ve internet bültenleri hazırlanmaktadır, böylelikle gazetecileri örgütlemek ve toplu pazarlık başlatmak hedeflenmektedir. Ayrıca Almanya’da serbest gazeteciler için bir danışmanlık hizmeti de verilmektedir, benzer bir şekilde İsveç’te kısa vadeli sözleşmelere karşı olarak yürütülen bir kampanya sayesinde toplu sözleşmelerde bir iyileşme yaşanmıştır. Yine İngiltere ve İran’da gazetecilerin haklarına yönelik seminerler ve konferanslar düzenlenmekte, bu kapsamda bazı başarılar elde edilmektedir. İran’da da serbest gazeteciler için sigorta uygulaması başlatılmış ve bu gazetecilerin haklarında iyileşme yaşanmıştır (IFJ, 2006: 9-10).

Günümüzde gazetecilerin mesleki birlik, dernek ve sendikalarına bakıldığında, yeniden güçlenmeye başlayan bir yapı görülmektedir. Bu yeniden güçlenmenin arkasındaki temel neden ise bu birliklerin, derneklerin ve sendikaların işverenler ile işçiler arasında bir uzlaşma aramadan daha çok çalışanların haklarını aramaya dönük politikalara geçiş yapmaları olmuştur. Örneğin 2017 senesinde Los Angeles Times

çalışanları The New York Times, Washington Post, Wall Street Journal, Reuters, Associated Press gibi kuruluşların da üye olduğu NewsGuild sendikasına katılmış, 2019 senesinde ise önemli kazanımlar elde etmişlerdir. 15 ay boyunca haklarını iyileştirmeye yönelik yürüyüşler, sosyal medya kampanyaları, konferanslar düzenleyen sendika ve gazete çalışanları, sonunda senelik (11.000\$) ücret artışı elde etmiş, haber odasında çeşitlilik (yöneticilik ve benzeri açık pozisyonlarda kadınlar, siyahiler, Latin, Asyalı, yerli, LGBTQ gazetecilerin daha fazla temsil edilmesi), sağlık sigortası, uzatılmış ebeveynlik izni, haklı sebep maddesi (çalışanların artık istenildiği zaman kovulamayacağına, bunun için haklı bir sebep gösterilmesi gerektiğine yönelik madde), fikri mülkiyet haklarının iyileştirilmesine yönelik çeşitli kazanımlar elde etmişlerdir (Cohen ve Peuter, 2020: Introduction). Bu tür örneklerin haricinde alandaki sendikasızlaşma süreci önemini korumaktadır.

İş koşullarındaki belirsizlik nedeniyle gazeteciler farklı iş kollarında çalışmayı düşünmeye, hatta bu bağlamda adımlar atmaya başlamışlardır. Bu durumun önemli bir sebebi de gazetecilerin sürekli olarak kendi meslekleriyle ilgili riskleri üstlenmeleri, kendi kariyerlerini bireysel olarak yönetmeleri, mesleki eğitimleri ve gelişimleri için bireysel olarak sorumluluk almalarının gerekliliği nedeniyle, bir topluluğa aidiyet hissedememenin ve güvencesizliğin mesleğin önemli bir parçası olarak görülmesidir. Güvencesizliğin mesleğin bir gerekliliği olarak görülmesi, kısa süreli sözleşmeleri, ücretsiz stajları, iş zamanı ve boş zaman kayganlaşmasını kalıcı bir iş bulmak için katlanılması gereken koşullar olarak meşrulaştırmaktadır (Örnebring, 2018).

Gazetecilerin güvencesizleşme sürecine etki eden bir diğer unsur olarak yeni medya araçlarından da bahsetmekte fayda vardır. Sayısal teknolojilerin gelişimi ile özellikle internet teknolojisinin gündelik yaşam pratiklerinde yer almaya başlaması gazetecilerin çalışma hayatını da dönüştürmüştür. İnternet teknolojisi hem haberin niteliğini hem de gazetecilerin haber yazma pratiklerini değiştirmiştir. Yazılı basında yer alan haberlerin anıdalık ilkesi gereği internet ortamında da yer alması, internet sitelerine yönelik ayrı haberler üretilmesi, online gazetecilik ve benzeri durumlar, internete içerik üreten gazetecilerin daha donanımlı olmaları zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Tekelleşme sonucunda televizyon, radyo, gazete ve internet sitesi sahibi olan büyük medya grupları, bütün kurumları için ayrı muhabir istihdam etmek

yerine, tek bir muhabir kullanarak bütün kurumlarına haber temin etme, böylelikle de kar elde etme yoluna gitmektedirler. Bu nedenle bu tür büyük kuruluşlar adına çalışan gazeteciler, aldıkları ücrette herhangi bir artış olmaksızın, hem internete hem de geleneksel mecralara göre haber üretmek zorunda kalmaktadır (Yılmaz, 2015: 117). Bu durum da hem çalışma sürelerinde hem de çalışma yoğunluklarında önemli bir artışa sebep olmaktadır. Örneğin İngiltere'deki gazetecilerin çalışma sürelerine bakıldığında, 2018 senesinde bir gazetecinin haftalık ortalama çalışma süresinin 40,7 saat olduğu, bu sürenin 2012 senesinde ise 39,4 olduğu görülmektedir. Bu sürenin İngiltere'deki tüm işçilerin ortalama çalışma süresinden daha uzun olduğu da belirtilmelidir (Spilsbury, 2018: 72). Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerde bu farkın daha belirgin olacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.

3.1.2.2.2. Gazetecilik ve mesleki pratiklerin güvencesizleşmesi

Örnebring'in belirttiği gibi (2018) çalışma koşullarında yaşanan güvencesizleşme süreci gazetecilerin profesyonelliklerini de zedelemektedir. Ona göre mesleğin nesnellik, doğrulama, tarafsızlık gibi ilkelerinin sürdürülebilirliği, önemli ölçüde sözleşme istikrarına bağlıdır. Yani profesyonel gazeteci kimliğinin ve mesleki normların istenilen düzeyde devamlılığı için istihdam güvenliği ve özerklik şarttır. Aksi takdirde gazeteciler hem proleterleşme sürecini derinden yaşamakta hem de profesyonelleşme düzeyleri yavaş yavaş profesyonelleşmemeye doğru kaymaktadır. Medya endüstrisinde haber üretim sürecinin daha esnek ve araçsal hale gelmesi ile birlikte çalışma koşullarında güvencesizleşmenin etkilerinin artması, mesleğin profesyonelliği için oldukça önemli olan etik ilkeleri, gazetecilerin yetkinliğini, meslek üyelerinin aralarındaki saygıyı olumsuz yönde etkilemiştir (Örnebring, 2018).

İstihdamda yaşanan güvencesizleşmenin çeşitli kaygılara sahip bir habercilik anlayışına yol açtığı, gazeteciliğin eleştirel ve araştırmacı yapısını zedelediği, sektördeki yoğunlaşmaların ve sahiplik yapılarının haber medyasında bir otosansüre neden olduğu, haberden ziyade reklam gibi gelir getiren unsurlara ağırlık verilmesinin editoryal karar alma süreçlerini de etkilediği anlaşılmaktadır. Pek çok gazeteci kısa vadeli istihdam edildiği için daha sığ, daha ticari hikâyelere bağlı kalmakta, tarafsız haber yapmakta zorlanmaktadır. Dolayısıyla bazı durumlarda düşük ücretlerin, etik olumsuzluklara da yol açabileceği belirtilmelidir (IFJ, 2006: 4).

1990'lı yılların sonlarından itibaren gelişen internet teknolojisi sayesinde gazetiliğin çevrimiçi ortama taşınması, mesleğin sürekli olarak yeniden tasarlandığı, bu tasarım aşamasında hem ürünün hem de bu ürünü yapma koşullarının da değiştiği görülmektedir. Mesleğin çevrimiçi ortama taşınması, 7-24 haber üretme ve dağıtma bağlamında mesleği hıza ve aktüaliteye daha da bağımlı hale getirmiştir. Özellikle medyada yeni habercilik biçimlerinin yaygınlaşması ile birlikte (24 saat habercilik gibi) gazetecilerin çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun arttığı görülmektedir.

Alanda kullanılmaya başlanan yeni teknolojiler ile birlikte gazeteciler sadece haber içeriği noktasında değil, genel anlamda haberin üretilmesi, redaksiyonu, tasarımı noktalarında da güvencesizleşmektedir. Kapitalizmin mantığına uygun olarak medya endüstrileri “ne kadar az personelle ne kadar fazla kar edebilirim” anlayışına uygun olarak hareket etmektedir. Bu nedenle gazetecilerden hem muhabirlik hem editörlük hem de sayfa tasarımcılığı gibi kompleks görevlerin hepsini tek başına üstlenmeleri beklenmektedir. Bu çerçevede gazetecilerin sürekli olarak sahip oldukları yetenekleri ve becerileri geliştirmeleri, özellikle yeni teknolojilerden haberdar olmaları ve bu teknolojileri kendi iş hayatlarına uygulayabilmeleri önem kazanmaktadır (Deuze, 2008).

Bu durum her ne kadar çok yönlü bir gazetecilik anlayışını teşvik eder gibi görünse de aslında gazetecilerin çalışma yoğunluklarını önemli ölçüde artırmaktadır. Örneğin Örnebring (2018) güvencesizleşen gazeteciler üzerine yaptığı çalışmada genç gazetecilerin girişimcilik, kariyer gelişimi, yeni dijital üretim teknolojileri üzerine sürekli olarak yeteneklerini geliştirmek zorunda hissettiklerini belirtmektedir. Boş zamanlarında dijital video düzenlemek, arama motoru programlarının tekniklerini öğrenmek, özellikle genç gazetecilerin istikrarsız iş piyasası içerisinde işsiz kalmamak, rekabet koşulları içerisinde diğer gazetecilerden bir fark yaratmak adına öğrenmek zorunda hissettikleri beceriler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum ise liyakate dayalı iş verme, işyerinde yükselme gibi unsurları etkilemektedir. Yetenekleri ve becerileri birçok alanda gelişkin olan gazeteciler alanda tutulmakta, bu becerileri geliştiremeyenler ise sektörün dışına itilmektedir. Bunun yanı sıra gazetecilerin fotoğraf, kurgu gibi işleri yüklenmeleri araştırmacı gazetecilik için daha az zaman ayırmalarına sebep olmakta, gündelik haber yapma pratikleri bu tür işlerle

bölündüğü ve uzmanı olduğu konudaki faaliyetleri kısıtlandığı için gazeteciler vasıfsızlaşmaktadır (IFJ, 2006: 5).

Gazetecilerin hem daha çok yetenek ve beceri sergilemelerinin beklenmesi hem de hem geleneksel mecrada hem de dijital mecrada içerik üretmeye zorlanmaları, üretilen içeriklerin kalitesini de düşürmektedir. Düşük ücretler, çalıştıkları alanın geleceğinin belirsizliği, çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artışı nedeniyle gazeteciler araştırmacı gazeteciliğe daha az zaman ayırmakta, düşük kalitede, daha sığ hikâyeleri haberleştirmeye yönelmektedir (IFJ, 2006: 5).

Medya endüstrisi çalışanlarının bu “yeni yetenekleri” alandaki uzmanlaşmanın önünü açmaktadır. Gazeteciler bir yandan politik gazetecilik, ekonomi gazeteciliği, magazin gazeteciliği, kültür sanat gazeteciliği, spor gazeteciliği gibi alanlarda uzmanlaşırken, bir yandan da uzmanlaştıkları alandaki haber, tasarım, editoryal süreç ihtiyacını karşılamaya yönelik yetenekler geliştirerek çok yönlü bir uzmanlık sergilemektedir. Bu noktada uzmanlaşma ile birlikte vasıfsızlaşma sürecinden de bahsetmekte fayda vardır. Her ne kadar gazeteciler uzmanlık alanlarını ve yeteneklerini artırsalar da endüstri içerisinde devamlı bir işe sahip olmak adına bu becerilerini sürekli olarak geliştirmek zorundadırlar. Çünkü her daim onların yerine getirilebilecek başka “yetenekli, uzman, işsiz” gazeteciler bulunmaktadır. Özellikle yeni iletişim teknolojileri (internet haberciliği, yapay zekâ teknolojileri vs.) ile haber toplama ve yazma işinin giderek mekanikleşmesi profesyonel gazetecileri vasıfsız elemanlara dönüştürmektedir. Bunun yanı sıra yukarıda da mesleki eğitim kısmında bahsedildiği gibi alanda çalışabilmek için herhangi bir eğitim almanın şart olmaması, herhangi bir eğitimi almış kişinin gazetecilik yapabileceği gerçeği gazetecilerin vasıfsızlaşmasının önünü açmaktadır. Çünkü uzmanlık alanları için iletişim alanından ziyade ekonomi, hukuk, uluslararası ilişkiler gibi spesifik alanlarda eğitilmiş kişiler tercih edilmektedir. Gazetecilerin kendilerini yapıcı ve üretici bir kararsızlık içinde buldukları, hem işten kolayca çıkarılabilmeleri hem de diğer mesleklerin karşısında sınırlarının giderek silinmesi nedeniyle “belirsizliğin mesleği”ni icra ettikleri söylenebilir (Maigret, 2011: 221).

Medya alanındaki işgücünün üzerindeki kontrol mekanizmalarının gün geçtikçe daha sistematik hale geldiği ve bu durumun güvenceli çalışma koşullarını olumsuz etkilediği söylenebilir. Medya sektöründe kontrolün biçimleri üzerine Pahl ve

Winkler (1974'den aktaran Adaklı, 2006: 72) iki ayrı düzey ayrımı yaparlar: operasyonel kontrol ve tahsisata dair kontrol. Operasyonel kontrol gündelik haber üretme pratikleri üzerindeki kontrolü kapsamaktadır, yani haber toplama ve yazma işleminden sonra içeriğe ilişkin karar alma süreçlerini kapsamaktadır. Genel yayın yönetmenlerinin, editörlerin vs. manşete girecek haberlere, hangi haberlerin gazetede yayınlanıp yayınlanmayacağına, hangi habere hangi muhabirin ve basın fotoğrafçısının gideceğine karar verme süreci operasyonel kontrole dâhildir. Tahsisata dair kontrol sürecinde ise medya şirketinin genel olarak yapısı ve işleyişi üzerindeki kararlar önemlidir. Bu bağlamda temel politikanın oluşturulması, işe alınacak ve işten çıkartılacak personelin belirlenmesi, şirketin genişlemesine ve daralmasına yönelik seçimler, gerekiyorsa şirketin kapanmasına yönelik kararlar bu süreçte alınmaktadır. Her ne kadar bu iki süreç arasında geçişkenlik olsa da tahsisata yönelik karar alma sürecine katkıda bulunanların konumlarının daha güçlü olduğu söylenebilir. Bu durumun alandaki çalışma ilişkilerine olan etkisine bakıldığında, editoryal süreçlerle yönetsel süreçler arasında bir kopuş yaşanmasının altı çizilmelidir. 1900'lü yılların başlarından itibaren büyük kuruluşlarda bu ayrım geçerli olsa da 1980'li yıllardan itibaren büyük medya şirketlerinin editoryal ve yönetsel kadrolarının uzmanlaştığı, bunun neticesinde ise gazetenin üretim aşamasında büyük rolü olan muhabirlerin, editörlerin, genel müdürlerin çalıştıkları kuruluşun karar alma süreçlerine katılım noktasında giderek güçsüzleştikleri, bu noktada işletme mantığının daha fazla ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda editoryal bağımsızlık önemli bir güvencesizleşme unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Medya alanında liberal yaklaşımın ütopyalarından da sayılabilecek editoryal bağımsızlık, herhangi bir medya kuruluşunun sahibinin, bu kuruluşun genel yayın politikasını saptaması, ticari hedefleri ve yönelimleri belirlemesi, bununla birlikte kuruluşun günlük akışına müdahale etmemesi, bu süreçteki karar yetkisini meslek mensuplarına bırakmasıdır. Gazetecilerin mesleklerini icra ederken kendi patronlarına karşı özerk olmaları anlayışına dayanan editoryal bağımsızlığın sağlanması, 1980 öncesi dönemde genellikle gazete patronu fiilen o kuruluşun yayın yönetmeni de olduğu için, yani gazete patronları genellikle gazetecilik kökenli kişilerden oluştuğu için herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak 1980 sonrasında medya kuruluşu sahiplerinin yapısının değişmesiyle, yani sektör dışından kişilerin bu alandaki hâkimiyetleriyle birlikte, editoryal bağımsızlık

unsuru önemli bir sorun olarak belirlemiştir (Kaya, 2016: 320-321). Karar alma süreçlerine katılım noktasında özellikle 1980’li yıllardan itibaren meslek mensuplarının sadece günlük üslup ve içerik gibi alanlarla sınırlı kalmaları, mesleğin icra edilmesi noktasında önemli bir güvencesizliği doğurmaktadır.

1980 sonrasında alanda yaşanan daralma, işsiz gazetecilerin sayıca fazla olması, pazarlık gücüne sahip olmama gibi unsurlar nedeniyle gazetecilerin uyguladığı otosansürün fazlalaştığı görülmektedir. Bu durumun yanı sıra reklam haberciliğin giderek yükselmesi de mesleki pratiklerin güvencesizleşmesine neden olmaktadır. Medya alanındaki özelleştirmeler neticesinde sektör dışından birçok kuruluşun bu alana kayması ve kendi aralarındaki girift yapılar, gazetecilerin haber alanını da daraltmaktadır. Örneğin gazeteci kendi çalıştığı kurumun sahibinin diğer kuruluşlarına yönelik olumsuz bir haber yazamamakta, hatta kimi zaman muhabirden bu diğer kuruluşları olumlayıcı haberler yapması beklenmektedir. Bu çerçevede mülkiyet ilişkileri ve maddi çıkar kaygısı, haberlerin işleyişine ve seçilmesine yönelik editoryal sürece etki edebilmektedir. (Tılıç, 1998: 224)

Medya alanının sermayenin egemen olduğu bir endüstri haline gelmesinin meslekte yarattığı bir diğer dönüşüm içeriğin yüzeyselleşmesidir. Bu sürecinin arka planına bakıldığında kapitalizmin gereği olarak medya endüstrisinin mümkün olduğunca habere ayrılan bütçeyi azaltarak kar elde etme güdülerinin habere verilen değeri azalttığı anlaşılmaktadır. Haber toplama ve yazma süreci oldukça pahalıdır. Bunun için muhabir, basın fotoğrafçısı, teknik aletler gerekmektedir. Özellikle “soruşturmacı gazetecilik” olarak da bilinen özel habercilik anlayışı, kimi zaman haber toplama süreci aylar hatta yıllar sürebildiği için kapitalist işletmelerin para harcamak istemediği bir alan olmuştur. Günlük haberlerde dahi oluşturulacak olan haberin ardalan bilgisine yönelik araştırma yapmaya kaynak harcanmak istenmemesi bu haberlerdeki sansasyonel öğelerin vurgulanmasına, ardalan bilgisinin ise geçirtilmesine sebep olmaktadır. Ajansların alan içerisinde güçlü bir ağ kurmaları da gazeteleri muhabir göndererek kaynak harcayacakları haberlerden vazgeçerek bu haberleri ajansların yolladığı bültenlerden temin etmeye yöneltmektedir. Haber toplama ve yazma işinin kar getirmeyen bir iş olduğunun kabulü ile birlikte birçok haber toplama bürosu ve özellikle yerel gazeteler kapanmakta, sadece büyük tekellere bağlı kurumlar ayakta kalmaktadır (Nichols ve McChesney, 2009: 11). Bu

durumun neticesinde ise içeriğin yüzeyselleşmesi süreci yaşanmaktadır. Bir habere muhabir göndererek detaylı bilgi alabilecekleri yerde, diğer bütün medya kuruluşlarının da yararlandığı ajans haberlerinden, basın bültenlerinden haber toplamaya çalışan gazeteler, oluşturdukları haberleri daha sansasyonel tarzda ele alarak “haberi eğlenceye çevirme” yoluna gitmektedir. Eğlence unsurunun bu denli ön plana çıkmasında hem haber toplama ve yazma faaliyetinin oldukça pahalı olması hem de eğlenceye, sansasyona dayanan habercilik anlayışının kitlelere hitap etmesi yer almaktadır. Böylelikle medya endüstrisi gerek haber toplama faaliyetlerini azaltmaktan gerekse kitlelerin daha basit, anlaşılır, merak uyandırıcı tarzı nedeniyle magazin haberlere, yani magazin haberciliği destekleyen kuruluşa yönelmesinden dolayı kar elde etmektedir.

Alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerin emek sürecine olan etkisine bakıldığında sendikasılaştırma politikaları, atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, çalışma koşullarında meydana gelen kötüleşmeler gibi etmenlerin güvencesizleşmeyi daha görünür kıldığı söylenebilir. Bunun neticesinde ise Deuze’nin (2008) belirttiği gibi gazeteciliğin sona yaklaştığı, mesleğin aşıldığı, yozlaştığı yönünde eleştiriler meydana gelmektedir. Özellikle gazetecilik ile halkla ilişkiler ve reklamcılık arasındaki sınırların ortadan kalkması, sosyal medya haberciliği, podcastler, yurttaş gazeteciliği gibi yeni gelişmeler neticesinde gazetecilik mesleğine yönelik ihtiyacın azaldığı yönündeki algı, temelde gazetecilerin mesleki kimliklerini aşındırmaktadır.

Çalışma koşullarında ve mesleği icra etme pratiklerinde yaşanan güvencesizleşmeye karşın, gazetecilerin tamamen pasifize olmadığı, kimi zaman enformal direniş stratejileri sergiledikleri de belirtilmelidir. Örneğin 1900’lü yılların başında olduğu gibi gazeteciler rakip gazetelerin çalışanları ile ortak faydaları gereğince kombinasyon gazeteciliği örneği geliştirebilir, gayri resmi olarak kendi aralarında organize olabilirler. Bunun dışında özellikle serbest gazeteciler kendi güvencesiz koşullarını yumuşatma adına bir araya gelebilir, bir Hollanda kuruluşu olan Broodfonds’da olduğu gibi her ay belli bir miktarda para toplayarak, kendi aralarında sağlık sigortası gibi ihtiyaçları olan gazetecilere ödeme yapılabilir. Ayrıca gayri resmi olarak sosyal medyada gazeteciler bir araya gelebilir, sorunları için çözüm üretebilir. Dolayısıyla medya çalışanlarının “kendilerini kolektif olarak yeniden inşa etmenin her türlü yolunu buldukları” söylenebilir (Deuze, 2014: 3).

3.2. Türkiye’de Gazetecilik Mesleğinin Güvencesizleşme Süreci

Türkiye’de gazetecilik mesleğinin tarihsel süreci iki ana dönem içerisinde incelenebilir; 1980 öncesi ve 1980 sonrası. Bu ayrımın temel sebebi 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkili olması ve bu politikaların neticesinde artan tekelleşme, özelleşme ve holdingleşmenin medyayı dönüştürmesidir. Adaklı (2006: 13), başlangıçta basının zanaat benzeri bir üretim sürecini izlediğini, kâr amacı gütmekten ziyade ideolojik ve siyasal amaçlarla faaliyet gösterdiğini belirtir. 1960’lı yıllardan itibaren gazetecilik mesleğinden gelen patronların yerine sektör dışından gelen patronların geçmeye başlaması gazetecilik tekniklerinde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların da etkisi ile alandaki rekabet koşullarının artması, basının geleneksel işlevlerini yavaş yavaş kaybetmesine neden olmuş, meslek fabrika benzeri bir üretime geçiş yapmıştır. Türkiye’de gazeteciliğin durumu da dünyadakine benzer bir seyir izlemiş ve 1980’li yıllardan itibaren artan neoliberal politikalar beraberinde güvencesiz çalışma koşullarını getirmiştir. Bu süreç içerisinde gazetecilerin güvencesiz durumlarının üzerini örten şey mesleğin profesyonelleşmesi olmuştur. Meslek içerisinde birçok uzmanlık alanı ortaya çıkmış, bu uzmanlık alanlarına bağlı olarak çeşitli statüler oluşturulmuş ve çalışma koşulları bu alanlara göre yeniden düzenlenmiştir. Bu nedenle bu bölümde gazeteciliğin güvencesizleşme süreci 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak iki ayrı başlıkta incelenecektir.

3.2.1. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye’de Gazetecilik Mesleğinin Gelişimi

Dünyadaki örneklerden farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda gazetecilik mesleğinin ortaya çıkışı oldukça geç bir tarihe denk düşmektedir. İnuğur (1993: 149), Osmanlı İmparatorluğu’nda basının gelişimini hazırlayan hareketleri; Avrupa ülkelerinde Arapça ve Türkçe harflerle basım yapılması, basılan kitapların ülkeye sokulması, Osmanlı’da öncelikle azınlıkların basımevi kurmaları olarak özetlemektedir. İlk olarak İbrahim Müteferrika’nın kurduğu matbaa ile basım faaliyetleri gerçekleşmiştir ancak dünya örnekleri ile Osmanlı arasında neredeyse 400 yıllık bir gecikmenin olduğu görülmektedir. Haber yaprağı, haber bülteni örnekleri Fransızlar vasıtasıyla 1700’lü yılların sonlarından itibaren uygulanmış,

imparatorluk bünyesinde ilk gazeteler 1820'li yıllarda ortaya çıkmıştır⁴⁸. Yaşanan gecikmenin temel sebepleri arasında okuyucu kitlesinin sınırlılığı⁴⁹ ile haber yayımcılığı alanına girilmemesinden dolayı matbaanın geç benimsenmesi, hattatlık sanatının gelişkin bir işkolu olmasının matbaanın gelişimini ekonomik ve toplumsal gerekçelerle geciktirmesi (Koloğlu, 2013: 11-15), hattatlık sanatının daha çok dini metinlerin gelişimine yol açması ve bu çerçevede dini metinlerin dışında kalan metinlere yönelik bir pazar oluşmaması (Bulut, 2009a: 62) sayılabilir. Yazılı basının ortaya çıkışında Batılı ülkeler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki en önemli fark, Batıda yazılı basının ticaretin gelişimi ile birlikte ekonomik iletişim ihtiyacını karşılamak adına ortaya çıkması, yani alttan gelen bir talebe dayalı olması; buna karşılık Osmanlı'da basın hayatının Batılılaşma politikaları doğrultusunda alttan gelen bir talep olmadan devlet eli ile başlamasıdır (Altun, 1995: 17).

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu gazete ile dünyadaki örneklerle göre oldukça geç bir tarihte tanışmıştır. Bu dönemde yurtdışındaki örneklerle bakıldığında, gazetecilik kültürünün yerleşiklik kazanmaya başladığı, mesleğin uzmanlaştığı, bu çerçevede gazetelerin daha profesyonel bir görünüm çizdiği söylenebilir. Dolayısıyla Osmanlı sınırları içerisinde çıkarılan gazeteler, mesleğin ilk ortaya çıktığı dönemdeki acemiliği ile karşılaşmamış, Batılı örnekleri uyarlama yolu ile direkt olarak gelişmiş örnekleri kendi ülkelerine uyarlama yoluna gitmişlerdir. (Koloğlu, 2013: 24).

Osmanlı İmparatorluğu'nda gazetelerin ortaya çıkışı, ülkenin kapitalizm ile tanışması ile birlikte ele alınmalıdır. Özellikle Batılı ülkeler imparatorluk sınırları içerisinde çıkardıkları gazeteler ile kapitalist anlayışın yerleşmesi için önemli çaba harcamışlardır. İlk Türkçe gazeteler de dış dinamiklerin zorlamasıyla ortaya çıkmış, okuma yazma kültürü gelişkin olmadığı için de devletin bu gazeteler üzerindeki denetimi oldukça sert olmuştur (Kaya, 2016: 252-253). Genel itibariyle siyasi mücadele için kullanılan bir araç olan bu dönemin gazetelerinin genel özelliklerine

⁴⁸ 20 Kasım 1828 senesinde yarısı Türkçe, yarısı Arapça ilk yerli gazete olan Vekayi-i Misriye yayın hayatına başlamıştır. Üç sene sonra 1831 tarihinde ilk resmi gazete Takvim-i Vekayi, 1840 senesinde ilk yarı özel gazete Ceride-i Havadis, 1860 senesinde ise Agâh Efendi ve Şinasi tarafından ilk özel gazete olan Tercüman-ı Ahval yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İnuğur, 1993; Topuz, 2003; Koloğlu, 2013.

⁴⁹ Kabacalı (1994: 10), bu dönemdeki okuryazarlığı neredeyse bir ayrıcalık olarak tanımlamaktadır. Koloğlu (1981'den aktaran Kabacalı, 1994: 10) da her ne kadar bu dönemin okuryazarlık oranlarının istatistiği bulunmasa da Cumhuriyet'in ilk yılında okuryazar olmayanların oranının %95 olduğunu bu nedenle 1830'lu yıllarda bu oranın yüzde beşten daha fazla olamayacağını belirtmektedir.

bakıldığında işbölümünün gelişmediği, gazetelerin genellikle az sayıda kişi tarafından çıkarıldığı, üretim sürecinde gazete çıkaran bir kişinin, hem haber, başyazı yazdığı hem de sayfa tasarımını düzenlediği görülmektedir. Örneğin bu dönemde çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesinin sayfa düzenini, başlıklarını yapan kişi, başyazıları da yazan gazetenin sahiplerinden Agâh Efendi'dir (Topuz, 2003: 20). Benzer bir şekilde Şinasi'nin de dönemin matbaacılık teknolojisine katkısı oldukça önemlidir. Babıâli'de kiraladığı bir evde hem matbaa teknikleri ile uğraşan hem de burada kendi kitaplarını yayınlayan Şinasi, "gündüzleri oturduğu minder gece yatak yaparak" matbaacılık ile uğraşmış, dizgi parçalarının sayısını düşürerek Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nden 12 yıl sonra özel matbaaların sayısının 150'ye ulaşmasında önemli rol oynamıştır (Kabacalı, 2000: 68). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, bu dönemin gazetecilerinin, mesleği bütün yönleriyle ele alarak icra ettikleri, haber yazma, redaksiyon, sayfa tasarımı, müretteplik gibi birçok görevi üstlendikleri görülmektedir.

Bunun haricinde yabancı gazetelerin haricinde gazete çıkarmak, para kazandıran bir uğraş olarak değil, genellikle memuriyet gibi devamlılığı olan bir işin haricindeki bir uğraş olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durumun önemli bir sebebi dönemin genel özellikleri itibarıyla okuryazarlığın oldukça düşük olması, eğitilmiş olan bürokrat kesimin bu bağlamda mesleği uygulayabilecek kesim olarak öne çıkmasıdır (Taş, 2011: 147). "Yani dönemin koşulları gereği, sadece gelir yetersizliği açısından değil, aynı zamanda entelektüel birikim açısından da devlet memuriyetinde bulunan insanlar dışında gazetecilik yapacak insan yoktur" (Altun, 1995: 19).

Bürokrat kesimin alandaki başat konumu geçimlerini devletten sağladıkları için yönetimin çıkarlarının dışında bir şey söylemelerini engellemektedir. Dolayısıyla bu dönemde basın toplum ile devlet arasında bir köprü görevi görmekten ziyade, devleti güçlendirmeye yönelik bir yapı sergilemektedir (Koloğlu, 2013: 26). Bu nedenle Osmanlı'da basının, özellikle ilk dönemlerde siyasal ve ideolojik motivasyonla faaliyet gösterdiği, temelde kâr amacı gütmeyeceği söylenebilir (Bulut, 2009a: 61).

Mesleğin uygulanmasına bakıldığında habercilik tekniklerinin, etik ilkelerin henüz belirginleşmediği (Taş, 2011: 149), gazetelerin genellikle halkı eğitmeye yönelik ansiklopedist bir tavır içinde oldukları söylenebilir. Gazeteciliğin bu dönemde profesyonel bir meslek olarak değerlendirilemeyeceğinin sebeplerini Altun (1995:

19) şöyle sıralamaktadır; gazetecilerin kendilerini geçindirecek kadar bir ücret elde edememesi ve bu nedenle mesleğin ikinci bir faaliyet olarak yürütülmesi, gazeteciliğin “aşâğılık”⁵⁰ işlerden sayılıp hor görülmesi, sansür, gazete kapatma gibi cezalar nedeniyle mesleğin gerektiği ölçüde gelişmemesi. Bu unsurların yanı sıra istihbarat ağı, haber toplama ve yazma teknikleri, sayfa tasarımı, imla kuralları gibi hususlarda gelişkin bir gazetecilik anlayışının olmaması, bağımsız basın fikrinin henüz olgunlaşmaması, devamlılık gösteren bir okuyucu kitlesinin oluşmaması da mesleğin profesyonel bir görünüm sergilememesinde öne çıkmaktadır (Taş, 2011: 149-150). Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer unsur gazeteciler arasında sıklıkla görülen haber atlatma mevzusudur. Bu dönemde haber ajanslarının henüz oluşmaması nedeniyle gazeteler ve dergiler kendi imkânlarıyla haber toplamaktadır. İstihbarat ağının gelişmemesi nedeniyle de diğer gazeteler taranarak kendi muhabirlerinin atladıkları haberler temin edilmektedir. Özellikle gazetelerin sabah ve akşam ayrı baskı yapmaları, haber atlatma işini kolaylaştırmaktadır. Yine bu dönemde henüz telif yasası oluşmadığı için gazetelerin bu politikayı uygulamaları kolaylaşmaktadır (Gazel, 2016: 663).

Tanzimat döneminden itibaren yazılı basında bir artış gözlenmektedir⁵¹, bunun yanı sıra basında ele alınan konuların da çeşitlendiği söylenebilir. Ayrıca resim ve karikatürler de gazetelerde sıklıkla kullanılmış, 1874 senesinde ilk olarak Musavver Medeniyet gazetesinde olmak üzere fotoğraf basma tekniği uygulanmış, kadın ve mizah ekleri verilmeye başlanmıştır (Kabacalı, 2000: 87-88). 1860’lı yıllardan itibaren vilayet gazetelerinin de ortaya çıkışıyla birlikte, mesleğe yönelik ilk uzmanlaşma girişimlerinin başlatıldığı görülmektedir. Vilayet gazetelerindeki matbaaların birçoğunun gazete yayımlamaya yetecek düzeyde donanımı olmadığı için matbaalarda çalışan personel önceleri İstanbul’dan gelmiş, zaman içinde de bölgede yeni matbaacılar yetişmiştir. Bazı vilayetlerde sanat ve sanayi okulları açılmış, böylelikle matbaacılık önemli bir işkolu haline gelmiştir. Yine vilayetlerdeki

⁵⁰ Gazetecilerin oldukça düşük maaş almaları, mesleğin profesyonel bir görünüm sergilememesi, hükümetin uyguladığı sansür politikaları gibi etmenler, mesleğin hor görülmesine sebep olmaktadır. Hatta gazete satıcıları kimi zaman “suhteler (sofular), usturalı, kamalı hocalar” tarafından dövülmektedir (Altun, 1995: 19).

⁵¹ 1850 tarihli *Annuaire des deux Mondes*’e göre İstanbul’da 5 Fransızca, 4 İtalyanca, 1 Rumca, 1 Ermenice, 1 Yahudice, 1 Bulgarca gazete yayımlanmaktadır. 1876 senesinde ise İstanbul’da yayımlanan gazete sayısı 47’ye ulaşmıştır (Kabacalı, 2000: 79).

matbaaların, özel kesimin işleri için de kullanılması yerel basının gelişiminde önemli rol oynamıştır (Varlık, 1985).

Özellikle siyasi ve ekonomik yazıların gazetelerde fazlalaşmaya başlaması ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu 1864 tarihinde Fransızların basın hukukundan uyarladığı ve Osmanlı'nın ilk basın kanunu olan Matbuat Nizamnamesi'ni çıkartmıştır. Matbuat Nizamnamesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde basınla ilgili ilk düzenleme olduğu için büyük önem taşımaktadır ancak basın çalışanlarını korumak gibi bir politikası yoktur. Aksine cezai yaptırımlar ile basın özgürlüğü önünde önemli bir engel teşkil etmiştir (Şakar, 2002: 24). Bu nizamnamenin gazetecilik adına en olumsuz yönü, gazete çıkarmanın ruhsata bağlanmış olmasıdır. Ruhsat verme koşulları ise Osmanlı uyuğunda ve 30 yaşını doldurmuş, Ceza Kanunu'nun herhangi bir maddesine göre cezalandırılmamış olmaktır (Kabacalı, 1994: 17-18). Bunun yanı sıra hapis ve para cezalarının dışında geçici veya süresiz kapatma cezaları da mesleğin profesyonelleşme sürecini olumsuz yönde etkilemiştir.

Yine bu dönemde Matbuat Nizamnamesi'nin yeterli görülmemesi üzerine 1867'de Âli Kararname yayınlanmış, ülkenin genel çıkarları gerektirdiğinde gazeteciler üzerinde idari yönden tedbir almak kolaylaştırılmıştır. Böylelikle bu dönemde gazeteler üzerinde sıkı bir denetim uygulanmış; sansür, gazete yayımını durdurma, gazete kapatma, gazetecileri sürgüne gönderme gibi basın özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyen kimi cezalar verilmiştir (Kabacalı, 1994: 20). 1876 senesinde I. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte gazeteler üzerindeki sansür ve denetim uygulamaları artış göstermiş, özellikle gazetelerin yayımlanmadan önce denetlenmesi gazetecilerin otosansür uygulamalarına neden olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde II. Abdülhamit, hükümeti destekleyen kimi gazeteleri ve dergileri maddi boyutta desteklemiş, böylelikle alınan maddi yardım vasıtasıyla yurt dışından yeni makineler ve ustalar getirmek mümkün olmuştur (Koloğlu, 2013: 61-65). Dolayısıyla devlet ile basın arasındaki güçlü ilişkinin çoğunlukla mesleğin profesyonelleşme sürecini olumsuz yönde etkilediği, kimi zaman ise bu tür örneklerde olduğu gibi bu sürece katkısının olduğu belirtilmelidir.

Gazetecilerin çalışma koşullarına bakıldığında, mesleğin profesyonelleşmemesinin çalışma koşullarına da olumsuz anlamda yansıdığı söylenebilir. İşe alınma, işten çıkarılma, ücret, sosyal güvenlik, yıllık izin gibi hakların düzenlenmesi her ne kadar

1950’li yıllarda meydana gelse de basının ilk ortaya çıktığı dönemde gazetecilere aylık bin kuruş (1 lira) gibi bir ücret ödenmektedir (Altun, 1995: 20). Mürettipler ve diğer matbaa işçilerinin ise satır ve sayfa hesabına göre ücret aldıkları görülmektedir (Kabacalı, 2000: 76). Gazeteler başlangıçta haftalık veya haftada iki gün şeklinde yayınlandığı ve gazetecilik ek iş olarak yapıldığı için gazetecilerin haftalık tatillerine yönelik bir şey söylemek anlamlı olmayacaktır.

Gazetecilik pratikleri ile ilgili ise I. Meşrutiyet’in ilanından itibaren memur-gazeteci profilinin değiştiği söylenebilir. Özellikle Basiret Gazetesi’nin mesleğin profesyonelleşmesine etkisi büyük olmuştur. Örneğin gazetenin yayın politikası yazarlar tarafından hep birlikte tartışılmakta, konular uzmanlarına yazdırılmakta, birçok muhabir kullanma yoluna gidilmekte ve önemli durumlarda (Prusya-Fransa Savaşı gibi) yurt dışına muhabir gönderilmektedir (Koloğlu, 2013: 52; Yerlikaya, 1992). Yine bu dönemden itibaren mizah/karikatür, kadın, çocuk gazetelerinin ve gazete eklerinin yayınlandığı görülmektedir (Koloğlu, 2013: 53). Buna rağmen mesleğin tam anlamıyla profesyonellikten uzak olduğu, tüm bu sayılan unsurların bu süreçte atılan ilk adımlar olduğu belirtilmelidir.

Dönemin gazetelerinin içeriklerine bakıldığında genellikle dış politik konulara ve edebi tartışmalara ağırlık verildiği, iç siyaset ve tarihi sorunların sansür yasalarından dolayı gazetelerde yer almadığı, okuyucunun ilgisini çekme adına sıklıkla resim ve karikatür kullanıldığı görülmektedir. Bir başka unsur olarak da yerli yazılardan ziyade Avrupa dillerinden çeviri yazılara daha sıklıkla yer verildiği söylenebilir (Koloğlu, 2013: 66-67).

Bu dönemdeki gazetelerin sahiplik yapısıyla ilgili ise gazete sahiplerinin genellikle gazetecilerden oluştuğu, bu gazetecilerin kar amacı gütmeyen idealist hedeflerle mesleği sürdürdükleri söylenebilir (Bulut, 2009a: 64). Gazete sahiplerinin edebiyat ile olan derinden ilişkileri de gazetelerde önemli edebiyat tartışmalarını ortaya çıkarmış; bu dönemin yazarlarının dili sadeleştirme, imla kurallarını düzenleme gibi çeşitli tartışmaları mesleğin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

1908 senesinde II. Meşrutiyet’in ilan edilmesi ile birlikte basın hayatında önemli bir canlanma gerçekleşmiş, birçok gazete ve dergi bu dönemde yayın hayatına

başlamıştır⁵². Gazete tirajları 2.000'den 50.000'e kadar yükselmiştir (Topuz, 2003: 83). Bu durumun mesleğe yönelik en önemli getirisi rekabet koşullarında gözle görülür bir artışın başlamış olmasıdır. Rekabetin artması, özellikle düşük eğitimli kitleleri kendi saflarına çekebilme adına gazetelerin büyük başlık kullanma gibi çeşitli ticari metotların uygulanmasına yol açmış bununla birlikte bu tür girişimler nedeniyle gazetelerin masraflarında önemli bir artış olmuştur. Böylelikle basın alanının giderek ticarileştiği ve iş sahasına dönüştüğü söylenebilir. Bunun üzerine devletin basın üzerindeki denetimi de güçlenmiş, gazete çıkarmak için depozito ödeme uygulamasına geçilmiştir (Topuz, 2003: 85). Taş (2011: 155) bu durumu devletin basına sınıfsal yön verme çabası olarak değerlendirmektedir. Yani sadece belli bir depozitoyu ödeyebilecek mali güce sahip olanlar bu alanda faaliyet gösterebilmektedir. Ayrıca bu dönemde basının aldığı maddi yardımlara da değinmekte fayda vardır. Gazeteler hem siyasi partilerden ve kimi zaman hükümetten hem de yabancı devletlerden para yardımı almaktadır (Topuz, 2003: 87). Her ne kadar bütün gazeteler için bu maddi yardımlardan bahsetmek mümkün olmasa da alınan yardımların gazetelerin editoryal bağımsızlığını zedelediği söylenebilir.

Gazetecilik bu dönemde ufak emareleri görünse de henüz profesyonel bir meslek halini almamıştır. Daha çok memuriyet gibi başka mesleklerle uğraşan kişilerin ek faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar Basiret Gazetesi gibi uzmanlaşmaya dönük belli plan ve programı izleyen gazeteler var olsa da genel itibarıyla bu dönemin gazeteleri siyasi partilerin yayın organı niteliğinde faaliyet yapan ve bundan dolayı sürekli olarak kapanan, isim değiştiren veya siyasi, ekonomik mevzulara çok fazla değinmeden edebi tartışmaları yürüten mecralar olarak öne çıkmaktadır. Mesleğin kurumsallaşmasının önündeki en önemli engellerden birisi de gazetelerin ekonomik olarak güçsüz olmaları bu nedenle çalışanlarına yeterli ücreti ödeyememeleridir (Gökçek Karaca, 2000: 53).

Yine 1909 senesinde Fransız Basın Kanunu'ndan uyarlanan Basın Kanunu yürürlüğe konulmuş, gazete çıkarmak için ruhsat alma zorunluluğu kaldırılmıştır. Her ne kadar

⁵² II. Meşrutiyet öncesinde İstanbul'da sadece İkdâm, Sabah, Tercüman ve Saadet gazeteleri yayımlanmaktadır. Meşrutiyetin ilanından sonra, ilk iki ay içerisinde 200'ün üzerinde gazete imtiyazı alınmış, her eğilimde dergi ve gazete yayımlanmaya başlanmıştır. 1918 senesine kadar ise toplamda 918 gazete ve dergi çıkarılmıştır (Topuz, 2003: 83-84).

bu kanun başlarda liberal eğilimde olsa da sonrasında yapılan değişikliklerle birlikte basın özgürlüğü kısıtlanmış, meslek katı bir denetim altında tutulmuştur. 1931 senesine kadar 22 sene yürürlükte kalan kanunda yapılan değişikliklerle yazı işleri müdürleri için yükseköğretim veya yedi senelik lise diploması zorunluluğu getirilmiş, askerlerin yazı yazması, milletvekillerinin gazetelerde yazı yazması, edep ve ahlak kurallarına aykırı yazı ve resimler yasaklanmış, kısacası gazete çıkarmak zorlaşmıştır. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde gazetecilerin sürgüne gönderilme, hapis cezası gibi yaptırımlarla karşılaşmaları mesleği tehlikeli bir hale getirmiştir. Bu dönemde Hasan Fehmi, Ahmet Samim, Zeki Bey ve Hasan Tahsin'in öldürülmesi basın açısından ağır bir baskı havası yaratmıştır (Topuz, 2003: 85-87). Yine bu dönemde gazetelerin ağır cezalarla karşılaşmaları ve gazete sahiplerinin ceza almaları karşılığında başka bir gazeteye sahiplik yapamamaları, mesleğin devamı adına çeşitli kişilerin sorumlu müdür olmasına yol açmıştır⁵³.

II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte gazeteciliğin meslekleşme girişimleri de önem kazanmıştır. Bu bağlamda öncelikle gazetecilerin örgütlenme girişimlerine bakmakta fayda vardır. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte ülke geneline bir özgürlük havası⁵⁴ hâkim olmuş, birden çok gazete ve dergi kurulmuş, dolayısıyla bu dönem yazılı basının canlandığı bir dönem olmuştur. Hem II. Meşrutiyet dönemi öncesinde basın çalışanlarının deneyimlediği baskı ortamı hem de yeni birçok gazete ve derginin kurulması ile birlikte oluşan sayısal artış gazetecilerin mesleği kurumsallaştırmaya yönelik girişimlerinin önünü açmıştır. Öncelikle 1908'de Hüseyin Cahit Yalçın (Tanin), Ahmet Cevdet (İkdam), Ahmet Rasim (Tasvir-i Efkâr), Mahmut Sadık ve

⁵³ Örneğin bu dönemde yayımlanan Hür Memleket Gazetesi'nin sahibi Ali Haydar Bey, okuma yazması olmayan Demokrat Fırka üyesi bir bozacıdır. Fırka gazetelerinin (Türkiye, Yeni Ses, Hür Memleket, Azad, Muahede, Mücahede, Hukuk-i Beşer, Genç Türk) peşi sıra kapanmaları üzerine yeni bir gazete çıkarmak için mesul müdür bulunamayınca, gazetenin mesul müdürü bozacı Ali Haydar Bey olmuştur. Bir müddet sonra bu gazetenin de tatil edilmesi üzerine, polisler fırkaya müracaat ederek gazetenin imtiyaz sahibini, yani Ali Haydar'ı tutuklayarak Divan-ı Harp'e götürmüşlerdir. Hurşit Paşa'nın önüne çıkartılan Ali Haydar'ın, bozacı olmasından ötürü önce bir yanlış anlaşılma dolay tutuklandığı zannedilmiş bu nedenle Hurşit Paşa emin olmak adına Ali Haydar'a Hür Memleket Gazetesi'ni uzatmış ve okumasını istemiştir. Gazeteyi tersinden tutarak okumaya çalışması üzerine, Hurşit Paşa "Hemşeri gazeteyi ters tutuyorsun" demiştir. Ali Haydar ise "Paşam. Doğru gazeteyi herkes okur. Marifet, onu tersinden okumakta" diye cevap vermiştir (Şakir, 1937). Ancak okuma yazma bilmemesi, Ali Haydar'ın Bekirağa Bölüğü'ne gönderilmesine ve burada işkence görmesine mani olmamıştır (Temo, 2013: 211).

⁵⁴ Bu döneme kadar hükümetin yoğun baskısına, sansür ve gazete kapatma yasaklarına maruz kalan gazeteciler, 24 Temmuz 1908 günü II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, sansür memurlarını gazetelere sokmamış, sabaha kadar görevlerinin başında bekleyerek "hür bir basın" için önemli bir kazanım elde etmişlerdir. Bu nedenle 24 Temmuz günü Cumhuriyet'in ilanından sonra "Basın Bayramı" olarak kutlanmaktadır (Topuz, 2003: 82).

Abdullah Zühtü (Sabah) bir araya gelerek “Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti”ni kurmuşlardır. Bu girişim her ne kadar sonuçlanmasa da 1917 senesinde Osmanlı Matbuat Cemiyeti’nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır (Topuz, 2003: 82). Bu cemiyetin adı 1919 senesinde “Türk Matbuat Cemiyeti”, 1921’de “İstanbul Matbuat Cemiyeti”, 1930’da “Türk Gazeteciler Birliği” olarak değiştirilmiş, 1935 senesinde ise Basın Kongresi’nde bu birlik feshedilerek Türk Basın Birliği’ne katılmıştır (Altun, 1995: 72).

Gazetecilerin örgütlenme pratikleri bu dönemde çok gelişkin olmasa da Türk basınındaki ilk grev 1901 senesinde, gazetelere uygulanan pul vergilerinin kaldırılmasından sonra gerçekleşmiştir. Gazeteler bu verginin kaldırılması ile birlikte 80-90 lira civarında bir gelir elde etmişler, gazeteciler de bu gelirden pay alabilmek adına greve gitmişlerdir⁵⁵ (Bulut, 2009a: 65). 1906 senesinde ücretlerinde iyileşme istemeleri üzerine mürettepler, 1908 senesinde ise Stamboul basımcıları greve gitmişlerdir. Tatil-i Eşgal Kanunu (1909) ile kamu kurum ve kuruluşları ile ruhsat almış işletmelere grev serbestliği verilmiş, bu tarihten itibaren hem İstanbul’da hem de taşrada grevlerde artış gözlenmiştir⁵⁶ (Akkaya, 2009b: 50-51).

Bu dönemde basın sektöründe mürettepler (dizgiciler) ve muhabirler iki ayrı cemiyet kurmuşlardır. Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti İstanbul’daki dizgicilerin haklarının iyileştirilmesi ve korunması, matbaa sahipleri ile kurulan ilişkide adaletin sağlanması amacıyla 1908 senesinde kurulmuştur. Basın alanında da yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlı basın yayın organlarında çalışan yazarları ve muhabirleri örgütlemeyi hedefleyen Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti kurulmuştur. Yine 1908’de matbaa makinecileri de Matbuat-ı Osmaniye Makinecileri Derneği’ni kurmuşlardır (Yıldırım, 2011: 193). Dolayısıyla bu dönemin örgütlenme çabalarından da anlaşılacağı üzere basın çalışanları matbaa, dizgi, muhabir alanlarında bütünleşik bir örgütlenme yerine ayrı ayrı örgütlenmeyi tercih etmişlerdir. Yine de ayrı ayrı bu birliklerin örgütlenme pratikleri diğerlerinin gelişiminin de önünü açmıştır.

⁵⁵ Gazetecilerin elde edilen gelirden pay alma istekleri kabul edilmemiş, bunun üzerine Sabah ve İkdâm Gazetelerinin çalışanları işi bırakma kararı alarak Saadet Gazetesi’ni çıkarmışlardır. Ancak borca giren ve ücretsiz kalan gazeteciler Saadet’i kısa süre içerisinde yayınlamaktan vazgeçmişlerdir (Çakır ve Berzah, 2012).

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akkaya, Y. (2009b). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Matbuatta Amele Hareketleri.

Mesleğin profesyonelleşme süreci ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ilk haber ajanslarının bu dönemde oluşmasıdır. 1911 senesinde ilk yerli haber ajansı olan Osmanlı Telgraf Ajansı, 1914 senesinde Osmanlı Milli Telgraf Ajansı, 1920’de ise Türkiye-Havas-Reuter Ajansı kurulmuştur. Reuter ve Havas haber ajansları ile ilişkili olarak faaliyet gösteren bu ajanslar, haber yazma tekniklerinin oluşmasında ve yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır (Topuz, 2003: 93-94).

Milli Mücadele döneminden itibaren özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarında, basın yine devlet ile sıkı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Kimi zaman bu ilişki oldukça sert uygulamalara dönüşmüş, Takrir-i Sükûn Kanunu gibi uygulamalarla basın özgürlüğünü engelleyici girişimlerde bulunulmuştur. Dönemin toplumsal yapısı gereği basın genellikle ideolojik ve siyasal amaçları duyurmak görevini üstlenmiş, İrade-i Milliye, Hâkimiyeti Milliye, Cumhuriyet gibi dönemin gazeteleri Milli Mücadele’nin önemli basın organları olarak faaliyet göstermişlerdir (Bulut, 2009a: 65-66). Bununla birlikte Milli Mücadele döneminde haberleşme ihtiyacının artması, haberleşme faaliyetlerine verilen önemi de artırmıştır. 6 Nisan 1920’de Anadolu Ajansı kurulmuş, 23 Nisan 1920’de de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü kurulmasına karar vererek Anadolu Ajansı bu müdürlüğe bağlanmıştır. İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya gibi illere haberalma şubeleri kurulmuş, askeri telsiz istasyonlarının dinleme servisleriyle yabancı ülkelerden haberler Ankara’ya ulaştırılmıştır. Ayrıca Londra, Paris, Berlin, Viyana, Cenevre ve New York’ta haber bürolarının kurulması kararlaştırılmıştır. 1925 senesinde ise Reuters ve Havas ile bir anlaşma yapılarak haber alışverişi sağlanmaya başlanmıştır (Topuz, 2003: 139-140). Böylelikle Milli Mücadele döneminden itibaren hükümetin haberleşme faaliyetlerine yönelik ihtiyacı mesleğin gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında basındaki çalışma koşullarının bir önceki dönemle oldukça benzer olduğu görülmektedir. Basına yönelik denetim ve müdahaleler bu dönemde de devam etmiştir, Takrir-i Sükûn Kanunu⁵⁷ ile basın özgürlüğü kısıtlanmış, “bu kanunla tüm matbuat kapatılmış,

⁵⁷ 1925 senesinde Doğu illerinde Şeyh Sait ayaklanmasının çıkması üzerine, hükümet karşıtı söylemlerin önü alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış, 1929 senesine kadar hükümete geniş yetkiler verilerek muhalif basın susturulmuştur. Bu dönemde Son Telgraf, Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Aydınlık gibi birçok dergi ve gazete kapatılmıştır. Hüseyin Cahit Yalçın, Zekeriya Sertel, Cevat Şakir gibi gazeteciler İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak sürgüne gönderilmiştir (Topuz, 2003: 147-148).

gazeteciler mahkemeye verilmiştir”, böylelikle basın ve basın çalışanları yönetimden yana tavır almaya zorlanmıştır (Öke, 1994: 170; Özsever, 2004: 56). Yine bu dönemde özellikle Latin harflerine geçilmesinden dolayı basının zor zamanlar yaşaması üzerine hükümetin gazetelere finansal destek sağlaması, gazetelerin devlete olan bağımlılığını artırmıştır (Bulut, 2009a: 66). Dolayısıyla basın Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk ortaya çıktığı andan Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar mesleğin profesyonelleşmesi adına elzem olan demokratik bir ortamı bulamamıştır.

1930’lu yıllardan itibaren basındaki sahiplik ve mülkiyet yapısının yavaş yavaş dönüştüğü görülmektedir. Örneğin meslek dışı girişim olarak İş Bankası’nın parasal desteği ile 1935 senesinde Tan Gazetesi kurulmuştur. Her ne kadar bu girişim çok uzun ömürlü olmayıp gazete sonrasında gazetecilere devredilse de özellikle 1940’lı yılların sonlarından itibaren meslek dışından gazetecilik alanına geçişin öncüsü olması noktasında önem taşımaktadır. Bununla birlikte bu durumun istisnai olduğu, yine bu dönemde gazete sahiplerinin genellikle gazetecilikten yetişen kişiler olduğu belirtilmelidir. 1948 senesinde Safa Kılıçoğlu’nun Yeni Sabah Gazetesi’ni satın alması ile birlikte ilk defa meslek dışından gelen birisi gazete patronu olmuştur. Kılıçoğlu’nu Habib Edip Törehan ve Malik Yolaç gibi isimler takip etmiştir. Bu girişimler de çok uzun ömürlü olmamıştır ancak 1980’li yıllarda meslek dışından gelenlerin alanda kurdukları hâkimiyetin öncüsü olması nedeniyle oldukça önemlidir (Bulut, 2009a: 67).

Bu dönemdeki hukuki gelişmelere bakıldığında öncelikli olarak 1931 senesinde kabul edilen Matbuat Kanunu’na değinmekte fayda vardır. Bu kanunla gazete ve dergi çıkarmak için hükümete bildiri verme zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca gazete yöneticileri için yükseköğrenim zorunluluğu getirilmiş, gazete çalışanları kontrol altında tutabilme adına gazete ve dergide çalışan bütün meslek mensuplarının adlarının hükümete bildirilmesi zorunlu tutulmuştur. Vatan, Milli Mücadele, Cumhuriyet ve Devrim düşmanlığı nedeniyle hüküm giymiş olanların gazete çıkartmaları ve suç işlemeye kışkırtıcı yazılar engellenmiştir. Ülkenin genel politikasına zarar verebilecek olan yayınların bakanlar kurulu kararı ile kapatılmaları yasallaştırılmıştır. Kanunda telif hakkı ile ilgili maddeler de yer almaktadır. Buna göre bir gazete veya derginin özel haberlerinin aradan 24 saat geçmeden başka mecralarda yayınlanması yasaklanmıştır (Topuz, 2003: 158-159). Kanun birçok kez

değiştirilmiş, 1938 senesinde yapılan değişiklikle gazete ve dergi çıkarılması bankadan alınacak 1.000-5.000 liralık garanti mektubu alınması koşuluna bağlanmıştır. Dönemin şartlarında oldukça yüksek olan bu meblağ, sermayesi olmayan kesimin gazete çıkarmasının önünde büyük bir sorun teşkil etmiştir (Bulut, 2009a: 67).

Bu tür mesleğin gelişimini kısıtlayıcı ve denetleyici politikalara karşılık, gazeteciliğin profesyonelleşmesi adına önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin 1935 senesinde Türk basınının görevlerini saptamak, mesleğin ilerlemesini sağlamak amacıyla Birinci Basın Kongresi toplanmıştır (Koloğlu, 2013: 120). 28 Haziran 1938 tarihinde ise gazetecilerin çalışma koşulları ile ilgili olan ilk yasal düzenleme olan 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu kabul edilmiştir. Kanun uyarınca Türk Basın Birliği'ne üye olmayanların gazetecilik mesleğini icra edemeyecekleri karara bağlanmıştır. Gazetecilerin iş güvencesi ile ilgili ilk düzenlemeler de yine Basın Birliği Kanunu ile yapılmış, gazeteci ile işveren arasında yazılı sözleşme yapılması yasa eliyle düzenlenmiş, süresi belirsiz bırakılmış sözleşmeler için feshi ihbar süreleri belirlenmiş ve ücretli izin hakları ile tazminat ödemelerinin hukuki altyapısı oluşturulmuştur (Şakar, 2002: 26). 1946 senesinde Basın Birliği'nin lağvedilmesi üzerine 3511 sayılı kanun da yürürlükten kaldırılmış, basın çalışanları eskiden olduğu gibi Borçlar Kanunu hükümlerine tabi kılınmıştır (Çakır ve Berzah, 2012).

1940'lı yılların sonlarından itibaren Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle birlikte gazetecilik mesleği de önemli değişimlere sahne olmuştur. Bu dönemde özellikle Demokrat Parti'nin iktidara gelme aşamasında ülke geneline hâkim olan demokratikleşme süreci basın alanında da gözlenmektedir. Bu çerçevede özellikle 1952 senesinde Resmi Gazete'de yayımlanan 5953 sayılı "Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkındaki Kanun" ile gazetecilerin çalışma koşulları, işe giriş ve çıkışları, ücret, kıdem tazminatı, sosyal güvenlik gibi diğer hakları düzenlenmiştir. Fikir işçileri için ilk özel yasa olan bu kanunla gazeteci ile işveren arasında yazılı sözleşme bulunması zorunlu hale getirilmiş, gazetecilerin deneme süresi üç ay ile sınırlanmış, sözleşmenin feshi durumunda bildirim süresi düzenlenmiş, her yıl için bir aylık ücret tutarında kıdem tazminatı ödenmesi kararlaştırılmış, ücretin aybaşında peşin olarak ödenme zorunluluğu getirilmiş, normal askerlik durumunda gazetecilerin maaşlarının üçte

birini ödeme zorunluluğu getirilmiş, gazetecilerin sendika kurmalarına olanak sağlanmıştır. Bunların yanı sıra gazetecilerin mesleki faaliyetlerinden dolayı cezaevine girmeleri durumunda ücretlerini almaya devam etmeleri kararlaştırılmıştır. Diğer iş yasalarından farklı olarak da gazetecilerin başka bir işte çalışmalarına imkân sağlanmış dolayısıyla daha diğer iş kollarına göre daha esnek bir anlayış benimsenmiştir. 1954 senesinde ise gazetecilerin asgari ücretlerinin belirlenmesine yönelik bir komisyon kurulmuştur (Özsever, 2004: 36-39). Böylelikle özellikle 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de gazetecilik mesleğinin giderek kurumsallaştığı, gazetecilerin haklarının yazılı kurullarla belirlenmeye başlandığı ve hukuki yollarla koruma altına alındığı dolayısıyla gazeteciler için nispeten güvenceli çalışma şartlarının sağlandığı söylenebilir.

10 Ocak 1961 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan 212 sayılı yasa ile gazetecilerin çalışma koşullarının daha güvenceli bir hale getirildiği görülmektedir. 5953 sayılı kanunun fikir işçilerini büyük sermayeye karşı korumadığı gerekçesiyle oluşturulan 212 sayılı yasa ile gazetecilerin sözleşmelerine ücret miktarı, işin türü, gazetecinin kıdemi gibi unsurlar da eklenmiş, yeni yasayla gazetecilerin kıdem hakları mesleğe giriş tarihlerinden itibaren hesaplanmaya başlamıştır. Bunun dışında gazetecilerin ücretleri de çeşitli iyileştirmelere tabi tutulmuş, gazeteciye peşin olarak ödenen ücretin geciktirilmesi halinde yüzde beş faiz uygulanmasına, askerlik döneminde alınan ücretin gazetecinin maaşının yarı miktarına yükseltilmesine, gazetecinin ölümü halinde ailesine aylık ücretinin üç mislinden kıdem süresine kadar ücret ödenmesine, gazetecilere her sene sonunda bir aylık ücret tutarında ikramiye ödenmesine, doğum, ölüm, evlilik gibi durumlarda ücretli izin verilmesine, sekiz saatten fazla çalışma karşılığında her fazla çalışma saati için %50 zamlı ücret verilmesine karar verilmiştir. Yine bu yasayla stajyer sayısının yazı işleri kadrosunun yüzde onunu geçmemesi, ayrıca kadın gazetecilerin hamileliklerinin yedinci ayından doğumun ikinci ayının sonuna kadar izin hakkı tanınması ve bu süre içerisinde maaşının yarısı kadar ücret ödenmesi sağlanmıştır (Özsever, 2004: 40-42).

Bu dönemde mesleğin kurumsallaşması adına bahsedilmesi gereken bir diğer unsur Gazeteciler Sendikası’nın kurulmasıdır. Öncelikle 1946 senesinde İstanbul Gazeteciler Cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyet gazetecilerin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. 10 Temmuz 1952 tarihinde ise İstanbul Gazeteciler Sendikası

kurulmuştur. Bu sendika gazetecilerin güvencesiz koşullarını iyileştirme, eğitim düzeyini yükseltme amacıyla işlev görmüştür. Özellikle işsizlik durumunda gazetecilerin ücret almaları, emeklilik ücretinin belirlenmesi noktasında sendika gazetecilerin kimi kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. 1957 senesinde Türk-İş'e üye olan sendika, 1958 senesinde çeşitli illerdeki sendikaların birleşmesi ile Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu adını almıştır (Özsever, 2004: 75-84).

Yine 1940'lı yılların sonlarından itibaren gazetecilik eğitimi ile ilgili yaşanan gelişmeler mesleğin kurumsallaşmasında ve profesyonelleşmesinde önemli rol oynamıştır. Her ne kadar gazetecilik eğitiminin gerekliliği Ahmet Rasim tarafından mesleğin ilk çıktığı yıllarda ortaya atılsa da bu konudaki girişimlerin ortaya çıkması 1940'lı yılların sonlarına rastlamaktadır. 1948 senesinde İstanbul Özel Gazetecilik Okulu açılmış, sonrasında ise 1949 senesinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü, 1965 senesinde ise Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu kurulmuştur (Altun, 1995: 105-107).

Gazetecilerin çalışma şartlarında yapılan bu iyileştirmelerin bu denli geç tarihe denk düşmesini Gökçek Karaca (2000: 61-62) mesleğin uzun bir dönem profesyonelleşememesine, mesleki bağımsızlığın elde edilmesinin gecikmesine bağlamaktadır. Gazete işletmelerinin çalışanlarına yeterli ücreti ödeyememesi bu nedenle mesleğin başlıca geçim kaynağı olarak icra edilememesi, ülke genelinde okuryazarlık oranının düşük olması ve gazetecilik mesleğinin buna bağlı olarak gerekli gelişimi gösterememesi mesleğin profesyonelleşememesinde önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Alemdar ve Uzun'un (2019: 10-11) da belirttiği gibi "herkesin gazeteci olması durumu" Batı'da teknolojinin etkisi ile kendisini gösterirken, Türkiye'de gazetecilik mesleğinin başlangıcından itibaren herkes gazetecilik yapabilir. Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi, daha önce de belirtildiği gibi gazetecilik mesleğini icra etmek için herhangi bir eğitim koşulu aranmamasıdır. Bunun dışında gazetecilerin çalışma ilişkilerindeki düzenlemeler de bu durumun süregitmesindeki önemli bir etkidir. Yapılan hukuki düzenlemelerde hem gazetecilik faaliyeti geçimini sürdürmesine yetecek bir gelir etmeden de sürdürülebilir hem de gazetecilerin başka işlerde de faaliyet göstermelerinin önü açık bırakılarak esnek bir düzenleme geçerli kılınmıştır (Şuğle, 2001: 97).

Çok partili yaşama geçişle birlikte hem gazetecilerin çalışma koşullarında iyileşmeler görülmüş hem de mesleğin gelişiminde önemli atılımlar sergilenmiştir. DP iktidarının ilk yıllarında basın ile hükümet arasında kuvvetli bir ilişki kurulmuş, hükümetin gazeteler üzerindeki denetimi nispeten azaltılmış, sansür ve hapis cezaları geçici bir süre rafa kaldırılmıştır (Topuz, 2003: 193). Kısa süren bu yakın ilişki döneminin ardından hükümet ile basının arası açılmış, çeşitli yasalarla⁵⁸ basın tekrar denetim altına alınmıştır. CHP döneminde olduğu gibi bu dönemde de hükümet yakın olduğu basın kuruluşlarına özellikle maddi bağlamda destek verirken hükümeti eleştiren kuruluşlar üzerindeki denetim de gün geçtikçe artırılmıştır. Özellikle resmi ilanlar, kâğıt, makine ve malzeme tahsisinde hükümetin kimi gazetelere sağladığı destek, gazeteler arasındaki rekabeti de artırmıştır (Koloğlu, 2013: 124-125).

Hürriyet, Milliyet gibi yüksek tirajlı gazetelerin belirişi ile birlikte hükümet ile yakın ilişkilere sahip olan “besleme basın” dönemi yerini “bağımsız” yayın organlarına bırakmıştır. Bu değişim fikir gazeteciliğinden kitle gazeteciliğine geçişi de kapsamaktadır. 1950’li yıllar ile beraber ekonomik hayattaki devlet egemenliği yerini yavaş yavaş özel sektörün girişimlerine bırakmış ve bu durum Türkiye’de basın hayatını da ciddi bir biçimde etkilemiştir. Gazetelerin belli bir siyasi ya da kültürel görüşün yaygınlaşmasının araçları olarak değil, ticari kazancın araçları olarak tanımlanması beraberinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşma şartını getirmiş ve böylece kitle basınına geçiş sağlanmıştır (Şenyapılı, 1971: 112). Bu durumun yanı sıra modern baskı teknikleri, daha fazla reklam, sansasyonel habercilik anlayışı, daha fazla fotoğraf ve röportajın kullanıldığı kitle gazeteciliği ile gazetelerin tirajlarında da yoğun bir artış yaşanmıştır (Adaklı, 2006: 113-114). Bu dönemde özellikle karayolu ulaşımının gelişmesi ile birlikte gazetelerin dağıtım ağı genişlemiştir. Yine bu dönemde tipo baskıdan ofset baskıya geçilmiş, böylelikle gazeteler yeni bir görünüme kavuşmuşlardır. Ülke genelinde gazete okurlarının artması⁵⁹ ile birlikte de gazeteler arasındaki rekabet artmış, bu durum ise reklam ve gazeteler arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir (Gökçek Karaca, 2000: 64). 1948 senesinde Hürriyet, 1950 senesinde ise Milliyet gazetelerinin yayın hayatına başlamalarıyla birlikte gazetecilik

⁵⁸ Örneğin “Neşir yoluyla veya radyo ile işlenecek bazı cürümler hakkında kanun tasarısı” ile savcılara gazetecilere karşı direkt kovuşturma açma hakkı tanınmış, namus, şeref ve haysiyete hakarete bulunan gazetecilere 6 aydan 3 yıla kadar hapis veya 1000 liradan 10.000 liraya kadar para cezası getirilmiştir, gazetecilere ispat hakkı tanınmamıştır (Topuz, 2003: 196)

⁵⁹ 1946’da bin kişiden 5,2 kişi gazete okuruyken, 1955 senesinde bu sayı 28’e çıkmıştır (Koloğlu, 2012: 125), 1965 senesinde ise bu sayı 34 olmuştur (Adaklı, 2006: 115).

mesleğinin pratiklerinde de kimi değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin Hürriyet Gazetesi modern baskı tekniklerini kullanmaya başlamış bu nedenle iyi bir fotoğraf ekibi kurmuştur. Bunun yanı sıra röportaj fıkra, tefrika gibi türlere de sıklıkla yer verilerek gazetenin tirajları artırılmaya çalışılmıştır. İlk sene 30 bin olan tirajı, 1951 senesinde 100 bine ulaşmıştır. 1969 senesinde ise bu sayı 1 milyona ulaşmıştır. Yurtdışına muhabir gönderme yoluna da giden gazete bu dönemden itibaren popüler gazeteciliğin öncüsü olmuştur (Topuz, 2003: 186-187).

Genel olarak bu dönemin habercilik anlayışına bakıldığında başyazıya dayanan gazetecilik anlayışının yerini daha çok habere ve resme dayalı bir anlayışa bıraktığı dolayısıyla haber unsurunun etkisini artırdığı görülmektedir. Ayrıca spor ve magazin sayfalarının ağırlık kazanmaya başlaması da yine bu döneme rastlamaktadır. Özellikle DP döneminde karayollarının gelişimi ile gazeteler erken baskı yapmaya başlamış, akşam saatlerinde yapılan baskılar tren veya otobüslerle Anadolu'ya gönderilmiş, 1958 senesinden itibaren ise akşamdan matris yollama yöntemiyle gazeteler Ankara'da da basılmaya başlanmıştır. Böylelikle okuyuculara daha hızlı gazete ulaştırılmaya başlanmış, ancak bu durum idari kadroyu yazı işlerinin önüne geçirmiş, haber kesme saatini idari kadro belirler hale gelmiştir (Koloğlu, 2013: 125-127). Bu durumun gazetecilere yönelik en önemli etkisi ise muhabirlerin etkinliklerine yazı işleri kadrosundan ziyade idari kadroların karar vermeye başlaması olmuştur. Böylelikle gelecekte daha baskın bir hale gelecek olan editoryal bağımsızlık sorunu bu dönemden itibaren şekillenmeye başlamıştır.

Tirajların yükselmesi ile birlikte daha karlı bir görünüm sergileyen gazetecilik alanı sektör dışından yatırımlara daha açık hale gelmiştir. Bu çerçevede Hürriyet ve Milliyet gibi kitle haberciliği anlayışı güden gazetele, gerek modern basım teknikleri kullanmaları gerekse uzmanlaşmış habercilik anlayışları ile basının endüstriyellesmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak tirajlarda yaşanan artış gazetelerin maliyetini karşılama noktasında oldukça yetersiz kalmış, modern baskı tekniklerinin kullanımı mali anlamda gazeteleri zora sokmuştur. Bu nedenle reklamlara ve özel ilanlara olan bağımlılık artmıştır⁶⁰. Gazetelerin reklamlara ve özel ilanlara ayırdığı sayfalarda artış yaşanmış bununla birlikte geriye kalan sayfalarda da çok maliyetli olmayan ancak satışların artmasına katkıda bulunacak nitelikte içerikler

⁶⁰ Örneğin 20. yüzyılın başında gazetelerde yer alan reklamlar ortalama %19 iken, 1971 senesinde bu oran Hürriyet'te %54, Milliyet'te %36,5, Cumhuriyet'te %32 oranına ulaşmıştır (Şenyapılı, 1971: 83).

daha sık kullanılmaya başlanmıştır (Bulut, 2009a: 69). Böylelikle haber içeriğinin magazinelleşmesinin 1960'lı yıllardan itibaren başladığı söylenebilir. Bunun yanı sıra promosyon gibi çeşitli satış stratejileri de düzenlenmeye başlanmıştır.

İçerikte yaşanan magazinelleşmenin yanı sıra reklam ve özel ilanlara olan bağımlılık basın ile özel sermaye arasında bir yakınlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi ilk olarak 40'lı yılların sonlarında başlayan ancak uzun süreli varlık göstermeyen sektör dışından kişilerin gazete sahiplikleri, 1970'li yıllardan itibaren artış göstermiştir. Ayrıca yapılan sermaye yatırımlarıyla çeşitli basın kuruluşları ülkenin en güçlü firmaları arasına yerleşmiştir. Örneğin 1975 yılı sonunda Türkiye'nin en büyük 100 firması arasında iki büyük basın kuruluşu da yer almıştır. (Ekzen, 1999: 90). Bunun yanı sıra yatay tekelleşmeler de yine 1960'lı yıllardan itibaren önem kazanmış, Hür Dağıtım, Gameda gibi dağıtım firmalarının kurulmasıyla birlikte gazetecilik daha endüstriyel bir yapıya bürünmüştür. Bu dağıtım şirketlerinin yanı sıra çeşitli yayınevleri de kurularak yatay tekelleşmede artış yaşanmıştır (Bulut, 2009a: 71).

Basında yaşanan bu şirketleşme ve ticarileşme eğilimi idari ve editoryal süreçler arasında da önemli bir ayrışma yaratmış, özellikle reklamların ticari etkisi editoryal bağımsızlığı zedeler hale gelmiştir. Baş editör, editör ve yazarların bir kısmı şirketlerin yönetim kurullarına alınmaya başlanmış, bunun karşılığında gazetelerden küçük hisseler elde etmişlerdir. Bu durumun alana yönelik en önemli etkisi ise “medya aristokrasisi”nin oluşumu olmuştur. Zamanla bu medya aristokrasisi şirket çıkarlarını gözetmeye başlamış, özellikle gazetelerin üretim sürecinde yer alan muhabirler ile bu kesim arasında önemli ayrışmalar meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra gazetecilik pratikleri bağlamında uzmanlaşma ve işbölümünde de artış yaşanmış, muhabirler kendi içinde uzmanlaşmaya başlamıştır (Kaderoğlu Bulut, 2019: 114-118).

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde Türkiye’de gazetecilik mesleğinin 1980 senesine kadar olan döneminin mesleğin kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi ekseninde oldukça önemli olduğu söylenebilir. Yurtdışındaki diğer örneklerle karşılaştıkça, ülkede mesleğin bir ihtiyaçtan ziyade Batılılaşma adına bir gereklilik olarak ortaya çıkması, ilk olarak mesleği icra eden kesimin gazeteciliği bir faaliyet olarak yürüterek genelde geçimlerini memuriyet gibi görevlerden elde etmeleri,

okuryazarlık oranlarının düşük olması sebebiyle gazetelere olan talebin yeterli düzeyde olmaması gibi unsurlar sebebiyle gazeteciliğin profesyonel bir meslek haline gelmesi oldukça uzun sürmüştür. Bu bağlamda gazetecilerin özellikle 1950’li yıllara gelene dek yeterli ücret alamamaları, sözleşmesiz çalışmaları, örgütlenememeleri mesleğin geç kurumsallaşması ve profesyonelleşmesi ile bağlantılıdır.

1950’li yıllardan itibaren gerek hukuki yollarla çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi gerekse sendika, dernek ve birlikler vasıtasıyla gazetecilerin örgütlenmeye başlamaları çeşitli hak kazanımları elde etmelerini sağlamıştır. Asgari düzeyde ücret, askerlik, doğum, mahkumiyet gibi durumlarda ücret alma, haftalık ve senelik izin, kıdem tazminatı ve benzeri hakların elde edilmesi ile özellikle 1950 ile 1970 arasındaki dönemin Türkiye’de gazetecilik mesleğinin güvenceli bir profil çizdiği dönem olduğu söylenebilir. Ancak mesleğin profesyonelleşmeye başlaması sadece gazetecilerin çeşitli kazanımlar elde etmesini sağlamamıştır, bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi uzmanlaşmanın artması, idari ve editoryal kadroların arasında ayrışma başlaması, tekelleşme ve yoğunlaşma süreci, mesleğin holdingleşmesi de bu süreçle birlikte başlamış dolayısıyla gazetecilerin güvenceli durumları özellikle 1980’li yıllardan itibaren yerini güvencesizliğe bırakmıştır.

3.2.2. 1980 Sonrası Dönemde Türkiye’de Gazetecilik ve Güvencesizleşme

1980’li yıllar dünyada olduğu gibi Türkiye’de de neoliberal politikaların yerleşiklik kazanmaya başladığı bir dönemdir. Bu neoliberal politikalarla birlikte özelleşme, tekelleşme, holdingleşme ve benzeri unsurlar ön plana çıkmış, bireyselleşmeye yönelik politikalar artış göstermiş, birinci bölümde de açıklandığı gibi esnekleşme politikaları ile çalışma ilişkileri önemli bir dönüşüm geçirmiştir⁶¹. Gazetecilik mesleği de bu dönüşümden etkilenen ilksel mesleklerden birisidir. Bu ilk olma durumunun en önemli nedeni de 1950’li yıllardan itibaren mesleğin ticarileşme ve deregülasyonlara açık hale gelmesi, rekabet koşulları içerisinde varlığını sürdürebilme adına reklamlara ve özel ilanlara kısacası sermayeye daha bağımlı olması, yapısı gereği esnek çalışma biçimlerini daha kolay benimseyebilmesidir.

⁶¹24 Ocak 1980 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı müsteşar vekili Turgut Özal’ın etkisi ile hazırlanan İstikrar Kararları açıklanmış, Türkiye ekonomisi liberal bir yöne evrilmiştir. Bu dönemden itibaren ithal ikameci model terk edilerek, ihracata yönelinmiş; emek maliyetlerinin düşürülmesi yoluna gidilmiştir (Adaklı ve Aydoğan, 2018)

Bu değişimin önemli tetikleyicilerinden birisi serbest piyasa koşulları eşliğinde ABD gazeteciliğinin yükselişe geçmesidir. Kıta Avrupa’sından farklı olarak ABD, “emeğin örgütlü olmadığı, gazetecilerin iş güvencesinin bulunmadığı, herkesin yeteneklerine göre iş bulduğu ve emeğine ihtiyaç duyulduğu sürece çalıştığı” bir gazetecilik anlayışını benimsemiştir. Dolayısıyla bu anlayış içerisinde tek belirleyici olan unsur piyasa koşullarıdır (Alemdar ve Uzun, 2019: 212-213). Bu anlayış doğrultusunda özelleştirmeler, holdingleşmeler, tekelleşmeler meşrulaştırılmakta, kendi tasarrufu çerçevesinde gazete çıkarmanın imkânsızlığı ise zaten olması gereken bir durum olarak ele alınmaktadır. Dünya ekonomisinin bu neoliberalleşme çizgisine evrilmesi, küreselleşme sürecinin dışında kalamayan birçok ülkenin bu değişim koşullarına uymasını zorunlu hale getirmiştir.

Türkiye’de gazetecilik mesleğinin geçirdiği bu dönüşümü daha önce de bahsedildiği gibi Adaklı (2006: 11-13) “zanaat benzeri” üretim ilişkilerinden “fabrika benzeri” üretim ilişkilerine geçiş olarak adlandırmaktadır. “Basın”dan “medya”ya dönüşüm 1980’li yıllardan itibaren görünürlüğünü artırmıştır. Bu dönemden itibaren basın yeniden yapılanma sürecine girmiş, farklı sektörlerle bütünleşmiş, sektör dışından gelen kişiler gazete patronları olmaya başlamış dolayısıyla gazeteci patronlar dönemi sona ermiştir. Bir önceki bölümde de ele alındığı gibi bu geçişkenliğin ilk emareleri 1940’lı yılların sonlarından itibaren ara sıra kendisini gösterse de hem devlet politikalarının 24 Ocak Kararları ile birlikte özelleşme politikalarına daha yakın bir tavır alması hem de dönemin politikasının bireysel oluşumları desteklemesi nedeniyle 1980’li yıllardan itibaren basının medyaya dönüşümünün önünde herhangi bir engel kalmamıştır.

Türkiye’de gazeteciliğin yapısına bakıldığında 1980 öncesinde siyasi ve sosyal etkenlerin ön planda olduğu, bu dönemden itibaren ise ekonomik unsurların belirleyiciliğinin arttığını vurgulamak, 1980 sonrası yaşanan değişimi anlama noktasında önem taşımaktadır. 24 Ocak kararlarının uygulanmasıyla birlikte önceleri devletin sübvans ettiği kâğıt fiyatları 9 liradan 41 liraya yükseltilmiştir. Kâğıt fiyatlarındaki bu ani yükselişin basına dönük etkisi ise ani para sıkıntısının baş göstermesidir. Cumhuriyet Gazetesi gibi oldukça sınırlı bir kesim bu gelişmelere direnme yoluna gidebilirken belli bir sermaye ve reklam geliri desteği sağlayan kuruluşlar ayakta kalabilmiş, kişisel tasarruflarla gazete çıkartabilmek imkânsız hale

gelmiştir. Basın İlan Kurumu'nun dağıttığı resmi ilan ve reklamlardan elde edilen gelirlerin yeterli olmaması, özel reklamlara olan bağımlılığı artırmıştır. Dolayısıyla 1980 senesinden sonra her sene düzenli olarak reklama harcanan miktarlarda önemli bir artış yaşanmıştır⁶² (Koloğlu, 2013: 142-143). Yeni teknolojilerin getirdiği mali yükler, tekelleşmiş dağıtım organizasyonlarının küçük işletmeler karşısındaki yıkıcı gücü ve işletme masraflarının her geçen gün büyümesi, gazetelerin büyük sermayeler elinde toplanmasına yol açmıştır (Kavaklı, 2005: 247). Dolayısıyla medya ölçekleri büyümüş, gazetecilikte işletme mantığı kurumsallaşmış, buna bağlı olarak da gazetecilik pratikleri yeniden düzenlenmiştir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 123).

Ülke genelinde neoliberal politikaların etkisini artırması sadece emek süreçlerinde değil, genel olarak siyasal düzlemde de etkili olmuş, bu dönemden itibaren özellikle rejimi olumsuz yönde etkileyecek her türden hareket üzerinde denetim artırılmıştır. Bu durumun gazetecilik alanına yönelik en önemli etkisi, sansürün kurumsallaşması olmuştur. 1982 senesinde çıkarılan Basın Yasası ile ifade özgürlüğüne önemli kısıtlamalar getirilmiş, yurt dışında basılan yayınların ülkeye getirilmesi yasaklanmış, suç dayandırma durumunda belli yayınların dağıtımının engellenmesinin, bu yayınların toplatılmasının hatta malzemelere, alet ve edevata el konulmasının önü açılmıştır. “Milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı” durumlarda ise yazının yayınlandığı kuruluşun 1 aya kadar kapatılabileceği hükmü getirilmiştir. Yine 1986 senesinde ANAP hükümeti tarafından yenilenen 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile yayınların toplatılması, yasaklanması mümkün kılınmıştır (Adaklı ve Aydoğan, 2018). Dolayısıyla mesleğin güvencesizleşmesi hem ekonomik hem de siyasi yollardan garanti altına alınmıştır.

12 Eylül 1980 darbesinin neticesinde baskı unsurlarının ve sansürün artması ile ülke genelinde yaygınlaşan apolitikleşme durumu da gazetelerin siyasi rollerini gevşetmelerine sebep olmuştur. Darbe sonrasında hükümet fikir gazeteciliğinin yerini bulvar gazeteciliğine bırakmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde birçok yasal kısıtlama getirilmiş, ağır sansür cezaları uygulanmış, bu cezalar kimi zaman yayın organlarının kapatılmasına kadar gitmiştir. Yaşanan bu süreç basın

⁶² 1985-1989 arasındaki toplam reklam harcamalarının onda birini basının harcadığı görülmektedir. Bunun için toplam 102 milyar lira reklamlara harcanmış, harcanan paranın 5,7'si gelir olarak sağlanmıştır. Bu gelirin de yaklaşık dörtte biri Hürriyet Gazetesi'ne, %12.5 Sabah, %10 Yeni Asır, %9 Günaydın, %7 Milliyet, %5.5 Cumhuriyet Gazetelerine dağıtılmıştır (Koloğlu, 2013: 143).

alışanlarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Özellikle gazetecilerin de ağır cezalara çarptırılmaları, yayın organlarının üretilen içeriklerden dolayı yüksek para cezalarına çarptırılmaları, içeriğın kalitesizleşmesinde büyük rol oynamıştır (Büyükbaykal ve Büyükbaykal, 2007).

1970’li yıllardan itibaren yukarıda da belirtildiğı gibi basındaki sahiplik yapısı değışmeye başlamış, gazete sahibi patronların yerine sektör dışında büyük yatırımları olan patronlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu yapısal değışimin öncüsü ise 1979 senesinde Milliyet Gazetesi’nin hissedarı olan Aydın Doğın olmuştur. 1980 senesinde Doğın’ın Milliyet Gazetesi’nin tek sahibi olması, sonrasındaysa Hürriyet Gazetesi’ni satın alması, Mehmet Ali Yılmaz’ın Güneş, Din Bilgin’in ise Sabah gazetelerini satın almalarıyla birlikte basın-yayın alanının holdingleşme süreci hız kazanmıştır (Adaklı, 2010). Böylelikle hem basın dışından kişilerin alana yatırım yaptıkları hem de basın ile birlikte basın dışı alanlara da yatırımın başladığı bütünleşik bir yapı kendini göstermiştir. Gazete ve dergilerin yanı sıra kitap, müzik, sinema gibi medya içerisindeki, ayrıca finans, sanayi, ticaret, inşaat gibi medya dışındaki alanlar “yeni” medya sahiplerinin yoğınlaştıkları alanlar olarak öne çıkmıştır (Bulut, 2009b: 75-76).

1990’lı yıllardan itibaren özel televizyon kanallarının yaygınlık göstermesi ile birlikte gazeteler önemli bir gelir kaybına uğramıştır. Hem zel kanalların ortaya çıkışı hem de basındaki sahiplik yapısı ile ilgili yaşanan bu değışi gazetecilik pratiklerine de yansımış, gazeteler zorlu rekabet koşulları içerisinde tirajlarını yüksek tutarak ayakta kalabilmek adına yayın politikalarında değışikliğı gitmişlerdir. Bu bağlamda öncelikle gazeteler ticarileştirilmiş, promosyon uygulamaları artırılmıştır. Bu ticarileşme, habere ayrılan bütçenin kısılarak, içeriğın boşaltılması, magazinelleştirilmesi vasıtasıyla sağlanmıştır. Gazete tirajlarının artırılması için kitle gazeteciliğıne yönelinmiş, gazetelerdeki görsel oranları artırılmış ve haber dili basitleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, “infotainment” olarak da adlandırılan haber dilinin eğlenceyi içerecek şekilde düzenlenmesi anlayışı yaygınlaşmıştır. Satışları artırma adına lotarya, çekiliş, yarışma ve promosyon uygulamaları da bu dönemden itibaren sıklıkla uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle promosyon ürünlerinin

haberlin önüne geçtiğı bir dönem başlamıştır⁶³ (Koçer, 2002: 37). 1990'lı yıllar genelinde Türkiye'nin içine girdiğı ekonomik kriz, medya sektörünü de etkilemiş, her ne kadar promosyon, lotarya gibi yöntemlerle satışlarını ve gelirini artırmaya çalışsalar da sektör bir müddet sonra gelir kayıpları ile karşılaşmıştır. Kendi aralarında centilmenlik anlaşması yapma yoluna giden gazeteleri bu antlaşmanın bozulması üzerine mali yapılarını düzeltme adına gazeteci çıkarma yoluna gitmişler, promosyon savaşları ise kaldığı yerden devam etmiştir (Bayram, 2013).

Sektörün yaşadığı bu gelir kaybı alan dışından sermaye sahiplerinin ekonomisi giderek kötüleşen gazeteleri ve diğer medya organlarını satın almasını kolaylaştırmıştır. Her ne kadar medya alanı bu girişimciler için fazla karlı bir alan olmasa da bu yayın organlarının siyasal ve toplumsal baskı aygıtı olarak kullanılabileceğı, prestij sağlayabileceğı gerçeğı girişimcilerin alanda güçlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan itibaren gazeteci patronların yerine girişimci patronların geçtiğı yeni bir dönem başlamış, çapraz tekelleşmeler ile büyük holdingler medya sektörünü ele geçirmişlerdir. Batılı ülkelerde bu holdingleşme daha çok medyanın yan sektörleri ile birlikte yaşanırken Türkiye'de inşaat, finans, bankacılık gibi çok farklı sektörlerin hâkimiyeti başlamıştır (Demir, 2007: 197; Bayram, 2013).

Alandaki tekelleşme sürecinin seyrine bakıldığında öncelikle Aydın Doğan'ın Milliyet Gazetesi'nin kısmi hissesini satın almasıyla başlayan gidişatın ilerleyen yıllarda giderek daha sınırlı bir çerçeve içerisinde sıkıştığı söylenebilir. Cem Uzan, Dinç Bilgin, Ayhan Şahenk, Mehmet Emin Karamahmet gibi isimlerin alana giriş yapmalarıyla birlikte özellikle 1990'lar ve 2000'li yılların başları itibariyle Doğan Grubu, Çalık Grubu, Turkuvaz Grubu, Uzan Grubu, Doğuş Grubu, İhlas Grubu, Çukurova Grubu⁶⁴ alanda hâkimiyet sağlamışlardır. Bu gruplar tiraj ve reklam gelirlerinden ziyade basın dışındaki yatırımları üzerinden kazanç sağlamaktadır. Çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren bu holdinglerin yanı sıra, küçük oluşumlardan da

⁶³ Daha fazla okuyucu çekerek gelirleri artırmak adına uygulanan "lotarya ya da kupon gazeteciliğı", kısa bir süre içerisinde oldukça yıkıcı bir hal almıştır. Ansiklopedi dağıtmakla başlayan süreç televizyondan otomobil dağıtmaya kadar ilerlemiş, bunun neticesinde hem gazetelerin okuyucu kitlesi sadece dağıtılan ürünle ilgilenen "yüzer-gezer" bir kitleye dönüşmüş hem de bu koşullara uyum sağlayacak sermayesi olmayan gazeteler piyasadan silinmeye başlamıştır (Koloğlu, 2013: 144-145).

⁶⁴ Türk basınında holdingleşme ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Adaklı, 2006; Bulunmaz, 2011; Topuz, 2003: 327-347.

bahsetmek mümkündür⁶⁵. Yine 1990'lı yıllardan itibaren çok uluslu şirketler de Türkiye basınında etkili hale gelmişler, çeşitli ortaklıklarla güç kazanmışlardır⁶⁶. Basındaki tekelleşme ve yoğunlaşma süreci, dağıtım alanında da etkili olmuş, bu alanda yaşanan tekelleşme ile birlikte yeni yayınların pazara girişi oldukça zorlaşmıştır (Alemdar ve Uzun, 2019: 148).

2000'li yıllardan itibaren medya sektöründeki tekelleşme sürecinin daha sert etkilere sebep olduğu görülmektedir. Yatay, dikey ve çapraz tekelleşmelerle 90'lı yıllardan itibaren giderek güçlenen medya endüstrisi, 2001 senesinde meydana gelen ekonomik krizden olumsuz etkilenmiş, özellikle reklam gelirlerinin düşmesi ile birlikte kimi gruplar piyasadan silinirken, bazıları ise Tasarruf ve Mevduat Fonu'na (TMSF) devredilmiştir⁶⁷. 2002 sonrasında TMSF'nin elindeki medya kuruluşlarını satışa çıkarması ile birlikte hem yabancı kuruluşların alana olan ilgisi artmış hem de piyasadaki mevcut kuruluşların sayısında azalma olmuştur (Sözeri ve Güney, 2011: 15). Yine 2000'li yıllardan itibaren medyadaki mülkiyet sınırlamalarını kaldırmak üzere yapılan girişimler neticesinde 2011 senesinde önemli bir adım atılmış ve yabancı sermayenin medya sektöründe sadece %25 oranında mülkiyet sahibi olabileceği yasası değiştirilerek yabancı sermayenin mülkiyet sahibi olabilmeleri kolaylaştırılmıştır (Eres ve Yüksel, 2018)

1980'li yıllardan itibaren telekomünikasyon hizmetlerine yönelik yerli ve yabancı özel sektör yatırımları olan yatırımları da medya sektörünün geleceğinde önemli rol oynamıştır. Telekomünikasyon alanının özelleştirilmesi, kamu sektöründe enformatik kullanımının yaygınlaşması ve altyapının sayısallaştırılması, sunulan hizmetlerin çeşitlenmesinde oldukça etkili olmuştur (Başaran, 2010: 237). Bu gelişmeler neticesinde medya sektöründeki mecraların da çeşitlendiği görülmektedir. Bununla birlikte alanda yaşanan bu genişleme gazetecilere kimi kolaylıklar sağlarken (haber kaynağının artışı, daha hızlı hareket edebilme, mobilite vs.) temelde geleneksel yazılı basın olsun, internet mecraları olsun sermaye sahiplerinin değişmemesi, gazetecilerin gündelik çalışma sorunlarına, çalışma yoğunluğunun

⁶⁵ Cumhuriyet Gazetesi, Vatan Gazetesi, ANKA Ajansı vs (Ayrıntılı bilgi için bkz. Adaklı, 2006: 203)

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selda Bulut, Medyada Çokuluslu Şirket Egemenliğine Doğru Evrilme: Rupert Murdoch ve Fox Tv, 2009.

⁶⁷ 2001 krizini büyük kayıp yaşamadan atlatan Aydın Doğan, Ayhan Şahenk, Mehmet Emin Karamehmet ve Turgay Ciner, piyasadaki egemen rollerini sürdürmüşlerdir (Adaklı ve Aydoğan, 2018)

artması, emeğin görünmezleşmesi, vasıfsızlaşma gibi yenilerini eklemiştir. Geleneksel medya ile karşılaştırıldığında pazara giriş maliyetinin düşük olması ve teknolojik yöndeşmenin yaratacağı ekonomik kazanım gibi motivasyonlarla Doğuş, Çukurova, Doğan gibi gruplar internet erişimine ve içeriğine yatırım yapmışlardır (Adaklı ve Aydoğan, 2018).

TMSF aracılığıyla medyadaki sahiplik yapılarının iktidar lehine düzenlenmesi, yabancı sermaye ile girilen ortaklıklar ve 1990'lı yılların sonlarında oldukça güçlü olan sermaye sahiplerinin piyasadan çekilmeleri üzerine medya sektöründeki roller de yeniden düzenlenmiş, “yandaş medya”, “havuz medyası” olarak da nitelendirilen hükümet yanlısı medya daha belirgin bir hal almıştır (Eres ve Yüksel, 2018). Özellikle Doğan Grubu ile hükümet arasındaki sürtüşmelerin 2018 sensinde nihayete ermesi ve Doğan Grubu’nun Demirören Grubu’na devredilmesi ile birlikte ana akım medyanın çeperi daha da daralmıştır. Her ne kadar alternatif mecralarda Bianet, Duvar vb. örnekler ortaya çıksa da günümüz itibarıyla yazılı basın Demirören, Ciner, Doğuş, Turkuaz, Albayrak gruplarının egemenliğindedir⁶⁸. Medya sermayedarlarının çapraz tekelleşme durumları ise ekte (Bkz. EK-1) yer almaktadır.

Holdingleşmenin eşliğinde geleneksel gazetecilik değerleri, kendilerini büyük sermayeye ve kârın maksimizasyonuna adanmış üst düzey yöneticiler tarafından yenileri ile değiştirilmiştir. Bu yeni dönemde hem medya alanındaki istihdam politikaları hem de haber ve editoryal tercihler keskin bir dönüşüm yaşamıştır. Farklı gazete ve dergiler, farklı kitlelere ‘uygun’ ürün farklılaştırma stratejisi yürütmüştür (Adaklı, 2009). Basında yaşanan bu ticarileşmenin gazete içeriklerine yansımaları, siyasetten uzaklaşma ve bireyci bir habercilik anlayışının gelişmesi olmuştur. Yaşam tarzı, yeme içme kültürü, müzik, eğlence, seyahat, otomotiv gibi çeşitli konuların gazete içerisinde kapladığı yer önemli ölçüde artmıştır (Taş, 2011: 178). Basında yaşanan ve gazetelerin içeriğine de yansıyan bu dönüşümün yönetim anlayışını da değiştirdiği belirtilmelidir. Alanın giderek ticarileşmesi mesleğin toplumsal işlevlerinin törpülenmesine, piyasa değeri anlayışının yükselmesine sebep olmuştur. Böylelikle bu dönemden itibaren mesleki profesyonelliğin toplumsal işlevlerinden ziyade piyasa değeri ve işletmecilik esasına göre yeniden düzenlendiği söylenebilir. Gazeteciliğin toplumun demokratikleşmesine katkı sağlama işlevi profesyonel

⁶⁸ 2002 sonrası Türkiye medya mülkiyet yapısındaki değişiklikler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eres ve Yüksel, 2018

anlayış içerisinde ikincil konuma düşmüş, medya şirketlerinin/holdinglerinin ticari devamlılığını sağlamak bağlamında sermayedarlar arasındaki rekabeti ve yıkıcılığı meşrulaştıran yeni bir profesyonellik anlayışı ön plana çıkmıştır (Taş, 2011: 179). Bu yeni profesyonellik anlayışıyla birlikte tanıtım, reklam ve haber arasındaki ayırım da giderek bulanıklaşmıştır (Habermas, 2017: 315).

Alandaki tekelleşme ve holdingleşme neticesinde, gazetecilerin çalışma koşullarının güvencesizleşmesi, özellikle işsizliğin artışı ve örgütsüzleşme neticesinde sosyal haklardaki gerileme neticesinde Özsever'in (2004: 149) de belirttiği gibi “piyasaya uygun gazeteci istihdamı” gündeme gelmiştir. Yeni dönemdeki gazeteci profili ise çalıştığı kurumun ticari çıkarlarını kollayan, siyasi iktidarla ve diğer çıkar gruplarıyla çalıştığı kurumun ilişkisini gözetten, magazinel tavrı benimseyen anlayışa sahiptir. Özellikle 2000 sonrasında sistematik işsizliğin artışı neticesinde gazeteciler benimsemedikleri halde çalıştıkları kurumun haber anlayışına uygun hareket eden kişiler haline gelmiş, bu duruma uyum sağlayamayanlar ise yavaş yavaş tasfiye edilmişlerdir. Sönmez de (2007) üç döneme ayırdığı Türkiye gazetecilik tarihinde gazete döneminde gelirin çoğunlukla gazete satışlarından elde edildiğini ve çalışanlar arasındaki hiyerarşik yapılanmanın tek basamaklı olduğunu vurgular. Medya endüstrisi döneminde yeni teknolojilerle baskı ve tirajların arttığını, reklam gelirlerinin maliyeti karşılayan ana kalem olarak öne çıktığını, yaşanan büyümeyle birlikte ise işletme içinde iş bölümünün ve kademelenmenin arttığını söylemektedir. Medya endüstrili kompleksler döneminde ise medya ve medya dışı alanlar arasında bütünleşmiş bir yapı oluştuğunu, sektör dışından yapılan yatırımlar neticesinde gazetelerin cirosunun büyüdüğünü ve reklam harcamalarının hızlandığını, buna mukabil uzman gazeteci ve yorumcuların yerine vasıfsız, itaatkar ve reklam gelirini artırmaya yardımcı çalışan profilinin yükselişe geçtiğini belirtmektedir.

Türkiye’de alanda yaşanan değişimlerin gazetecilere yönelik bir diğer etkisi mesleki saygınlığın yitimi olmuştur. Alanın ticarileşmesi neticesinde toplumsal işlevlerinin geri planda kalması, hem gazetecilik mesleğine yönelik değersizleşmeyi tetiklemiş hem de gazetecilerin kendi üretim süreçlerinde daha pasif hale gelmelerine yol açarak mesleki ideallerin yitimine neden olmuştur (Kaderoğlu Bulut, 2019: 44-45). Mesleğin saygınlığını yitirmesi, gazetecilerin ürettikleri içerik üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmeleri, standartlaşma ve rutinleşmenin artması mesleğin

profesyonelleşmemesine yol açmış, özellikle çalışma ilişkilerinde güvencesizleşmenin artması neticesinde işsizliğin artması, ücretlerin bireysel bazda belirlenmesi, gelecek kaygısı gibi etmenlerin yükselişi gazetecileri proleter konumuna sürüklemiştir.

Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer olgu da her ne kadar medya organları, kanalları çeşitlense de tekelleşme ve yoğunlaşma neticesinde üretilen içeriklerin giderek “aynılaşması”dır (Alemdar ve Uzun, 2019: 240-241). Medya sektöründe özellikle tekelleşme/holdingleşme ekseninde yaşanan bu dönüşüm, okur ile gazetelerin arasındaki ilişkiye de yansımış, üretilen içerikten ziyade bu içeriğin kimin için üretildiği mevzusu temel gidişatı belirler hale gelmiştir (Bulunmaz, 2011).

1980 sonrasında gazetecilik mesleğinin profesyonelleşmesi noktasında atılan adımlarda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1988 senesinde Basın Konseyi kurulmuş ve “Basın Meslek İlkeleri” oluşturulmuştur. Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinç, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer’den oluşan Basın Konseyi’nin temel amacı, “daha özgür, daha saygın bir basına kavuşmak isteyen gazetecilerin, kendi özgür iradeleriyle bir araya gelmelerini sağlayan bir ortak zemine dayanarak Türk basınının kendi kendini denetlemesi konusunda Batı demokrasisi içindeki ülkelerde başarılı örnekleri bulunan bir sistemi getirebilmek ve yaşatabilmek” olarak belirlenmiştir (Basın Konseyi, t.y.). Mesleğin saygınlığını korumak, siyasal düzlemde bağımsızlığı sağlayabilmek için özdenetimi geliştirebilmek gibi hedeflerle mesleğin daha profesyonel bir görünüm kazanmasına yardımcı olmak amaçlanmıştır. Yine 1998 senesinde Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin yayınladığı “Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi” de benzer kaygılar gütmektedir. Bu dönemden itibaren basın meslek ilkelerinin düzenlenmesine yönelik çabaların arttığı, hatta medya gruplarının kendi basın ve meslek etik ilkelerini oluşturduğu görülmektedir. Örneğin Doğan Medya Grubu 1999 ve 2002 yıllarında “Doğan Medya Grubu Temel İlkeleri” ve “Doğan Medya Grubu Meslek İlkeleri”ni yayınlamıştır. Bununla birlikte DMG’nin bu girişimi işletme yönetimi anlayışı ile birlikte değerlendirilmelidir (Taş, 2011: 230-234). Adaklı’nın (2006: 343) da belirttiği gibi “yayın yönetimi ile işletme yönetimi arasındaki geleneksel ayrım, işletme yönetimi ilkeleri lehine tasfiye” edilmiştir. Eski dönemde ticari, teknik ve yazı işleri birimleri arasındaki kimi zaman

rekabete de dayalı olan ayrışma, 1980’li yıllardan itibaren ortadan kalkmış, haber değeri taşıyan bir olay yazı işlerinin olduğu kadar işletme biriminin de ilgi alanına girmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren “sahiplik ile içerik arasındaki göreceli mesafenin giderek daraldığı ve editörün artık içerikten ziyade reklam, satış ve karı ön planda tuttuğu” söylenebilir.

Medya ve siyaset arasındaki ilişkinin gerek holdingleşmelerle gerekse çapraz tekelleşmeler ile sektöre giren medya patronlarının iktidar ile olan yakın temasıyla girift bir hal alması, bugün için neredeyse Türkiye medyasının %95’inin iktidara bağlı olduğu bir havuz yapısını ortaya çıkarmaktadır (Topuz ve Yaşar, 2020: 132). İktidara yakın olmayan gazetelerin ağır vergi cezaları ödemediği⁶⁹, ilan geliri elde edemediği⁷⁰, bu gazetelerin/ajansların çalışanlarının basın toplantılarına alınmadığı⁷¹, tutuklandığı, yurt dışına kaçtığı, iktidara yakın olan kurumlarda ise iktidarın sınırlarını belirlediği gazeteciliğin dışına çıkılamadığı, çalışanların sansürü ve otosansürü içselleştirdiği, işsiz kalma korkusunun habercilik reflekslerinin önüne geçtiği bağımsızlıktan uzak bir gazetecilik öne çıkmaktadır.

Bu yeni anlayışla birlikte gazeteci profilinin de değiştiği görülmektedir. Gazeteciliğin içeriğinin giderek depolitizasyon ve bireycilikle donanması ile birlikte sorgulayan, araştırmacı gazeteci tipi yerini medya patronunun çıkarını kollayabilen, magazin yazım anlayışını benimseyen, holding sahibinin ticari çıkarları gereğince siyasi iktidarla ve bürokrasiyle arasını iyi tutan, vasıfsız ve itaatkâr gazeteci tipine bırakmıştır. Böylelikle klasik gazetecilik pratikleri içerisinde yetişen gazeteciler giderek alanda varlığını yitirmeye başlamıştır (Özsever, 2004: 149). Bu yeni

⁶⁹ Bu durumun son yıllardaki en önemli örnekleri 2009 senesinde Doğan Medya Grubu’na kesilen 826 milyon TL’lik vergi cezası (“Doğan Holding’e rekor ceza”, 2009) ile 2018 yılında Sözcü Gazetesi’ne kesilen 14.5 milyon TL’lik vergi cezasıdır (“Sözcü’ye 14.5 milyon TL’lik vergi cezası”, 2020).

⁷⁰ Gazeteci Kenan Şener kamu bankaları reklamları dağılımını incelediği yazı dizisinde 2020 yılında Korkusuz, Birgün, Evrensel, Karar, Cumhuriyet, Millî Gazete, Sözcü, Yeniçağ, Yeni Asya ve Yeni Mesaj gazetelerinin kamu bankalarından hiç reklam alamadığını, en fazla reklamın Türkçün, Sabah ve Akşam gazetelerine verildiğini belirtmiştir (“İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-1: Yazılı basında kamu bankaları reklamları dağılımı”, 2021). Televizyon kanallarına bakıldığında ise FOX TV; Halk TV, Tele 1 ve TV5’in kamu bankalarından hiç reklam alamadığı, en çok reklam alan kanalların ise A Haber, A2, A Spor, A Para ve ATV olduğu görülmektedir (“İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-2: Televizyonlar arasında kamu bankaları reklamları dağılımı”, 2021).

⁷¹ Bu konudaki son örneklerden birisi 2 Eylül 2021 AKP Sözcüsü Ömer Çelik’in düzenlediği basın toplantısında sorulacak soruların önceden toplanması üzerine eski Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar ile ilgili soru soracağı için Fox Haber muhabiri Barış Kaya’nın basın toplantısına alınmamasıdır (“FOX TV muhabiri, AKP Sözcüsü Çelik’in basın toplantısına alınmadı”, 2021).

anlayışın, gazetecilerin çalışma koşullarını, mesleki pratiklerini ve örgütlenme stratejilerini değiştirdiğini belirtmekte de fayda vardır.

3.2.2.1. Gazetecilerin çalışma koşullarının güvencesizleşmesi

1980’li yıllardan itibaren neoliberal politikaların yaygınlık kazanması ile birlikte basından medyaya doğru bir dönüşüm yaşanması, tekelleşme ve holdingleşmenin artışı neticesinde gazetecilerin çalışma koşullarında önemli ölçüde kötüleşmeler meydana gelmiştir. Post-fordist sürecin yükselmesiyle birlikte sektöründe de esnek istihdam politikaları uygulanmaya başlanmış, gazetecilerin özellikle 1950’li yıllardan itibaren elde ettikleri haklar yavaş yavaş erimeye başlamıştır.

3.2.2.1.1. İstihdam

Çalışma koşullarında yaşanan güvencesizleşme süreci ile ilgili ilk olarak bahsedilmesi gereken unsur istihdamdır. Türkiye’de medya sektöründe çalışanların istihdam bilgilerinin tam verilerine ulaşmak mümkün değildir. Bununla birlikte TÜİK Hanehalkı İşgücü İstatistikleri ve Yazılı Medya İstatistikleri alandaki istihdama dair genel bilgi sağlamaktadır. Aşağıdaki tabloda 2012 ve 2019 TÜİK Yazılı Medya İstatistiklerine göre genel olarak yayın sektöründe çalışanların eğitim durumlarına göre dağılımı yer almaktadır dolayısıyla bu veriler gazetecilik alanı ile ilgili eğitim alanları kapsadığı gibi alan dışında eğitim görmüş kişileri de kapsamaktadır.

Eğitim Durumu	2012 Yayın Bölümü (Erkek)	2012 Yayın Bölümü (Kadın)	Toplam	2019 Yayın Bölümü (Erkek)	2019 Yayın Bölümü (Kadın)	Toplam
Lise Altı	2.517	971	2614	2702	698	3400
Lise ve Dengi	11.149	5.428	16.577	8860	3.780	12.640
Önlisans	2.808	1.834	4.642	1866	1.487	3.353
Lisans	15.483	8.889	24.372	9473	7.333	16.806
Yüksek Lisans/Doktora	3.950	1.769	5.719	3668	2388	6.056
Toplam	35.907	18.891	53.924	29.569	15.686	42.255

Tablo 3.2. TÜİK yazılı medya istatistikleri 2012 ve 2019 yayın bölümü verileri

Veriler karşılaştırıldığında 2012 senesinde yayın bölümünde istihdam edilenlerin 53.924 kişi olduğu, bu çalışanların 35.907'sinin erkek, 18.891'inin ise kadın olduğu görülmektedir. 2019 senesinde ise alanda çalışanların sayısının 42.255'e düştüğü görülmektedir. Bu sayının 29.569'u erkek, 15.686'sı ise kadındır.

Eğitim durumu ve mezun olunan alan (ISCED-F, 2013)	İşgücü (Bin kişi)	İşsiz (Bin kişi)	İstihdam (Bin kişi)	İşsizlik oranı	İstihdam oranı	İşgücüne katılma oranı
2019	43	9	33	%21,8	%57,9	%74,0
2020	40	11	29	%27,7	%56,5	%78,1

Tablo 3.3. En son mezun olunan okul ve mezun olunan alana göre işgücü durumu, 2019, 2020 Gazetecilik ve enformasyon verileri (TÜİK, 2020)

TÜİK 2020 en son mezun olunan okul ve mezun olunan alana göre işgücü durumu verilerine göre ise gazetecilik ve enformasyon bölümlerinden mezun olanlarda

istihdamın azaldığı görülmektedir. Buradaki veriler sadece gazetecilik ve enformasyon alanında eğitim alan kişilerin istihdam durumunu göstermektedir. Bu alanda mezun olanlarda istihdam edilme oranı 2019 senesinde %57,9 iken, 2020 senesinde bu oran %56,5'e düşmüştür. İşsizlik oranına bakıldığında ise 2019 senesinde bu oranın %21,8 olduğu, 2020 senesinde ise %27,7'ye yükseldiği görülmektedir. Bu arada 2020 senesinde gazetecilik ve enformasyon mezunlarının, refah ve sosyal hizmet mezunlarından sonra en fazla işsizliği deneyimleyen grup olduğu belirtilmelidir.

Meslekte işsizlik unsurunun sürekli bir artış göstermesinin arkasındaki temel sebepler şöyle özetlenebilir: İletişim eğitimi veren yükseköğretim kurumlarının artmasına karşılık tekelleşmeler neticesinde alanda çalışılabilecek alanların daralması, sektörün iletişim mezunlarının dışında farklı alanlardan gelen kişilere de açık olması, sendikalaşma eğilimin azalması neticesinde işyerlerinde toplu sözleşmelerin uygulanamaması ve buna bağlı olarak çalışanların işten çıkarılmalarının kolaylaşması, mesleğin reklam ve ilan gelirlerine olan bağlılığının artması ile habere verilen değerin azalması ve deneyimli iş gücüne olan ihtiyacın azalması, yeni teknolojilerin kullanımı ile birlikte ortaya çıkan “muhabirsiz gazetecilik” ve bu durumun çalışan kadrosunu daraltması, yeni çalışma koşulları ile birlikte çalışanlara birden fazla görev yüklenmesi ve bunun neticesinde alandaki çalışan sayısının sistematik olarak azalması.

Öncelikle eğitim kurumlarındaki duruma bakıldığında 1960'lı yıllardan itibaren gelişme gösteren iletişim fakültelerinin özellikle 2000'li yıllardan itibaren önemli bir artış gösterdiği söylenebilir. Bugün itibarıyla 70 iletişim fakültesi her sene binlerce mezun vermektedir. Bununla birlikte alanda çalışan iletişim fakültesi mezunlarının sayısı oldukça azdır. Basın İlan Kurumu'nun 2020 yılı istatistiklerine göre gazetelerde çalışan toplam fikir işçisi sayısı 7204 iken çalışanlar arasından sadece 1018 kişi üniversitelerin iletişim fakültelerinden mezun durumundadır. İletişimle ilgili ön lisans programlarından mezun olup sektörde çalışanların sayısı 741, yüksek lisans ve doktorasını tamamlayanların sayısı ise 128'dir (BİK, 2020). Her ne kadar bu veriler sadece kayıtlı çalışanlara yönelik olup kayıtsız çalışanları, serbest gazetecileri içermese de iletişim fakültelerinden her sene mezun olan binlerce kişinin alandaki durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

1980 sonrasında iletişim eğitimi veren kurumların artışı, eğitimin kalitesizleşmesine yol açmış, bunun yanı sıra iletişim fakültesi mezunlarının sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Eğitim kurumlarının artışı iletişim alanındaki istihdamla doğru orantılı ilerlememiş, bu durum da genç mezunlar arasında işsizliğin artışına sebep olmuştur. Bu durumun bir diğer önemli sebebi ise iletişim fakültelerinin verdiği eğitimin gereksiz olduğunu, birkaç ay içerisinde mesleki pratiklerin öğrenilebileceğini savunan yöneticilerin olmasıdır. Dolayısıyla gazeteci yetiştirme çabasının bu denli geniş çevrelerce benimsenmesi, gazetecilik eğitimini vasıfsızlaştırmıştır (Alemdar ve Uzun, 2019: 12). Ayrıca büyük medya kuruluşlarında iletişim eğitimi almayan kişilerin de mesleği icra etmeleri hukuk, iktisat, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve benzeri alanlarda eğitim alan kişilerin istihdam edilmesi de iletişim fakültesi mezunlarının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Gazetecilik mesleğinin güvencesizleşmesi ile Türkiye ekonomisinin içerisine girdiği darboğazlar ya da krizler arasında da ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Gazetecilik alanında işten çıkarmalar 2001 ekonomik krizinden sonra çalışanlar adına oldukça olumsuz yönde seyretmiştir. Medyada muhabir, yazar, çizer, teknik eleman, matbaa çalışanları, idari personel dâhil olmak üzere kadrolu ve kadrosuz yaklaşık dört bin kişinin işine son verilmiştir. Kimi zaman bu işten çıkarmalar bir gün içerisinde gerçekleşmiştir. Örneğin Milliyet Gazetesi 28 Şubat 2001 tarihinde dokuzu köşe yazarı ve çizer olmak üzere iki yüz çalışanını bir gün içerisinde işten çıkarmıştır⁷². İşten çıkarılan gazetecilerin çoğunlukla yasal haklarından haberdar olmamaları da hukuki yollardan hak talep etmelerini engellemiştir. Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (FIJ) bu kitlesel işten çıkarmalardan dolayı tekelleşmeyi ve medya sahiplerini sorumlu tutmuştur. Her ne kadar FIJ bu durumun çözümünün örgütlenmekte olduğunu belirtse de iş güvencelerinin olmaması ve gelecek kaygısı henüz işten çıkarılmayan gazetecilerin örgütlenmeleri önünde büyük bir engel teşkil etmiştir (Özsever, 2004: 185-189).

Bu dönemdeki kitlesel işten çıkarmaları Sönmez (2002) ekonomik küçülmeden dolayı reklam gelirlerindeki büyük düşüşe bağlamaktadır. Finans sektöründe olduğu gibi medya sektöründe de yapay bir büyüme meydana gelmiş, 2001 krizinden sonra ise bu yapay büyüme çöküntüye uğramıştır. Bu dönemde diğer sektörlerde işten

⁷² Bu dönemdeki kitlesel işten çıkarmalar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz Özsever, 2004: 185-1197

çıkarılan elemanlar için yeniden eğitim ve oryantasyon programları düzenlenirken gazeteciler adına bu tür planlamalar yapılmamıştır.

İşsizliği artıran bir diğer unsur olarak havuz sisteminden bahsetmekte fayda vardır. Ortak haber havuzunun yardımıyla bir grubun bütün yayınları aynı içerikleri kullanmaya başlamış, bu durum da özellikle 2001 Şubat krizi sonrasında işten çıkarmaları kolaylaştıran bir etmen olmuştur (Tılıç, 2001: 19-20). Böylece bir medya kuruluşunda çalışan kişinin ürettiği içerik, bağlı bulunduğu medya grubundaki bütün yayınlarda tek bir maaş bedeliyle yayınlanabilir hale gelmiştir (Uçak, 2011: 391; Kaderoğlu, 2019: 244). Her medya kuruluşu için ayrı ayrı haber üretilmemesi işverenlerin karlarını artırmalarına yardımcı olmuş, istihdam edilecek işçi sayısı azaldığı için maliyetleri düşmüştür. Gazeteciler açısından haber havuzu sistemine bakıldığında kendi yazdıkları haberlerin sahibi olamadıkları, oldukça düşük ücrete çalışmak zorunda kaldıkları söylenebilir (Doğan, 2004: 51; Seçkin, 2004: 132; Kaderoğlu, 2019: 245).

Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur 2000’li yıllardan itibaren işverenlerin yeni teknolojilere yatırım yapmaları neticesinde bu teknolojilerin alanda başat bir pozisyona ulaşmasıdır. Özellikle sosyal medyanın gelişmesi neticesinde yurttaş gazeteciliğin ortaya çıkması, bunun yanı sıra robot gazetecilik, veri gazeteciliği gibi yeni pratiklerin uygulanmaya başlaması alanda muhabirlere duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Yine bu durumla ilişkili olarak gazetecilere birden fazla görev verilmesi, örneğin muhabirlerin hem haber yazmaları hem haberle ilgili görseli temin etmeleri hem de yazdıkları haberleri internet mecrasına girmeleri ve benzeri uygulamalar da bu ihtiyacın azalmasında önemli rol oynamaktadır. Örneğin 2013 yılında sektörde 51.843 basın çalışanı istihdam edilirken, 2019 senesinde bu sayı 36.263’e inmiş, çalışanların sayısı 7 sene içerisinde %30 oranında azalma göstermiştir (“CHP’den tek(el)leşen medyanın raporu” , 2020).

Çalışmanın birinci bölümünde de bahsedildiği gibi güvencesizleşme süreci sadece mesleğin alt tabanını etkilememekte, mesleğin üst düzey çalışanları da giderek güvencesizleşmektedir. Gazetecilik mesleğinde de özellikle 2000’li yıllar sonrasında bu gelişmenin seyri sürülebilir. Örneğin 2001 krizinde yukarıda da açıklandığı gibi köşe yazarları, haber müdürleri, editör kadroları da işlerinden olmuşlardır. 2001 krizinden sonra ise medya sektöründeki sahiplik yapılarına, bu yapının siyasi

ortamdaki dengesine göre benzer vakalar yaşanmıştır. Örneğin Doğan Medya Grubu'nun Demirören Medya Grubu'na devredilmesinden sonra 2019 senesinde TV8, cnnturk.com, Hürriyet mecralarında spor müdürü, spor editörü, gündem editörü, video editörü kadrolarındaki isimler işten çıkarılmıştır. Sonrasında ise Dream TV, Radyo D, CNN Türk Radyo Yayın Yönetmeni Şafak Ongan, Kanal D Finansal İşler Müdürü Yeliz Kalafat, Dünya Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hakan Güldağ gibi üst düzey kadrolarda yer alan isimler işten çıkarılmışlardır. Yine 2019 Ekim ayında ise Hürriyet Gazetesi sendikalı olmalarından dolayı editör ve muhabir kadrosundan 45 çalışanını işten çıkarmış, iş akitleri sona erdirilen çalışanlar kıdem tazminatlarını dahi alamamışlardır (M4D, 2019: 10).

2020 senesinde baş gösteren Covid-19 salgını da gazetecilerin işsizlik durumlarını etkileyen önemli bir faktör olarak ele alınmalıdır. Her ne kadar pandemi döneminde işten çıkarmalar yasaklansa da ücretsiz izne çıkarma pratiği hız kazanmıştır. Dolayısıyla pandemi sonrasında işten çıkarmaların yeniden serbest kalmasıyla birlikte işsizliğin daha da artacağı beklenmektedir (M4D Temmuz-Eylül, 2020: 28). TÜİK verilerine göre 2019 senesinde gazetecilik %21,8 oranıyla sosyal hizmetlerden sonra işsizliğin en yaygın olduğu alandır (TGS Basın Özgürlüğü Raporu, 2020: 10).

3.2.2.1.2. Atipik çalışma

Medya sektörü yapısı gereği esnek çalışmaya oldukça müsaittir bununla birlikte 1980'li yıllar öncesinde çalışma ilişkileri yazılı sözleşmeler ve hukuki yollar vasıtasıyla koruma altına alınmıştır. Ancak bu dönemden itibaren neoliberal politikaların da etkisiyle sektörde esnek çalışma ilişkilerinin başat konuma gelmesi, çalışanların hak ihlallerinin artmasına, çalışma koşullarının ağırlaşmasına, önceki dönemlerde elde ettikleri kazanımların giderek erimesine, işverenlerin beklentilerinin sürekli olarak artmasına sebep olmuştur. Özellikle teknolojinin sayısallaşması ile birlikte serbest çalışma, kısmi zamanlı çalışma, tele çalışma gibi çalışma modellerinin uygulanması sıklaşmış, bu durum da yapılan işin doğasını etkilemiştir.

İktisadi Faaliyet Kodu (18'li Grup)	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Bilgi ve iletişim	12,1	21,08	18,01	13,45	11,42	13,22	13,15	12,5	12,45	11,69	12,39	10,79

Tablo 3.4. Bilgi ve İletişim iktisadi kolunda senelere göre kayıt dışı istihdam oranları (%) (Kaynak: SGK, t.y.)

SGK kayıt dışı istihdam verilerine göre (2020) bilgi ve iletişim kolunda kayıt dışı istihdam 2009-2020 seneleri arasında (2010 ve 2011 senelerinde yükselse de) aşağı yukarı aynı oranlarda seyretmektedir. Bununla birlikte bu verilerin bilgi ve iletişim alanındaki tüm sektörleri kapsadığı dolayısıyla sadece medya alanındaki kayıt dışı istihdam oranlarının belirsiz olduğu söylenmelidir (Bkz. EK-2).

Türkiye’de gazetecilerin tam olarak sayısının belirlenmesi oldukça zordur. Bu zorluğun temel sebepleri ise sözleşmesiz çalıştırılan gazetecilerin artışı, mesleğin yapısı gereği geçişkenliğinin fazla olması, medya kuruluşlarının çalışanlarının önemli bir çoğunluğunu 5953 Basın İş Kanunu yerine, 1475 Sayılı İş Kanunu’na⁷³ göre farklı şirketlerinde farklı pozisyonlar üzerinden istihdam etmeleri, resmi istatistiklerin gazetecilik dışındaki farklı iş kollarını da basın ve gazetecilik alanına dâhil etmeleridir. Bununla birlikte gazetecilerin sözleşmeli, telif usulü, serbest pozisyonlarda çalıştıkları söylenebilir. Sözleşmeli gazeteciler az önce de bahsedildiği gibi fikir işçisi pozisyonunda 212 Sayılı Basın Kanunu’na göre çalıştırılanlar ile 1475 Sayılı Kanun’a göre işçi olarak çalıştırılanlar şeklinde ayrılmaktadır. Her ne kadar esnek istihdam biçimlerinde çalışan gazetecilerin sayısını belirtmek oldukça güç olsa da bu sayının gün geçtikçe arttığı söylenebilir (Çiğdem ve Erdoğan, 2019).

Esnek istihdam biçimleri genellikle yeni mezunların yoğunluklu olduğu bir alan olsa da deneyimli gazetecilerin de piyasa koşullarından, kimi zaman da kendi istekleriyle bu tür istihdam biçimlerine zorlandıkları/tercih ettikleri görülmektedir. Çiğdem ve Erdoğan (2019) freelance gazetecilerle yaptıkları görüşmede, bu çalışma türünün sektöre giriş için bir basamak olarak görüldüğü için işi öğrenmek ve deneyim

⁷³ Bu kanuna tabi olan çalışanlar gazeteciliğin mesleki haklarından faydalanamamakta, düz işçi olarak istihdam edilmektedirler.

kazanmak, alanda uzmanlaşmak için ve emeklilik sonrasında gazetecilik yapmaya imkân tanıdığı için tercih edildiğini belirtmektedirler.

Medya sektöründe esnek istihdamı kolaylaştıran bir diğer etmen ise işsizlik oranlarındaki artış olmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi özellikle 2000’li yıllardan sonra kitlesel işten çıkarmalar başlatılmış, sendikasılaştırılan medya çalışanlarının bu duruma karşı örgütlenmelerinin ise önü kesilmiştir. Dolayısıyla alanda işsiz gazeteci sayısının fazlalığı, ayrıca her sene iletişim fakültelerinden binlerce kişinin mezun olması esnek istihdamın önünü açan diğer gelişmeler olarak ele alınabilir.

Esnek istihdam uygulamalarının artışı alanda iş değiştirme sıklığının da değişimine yol açmıştır. Geçmiş dönemlerde de özellikle yayın politikasından dolayı iş değiştirmeler genellikle mesleğin bir gereği olarak yaşansa da günümüz itibariyle gazetecilerin iş değiştirme sıklığı artmıştır. Örneğin Kaderoğlu Bulut (2019: 249), Ankara’da yaptığı anket çalışmasında gazetecilerin aynı işyerinde en fazla 6 yıl boyunca çalıştığını tespit etmiştir. Dört gazeteciden sadece biri aynı işyerinde 10 yıldan fazla çalışmaktadır.

3.2.2.1.3. Düşük ücretler

Medya sektöründe çalışma koşullarına ilişkin verilere ulaşmak, “çalışanların sosyal güvencelerine ilişkin sorunlar, gazetecilerin sık sık iş değiştirmek zorunda kalması, bir başka deyişle çalışan devir hızının yüksek olması ve medya şirketlerinin çalışma ilişkileri konusunda şeffaf bir politika izlememesi” gibi sebepler nedeniyle oldukça zordur. Bununla birlikte TÜİK verileri üzerinden kimi bilgilere ulaşılabilmektedir. TÜİK 2018 Hanehalkı İşgücü Araştırmasına göre bilgi ve iletişim ekonomik faaliyet kolunda cinsiyete göre yıllık ortalama brüt kazançları şu şekildedir:

Cinsiyet	Yıllık Ortalama Brüt Kazanç	Aylık Ortalama Brüt Kazanç
Erkek	105.900	8.825
Kadın	87.910	7.325
Ortalama	100.467	8.372

Tablo 3.5. Bilgi ve iletişim ekonomik faaliyet kolunda cinsiyete göre yıllık ortalama brüt kazanç

Her ne kadar bu verilere göre yıllık ve aylık ortalama kazanç rakamları bu şekilde görölse de TÜİK bilgi ve iletişim alt koluna medya sektörü dışında bilişim, yazılım, internet kafe sahipleri ve başka birçok alt dalı da dâhil etmektedir (EK). Bu nedenle bu verilerin medya sektöründeki ücretleri tam olarak yansıtmadığı, genel olarak bilgi ve iletişim ekonomik faaliyet kolu ile ilgili bilgi verdiği belirtilmelidir.

Her ne kadar ücret konusunda medya sektörünün geneline uyarlanabilecek veriler bilinemese de bu hususta alanda yaşanan çeşitli problemler bulunmaktadır. Bu problemlerin ilki gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Yeni politikalar bağlamında gazeteci profilinin de medya holding sahiplerinin çıkarlarını gözetten bir noktaya doğru evrilmesi, meslek içerisinde kimi adaletsizliklere de sebep olmuştur. Holding sahipleri ile kurulan yakın ilişkiler neticesinde meslekte kimi gazetecilerin “star”laştığı, yani üst düzey yönetici ve yazarların güç, servet ve prestij sahibi oldukları görülmektedir. Medyanın yeni starları gazetelerin yayın politikalarında yetkili kişiler haline gelirken, azınlığın dışarısında kalan büyük çoğunluk ise kendi üstlerinin belirlediği yayın politikalarına uygun olarak mesleği sürdürmek durumunda kalmışlardır (Özsever, 2004: 150-151). Bu kapsamda bahsedilmesi gereken en önemli konulardan birisi ise gazeteciler arasında ücret farklılığının gözle görülür bir şekilde artış göstermesidir. Alınan ücret ekseninde alandaki ayrışmalara bakıldığında en yüksek ücreti alanların genel yayın yönetmenleri, temsilciler, temsilci yardımcıları ve haber müdürleri olduğu; en az gelir elde edenlerin ise muhabirler, montajcılar, kameramanlar ve foto muhabirleri olduğu görülmektedir. Köşe yazarları ve programcılar ise bu uçurum içerisinde orta sınıfı temsil etmektedir. Meslek içerisinde yaşanan bu ayrışma konumları itibariyle gazetecileri temelde ikiye bölmüştür. Bu bölünmenin ilk kısmını tirajların, reklam gelirlerinin dolayısıyla holding sahiplerinin sermayesinin artmasına yardımcı olan astronomik ücretli, çoğunlukla basın yasasına göre sözleşmeli olmayan köşe yazarları ve üst düzey yöneticiler oluşturmaktadır. İkinci kısımda ise az önce bahsedilen azınlıkla karşılaştırılmayacak düzeyde düşük ücret alan, güvencesiz pozisyonlarda, çoğunlukla 212 sayılı yasanın sağladığı haklardan yararlanamayan muhabirler, haber yapımcıları gibi kadrolar bulunmaktadır. Böylelikle birinci kategoride yer alanların meslek değerlerine, ikinci kategoride yer alanların ise meslek pratiklerine yabancılaştıkları görülmektedir (Kaya, t.y.).

Bahsedilmesi gereken bir diğerk problem taşeronlaşmaya bağılı olarak gazetecilerin Basın İş Yasası'na göre çalıştırılmamaları bu nedenle bu yasaya bağılı çalışanlara göre daha düşük ücret almalarının önünün açılmasıdır. Gazetecilerin ücretlerinde yaşanan kötüleşmelerin önemli bir sebebi özellikle 1990'lı yıllardan itibaren esnek çalışma politikaların etkisini artırmasıdır. Buna bağılı olarak medya kuruluşları sözleşmeli personelden ziyade telif usulü çalışanlara öncelik vermiş, özellikle 5953 sayılı yasaya uygun olarak istihdam edilen personelin sayısında azalma yaşanmıştır. Türkiye'de basın çalışanları 5953 sayılı yasaya tabidir ve bu yasaya göre gazetecinin yazılı hizmet akdi ile çalıştırılması gerekmektedir. Ancak sektör içerisinde bu kurala riayet edilmemektedir. Bu durumun en önemli sebebi sözleşmesiz çalıştırılan gazetecilerin kıdem tazminatı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklardan yararlanamaması ve medya patronlarının bu vasıtaıyla daha fazla kar elde etmeleridir. Bu nedenle gazetecilerin 1475 sayılı kanun hükümlerine göre çalıştırıldıkları, kimi zaman medya patronlarının diğerk işyerlerinde temizlik işçisi, sekreter, şoför ya da çaycı pozisyonlarında çalışan olarak gösterildikleri görülmektedir (Gökçek Karaca, 2000: 123). Dolayısıyla dünya genelinde Post-Fordist uygulamalarla birlikte yükselişge geçen taşeronlaşma uygulaması, pratikte medya sektöründe de geçerli olmaktadır.

Bir diğerk problem ücretsiz çalıştırma pratiğinin sektörde özellikle staj ve mesleğge başlangıç dönemi için normalleşmiş olmasıdır. Medya holdingleri stajyer sayısını artırma yoluna giderek ve dönüşümlü olarak bu stajyer kadrolarını doldurarak da kar etme yoluna gitmektedir. Basın İş Kanunu'na göre mesleğge ilk giren stajyerler en çok üç aylık bir deneme süresine tabi tutulurlar. Deneme süresi üç ayı geçemez ve sadece mesleğge ilk giren gazeteciler için uygulanabilir. Bu süre içerisinde taraflar iş sözleşmesini herhangi bir neden göstermeden feshedebilir. Deneme süresi içerisinde stajyer gazeteciler çalışma mevzuatından doğan tüm haklardan yararlanır ve deneme süresi bitiminde yazılı sözleşmenin yapılması zorunludur. Bu tarihten itibaren çalışan kişi artık stajyer gazeteci değil, gazeteci niteliğini kazanmıştır. (Şuğle, 2001: 112-113). Ancak stajyer alımında sözleşme yapılmaması hukuki bağlamda stajyerlerin haklarını kullanamamalarına yol açmakta dolayısıyla hem stajyerlik süresi uzatılmakta hem de normalde stajyer çalışanlara verilmesi gereken ücret ödenmemektedir.

Benzer bir şekilde serbest gazetecilik uygulamasının da gazetecilerin aleyhine işlediği görülmektedir. Medya sektöründeki işverenler kimi zaman yükümlülüklerinden kurtulma adına çalışanlarını serbest gazeteciler olarak göstermekte, böylelikle sözleşmeli gazeteci istihdam etmenin birçok sorumluluğundan kaçınmaktadır. Bu durumda gazeteciler de işçi olduklarını kanıtlamakta zorluk çekmekte, koruyucu haklardan yararlanamamaktadır (Şuğle, 2001:110-111). Bu koruyucu haklardan yararlanamamaları ise kimi zaman ücretlerini temin edememelerine, kimi zaman daha düşük ücretlere iş yapmalarına yol açmaktadır.

Ücret hususunda bahsedilmesi gereken bir diğer güvencesizleşme süreci ise fazla mesaiye zorlanma, buna rağmen mesai ücretini temin edememedir. İş kolundaki görece düşük örgütlenme durumu ve işsiz kalma kaygısı nedeniyle işverenle herhangi bir konuda pazarlık yapamama neticesinde gazeteciler fazla mesaiye zorlanmalarına rağmen mesai ücretleri genellikle ay sonunda maaşlarına yansımamaktadır (TGS Basın Özgürlüğü Raporu, 2010: 11).

3.2.2.1.4. Sendikasızlaşma

Türkiye’de gazetecilik alanındaki sendikalar özellikle 1990’lı yıllardan sonra güç kaybetmeye başlamışlardır. Bu durumun en önemli sorunlarından birisi gazetecilik işkolunun yapısından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de gazetecilik işkolu tirajlardan önemli bir gelir elde edememektedir. Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren televizyon sektörünün yükselişe geçmesi ilan ve reklam gelirlerinin büyük çoğunluğunun bu alana devredilmesini beraberinde getirmiş, gazetecilik alanında hem teknolojik yenileşmeler neticesinde hem de verimsiz yatırımlar yapılması nedeniyle, işletmeler mali sıkıntı içine girmişlerdir. Bu durumu lotarya ve promosyon gibi uygulamalarla çözmeye çalışan basın işletmeleri mali sıkıntılarını hafifletmek adına çözümü basın çalışanlarını işten çıkarmakta görmüştür. Sendikalı işçilerin işten çıkarılmaları oldukça zor olduğundan dolayı öncelikle kol işçileri, sonrasında da fikir işçileri olmak üzere sendikasızlaştırma politikaları yürütülmüştür (Altun, 1995: 66). Sendikasızlaşma sürecinin bir diğer nedeni ise çalışanların sendikalara olan güvensizliğidir. Sendika kadrolarının tabanla ilişki kuramaması, toplu sözleşme sürecinde gazetecilerin sürece dâhil edilmemeleri, kimi zaman sendikal kadroların gazetelerin yönetim kadrolarında yer almaları yani işveren pozisyonunda

bulunmaları da gazeteciler ile sendikalar arasındaki bağın zayıflamasında önemli rol oynamıştır (Özsever, 2004: 175).

Neoliberal politikalara bağlı olarak ülke genelinde genel bir sendika karşıtı durum egemen olmuş, gazetecilerin sendikalaşma oranları ise büyük bir düşüş göstermiştir. Bu durumun gazetecilerin istihdam edilmelerine dönük en önemli etkisi ise işverenlerin istedikleri zaman çalışanları işten çıkarmalarının daha kolay hale gelmiş olmasıdır. Zira hem yeni teknolojilerin gelişmesi ile haber toplama ve yazma faaliyetinin birçok kaynaktan elde edilebilmesi hem de reklam ve ilan gelirlerine olan bağlılık neticesinde gazetelerin ticarileşmesi ve habere verdikleri değerin azalması ile birlikte gazetelerde çalışacak vasıflı elemana olan ihtiyaç azalmıştır. Dolayısıyla gazetecilerin yetenek ve becerilerinden ziyade işverene ne kadar kar getirdikleri önem kazanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi alanda çalışan eleman sayısından çok daha fazla iletişim fakültesi mezunu bulunması, bunun yanı sıra gazetelerde çalışmak için hevesli başka sektörlerden gelen kişilerin de etkisi ile işverenlerin sayısal esnekliğinin arttığı söylenebilir. Yani işverenler herhangi bir uyuşmazlık durumunda kolaylıkla çalışan elemanını işten çıkarabilir, yerine ise kolaylıkla kendi isteklerini yerine getirecek eleman bulabilir. Sendikasızlaşma sürecinin artışı neticesinde gazetecilerin birçok hak kaybına uğramaları ve örgütlenememeleri bu süreci kolaylaştıran bir etmen olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan meslekte işsizlik olgusunun artışı sendikalaşma eğiliminin düşmesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla sendikasızlaşma ve işsizlik olguları birlikte düşünülmesi gereken güvencesizleşme unsurlarıdır (M4D Temmuz-Eylül, 2020: 28)

Sendikasızlaşma konusunda 1990'lı yıllardan itibaren önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak 1991 senesinde Aydın Doğan'ın sahibi olduğu Milliyet Gazetesi TGS'den ayrılmıştır. Milliyet Gazetesi'nde ilk olarak teknik kesim taşeron bir firmaya devredilmiş, sonrasında ise yazı işleri kadroları sendikadan ayrılmıştır. Sendikadan istifa etmeleri için gazetecilere 50 bin liralık noter masrafları da temin edilmiştir. 1994 senesinde ise Aydın Doğan'ın Hürriyet Gazetesi'ni satın almasıyla bu gazetenin çalışanları da sendikasızlaştırılmıştır⁷⁴ (Özsever, 2004: 171). Aynı

⁷⁴ Bu çerçevede Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök'ün sendika karşıtı söylemlerine yer vermek yarar vardır: "Türkiye'nin bugünkü ekonomik koşullarında, sendika ile birlikte yürümek mümkün değildir. Biz eskiden beri liyakate göre ücret verilmesini savunuyoruz. Öbür gazetelerde (Sabah ve Milliyet) sendika devam etseydi böyle bir işe gidilir miydi, onu bilmiyorum. Sendika bizi olumsuz etkiliyor. Bizim şu anda yaptığımız sözleşme, toplu sözleşmede

dönemde sektörde sendikal dayanışmanın zayıflatılması amacı ile medya patronları arasında bir çeşit “centilmenlik anlaşması”na varılmış, bu gayri resmi anlaşmaya göre, sendikal faaliyet yürüttüğü gerekçesiyle işten atılan bir gazeteci diğer gazete patronları tarafından da istihdam dışı bırakılmıştır (Keten ve Aydın, 2018).

Yaşanan sendikasızlaştırma süreci neticesinde gazeteciler toplu sözleşmeden kaynaklanan haklarını kaybetmeye başlamışlardır. Bu çerçevede Özsever’in (2004: 172) vurgusu önem taşımaktadır: “Ülkemizde sendikal hakların özellikle gazeteciler açısından bir ‘sınıf mücadelesi’ sürecinde değil de ‘yukarıdan’ verilmiş olması, bu haklara sahip çıkma bilincini de olumsuz yönde etkilemiştir”. Benzer bir şekilde Toktaş (2010) da gazetecilerin sınıf bilincinin mesleki bir avantaj olarak var olmasının sınıf kimliği ile hareket edememelerine yol açtığına, kolektif bir anlayışa sahip olmadıkları için de sendika, dernek, birlik gibi kolektif anlayışa dayanan kurumlar çerçevesinde örgütlenmelerinin giderek güçleştiğine dikkat çekmektedir.

Sene	Sektörde Çalışan Kişi Sayısı	Sendikalı Kişi Sayısı	Sendikalaşma Oranı
1994	6919	4454	%64.37
2000	9184	3229	%33.15
2021	23.504	1.708	%7,27

Tablo 3.6. Sendikasızlaşma tablosu

İstatistiklere bakıldığında 2000 sonrasında sendikasızlaşma sürecinin hızlandığı görülmektedir. 1994 senesinde sektörde çalışan kişi sayısı 6919 kişidir ve 4454 kişi sendikalıdır, sendikalaşma oranı ise %64.37’dir. 2000 senesinde sektörde çalışan kişi sayısı 9184 kişiye çıkmış, ancak sendikalaşma oranı 3229 kişi ile %35.15’e inmiştir (Özsever, 2004: 172-173). 2021 senesinde ise sektörde çalışan kişi sayısı 23.504 iken sendikalaşma oranı %7,27’dir (TGS 2021). Dolayısıyla alanda sendikalaşma oranının 1994 senesinden günümüze büyük bir düşüş yaşadığı söylenebilir. Bunun yanı sıra basın ve yayın alanındaki sendikalaşma oranının diğer sektörlerle göre oldukça düşük

varolan bütün hakları koruyor. Sendikanın çağın gereklerine göre çalışması gerekirdi” (Orhan Erinç’ten aktaran Özsever, 2004: 171-172).

olduğu söylenebilir, Ocak 2020 istatistiğine göre 20 iş kolu içerisinde 17. sırada yer almaktadır (TGS, 2020: 8).

3.2.2.1.5. Sosyal haklarda gerileme

1980’li yıllardan itibaren gazetecilerin çalışma koşullarında meydana gelen bir diğer güvencesizleşme örneği sosyal hakların gerilemesidir. Bu dönemden itibaren medya sektörünün ticarileşmesi ve buna bağlı olarak sektördeki sendikasızlaşma hareketi gazetecilerin 1950’li yıllardan itibaren elde ettikleri birçok sosyal hakkın kullanılamamasına yol açmıştır.

Yaşanan bu sürecin neticesinde gazeteciler toplu iş sözleşmelerinden ziyade bireysel sözleşmelerle, hatta çoğu zaman sözleşmesiz olarak istihdam edilmeye başlamıştır. Böylelikle işverenler sözleşmelerin dayattığı birçok hakkı uygulama yükümlülüğünden kurtulmuş, çalışan kesime harcayacağı sermayesini reklam ve ilan gelirlerine aktarma yoluna gitmiştir. Bu çerçevede bahsedilmesi gereken ilk unsur sigortalılıktır. 5953 Sayılı Basın Kanunu’na göre gazeteciler yazılı sözleşme ile işe başlarlar ve başladıkları gün sigortalarının başlatılması zorunludur. Normal şartlarda, iş sözleşmesi yazılı yapıldığı takdirde, gazeteciler ücretin peşin ödenmesi, gecikme faizi elde etme, askerlikte ve gebelikte ücret alma, çalışılan kurumun yayın politikasının değişmesi halinde vicdan hükmünün uygulanması (iş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkı), kıdem ve ihbar tazminatının diğer işkollarına göre daha yüksek ödenmesi, sosyal sigortalılıkta itibari hizmet süresinin tanınması gibi çeşitli haklardan yararlanabilmektedir (Şuğle, 2001: 20).

Ancak önceki bölümlerde de işaret edildiği gibi tekelleşme ve özelleştirme politikaları neticesinde işverenlerin daha fazla kar elde edebilme ve çeşitli yükümlülüklerden kaçınma adına 5953 yerine 1475 sayılı yasa hükümlerine göre sözleşme yapmaları, kadrosuz ve sigortasız işçi çalıştırmaları, stajyerlik süresini uzatmaları gibi uygulamalar ile gazetecilerin yukarıda sayılan haklardan faydalanmalarının önüne geçilmektedir. Bunun yanı sıra taşeron yöntemi ile gazetecilerin holding bünyesindeki başka firmalarda hizmet dışı alanlarda çalışıyor olarak gösterilmeleri de fikir işçisi statülerini yitirmelerine yol açmış, bu durum ise güvencesizleşmenin boyutunu engellenemez bir hale getirmiştir (Kadıoğlu, 2018).

Bu durumun bir diğer önemli sebebi ise basınla ilgili düzenlemelerin yetersizliği ve basın kuruluşlarının büyük ölçüde denetim dışında kalmasıdır. Basın tekellerinin

oluşması ve bu tekellerin günümüzde basın kuruluşlarının sahip olması gereken özellikleri taşınamaları, gazetecileri sosyal haklarını kullanma konusunda sıkıntıya sokmaktadır. Sendikasılaşma neticesinde toplu iş sözleşmelerinin kullanılamaması da mevcut hakların dahi kullanılamamasına sebep olmaktadır (Şuğle, 2001: 13). Örneğin 2018 senesinde Doğan Medya Grubu’nun Demirören Medya Grubu’na devredilmesi ile birlikte sistematik işten çıkarmaların meydana gelmesi neticesinde sendika üyesi olan gazeteciler dahi kıdem tazminatı haklarından faydalanamamış, bu durumla ilgili hukuki süreç başlatılmıştır. Sendikalı gazeteciler evlerine gönderilen tebligat ile işten çıkarıldıklarını öğrenmişlerdir. Çıkarılan gazetecilerin yerine ise 100 kişi alınmıştır dolayısıyla işten çıkarmaların medya grubundaki sendikasılaşma politikası ile bağlantılı olduğu görülmektedir. İşten çıkarılan gazetecilere ise kıdem tazminatı ödenmediği gibi bu tazminatın neden ödenmediğine dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır (“Hürriyet’te işte çıkartılan 46 gazeteci Meclis gündeminde”, 2020).

Sosyal hakların gerilemesine yönelik bir diğer örnek yıpranma payı hakkının iptal edilmesidir. 11 Ağustos 1977 tarihinde 2098 sayılı kanuna eklenen madde ile fiili hizmet zammı hakkı (yıpranma payı) elde edilmiş, basın alanında çalışmanın yıpratıcı payı vurgulanarak her yıl için 90 günlük itibari hak kazanımının önü açılmış, böylece gazeteciler için erken emeklilik sağlanmıştır. Yani gazeteciler meslek süresi itibariyle beş yıl erken emeklilik hakkı kazanmıştır. 2008 senesinde 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu yerine 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası ile gazetecilik mesleği fiili hizmet zammından yararlanacak meslekler arasından çıkartılmıştır. 2011 senesinde meydana gelen Van Depremi’nde iki gazetecinin enkaz altında kalarak vefat etmelerinden sonra yıpranma payı hakkı tartışmasının tekrar gündeme gelmesi üzerine 2013 senesinde 8385 Sayılı Kanun’la bu hak tekrar geri alınmıştır. Ancak bu kanun sadece Basın İş Kanunu kapsamında çalışan gazetecilerin yararlanabileceği şekilde düzenlenmiştir dolayısıyla aynı işi yapmalarına rağmen çoğu gazeteci bu haktan yararlanamamış, basın kartı olan ve olmayan gazeteci ayrımı keskinleşmiştir. 14 Şubat 2020 tarihinde ise Anayasa Mahkemesi gazetecilerin yıpranma payı haklarını iptal etmiştir (“TGC’den gazetecilerin fiili hizmet zammı için acil düzenleme çağrısı”, 2020).

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise basın kartlarıdır. BİK verilerine göre 2020 senesinde Türkiye genelinde 7.204 gazeteci bulunmaktadır, bu gazetecilerin ise sadece 3.108'i basın kartına sahiptir. Basın kartına sahip olan gazetecilerin yaklaşık üçte biri (1.168) ise İstanbul'da yaşamaktadır (BİK, 2020). Türkiye genelinde çalışan gazetecilerin önemli bir çoğunluğunun fikir işçisi statüsünde bulunmaması, fikir işçisi statüsünde olanların ise yarıdan azının basın kartına sahip olması, bu kartların ne kadar az dağıtıldığının ve gazetecilerin basın kartı sahipliğinden doğacak hakları kullanamadıklarının önemli bir göstergesidir.

Her ne kadar Basın İş Kanunu'na uygun fikir işçisi olabilmek için basın kartına ihtiyaç olmasa da uygulamada basın kartı önem taşımaktadır. Örneğin bu kart ile gazeteci, resmi toplantıları izleyebilir, her türlü olay ve toplantı yerine serbest şekilde girebilir, posta ve trafik gibi hususlarda öncelik kazanabilir. Ancak basın kartlarının yönetmeliğe bağlı ölçütlere⁷⁵ göre kimi zaman gazeteci olmayanlara dahi dağıtılması bu haktan yararlanmayı engellemektedir (Şuğle, 2001: 24-25). Her ne kadar 2020 senesinde basın kartı alabilmek için sigortalı olma şartı kaldırılarak, sigortasız gazetecilerin de bu haktan yararlanmasının önü açılrsa da ("Danıştay basın kartı düzenlemesindeki sigortalılık şartının yürütmesini durdurdu", 2020) 24 Haziran 2018 seçimlerinden sonra eskiden Başbakanlık'a bağlı Basın-Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) yerine Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın faaliyete geçmesi basın kartlarının keyfi olarak dağıtılmasına ve basın kartı bulunan gazetecilerden bu hakkın keyfi olarak geri alınmasına yol açmıştır. Basın kartı düzenleme bahanesiyle birçok gazetecinin basın kartı iptal edilmiş, bu durum gazetecilerin habere ulaşmalarının önünde büyük engel teşkil etmiştir ("Sarı basın kartları iptal, gazeteciler isyanda", 2020).

3.2.2.1.6. Çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artışı

Çalışma koşullarında yaşanan bir diğer güvencesizleşme çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artmasıdır. Gazetecilik mesleği çalışma saatleri ile sınırlanamayacak bir doğaya sahiptir. Yani gazeteciler bir haber içeriği üretmek için haftalık izin, mesai saatleri gibi haklarını genellikle kullanmamakta, bu durumu mesleğin doğasının bir getirisi olarak görmektedirler. Ancak Post-Fordist çalışma koşulları

⁷⁵ 18 yaşını doldurmuş olmak, en az lise veya dengi bir okuldan mezun olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, ağır hapis cezasından veya bir kısım suçlardan hükümlü olmamak vb. (Şuğle, 2001: 25-26).

içerisinde işverenin daha fazla kar elde edebilmesi adına çalışma sürelerinin uzaması da gazetecilik mesleğinin bir getirisi olarak meşrulaştırılmaktadır. Birinci bölümde de açıklandığı gibi kapitalizm sürekli olarak gelişmeye izin vermemekte, belli bir ilerleme döneminin ardından kriz dönemini de beraberinde getirmektedir. İşverenlerin bu krizlerden çıkabilmesi ise ya yeni teknolojilerin kullanımı ile ya da çalışanlarından elde ettikleri artı değeri artırmaları ile sağlanmaktadır. Bu kapsamda gazetecilerin çalışma sürelerinde yaşanan artışın da alanın endüstriyelleşmesi ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 256-257).

Gazetecilerin çalışma süresi Basın İş Kanunu'na göre 8 saat olarak belirlenmiş, mesai saati uygulamasıyla bu sürenin 11 saati aşamayacağı belirlenmiştir. Fazla mesai yapan gazeteciler ise normal çalışma ücretinin %50 fazlası ile ücretlendirilmelidir (Karahisar, 2008). Ancak bu koşullar sadece Basın İş Kanunu'na göre istihdam edilen gazeteciler için geçerlidir. Dolayısıyla bu kanuna göre istihdam edilmeyen gazetecilerin mesai ücreti alabilmeleri ve belirtilen saatlere göre çalışabilmeleri oldukça zordur. Kaderoğlu Bulut'un (2019: 260) Ankara'daki gazetecilerle yaptığı anket sonuçlarına göre gazetecilerin çalışma süreleri fiilen 10 saati aşmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma saatleri dışında da "gölge mesailer" devam etmekte, kendi alanlarıyla ilgili haberler için çalışmalarını sürdürmekte, gündemi takip etmektedirler.

Bu durumun arkasındaki temel sebep neoliberal politikalarla birlikte esnekleşme uygulamalarına geçilmesidir. Esnekleşme uygulamalarıyla birlikte çalışma süreleri gazeteciler ile işverenlerine bağlı olarak ayarlanabilir hale gelmiştir. Her ne kadar esnek politikalar bu durumun iki tarafın lehine olacağı yönündeki uzlaşmacı yanı ön plana çıkarılsa da çalışma sürelerinin uzatılması temelde işverenlerin karlarını artırmaya yönelik işlemektedir. Gazetecilerin düşük ücretlere çalışmaları da daha fazla kazanç sağlama adına daha uzun süre çalışmalarına sebep olmakta, özellikle işsiz kalma korkusu ve gelecek kaygısı daha uzun çalışma saatlerini, hafta sonu çalışmayı bir gereklilik haline getirmektedir.

Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur iletişim teknolojilerindeki yenilikler ile çalışanların her an ulaşılabilir bir konumda olmasıdır. Gazetecilik her ne kadar yapısı gereği sürekli ulaşılabilir olmayı gerektirse de üretilen içeriklerin birden fazla mecrada yer alması, çalışanların birden fazla iş üstlenmeleri, bunun yanı sıra sürekli

olarak gündemi takip etme zorunluluklarının olması sebebiyle, bu durumun gazetecilerin çalışma yoğunluğunu artırdığı söylenebilir. Ayrıca bu faktörler aynı zamanda gazetecilerin iş zamanı ve boş zaman ayrımlarının bulanıklaşmasına sebep olmaktadır. Bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi teknolojik aletler ile gazetecilerin iş günü evde de devam etmektedir.

2020 senesinde meydana gelen Covid-19 salgını süresince gazetecilerin çalışma koşullarının daha da ağırlaştığı görülmektedir. İnternette podcast uygulamalarının artması, e-bülten haberciliği gibi yeni pratiklerin yükselişe geçmesi, mevcut haber kuruluşlarının internet içeriklerine daha fazla ağırlık vermesi gibi sebeplerden dolayı gazetecilerin mesai saatlerindeki belirsizlik artmıştır (M4D, 2020: 29).

3.2.2.2. Güvencesizleşme sürecinin gazetecilik mesleğine yansımaları

Dünya genelinde neoliberal politikaların yükselmesi ile birlikte medya sektöründe de tekelleşmelerin artması ve özelleştirme politikalarının yaygınlaşması, çalışma ilişkilerinde bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi güvencesizleşmenin artmasına sebep olmuştur. Düşük ücretler, işsizlik, sendikasızlaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam olarak alt başlıklarına ayrılabilen bu süreç, mesleğin pratiğe dökülmesini de kimi hususlarda etkilemiştir. Bu hususlar şu şekilde maddelenebilir; içeriğin yüzeyselleşmesi, uzmanlaşma/vasıfsızlaşma, editoryal bağımsızlık. Güvencesizleşme sürecine bağlı olarak meydana gelen tüm bu değişiklikler hem mesleğin profesyonellikten uzaklaşmasına yani profesyonelleşmemeye hem de gazetecilerin proleterleşmesine yol açmıştır. Aşağıda tüm bu unsurlar ayrı ayrı ele alınıp açıklanacaktır.

3.2.2.2.1. İçeriğin yüzeyselleşmesi

Güvencesizleşme sürecinin meslekte yarattığı bir diğer dönüşüm içeriklerin yüzeyselleşmesi olmuştur. Bu durumun temel sebepleri arasında ise haberi oluşturacak ana kadroların daralması, teknolojiye yapılan yatırım artarken habere ayrılan bütçenin azalması, masa başı haberciliğin, kopyala-yapıştır haberciliğin artması, yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi ile birlikte anında haber verme unsurunun derinlikli haber vermenin önüne geçmesi olarak sıralanabilir.

Yeni dönem gazetecilik anlayışı içerisinde mesleğin asıl uygulayıcıları olan muhabirlerin sayı ve nitelik olarak azalmasına karşılık köşe yazarlığı, başyazarlık,

gazete temsilciliği gibi kadroların yükselişe geçtiği söylenebilir. Bu kadroları “medya aristokrasisi” olarak adlandıran Sönmez (2007), bu durumun sadece medyaya özgü olmadığını, diğer sektörlerde de bu tür yapıların standartlaşma, tekdüzeleşme ve hiyerarşik yapılaşmanın yer aldığını belirtir. Ancak diğer sektörlerden farklı olarak medya alanındaki bu hiyerarşik yapılanma eğlence endüstrisi ile medyanın iç içe geçmesinde önemli rol oynamakta, habercilikte fikir üretiminden ziyade eğlence ve magazinleşme anlayışı baskın hale gelmektedir. Böylelikle “medyanın halkı bilgilendirme, aydınlatma görevi geri plana düşmüştür”. Bu durumun mesleğe yönelik en önemli etkisi ise etik anlayışın mesleği icra edenler açısından anlamını yitirmesi, kamu açısından ise gazetecilik mesleğinin güvenilirliğini ve saygınlığını yitirmesidir (Kaya, 2016: 349-350). Gazetecilik mesleğinin reklamcılık ve halkla ilişkiler alanıyla iç içe geçmesi, buna bağlı olarak özellikle 2000’li yıllardan sonra gazetelerin uzmanlaşmaya ağırlık vermeleri neticesinde muhabir, editör ve yazı işleri müdürü kadrolarının haricinde tasarım, reklam, redakte alanında birçok kadronun meydana gelmesi, haberin üretim aşamasında söz sahibi olması gereken muhabirlerin etkisini azaltmıştır. Böylelikle gazeteci ile haber merkezi arasındaki mesafe açılmış, muhabirlerin ürettikleri içeriklerin hangi sayfada yer alacağına, bu haberle hangi görselin birlikte kullanılacağına, haberde yapılacak olan kısaltma/uzatma/düzeltilme işlemlerine, daha da önemlisi yapılan haberin gazetede yer alıp almayacağına iş bölümü içerisindeki çalışanlar neredeyse birbirlerini görmeden karar verir duruma gelmişlerdir (Demir, 2013: 91).

Bahsedilmesi gereken bir diğer faktör haber yazma sürecinin maliyetinden kaynaklanmaktadır. Haber toplama ve yazma faaliyeti için öncelikle en azından bir muhabir gerekmektedir. Bu muhabirin oluşturacağı habere görsel temin etmesi için fotoğraf makinesi, cep telefonu, kamera gibi teknolojik aletler temin edilmelidir. Ayrıca mekânsal olarak gazetecinin görüşeceği kaynaklara kolay erişimi de önemlidir. Kimi zaman özellikle araştırmacı gazetecilik örneklerinde gazetecilerin kaynaklarıyla birden fazla görüşmesi gerekmekte, hatta bu haberin oluşturulması uzun zamana yayılmaktadır. Tüm bu etkenler ise haber yazma faaliyetini medya işletmecileri açısından maliyetli bir hale getirmektedir. Fikir gazeteciliğinde daha ayrıntılı, bilgilendirici ve kapsamlı incelemeler ön plandayken, magazinelle gazetecilikle birlikte kısa bilgilerin “şişirilmesi” vasıtasıyla sansasyonelliğe dayalı

bir anlayış yükselişe geçmiştir. Haberlerin öyküleştirilerek ve abartılarak daha basit bir üslupla ele alınmasına dayalı magazinел gazeteciliğın kuruluşu olan maliyetinin oldukça düşüktür bununla birlikte tiraj ve reklam getirisi ise daha yüksektir. Dolayısıyla bu anlayışa göre hareket eden gazetelerin, az bilgiyle haber üretebilecekleri için nitelikli ve çok sayıda yazar kadrosuna ihtiyacı yoktur bu nedenle habere ayrılan bütçe ve alan bu dönemden itibaren giderek daralmıştır.

Sektör dışından sermaye sahiplerinin medyadaki sahiplik yapısını değiştirmelerinin alanda yarattığı somut göstergelerden birisi de mesleğın mekân değişimi olmuştur. Bab-1 Alî'den, İkitelli, Güneşli, Bağcılar gibi semtlere taşınan gazeteler, daha lüks plazalarda işleyişini sürdürmeye devam etse de habere ayrılan bütçenin kısılması bu yeni mekânlarda daha belirgin hale gelmiştir. Gazetecilik mesleği yapısal olarak gündemi takip edebilme adına halkın arasında, merkezlere yakın konumda pratiğe dönebilmektedir. Bu nedenle gazete binalarının merkezi konumda olmasına özen gösterilmektedir. Ancak 1980'li yıllar sonrasında alanda yaşanan ticarileşme neticesinde reklamlara, ilanlara ve tiraj gelirlerine olan bağımlılık habercilik anlayışının önüne geçmiştir. Bu nedenle Bab-1 Alî'den kopuş, habercilik anlayışının ticarileşmesini de imlemektedir (Toktaş, 2010). Bu ticarileşmenin gazetecilerin çalışma pratiklerine dönük etkisi ise haber kaynaklarına uzaklaşmalarından dolayı mesleğın masa başında yapılan bir faaliyete dönüşmesidir. Gazeteciler açısından bu durum sadece bina içerisinde sosyalleşebilmelerine, tek yönlü bir bakış açısına yol açmakta (Toktaş, 2010), haberin içeriğini oluşturan kaynaklara uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Aynı zamanda, gazeteciliğın bu yeni mekânları gazetecilerin kendi aralarındaki bağları da zayıflatmakta, özellikle üst düzey çalışanlar ile muhabirlerin arasındaki hiyerarşik yapılanma mekânsal olarak da ön plana çıkmaktadır (Demir, 2013: 90).

Son olarak yeni iletişim teknolojileri ile birlikte içeriklerde yaşanan değişime bakıldığında, bu teknolojilerin haberin üretilme biçimini ve içerikleri değiştirdiği görülmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin çoklu üretime izin vermesi, medya sahiplerinin bu çoklu ortama uyum sağlayacak, birden fazla iş üstlenecek çalışan isteğinin önünü açmıştır. Bu durum ise hem çalışanların iş yükünü artırmakta hem de oluşturacakları içerikleri derinlemesine analiz etmelerini engellemektedir. Bu bağlamda özellikle sosyal medyanın yarattığı bilgi kirliliği, rekabetten dolayı hızlı

davranma gerekliliği neticesinde teyit unsurunun göz ardı edilebildiği düşünülecek olursa haberi detaylandırmak için verilecek her bir uğraş beyhude bir çaba olarak görünmektedir. Böylelikle genellikle ajanslar yoluyla elde edilen, birden fazla medya kanalında yayılan içeriklerin yüzeyselleşmesi söz konusu olmaktadır (Fıstık, 2020: 26-27).

Hem teknolojik gelişmelerin etkisiyle hem de medya içeriklerinin magazinelleşmesi neticesinde habere olan yatırımın azalması ile birlikte alanda çalışan muhabir sayısının azaldığı görülmektedir. Bu nedenle herhangi bir medya kurumunda çalışan gazeteciler, işsiz kalma kaygısı nedeniyle “medya sahiplerini rahatsız edecek haber yapmaktan kaçınmakta”, magazinelleşen anlayış nedeniyle gazetecilik etiğine uygun hareket edememekte, böylelikle yaptıkları işten haz alamamaktadır (Toktaş, 2010).

3.2.2.2.2. Uzmanlaşma ve vasıfsızlaşma

Neoliberal politikalarla birlikte dünya genelinde esnekleşme uygulamalarının artışı, birçok sektörde uzmanlaşmanın artmasını da beraberinde getirmiş, yapılacak olan işler birçok bölüme ayrılmış ve her bölüm için ayrı kadrolar oluşturulmuştur. Ancak yaşanan bu uzmanlaşma vasıfsızlaşmayı da beraberinde getirmiş, işin birden fazla parçaya ayrılması yapılan faaliyeti anlamsızlaştırmıştır. Gazetecilik alanında da bu dönüşümün etkileri görülmektedir. Türkiye’deki gazetecilik örnekleri üzerinden dönemsel bir ayrışmaya işaret eden Adaklı (2006: 292-293) geçmişte gazetecilerin mesleğin bütün aşamaları hakkında fikir sahibi olan kişilerce icra edildiğini, yeni nesil gazetecilik örneklerinde ise kendi sahasında uzman, derin bilgi dağarcığına sahip olması gerekmeyen, teknisist bakış açısına sahip kişilerin yükselişe geçtiğini belirtmektedir. Günümüz itibarıyla “komple gazetecilik yapmanın gerekleri ortadan kalkmıştır”, iş alanlarının çoğaldığı ve her iş alanı için ayrı uzmanların istihdam edildiği görülmektedir.

Uzmanlaşmanın ve işbölümünün artışı meslekteki sahiplik yapısının dönüşümü de oldukça etkili olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren, medya alanının giderek ticarileşmesi neticesinde gazetecilik mesleğinin yönetimi ayrıca işletme yönetimini de gerekli kılmış, böylelikle gazetecilik ile işletme fonksiyonları “aşırı uzmanlaşma”ya dayalı olarak bütünleşmiştir. Yeni organizasyon şemasında “yazı işleriyle kaynaşmış ve çıkar/kar merkezli, girift vir ‘medya’ planlaması” ön plana çıkmaktadır (Adaklı, 2006: 291-294). Bu çerçevede alandaki profesyonelleşme ve

uzmanlaşmanın şirket çıkarları ile koordineli bir şekilde yürütüldüğü dolayısıyla çalışanların şirket çıkarlarının dışına çıkamamalarının, daha itaatkâr davranmak zorunda kalmalarının veya daha itaatkâr kadroların işe alınmasının alanda büyük bir vasıfsızlaşmaya yol açtığını söylemek mümkündür.

Alanda uzmanlaşmanın ve vasıfsızlaşmanın artmasında rol oynayan bir diğer unsur yeni teknolojilerin kullanımından kaynaklı sorunlardır. Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin sürekli olarak gelişmesi, önceki bölümde de bahsedildiği gibi çalışanların birden fazla görev üstlenmelerini kolaylaştırarak üzerlerindeki baskıyı artırmaktadır. Örneğin gazetecilerin hem içerik üretmeleri hem de ürettikleri içerik için görsel sağlamaları beklenmekte, kimi zaman ise görsel içerikler mobese kameraları veya yurttaşlardan gelen kamera görüntüleri ile sağlanmakta; böylelikle foto-muhabirlik görevi değersizleşmektedir (Alemdar ve Uzun, 2019: 89). Bunun yanı sıra yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri üretim sürecindeki birçok işin standartlaşmasına yol açmakta, böylelikle yapılan işler önemsiz hale gelmektedir (Toktaş, 2010). Bu hususta bahsedilmesi gereken bir diğer konu gazetecilerden beklenen çok yetenekliliğin, teknolojik çerçevede sınırlanmasıdır. Yani, teknolojik beceriler habercilik alanındaki yeteneklerin önüne geçmektedir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 204).

Alandaki uzmanlaşmanın gazetecilere yönelik etkilerinden birisi deneyimli işgücünün giderek piyasalardan tasfiye edilmesidir. Bu durumun önemli bir sebebi yeni teknolojilere göre düzenlenmiş olan uzmanlık alanlarına uygun eğitim almış kişilerin istihdam edilmesinin, deneyimli ancak yeni teknolojileri öğrenme hususunda “yavaş” sayılabilecek kadrolara harcanacak olan eğitim masrafından daha karlı olmasıdır. Bir taraftan birden fazla görev üstlenmek (özellikle teknolojik boyutta) normalleştirilirken, öte taraftan mesleki donanımını birden fazla alanda sergileyebilecek çalışan profilinin istenmeyen bir durum olarak öne çıkmasıdır. Alanda deneyimli, birçok konuda yetkin gazetecilerden ziyade, düşük vasıflı, az maaşla çalıştırılabilecek olan kişilere ihtiyaç artmaktadır (Toktaş, 2010).

Alanda yaşanan profesyonelleşmenin gazeteciler arasındaki hiyerarşik yapıda üst düzey kadroların gücünü artırmasına, alt düzeyde yer alan muhabir, foto-muhabir, grafiker gibi kadroların ise giderek değerini kaybetmesine yol açtığı söylenebilir. Bu yeni yapılanma içerisinde özellikle köşe yazarlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Bu durum haber içeriklerinde de önemli bir dönüşüme yol açmış, haberlerde yer alması gereken birçok husus köşe yazarları tarafından işlenir hale gelmiştir. Köşe yazarları bir yandan da 1980 sonrasında yeni ideolojinin yayılmasında büyük rol oynamış, her kesimden okuyucuya seslenen yazıları ve üst düzey bürokrasiyle olan yakın temasları ile medya sahiplerinin öncelikli çalışanları haline gelmişlerdir (Adaklı, 2006: 308)

Neticede mesleğin uzmanlaşmasına bağlı olarak vasıfsızlaşmanın artması mesleğin toplumsal sorumluluklarından uzaklaşmasına, çalışanların ortaya çıkardıkları işe yabancılaşmalarına, çıkar odaklı gazeteciliğin gelişmesine yol açmıştır (Adaklı, 2006: 303). Bir yandan da hem yapılan işin örgütlenme ve yönetim biçimindeki yeniliklerin hem de alana yönelik teknolojik yeniliklerin yaygınlaştırılmasının, gazetecileri standardize ettiği ve mesleğin zanaatvari özelliklerini kaybetmeye başladığı söylenebilir (Kaderoğlu Bulut, 2019:203). Bunun yanı sıra uzmanlaşmanın meslekte istihdam edilebilmek için önemli bir gereklilik olmadığı da belirtilmelidir. Her ne kadar işe alım esnasında çalışanların birçok yeni teknolojiye hâkim olması, birden fazla dil bilmesi ve benzeri unsurlar beklense de alanda ihtiyaç duyulan emek gücünün ticari boyutun habercilik faaliyetlerinin önüne geçmesi, yükselen baskı ortamı gibi faktörler nedeniyle giderek azalması meslekte yaşanan çözülmeye işaret etmektedir. Dolayısıyla hem mesleki pratiklerin daha çok işletme alanına kaydığı hem de çalışanların giderek proleterleştiği söylenebilir (Kaderoğlu Bulut, 2019: 248).

3.2.2.2.3. Editoryal bağımsızlık

Editoryal bağımsızlık gazetecilerin habercilik ilkeleri çerçevesinde haber içerikleri ile ilgili karar verme haklarıdır. Yani haberi üreten muhabirin, ürettiği içeriğin başlığı, yapılacak olan kısaltmalar, her türlü içerik değişikliği ile ilgili hususlarda sürece dâhil olabilmesidir. Benzer şekilde yazı işleri kadrosunun da gazetede yayınlanacak olan bir haber ile ilgili karar aşamasında söz sahibi olmalarına denk düşmektedir. Bunun sağlanabilmesi için yazı işleri ile muhabir kadroları arasında demokratik bir ilişkinin sağlanması zorunludur (Özsever, 2004: 143-144).

Editoryal bağımsızlığın sağlanmasında hem meslek içerisindeki hiyerarşik dengenin hem de meslek dışından gelen etkilerin önemi büyüktür. 1980’li yıllardan itibaren gazetecilik mesleğinin giderek profesyonelleşmesi neticesinde uzmanlaşmanın artması ve buna bağlı olarak hiyerarşik dengenin bozulması, editoryal bağımsızlığı

zedeleyen faktörlerden birisi olarak ele alınmalıdır. Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi gazetecilik mesleğinin ticarileşmesi ile birlikte hem meslekle ilgili hem de işletmeye yönelik birçok yeni kadronun oluşturulması, editoryal bağımsızlığın sağlanmasında oldukça önemli olan yazı işleri kadrosu ile muhabir arasındaki ilişkiyi zedelemiştir. Bu ilişkinin zedelenmesinde birden fazla kadronun haberin üretim aşamasına dâhil olması kadar, yeni mekânlar vasıtasıyla muhabir ile yazı işleri kadrolarının birbirlerinden uzaklaştırılmaları da önem taşımaktadır.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus editoryal bağımsızlığı engelleyen dışsal faktörlerdir. Bir gazetenin ortaya çıkmasında muhabir ve yazı işleri kadrolarının olduğu kadar sermaye sahibinin ve sermaye sahibinin iktidarla olan ilişkisinin de oldukça büyük rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla editoryal bağımsızlık hususu sadece gazetecilere bağlı sürdürülmemekte, dışsal faktörlerin bu sürece olan etkisi büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de gazetecilik mesleğinin sürdürülebilirliği hem neoliberal politikaları çerçevesinde baş gösteren tekelleşmeler ile hem de demokrasinin çeşitli politikalarla sadece kâğıt üzerinde kalması ile büyük zarar görmüştür.

Türkiye’de basın özgürlüğü, mesleğin ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren tartışılmalıdır. Her ne kadar medyadaki çeşitlilik görünürde artsa da medya sahiplerinin giderek tekelleşmeleri ve neticede geriye kalan ana akım medyanın iktidara oldukça yakın bir pozisyonda kısıtlı kalmaları, günümüz itibarıyla basın özgürlüğü tartışmalarını daha sert bir boyuta taşımaktadır. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) Örgütü’nün 180 ülkedeki basın özgürlüğünün durumunu incelediği Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’ne göre Türkiye 154. sırada yer almaktadır (“Türkiye basın özgürlüğü listesinde 154. Sırada”, 2020). Ayrıca Türkiye cezaevindeki 81 gazeteci ile dünya genelinde en fazla gazetecinin tutuklu olduğu ülkelerden birisidir. Cezaevindeki gazeteciler Cumhurbaşkanına hakaret, terör örgütü üyeliği, kişi haklarına saldırı gibi çeşitli konularla suçlanmaktadır, faal olarak görevini dışarda sürdüren gazeteciler ise çeşitli fiziksel veya sözlü saldırılara maruz kalmakta, yaptıkları haberlerden veya görüşlerinden dolayı hedef gösterilmektedir. Bunun yanı sıra gerek sosyal medya platformlarına dair düzenlemenin yürürlüğe girmesi gerekse çeşitli gerekçelerle 319 habere erişim engeli getirilmesi neden

gazetecilerin editoryal bağımsızlığa sahip olamadıklarının önemli bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır. (Önderoğlu ve diğerleri, 2020).

Editoryal bağımsızlığın önündeki bir diğer engel ise yasal düzenlemelerdir. Örneğin 2000 senesinde 5680 sayılı Basın Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle gazetelerde yer alan içeriklerden dolayı sadece gazetecinin değil şirket ortaklarının da tazminat ödemesi gerektiği düzenlemesi getirilmiştir. Böylelikle işverenin baskısının yanında şirket ortaklarının baskısı da işler hale getirilmiş, editoryal bağımsızlık birden çok değişken arasında savrulan bir değer haline gelmiştir (Özsever, 2004: 146).

Bu çerçevede bahsedilmesi gereken bir diğer unsur hem basın özgürlüğünü kısıtlayıcı politikalar hem de çalışma koşullarının güvencesizleşmesi neticesinde gazetecilerin uyguladığı otosansürün artışıdır. Ana akım medya sansür, hapis ve para cezası, itibarsızlaştırma gibi çeşitli politikalarla iktidara yakın bir pozisyonda işlev görmektedir. Dolayısıyla gazeteciler bu tür baskılarla karşılaşmamak, işsiz kalmamak adına, çalıştıkları medya kuruluşunun çizgisinde haber üretmek zorunda kalmaktadır. Aksi durumda Olay TV⁷⁶ örneğinde olduğu gibi medya kuruluşlarının kapatılması söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla yapacağı haberdan dolayı işinden kovulma, işsiz kalma riskiyle karşı karşıya kalan gazeteciler için otosansür kaçınılmaz hale gelmekte, haberlerin niteliği de bu minvalde değişmektedir (Alan, 2015). Yeni medya yapısı içerisinde örgütlenmenin yok edilmesi de çalışanların editoryal bağımsızlıklarının peşine düşmelerini engellemektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde editoryal bağımsızlığın sağlanmasının önündeki bütün engellerin, gazetecilerin mesleki pratiklerini etkilediği söylenebilir. Editoryal bağımsızlığı meydana çıkaran en önemli unsurlardan biri ise gazetecilerin istihdam, ücret, sosyal haklar gibi konularda güvenceleri olmamasıdır. Bu durum “işimi kaybederim” korkusuyla, daha fazla otosansüre yönelmelerine neden olmakta böylece editoryal bağımsızlık zedelenmektedir.

⁷⁶ Yayın hayatına 30 Kasım 2020 tarihinde başlayan Olay TV, kanalın sahibi Cavit Çağlar'ın yapılan haberlerden rahatsız olması nedeniyle, 26 gün sonra yayın hayatına son vermiştir (“Olay TV kapandı: Bu yayıncılığı daha fazla sürdüremeyeceğimizi anladık”, 2020).

4. BULGULAR

4.1. Yöntem

Bu çalışmada nitel ve nicel veri toplama tekniklerinin bir arada değerlendirildiği karma yöntem kullanılmıştır. Karma yöntem kısaca nitel ve nicel araştırma yaklaşımlarının veri toplama, çıkarım teknikleri gibi unsurlarının birleştirildiği ve bütünleştirildiği bir araştırma yaklaşımı olarak tanımlanabilir (Johnson vd. 2007: 123). Bu yaklaşım temel olarak nicel verilerden elde edilen istatistiki eğilimleri ve nitel verilerden elde edilen kişisel deneyimleri, öyküleri birleştirmeyi hedefler ve araştırma problemini nitel ve nicel yöntemlerin güçlü yanlarını kullanarak ele alır (Creswell, 2019: 2). Böylelikle nitel ve nicel yöntem bütünleştirilerek yapılan çalışmanın anlaşılabilirliği yükseltilmektedir (Onwuegbuzie ve Leech, 2004).

Nitel araştırmalar az sayıda kişinin detaylı bakış açılarını sunması, katılımcıların görüşlerini ortaya koyması, katılımcı deneyimlerini ön plana çıkarması, araştırmacıdan ziyade katılımcının görüşüne odaklanması avantajlarına sahiptir. Ancak sınırlı bir genellenebilirliğe sahip olması, zayıf veriler sunması, çalışmanın oldukça dar bir alanla sınırlı kalması, sübjektif olması dezavantajlarına sahiptir. Nicel araştırmalar ise geniş kitleler üzerinden sonuçlar elde etme, veriler arasında ilişki kurma, neden-sonuç ilişkilerini inceleme konusunda avantajlıdır ancak insanların deneyimlerini göz ardı etme, katılımcılara yönelik sınırlı bilgi sunma ve araştırmacı eksenli olma gibi dezavantajlara sahiptir (Creswell, 2019: 5).

Karma yöntemin de güçlü ve zayıf olduğu yönleri bulunmaktadır. Örneğin sayıların yanı sıra kelimelerin, resimlerin ve anlatıların kullanılması anlatımı kuvvetlendirmektedir. Araştırmacı tek bir yöntemle sınırlı olmadığı için araştırma sorularına daha geniş kapsamlı yanıtlar verebilir. Böylelikle bulguları nitel ve nicel tekniklerle birleştirip bütünleştirerek sonuca ulaşmak için daha güçlü kanıtlar elde edebilir. Bununla birlikte karma yöntemin kimi zayıf yanları da bulunmaktadır. İki veya daha fazla yaklaşımı bir arada kullanmak bu yaklaşımlara hâkim olmayı gerektirmektedir dolayısıyla bu durum araştırmacıyı hem bilgi hem de zaman açısından zorlayabilir. Buradaki bir diğer zorluk ise çoklu yöntemleri öğrenmek ve bu yöntemlerin nasıl bir araya getirilebileceğini saptamaktır. Ayrıca sosyal bilimlerde karma yöntem her ne kadar son zamanlarda sıklıkla kullanılıyor olsa da

nitel ve nicel ekollerin birleştirilemeyeceğini savunan kesimleri ikna etmek zor olabilir (Johnson ve Onwuegbuzie, 2004).

Karma yöntemin nicel ve nitel aşamaların hangisinin daha önce uygulanacağına ve araştırma genelinde daha baskın olacağına dair çeşitli desenleri bulunmaktadır. Birleştirme (çeşitleme), açıklayıcı ardışık ve keşfedici ardışık desenleri olan karma yöntemin, öncelikle nicel yöntemlerin kullanılmasına, sonrasında elde edilen verilerin genişletilmesi için nitel yöntemlerin kullanılmasına dayalı olan *açıklayıcı ardışık* desen bu çalışmada benimsenmiştir (Creswell, 2019: 6).

Açıklayıcı ardışık desende ilk olarak incelenecek konu ile ilgili genel bir veri elde etmek için nicel araştırma aşaması yürütülür. İkinci aşamada ise nicel araştırma ile elde edilen verileri detaylandırmak için nitel araştırma yapılır. Burada nitel araştırmanın kullanılması özellikle nicel araştırma neticesinde elde edilen verilerdeki aykırılıkları, düzensizlikleri veya şaşırtıcı sonuçları açıklamak için oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra nicel araştırma sonucunda elde edilen verileri detaylandırma verilerin daha iyi anlaşılmasında da büyük rol oynamaktadır (Morse, 1991). Çalışmada karma yöntemin uygulanmasının sebebi güvencesizleşmenin gazetecilik mesleğinde yarattığı dönüşüme dair hem nicel veri toplama tekniği olan anket ile daha genel düzeyde bilgi edinmek hem de nitel veri toplama tekniği olan derinlemesine mülakat ile konunun ayrıntılarına inmek, güvencesizleşme ile meslekte yaşanan dönüşüm arasında nasıl ilişki kurulduğunu saptamaktır. Böylelikle konunun farklı yönleriyle ele alınması sağlanacak, nitel ve nicel çalışmaların sınırlılıkları en aza indirilecektir.

Bu araştırmanın evreni Türkiye'deki gazetecilerdir. Basın İlan Kurumu 2021 (BİK, 2021) verilerine göre Türkiye'de 6869 fikir işçisi statüsünde gazeteci bulunmaktadır. Bununla birlikte ulusalda ve yerelde kaç gazeteci çalıştığı, kayıtdışı kaç gazeteci olduğu bilinemediğinden dolayı alandaki gazeteci sayısına yönelik net bir bilgi verilememektedir. Çalışmanın örneklemi ulusal bazda (yazılı, görsel, dijital) gazetecilik yapan kişilerle sınırlandırılmıştır. Yerel düzeyde gazetecilik faaliyetini yürüten veya belirli sebeplerden dolayı gazetecilik faaliyetine ara veren kişiler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yerel gazetecilerin yapılan çalışmaya dâhil edilmemesinin temel sebebi hem yerel düzeyde güvencesizleşme pratiklerinin daha farklı yaşandığının düşünülmesi hem de çalışmanın belli bir zaman içerisinde

bitirilmesinin gerekliliğidir. İşsiz gazetecilerin çalışmaya dâhil edilmemesinin temel sebebi ise oluşturulan anket sorularının işsiz gazetecileri de içerecek şekilde düzenlendiğinde katılımcılar açısından soru formunun yanıtlanmasının zor olacağının, her soruya yazılacak olan açıklama kısmının katılımcıların soruları yanıtlanırken sıkılacağına neden olacağının düşünülmesidir. Derinlemesine mülakat aşamasında işsiz bir gazeteciyle de görüşme yapılmak istenmiştir ancak kartopu örneklem seçimi kullanıldığı için görüşmelerin yapıldığı süre zarfında işsiz bir gazeteci ile iletişime geçilememiş bu nedenle çalışmaya dâhil edilememiştir.

Bu çalışmada hem mesleğin güvencesizleşmesine yönelik genel bilgi edinmek hem de güvencesizleşmenin çalışma koşullarında meydana getirdiği dönüşümleri ve mesleki pratiklere yansımaları, gazetecilerin bu durumlarla nasıl başa çıktıklarını ve süreci nasıl deneyimlediklerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu kapsamda öncelikle anket çalışması ile gazetecilerin güvencesizleşme düzeylerine dair genel bir veri toplanmıştır. Sonrasında ise gazeteciliğin güvencesizleşme süreci, gazetecilerin deneyimleri üzerinden derinlemesine mülakat tekniği ile incelenmiş ve nicel verilerden elde edilen bilgiler detaylandırılmıştır.

Araştırma konusu ile ilgili belirlenmiş hipotezlere veya sorulara bağlı olarak seçilen örnekleme sorular yönelterek gerçekleştirilen sistemli veri toplama tekniği olan anket (Neuman, 2014: 316) ile az maliyetle, kısa sürede gazetecilerin çalışma koşullarına ve güvencesizleşme pratiklerine yönelik bilgi toplamak, ulusal düzeydeki medya kuruluşlarında/kuruluşlarına çalışan veya ulusal düzeyde gazetecilik ile uğraşan gazetecilere dair genel veriler elde etmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede literatür incelemesinden sonra 65 soruluk anket oluşturulmuştur. Bu anket içerisinde gazetecilerin demografik özelliklerine, çalışma hayatı pratiklerine yönelik seçmeli yanıtlı sorular (kapalı uçlu sorular), çoktan seçmeli sorular ve gazetecilerin güvencesizleşme sürecine yönelik tutumları ile ilgili 5’li likert ölçeği ile hazırlanmış (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum) ifadeler yer almaktadır (Bkz. EK-3).

Anket soruları oluşturulduktan sonra 30 gazeteci ile pilot çalışma gerçekleştirilmiş, gazetecilerden oluşturulan sorularla ilgili fikir alınmıştır. Pilot çalışma tamamlandığında ankette yer alan 33 maddelik tutum ifadelerinin içsel tutarlılığı Cronbach alfa olarak da bilinen alfa katsayısı alınarak ölçülmüştür. Cronbach alfa

tekniki araştırma kapsamında bir kavramın iç tutarlılığını ölçmek için maddelerin/ifadelerin birbirini ne kadar iyi tamamladığına yönelik bir tekniktir (Jupp, 2006: 263). Cronbach alfa değeri 0-0.40 aralığındaysa ölçek güvenilir değil, 0.40-0.60 aralığındaysa düşük güvenilirlikte, 0.60-0.80 aralığındaysa oldukça güvenilir, 0.80-1.00 aralığındaysa yüksek güvenilir kabul edilmektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018). Bu çalışmada da yapılan ölçüm neticesinde Cronbach alfa değeri 0,947 olarak ölçülmüştür, yani likert ölçeğiyle hazırlanmış tutum ifadelerinin iç güvenilirliği yüksektir.

Pilot uygulama sonrasında oluşturulan sorular tekrar değerlendirilmiş, gazetecilerin anne ve babalarının mesleğine yönelik sorular çalışma kapsamında gerekli görülmeyle ankete dâhil edilmemiştir. 5 Mayıs 2021 - 1 Temmuz 2021 tarihleri arasında anket çalışması yürütülmüştür. Bu aşamada öncelikle ulaşılabilen gazetecilerin mail ve Twitter adreslerine anket talebi iletilmiş, sonrasında ise kartopu örneklem vasıtasıyla toplamda 209 kişiye Google Forms üzerinden çevrimiçi anket uygulanmıştır. Kartopu örneklem yoluna gidilmesinin temel sebebi daha önce de bahsedildiği gibi alanda ulusal düzeyde gazetecilik faaliyetini yürüten kişilerin tam sayısına ulaşamamaktan kaynaklanmaktadır. Çevrimiçi anket veri toplama tekniği ise hem pandemi döneminde yüz yüze anket çalışması yürütmek zor olacağı için hem de bu yolla daha hızlı veri toplanabileceği için tercih edilmiştir. Uygulama aşamasında Google Forms üzerinden hazırlanan anket önceden oluşturulan gazeteci mail adreslerine ve Twitter adreslerine yönlendirilmiş, ulaşılan gazetecilerden anket linkini diğer meslektaşlarıyla da paylaşımları rica edilmiştir. Bu aşamada anket linkine erişemediğini belirten bir katılımcıya da anket soruları Word formatında e-mail atılmıştır. Anket çalışması tamamlandıktan sonra elde edilen verilerin analizi IBM SPSS Statistics 22 programı ile gerçekleştirilmiştir. Her soru ve ifade için frekans analizi uygulanmış, bazı sorular ve ifadelerde ise çapraz tablo analizine başvurulmuştur.

Anket çalışması ile belirli bir grubun belirli yönleri nicel olarak açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra anket çalışması değişkenler arasındaki ilişkilerin de incelenmesine olanak sağlamaktadır. Ancak anket çalışması insanı anlama odaklı değil araştırmacı eksanli olduğu için katılımcıların görüşlerini elde etme konusunda eksik kalmaktadır. Bu nedenle anket çalışması yapıldıktan sonra nitel veri toplama tekniği olan yarı

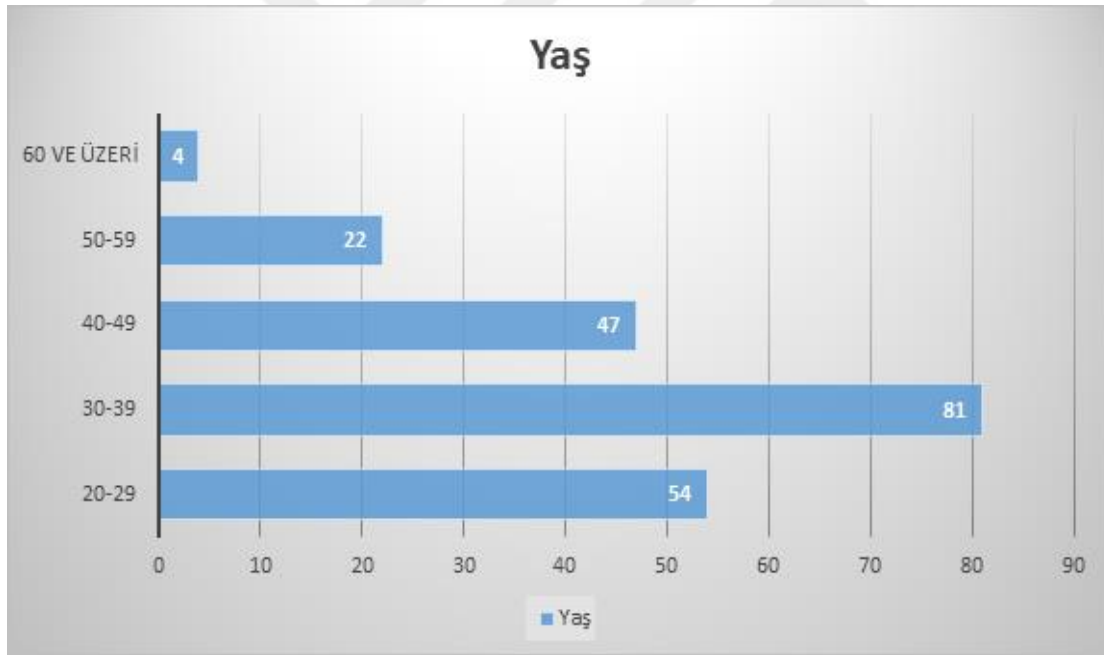
yapılandırılmış derinlemesine mülakattan faydalanılmıştır. Yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat sistematik bir yapı çerçevesinde takip edilecek açık uçlu sorulardan oluşur ve görüşülen kişilerin detaylı yanıt vermesi beklenir. Bu kapsamda gazetecilerin demografik bilgilerine, çalışma koşullarının güvencesizleşmesine ve bu durumun mesleki pratiklerde yarattığı dönüşüme, gazetecilerin örgütlenme pratiklerine yönelik yarı yapılandırılmış 44 soru oluşturulmuştur (Bkz. EK-4). Öncelikle anket sürecinde iletişim kurulan gazetecilerle görüşülerek sonrasında ise bu kişilerin önerisi üzerine gazetecilere ulaşarak kartopu yöntemi ile kamu, ajans, özel, yazılı, görsel, dijital, serbest çeşitliliği sağlanarak seçilen 15 kişi⁷⁷ ile de yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yapılmıştır. Pandemi koşullarından dolayı mülakatlar da Google Meet ve WhatsApp görüntülü konuşma uygulamaları ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için gazetecilerden randevu alınmış ancak kimi zaman randevu saati veya günü değiştirilmiş kimi zaman ise gazetecilerin yoğunluklarına bağlı olarak görüşme gerçekleştirilememiştir. Görüşmeler 22 dakika ile 1 saat 45 dakika aralığında sürmüştür. 7 Temmuz 2021 tarihinde başlanan görüşmeler, 10 Ağustos 2021 tarihinde yeterli bilgi sağlandığı için sona erdirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler betimsel analiz ile incelenmiştir.

Anket sorularında çalışmanın konusu itibarıyla çalışan gazetecilere sıkıntı yaratabileceği düşünülerek çalıştıkları kurum bilgisi sorulmamış, ayrıca gazetecilerden mail adresi istenmemiştir. Her ne kadar anketler öncelikle araştırmacı tarafından oluşturulan bir gazeteci mail adresi havuzuna yönlendirilse de bu kişilerin hangilerinin ankete katılım sağladığı bilinmemektedir. Benzer şekilde yapılan mülakatlarda da görüşülen gazetecilerin hem hâlihazırda hem de daha önce çalıştıkları kurum bilgileri metne dönüştürme esnasında gizlenmiştir. X ve Y şeklinde belirtilen kurumların türleri (yazılı, görsel, dijital, ajans) metinde parantez içerisinde belirtilmiştir. Bunun dışında yapılan görüşmeler metne dökülürken katılımcıların isimleri aynı nedenden dolayı belirtilmemiş, katılımcılar Görüşmeci 1, Görüşmeci 2 şeklinde sıralanmıştır.

⁷⁷ Görüşmecilerin demografik bilgileri için bkz. EK-5, Tablo 7.2.

4.2. Demografik Bilgiler

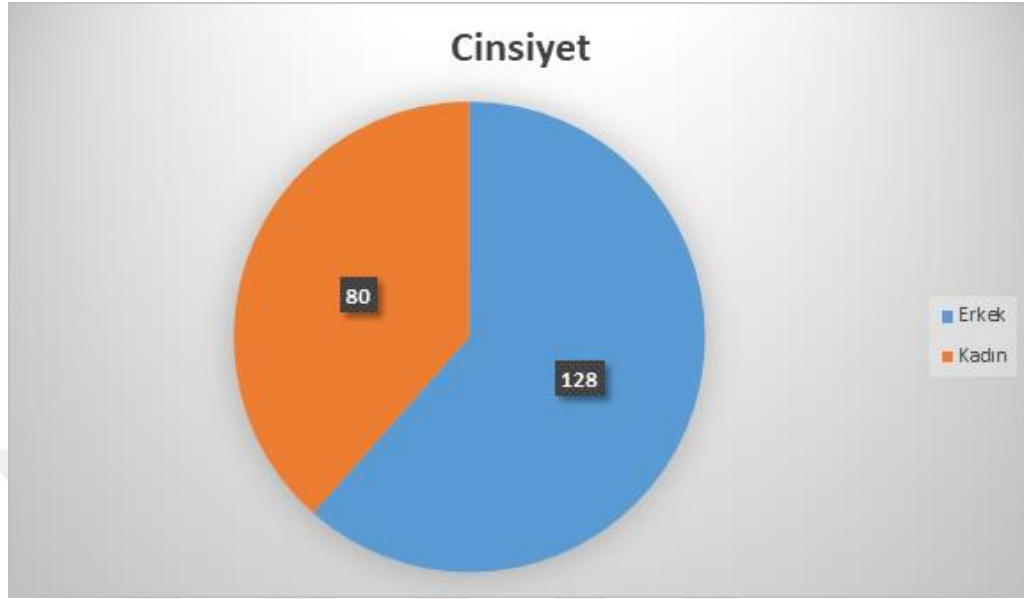
Bu bölümde anket katılımcılarının yaş, cinsiyet, eğitim, çalıştıkları medya alanı, hangi görevde çalıştıkları bilgileri grafikler üzerinden açıklanacak, kimi zaman bu verilerle ilgili mülakatlarda görüşmecilerden elde edilen ayrıntılı bilgilere yer verilecektir. Katılımcıların %38,8'i 30-39, %25,8'i 20-29, %22,5'i 40-49, %10,5'i 50-59, %1,9'u ise 60 ve üzeri yaş aralığındadır. Oranlara bakıldığında 30-39 yaş aralığının en yoğun aralık olduğu görülmektedir. En düşük oran ise 60 ve üzeri gruptadır. 20-39 yaş aralığında görülen yoğunlaşma, gazetecilik mesleğinin hem kafa hem de fiziken yapılması gereken bir meslek olması ile bağlantılıdır. Düşünsel bir faaliyet olmasının yanı sıra yoğun fiziksel aktiviteyi de gerçekleştirecek güce sahip olmanın meslekte önemli bir unsur olması sebebiyle, 50 ve üzeri yaşların meslek genelinde daha az yer aldığı ve anket çalışmasında da bu durumun temsil edildiği söylenebilir.

Şekil 4.1. Katılımcıların yaş aralığı

Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında erkeklerin oranının %61,2, kadınların oranının ise %38,3 olduğu görülmektedir. Basın İlan Kurumu'nun 2021 (BİK, 2021) basın çalışanları istatistikleri verilerine göre resmi ilan yayınlama hakkı olan 997 gazetede toplam çalışan sayısı 6869 kişidir. Bu sayının 4.528'i erkek, 2.341'i ise kadın çalışanlardır. Dolayısıyla Türkiye'de medya sektörü içerisinde kadınların

istihdam edilme oranlarının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Yapılan anket çalışmasında da bu eşitsiz durumun temsil edildiği görülmektedir.

Şekil 4.2. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

Yapılan mülakatlarda da görüşmeciler meslek genelindeki kadın ve erkek çalışan arasındaki eşitsizliğe değinmişlerdir:

Görüşmeci 2: “Bizim sektörde kadın erkek ayrımı söz konusu. Şirketler, kanallar daha çok erkek çalışan tercih ediyorlar.”

Görüşmeci 12: “İşe alırken de mesela yeni evlendiyse mesela çocuk bir yerden bir yere atarken bir görev verirken yeni evlendiyse mesela şey diyebilir he bu şimdi iki yıla hamile kalır çocuk olur gider ben bunu almayayım.”

Görüşmeci 8: “Şöyle bir durum var meslekte maalesef çok fazla kadın meslektaşımız yok. Daha çok onlar ekran yüzü olarak işte farklı özellikleriyle gündeme gelmeye çalışıyorlar. Çalıştırmama eğiliminde olan yerel gazeteler olduğunu duyuyorum sektörde ya işte biz kadın çalıştırmak istemiyoruz.”

Görüşmeci 14 ise alandaki bu eşitsiz durumun kadın çalışanlara yönelik etkileri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bizim bütün meslek hayatımız erkek arkadaşlarımız kadar yetenekli, güçlü olduğumuzu ya da becerikli olduğumuzu kanıtlamakla geçti. Bu biraz cinsiyet bozulmasına da yol açmadı değil bizde. İşte evlenmek, çocuk sahibi olmak çünkü

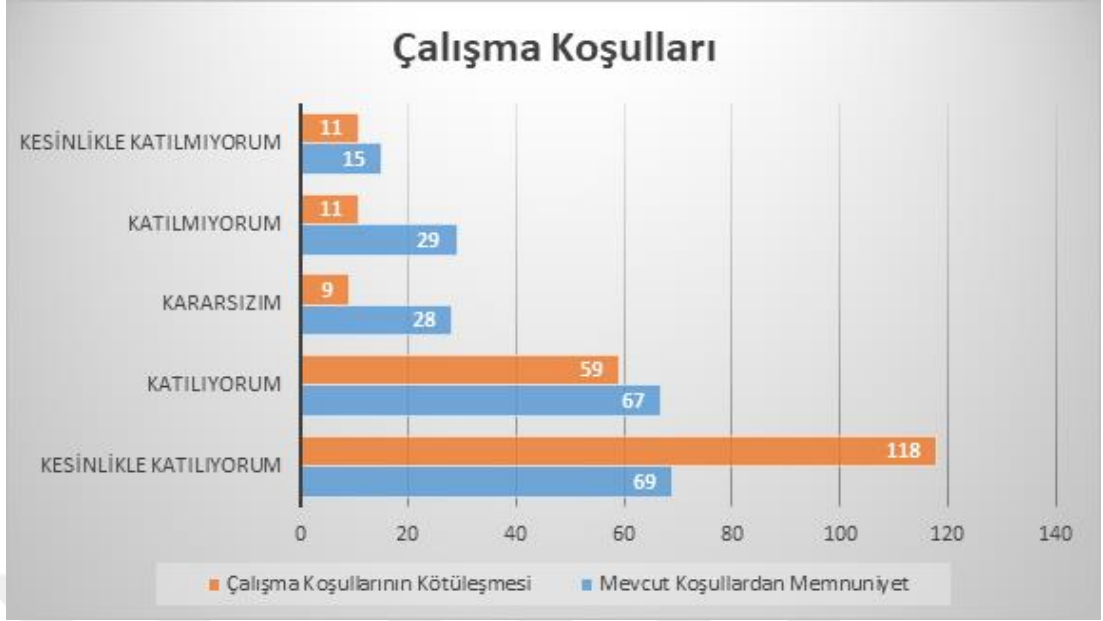
bunlar hep dezavantaj gibi görüldüğü için ya o dönemde çok az evlilik yapan kadın gazeteci olurdu ya da çocuk doğuramazlardı ki ben de çok geç anne oldum.”

Bu açıklamalar bağlamında alanda çalışan kadın ve erkek arasındaki eşitsiz durumun yöneticilerin çalışanlarından daha fazla verim alma adına özellikle kadınların evlenme, hamile kalma, çocuk yapma durumlarını düşünerek kadın çalışanları daha az tercih etme durumlarından kaynaklandığı söylenebilir. Bu durumun ise kadın çalışanlar arasında erkek meslektaşları kadar iyi olduklarını kanıtlama konusunda ayrıca bir stres ve rekabet oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla medya sektöründe istihdam konusunda kadınlara yönelik bir ayrımcılık olduğu ve bu ayrımcılığın güvencesizliği beslediği söylenebilir. Her ne kadar birçok meslekte kadın ve erkek çalışanlar arasında eşitsiz bir durum olsa da medya sektörünün hareketli yapısı nedeniyle erkek çalışanların yoğun olarak tercih edilmesi, kadın çalışanların mesleki becerilerini ve yeteneklerini sergilemelerinin önüne geçmektedir.

4.3. Çalışma Koşullarının Güvencesizleşmesi

Bu bölümde gazetecilik mesleğinin çalışma koşullarında yaşanan güvencesizleşme süreci incelenecektir. Bu kapsamda anketlerden ve mülakatlardan elde edilen veriler *istihdam, çalışma biçimi ve esnek çalışma düzeni, iş güvenliği, düşük ücretler, iş değiştirme sıklığı ve işten çıkarılma, çalışma süresi ve yoğunluğu, mesleki/sosyal haklar* başlıkları altında açıklanacaktır.

Genel olarak çalışma soruları ile ilgili ifadelere verilen yanıtlara bakıldığında, “Gazetecilik mesleğinin çalışma koşulları gün geçtikçe kötüye gitmektedir” ifadesine katılımcıların %56’5’i “Kesinlikle Katılıyorum”, %28’2’si ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların neredeyse tamamının (%84,7) mesleğin çalışma koşullarının giderek kötüleştiğine inandığı söylenebilir. “Mevcut çalışma koşullarımdan memnun değilim” ifadesine ise katılımcıların %33’ü “Kesinlikle Katılıyorum”, %32,1’i “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu ifadeye kesinlikle katılmayanların oranı ise %7,2’dir. Bu sonuçlara göre katılımcıların genel olarak gazetecilik mesleğinin koşulları ile ilgili neredeyse tamamen olumsuz kanaatte olduğu, kendi mevcut çalışma koşulları ile ilgili de yine olumsuz yanıtların öne çıktığı ancak olumlu yanıt verenlerin ve kararsız olanların diğer ifadeye verilen yanıtlara göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Şekil 4.3. Çalışma koşulları ile ilgili tutum sorularına verilen yanıtların dağılımı

Görüşmecilerin kendi çalışma koşulları ile ilgili daha olumlu bir tavra sahip oldukları, genel olarak gazetecilik mesleğinin pratikleri ve koşulları ile ilgili ise daha kötümser bir tavrı benimsedikleri söylenebilir. Bu durum ise gazetecilerin meslekte mobilizasyon fazla olduğu için sektörün izin verdiği kadarıyla istedikleri bir ortamda çalışmaları ve yine aynı hareketlilik dolayısıyla hem birçok kurumun çalışma politikalarına vakıf olmaları hem de ilişki ağlarının genişliği nedeniyle diğer meslektaşlarının sorunlarını takip edebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Yapılan mülakatlarda ilgi çekici olarak söylenmesi gereken bir diğer şey görüşmecilerin kendi çalışma koşullarına ilgisiz görünmeleridir. Özellikle düşük ücret, sosyal hakları elde edememe, iş güvenliğinin olmaması gibi olumsuz özellikler hakkında konuşurken “şimdi dikkat ettim”, “daha önce fark etmemiştim” ve benzeri ifadeler sıklıkla kullanılmıştır. Bu durum ise gazetecilerin çalıştıkları ortama ve çalışma koşullarına yabancılaşmaları ile açıklanabilir. Özellikle mesleki tatmin duygusunun gazetecilerin kendi çalışma koşullarında meydana gelen olumsuz durumları görmezden gelmelerine sebep olduğu söylenebilir.

Görüşmeci 15: “Ne sosyal güvence olarak ne kişi güvenliği anlamında, özgürlükler kapsamında güvenceli bir iş olduğunu düşünmüyorum. Deli işi olduğunu düşünüyorum aslına bakarsanız, biraz da. ... Aslında işin manevi tatmini devreye giriyor bu noktada. O biraz, güvencesiz çalışmayı görmezden gelmenize sebep olabiliyor.”

4.3.1. İstihdam

Katılımcıların istihdam durumuna bakıldığında 5953 Sayılı İş Kanunu'na göre istihdam edilen gazetecilerin (%42,6) daha fazla olduğu görülmektedir. Sözleşmesiz (%1,4), serbest (%6,2) ve telif usulü çalışan (%10), yani atipik istihdam edilen gazetecilerin ise katılımcılar arasında daha az temsil edildiği söylenebilir. Diğer seçeneğini işaretleyen katılımcıların 3'ü emekli olduktan sonra serbest gazetecilik yaptıklarını belirtmektedir. Yapılan görüşmelerde atipik çalıştırma biçimlerinin özellikle 90'lı yıllarda yaygın olduğu belirtilmiştir.

Şekil 4.4. Katılımcıların istihdam durumlarına göre dağılımı

Görüşmeci 1:“Ama yaygın biçimde 90’lı yıllarda sözleşmesiz çalıştırma vardı. ...Kayıt dışı çalışma eskisi kadar yüksek değil ama yani. Çünkü şirketler, teşvikler şunlar bunlar vesaire gibi bir yerden kaçsalar bir yerden yakalanıyorlar kurumsal şirketler. Bir de medya göz önünde bir yapı. Eskiye göre çok güçlü değil artık medya idare karşısında. Öyle olunca pek cesaret edemiyorlar.”

Görüşmeci 13: “Ama o dönem öyle bir furya vardı. Sigortasız çok çalıştırılıyordu. Şu anda da tam tersi çok sıkı tutuyorlar. Üniversiteden stajyer bile alacakken kadrolu alıyorlar”.

Her ne kadar yapılan anket sonuçlarında 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'na göre çalıştırılan gazeteciler çoğunluğu oluştursa da gazetecilik mesleğine yeni

başlayanları kurumlar ücretsiz ve sigortasız çalıştırma yoluna da gidebilmektedir. Özellikle gazetecilerle yapılan mülakatlarda bu sıkıntı sıklıkla dile getirilmiştir (Kaderoğlu Bulut, 2017: 244; Cankaya ve Aykanat, 2005). Bu durumun en önemli sebeplerinden birisi ise işverenlerin çalışan emeğini mümkün olduğu kadar uzun süre sömürerek özellikle sigorta, tazminat, emeklilik ve benzeri hususlarda kar elde etme istekleridir. Meslekte çalışanların sıklıkla iş değiştirmesi/işsiz kalması, İletişim Fakültesi mezunlarının yanı sıra başka alanlardan da sıklıkla gazetecilik alanında çalışanlar olması dolayısıyla tüm bu mezunlar için alanın oldukça kısıtlı istihdam imkânına sahip olması, mesleğe yeni giren gazeteci adaylarının sigorta haklarını arama konusunda ısrarcı olmamalarına sebep olmaktadır. Bu durumun bir diğer önemli sebebi ise mesleğe girişte ücret ve sigorta verilmiyor oluşunun adeta bir gelenek haline gelmesi nedeniyle sorgulanmayışıdır. Görüşmeler esnasında da sigorta konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamayan katılımcıların kendilerini “şanslı” olarak tanımlamaları da bu savı destekler niteliktedir.

Görüşmeci 2: *“Benim gibi çok hızlı sigortaya, maaşa ulaşabilen çok fazla kimse yok. O noktada ciddi sıkıntılar var. Özellikle benim başladığım zamanlarda mesela duyardım işte atıyorum Hürriyet’te çalışan bir arkadaş, bir buçuk yıldır çalışıyor ama sıfır tl ücreti var işte, atıyorum Kanal D’de iki yıl boyunca sadece işte sigorta karşılığı çalışan insanlar diye birçok şeye tanıklık ettik, şahitlik ettik. O yönden ben kendimi biraz şanslı görüyorum.”*

Görüşmeci 12: *“X (görsel medya organı) o zaman haber kanalıydı. Hadi beni basın yasasıyla çalıştırın, 212’m nerede dediğim zaman, SSK’m yoktu X’deyken de yani dua et de inşallah öbürü olur yani boşver basın yasası için ne uğraşıyorsun bir sigortan olsun da sen yat kalk buna şükret falan demişlerdi.”*

Kurumların çalışanlarına basın iş sigortası yapmak istememelerinin nedenleri ile ilgili de **Görüşmeci 2** şöyle demektedir:

“Çok geç yapılıyor bu sigorta çünkü o sigorta yapıldığı zaman özlük hakları değişiyor artık normal bir çalışan statüsünde değilsin ne bileyim izin hakkın değişiyor emeklilik prim vesaire mesai saatlerin dolayısıyla kurumlar çok fazla yanaşmıyor o 212’yi, basın sigortasını yapmaya.”

Bununla birlikte gazeteciler özellikle biraz tecrübe kazandıkları zaman veya bir kurumdan başka bir kuruma transfer olacakları zaman sigorta konusunda kurumlarla

pazarlığa oturma imkânı bulabilmektedir. Dolayısıyla kurumlar arasındaki transfer süreci meslekte yükselme, görünürlüğü ve bilinirliği artırma işlevi görmesinin yanı sıra gazetecilerin ücret, sigorta, sosyal haklar ve benzeri süreçlerde daha iyi çalışma koşullarına ulaşmak için tercih ettikleri bir yol olarak da öne çıkmaktadır. Bu nedenle medya içerisinde transfer olgusunun, güvencesiz çalışma koşullarına yönelik enformal bir direniş pratiği olduğu söylenebilir. Böylelikle çalışanlar hem çalışma koşullarını iyileştirebilmekte hem de bu hakları üzerinde karar verebilme yetkisini ellerinde tutabilmektedirler.

Görüşmeci 2: *“Ama normal benim gibi tecrübeli biri bir kanaldan bir kanala ya da gazeteden gazeteye transfer olacağı zaman, kendi hakları neyse onla gider, ona 212 yapmama gibi bir lüksü yok.”*

Benzer şekilde, meslekte yükselebilmek için de transferin önemli bir pratik olduğu belirtilmelidir. “Meslekte yükselme sürecimin (statü, maaş vb.) belirsiz olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %35,4’ü “Kesinlikle Katılıyorum”, %27,3’ü ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Meslekte yükselme sürecinin belirsizliği ile ilgili katılımcılar da anket bulgularına benzer ifadelerde bulunmuşlardır. Yapılan görüşmelerde meslekte yükselme için kişisel yetenek ve becerilerden ziyade ikili ilişkilerin önem taşıdığı, özellikle tek bir kurumda yükselmenin genellikle çok mümkün olmadığı bu nedenle başka kurumlara transfer olma yönteminin sıklıkla tercih edildiği belirtilmiştir.

Görüşmeci 1: *“Mevcut yapıda tabii ki çok çok farklı. Geçmişte gazetecilik yetenekleri ve gazetecilik nosyonu daha öndeyken, şimdi, ha geçmişte de siyasilerle, ekonomi çevreleriyle ilişkiler etkiliydi. Çünkü gazetelerin var oluşları böyledir, eleştirel yaklaşımda söylenenlerin çok büyük bir kısmı doğrudur. Gazeteler en muhalifinden en şeyi bir yere angajedir, ya siyasete angajedir, başka şeylere angajedir, ilişkilere angajedir, mafyaya angajedir geçmişte görüldüğü gibi. Dolayısıyla yükselmede bu kesimlerle ilişkileri etkili olabiliyordu. Ama bu ikinci sıradaydı. Şimdi birinci sırada.”*

Görüşmeci 8: *“İnsanlar genelde zaten kendi kurumlarının içinde büyük medya kurumlarında görüyoruz yani nadirdir hızlı hızlı yükselenler. Genelde transfer diye bir kavram vardır. Başka kurum sizi görür. Kendisine daha iyi katkı sağlayacağınızı*

düşünür. O şekilde transfer olursunuz oraya farklı bir pozisyonda gidersiniz. Böyle bir durum olabiliyor.”

Bununla birlikte görüşmeler esnasında katılımcılar kurumlara göre basın sigortası yapma durumunun da değişiklik gösterdiğini ve bu durumun gazeteciler arasında bilindiğini belirtmişlerdir. Yine de kimi zaman daha fazla ücret alma veya daha yüksek statüye erişme adına sigortalı olmama durumu da kabul edilebilmektedir. Daha büyük kurumlar daha az ücret verme ve basın sigortasını geç yapma yoluna gidebilirken, daha küçük kurumlarda kimi zaman basın sigortasına erişmek daha kolay olabilmektedir. Bununla birlikte medya sektörü içerisindeki rekabet, medya ve siyaset ilişkisinin çalkantılı durumu, ekonomik düzenin inişli çıkışlı yapısı özellikle küçük kurumlarda elde edilen sigorta, ücret ve benzeri hakların belirsiz olmasına yol açmaktadır.

Görüşmeci 1: *“Burada şöyle bir ayrım vardır, mesela büyük bankalar büyük holdinglerin çalışanları daha düşük ücretler alırlar tersine. Büyük gazeteler de işte isimli gazeteler de insanlara uzun vadede olağanüstü daha fazla katkı sağlayacak gazeteler, televizyonlar çok yeniydi ama gazeteler hem uzun süre kadrosuz çalıştırırlardı, Hürriyet, Cumhuriyet. Cumhuriyet’i insanlar bilmez ama Cumhuriyet bildiğin süründürür yani, uzun süre kadro vermez. Hürriyet, Milliyet, Sabah dördünün tavrı bu yöndeydi. Ama küçük gazetelerde, bunlara kıyasla yani küçük gazetelerde daha kolay sözleşme elde edebiliyorduk.”*

Görüşmeci 2: *“Daha alt kanallara gittiğin zaman işte atıyorum Kanal 24, İhlas Haber Ajansı, TGRT ne bileyim böyle işte Kanal A, Beyaz TV falan filan bunların birçoğu maalesef basın sigortası yapmıyor. Özellikle ajanslar, bunlar 212’ye çok fazla yanaşmıyor.”*

Görüşmeci 15: *“X Gazetesi’nde (yazılı medya organı) çalışırken, iki yıl, aslında sigortasız, ve (...) maaş denilemez aslında ona, günlük bir harcamayı karşılayacak bir ücret ödeniyordu. 2 yıl sonra 212 basın sigortasından yapıldı. Ondan sonra çalıştığım hiçbir yerde 212 sigortası ile çalışmadım. Hep normal, tam kodunu bilmiyorum ama genel işçi sigortası diyebileceğimiz şeyle sigortalandım. Şu anda basın iş kolundayım ama 212li değilim.”*

TRT ise çalışanlarını Basın İş Sigortalı yapmak yerine TRT kadrosunu oluşturmuştur. Böylece başka firmalar üzerinden taşeron olarak TRT için çalışanlar

Özel Hukuka Tabi Personel statüsü ile TRT kadrosuna geçirilmiş (“TRT’den Kadro Açıklaması: Taşeron İşçilerin Statüsü Değiştirildi”, 2019), ancak bu kişilere 5953 Sayılı Basın İş Hukuku’na uygun olarak basın sigortası yapılmamıştır.

Görüşmeci 2: *“TRT kadrosu diye bir şey getirildi, hani eskiden bir sözleşmeliler vardı işte bir devlet memurları vardı şimdi o sistemi artık kaldırıyorlar herkes yavaş yavaş TRT kadrosu dediğimiz şeye geçiyor. TRT kadrosunda mesela 212 yok. Arkadaşlar orada güzel maaşlara çalışıyorlar, bizden ortalama bin iki bin lira fazla para alıyorlar ama hiç birisinin 212’si yok. Sarı basın kartı yok. Yani emeklilikleri çok farklı olacak bizimkilerden. Zaten TRT olduğu için birçok kapı açılıyor ama emeklilikte, özlük haklarında çok ciddi sıkıntı yaşayacak onlar.”*

Görüşmeci 12: *“TRT’de önce bir iş güvencesi olmadan yani bir program danışmanı olarak çeşitli şirketler vardı. Memur olmayıp da sonradan TRT’ye alınanları genellikle o programlarda danışman göstererek ya da programı yapan ajansın bir çalışanı göstererek çalıştırıyorlardı... Herhalde bir buçuk yıl önce falan TRT Kanunu’nda bir değişiklik de yaptılar. Bütün o taşeron firmaları kaldırıp herkesi özel hukuka tabi personel ÖHT diye bir statü oluşturarak TRT’deki herkesi bu şekilde kadroya aldılar. Şimdi herkes TRT personeli fakat memur olarak değil özel hükümlere tabi çalışanlar olarak yine 212 değil normal bir iş yasasıyla çalışıyorlar”.*

Kurumların çalışanlarına sigorta yapmaması, gazetecileri başka çözümler aramaya da itmiştir. Örneğin **Görüşmeci 2** özellikle mesleğe yeni başlayanlara sigortanın genellikle yapılmadığını böyle olunca da gazetecilerin kendilerini yerel gazetelerde çalışıyormuş gibi göstererek sigortadan faydalanabildiklerini belirtmektedir. Böylelikle hem gazeteci o kurumda çalışmıyor olsa dahi yerel gazetenin sigorta imkânından faydalanmakta, yerel gazeteler ise Basın İlan Kurumu’ndan destek almaktadır. :

“Birçok yerel gazete, yerel kanal basın kanununa göre çalıştırdığı kişi sayısı kadar yanlış bilmiyorsam Basın İlan Kurumu’ndan çalıştırdığı kişi başına destek alıyordu. Atıyorum işte Ankara’nın Sesi Gazetesi on tane muhabir çalıştırıyor, o on muhabir için kişi başı iki bin lira gibi bir ücret alıyordu Basın İlan Kurumu’ndan, yerel gazetelerin desteğe ihtiyacı var diye. Benim gibi birçok kişi de orada çalışıyor

gözüküyordu. Normal senin girişin yapılıyor. 212'ni sen kendin yatırırıyorsun. O sana böyle bir olanak veriyor. Ama senin adına gidip kamudan para alıyor”.

Kurumların basın sigortası yapmak için istekli olmamalarının bir diğer etkisi ise gazetecilerin kendi haklarını isteme konusunda kararsızlık yaşamasıdır. Özellikle uzun süre basın sigortasına erişememek, bu hakkın “zaten sektör genelinde basın sigortası yapılmıyor, bana neden yapılsın” içselleştirmesiyle ütöpik bir durum olarak ele alınmasına sebep olmaktadır.

Görüşmeci 10 : *“212’li de değilim, onu da hiç olmadım. Onda şöyle bir durum var Star’da çalıştığım dönem ben aslında araştırmıştım bakmıştım fakat internet mecrasında çalışan insanlara 212 verilmiyordu. O zaman öyle bir durum vardı. Sonradan ajansta çalışmaya başladım, çok uygun değildi. Sonra bir noktada ben soğudum o şeyden yani böyle bir durum oldu.”*

Görüşmeci 6 : *“Ben zaten 212’li hiçbir zaman olmadım ve böyle başlamadığım için bu mesleğe hiç onu düşünmüyorum artık ya gözden çıkardım yani, o devir kapandı gibi geliyor artık bana.”*

Yaşa göre istihdam durumu dağılımına bakıldığında 60 ve üzeri yaştaki katılımcıların serbest ve telif usulü çalıştığı anlaşılmaktadır. Diğer yaş gruplarında ise birbirine benzer dağılımlar bulunmaktadır. 60 yaş ve üzerinde serbest ve telif usulü çalışma biçimlerinin daha yaygın olması, bu çalışma biçimlerinin kişiye çalışma zamanlarını (günde kaç saat çalışacak, ayda kaç haber üretecek, vb.) ayarlayabilme, gündelik çalışma pratiklerine göre daha az fiziksel beceriyi ortaya koyma imkânını tanınması ile açıklanabilir.

Serbest çalışma düzeni ile ilgili **Görüşmeci 3** şu bilgileri vermektedir: *“Kendinizi eğitebiliyorsunuz çünkü vaktiniz çok. Vaktinizi de kendiniz yaratıyorsunuz çünkü atıyorum mesela bir haftada haberinizi verirsiniz bir mecraya, o bir haftada atıyorum bir saat çalışın, istiyorsanız on beş saat çalışın bir günde bitirin. Ama bir hafta sonra vereceksiniz siz o içeriği ve bir günde bitirerseniz altı gününüz boş. Onu yapmanız gerekiyor.”*

Gazetecilik mesleğinin fiziksel zorlukları da göz önüne bulundurulduğunda, 60 yaş ve üzerinin serbest ve telif usulü istihdam durumlarında çalışmaları da bu açıklama ekseninde anlamlıdır. Görüşmeci 3’ün de belirttiği gibi serbest gazetecilik

gazetecilere üzerine eğilecekleri konulara göre ve mesai düzeninde çalışmaya nazaran daha fazla boş vakit yaratmakta, kimi zaman gazeteciler oluşturacakları haberler için bilgisayar ve telefonda başka bir ekipmana veya fiziksel aktiviteye ihtiyaç duymamaktadır. Dolayısıyla meslekte belli bir süreyi dolduran gazetecilerin serbest veya telif usulü çalışma yöntemlerini tercih ettikleri söylenebilir.

Bununla birlikte serbest çalışan gazetecilerde sigortalı olma durumu büyük bir problem olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar serbest çalışan gazeteciler 5510 sayılı kanunun 4/b maddesi gereğince sigortalı olabilseler de emekli aylıkları daha düşük olmaktadır. Ayrıca serbest çalışanların aylık düzenli bir gelirlerinin olmaması da bu ödemeleri zorlaştırmaktadır⁷⁸ (Çiğdem, 2019: 300).

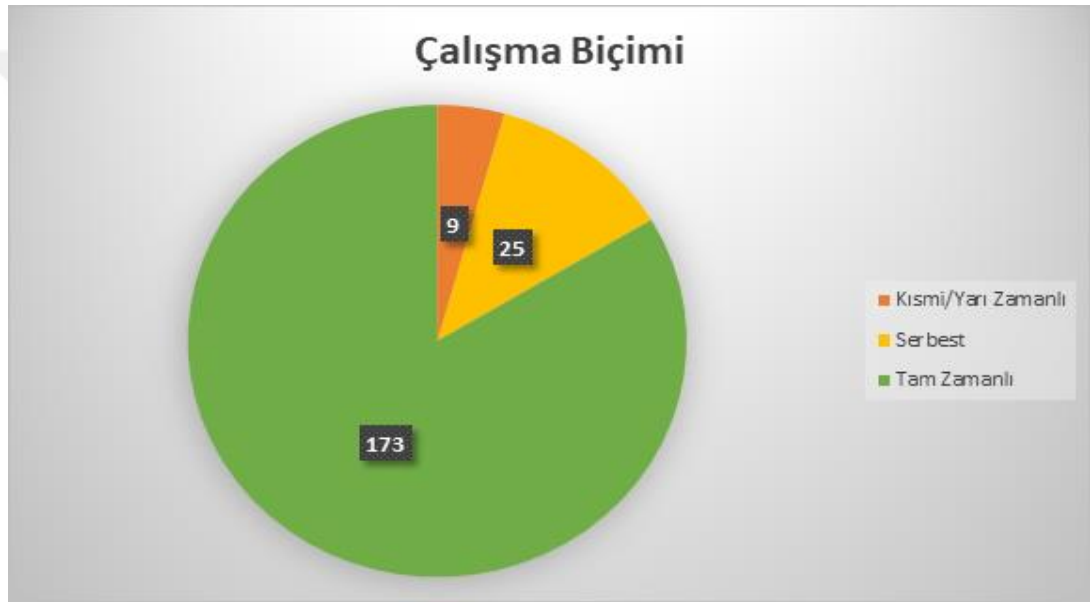
Görüşmeci 3: *“Evet güvencesizlik çok fazla var gerçekten çünkü sigortanız yok, sigortanızı kendiniz ödemeniz gerekiyor. Bir eylem ya da siyasal bir münakaşa içerisinde olduğunuzda tek başınasınız. İşte onu zaten yapabiliyorsanız freelancerlığı yapabiliyorsunuz. Eğer onu göze alamıyorsanız bir mecrada çalışabiliyorsunuz zaten.”*

Dolayısıyla istihdam koşulları ile ilgili sözleşmesiz, 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre sigorta yapmadan gazeteci çalıştırmanın geçmiş yıllarda daha yaygın olsa da günümüzde de hala devam ettiği, özellikle gazetecilerin mesleğe başlangıç aşamasında sigortasız çalıştırma eğiliminin daha fazla olduğu söylenebilir. Bu kapsamda büyük kurumlar da küçük kurumlar da çalışanlarını sigortasız çalıştırma yoluna gidebilmektedir, aralarında büyük bir fark bulunmamaktadır. Buna karşılık büyük kurumlarda yasal yaptırımlar yöneticileri sigorta yapmaya teşvik etmekte, küçük kurumlarda ise görüşmecilerden elde edilen bilgiler bağlamında basın sigortası daha çok ikili ilişkiler aracılığıyla sağlanmaktadır. Basın sigortası ile ilgili kurumların bu isteksiz tavrı, gazetecilerin kimi zaman yerel gazetelerden basın sigortası temin etme gibi direniş pratikleri geliştirmelerine, kimi zaman ise sürekli geciktirilen, ertelenen basın sigortasına yönelik bir isteksizlik, umursamazlık geliştirmelerine sebep olmaktadır. Serbest gazeteciler ise sigortalarını kendileri karşılamak durumundadır, ancak bu durum her ay düzenli bir gelire sahip olmayı gerektirmekte dolayısıyla serbest çalışan kimi gazeteciler zorlanmaktadır. Bu

⁷⁸ Çiğdem’in (2019: 249) 300 serbest gazeteci ile yaptığı anket çalışmasına katılanların yarıdan fazlasının yıllık ortalama geliri 35.000 TL’nin altındadır.

kapsamda anket sonuçlarına dayanarak yüksek düzeyde olmasa mülakatlardan da elde edilen bilgiler kapsamında gazetecilik mesleğinde istihdam biçimlerinin güvencesizliğinden bahsedilebilir.

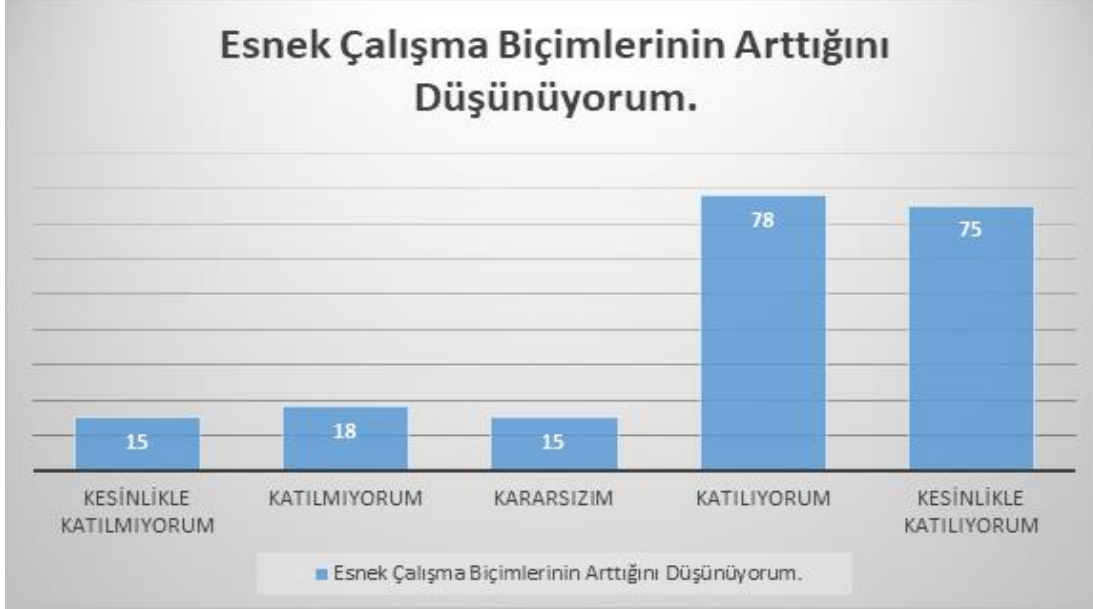
Katılımcıların çalışma biçimine bakıldığında çoğunluğun (%82,8) tam zamanlı çalıştığı, kısmi/yarı zamanlı ve serbest çalışanların ise %15,2'lik bir dilimi oluşturduğu görülmektedir. Çalışma biçimine göre medya alanı türü dağılımına bakıldığında ise serbest ve kısmi/yarı zamanlı çalışan katılımcıların dijital medyada, tam zamanlı çalışan katılımcıların ise görsel ve yazılı medyada yoğunlaştıkları söylenebilir (Bkz. EK-6).

Şekil 4.5. Katılımcıların Çalışma Biçimlerine Göre Dağılımı

Katılımcıların %37,3'ü sektörde kısmi süreli çalışma, evden çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin arttığını, %35,9'u ise kesinlikle arttığını düşünmektedir. “Esnek çalışma düzenini gazetecilik için daha verimli buluyorum” ifadesine ise katılımcıların %26,3'ü “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını vermiştir. Bu konuda kararsız olan katılımcıların oranı ise %23,4'tür. İstihdam durumu ile esnek çalışma düzenini daha verimli bulma arasındaki ilişkiye bakıldığında serbest çalışan gazetecilerde bu ifadeye “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verenlerin daha çok olduğu (4 kişi), kadrolu (16 kişi) ve telif usulü (7 kişi) çalışanlarda “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtının öne çıktığı, 4857 ve 5953 Kanunlarına göre çalışanlarda ise “Kararsızım” seçeneğinin daha çok tercih edildiği görülmektedir (Bkz. EK-6). Bir önceki başlıkta da belirtildiği gibi serbest çalışma düzeni gazetecilere özellikle mesai

saatleri ve çalışma yoğunluğu konusunda kimi avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle serbest çalışan gazetecilerin esnek çalışma düzenini daha verimli buldukları söylenebilir.

Şekil 4.6. Esnek çalışma biçimlerinin artması ile ilgili katılımcı tutumlarının dağılımı

Esnek çalışma düzeni ile ilgili yapılan görüşmelerde katılımcıların kimi faydaları olsa da bu çalışma düzenini genel itibariyle gazetecilik mesleği için sürdürülemez gördükleri anlaşılmaktadır. Esnek çalışma düzeni ile ilgili avantajlı görülen durumlar genellikle izin kullanma konusundadır.

Görüşmeci 6 :“*Esnek dediğim tabii ki herkes kafasına göre davranmıyor ama herhangi bir durum olduğunda burada ‘ay şimdi patrona ne diyeceğim acaba izin alabilecek miyim acaba şu olacak mı bu olacak mı’ sorunu hiç yaşanılmayan bir kurum yani.*”

2019 senesinde başlayan Covid-19 koronavirüs salgını gazetecilerin çalışma biçimlerinde de kimi değişikliklere sebep olmuştur. Bu kapsamda özellikle evden çalışma, uzaktan çalışma gibi esnek çalışma modellerinin benimsendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye’de pandeminin ortaya çıktığı ilk iki hafta gazeteciler de evden çalışma sistemine geçmiştir. Bu durumu kimi gazeteciler herhangi bir hak kaybına sebep olmadığı sürece avantajlı bir durum olarak ele almaktadır. Bu avantajların başında ise özellikle işyerine giderken yolda geçirilen sürenin daha etkin kullanılabilmesi gelmektedir.

Görüşmeci 5: “... özellikle de büyük şehirlerde çalışıyorsanız mesela İstanbul’da yolda geçen zamanla sırf o israf olan zamana bile baksanız yani benim açımdan mesela en az üç saatim geçiyor. O üç saati ben çalışmaya ayırabiliyorum. Çok daha efektif kullanmış oluyorum.”

Uzaktan çalışma sistemi ile ilgili ön plana çıkan dezavantajlar arasında ise öncelikli olarak mesleğin yüz yüze temasla olan yakın ilişkisidir. Görüşmeciler özellikle meslek için gündelik hayatta meydana gelen ani gelişmelerin, gazetecilerin sokakta dolaşırken rastlayabileceği haber unsurlarının mesleğin sürdürülebilirliği açısından yaşamsal olduğuna değinmişlerdir. Dolayısıyla evden çalışma sisteminin mesleği ajanslardan gelecek olan haberlere daha fazla bağımlı hale getireceği, üretilen içeriklerin sıradanlaşacağı, gazetecilerin mesleki pratiklerinin köreleceği, profesyonelliğin zarar göreceği gibi kimi unsurlar eleştirilen konular arasındadır.

Görüşmeci 6: “Ben genel olarak gazeteciliğin temasla yapılabilecek bir şey olduğunu düşünüyorum. Yani haber merkezinin önemli olduğunu düşünüyorum. O yüzden ofise gelmek, ofisten çalışmak ya da sahada olmak bence gazeteciliğin temel kurallarından biri olmalı diye düşünüyorum.”

Görüşmeci 2: “Biz alandayken, kanaldayken, aktif normal işe gider gibi gittiğimiz zaman işlerde kaynaklarımızla karşılaşırız, görüşürüz. Ya da diğer arkadaşlarımızla yüz yüze geliriz. O küçük sohbetlerde yeni haberler yeni bir şeyler çıkabilir.... Yani evde olmak, evden çalışmak ister istemez alana uzak kalmaya neden oluyor, ilişkilerin soğuyor, reflekslerin körelebilir ya da ne bileyim evden ne kadar takip edebilirsiniz?”

Görüşmeci 8: “Kendi açımdan ben kent haberciliği yapıyorum işte bugün X Gazetesi’nin (yazılı medya organı) içinde bir haber yaptım mesela metro istasyonunun içindeyken onu fark ettim. Haberleştirdim orada yolcularla konuştum falan. Duvarlara yazılar yazmışlar vesaire. Hani gidip görmeniz, o haberin kokusunu almanız araştırmanız gerek. Uzaktan çalışma düzeni bu açıdan, he editoryal kısım için iyidir mesela çünkü sonuçta onlar sadece yer değiştiriyorlar baktığınızda. Ofiste oturup bilgisayar başında iş yaptıkları için. Onlar için değişiklik olmuyordur. Ama bizim muhabirler için özellikle olumsuz yönleri daha fazla gibi gözüküyor.”

Uzaktan çalışma sistemi ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer olumsuz durum ise kurumların bu sistemi kullanım biçimleridir. Uzaktan çalışma sistemi kurumlara en az çalışanla daha fazla kar elde etmenin yolunu göstermiştir. Normal mesai döneminde işverenin karşıladığı elektrik, su, yemek ve benzeri giderler uzaktan çalışma döneminde gazeteciler tarafından karşılanmıştır. Dolayısıyla bu süreç işverenler adına karlı bir dönem olarak ele alınabilir. Bunun aksine gazeteciler açısından ise uzaktan çalışma ekstra masraf haline gelmiştir. Ayrıca uzaktan çalışma sisteminin yürütülebildiğinin anlaşılması, kadrolarda da kimi daralmaların önünü açmıştır.

Görüşmeci 8: “Biz evde çalışma düzenine geçtik ve hala devam ediyor bu düzen şu anda. ... Sektör de kendini bir test etmiş oldu. Acaba uzaktan çalışmayla bu işler götürülür mü noktasında. Çünkü teknoloji buna imkân veriyor zaten. İnternetin bağlı olduğu her yerde yapılabilir. ... Birçok kişinin de işini kaybetmesine neden oldu. Baktığınızda uzaktan halledilebildiği için az bir kadroyla bu işi yürütme imkânı sağlandığı için öyle de bir durum söz konusu oldu.”

Görüşmeci 2: “... birçok büyük gazete bizzat biliyorum çalışanlarının hem bir kısmını işten çıkarmak istiyor kalanlar da hiç kuruma gelmeden evinde bir laptopla işini halletsin çünkü kanala gelmesin. ... kanala geldiği zaman onun yemeği var, güvenliği var, elektriği var ne bileyim tuvaleti var, suyu var. Var oğlu var. Bunların hiçbirine para vermek istemiyorlar. Daha önce de bunlar konuşuldu ancak uzaktan çalışma kimse olabileceğine inanmıyordu. Pandemi bunun olabileceğini gösterdi. Özellikle gazetelere ve bu çok hoşlarına gitti. Çünkü bugün mesela Demirören grubunun Eskişehir yolunda çok güzel cam bir binası vardı hepimizin ilgiyle baktığı. Oranın yanlış bilmiyorsam mesela 800 bin lira gibi aylık kirası söz konusuydu çok inanılmaz bir meblağ çok büyük bir para. Daha küçük bir binaya geçip daha mütevazı bir yerde çalışmaya karar verdiler. Bugün yarın taşınacaklar Söğütözünde başka bir yere. Ama dediğim gibi özellikle gazeteler çalışanlarının artık işe gelmesini istemiyor. Çünkü bu şekil onlara çok daha tasarruflu ve çok daha kolay geldi paraları ceplerinde kaldı. Ama işte bunun kalıcı olması tehlikesi var.”

Bu durumun gazetecilere dönük etkisini ise **Görüşmeci 6** şu şekilde açıklamaktadır:

“Yani uzaktan çalışmanın bir sürü avantajı olmakla birlikte güvencesizliği besleyen ne bileyim yemek masrafınız mesela evden çalıştığınızda yemek masrafınız artıyor. Ofisteyken yemeği işyeri karşılıyor ama işverenden ne talep edeceğimizi

bilmediğimiz, neyin hakkımız olduğunun farkına varamadığımız bir süreç yaşadık aslında. Hani bunu istemeli miyim istememeli miyim, salgın olağanüstü, evdeyiz ama işte mesela alışveriş yapıyorum ben hafta içi her gün evdeyken o iki ay boyunca mesela ama ofiste olsaydım hafta içi hiç alışveriş yapmayacaktım. Yemeğimi işyerim karşılayacaktı. Ancak yemeği mesela cebimizden karşıladık ve bunu talep dahi etmedik. Farkına varamadık yani hiçbir şeyin.”

Bu konuda **Görüşmeci 8** ise özellikle uzaktan çalışma sisteminin gazeteciler üzerindeki psikolojik ve fizyolojik etkisine değinmektedir:

“Bir de fizyolojik ve psikolojik açıdan insan ben de evde çalıştım işte o kapanma dönemlerinde falan insanı bunaltıyor sonuçta. Eğer şimdi bizim ev gene fiziki anlamda iyi ama bu sektörde daha az maaşla daha zor imkânlarda yani bugün zemin katta oturan düşünün otel gibi kullanıyor birçok arkadaşımız evini, sabah gidiyor akşam geliyor. Orada bilfil tam gün geçirme durumunda kalan insanlar oldu. Öyle bir olumsuzluğu gözlemledim. Fizyolojik anlamda da sürekli oturarak işte masa başında oturayım bilgisayarın başında oturayım o da insana sağlık açısından tehlikeli bir durum oluşturuyor.”

Uzaktan çalışma sistemine geçen gazetecilerin yanı sıra kimi gazeteciler ise bu süreçte görev pozisyonlarından dolayı kurum içerisinde çalışmak zorunda kaldıklarını, kimi çalışanların uzaktan çalışma sistemine geçirilmesinin ise kendi iş yüklerini artırdığını söylemektedir. Örneğin **Görüşmeci 12** bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Pandemi döneminde bizde uzaktan çalışmaya geçildi evet. Ama bizim uzaktan çalışabilme lüksümüz yoktu. Ben çünkü çalıştığım pozisyon itibariyle rejide her şeyi kontrol eden, gören işte resim seçicisi, yönetmeni, spikeri, kj operatörü, işte canlı yayın operatörü falan çünkü editörüm ben hepsini birden koordine etme noktasındayım, gelen şeyleri son dakika ekrana yazıp veriyorum, benim uzaktan çalışma, tüm bu girdilerden, kişilerden ve o ajans ekranlarından falan bağımsız olarak evden çalışmam mümkün değil. ...Çok sağlıksız bir ortamdı. Hem uzaktan çalışmak için çalışabilecekleri gönderdilerBöyle iki üç ekip oluşturdular. Ama yedi gün aralıksız ve sabahtan akşama saatlerce çalışmamız gerekti, çok yorucuydu. Zaten bizim çalışma sistemimiz çok yorucu, çok ağır, çok stresli. Daha da kötüydü, yani fiziksel sağlığımızı koruyacağız diye psikolojik sağlığımız iyice sarsıntıya

uğradı. Uzaktan çalışmanın bir rahatlığını ben birim olarak benim bulduğum pozisyon olarak yaşamadım. Bizim iş yükümüzü çok artırdı.”

Genel olarak anket sonuçlarından ve görüşmecilerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere gazeteciler esnek çalışma düzenini verimli bulmamaktadır. Kimi zaman izin veya özel durumlarda, işyerine ulaşımında esnek çalışma düzeni çalışana bir kolaylık sağlasa da özellikle büyük kurumlar bu çalışma düzenini gazetecilerin aleyhine olacak şekilde kullanmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi pandemi döneminin de etkisiyle esnek çalışma, uzaktan çalışma gibi çalışma biçimlerini deneyimleyen gazeteciler bu süreçte hem psikolojik hem de fizyolojik olarak yıprandıklarını belirtmişlerdir. Meslektaşları ile bir arada çalışamamaları ise mesleki dayanışmayı olumsuz etkilemektedir. Bunun yanı sıra normal zamanda kurumların karşıladığı yemek, fatura ve benzeri giderler de gazeteciler için ayrı bir ekonomik gider kapısı olmuştur. Yine uzaktan çalışma aşamasında bazı kadroların boşa düşmesi de söz konusu olmuş, çalışanların iş yükü artırılıp birden fazla görev üstlenebildikleri görüldüğü için alandaki işsizlik de başka bir olumsuz durum olarak ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla tüm bu süreçte gazetecilerin istihdam biçimlerinde yaşanan güvencesizleşme ile evden çalışma biçiminin arttığı, bu durumun ise hem gazetecilerde psikolojik ve fizyolojik kimi rahatsızlıklar oluşturduğu hem de iş yüklerini artırdığı, tüm bu bileşimin ise gazetecileri rutine yönlendirerek profesyonelleşmeme olgusuna yol açtığı söylenebilir.

4.3.2. İş Güvenliği

“İş güvenliğim olmadığını düşünüyorum.” ifadesine katılımcıların %30,1’i “Katılıyorum”, %28,2’si ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu konuda görüşmeciler aldıkları riskin fazla olmasına rağmen özellikle ücret konusunda emeklerinin karşılığını alamadıklarını belirtmektedir.

Şekil 4.7. İş güvenliği konusunda katılımcıların tutum dağılımı

Görüşmeci 2 bu konuda şöyle demektedir:

“Mesela birçok sınır ötesi harekâta gittim ben katıldım. İdlib’e gittim işte Şırnak, Diyarbakır, Hakkâri ne bileyim Hatay. Olmadık yerlere girdik patlama çatlama aklına ne geliyorsa yani ekranda izlediğin o bütün sıkıntılı çetrefilli durumlara ki zaten geçen sene Elazığ depremindeydim ben. Birçok kez biz de sallandık. Risk alıyoruz ama aldığımız ücret maalesef bunun karşılığı olmayabiliyor.”

Görüşmeci 13 ise iş güvenliği konusunda gazetecilerin yaşadığı zorlukların Türkiye’ye özel bir durum olmadığını altını çizmekte ve şöyle demektedir:

“Birçok konuda da artık polis daha sert davranıyor. Sadece Türkiye’de abartılı ve sert, kabul ediyoruz, ama aslında şöyle bir durum var ki dünyada da abartılı. Biz kendi etrafımızı gördüğümüz için öyle değerlendiriyoruz. Mesela Fransa’da geçen sene Mustafa Yalçın plastik mermiyle, bir gözünü kaybetti. Kör oldu. Foto muhabiriyken oldu bu. ...Yani özgürlükler diyorsun tam tersi bir noktaya gidiyoruz yani ama bizde değil bütün dünyada bu böyle. Sanki göstere göstere artık insanlar dövülüyor. Bunun içinde foto muhabirler de var, muhabirler de var, kameramanlar da var.”

İş güvenliği ile ilgili kurumların politikasına bakıldığında **Görüşmeci 15**’in verdiği bilgiler önem taşımaktadır:

“Gezi olayları sırasındaydı sanırım. ‘Kartı olmayanlar, dışarıya habere çıkamayacak’ denmişti. Çünkü orada başınıza bir şey gelmesi halinde arkamızda duracak bir şey yok. Bizim kimliğimizi tanıtacak bir belgemiz yoktu elimizde ve gazete de bunu çıkarmak yerine bizi sahadan çekiyordu. O yüzden böyle bir güvensizlik de var oradayken. Daha sonra kadrolu olduktan sonra, bunlar karşılandı. ...Neydi bunun koruması olarak, bize ne veriliyordu. İşte kask veriliyordu ya da gaz maskesi veriliyordu. Ama bu aşamaya gelmek de bir süre aldı. ...Aşama aşama sahip olabildik bunlara.” Bu açıklamalar ekseninde özellikle sigortasız, kadrosuz çalışan gazetecilerin iş güvenliği konusunda çalıştıkları kurumdan herhangi bir talepte bulunamadıkları ve bu durumun kuruma yönelik bir güvensizlik oluşturduğu söylenebilir.

Görüşmeci 13 foto muhabirlerin sahada en çok mağdur olan kesim olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Zaten gösterilerde en çok mağdur olanlar foto muhabirler. Çünkü savaşlarda bile en çok ölenler foto muhabirleridir. Mesela Suriye’de yüz tane gazeteci öldüyse 99’u ya da 95’i foto muhabiridir. Sebebi de şu artık video işlerini de foto muhabirlerin yapmasını istiyorlar. Foto muhabiri orada olmak zorunda. Yani tanık olmadan yapamayacağınız bir iş kolu bu. Dolayısıyla hani otelin odasında oturup o fotoğrafı çekemezsiniz.” Dolayısıyla çalışanların birden fazla iş üstlenmesinin iş güvenliği konusunda da sıkıntı yarattığı söylenebilir.

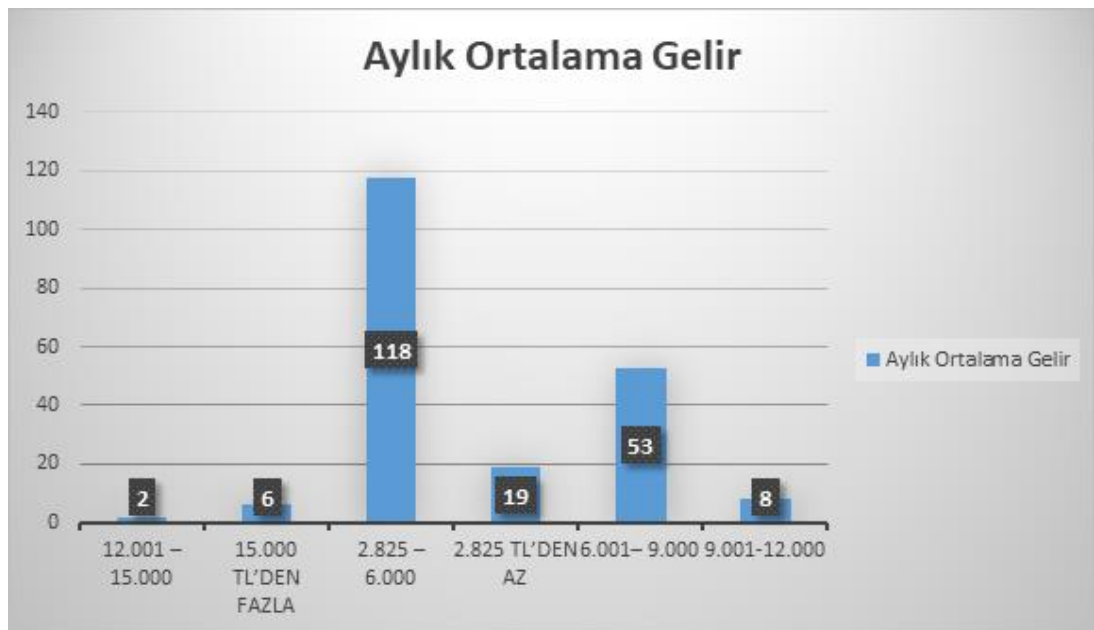
İş güvenliği konusunda gazetecilerin ön plana çıkardığı önemli bir husus da özellikle kadın gazetecilerin sahada karşılaştıkları zorluklardır. Örneğin **Görüşmeci 4** özellikle eylemlerde polislerin kadın gazetecilere erkek gazetecilerden daha farklı davrandığını söylemektedir:

“Tacizi çok yaşıyorsun yeri geliyor bazen basın açıklamasında, eylemlerde en son kadın eyleminde mesela. Gazından mazından bahsetmiyorum yani, onu zaten oraya atıyorlar sen de yiyorsun yani bildiğin ya da gözaltı. Ya da en son olan Bülent Kılıç örneğinde ensesine basılıp da hiç nefes alamayan. Polis şiddetiyle karşı karşıyayız, kadınlar özellikle taciziyle karşı karşıya. Şöyle adam dibine giriyor (burun buruna bir pozisyonu işaret ediyor). Elini sürterek geçiyor. Rahatsız edecek ya seni. Arkadan ittiriyor.”

Bu açıklamalar ve anket çalışması ekseninde katılımcıların iş güvenlikleri olduğu ifadesine katılmadıkları, özellikle sahada çalışan muhabir, foto muhabir ve kameraman kadrolarının iş güvenliği konusunda daha fazla risk taşıdığı bu durumun özelinde ise kadın gazetecilerin hem bu riskleri taşıdığı hem de bunun yanı sıra ayrıca bir taciz durumuyla baş etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Tüm bu süreç ise çalışanların hem mesleğe yönelik hem de çalıştıkları kurumlara yönelik güvensiz hissetmelerine yol açmaktadır.

4.3.3. Düşük Ücretler

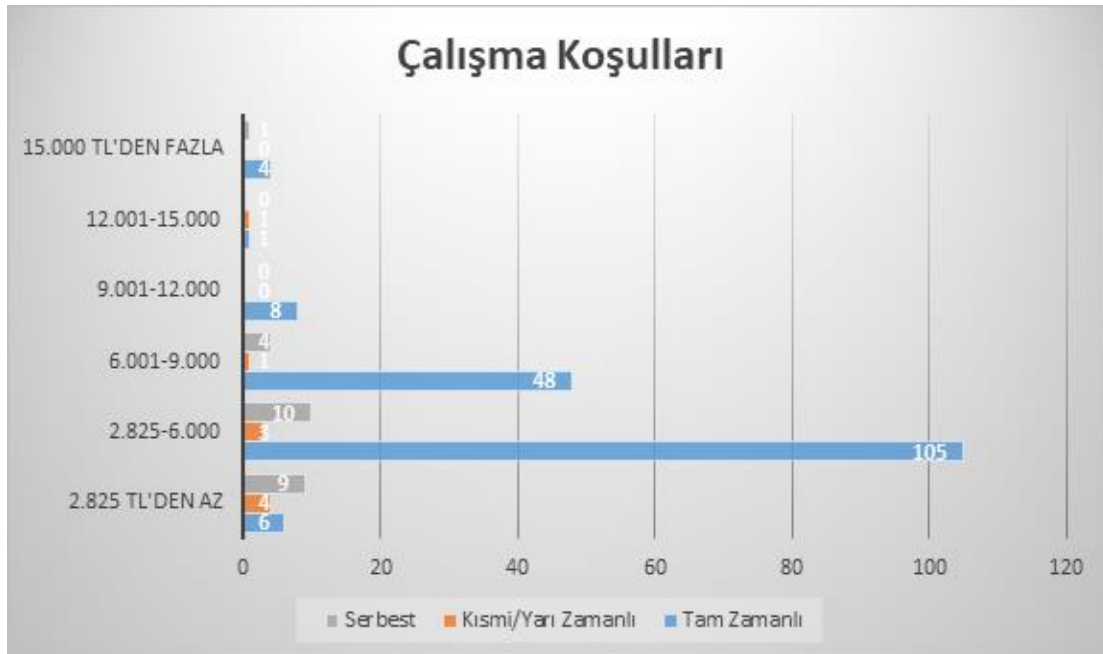
Katılımcıların aylık ortalama gelir düzeylerine bakıldığında, yarıdan fazlasının (%56,5) 2.825-6.000 ücret aralığında yer aldığı görülmektedir. 9.000 ve üzeri ücret alanlar ise katılımcılar arasında azınlığı (%7,7) oluşturmaktadır. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) Temmuz 2021 Açlık ve Yoksulluk Sınırı araştırmasına göre dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 2.903,41 TL iken, yoksulluk sınırı ise 9.457,36 TL'dir. Bekar bir çalışanın yaşama maliyeti ise 3.546,22 TL olarak belirlenmiştir. Bu rakamlara göre gazetecilerin aylık ortalama gelirleri değerlendirilecek olursa ücretlerin oldukça düşük dağıldığı söylenebilir. Katılımcılara aile bilgileri sorulmamıştır bu nedenle (hane başına) açlık veya yoksulluk sınırında olup olmamalarına dair bir saptamada bulunmak doğru olmayacaktır. Ancak aylık ortalama gelirini 2.825 TL'den az olarak belirten 19 katılımcının açlık sınırının da altında maaş aldıkları görülmektedir.

Şekil 4.8. Katılımcıların aylık ortalama gelir dağılımı

Aylık ortalama gelirin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, 9.000 ve üzeri ücret alan sadece 3 kadın katılımcının olduğu, erkeklerde ise bu sayının 13 kişi olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Dolayısıyla erkeklerin kadınlara göre daha fazla ortalamanın üzerinde maaş aldığı söylenebilir. Kadın ve erkek gazeteciler arasındaki ücret eşitsizliği hakkında **Görüşmeci 6:** “*Ancak şunu söyleyebilirim ki tabii ki genel olarak kadınların bu konuda dezavantajlı olduğunu, aynı işi yaptığı erkeğe göre düşük ücret aldığını her sektör açısından söylüyorum.*” demektedir ve bu eşitsizliğin sadece gazetecilik mesleği için geçerli olmadığı tüm sektörlerde bu durumun gözlemlendiğinin altını çizmektedir.

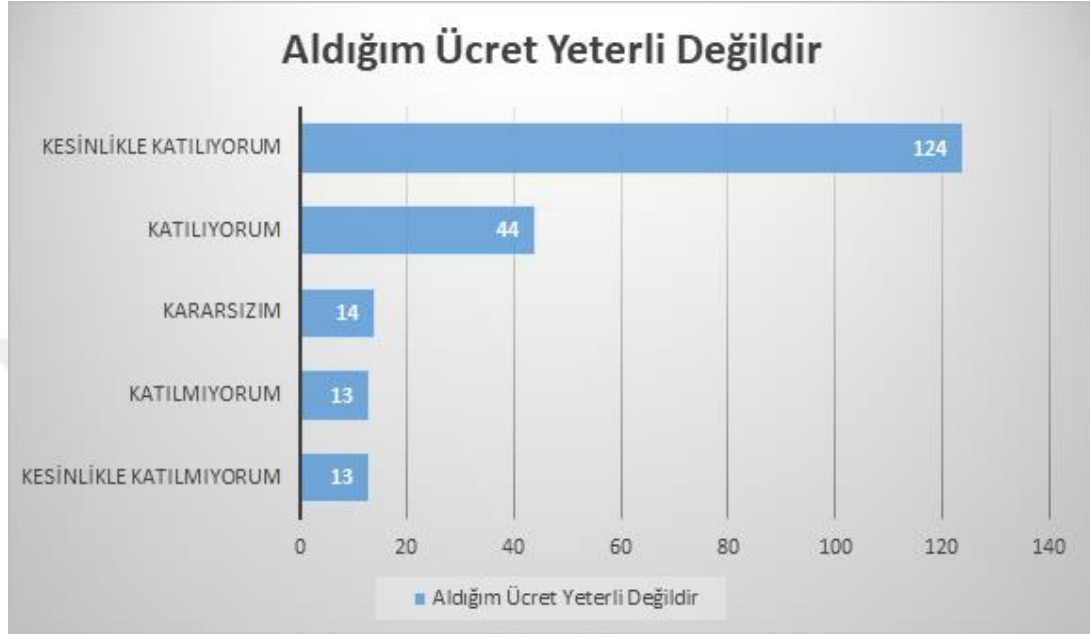
Çalışma biçimi ile aylık ortalama gelir arasındaki ilişkiye bakıldığında, kısmi ve yarı zamanlı çalışanların 6.000 TL’den az grupta kümelendiği, tam zamanlı çalışanların ise 2.825-9.000 TL arasında yoğunlaştığı görülmektedir (Bkz. EK-6). Aylık ortalama gelir ile meslekteki deneyim arasındaki ilişkiye bakıldığında 1-5 yıldır gazetecilik alanında olan sadece 1 kişinin 15.000 ve üzeri geliri olduğu, bunun haricinde 15.000 ve üzeri geliri olan 5 kişinin ve 12.000 ve üzeri geliri olan 2 kişinin 20 seneden fazla süredir gazetecilik alanında olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Dolayısıyla deneyimli gazetecilerin daha yüksek geliri olduğu söylenebilir.

Şekil 4.9. Çalışma biçimlerine göre aylık ortalama gelir dağılımı

“Aldığım ücret emeğimin karşılığı olarak yeterli değildir” ifadesine katılımcıların %59,3’ü “Kesinlikle Katılıyorum”, %21,1’i de “Katılıyorum” yanıtını vermişlerdir.

Dolayısıyla katılımcıların %80,4'ünün emeğinin karşılığı olarak aldığı ücreti yeterli bulmadığı görülmektedir. Yapılan görüşmelerde de katılımcılar özellikle yaptıkları işin oldukça zor olmasına rağmen, ücret konusunda emeklerinin karşılığını alamadıklarını belirtmektedirler.

Şekil 4.10. “Aldığım ücret emeğimin karşılığı olarak yeterli değildir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 2: “İnsanlar bizi böyle çok astronomik rakamlar alıyoruz zannediyor hiç alakası yok hâlbuki. Dışarıdan iyi görünebilir ekranda görünmek, televizyonda görünmek, siyasilerle tanışmak, insanlarla yakın olmak eyvallah ama bu ben hep şey diyorum ay sonu hesap bakiyeye yansımıyor maalesef. Benim kalibremde işte benim tecrübemde 8-10 senedir bu işi yapan birisi ortalama 7 bin 8 bin civarı para alıyor. Sıfırdan akademiye başlayan bir araştırma görevlisinin hemen hemen aldığı ücretleri alıyoruz. Benim on yıllık bir tecrübem var, mesleki koşullarım çok çok daha zor, yeri geliyor hayatımızı riske atıyoruz.... Ya da işte basit bir polis, dümdüz bir polis bugün mesleğe yanlış bilmiyorsa 6800 lira ya da 5900 lira gibi bir rakamla başlıyor. Bizde tam tersi, sıfırdan mesleğe başlayan birisi işte bugünün parasıyla 3 bin liraya falan başlıyor yani bir polisin yarısı kadar. Dediğim gibi çalışma şartlarımız inan zor.”

Görüşmeci 9: “Aldığım ücretin Türkiye şartlarında emeğimin karşılığı olduğunu düşünmüyorum. Benzer şekilde pek çok kurumda da arkadaşlarım aynı sorunu

yaşıyorlar. Hiçbirimiz verdiğimiz emeğin karşılığını alamıyoruz. Bazen masadan kalkıp yemek yiyemediğiniz dakikalar, tuvalete gidemediğiniz zamanlar oluyor ama bunun karşılığı aldığımız ücretler değil.”

Görüşmeci 10: “Ama genel anlamda burada da daha başka yerlerde de genelde insanlar o tatmin etmediği için ve yeterli olmadığı için aslında tatminle de alakası yok İstanbul şartlarında yaşıyoruz. Gidiyorlar, kurum değiştiriyorlar. Biraz da bizde bir yerden bir yere geçmeden bir şekilde olmuyor o işler.” Gazetecilik mesleği kurumlar arasında rotasyonun hızlı olduğu bir alandır ve bu açıklamadan da görüleceği üzere gazetecilerin kurum değiştirmesinin arkasındaki önemli faktörlerden birisi daha yüksek ücretlerde daha iyi koşullarda çalışma isteğidir.

Ücret konusu özellikle mesleğe başlangıç aşamasında gazeteciler için sıkıntı yaratabilmektedir. Kurumlar staj, deneme süresi ve benzeri süreçleri öne atarak çalışanlara ya hiç para vermemekte ya da verdiği ücreti oldukça düşük tutmaktadır. Örneğin **Görüşmeci 3** staj yaptığı bir kurumda bir sene ücretsiz çalıştığını belirtmiş, sonrasında işe başladığı başa bir kurum ile ilgili de şu bilgileri vermiştir:

“Ya da X TV’de (dijital bir TV kanalı) 300 liralık bir maaşım vardı. Asistanlıklarını yapıyordum hem haber editörlüğü yapıyordum hem asistanlık yapıyordum gibi gibi. Zam yaptıklarında da 500 liraya çıkardılar ve dediler ki ‘ekstra zam yaptık’. ‘Dalga geçiyorsunuz benimle’ deyip ayrıldım işte o yüzden.”

Görüşmeci 2 ise staj yaptığı dönemdeki ücret koşulları ile ilgili şunları söylemektedir: “Hiçbir şey yoktu. Ne bileyim bir ulaştırma hizmeti dahi yoktu, kendi imkânlarımla hallediyordum.”

Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı ajans ve kurumlarda ise görüşmecilerin belirttiğine göre daha yüksek ücret verilmektedir.

Görüşmeci 8: “Mesela yurtdışında, yurtdışı temsilciliklerinde çalışan Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı ajans veya kurumlarda çalışanların maaşları daha iyi baktığınızda. O bile aslında o eksikliklerin şeyini gösteriyor. Maalesef şartların iyi olmaması insanların bu meslekten vazgeçmesine neden oluyor. Mesleğe de büyük zarar veriyor.”

Yabancı ajans ve kurumlardaki ücret politikası ile ilgili **Görüşmeci 3** bir hafta kadar yabancı bir ajansta deneme süresine girdiğini, karşılıklı anlaşmazlıktan dolayı bu işe

devam etmediğini söylemiştir ve şu bilgileri vermektedir: “Gerçekten de o bir haftalık çalışma süremi aldım. Ve gerçekten uluslararası basının önemini şurada öğrendim. O döneme kadar yaklaşık beş yıl geçmişti ve beş yılda benim hiçbir ana akımdan kazanmadığım parayı ben buradan kazandım. Ki bu da işte dediğim gibi dış basının biraz artıydı.”

Katılımcıların düzenli mesai ücreti alıp almadıklarına bakıldığında, %81’inin düzenli mesai ücreti almadığı görülmektedir. Ürettiğiniz içerik çalıştığınız kurumun diğer organlarında yayınlanıyor mu sorusuna ise katılımcıların %67’si “Evet yayınlanıyor, ancak bunun karşılığında ücret almıyorum” yanıtını vermiştir. Katılımcıların sadece %10’u yayınlanan içerikleri karşılığında ücret aldığını belirtmiş, %23’ü ise içeriklerinin başka bir organda yayınlanmadığı cevabını vermiştir. Görüşme yapılan gazetecilerin çoğu ücretlerinin düzenli yatırıldığını ancak bu durumun özellikle kurumun profesyonelliği ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Düzenli ücret alabildiklerini söyleyen görüşmeciler kendilerini şanslı olarak tanımlamışlardır.

Görüşmeci 5: “X’te (yazılı medya organı) mesela maaşım bir gün bile geç yatmadı 15 sene boyunca. ... Çünkü bunlar profesyonel kurumlar ve kurumsallaşmış yerler oldukları için. Ama tabii Türkiye’deki medyanın çoğu için bunun böyle olmadığını biliyorum. Ben hep şanslıydım, hep iyi yerlerde oldum yani şansıma.”

Görüşmeci 11: “Yani işte ana akım medya dediğimiz işte belirli kurumlarda tabii düzenli maaş alıyorsunuz. Maaş skalanız belli standartların üzerinde ama kurumları belki de böyle birkaç başlıkta, birkaç aşamada ayırabilirsiniz. Çok iyi olan kurumlar var, onun bir alt sekmesinde kurumlar var bir de hani ayakta kalmayan kurumlar var diye sıralayabiliriz.”

Bununla birlikte iktidara yakın olmayan yazılı, görsel ve dijital medya örneklerinde yine düşük ücret politikasına rastlandığı ancak çalışanların bu durumu daha anlayışla karşıladığı görülmüştür.

Görüşmeci 14: “X (yazılı medya organı) Gazetesi çok güçlü ekonomik kaynakları olan bir gazete değil. O nedenle ben ya da arkadaşlarımdan çalışmamızın tam olarak karşılığını alabildiğini söylemek çok mümkün değil. Çünkü ben gazetecilerin çok iyi gelir düzeyine sahip olması gerektiğine inanırım bu biraz da özgür hareket edebilmenin koşullarından biri kendini geliştirmenin koşullarından biri. Çok sefalet ücreti dememekle birlikte çok yüksek ücretler almıyoruz. Bu koşullarda çalışıyoruz.

Burada da fazla mesai ücreti şimdi yönetici konumundayım tabii biraz daha farklı almıyoruz demeyeyim, ödeyemiyoruz diyeyim (gülüyor) fazla mesai ücretlerini ödeyemiyoruz. Buradaki koşullar biraz farklı biz olanı paylaşıyoruz diyeyim. O nedenle de çalışma barişi açısından çok büyük bir sıkıntı burada yaşanmıyor.”

Görüşmeci 6: “Şöyle, X’te (dijital medya organı) diğer kurumlara göre biraz daha az ücret alıyoruz ama diğer kurumlara göre de daha rahatız.”

Bunun yanı sıra katılımcıların %23,9’u pandemi döneminde aylık ortalama gelirlerinde azalma olduğunu belirtmişlerdir. İstihdam durumu ile pandemi döneminde aylık ortalama gelirdeki azalma arasındaki ilişkiye bakıldığında, sözleşmesiz ve serbest çalışanların bu dönemdeki gelirlerinde çoğunlukla azalma olduğu, diğer istihdam durumlarında ise çoğunlukla bir değişiklik olmadığı görülmektedir (Bkz. EK-6). Ek gelir durumuna bakıldığında ise katılımcıların %65,1’inin ek iş, emeklilik ücreti, aile yardımı, kira geliri ve benzeri herhangi bir ek gelirleri olmadığı görülmektedir. Çalışma biçimi ile ek gelire sahip olma arasındaki ilişkiye bakıldığında kısmi/yarı zamanlı çalışanlarla (9 kişinin 6’sı) serbest çalışanlar (25 kişinin 16’sı) arasında ek gelir kaynağına sahip olanların daha çok olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6).

Ücret konusunda bahsedilmesi gereken son husus ise gelir dağılımındaki adaletsizliktir. Anket çalışmasında yer alan “Gazeteciler arasında görev tanımlarına göre (muhabir, editör, köşe yazarı, yazı işleri sorumlusu vb.) gelir dağılımı adaletli değildir” ifadesine katılımcıların %58,9’u “Kesinlikle Katılmıyorum”, %23,9’u ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların neredeyse tamamına yakını (%82,8) meslekte gelir dağılımının adaletli olmadığını düşünmektedir. Bu konuda görüşmeciler de benzer yanıtlar vermişlerdir.

Şekil 4.11. “Gazeteciler arasında görev tanımlarına göre (muhabir, editör, köşe yazarı, yazı işleri sorumlusu vb.) gelir dağılımı adaletli değildir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 8: “Baktığınızda ... medya profesyonellerinin aldığı ücretler konuşuluyor. Hâlbuki aşağıda asgari ücretle çalışan muhabir, devasa ücretlerle işte medya kurumlarını yöneten insanlar var. İşte Habertürk örneğinde görüyoruz. Veyis Ateş örneği aslında en büyük şey nereden nereye gibi. Şöyle kötü bir durumu da var hırslandırıyor tabii alttakileri daha ileriye gitmek için de o maaş skalasında her şey mubahtır diye saçma sapan işlere girişebiliyorlar. Böyle insanlarla da karşılaşıyoruz maalesef. Uçurum da var.” demektedir.

Görüşmeci 2: “Gazetelerde de işte köşe yazarları ve yine genel yayın yönetmenleri beş on yıllık yirmi yıllık köşe yazarları yine otuz bin kırk bin elli bin ve üzeri rakamları alanlar. Bir de en tepede astronomik rakamlar alan böyle artık ismi Türkiye’ye mal olmuş kişiler sallıyorum işte Hürriyet’te işte Ahmet Hakan, Abdülkadir Selvi, Habertürk’te Fatih Altaylı ne bileyim Sabah Gazetesi’nde Hilal Kaplan, Mehmet Barlas gibi isimler onlar artık 80 100 bin, 100 binin üzerine çıkan aylık rakamlar alabilen insanlar işte. Onlar asıl bu işin tabiri caizse kaymağını yiyenler. Ha diyeceksin ki tabii ki işte tecrübeleri işte aldıkları bilgiler işte yılların birikimi falan ama en altta en fazla koşturan en fazla yorulan en fazla emek veren tehlikeyle birebir karşı karşıya kalan biziz.”

Görüşmeci 15 ise gelir adaletsizliği konusunda iktidara yakın olan kurumlarla olmayanlar arasında bir ayırım yapmaktadır:

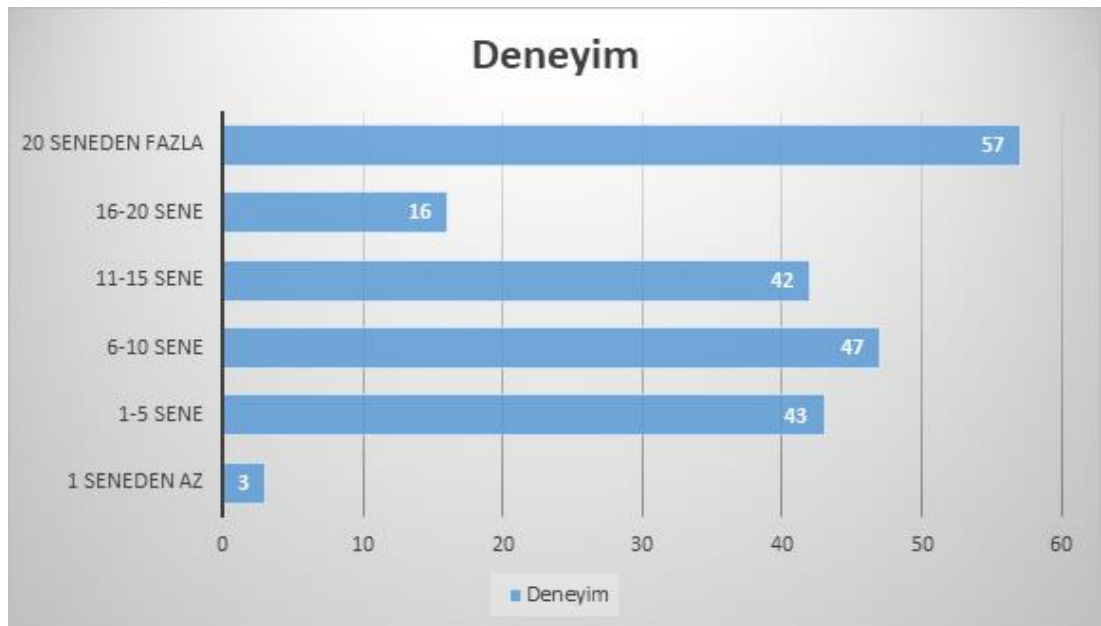
“Belki şöyle bir ayırım yapabiliriz, ...iktidara yakın, onların yandaşı olan gazetelerle boy ölçüşemez herhalde X’te (yazılı medya organı) verilen maaşlar, yani gazetelerin hayatta kalma kaynağı reklamlardır bunlar geldiği sürece çalışanlarının da maaşını karşılayabilir. X’te özellikle bu hayati bir kaynaktı dolayısıyla bunlar eksildiği zaman maaşlara da yansiyordu yani acaba maaş alabilecek miyiz alamayacak mıyız tedirginliği yaşıyorduk ama karşı tarafta, karşı mahallede böyle bir şey yok. Çünkü reklam kaynakları sınırsız akıyor onlara, pastayı kendi aralarında bölüşmüş vaziyetler. O yüzden ayakta kalma ya da bir sonraki ay çalışanların maaşını verip veremeyeceğiz gibi bir şey olduğunu düşünmüyorum. O yüzden belki bu iki şey arasında bir uçurum olabilir diyebiliriz. Yani biraz önce size saydığım kendini araştırmacı gazeteci ya da işte muhalif ya da solda tanımlayan gazeteler arasında ben çok büyük bir uçurum olduğunu sanmıyorum çünkü fakirler bir taraftan da yani.”

Genel olarak gazetecilerin ücret durumları ile ilgili değerlendirme yapılacak olursa, yapılan anketin sonuçlarında da görüldüğü gibi katılımcıların aldıkları ücretlerin oldukça düşük olduğu, kimi katılımcıların açlık sınırının altında ücret aldığı, çoğunluğun asgari ücret ile 6.000 TL aralığında ücret aldığı söylenebilir. Mesleğe başlangıçta gazetecilere çoğu zaman hiç ücret verilmemekte, kimi zaman da oldukça cüzi miktarda ücret verilmektedir. Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur kadın ve erkek gazeteciler arasındaki gelir eşitsizliğidir. Özellikle yüksek ücret alma konusunda erkek gazetecilerin daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise görev dağılımlarına göre ücretlerde meydana gelen eşitsizliktir. Meslekte köşe yazarlığı, spikerlik gibi görevlerde çalışanlarla, muhabirlik, foto muhabirlik, kameramanlık görevlerinde bulunanlar arasında gelir dağılımında adaletsizlik olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Dolayısıyla alanda işverenlerin performansa, görev dağılımına göre ücret esnekliğine gittiği söylenmelidir. Ücret konusunda söylenmesi gereken önemli noktalardan birisi ise meslekte düşük ücretlerin yaygın olmasının, yüksek ücretlerin oldukça dar bir kesim ile sınırlı kalmasının Post-Fordist politikalarla yakın ilişkisidir. Bu politikaların işçiden ziyade işyerlerine verdiği önem, meslek içerisinde büyük bir

adaletsizlik yaratmaktadır. Ücretlerin düşüklüğü ise alandaki işsiz/yeni mezun gazeteci sayısı ile birlikte düşünülmelidir. Çalışan gazetecilerinin yerine her an işsiz/yeni mezun gazetecilerin istihdam edilebileceği yani gazetecilik mesleğinin yedek işçi ordusunun varlığı, ücretler konusunda gazetecilerin pazarlık yapma ihtimallerini azaltmakta, işverenlerin bu durumu bir koz olarak kullanmaktadır. Bu durum ise gazetecilerin bağımsız çalışma şanslarını düşürmekte dolayısıyla çalışanların proleterleşmesi söz konusu olmaktadır.

4.3.4. Deneyim ve İşsizlik

Katılımcıların deneyim geçmişlerine bakıldığında %27'sinin 20 seneden fazla gazetecilik alanında olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında 1 seneden az gazetecilik alanında olanların %1'lik bir payla en az temsil edilen kesim olduğu söylenebilir. 10 seneden fazla gazetecilik yapanlar, %55'lik bir payla katılımcıların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. İstihdam durumu ile kaç yıldır gazetecilik alanında bulunduğu arasındaki ilişkiye bakıldığında serbest ve telif usulü çalışan gazetecilerde 20 ve üzeri yıldır gazetecilik yapan katılımcıların daha fazla olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Çalışma saatlerinin daha esnek olması ve fiziksel anlamda serbest ve telif usulü çalışmanın gazetecileri daha az zorlaması nedeniyle özellikle 60 yaş ve üzerinin bu istihdam türünde yoğunlaştıkları söylenebilir.

Şekil 4.12. Katılımcıların deneyimlerine göre dağılımı

Katılımcıların kaç senedir aynı kurumda çalıştıklarına bakıldığında 1-3 sene aralığını işaretleyenlerin %26'lık bir oranla öne çıktığı, 1-6 sene aralığında aynı kurumda çalışanların %66'lık bir oranla katılımcıların yarısından fazlasını oluşturduğu, 10 sene ve üzerinde aynı kurumda çalışanların ise %19'luk bir payla daha az temsil edildiği belirtilmelidir.

Katılımcıların kaç kere kurum değiştirdiklerine bakıldığında %45'inin 1-3 kere iş değiştirdiği, %26'sının 4-6 kere iş değiştirdiği, hiç iş değiştirmeyenlerin ise %20'lik bir oranda yer aldığı görülmektedir. Gazetecilerin bir kurumda uzun yıllar boyunca çalışmamalarının çeşitli sebepleri bulunmaktadır; kurum politikası ile ters düşme, daha iyi çalışma koşulları sağlayan başka bir kuruma transfer olma, şirketlerin küçülmesinden dolayı başka bir kuruma geçme, kurum içerisinde anlaşmazlık yaşanması vb. Dolayısıyla alanda mobilizasyonun oldukça fazla olduğu göz önünde bulundurulduğunda anket çalışmasından elde edilen bulguların alandaki dağılıma yakın bir temsiliyet sağladığı söylenebilir.

İş değiştirme konusunda başka kurum tarafından transfer edilme durumunun meslekte oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Bu konuda transfer edecek olan kurumun daha yüksek maaş teklif etmesi veya çalışılacak daha iyi bir pozisyon önermesi iş değiştirme konusunda etkili olmaktadır. Bununla birlikte her ne kadar daha iyi koşullar vaat edilse de uzun vadede bu koşulların sürdürülebilirliği konusunda bir güvencenin sağlanamadığı da olmaktadır.

Görüşmeci 5: “X (yazılı medya organı) kuruldu. Y'den (yazılı medya organı) birçok insanı transfer ettiler mesela birçok gazeteciye birkaç katı maaş vererek transfer ettiler. Ne oldu bir süre sonra çok ciddi bir oranla onları çıkarmaya başladılar, işten çıkarmak zorunda kaldılar. Önce çok fazla kişiyi çekip güçsüzleştirip o rakipleri sonra da hiç geri dönemeyeceklerini de bilerek birçoğunu işten çıkardılar. Gidenler pişman oldular.”

İş değiştirme konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer önemli nokta ise meslekte yükselme durumudur. Görüşmeler esnasında gazeteciler özellikle deneyimli gazetecilerin yerlerini bir yerden sonra gençlere bırakmaları gerektiğini belirtmişlerdir. **Görüşmeci 2** bu konuda şöyle demektedir:

“Kimse de mesela tutulduğu köşeyi mecazi anlamda kullanıyorum bırakmak istemiyor hem televizyon hem gazetelerde. 70-80 yaşında artık hani yürümeye mecali

kalmayan, kendi yazısını yazmaya mecali kalmayan insanlar bu güzel koşullarda imkânları bırakmamak adına ayrılmıyorlar mesela. Yerlerini yeni gelenlere bırakmıyorlar. Yanlış bilmiyorsam A Haber'de Can Okan'dı galiba ismini tam hatırlayamadım şu anda 75-76 yaşında. Ama hala ekranda.”

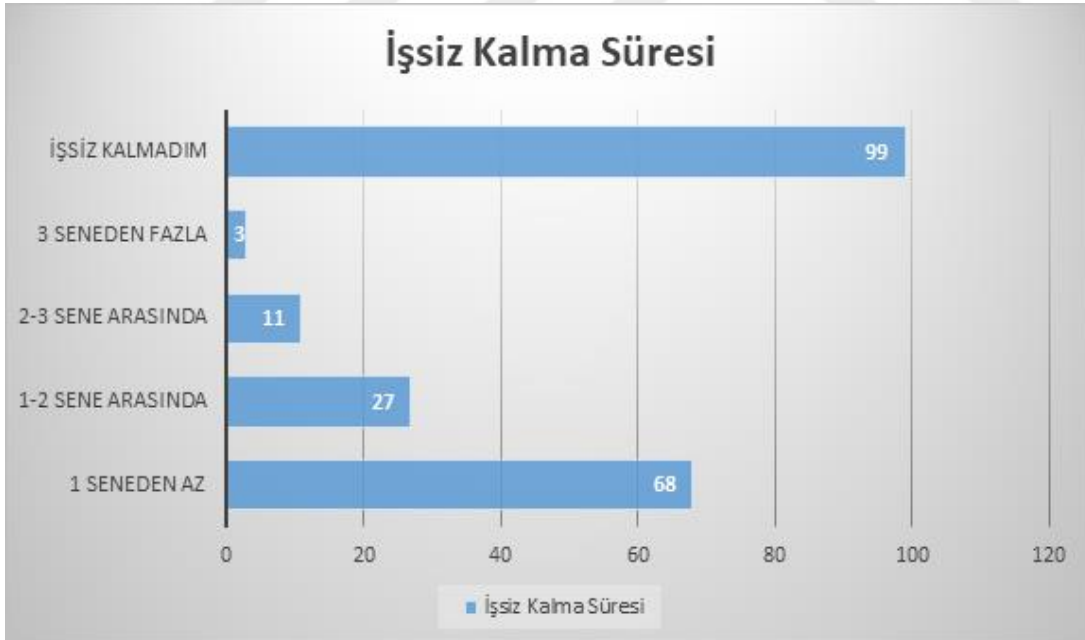
İş değiştirme hususunda ön plana çıkan bir diğer başlık, ulaşım kolaylığıdır. Bu konunun özellikle İstanbul'da çalışan gazetecilerin iş değiştirmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. İstanbul'da kira ücretlerinin oldukça yüksek olması, yolda geçen zamanın trafik koşulları ile birlikte kimi zaman iki-üç saati bulabilmesi, medyanın tek bir konumda değil de şehrin belli noktalarında dağınık olarak yerleşmesi ve özellikle büyük medya kuruluşlarının maliyeti gözeterek şehrin merkezi noktalarına uzak konumlardaki plazalara yerleşmesi, gazeteciler açısından problemli bir durumdur. Özellikle iş değiştirme aşamasında ulaşım faktörünün önemli bir engel olarak ön plana çıktığı söylenebilir. **Görüşmeci 3** ise çalıştığı kurumdan neden ayrıldığını deneme süresine girdiği bir kurumda neden devam etmediğini şöyle anlatmaktadır:

“Sonra X (dijital medya organı) de artık devam etmedi, çünkü maaşla ilgili bir sıkıntı vardı orada da. Oradan ayrıldım ve Y'ye (yabancı dijital medya organı) geçtim. Orada da o dönem meşhur bir durum vardı. X'ten ayrılan Y'ye geçerdi(gülüyor).... Üzerine de evime çok uzak bir mesafedeydi, taşınamazdım da yani işime devam edip etmeyeceğimi bilmiyordum. Ne olacağını bilmediğim için evimi de taşıyamadım. Bir süre de aslında işlere de geç kalmıştım, mecburi sebeplerden dolayı çünkü yol yaklaşık iki buçuk saat sürüyordu.”

İşten ayrılma konusunda ön plana çıkan bir diğer husus, gazeteci ile kurum arasında yaşanan ideolojik çatışmalardır. **Görüşmeci 5** bu konuda şunları söylemektedir:

“2018'de X'in (yazılı medya organı) satılmasının ardından... gidip ayrılmak istediğimi söylemişim yeni yönetime çünkü orada gazetecilik yapabilecek bir ortam olmadığını biliyordum, basın özgürlüğü açısından yeni holdingin gazeteyi satın alma sebepleri gazetecilik yapılsın doğrudan idare edelim diye değil, işte 'ihaleleri kovalayıp başka yerlerden ihaleler alalım başka sektörlerden, gazete batsa da olur yeter ki gazetecilik yapıp, habercilik yapıp da başımızı belaya sokmasınlar' diye davranacaklarını düşünüyordum ilk satış olduğunda.”

Katılımcıların gazetecilik yaptıkları süre boyunca işsiz kalma durumlarına bakıldığında katılımcıların %48'inin daha önce işsiz kalmadığı, %33'ünün 1 seneden az, %13'ünün 1-2 sene arası, %5'inin 2-3 sene arası, %1'inin ise 3 seneden fazla işsiz kaldığı görülmektedir. Daha önce sebep gösterilmeksizin işten çıkarılma durumları sorulduğunda, katılımcıların %26,8'i çıkarıldığını, %72,7'si ise çıkarılmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte “Herhangi bir sebep gösterilmeksizin işten çıkartılabilirim” ifadesine katılımcıların %31,6'sı “Kesinlikle Katılıyorum”, %26,8'i ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların daha önce sebepsiz yere işten çıkarılmasalar dahi bu konuda bir güvensizlik yaşadıkları söylenebilir. İstihdam durumuna göre bu ifadeye verilen yanıtlar değerlendirildiğinde ise kadrolu çalışanlarda ifadeye kesinlikle katılanlar (12 kişi), katılanlar (12 kişi) ve kesinlikle katılmayanların (12 kişi) sayısının eşit olduğu, 12 kişi ile ifadeye kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenlerin diğer istihdam durumlarında çalışanların verdikleri yanıtlara göre daha fazla olduğu söylenebilir (Bkz. EK-6). Bu durum da yine kadrolu çalışanların daha güvenceli çalışma koşullarına sahip olmasıyla ve kolay kolay işten çıkarılamamalarıyla ilgilidir.

Şekil 4.13. Katılımcıların işsiz kalma sürelerine göre dağılımı

İşten çıkarılma nedenlerine bakıldığında ekonomik ve ideolojik sebeplerin öne çıktığı görülmektedir. Ekonomik sebepler kurum politikasından veya ülkenin genel ekonomik düzenindeki bozulmalardan kaynaklanmaktadır.

Görüşmeci 1: “Antalya’da 94 krizi dönemiymi. İlk halkla ilişkiler yapmak istedim ben, Antalya’da iki ayrı şirkette çalıştım. Ama ikisi de 94 krizinin etkisiyle zorlandılar ve iflas ettiler o dönemde. Ondan sonra Ankara’ya yine gazeteci olarak döndüm. Bir ajansta çalışırken dergi yayınladık. E çok hızlı battık. İnanılmaz güzel bir batıştı (gülüyor). Ondan sonra şeye gittim ben, başka bir gazeteye gittim. Askerlik nedeniyle ayrıldım ama gazete zaten iflas etmek üzereydi o sırada. Ondan sonra askerlik dönüşü televizyona başladım. O da ekonomi kanalıydı o da iflas etti (gülüyor). Daha sonra ben başka bir gazeteye geçtim. Orada her şey yolundaydı, ama ben orada altıncı ayımdayken 99-2000 krizleri, orası da berbat oldu.”

Görüşmeci 12: “İlk iş yerim X’di (görsel medya organı). 2001 yılında işten çıkarıldım evet, 2001 ekonomik krizi gerekçe gösterildi. Bayağı kapsamlı bir işten çıkarma yapıldı.”

İdeolojik unsurlar da işten çıkarmalar konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer etkidir. Bu bağlamda özellikle medyada meydana gelen kutuplaşmaların, ifade özgürlüğüne yönelik ihlallerin, siyaset ile medya patronları arasındaki ikili ilişkilerin, gazetecilerin işe devam edip etmeme durumunun sadece yöneticilerine değil kurum dışı etmenlere de bağlı oluşunun etkili olduğu söylenebilir.

Görüşmeci 4: “Derken derken ‘seninle yollarımızı ayıracağız’ dediler. ‘Küçülmeye gidiyoruz’ dediler ama adamın hastanesi var bir tane bilmem nesi var. Benimle küçülemez yani, sözde ben de orada haber müdürüyüm falan. ‘Eyvallah’ dedim. Oradan öyle çıkarıldım....Şimdi bu havuz medyası dediğimiz medyada sonuçta tek elden bir yönetme şekli olduğu için, resmen Erdoğan’ın ağzı şeklinde bir yapılanma olduğu için o yüzden işten çıkarmalar da çok fazla. Baskı yani şöyle bir baskı, her haberi yapamazsın baskısı.... İşte diğer taraflarda da bu böyle olduğu için, onların hoşuna gitmeyen bir şey yazdığın an tabii ki de dışarıdasın.”

Konu ile ilgili olarak bahsedilmesi gereken bir diğer husus işten çıkarmalarda hangi kesimin daha dezavantajlı olduğudur. Bu bağlamda gençlerin ve kadınların daha dezavantajlı olduğu anlaşılmaktadır. Kıdem tazminatını ödememek için kurumlar deneyimli gazetecileri işten çıkarmak yerine daha tecrübesiz gazetecileri işten çıkarmayı tercih etmektedir. Erkek ve kadın gazeteci arasında bir seçim yapılacaksa da önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi erkek çalışanları her türlü işe gönderebilme, kadın çalışanların ise hamilelik, çocuk veya erkek çalışan gibi

rahatlıkla her türlü habere gönderememe durumundan dolayı kadın gazetecilerin daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir diğer dezavantajlı grup ise sigortasız çalışan gazetecilerdir.

Görüşmeci 12:“Genelde kurumlarda işten çıkarırken ya çok eskileri ya da çok yenileri çıkarırlar, aradakilere pek dokunmazlar. Hem tazminatı çok olmadığı için yeniler çıkarılır, eskiler de hazır tazminat ödemek için bir bütçe ayırmıştır işveren o arada işte ne bileyim eskiler ya da yaşlılar ya da işe yaramayanlar diyeyim onların tazminatları için bir kalem ve bir bahane varsa onlar da çıkarılır tazminatları ödenir. Genelde hani bu şekildedir.”

Görüşmeci 2: “Dolayısıyla tecrübe aynıysa kadın erkek diye ayrıldığında erkek biraz daha şanslı olabiliyor bu durumda. Çünkü daha kullanılabilir. Şirketin daha işine geliyor dolayısıyla önce tecrübesiz olan gidiyor, daha sonra aynı tecrübeyle kadın erkek olduğu zaman erkek biraz daha şanslı diyebiliriz.”

İşten çıkartma konusunda kurumların tercih ettiği bir diğer yöntem ise zorunlu emekliliktir. Örneğin **Görüşmeci 14** bu konuda şöyle bir açıklama yapmaktadır:

“X’ten (ajans) emekli edildim 2011 yılında. Biraz değil siyasi bir tercihti bu. Yeni bir yapılanma söz konusu olmuştu ve ilk önce 89 kişiyi sonra parça parça 150’ye yakın gazeteciye zorla emekli ettiler.”

Her ne kadar işsizlik durumu gazetecilik mesleğinde sık rastlanan bir problem olsa da bazı görüşmeciler çalıştıkları süre boyunca hiç işten çıkarılmadıklarını belirtmişlerdir. Bunun dışında bir gazetecinin işten çıkacağı belli olduğunda diğer kurumlardan iş teklifi gelmesinin de, meslekteki işsizlik süresini kısalttığı söylenebilir. Örneğin **Görüşmeci 5** bu konuda şu açıklamayı yapmıştır:

“Zaten ben oradayken son yıl boyunca çok fazla teklif almıştım. Ayrılma kararımı verdim, onlarla konuşmuştum bu sürüncemede kaldığı dönemde duyuluyor da zaten bu şeyin içerisinde de herkesle vedalaştım, herkesle vedalaştıktan birkaç ay sonra ayrılabilirdim ancak bu olaylar olduğu için. O kadar fazla duyulunca da tabii, dışarıda da duyulmuş, birçok yerden iş teklifi gelmişti zaten.”

İşsiz kalan gazeteciler kimi zaman işten ayrılır ayrılmaz hemen yeni bir iş bulabildiklerini belirtmişlerdir, kimi zaman ise bu sürecin uzun sürmesinden dolayı başka sektörlerde iş arayışına gitmektedirler.

Görüşmeci 12: “Öncesinde arada bir sigortacılık yaptım bir yedi ay kadar çünkü işsizlik vardı.”

Görüşmeci 3: “O dönemde de ben gene ufak bir işsizlik altında aççılık yaptım hatta sertifikasını bile almıştım onun.”

İş arama yöntemlerine bakıldığında kimi zaman tanıdıklar vasıtasıyla iş bulduklarını belirtmişler, kimi zaman ise internet mecrasında bu arayışı sürdürdüklerini söylemişlerdir. Bu konuda özellikle LinkedIn, kariyer.net gibi platformların sıklıkla kullanıldığı belirtilmiştir.

Görüşmeci 7: “X’te (yazılı medya organı) tanıdık çok arkadaşım vardı. Onlar da bir muhabire ihtiyaç olduğu ve tam da benim araştırma yaptığım konularla ilgili ... araştırmacı gazetecilik yapmak için bir ihtiyaç olduğunu söylediler. Ben o dönemde kabul ettim ve katıldım.”

Görüşmeci 15: “Çünkü gazetecilikte ‘hemen oradan çıktım, oraya girdim’ gibi bir şey olmuyor aslında. Yani daha çok referansla yürüyen bir iş arama süreci olduğu için birilerinin referansı ve refere edildiğin yerin maddi olanağı sağlaması sayesinde oralara geçebildim. Ama dediğim gibi aralara birkaç aylık süreler girdi. Ama çok uzun, yani yılları bulan bir işsizlik yaşamadım şimdiye kadar.”

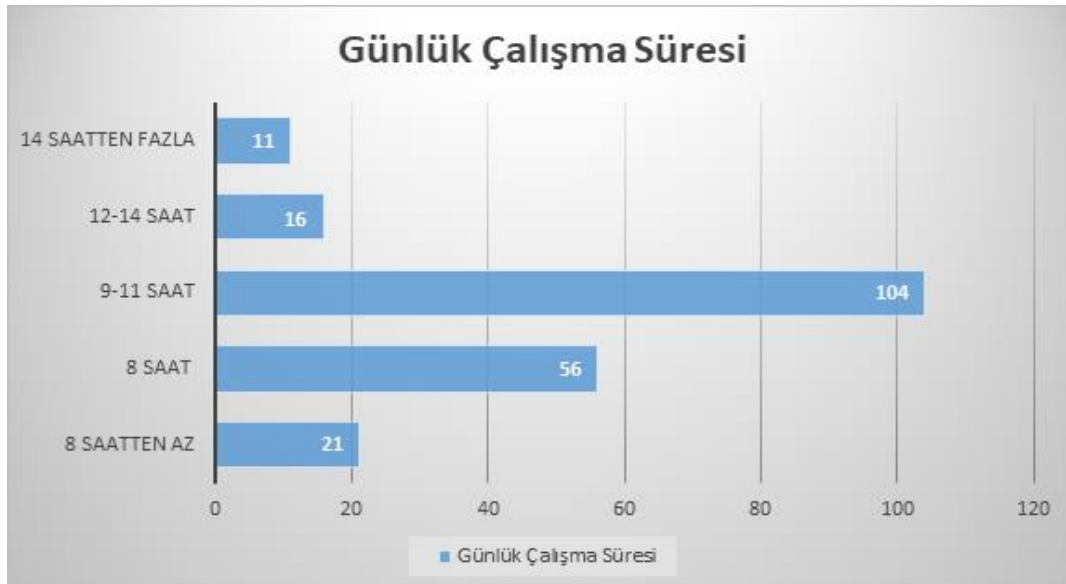
Görüşmeci 12: “Parlamento muhabirliği yapıyordum en son, onun için kariyer.net’ten bir ilan gördüm başvurdum, iki yıl mecliste internet haberciliği yaptım.”

İş değiştirme sıklığı ve işten çıkarılma unsurları genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların yarısından fazlasının en az bir kere iş değiştirdiği ve sektörde iş değiştirmenin oldukça yaygın olduğu söylenebilir. İş değiştirmenin sebeplerine bakıldığında başka kuruma transfer olma, meslekte yükselme, düşük ücretler, ulaşım sıkıntısı, ideolojik çatışma gibi sebeplerin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede iş değiştirme sıklığı her ne kadar mesleğe özgü bir durum olarak görünse de Post-Fordist çalışma düzeni ile olan ilişkisi de atlanmamalıdır. Bu çalışma ilişkileri içerisinde esneklik, iş değiştirme, kısa vadelerle farklı yerlerde çalışma ön plana çıkmaktadır. Böylelikle çalışanların sürekli olarak yetenek ve becerilerini geliştirmeleri beklenmektedir.

İşten çıkarılma unsuruna bakıldığında öncelikli olarak ekonomik sebeplerin işten çıkarma sürecinde etkili olduğu, ideolojik unsurların da yine bu süreçte ön plana çıktığı belirtilmelidir. Bunun yanı sıra anket çalışmasında gazetecilerin %52'sinin işsiz kaldığı bir dönem olduğu, %26,8'inin daha önce sebepsiz yere işten çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların %58,4'ü herhangi bir sebep gösterilmeksizin işten çıkarılabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcıların sebepsiz yere işten çıkarılma konusunda herhangi bir deneyimleri olmasa dahi kendilerini güvencesiz hissettikleri, alanda iş güvencesizliğinin yoğun olduğu söylenebilir.

4.3.5. Çalışma Süresi ve Yoğunluğu

Katılımcıların günlük ortalama çalışma sürelerine bakıldığında, yoğunluğun 9-11 saat aralığında toplandığı (%50), %13'lük bir dilimin ise 11 saatin üzerinde çalıştığı görülmektedir. Cinsiyete göre günlük ortalama çalışma süresinin dağılımına bakıldığında, 14 saatten fazla çalışan katılımcıların sadece erkek katılımcılar olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Çalışılan kurum türü ile günlük ortalama çalışma süresi arasındaki ilişkiye bakıldığında kamuda çalışan katılımcıların en fazla 11 saate kadar çalıştığı, özelde ve serbest çalışan katılımcılarda ise bu sürenin 14 saatten fazlaya ulaştığı görülmüştür (Bkz. EK-6). Her ne kadar serbest gazetecilik mesai saatleri konusunda daha esnek ve kişiye özel ayarlanabilir bir yapı sergilese de anket sonuçlarının da gösterdiği üzere bu süre 8 (normal mesai saati) +3 (fazla mesai saati) 11 saati aşmaktadır.

Şekil 4.14. Katılımcıların günlük ortalama çalışma süresi dağılımı

Mesai saatlerinin yoğun olması ile ilgili en önemli sebeplerden birisi Türkiye’de gündemin sürekli olarak yenilenmesidir. Günlük haber akışının sürekli olarak yenilenmesi, gazetecilerin mesai saatlerinde de kimi zaman uzamalara neden olabilmektedir. Ancak buradaki temel sorun, gazetecilerin mesai saatlerindeki bu düzensizlikleri tamamen mesleğe özgü bir durum olarak ele almalarıdır. Böylelikle çalışılan fazla mesai saatleri karşılığı ödenmesi gereken ücret, hâlihazırda birçok kurumda ödenmediği için çalışanlar da bu durumu kabullenmektedir.

Görüşmeci 15: *“Yani aslında Türkiye’de gazetecilik mesleğinin mesai saatlerinin uzayıp kısılması gibi bir şey yok bence yani çünkü gündem hep debdebeli. Gündem sürekli olarak değişiyor. İşte bir yerde dünyanın başka bir ülkesinde Türkiye’den binlerce kilometre uzaklıkta bir şey yaşıyor ve burayla alakalı oluyor.”*

Görüşmeci 2: *“Mesai kavramı diye bir şey bizde kâğıt üzerinde var sadece. Sabah 9 akşam 6. Baktığınız zaman dışarıdan iyi görünüyor işte. Ama o sabah 9 akşam 6’nın içerisinde bir buçuk saatlik bir yemek arası var. Ben hiçbir zaman yirmi dakikadan fazla yemek için süre ayırdığımı hatırlamıyorum. Her an bir şey olabilir her an. Mesela defalarca dedim kulübün içinde dahi beklerken tam yemeğimi aldım çat Whatsapp’tan bir mesaj geliyor ya da bir mail gelir yemeğimi bırakıp koştuğumu çok bilirim.”*

Yapılan görüşmelerde özellikle yazılı medya organlarının internet mecralarında çalışanların yoğunluğunun daha fazla olduğu ve daha uzun sürelerle çalıştıkları belirtilmiştir. Bu durumun en önemli sebebi ise internet mecralarının sürekli olarak güncellenebilmesi, anlık gelişmelerin bu mecralardan takip edilmesidir. Yazılı mecralar için haber girişi çok özel bir durum olmadığı takdirde genellikle bellidir, ancak internet mecralarında sürekli olarak haber girişi yapılabildiği için çalışanların mesaisi daimi bir hal almaktadır. Bu noktada vardiyalı çalışma usulü her ne kadar önerilebilecek bir çözüm olarak görülse de kurumlar çalışanlarının mümkün olduğu kadar başka işleri de yüklenmesini istemektedir. Ancak çalışanların iş yükünün artması, daha fazla hata yapmanın da önünü açmaktadır.

Görüşmeci 5: *“Şartlar konusunda da X’te (yazılı medya organı) şartlar tabii ki gayet iyiydi yani fiziksel olarak şartlar iyiydi. İşte özlük hakları konusunda hiçbir zaman sıkıntımız olmadı. Sadece orada özellikle Y’nin (yazılı medya organının*

internet mecrası) yönetimindeyken iş yoğunluğu çok yüksek, çok fazla, 7 gün 24 saat neredeyse çalışmanız gerekiyor. Onun bir yıpratıcı etkisi oluyor belki.”

Görüşmeci 10: “Yani X’te (yazılı ve görsel medya organının internet mecrası) ben sıcak haber masasında çalışıyordum ve ağırlıklı olarak dünya haberleri, bazen ekonomi ama böyle ekonomi gazetecisi gibi değil yani ajanstan gelen haberlerin derlenmesi falan ve spor da yaptım. ... Hatta o zaman şey dediğimi hatırlıyorum, bir daha bir internet sitesinin haber merkezinde çalışmayacağım.”

Görüşmeci 9 ise editörlerin bu konuda farklı yoğunlukları olduğundan şöyle bahsetmektedir: “Sürekli kendimi aktif olmak zorunda gibi hissediyorum ve koşullar da bunu gerektiriyor biraz. Sosyal medyada veya küçük bir hata yaptığınızda düzeltilmesi çok zor oluyor. O yüzden onu hızlı yakalamak vesaire için sürekli kontrol halinde olmam gerekiyor. Böyle hissettiriyor en azından çalışma koşullarım. ... Tabii ki yoruluyorum ve hataya meyil ediyor.”

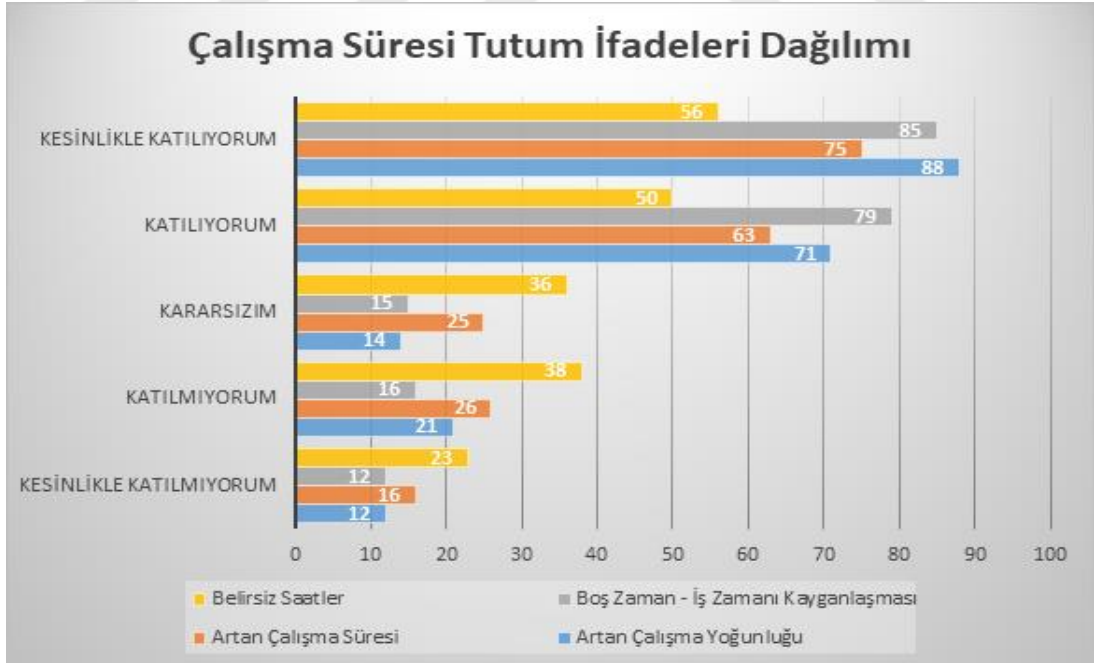
Günlük ortalama çalışma saatleri ile ilgili ortaya çıkan bir diğer önemli konu bütçesi biraz daha düşük olan gazetelerde çalışanların mesai saatlerinin Hürriyet, Milliyet, Sabah gibi örneklerle nazaran daha düzenli olduğunun belirtilmesidir. Bu durumun sebebini ise **Görüşmeci 7** şöyle anlatmaktadır:

“Biraz X’i (yazılı medya organı) takip ediyorsanız da biliyorsunuzdur çok Hürriyet gibi Sabah gibi büyük maddi bütçemiz yok bizim o yüzden çok geç saatlerde gönderemiyoruz. 12’de biz matbaaya gönderemiyoruz. Çünkü onun maliyetleri daha fazla, dağıtımçı firma gece geç saatte gittiği zaman daha fazla maddi ödenek istiyor. Biz tabii onu henüz karşılayamadığımız için daha erken saatte gönderiyoruz. O yüzden bizim beş buçuk altı gibi gazete tamamen gitmiş oluyor ve ondan sonra bizim mesaimiz bitmiş oluyor. Yani sabah dokuz buçuktan akşam beş buçuk altıya kadar. ”

Serbest çalışan gazetecilerde ise mesai saatlerinin düzeninin daha esnek ve kişiye bağlı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte anket sonuçlarında da görüldüğü üzere günlük çalışma saatleri 14 saate kadar çıkabilmektedir. Her ne kadar bu yoğunluğu belirlemede gazetecilerin bireysel çalışma düzenleri etkili olsa da aylık belli bir gelir elde etme isteği, parça başına üretilen habere verilen ücretlerin az olması, hastalık ve benzeri özel durumlar nedeniyle programın aksaması gibi hususların uzun süren mesai saatleri için önemli faktörler olduğu söylenebilir.

Görüşmesi 3:“Sonrasında freelancerlığa geldiğimde de o ilk başta da şöyleydi, genel olarak kendime dört günlük bir süre veriyordum hala aslında bunu ufak ufak yapıyorum ama o da şu eğer bir yere kabul ettirdiysem önerimi, ilk iki gün araştırma süreci, üçüncü gün onları not alma süreci, dördüncü gün de o noktadan içeri çıkarma süreci.... Geçenlerde bir hesapladım şu anda günde 18 saat çalışıyorum ben mesela. Ama bu şey değil, böyle çalışılması gerekiyor değil. Bu bana özel bir durum (gülüyor) çünkü çalışmayı seviyorum. Ama dediğim gibi eğer istiyorsanız normal birisi de dört gün boyunca beş saat istiyorsa iki saat de çalışabilir. Bunun böyle bir avantajı var.”

“Mesleğe girdiğimden bu yana çalışma yoğunluğumun arttığını düşünüyorum” (Artan Çalışma Yoğunluğu – Şekil 4.15) cümlesine katılımcıların %42,1’i “Kesinlikle Katılıyorum”, %34’ü ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu cümleye kesinlikle katılmayanların oranı ise %5,7’dir. Çalışma yoğunluğunun artmasındaki temel sebeplerden birisi mevcut kadrolarda yaşanan daralma ile birlikte çalışanların birden fazla iş üstlenmesidir. İşverenler özellikle iki kişinin yapacağı işi bir kişinin yapabildiğini gördüklerinde o kadroyu daraltma yoluna gitmektelerdir.

Şekil 4.15. Çalışma süresi ve yoğunluğu tutum yanıtlarının dağılımı

Görüşmecisi 2: “Kişi sayısının azalmasıyla birlikte iş yoğunluğumuz biraz daha arttı.”

Görüşmeci 3: “Mecraya gidip, 8 saat çalışıp bitirip ben evime geliyordum. Ama bütün arkadaşlarım da bilir biraz işkolik birisiyimdir. Mesela birçok çalıştığım yerde o da mecburiyettendi aslında ama çünkü ekibimiz çok az kişilikti, mesela akşam sitenin kapanışını yapıp sabah açılışını yapacağım için çalıştığım mecrada orada koltukta uyumuşluğum çok olmuştur. Ya da hiç uyumayıp çünkü gece bir anda son dakika bir haber çıktığında uyumayıp sabaha kadar devam edebiliyordum. Yaklaşık o da bir 15-16 saate denk geliyordu, öyle çalıştığım çok oldu.”

Çalışma yoğunluğu ile ilgili olarak işaret edilmesi gereken bir diğer önemli etken, uzmanlık alanıdır. Her ne kadar mesai saatleri gazetecilik mesleği genelinde düzenli olmasa da özellikle parlamento, polis-adliye kulvarları daha yoğun alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Görüşmeci 2: “Gece uykudan uyandırıldığımız oluyor. Şaka yapmıyorum, abartmıyorum da yani. Gece saat bir, telefonum ötüyor zar zar zar ‘alo efendim noldu’ falan ‘yaa işte numune hastanesi yanyor.”

Görüşmeci 7: “Kaynaklarla görüşme mesela ben adliye muhabiriyim, işte savcılıkla, adliyeyle görüşme atıyorum bir dava dosyasını takip ediyorken mesela o dava dosyasına, o dava dosyasındaki isimlere ulaşmak, ... gündüz yüz yüze görüşme daha mümkün olduğu için biraz oralara koşturuyoruz. Akşam bunlar mümkün olmuyor ... çünkü insanlar telefonla çok fazla bilgi vermek istemiyorlar özellikle adli meselelerde. ... Gündüz biraz bu yoğunlukla geçiyor.”

Görüşmeci 8: “Ben kent haberciliği yapıyorum.... Bizim alanımız belli olduğu için sistemsiz olarak da açıkçası ekstra durumlar olabiliyor meslekte ama bizim düzenli olarak sabah 9 akşam 18 çalışma saatlerimiz. ...Böyle çok açıkçası aşırı bir yoğunluğum olduğunu söyleyemem. Rutininde devam eden bir çalışma hayatım var.”

Çalışma yoğunluğu ile ilgili görüşmecilerin önemli bir kısmı özellikle WhatsApp gruplarının bu yoğunlukta önemli bir payı olduğuna değinmişlerdir. Gerek güncel haber akışının bu gruplar üzerinden bildirilmesi gerekse kurumların çalışma ilişkilerine yönelik düzenlemeleri bu gruplar aracılığıyla haber vermesi, gazetecilerin gün içerisinde kimi zaman binlerce mesaj okumasına ve bu gruplar için özel zaman ayırmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla özellikle haber takibi, sosyal medya takibi gibi konuları, gazetecilerin mesai saatlerinin içerisinde yaptıkları bir faaliyet olarak değil, günlük yaşamlarının bir parçası olarak içselleştirdikleri söylenebilir.

Görüşmeci 12: “Benim 20 tane falan iş grubum var mesela. Telegramda 24 saat oraya ajanslardan, İHA’dan AA’dan DHA’dan kendimiz büyük bir kurum olduğumuz için yaklaşık ortalama 300 ile 500 arasında üyesi olan gruplarımız var. İç Haberler, dış haberler, merkez haberler, yayın grubu, reji grubu, editör grubu falan. Sürekli buralarda bir şeyler oluyor, videolar geliyor.... İzinli bile olsanız ya da uyuyor bile olsanız sabah kalktığınızda o olan bitenden orada söylenen yazılandan haberdar olmanız gerekiyor. Bizimkiler artık iyice azıttılar, çalışma saatlerini bile oradan yani normal çalışma saatini takip edersin de bir değişikliği bile oradan yazar hale geldiler. ... Yani gecedan sabaha bin kadar mesaj birikiyor telefonda yani yirmi grubu binle çarpın yirmi bin mesaj. Haydi, ben bunu yarıya indireyim en sıradan günde bütün gün en az on bin mesaj geliyor oralara öyle söyleyeyim.”

Görüşmeci 14 ise geçmişteki çalışma yoğunluğu ile günümüzdeki çalışma yoğunluğunu özellikle yeni iletişim teknolojileri ile ilişkili olarak şu şekilde anlatmaktadır:

“Yani bu yeni teknolojik gelişmelerin mesleği kolaylaştıran ya da zorlaştıran tarafları var. Bu teknolojik gelişmeler WhatsApp grupları falan yokken de gazeteciler zaman ve mesai mefhumuna bağlı olmadan çalışıyorlardı. O dönemin başka güçlükleri vardı. Haber kaynağına direkt ulaşmadan insan odaklı bir çalışma şekli vardı. Biz de buna alışkındık, haber kaynaklarımız da alışkındı. Bakanlar Kurulu gece bittiğinde gece yarısına kadar bakanlara evlerinden telefonla arayarak haber alabiliyorduk. Şimdi şöyle hem kolaylığı hem zorluğu var, bilgiye daha kolay ulaşıyorsunuz aslında. Yani daha yoğun bir enformatif dönem ama bu herkes için böyle aslında. Herkes böyle, bütün sosyal medya mecralarını takip etmeye çalışıyor. ... Eskiden mi daha kolaydı şimdi mi daha kolay ya da daha yorucu eskiden mi daha yorucuydu şimdi mi daha yorucu bunun çok net bir yanıtı yok bana göre. Dönemin özellikleriyle bağlantılı zorlukları da var kolaylıkları da var elbette. Ama bitmeyen bir mesai, tüketici bir mesai.”

Katılımcıların %35,9’u ise “Mesleğe girdiğimden bu yana günlük ortalama çalışma sürem arttığını düşünüyorum” (Artan Çalışma Süresi – Şekil 4.15) cümlesine “Kesinlikle Katılıyorum”, %30,1’i ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Verilen yanıtlar doğrultusunda katılımcıların yarıdan fazlasının hem çalışma yoğunluklarının hem de ortalama çalışma sürelerinin arttığını düşündüğü görülmektedir.

Görüşmeciler özellikle pandemi döneminde hem çalışma yoğunluklarının hem de çalışma sürelerinin arttığından bahsetmişlerdir.

Görüşmeci 4: *“Mesela pandemi döneminde büroya hiç gidemedik tabii her yerde olduğu gibi gidemedik. Pandemi döneminde evimiz ofis olduğu için tabii bilgisayar başından kalkamıyoruz. Bürodayken mesela saat altıda falan çıkıp işte haber varsa habere gidiyordun sonra evine gidiyordun falan. E bu sefer herkesin yaşadığı gibi bilgisayar başından kalkamıyorsun. Sürekli bir haber girecekmiş hissi, o alışkanlık başlarda çok fenaydı yani.”*

Görüşmeci 9: *“Pandemi dönemiyle birlikte o az önce size anlattığım 7/24 online olma ihtiyacı ve talebi arttı. Bütün editörler için bu fikirdeyim. Çünkü pandemi döneminde home office çalışmaya geçtik ve hala bu düzen devam ediyor, size her dakika ulaşabileceklerini varsayıyorlar ve mesai saati kavramı kalmamış oluyor. Esnek çalışmanın gazetecilerden çok yöneticilerin işine yaradığını düşünüyorum.”*

“Boş zamanım ve çalışma zamanım giderek iç içe geçmektedir” (Boş Zaman İş Zamanı Kayganlaşması – Şekil 4.15) cümlesine katılımcıların %40,7’si “Kesinlikle Katılıyorum”, %37,8’i ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu soruya verilen yanıtlarda en düşük oran %5,7 ile “Kesinlikle Katılmıyorum”dur. Yapılan görüşmelerde de katılımcılar mesai saatlerinin hiç bitmediğini hissettiklerini, sürekli gündemi takip etme hissiyatının ve gündemden geri kalma düşüncesinin kendilerinde bir vicdan azabı yarattığını belirtmişlerdir.

Görüşmeci 2: *“Bizim için mesainin bittiği bir saat yok. Diyeceksin ki nasıl yani? Hadi eve geldin işte Whatsapp’a baktın Telegram’a baktın işte mail’ler pat pat pat düşüyor Twitter’den bildirimler düşüyor.”*

Görüşmeci 6: *“Mesela ben hiç mesaimi bırakmamış gibi hissediyorum bazen. Yani çünkü aslında twittera bakmak da benim işimin bir parçası. ... BBC Türkçe’nin ana sayfası benim önümde her zaman açıktır mesela. Saatte bir baktığım bir mecradır. Twitter yine öyle. Hissiyat olarak sorarsan şöyle bir his oluyor, gerçekten ‘ben hep mesaideyim’ diyorum. Her zaman böyle psikopat gibi elimde telefon da yok tabii, dostlarımla falan bir araya geldiğimde sohbet muhabbette bir rakı masasında elime üç saat telefonu almadığım da oluyor ama dediğim gibi kendimi genelde sürekli mesaide gibi hissettiğim oluyor. Bazen de şöyle oluyor mesela bir gün içinde hiç bakmadıysam da vicdan azabı çekiyorum.”*

“Çalışma saatlerimin belirsiz olması beni rahatsız etmektedir” (Belirsiz Saatler – Şekil 4.15) cümlesine “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verenler çoğunlukta olmakla birlikte (%26,8), bu cümleye “Kesinlikle Katılmıyorum” (%11) ve “Katılmıyorum” (18,2) yanıtını verenlerin %29,2’lik bir oranla önemli bir kesime işaret ettiği görülmektedir. Çalışma saatlerinin belirsizliği mesleğe içkin bir durum olarak ele alınmakta ve mesleğe girenlerin bu durumu kabullenerek başlangıç yaptığı varsayılmaktadır.

Görüşmeci 13: “Sonuçta memur değiliz. Öyle bir işçilik düzeni yok. Bir iş olur uyumadan çalışırız. İş olmaz, o gün gideriz büroda neyse rutinimiz, bürodaki işleri yaparız.”

Görüşmeci 14: “Bu biraz mesleğin gerektirdiği, doğasından kaynaklanan bir şey. Bunun karşılığında ne yapabilirsiniz, bunu ödersiniz. Bu emeğin, bu eforun karşılığını ödersiniz. O da yok. Hiçbir kurumda yok, bizde de yok. ...Fazla mesai ücretlerimi ya da işte dediğim gibi bayram ve tatil çalışmalarının karşılığında ödenmesi gereken ücretleri hiçbir zaman almadım.”

Görüşmeci 11: “Bir de benim en çok eleştirdiğim nokta biz toplumsal bir olaya gittiğimizde bizim mesai kavramımız yoktur. Ki olmaması gerekiyor. Mesela depremde, biz bunun tartışmasını ofiste de çok yaptık, mesela deprem bölgesindesin 100 tane insanın cenazesi enkazın altında. Benim annem uyumuyor, babam uyumuyor ben otele nasıl gidip uyuyabilirim? Ben mesela deprem bölgesinde 48 saat uykusuz yayın yaptığımı hatırlıyorum ki olması gereken de bu.”

Çalışma süresi ve yoğunluğu ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer husus çalışanların senelik ve haftalık izinlerini kullanırken dahi sürekli ulaşılır olmalarının gerekliliğidir. Bu durumun sebepleri ise şöyle sıralanabilir; çalışan sayısının az olması, uzmanlık alanına göre izne çıkacak gazeteciye ihtiyaç duyulabilmesi, Türkiye’de gündemin değişme hızı.

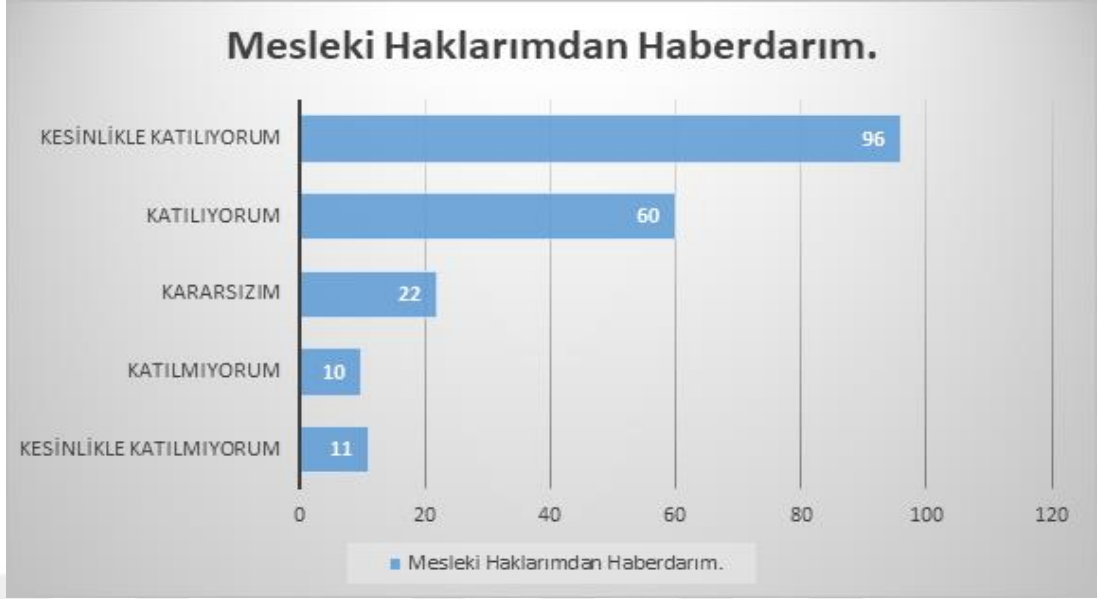
Görüşmeci 2: “Mesela çok ilginç bir şey söyleyeyim sana bizim yıllık izinler çok uzun olmaz....Yani tatile gittiğimizde bile plajda şemsiyenin altında benim telefonumun kapanmaması lazım....Bir saat iki saatten fazla telefonumuz kapanamaz çünkü her an bir şey gelebilir. Çünkü benim baktığım belli alanlar vardır. O alanlarla ilgili bütün bilgiye erişim benden kanala geçtiği için benim o telefonu kapatmam birkaç saatliğine ya da bir günlüğüne o alanda işte atıyorum savunma,

diplomasi ya da işte CHP muhalefet ya da neyse kanal zor durumda kalabilir benim telefonumun kapanmayla.”

Çalışma süresi ve yoğunluğu ile ilgili olarak anket ve mülakatlardan elde edilen verilere göre katılımcıların hem çalışma sürelerinde bir artış gözlemledikleri hem de çalışma yoğunluklarının arttığını düşündükleri söylenebilir. Bu artışın arkasındaki temel faktörler ise çalışanların birden fazla iş yüklenmesi, kadrolarda yaşanan daralma, Türkiye’de gündemin sürekli olarak değişmesi, yeni iletişim teknolojilerinin 7/24 haber takibini zorunlu hale getirmesi ve özellikle WhatsApp, Telegram gibi uygulamaların hem kurum içi hem de gündeme yönelik sürekli olarak kullanılmasıdır. Bu durum gazeteciler açısından bitmek tükenmek bilmeyen bir mesai hissiyatına yol açmakta, hem çalışma sürelerinin hem de iş yoğunluğunun artışı ise yapılan işlerde daha fazla hata yapılmasına yol açmaktadır. Sektör genelinde fazla mesai ücreti ödeme uygulaması neredeyse yok denecek kadar azdır. İşverenler sürekli olarak çalışanlarına ulaşabilmeyi şart koşturma ancak bu sürekli ulaşılabilirlik durumunun ücret bağlamında karşılığı verilmemektedir. Diğer taraftan çalışma yoğunluğunun fazla oluşunun ve belirsiz çalışma saatlerinin mesleğe ilişkin durumlar olarak gazeteciler tarafından normalleştirilmesidir. Dolayısıyla çalışma koşullarındaki bu olumsuz durumların mesleğin bizzat kendisine ait bir öge olarak ele alınması güvencesizliği örtbas etmekte, çalışanların bu duruma yönelik tepki göstermeleri zorlaşmaktadır.

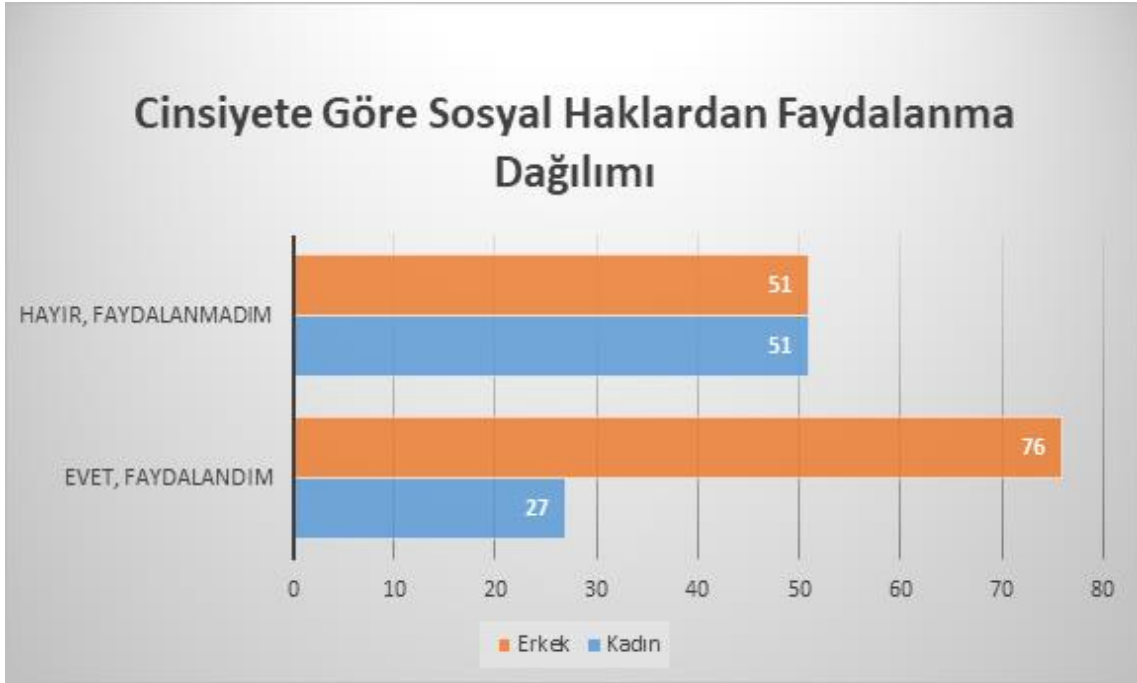
4.3.6. Mesleki ve Sosyal Haklarda Gerileme

“Mesleki haklarımdan haberdarım” ifadesine katılımcıların %45,9’u “Kesinlikle katılıyorum”, %28,7’si ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla genel olarak katılımcıların mesleki hakları konusunda bilinçli oldukları söylenebilir. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde, katılımcılar mesleki haklarından haberdar olsalar dahi bu hakları kullanma konusunda sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda da bu sıkıntılar ayrı ayrı ele alınacaktır.

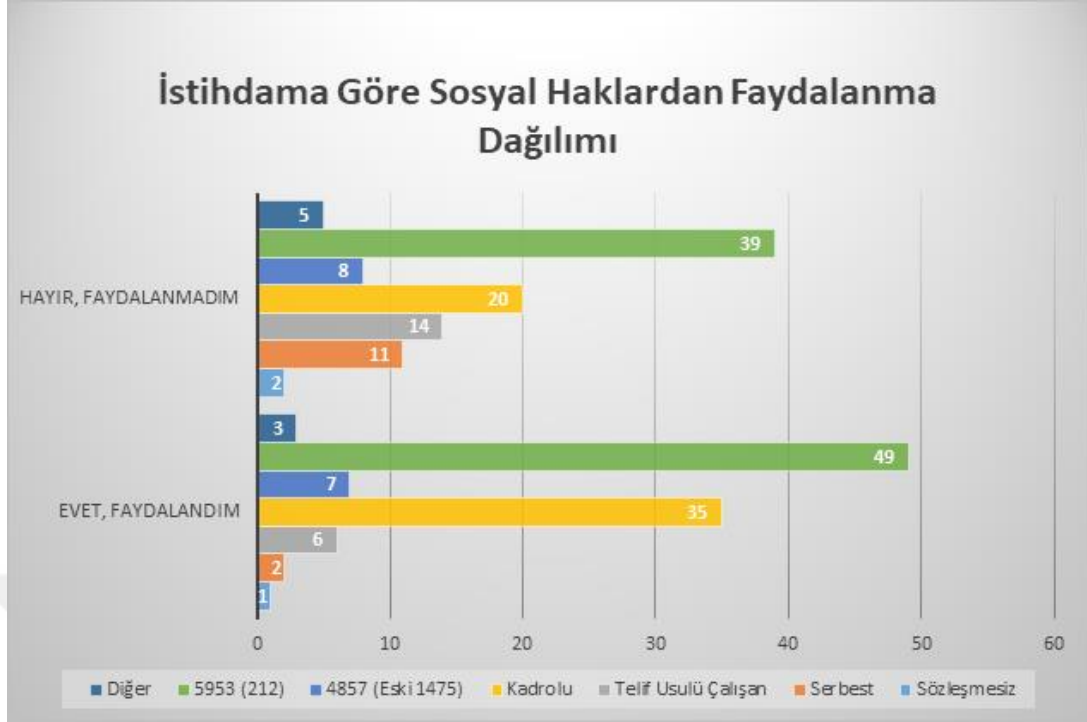
Şekil 4.16. “Mesleki haklarımdan haberdarım” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Doğum, askerlik, mahkûmiyet, evlilik, ücretin peşin ödenmesi, vicdan hükmünün uygulanması (iş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkı), kıdem ve ihbar tazminatının daha yüksek ödenmesi haklarından haklardan faydalanma konusunda katılımcılar arasında bir eşitlik görülmektedir. Sosyal haklardan faydalananlar ile faydalanmayanlar %50’lik dilimleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte cinsiyete göre sosyal haklardan faydalanma durumunun dağılımına bakıldığında kadınların bu haklardan çoğunlukla (%65) faydalanmadığı, erkeklerin ise faydalandığı (%60) görülmektedir. Bu farklılığı oluşturabilecek etkenlere bakıldığında, demografik bilgilerin cinsiyet kısmında da açıklandığı üzere kurumların kadın ve erkek çalışana yönelik eşitsiz tavrının ön plana çıktığı söylenebilir. İşe alma, işten çıkarma, görevlendirme ve benzeri hususlarda kadın çalışanlar daha dezavantajlı konumdadır. Bu nedenle kendilerini sürekli olarak yaptıkları işte erkek çalışanlar kadar iyi olduklarını göstermek zorunda hissetmeklerdir. Bu durum ise evlilik, doğum ve benzeri durumlarda özel hayatlarını geri plana atmalarına yol açmakta, daha geç evlenmekte, çocuk yapmamakta veya geç yaşta çocuk sahibi olmayı tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla bu durum sosyal haklardan faydalanma konusunda daha eşitsiz bir durumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Şekil 4.17. Cinsiyete Göre Sosyal Haklardan Faydalanma Dağılımı

İkinci bölümde sosyal haklarda gerileme başlığında ayrıntılı olarak incelendiği üzere 5953 Sayılı Basın Kanunu'na göre gazeteciler işe başladıkları gün sigortalarının başlatılması, ücretin peşin ödenmesi, askerlikte ve gebelikte ücret alma, kıdem ve ihbar tazminatının diğer iş kollarına göre daha yüksek ödenmesi gibi çeşitli haklardan yararlanabilmektedirler (Şuğle, 2001:20). Anket çalışmasına verilen yanıtlardan da görüleceği üzere kadrolu ve 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli çalışanlar dışında kalan katılımcıların çalıştıkları dönem boyunca sosyal haklarından çoğunlukla faydalanamadıkları görülmektedir. Özellikle serbest, telif usulü ve sözleşmesiz çalışanlar sosyal haklardan faydalanma noktasında basın sigortasından faydalanamadıkları için oldukça dezavantajlıdır.

Şekil 4.18. İstihdam durumuna göre sosyal haklardan faydalanma dağılımı

Görüşmeci 3: “Sağlık sorunlarınız olabiliyor. Freelancerlığın öyle bir sıkıntısı var mesela onu bir ek yapmış olayım eğer sağlık sorunuz varsa mecranızdan izin alıp beni ücretli izne çıkarın diyemiyorsunuz. Bir aysa mesela o bir ay çalışmıyorsunuz ve bir geliriniz olmuyor. Onun için de o bir aylık depolamayı yapmanız gerekiyor.”

Sektör genelinde 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre çalışmayanların sosyal haklardan yararlanamamaları, hatta kimi zaman bu kanuna tabi olan gazetecilerin dahi bu haklardan faydalanamamaları, gazetecilerde de kendi haklarını talep etme konusunda bir isteksizliğe yol açmaktadır.

Görüşmeci 14: “Biz zaten bir kabullenişle başlarız bu mesleğe. Çok uzun yıllar kadrosuz, sosyal güvencesiz çalışmayı asgari ücretin altında ücretlerle çalışmayı, uzun sürelerle çalışmayı, tatillerde çalışmayı, bitmeyen bir mesai düzenini kabul ederek başlarız.”

Mesleki haklar konusunda bahsedilmesi gereken önemli unsurlardan birisi kıdem tazminatıdır. “Belirli bir süre çalışmış olan ve kanunla gösterilen nedenlerden biri ile sözleşmesi feshedilen gazeteciye ya da ölümü durumunda hak sahiplerine işveren tarafından yasal bir yükümlülük olarak ödenmesi gereken bir para” olarak açıklanabilecek kıdem tazminatı, 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na uygun olarak

istihdam edilen, meslekte en az beş yıl çalışanlara ödenmesi zorunlu olan bir ücrettir. Kıdem tazminatı işverenin çalışanın hizmet akdini feshetmesi halinde çalışanlara 5953 Sayılı Kanuna göre çalıştığı dönem için aldığı son ücrete göre her sene için bir aylık maaş şeklinde bir defada verilmektedir (Karahisar, 2008). Ancak kıdem tazminatını temin etme noktasında gazeteciler çeşitli sıkıntılar yaşamaktadır.

Görüşmeci 2: “Mesela bizde işten atmalarda aldığımız tazminatlar var. Bizim işte kıdemimiz vesaire tek garanti onlar ama maalesef danıştaydan yargıtaydan şirketlerle ilgili yine ciddi kararlar çıktı. Haksız zenginleşme diye bir şeyden bahsediliyor bizde. Mesela on yıl bir kişi çalışıyor, on yıl sonunda işten atıldığında kendisine çok komik rakamlar teklif ediliyor. İşte onun kıdemi, ihbarı, fazla mesaisi vesaire hesaplandığı zaman atıyorum 600 700 bin lira gibi bir meblağ çıkabiliyor faizleriyle birlikte ancak mahkemeler bunun haksız zenginleşmeye yol açtığı dolayısıyla %95’ini %96’sını kesip %5, 2, 3 gibi komik rakamlara hükmedebiliyorlar. ... Yani 1 milyon gibi bir rakam sana çıkıyor, aldığın para 80 bin lira.”

Görüşmeci 10: “İstifa edince toplu bir para geçti elime ama tamamen beş yılda bayramda çalışmış olduğum zamanın ücretleri ve yıllık izin falan yani. Kıdem tazminatı veya herhangi bir tazminat falan almadım çünkü orada şöyle bir durum var. Benden sonra bizim müdürümüz ayrılmış, o almış hatta tazminatını ama ikili ilişkilerle dönüyordu.”

Mesleki haklar konusunda öne plana çıkan bir diğer konu ise yıpranma payı hakkıdır. Gazetecilere yıpratıcı çalışma koşullarından dolayı erken emeklilik sağlayan bu hakkın yapılan düzenlemelerle⁷⁹ basın kartı olan çalışanların yararlanabileceği hale getirilmesi ve her sene için 90 gün olan sürenin daha da aşağıya çekilmesi hem Basın İş Kanunu’na göre çalışan gazetecilerin bir kısmının ve matbaacıların hem de gazetecilik yapmasına rağmen bunu yasal düzeyde ispatlayamayan çalışanların erken emeklilik hakkından yararlanamamasına neden olmaktadır.

Görüşmeci 11: “Mesela bizim yıpranma konusunda daha önce yaşadığımız bir problem vardı mesela ben ilk bu işe başladığımda her dört seneye bir sene yıpranma alıyorduk mesela şu anda senelik izine çıktığımda sigortam yatmadığı için

⁷⁹ Bakınız 2. bölüm sosyal haklarda gerileme başlığı

yıpranmadan faydalanamıyorum. Eskiden dört seneye bir sene alıyorduk şimdi dört seneye dokuz ay alıyorum yıpranmayı.”

Bir diğer önemli başlık ise senelik ve haftalık izinlerdir. 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre veya 4857 Sayılı İş Kanunu’na göre sözleşmeli çalışması yıllık ücretli izin için yeterli olan gazeteciler en az bir yıl çalışmış olma durumlarına göre senede dört hafta, en az on yıl çalışmış olma durumlarına göre ise altı hafta senelik izne hak kazanmaktadır (Oğuz ve Doğan, 2016). Buna rağmen yapılan görüşmelerde gazetecilerin özellikle senelik izin konusunda sıkıntı yaşadıkları, kimi zaman hak ettikleri izin süresinin tamamını kullanamadıkları, kimi zaman ise senelik izinden geri çağırıldıkları görülmektedir.

Görüşmeci 2: *“Ya yıllık izinden çağıran insanlar oluyor bizde. Gerçekten. Ya da şey koşuluyla izne çıkıyoruz ya tamam bir hafta kullan ama Ankara’dan ayrılma. Niye? Ya işte bir şey olabilir. Yaa Ankara’da ben yaz günü ne yapayım?...Ya bu yüzden düğününü erteleyen ya da ne bileyim işini gücünü erteleyen insanlar var. Çünkü her an bir şey olabilir. Şöyle söyleyeyim senin evinde televizyon açık olduğu sürece haber izlediğin sürece benim işim var.... Yani resmi tatiller, bayramlar, özel günler insanlar için rahatlama gevşeme zamanıdır tatildir ama bize her zaman ekstra yüküdür. Dediğim gibi millet 9 gün tatil yapar biz dört gün yaparsak seviniriz.”*

Bahsedilmesi gereken bir diğer önemli husus ise basın kartı uygulamasıdır. Katılımcıların %58,4’ü basın kartına sahipken, %41,1’i sahip değildir. Basın kartı ile ilgili gazetecilerin yaşadığı en büyük sıkıntılardan birisi 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre sigorta yapılmadığı takdirde bu haktan yararlanamamalarıdır. Kurumlar kimi zaman çalışanlarını önce 1475 sayılı İş Kanunu üzerinden sigortalı yapma veya sigortasız çalıştırma yoluna gitmektedir. Bu durum da gazetecilerin basın kartından faydalanmalarının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Görüşmeci 2: *“Biliyorsun bu basın kartını alabilmek için basın sigortasının yatırılması lazım. o da benim için sıkıntılı oldu ilk etapta ... bana basın sigortası yapılmadı. Normal ... çalışan yani özel sektörde çalışan işçi imiş gibi bana sigorta yapıldı. Ve yaklaşık bir buçuk yıl o şekilde benim sigortam yattı dolayısıyla bir basın mensubu sayılmıyordum resmi olarak.”*

Bunun yanı sıra basın kartını gazetecilik kurumlarının değil de Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’nın vermesi de kimi zaman gecikmelere kimi

zaman ise gazetecilik yapmasına rağmen çalışanların basın kartı temin edememesine neden olmaktadır.

Görüşmeci 14: “Geçmişte Basın Yayın Genel Müdürlüğü’nde oluşturulan bir komisyonda, bunda meslek örgütlerinin temsilcilerinin de olduğu işte cemiyetler ve esas önemlisi sendikanın da temsilcisinin olduğu bir komisyon tarafından gazetecilere o zaman basın kartı o zaman sarı, şimdi turkuaz basın kartı veriliyordu. Burada gerçekten objektif kriterlerle yani ürünlerinizi ortaya koyuyordunuz ve gerçekten gazetecilik yaptığınızı kanıtladığınızda zaten geçmişte bu işi yapan insan sayısı da bir avuç olduğu için herkes birbirini de çok iyi tanırdı. Ve siz sürenizi doldurduğunuzda basın kartını alırdınız sonra da işte 18 yıl meslekte fiilen basın kartı taşıdıktan sonra da şimdi benim taşıdığım gibi o zaman şeref basın kartı şimdi de sürekli basın kartı dediğimiz basın kartına sahip oluyorduk. Ama şimdi yapılanma farklı, Cumhurbaşkanlığı İletişim Daire Başkanlığı buna karar veriyor. Sendika temsilcisi artık yok. Cemiyet temsilcisi ya da artık sendika temsilcisi yok, cemiyetlerden de seçilmiş cemiyetlerin yolladığı isimler değil de seçilmiş insanların görev yaptığı bir komisyon var. Bu komisyon istediğine basın kartını veriyor, istemediğine vermiyor. Bu tercihi de daha çok siyaset belirliyor diyeyim ve çalıştığınız kurum belirliyor....Bu dönemde çok da sık basın kartları yenileniyor yani biz bir basın kartını cebimize koyardık yırtılana kadar kullanırdık, biraz elemek anlamında sık sık basın kartı değişiklikleri yapıldı ve bu dönemde birçok meslektaşımıza gerçekten gazetecilik yapıyor olmasına rağmen basın kartı verilmedi.”

Görüşmeci 6 : “Basın kartı meselesi biraz tartışmalı, devletin gazeteci olarak tanınması, tanımaması tartışmasını yapanlar var çok kıdemli muhabirler, gazeteciler özellikle basın kartı almayı reddedenler hakkı olduğu halde var. ... Biz öyle bir döneme denk geldik ki hiç basın kartımızın olabileceğini zaten hayal dahi etmeyerek bu mesleğe başladık.”

Görüşmeci 4: “Basın kartım yok mesela. Başvuru yaptım ama beklemede, beklemede yani. Benden önce başvuruyu yapıp bekleyen arkadaşlar var işte kaç yıl oldu. Hala alamayan insanlar var. İki kez başvuran var. Bir tane başvurusu iptal ediliyor tekrar başvuruyor mesela yok.”

Görüşmeci 9: “Başvuruda bulunmuştum X Gazetesi’nde (yazılı medya organı) çalışırken 212 sigortasına dâhildim, ama süreç tamamlanmadan bir de biliyorsunuz çok uzun sürüyor işte en az iki sene o da verip vermeyecekleri bile meçhul. Artık onu biraz baskı aracı olarak görüyorum ve ben de 212’li olsam dahi almayı düşünmüyorum.”

Dolayısıyla basın kartlarının verildiği zaman aralığının uzun olmasının, basın sigortasına sahip olmayan gazetecilerin bu haktan yararlanamamasının basın kartı almaya dair gazetecilerde bir isteksizlik yarattığı, mesleki hakları olan basın kartından faydalanmak için çabalamayı mevcut durumdaki zorluklardan dolayı gereksiz görmeye başladıkları söylenebilir.

Bu durumun haricinde bahsedilmesi gereken bir diğer unsur basın kartlarının iptal edilme durumudur. Basın kartları kişinin gazetecilik mesleğini bırakması, gerçeğe aykırı beyanda bulunması, basın kartını başkasına kullandırması ve benzeri gerekçeler sebebiyle iptal edilebilmektedir⁸⁰.

Görüşmeci 12: “Kapatılan bir kurumda çalışan bir gazeteciyseniz eğer, sizin hakkınızda herhangi bir işlem yapılmış olmasa da basın kartları o dönem herkesin iptal edildi. Ve hani kartlarını geri alamıyorlar, başvuru yapıyorlar. Ortada bir gerekçe yokken, sizin hakkınızda bir işlem yok, sizin hakkınızda bir soruşturma yok, sizin bir şekilde bu işlere karışmadığınız belli, hayatınıza devam ediyorsunuz. Ama sen kurumda çalıştın diyerek kartımızı iptal ettikten sonra kartları geri vermiyorlar. İncelemede diyorlar, vereceğiz diyorlar.”

Görüşmeciler basın kartı konusunda kişinin çalıştığı şehrin de önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda özellikle İstanbul ve Ankara ayrımına giden katılımcılar, Ankara’da basın kartının gazetecilik yapmak için elzem olduğunu, İstanbul için ise basın kartının çok fazla gerekli olmadığını belirtmektedirler.

Görüşmeci 2: “İstanbul’daysan basın kartına çok fazla ihtiyacın yok zaten İstanbul’da yapılmaz genele 212 normal çalışan olarak gösterirler herkesi. Ama Ankara’da her yer resmi kurum. Cumhurbaşkanlığına gidiyorsun, bakanlıklara gidiyorsun, Genelkurmay’a gidiyorsun, Milli Savunmaya, Meclise girip çıkıyoruz yani her yerde bizden basın kartı istiyorlar.”

⁸⁰ Bakınız “Basın Kartı Yönetmeliği, 2018”

Basın kartı konusunda serbest gazeteciler de sıkıntı yaşamaktadır. Herhangi bir kuruma bağlı çalışmadıkları için basın sigortasından dolayısıyla basın kartından faydalanamayan serbest gazeteciler, özellikle eylem, gösteri ve benzeri durumları haberleştirmeye gittiklerinde emniyet güçleri ile sıkıntı yaşayabilmektedir.

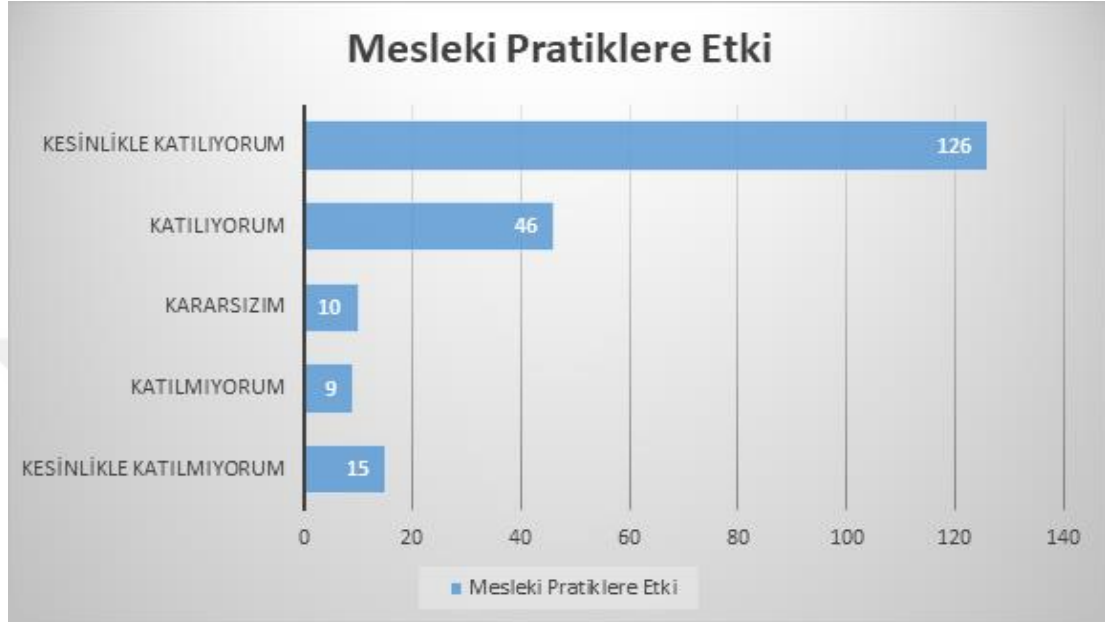
Görüşmeci 3: *“Serbest gazeteciler için IFJ kartı var. Gene dediğim gibi TGS’ye bağlı ama yurtdışı. Aslında uluslararası çalışan oluyorsunuz bir yandan da yurt dışında da geçerliliği var o kartın. O karta şu an sahibim ve yavaş yavaş yenilemem de gerekiyor o kartı. Onun basın kartından aslında ekstra bir avantajı olduğunu düşünüyorum. Çünkü onu gerçekten gazetecilik kurumları veriyor. ... Eksi durumu şu, devlet tarafından kabul edilmediği için polis kabul etmiyor. Yani eyleme gittiğinizde, bir eylem haberi yapıyorsanız IFJ kartınızı gösteriyorsanız kabul etmiyor. Çünkü geçerliliği yok Türkiye’de. Ama yurtdışında çok fazla geçerliliği var hatta uçak biletlerinde, vizelerde dahi bunun ekstraları var.”*

Katılımcıların mesleki/sosyal haklarından yararlanma durumlarına bakıldığında, 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na uygun çalışanlarla, kadrolu çalışanların daha avantajlı oldukları, buna rağmen kıdem tazminatı, senelik izin, yıpranma payı hakkı gibi haklardan yeterince yararlanamadıkları anlaşılmaktadır. Basın kartı uygulaması ile ilgili genel bir değerlendirme yapılacak olursa, gazetecilerin özellikle Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı’nın bu süreçteki tek aktör olarak öne çıkmasından ve bu sürece mesleki birliklerin, sendikaların dâhil edilmemesinden rahatsızlık duydukları söylenebilir. Gazeteciler hem kurumlarının sigortalı çalıştırmama eğilimlerinden dolayı hem de basın kartlarının verilme aşamasındaki sürecin uzamasından veya mesleği icra ediyor ve şartları sağlıyor olmalarına rağmen başvurularının bekletilmesinden şikâyetçidirler. Diğer taraftan ciddi bir sebep gösterilmeden yaşanan iptallerden dolayı basın kartı haklarından faydalanmakta güçlük yaşamaktadırlar. Bu durum profesyonelleşme bağlamında ele alındığında, mesleki birliklerin meslekle ilgili karar alma, basın kartlarını dağıtma ve benzeri konularda söz sahibi olamamalarının gazetecilerde bu birliklere duyulan inancı azalttığı ve meslekte profesyonelleşmeyi engellediği söylenebilir.

4.4. Güvencesizleşmenin Mesleki Pratiklere Yansıması

Genel olarak çalışma koşullarının güvencesizliği ile mesleki pratikler arasındaki ilişkiye bakıldığında, gazetecilerin bu konuda olumsuz bir tutumu olduğu

görülmektedir. “İşsizlik, düşük ücretler, sendikasızlaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam ve benzeri unsurlar gazeteciliğin mesleki pratiklerini olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine katılımcıların %60,3’ü “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir.

Şekil 4.19. “İşsizlik, düşük ücretler, sendikasızlaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam ve benzeri unsurlar gazeteciliğin mesleki pratiklerini olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Bu kapsamda yapılan görüşmelerde en çok eleştirilen unsur dar kadrolarda çalışmaktan dolayı iş yükünün artışı ve bu durumun hataları artırmasıdır. Bunun yanı sıra işsiz kalma, işyerinin kapanması, tutuklanma korkusu, emeğinin karşılığını alamamanın yarattığı haksızlık duygusu, sigortasız çalışma nedeniyle hastalık, emeklilik ve benzeri durumlar için duyulan kaygı, mesleki pratikleri olumsuz etkileyen unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu durum az önce de bahsedildiği gibi kimi zaman hatalara yol açmakta, kimi zaman ise gazetecilerin mesleki görevlerine karşı isteksiz olmalarına sebep olmaktadır.

Görüşmeci 12: “X’de (görsel medya organı) rejideyim tam böyle en son yayın çıkışında bütün hatalardan mesulsünüz son dakikalar, ekrandaki her şey sizin onayınızla orada oluyor. Çok hata oluyor çok hızlı olduğunuz için. Sayımız yetersiz ama kimse gelmek istemiyor bizim çalıştığımız birime. ...Şimdi mesela bir soruşturma var hakkımda, moralim çok bozuk, canım sıkkın daha fazla hata yapabilirim. Ama görevimi de değiştirdiler şimdi zaten ‘sen hata yapabilirsin’ diyerek başka bir

pozisyonda geçici olarak bulunuyorum, daha önce yaptığım işi yapmıyorum. Bütün bunlar keyifsiz tabii ki severek, isteyerek, şevkle yeterli maddi ve manevi tatmini alarak iş yapmakla bunlar olmadan mecbur olduğunuz için iş yapmak arasında tabii ki dağlar kadar fark var.”

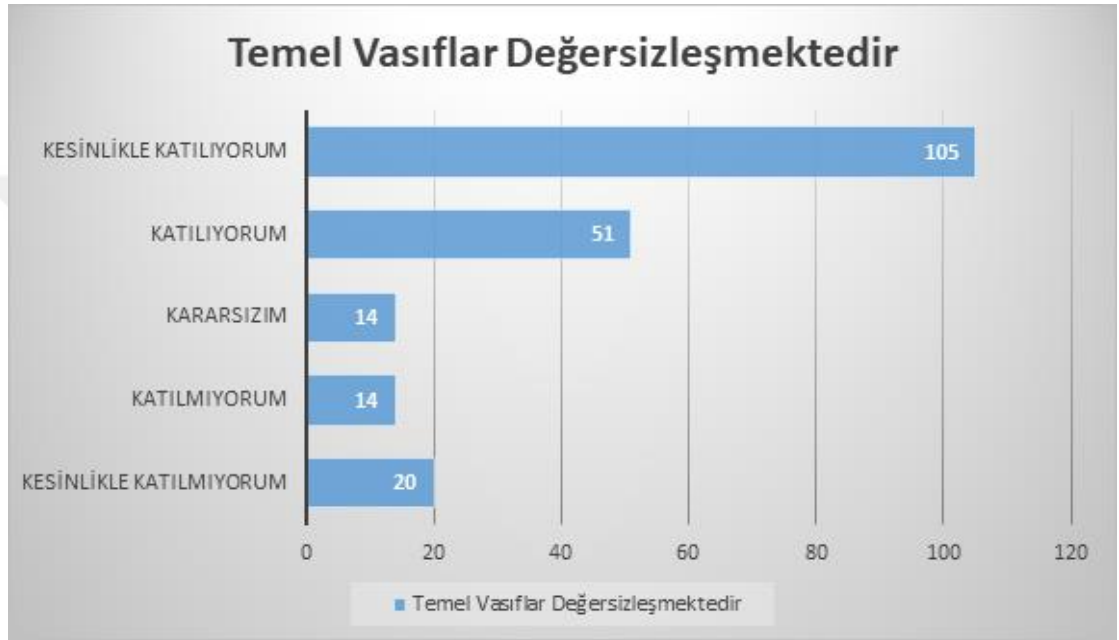
Görüşmeci 15: *“Kaygı yaratıyorsa eğer hayatta kalmayla ya da gündelik giderlerinizi karşılamayla ilgili kaygı yaratıyorsa evet elbette etkiliyor. Çünkü o sırada işte mesaisini başka bir şeyleri araştırmakla geçiriyorken, kafasına, aklına o geliyor işte bir dahaki ay kirayı nasıl ödeyeceğim gibi. Böyle etkileri var, bir de hızla ilgili konu yani bu hızla ilgili konu aslında internet medyasına yöneldiğimiz için ya da Twitter’den haberi aldığımız için artık daha hata yapmaya yol açan, daha buna yol veren bir şey oldu aslına bakarsanız.”*

Görüşmeci 9 *“Ne kadar çok güvencesiz bir ortamda kalırsanız, yaptığınız iş de o kadar sıradanlaşıyor. ... Bunlar tartışmalı, şunu da söyleyebilirim. BBC veya DW Türkçe gibi takip ettiğiniz yerler varsa günde üç veya dört kere içerik giriyorlar ve içerikler size karşılığını veriyor. Türkiye’de çok hızlı bir akış var, haber akışı çok hızlı. Bu akışta da kendinizden çok şey veriyorsunuz. Gelir modeli de buna uygun ilerliyor. Daha çok ajans vesaire kopyala yapıştır bu şekilde devam ediyor. Bu da insanların profesyonelleşmesini zorlaştırıyor. Benimle işte sokaktaki herhangi bir editör arasında bir fark kalmıyor. Çünkü içerik üretimimizle, buna zaman ayırma eşit değil.”*

Görüşmeci 1: *“Gazetecilik toplumların işleyişinin fonksiyonlarından birisi. Yani diğer fonksiyonlardaki aksaklıklar nasıl işleyişte aksaklıklara sebep oluyorsa basın işinde de gazetecilikte de bu fonksiyonun bozulması toplumsal işleyişte sıkıntılar yaratır. Bu gazetecilik işinin, bu fonksiyonun kendi içerisinde doğru işleyebilmesi için de gazeteciye ihtiyaç var. O gazeteciye korumak zorundasınız, o gazetecinin haberciliğini korumak zorundasınız. Güvence de bunlardan bir kısmı.”*

Katılımcıların %50,2’si, “Gazeteciliğin temel vasıfları (araştırma yapma, veri toplama, haber yazma, haber doğrulama vb.) değersizleşmektedir” ifadesine “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını, %24,4’ü ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu durumun temel sebeplerine bakıldığında sektörün geçirdiği dönüşümün etkili olduğu görülmektedir. 1990’lı yıllardan itibaren sektörde yaşanan holdingleşme ve tekelleşme süreci, teknolojiye yaşanan yenilikler neticesinde dijital platformların

güçlenmesi, yeni finansman modellerinin ön plana çıkması meslekte veri görselleştirme, program kullanabilme ve benzeri yeni becerileri popüler hale getirmiş ve yapay zekâ teknolojisinin önünü açmıştır. Bu durum kapitalist sistem içerisinde emeği ucuzlatma adına yeteneğin tek bir işçide birleşmesi ile paralel olarak da düşünülmelidir. Yaşanan bu gelişmelerle alandaki rekabet koşulları özellikle dijitalleşmeye uyum sağlamaya yönelik tekrar revize edilmiştir. Bu durumun meslekteki yansımalarına bakıldığında ise habere verilen önemin azaldığı söylenebilir.

Şekil 4.20. “Gazeteciliğin temel vasıfları (araştırma yapma, veri toplama, haber yazma, haber doğrulama vb.) değersizleşmektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 14: “Çünkü mesleki birikiminiz, hayattaki duruşunuz filan bunların çok fazla önemli olmadığı bir süreçten geçiyoruz çünkü hep söylediğim gibi gerçek anlamda gazetecilik yapılmıyor. O yüzden de çok evrensel vasıflara ihtiyacınız yok yani işte iyi gazeteci olmak, etik kurallara uygun davranmak filan gibi bir vasfa ihtiyacınız yok. Kurumların değişik kriterleri var. İşte bazen iktidara yakın olmak bazen iş takip edebilmek falan gibi....Muhabir sayısı son derece azaldı. Çünkü habere ihtiyaç yok artık, o yüzden de çok fazla insan çalıştırılması gerekmiyor.”

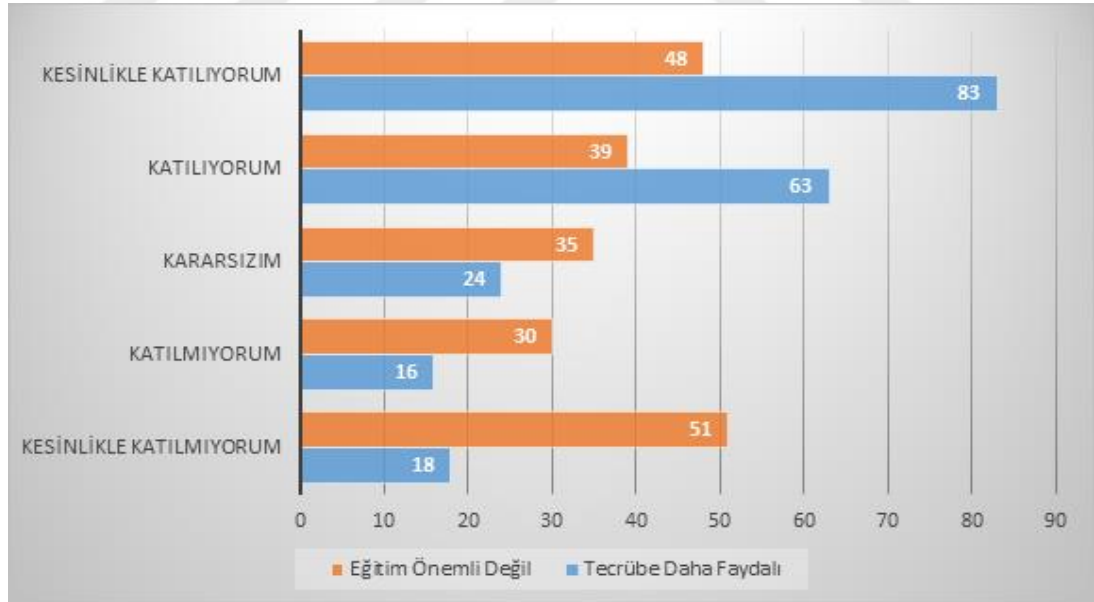
Görüşmeci 6: “Sürekli daha nitelikli olmanız bekleniyor sizden her anlamda. ... Dijitalleşmenin bir de böyle bir dezavantajı olduğunu düşünüyorum. ... Daha hızlı hareket etme, bir günde daha çok işe gitme.”

Açıklamalarda da görüldüğü üzere gazeteciler düşük ücretle çalışma, sigortasız çalışma, gelecek kaygısı, iş yoğunluğunun fazla oluşu ve benzeri etmenler dolayısıyla gazeteciliğin mesleki pratiklerinin olumsuz etkilendiğini, bu durumların özellikle hata yapma, mesleği icra etmeye yönelik isteksizlik yaratma gibi etmenleri meydana getirdiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra sektördeki rekabet ortamının değişmesi, teknolojiye bağımlı bir politikaya geçilmesi, haberden ziyade teknolojiye yapılan yatırımın ön plana çıkarılması, kadroların daralması neticesinde haber toplama yazma, teyit etme, araştırma yapma gibi mesleğin temel vasıflarının da değersizleştiğini belirtmişlerdir. Bu durum gazetecilerin yaratıcılıklarını da zedelemekte, hem yapılan iş standartlaşmakta hem de bu standartlaşma gazetecilerde mesleklerine yönelik isteksizlik yaratmaktadır. Aşağıdaki bölümlerde de güvencesizleşmenin mesleki pratiklerde yarattığı dönüşüm yeni iletişim teknolojileri, eğitim, uzmanlaşma ve editoryal bağımsızlık başlıkları üzerinden ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.4.1. Eğitim Sorunu

Lisans mezunu olan katılımcıların hangi fakülteden mezun olduğuna bakıldığında çoğunluğunun (%65,1) İletişim Fakültesi mezunu olduğu görülmektedir. Geriye kalan %27,8'lik kesimde ise İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Hukuk Fakültesi gibi seçeneklerin öne çıktığı görülmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren gelişme gösteren iletişim fakültelerinin, özellikle 2000'li yıllardan itibaren önemli bir artış gösterdiği söylenebilir. Bugün itibarıyla 70 iletişim fakültesi, her sene binlerce mezun vermektedir. Bununla birlikte alanda çalışan iletişim fakültesi mezunlarının sayısı oldukça azdır. Basın İlan Kurumu'nun 2021 yılı istatistiklerine göre, gazetelerde çalışan toplam fikir işçisi sayısı 6869 iken, çalışanlar arasından sadece 1092 kişi üniversitelerin iletişim fakültelerinden mezun durumundadır. İletişimle ilgili ön lisans programlarından mezun olup sektörde çalışanların sayısı 157, yüksek lisans ve doktorasını tamamlayanların sayısı ise 108'dir (BİK, 2021). Her ne kadar bu veriler sadece kayıtlı çalışanlara yönelik olup, kayıtsız çalışanları, serbest gazetecileri içermese de iletişim fakültelerinden her sene mezun olan binlerce kişinin alandaki durumunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte yapılan anket çalışmasında bu verinin tersi yönünde iletişim fakültesi mezunu katılımcıların sayısı daha fazladır.

Bir mesleğin profesyonelleşmesinde mesleki eğitim önemli unsurlardan birisidir. Bununla birlikte “İşe alımlarda gazetecilik eğitiminin önemli olmadığını düşünüyorum” ifadesi ile ilgili verilen yanıtlara bakıldığında “Kesinlikle Katılmıyorum” (%24,4) ile “Kesinlikle Katılıyorum” (%23,0) yanıtlarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Yaş ile işe alımlarda gazetecilik eğitiminin önemli olmadığını düşünme arasındaki ilişkiye bakıldığında 20-29 yaş aralığındaki katılımcılarda bu ifadeye kesinlikle katılmayanların daha çok olduğu, diğer yaş gruplarında ise tam tersi yönde bu ifadeye kesinlikle katılanların çoğunlukta olduğu görülmektedir (Bkz.EK-6). “Meslekte elde edilen tecrübenin, alınan eğitimden daha faydalı olduğunu düşünüyorum” ifadesine ise katılımcıların %39,7’si “Kesinlikle Katılıyorum”, %30,1’i ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların çoğunluğunun (%69,8) meslekte elde edilen tecrübeyi, alınan eğitime göre daha faydalı gördüğü söylenebilir. Bu durumun önemli bir sebebi gazetecilik mesleğinin pratikte uygulamalara dayalı olması ve bu nedenle tecrübe edilerek öğrenilmesinin çalışanlara daha çok şey katacağına yönelik inançtır. Bir diğer önemli sebebi ise meslekte çalışabilmek için gazetecilik eğitimi almanın şart olmamasıdır.

Şekil 4.21. Eğitime dair tutum ifadelerine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 7: “İletişim Fakültelerinin kesinlikle olması gerekiyor. Teorik olarak buraya bir şeyleri bilerek gelmek fark yaratır. ...Çünkü şu yüzden söylüyorum illa ki dört sene boyunca gazeteciliğin temel ilkelerinden, prensiplerinden, kurallarından ve bütün geçmişinden bugüne kadar örneklerini görüyorsunuz, hangi durumlarda

başarılı bir gazetecilik ortaya konur diye. Hangi durumlarda gazeteci kendisini savunabilir, mesleğini daha iyi yapabilir vesaire. Dört sene boyunca akademik eğitim alıyorsunuz. Okulu bitirseniz bile gerektiği yerde hocalarını arayıp danışabilirsiniz. ... O yüzden iletişim fakültelerinin gerekli olduğunu düşünüyorum.”

İletişim Fakültesi mezunu olmanın gazetecilere bir diğer katkısı ise özellikle staj vasıtasıyla erken yaşta kişileri gazetecilerle, meslekle tanıştırabilmesidir.

Görüşmeci 9: *“İletişim Fakültesi staja alımda bir kolaylık sağladı çünkü zorunlu bir staj ve hani bir yer bulmak zor stajyer olarak.”*

Görüşmeci 10: *“Lisede iletişim üzerine okumak zaten başlı başına sektörde yer edinmemi sağladı. Çünkü erken yaşta başlıyorsunuz 17, 18 yaşında ben bir şekilde tanışmış oldum yani bu ortamla bu sektörle. Sonrasında da normalde medya sektöründe tanıdığı olan veya çevresi olan biri değildim, hani çocukken ailevi olarak çünkü biliyorsunuzdur biraz belki birilerini tanımanız gerekiyor. Bu sadece bizim sektörde değil, bütün özel sektöre aslında başlangıç açısından geçerli ne yazık ki, maalesef.”*

Eğitim ile ilgili görüşmecilerin en çok eleştirdiği konu iletişim fakültelerinin müfredatlarında meslekte işe yarayabilecek pratik bilgilerin oldukça az yer alması, buna rağmen teorik bilgilere ise daha çok yer vermesidir. Genel olarak pratik bilgilerin alanda daha çok işe yaradığı bu nedenle meslekte elde edilen tecrübenin gazetecilere daha çok şey kattığı düşünülmektedir.

Görüşmeci 4: *“Kesinlikle üniversite mezunu olman gerekmiyor ya. Gazetecilik okumasan da pratik, alan sana o kadar çok şey öğretiyor ki.”*

Görüşmeci 6: *“Ama gözlemim şu ki bizim üniversitenin yani İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Bölümünün çok teorik ve akademik ilerleyen, pratik süreçlerde maalesef çok fazla aktif olmayan bir ne derler eğitim metodu, müfredatı var. O yüzden açıkçası çok bir faydasını gördüm diyemem pratik anlamda özellikle...”*

İletişim Fakültesi çıkışlı olmanın gerekliliği konusunda tereddüt uyandıran hususlardan bir diğeri ise meslekte başka bölümlerden gelen kişilerin de sıklıkla iş bulabiliyor olmasıdır.

Görüşmeci 8: *“Şöyle de bir durum var, asıl bu işin eğitimini almış insanların yerine de bu işle hiç alakası olmayan farklı bölümlerde eğitim almış insanların gelip bu*

mesleği yapması da bu şartların bu durumda olmasını etkiliyor. Yani sonuçta bir hukuk mezunu gidip avukatlık yapıyor, gazetecilik de yapabiliyor ama bir iletişim fakültesi mezunu gidip avukatlık yapamıyor maalesef. Bugün Türkiye’de bakıyorsunuz gazetecilere, yazılıp çizilenlere farklı farklı bölümlerden mezun insanları görüyorsunuz. Bu kadar iletişim fakültesi mezununun bu alanda eğitim almış kendini geliştirip heveslenmiş insanların önünü kesmiş oluyorlar.”

İletişim Fakültesi’ni bitirdikten sonra iş bulma pratiklerine bakıldığında görüşmecilerin çoğu aynı sınıftan arkadaşlarının çok küçük bir kısmının sektörde kendisine yer edinebildiğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla hem iletişim fakültelerinin sayısının çok fazla olması hem de buradan mezun olanların sektörde kolaylıkla iş bulamaması, sektörün bu kapsamda oldukça dar bir istihdama alan yaratması eğitim almaktan ziyade bir an önce meslekte çalışmaya başlayarak tecrübe edinmeyi daha önemli hale getirmektedir.

Görüşmeci 6: *“Yani sektörde iş bulabilmiş devam eden arkadaşlarım da var. Mesela bir arkadaşım Birgün’deydi, bir arkadaşım Habertürk’te muhabirlik yapıyordu. Şu an hatırladıklarımı söylüyorum hani bunlar görüştüğüm arkadaşlarım değiller ama tabii ki çok işsiz arkadaşım da var. Şöyle söyleyebilirim ki çoğunluğu iş bulamayanlardan oluşuyor evet iş bulabilenler de var ama çoğunluğu iş bulamayan arkadaşlarımdır.”*

Eğitim başlığı ile ilgili genel olarak katılımcıların meslekte elde edilen tecrübeyi daha değerli gördükleri, iletişim fakültelerinin teorik bilgiye daha çok yer vermesinden ve bu fakültelerden mezun olanların sektörde rahatlıkla iş bulamamasından dolayı eğitim almanın çok gerekli görülmediği söylenebilir. Dolayısıyla tüm bu durumların gazetecilikte bir eğitim sorununa yol açtığı, yeterli istihdam sağlayacak alan olmamasından dolayı gazetecilik eğitimi alan öğrencilerin oldukça zorlu bir rekabet ortamında iş bulmaya çalıştıkları/çalışacakları belirtilmelidir.

4.4.2. Uzmanlaşma ve Yeni İletişim Teknolojileri ile Değişen Pratikler

Teknoloji her meslekte olduğu gibi gazetecilik mesleğinde de büyük role sahip olan bir unsurdur, keza bilgi ve haber akışında gelişen teknolojinin kullanımı mesleğin gelişimi açısından oldukça önemlidir. 1990’lı yıllardan itibaren tüm dünyada yaygınlık kazanmaya başlayan internet teknolojisi ile birlikte gazetecilik mesleği de

bir dönüşüm geçirmiş, dağıtımdan haber üretim pratiklerine kadar bu teknolojiler meslekteki değişimi sürdürmüştür. Bu nedenle uzmanlaşma ve yeni iletişim teknolojileri ile değişen pratikler başlığı, gazetecilerin yeni beceriler ve yetenekler geliştirmesi, bu becerilerin uzmanlık alanlarına yansımaları, birden fazla iş yüklenme, istihdamda yaşanan daralma gibi unsurları içermektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinin mesleğe yönelik etkileriyle ilgili katılımcıların olumlu bir tutuma sahip oldukları söylenebilir. Bu kapsamda yeni iletişim teknolojilerinin etkileri ile ilgili en çok (%29,4) “*Haber yapım ve paylaşım olanaklarını kuvvetlendirmiştir*” seçeneği işaretlenmiştir. Bir diğer öne çıkan seçenek ise (%25,9) “*Okuyucu/izleyiciden gelen geri bildirimlerin değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır*” olmuştur. Bununla birlikte yeni iletişim teknolojileri ile ilgili “*Mesai saatlerinde esnek düzenlemelerin önünü açmıştır*” (%16,3) ve “*Daha az çalışanla mesleği icra etmeyi kolaylaştırmıştır*” (%15,6) seçenekleri de öne çıkmaktadır.

İfade	Yanıt	Oran
Haber yapım ve paylaşım olanaklarını kuvvetlendirmiştir.	173	%29,4
Okuyucu/izleyiciden gelen geri bildirimlerin değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır.	152	%25,9
Mesai saatlerinde esnek düzenlemelerin önünü açmıştır.	96	%16,3
Daha az çalışanla mesleği icra etmeyi kolaylaştırmıştır.	92	%15,6
Teknik uzmanlaşmaya ve iş bölümünün artışına sebep olmuştur.	65	%11,1
Diğer	10	%1,7

Tablo 4.1. Yeni iletişim teknolojileri ile ilgili ifadeleri verilen yanıtların dağılımı

Yapılan görüşmelerde yeni iletişim teknolojileri ile ilgili görüşmecilerin neredeyse tamamına yakını yeni iletişim teknolojilerinin mesleği geliştiren yönlerini vurgulamışlardır. Bu bağlamda özellikle iş olanaklarının artması, gazetecinin işini kolaylaştırması, farklı okurlara/izleyicilere/dinleyicilere ulaşmaya imkân tanınması,

bireysel habercilik örneklerine olanak tanınması, bilgiye ulaşmanın kolaylaşması gibi imkanlar vurgulanan yönlerden bir kısmını oluşturmaktadır.

Görüşmeci 9: *“Enformasyona ulaşımımızdan üretilmesine kadar hızlandırıyor. Okuyucuyla birebir iletişim için bir alan açıyor yorum vesaire gibi interaktif bir yönü var.”*

Görüşmeci 1: *“Yeni medya aslında iletişim öğrencilerinin, habercilerin, halkla ilişkilercilerin iş alanlarını genişletti. Ama ne yazık ki buna eğilmiyor şeyler, yapılar.”*

Görüşmeci 3 ise özellikle yeni iletişim teknolojilerinin düşük maliyetle bir kanal, gazete vs. kurmaya müsait olduğunu veya başka yöntemlerle rahatça gazeteciliğin bu mecralarda yapılabileceğini söylemektedir: *“Mesela bir ekip kurmak istediniz, bir mecra kurmak istediniz. Eğer varsa bir geliriniz 200 liralık kamera koyup öyle yapabilirsiniz ya da 80 liralık bir yaka mikrofonu alıp bir stüdyo kurabilirsiniz kendinize. ...Bunun çokça örnekleri var zaten. Ama dediğim gibi gazeteciler zaten buna okey diyemiyorlar....Çünkü kaba tabirle o tayfadan gelen ekip yeniyi çok kabul edemiyor. Daha güvencesiz buluyorlar ve yapabileceklerini de çok düşünmüyorlar. Hani buna yirmi senelik gazeteci de dahil elli yıllık gazeteci de dahil....Çoğu eski gazeteci, hatta tweetlerimin çoğunda da bunu yazıyorum ben, etkileşim kurmayı çok sevmiyor.”*

Bununla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin mesai saatlerinde esnek düzenlemelerin önünü açtığı (%16,3), daha az çalışanla mesleği icra etmeyi kolaylaştırdığı (%15,6) ve teknik uzmanlaşma ile işbölümünün artışına sebep olduğu (%11,1) da düşünülmektedir. Çalışma süresi ve yoğunluğu başlığında da bahsedildiği gibi pandemi sürecinde uzaktan çalışmanın da bu duruma etkisi bulunmaktadır. Özellikle çalışanların evden çalıştıkları süre boyunca kendi giderlerini karşılamaları, sürekli olarak online olma durumları, WhatsApp, Telegram gibi uygulamaların bu dönemde kullanımının artışı yeni iletişim teknolojilerinin meslekte olumsuz kullanımına yol açmış, tüm bu süreç güvencesizliği beslemiştir. İlerleyen kısımlarda örnekler ile bu başlıklara yer verilecektir.

Yeni iletişim teknolojileri ile ilgili katılımcıların %36,5'i kurs/eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Bu veri de uzmanlaşma ekseninde, esnek politikaların işçilerin birden fazla yeteneği ve beceriyi öğrenmesi, böylelikle daha az işçiyle daha çok iş yaparak

işverenin kar etmesi bağlamında anlamlıdır. Yaş ile yeni iletişim teknolojileri ile ilgili herhangi bir kurs/egitim alma durumuna bakıldığında 20-29 yaş aralığında yer alanlarda kurs alanların sayısının daha çok olduğu, 30 yaş ve üzerinde ise kurs alanların sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bu verilere göre genç gazetecilerin yeni iletişim teknolojileri ile ilgili gelişmeleri öğrenmeye daha açık olduğu söylenebilir. Buradaki “öğrenmeye açık olma” halinin arka planında ise genç gazetecilerin bu becerileri edinmedikleri takdirde meslek içerisinde yer bulamayacaklarını/yerlerini sağlamlaştıramayacaklarını düşünmeleri yer almaktadır.

Şekil 4.22. Yaşa göre yeni iletişim teknolojileri ile ilgili kurs/egitim alma durumunun dağılımı

Yeni iletişim teknolojilerine uyum sağlama konusunda da deneyimli ve deneyimsiz gazeteciler arasında fark olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde katılımcılar her ne kadar gazetecilik mesleğinin sürekli olarak yeni teknolojik gelişmeleri takip etmeyi gerektiren bir meslek olsa da hızlı gelişmelere deneyimli gazetecilerin ayak uydurmakta zorlandığını hatta kimi zaman daha genç gazetecilerin dahi bu konuda sıkıntı yaşayabildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bu teknolojilere uyum sağlayamadığı için işten çıkarılma, uyarılma, işyeri tarafından eğitim almaya zorlanma ve benzeri durumlara rastlanmamıştır. Bu durumun önemli sebeplerinden birisi 60 yaş ve üzeri gazetecilerin genellikle serbest veya telif usulü çalışıyor olmalarıdır. Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise gazetecilerin bu konuda kendi

aralarında bir dayanışma geliştirdikleri, teknolojiye uyum sağlama konusunda sıkıntı yaşayan çalışana sahada genellikle yardımcı olan gazetecilerin bulunuyor olmasıdır.

Görüşmeci 2 (33 yaş): *“Ya WhatsApp’ta bildirimler kapalı, kullanmayı bilmiyor ne bileyim yanlışlıkla gruptan çıkıyor bazen internette o kadar aktif değil. Zoom kullanamıyor mesela. İşte yapılacağı zaman bir daha söyleyeyim 45-50 yaşlarında, 60 yaşlarında birisi mesela bize rica ediyor. Meclisin bahçesinde bir kanala bağlanacak, ya gençler biriniz baksanıza falan, gidiyoruz yanına ne yapacaksın abi şu şu, şuraya kullanıcı adını gir şuraya şifreni gir falan filan gir hazır mı hazır o şekilde biz bağlıyoruz. Hakikaten kullanmakta zorlanıyorlar.”*

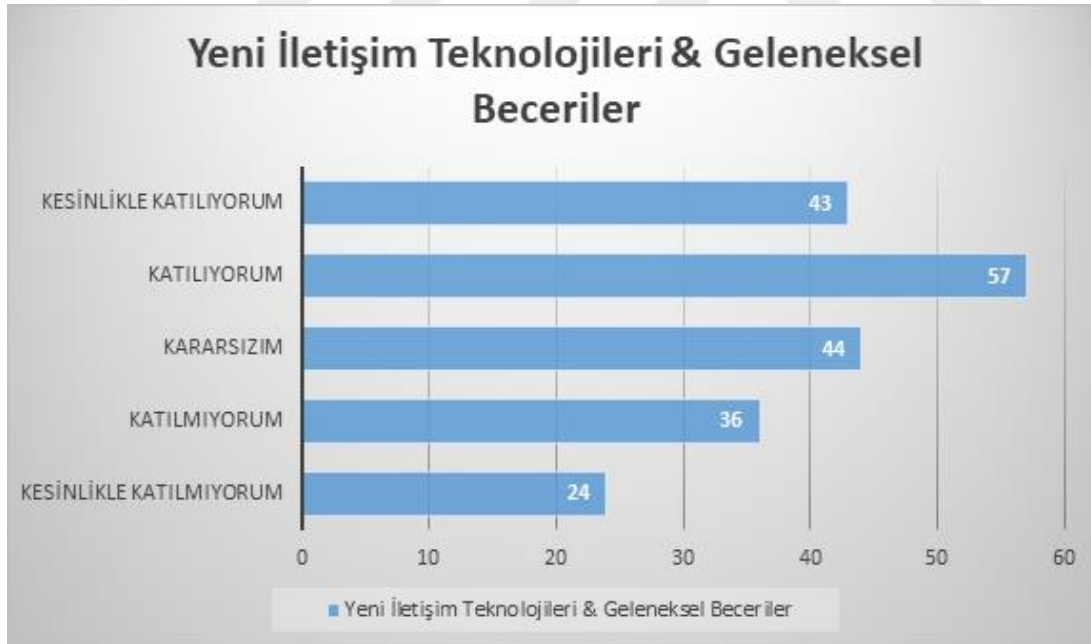
Görüşmeci 3 (28 yaş): *“Podcast’in ne olduğunu o zaman bilmiyordum, daha doğrusu formatı çok bilmiyordum ama gazetecilik yapmak istiyordum bir yandan da. ...Yaklaşık yüz bölüm falan yaptım onu ama şöyle bir amatörceydi o mesela speaker üzerinden yayınlıyorum, speaker’da ücretsiz versiyonu bitiyor, soundcloud’a geçiyorum. Soundcloud da bitiyor, ben başka bir platforma geçiyorum gibi. Çünkü hiçbir şey bilmiyorum o dönem. Hani nasıl yapılır, burada kalınır mı gibisinden. Anchor gibi ücretsiz bir platform var ama benim haberim yok ondan.”*

Bu hususta bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise özellikle işe alımlarda yeni becerilerin ön plana çıkmasıdır. Gazetecilik yapmak için haber toplama yazma, araştırma yapma, soru sorma, fotoğrafçılık becerisi, meslek etik kurallarını bilme ve uygulama gibi beceriler gerekmektedir. Ancak alanın dijitalleşmesiyle birlikte bu becerilerin yanı sıra meslekte çalışacak olan kişilerden fotoğraf ve video düzenleme, tasarımdan anlama, birden fazla yabancı dil bilme, veri okuma, değerlendirme ve görselleştirme gibi becerilere de sahip olması beklenmektedir. Her ne kadar bu beceriler doğru şartlarda gazetecilerin işine yarayacak beceriler olsa da işe alımlarda bu becerilerin gazetecilik mesleğini yerine getirmek için gerekli olan haber toplama yazma gibi ana becerilerin önüne geçmesi, bu becerilere sahip olmayanların mesleğe girmek için şanslarının az olması önemli bir değişikliktir. Bu isteğin arka planına bakıldığında meslek adına doğru kişileri seçebilme tavrından ziyade, işverenlerin birçok beceriye sahip, birden fazla görevi yerine getirebilecek kişileri seçerek kar odaklı bir tavır benimsedikleri söylenebilir.

Görüşmeci 9: *“Mesela haber yazma noktasında sadece haber yazmanız işe alım için yeterli bir yetenek tırnak içinde olmuyor. Çünkü haber yazmanızın yanında görselleri*

düzenlemek için program bilip bilmediğinizden videoyu işte onu çekip editlemeyi bilip bilmediğinizden ceo gibi para kazanmak için çünkü sonuçta yeni iletişim teknolojileri yeni de finansman kanalları getiriyor. Bunları bilip bilmediğinize kadar size çeşitli sorular soruluyor iş mülakatlarında. Deneyimli gazetecilerin çoğu işte haber yazmak ve kaynaklarının güçlü olması gibi alanlarda öne çıkarken yeni gelecek nesil bu teknolojiyi kullanan insanlar bunları da biliyorlar az çok ben de dâhil olmak üzere.”

Yeni iletişim teknolojilerine yönelik öğrenilen yeni becerilerin gazetecilik pratiklerine yansımalarına bakıldığında, bu becerilere geleneksel becerilerden daha fazla önem gösterildiği düşünülmektedir. “Yeni iletişim teknolojilerine dair uzmanlaşmalar (veri madenciliği, arayüz programlama, sosyal medya uzmanlığı vb. meslekteki geleneksel becerilerin (haber toplama ve yazma, teyit etme, birincil kaynağa ulaşma vb.) önüne geçmiştir” ifadesine katılımcıların %27,3’ü “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu ifadeye “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verenlerin oranı ise %20,6’dır.

Şekil 4.23. “Yeni iletişim teknolojilerine dair uzmanlaşmalar meslekteki geleneksel becerilerin önüne geçmiştir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Bu kapsamda görüşmecilerin ön plana çıkardığı husus “kopyala yapıştır” haberciliğinde meydana gelen artıştır. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte her ne kadar haber içeriklerinde büyük bir çeşitlenme yaşanacağı öngörülse de (Champion,

2015) pratikte bu durum bu şekilde işlememiş, aynı kaynaktan temin edilen bilgilerin kimi zaman “takla attırılarak” kimi zaman ise olduğu gibi verilerek sunulduğu, bu yapılırken de kimi zaman ana kaynağın gösterildiği kimi zaman ise gösterilmediği kopyala-yapıştır haberciliği denilebilecek yeni bir habercilik pratiği ortaya çıkmıştır. Temel’in (2020) yaptığı araştırmaya göre internet sitelerinde haberlerin %74,22’si haber ajanslarından temin edilmektedir. Dolayısıyla özellikle ajansların bu yeni habercilik pratiği içerisinde ana kaynak haline geldiği söylenebilir.

Görüşmeci 1: *“Benim yazdığım haber akşam televizyonda kullanılıyor, en az 20 tane internet sitesi tarafından kullanılıyor, kopyalanıyor ve o internet siteleri Dünyanın okurunun iki katı. E çünkü sağa sola yatırım yapmış, niye? Burası muhabire yatırım yapmış e orası teknolojiye yatırım yapmış. ...Hepimiz zannediyoruz ki işte milyonlarca haber her gün dönüyor. Yok kardeşim. Gelen 200-300 haber. 200-300 haberi milyonlarca kişi milyonlarca kez paylaşıyor. Bir sürüsü de milyonlarca kez alıyor. Kopyala yapıştır.”*

Kopyala yapıştır haberciliği ile telif sıkıntısı da artmıştır. Bu durumun temel sebebi kopyala yapıştır haberciliğin haberin ilk ortaya çıktığı kaynağı unutturacak kadar hızla yayılmasıdır. Birçok medya kuruluşu internet ortamında hızla yayılan haberleri, haberin ana muhabirini, foto muhabirini, kameramanını göz ardı ederek kendi haberleriymiş gibi kullanıma sokmakta, bu durum ise gazetecilerin emeğinin sömürülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla internet ortamında haberlerin yayılması ve telif ile ilgili yeterli düzenlemenin olmaması, gazetecilerin kendi çalışmaları üzerindeki özerkliği yitirmesine sebep olmaktadır.

Görüşmeci 13: *“Türkiye’de telif konusunda acayip sıkıntı var. Yani fotoğrafın kullanımı aslında benim de hakkım. Ama sanki bütün maddi manevi haklarımı gazeteye devretmişim gibi hareket ediliyor ve mahkemede böyle savunuyor. Ama bu böyle olabilir mi? Telif konusunda foto muhabirleri çok sıkıntı yaşıyor. Bir yerde fotoğrafı varsa hepsini alıyor internette kopyala yapıştır kullanıyorlar. Hangi birisine kişisel dava açacaksınız?”*

Görüşmeci 15: *“Kurumların emeğe saygısı yani haberi başka siteleri referans göstererek yayınlanması konusunu açacak olursak bu konuda hiçbir şey yok, yani haber çalma gırla. Fotoğraf çalma gırla. Hakkınızı savunmanıza rağmen yani bunun, haberin mülkiyetini sahiplenmek olarak bazen algılandığını görüyorum, ama*

böyle bir şey değil, biraz önce size bahsettiğim gibi. Zaten maddi olarak tatmin eden bir iş değil, zaten bu beklentiyle de girmiyoruz ama orada tek şey manevi unsur, sizin imzanızı görmeniz, sizden yayıldığıнын görülmesi, referans gösterilmeniz. Böyle bir saygı yok en azından bunu söyleyebilirim.”

Geleneksel becerilerin yitirilmesi ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise teyit etmedir. Her ne kadar teyit, birincil kaynağa ulaşma gibi unsurlar gazetecilik mesleğinin ana pratiklerinden olsa da özellikle sosyal medyanın yaygın kullanımı ile birlikte manipülatif, sahte veya bir kısmı yalan olan içeriklerin dolaşıma girmesi ve gazetecilerin de yaygın olarak bu platformları haber kaynağı olarak kullanır hale gelmeleri, teyit etme noktasında kimi sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda özellikle hız unsuru oldukça önemlidir. Hem gündemin sürekli değişmesi hem de bu hıza bağlı olarak sektörün kendi içerisindeki rekabet koşulları, anıdalılık ilkesini belki de daha önce hiç olmadığı kadar önemli hale getirmiştir. Bu durum ise kimi zaman gazetecilerin haberi anında ulaştırma çabaları nedeniyle kaynağa ulaşmayı, teyit etmeyi ikincil plana atmış dolayısıyla meslek bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Görüşmeci 4: *“İnternet bence kesinlikle kullanılmalı aktif bir şekilde ama burada bilgi kirliliği inanılmaz fazla. Çok ciddi anlamda teyit ederek atman lazım, tıklanma için, etkileşim alma için yapmamalısın.”*

Görüşmeci 7: *“Maalesef biraz sosyal medyanın tepkiselliğine kapılıyor gazeteciler. Çünkü sosyal medyada meseleler çok hızlı yayılıyor. Eskiden böyle gündemleri gazeteler kamuoyuna taşırdı şimdi sosyal medya taşıdığı için sosyal medyanın gerisine düşmemek için gazeteler de hızlı refleks gösteriyor. O refleksi gösterirken maalesef bazı gazetecilik tehlikeleri başına geliyor işte kaynaktan teyit etme gibi. Bizim görevimiz ne haber yapıyorsak yapalım doğru haber yapmak gerekiyor. Yalan haber yaparsak biz sorgulanırız, insanlar bize samimi bakmazlar.”*

Görüşmeci 8: *“Dezenformasyonu çok artırdı yani yalan yanlış bilginin hızlı yayılmasına neden oluyor bu dijitalleşme. Çünkü sorgulamıyoruz, bilmiyoruz yani ve atılan bir tweetin peşinden yüz binlerce insan gidiyor. Alıntılıyor, yorumluyor, retweet yapıyor işte ekran görüntülerini alıyor paylaşıyor. Silinse bile o paylaşıma giriyor sonuçta. Böyle bir tehlikesi var. Geleneksel medyanın şöyle bir olumlu yönü var aslında sizin adınıza kamu görevi yaparken bir gazeteci onu sorgulayarak*

hareket ediyor. Birkaç kaynaktan teyit ediyor, soruyor, sorguluyor. Doğru değilse mesela hiç yazmayayım diyor. Paylaşmıyor kamuoyuyla her şeyi.”

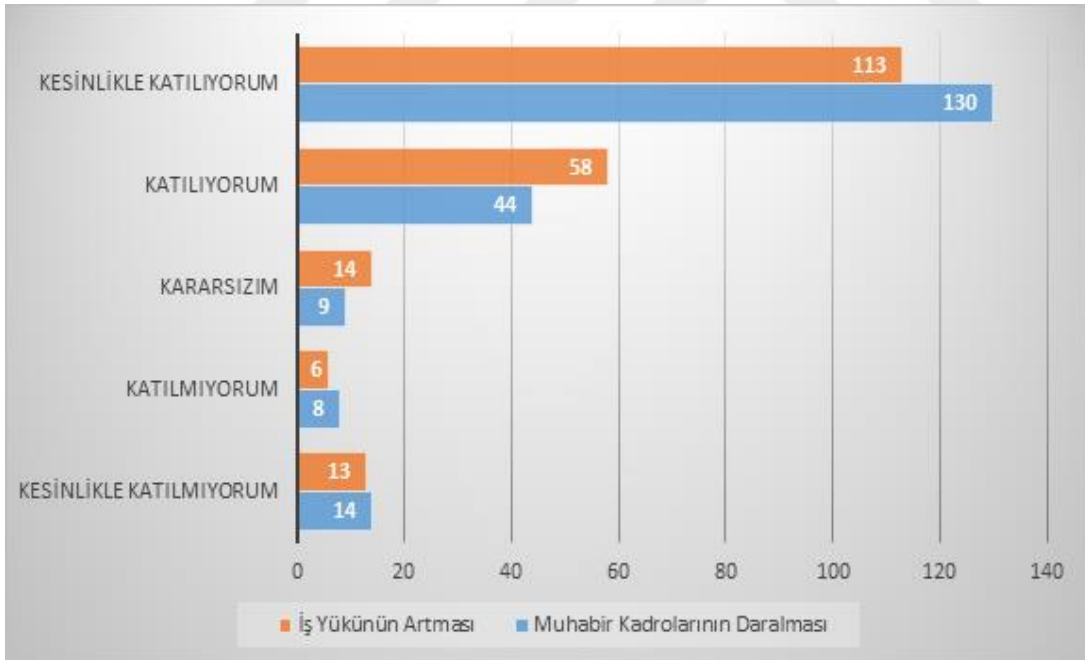
Son olarak bu konuda işaret edilmesi gereken bir başka konu, içeriklerin yüzeyselleşmesidir. Yeni medya teknolojileri ile birlikte aktüalite ögesinin daha çok öne çıkması, hızlı hareket etmenin rekabetçi ortamda bir zorunluluk haline gelmesi üretilen içeriklerde de kimi sorunlara sebep olmaktadır. Haberi yetiştirebilmek, anında okura/izleyiciye/dinleyiciye ulaştırabilmek kimi zaman haberin kendisinden daha değerli hale gelebilmektedir. Bu husustaki önemli bir etken ise habere verilen önemin azalması dolayısıyla bütçenin de azalmasıdır. Bu ise haberi detaylandırmak için ayrılan sürenin azalmasına, daha yüzeysel haberciliğin ortaya konmasına sebep olmaktadır. Anket çalışmasında yer alan “Habere ayrılan bütçe, üretilen içerik üzerinde belirleyicidir” ifadesine katılımcıların %23,9’u “Katılıyorum”, %23’ü ise “Katılıyorum” yanıtı vermiştir. Dolayısıyla bütçe ile içerik arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Bu durum özellikle daha uzun süreli araştırmacı gazetecilik örneklerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum gazetecilerin istedikleri konuları haberleştirmeleri önünde engel teşkil etmekte, ele aldıkları konuları daha derinlemesine inceleyememelerine neden olmakta dolayısıyla gazetecilerin yaptıkları işe yönelik isteksizlik duymalarına yol açmaktadır. Uzun vadede ise bu isteksizliğin gazetecilerin profesyonelliğine zarar verdiği söylenebilir.

Görüşmeci 12: *“Aslında hiç son dakika olmayan bir şeyler için böyle çabalarken daha hızlı olmaya çalışırken daha çok hata yapıyorsunuz. Bu nedenle içerikler de doyurucu olmuyor. Bir içerik bir analiz bir şey yok sadece olan bir şeyi söyleyebiliyorsunuz... Yaptığınız iş de aslında içerik olarak boşalıyor, gazetecilik değil. Siz operasyonları değerlendirmiyorsunuz, bir yerden bir yere geline bir süreci anlatmıyorsunuz bir background bilgisi vermiyorsunuz. Birilerinin görüşünü falan alıp vermeye vakit yok zaten hemen olsun bitsin böyle derinliksiz, yüzeysel, doyurucu olmayan, zaten ideolojik iyice her şey.”*

Görüşmeci 6: *“Mesela eskiden hep anlatıyorlar burada da işte merkez medyada eski ana akımda çalışmış, yaşı bizden biraz daha büyük insanlar var, arkadaşlarımız var. Mesela bir hafta bir habere giderlermiş, bir hafta bir haberle uğraşmak mesela öyle bir şey varmış. Şu anda gerçi Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı medya kuruluşları işte BBC Türkçe, DW Türkçe falan onlar hala yapıyor o işi ama bizde bence Türkiye*

medyasında çok öyle bir şey kalmadı. Bir hafta git bir haberle uğraş, derinlemesine o habere bak meselesi kalmadı her şey daha yüzeysel, böyle olduğunu düşünüyorum, konuları da daha yüzeysel, araştırmacı gazetecilik konusu da tartışmaya açık bir hale geldi bence bu nedenle.”

“Gazetelerin daha az çalışanla çıkartılabilir hale gelmesi, gazetecilerin birden fazla görev üstlenmelerine neden olmuştur” ifadesine bakıldığında katılımcıların %54,1’inin “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verdiği görülmektedir. Dolayısıyla birden fazla görev üstlenme konusunda gazetelerin daha az çalışanla çıkartılabilir hale gelmesinin önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Benzer bir şekilde “Muhabir kadrolarının daralması gazetecilik mesleğini olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine verilen yanıtlara bakıldığında katılımcıların %62,2’sinin “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verdiği görülmektedir. Bu çerçevede katılımcıların öncelikli olarak muhabir kadroları olmak üzere gazetelerin daha az çalışanla çıkartılabilir hale gelmesinin gazetecilik mesleğini olumsuz yönde etkilediğini düşündükleri söylenebilir.

Şekil 4.24. İş yükünün artması ve muhabir kadrolarının daralması ile ilgili ifadelere verilen yanıtların dağılımı

Özellikle işe alımlarda gazetecilerden birçok beceriye ve niteliğe sahip olmaları beklenmektedir. Bu beklentinin temel sebebi ise işverenin daha az kişiyle daha çok iş üretme dolayısıyla çalıştırmadığı kadrolar üzerinden kar elde etme isteğidir. Alanda

yeni istihdam edilecek olan kişilerden birden fazla görevi yerine getirebilmelerini sağlayacak becerilere sahip olmaları da bu nedenle beklenmektedir.

Görüşmeci 6: *“Bir gazetecinin artık her şeyi yapması bekleniyor ya videosunu çeken de kendisi olması gerekiyor, o videoyu kurgulayan da röportajını yapan da youtube’a, siteye işte kanala her neyse yükleyen de o olması gerekiyor ya bence bu işverenler açısından kullanılabilir bir durum. Çünkü iyi bir muhabirsensiz ancak kurgu bilmiyorsanız mesela siz işe alınmıyor olabiliyorsunuz çünkü onu da yapmanız bekleniyor, onu da yapmanız bekleniyor.”*

Görüşmeci 1: *“Bir gazetedeki 100 kişinin yaptığı işi 10-15 kişiyle yapıyoruz. Dolayısıyla enerjiye de ulaştırmaya da sağlığa da vesaire bir tek muhabir bakıyor....Şu anda uzmanlaşma anaakım medyada ve basılı medyada özellikle fena halde yıpranmış durumda. Bir muhabire birçok alan yükleniyor, birçok farklı habere gönderiliyor ama bu doğal çünkü o şu anda yok olma sürecini yaşayan bir alan. Nedeni o. Ama internet üzerindeki yapıya döndüğümüzde, yeni medyaya döndüğümüzde uzmanlık çok çok daha artacaktır.”*

Kurumlarda muhabir, foto-muhabir, kameraman gibi görevleri üstlenen kadroların daraltılması ve bundan dolayı geriye kalan çalışanların iş yükünün artması mesleki anlamda da kimi problemlere sebep olmaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinden birisi özel haber üretmenin zorlaşmasıdır. Çalışan sayısı az olduğu ve çalışanların birden fazla uzmanlık alanına bakması gerektiği için özel haber dosyaları, araştırmacı habercilik örneklerinin sayısı da azalmaktadır. Bu durum ise yapılan işin standartlaşmasına, gazetecilerin mesleki becerilerinden ziyade birden fazla iş üstlenme potansiyellerine göre görevlendirilmelerine, uzmanlık alanlarının parçalanmasına yol açmaktadır. Artan iş yükü ile gazeteciler daha fazla alana bölünmek zorunda kalmakta dolayısıyla herhangi bir alanda uzmanlaşmamaktadır. Tüm bu süreç ise gazetecilerin mesleki becerilerinin tamamını kullanamamasına dolayısıyla vasıfsızlaşmaya yol açmaktadır. Özel haber yapılamayınca, standart haber yapan muhabirlerin işini herkes yapabilir hale gelmektedir.

Görüşmeci 2: *“Dediğim gibi bir alanda uzmanlaşmıyorsun, uzmanlaşmadığın zaman yoğunlaşmıyorsun, yoğunlaşamayınca mesela özel haber çıkmıyor. Rutini yapıyorsun sadece. Eskiden bir alana ya da en fazla iki alana baktığın zaman vaktinin çoğunu o alana ayırırdın, o alandaki kaynaklara ayırırdın dolayısıyla güzel*

haberler çıkarabilirdin. ...Bir süre sonra işler artık tamamen rutine biniyor. Rutin o gün programlarda ne var, şu var, bugünkü açıklama bu, tamam bunu yazalım geçelim. Zaten bana 7 – 8 alan verilmiş. Kimse benden özel haber beklemiyor dolayısıyla kendimi çok fazla yormama tırmalamama gerek yok olanı yap geç zaten 7, 8 alana bakıyorum diyor insan kendi kendine. Zaten istesen de yapamazsın.”

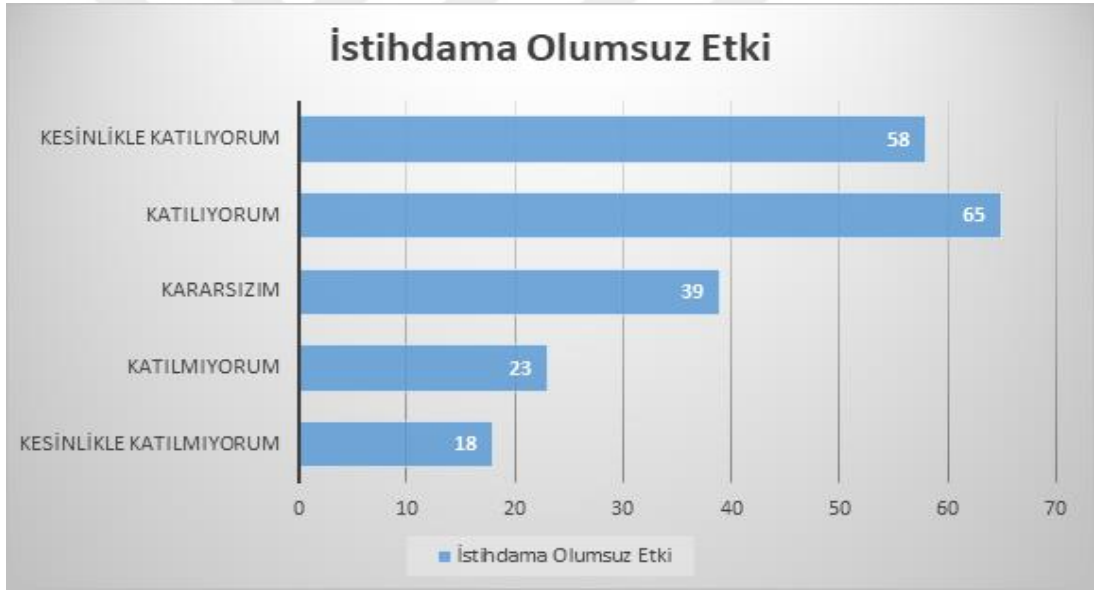
Bahsedilmesi gereken problemlerden bir diğeri ise iş yükünün artmasının çalışanları daha fazla hata yapmaya sevk ediyor oluşudur. Bu hataların fazlalaşmasının en önemli sebeplerinden birisi ise birden fazla alana bakmanın uzmanlaşmaya olan olumsuz etkisidir. Birden fazla uzmanlık alanı ile ilgilenme, bu alanlar arasında bir bölünmeye ve gazetecinin çalıştığı alana yabancılaşmasına yol açmaktadır. Tüm bu süreç ise gazetecilerin yaptıkları iş üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmelerine ve yaptıkları işe olan inançlarını kaybetmelerine neden olmakta dolayısıyla profesyonelleşmeme süreci yaşanmaktadır. Profesyonelleşmeme sürecindeki bir diğer önemli etmen ise gazetecilerin kendi meslekleri üzerinde sermaye sahiplerinin daha büyük bir yetkiye sahip olduğunu bilmeleridir. Birden fazla uzmanlık alanına parçalanan, yaptığı iş standartlaşan, sürekli hızlı hareket etmesi beklenen gazetecilerin aynı zamanda herhangi bir hata yapmaması istenmekte, bu durum ise gazetecilerde büyük bir baskı yaratmaktadır.

Görüşmeci 2: *“Hani belki işinden etmez ama bu yoğun çalışma birden fazla alana bakma işi bir süre sonra seni çok ciddi hatalar yapmaya sevk ediyor. Yani bu ne bileyim bir son dakikayı geç vermek olabilir ya da dediğim gibi isim kj’inde sıkıntı yaratabilir. Ben bazen iki haberi aynı anda yazdığımı bilirim. Onu kapatıp onu açarım, onu kapatıp onu açarım. Kj’sini yazarken onun gövdesini yazarım gövdesini yazarken onun seslerini hazırlarım neden çünkü bülteneye yetiştirmek için. E bunu yaparken de hata yapıyorsun...Birden fazla haber, birden fazla alan var hepsine yetiştirmeye çalışıyorsun. Hepsine yetiştirmeye çalıştığın zaman da bırak mesleki dezenformasyonu, körelmeyi bir süreden sonra ciddi hatalar yapabiliyorsun. Nitekim TRT’de olmuş yanlış bilmiyorsam, Cumhurbaşkanı’nın Cumhurbaşkanı seçildiği zamanlarda isminin altına Başbakan yazan biri işten atılmıştı diye hatırlıyorum ben. Böyle sıkıntılar da olabiliyor ya.”*

Görüşmeci 11: *“Ben daha önce parlamentoya bakıyordum, parlamento uzmanlık alanım. Mesela benim konuştuğum parlamentodaki dili başka biri konuşamaz çok*

farklı terimleri vardır işte iş tüzüğü'nün ne olduğunu bileceksiniz, işte fezlekeyle tezkerenin ayırt edilmesi gerekiyor. Mesela İstanbul'da fezlekeyle tezkerenin ne olduğunu çok anlatmak durumunda kalmışlığım vardır. Çünkü hani fezleke veya tezkerenin ne olduğunu çok şey karmaşık konular onun için uzmanlık alanı olması çok farklı bir konu.”

“Teknolojideki yenilikler gazetecilerin istihdam edilme oranlarını olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine ise katılımcıların %31,1'i “Katılıyorum”, %27,8'i ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcıların yeni iletişim teknolojilerinin haber yapım ve paylaşım olanaklarını artırma, geribildirimleri artırma gibi olumlu özelliklerini ön plana çıkardığı bununla birlikte teknolojideki yeniliklerin çalışma koşullarında ve mesleki pratiklerinde meydana getirdiği olumsuz özelliklerinin de bulunduğunu düşündükleri söylenebilir.

Şekil 4.25. “Teknolojideki yenilikler gazetecilerin istihdam edilme oranlarını olumsuz yönde etkilemektedir” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Bu konuda bahsedilmesi gereken bir diğer konu ise özellikle çalışanların birden fazla uzmanlık alanının görevlerini üstlenmeye başlamasıyla uzman kadrolara duyulan ihtiyacı azaltmasıdır. Sürekli gelişen teknolojiye ayak uydurma adına sektördeki iş modellerinin değişmesi teknolojiye olan yatırımın artmasına, çalışanlara yapılan yatırımın ise azalmasına sebep olmuştur. Yine burada da gazetecilik mesleğinin kapitalist düzen içerisinde esnek politikaların gerektirdiği gibi teknolojik yeniliklerin elverdiği ölçüde vasıflı işçi sayısının azaltılması

durumuna uyum sağladığı söylenebilir. Böylelikle meslek içerisinde vasıflı foto muhabirleri, kameramanlar, muhabirler ve benzeri görevler güvencesizleşmektedir. Birden fazla işi bir kişinin üstlenmesi alanda özellikle muhabir, kameraman ve foto muhabir kadrolarında bir daralmaya sebep olmuştur. Bu durumun gazetecilere yönelik etkisine bakıldığında ise hem az önce de bahsedildiği gibi iş yükünün artışından dolayı tükenmiş hissettikleri hem de ‘herhangi bir küçülmede işten çıkartılabilirim’ kaygısı yaşadıkları söylenebilir. İstihdamda yaşanan daralmanın sebepleri olarak ise ajanslardan haber, fotoğraf ve video temin edebilme, gazetecilerin belli alanlarda işini devralabilecek teknolojilerin gelişmesi, özel içerik üretilmemesi, habere verilen önemin azalması gösterilmektedir.

Görüşmeci 2: *“Bugün işte evden de oluyor, işte foto muhabiri olmasa da oluyor, işte ajanstaki alırlız biz, televizyonlarda artık şöyle bir sıkıntı var neredeyse nasıl diyeyim bütün liderlerin açıklamaları zaten hükümetle yakın olanlar Anadolu Ajansı tarafından veriliyor. Diğer muhalif olanlar da küçük bir canlı yayın aracı ya da bir telefonla bir tripod bir kamera diyoruz ya kendileri mesela canlı olarak verebiliyorlar. Ve o frekansları bizle paylaştıkları zaman mesela burada kameraman arkadaşlar boşa çıkıyor. Bu açıdan da bir daralma söz konusu yani. Medyanın teknolojinin böyle bir sıkıntısı da var bize.”*

Görüşmeci 12: *“Mesela promptercılar dediğimiz kişiler var bizim, promptercıları gönderdiler onlar pandeminin başından beri artık yok. Spikerler kendileri evlerinde bir cihazla prompteri akıtıyorlar. Böylece aradan bir kişi çıktı oturan insanların arasında mesafe açılrsın diye.”*

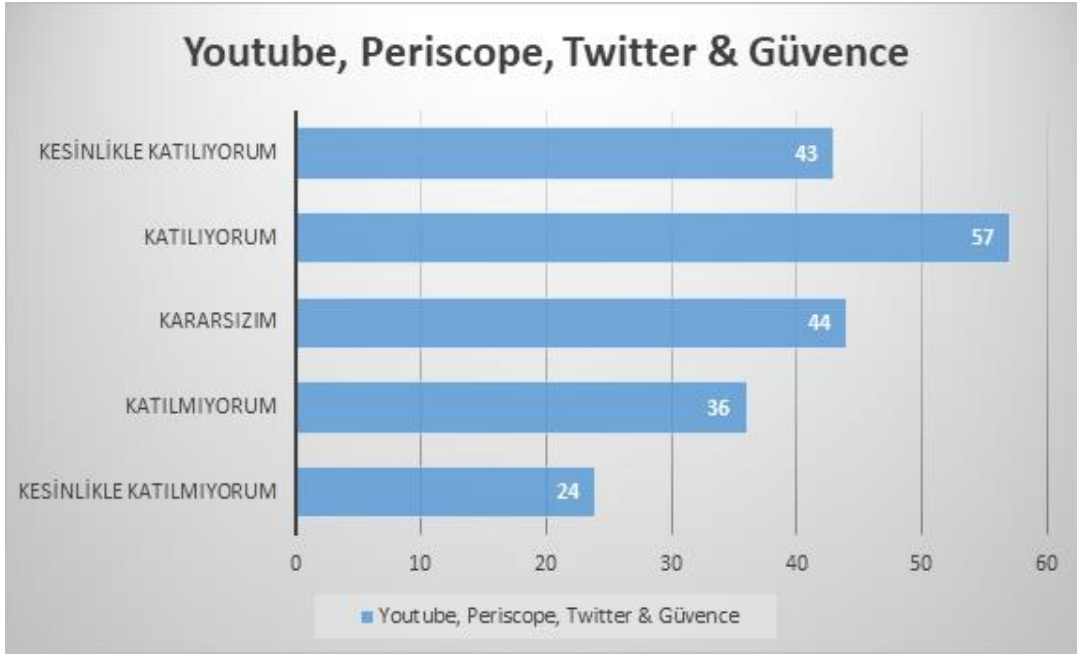
Görüşmeci 5: *“Halbuki sırf haber videolarının hazırlanması bile bayağı el oyalayan çok da fazla Türkiye’de , Luxemburg değilz yani, sen bakma bize çok haber geliyor yani çok malzeme var. E onu hakkıyla kullanmak için iyi işlemek gerekiyor yoksa otomatize robot gibi yaparsanız o işleri de bir gün robotlar yapar yani. Makine öğrenmeyle de yapabiliyorlar artık. Mesela video montaj işlerini yavaş yavaş yapay zekayla çalışan şeyler başladı.”*

Görüşmeci 1: *“Öyle bir yapının içerisinde hakikaten şu anda sabahları diyelim artık toplam 700-800’ü bırakın 150-200’dür sahaya çıkan gazeteci. Belki o kadar bile yok Ankara’da.”*

Görüşmeci 13 :*“Ben size şeyi söyleyeyim mesela benim mesleğe başladığım yıl herhangi bir X Gazetesi’nde (yazılı medya organı) foto muhabiri sayısı 20’nin üzerindeydi. Şu anda üç tane foto muhabiri var. ... Yani artık foto muhabirliği istihdamı neredeyse yok. Çünkü bunun da bazı sebepleri var. Birincisi sadece bakan, cumhurbaşkanı, CHP genel başkanı, işte ya da Akşener falan, herkes kendi foto muhabiriyle hareket ediyor. Buna biz şey diyoruz kendi aramızda, seçilmiş gözlerden fotoğraf sunuluyor. Sizi bir yere almayınca istihdama da gerek kalmıyor dolayısıyla. Belli noktalar kapatıldı, böyle olunca da artık foto muhabiri istihdamı azalıyor kurumlarda, gazetelerde.... özel içerik üretmeyince siz medyada bir şey yapmayınca tirajınız kayboluyor, tiraj kaybı yaşıyorsunuz. Özel içerik üretmediğiniz zaman dijital gelirleriniz azalıyor dolayısıyla siz de bir yerden kısmak zorunda kalıyorsunuz. Burada da ilk kapı önünde görülenler foto muhabirleri.”*

Muhabir kadrolarının daralmasında habere verilen önemin azalmasının önemli bir rolü olduğunu söyleyen **Görüşmeci 14** bu durumu şöyle açıklamaktadır: *“Muhabir sayısı son derece azaldı. Çünkü habere ihtiyaç yok artık, o yüzden de çok fazla insan çalıştırılması gerekmiyor. Bir de dediğim gibi az önce sermaye yapısı değişti burada da kar esaslı bir medyadan söz ediyoruz. Çok fazla insan çalıştırıp masraf da etmek istemiyorlar. Dediğim gibi ihtiyaç da yok, basın bürolarından, basın müşavirlerinden gelen bültenleri haberleştirmek için çok fazla muhabire ihtiyaç yok maalesef. Çok sınırlandı çalışan sayısı.”*

“Youtube, Periscope, Twitter ve benzeri mecralar işsiz kalan, çalışma koşullarından memnun olmayan gazeteciler için, geleneksel mecralara göre daha güvenceli bir ortam sağlamaktadır” ifadesine katılımcıların %24,4’ü “Katılıyorum”, %22,0’si ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu ifadeye “Kararsızım” yanıtını verenlerin ise ‘23,9’luk bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu kararsızlık durumunun bahsi geçen mecraların oldukça yeni oluşumlar olmasından ve güvenceli çalışma konusunda katılımcılara henüz tam bir emniyet duygusu verememesinden kaynaklandığı düşünülebilir. Bunun yanı sıra bu mecralara getirilen yaptırımların ve hukuki düzenlemelerin dijital ortamın geleneksel ortama benzeyeceği yönünde bir düşünceye sebep olduğu söylenebilir.

Şekil 4.26. “Youtube, Periscope, Twitter ve benzeri mecralar işsiz kalan, çalışma koşullarından memnun olmayan gazeteciler için, geleneksel mecralara göre daha güvenceli bir ortam sağlamaktadır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 1: “Ben internet üzerinde sosyal medya odaklı bir gazetecilik yapmak istiyorum diyen birey için yeterli koruma var mı, yok. Bu çocuk hangi şartlarda çalışacak, bu çocuğun gazeteci olup olmadığını kim söyleyecek, işte ne bileyim bir şirket mi kurması gerekiyor vesaire bu türden bir yasal boşluk var. Güvencesizlik de oradan kaynaklanıyor. O çocuk orada gazetecilik yapıp yapmadığını ispatlayamıyor ya da gazeteciliğinin hukuksal bir altyapısı yok. Oysa canavar gibi gazetecilik yapıyor.”

Görüşmeci 2 ise Youtube, Periscope, Twitter gibi platformların özellikle işsiz kalan gazeteciler için önemli bir istihdam alanı açtığından bahsetmektedir: “Bu mecralar da daha çok işsiz kalan ya da işte muhalif olan arkadaşlar tarafından kullanılıyor. Periscope fazla kullanılıyor. Hemen hemen herkesin artık youtube kanalı var. Ya da muhalif medya, atıyorum gazete duvar, T24 mesela bunlar son altı yedi yılda ortaya çıkan kurumlar, isimler. Ancak basılı olarak ayakta kalma şansları yok, televizyon olma şansları yok. Dijital medya, sosyal medya onlar için inanılmaz bir avantaj.”

Her ne kadar yeni iletişim teknolojileri gazeteciler için yeni alanlar yaratsa da özellikle bu alana yoğunlaşan gazetecilerin sayısının fazlalaşması, “popüler”

isimlerin bu alanda kendilerini göstermesi, gazetecilik mesleğinin rekabetçi yapısının bu mecralarda da baş göstermesine sebep olmuştur.

Görüşmeci 6: *“Yeni medyada iş yapabilmenin çok çok daha zor olduğunu düşünüyorum eskiye göre. Yani aslında herkesin tuttuğu bir yerler var ve öyle yeni medyada iş bulmak size bir şey söyleyeyim mi şu an ana akımda iş bulmaktan daha zor olabilir yeni medyada iş bulmak.”*

Yeni medya alanlarına güvencelilik bağlamında bakıldığında ise yeni sömürü ilişkilerinin meydana çıktığı görülmektedir.

Görüşmeci 6: *“Şunu da söylemeye çalışıyorum bir yandan dediğim gibi az önce güvencesizleştirmek tam olarak bu dijitalleşmenin olanaklarıyla birlikte herkes her yerin muhabiri oldu. Herkes kendisinin muhabiri, iki üç tane kurumun muhabiri oldu birdenbire. İşte işsiz gazetecileri sansar gibi bekleyen kurumlar var yani bakmayın öyle işte solculuk molculuk falan taslayan yerler de öyle yani. Gel bizde parça başı iş yap falan. Ama güvenceli iş yok. O yüzden şunu söylemeye çalışıyorum yani bir kurumda sigortalı çalışabilecek yeni medyada çok zor. Oralari zaten birileri kapatmış yani. Eski tipler falan işte ana akımdan ilk kovulan tayfa oralarda kadrolu çalışıyor yani.”*

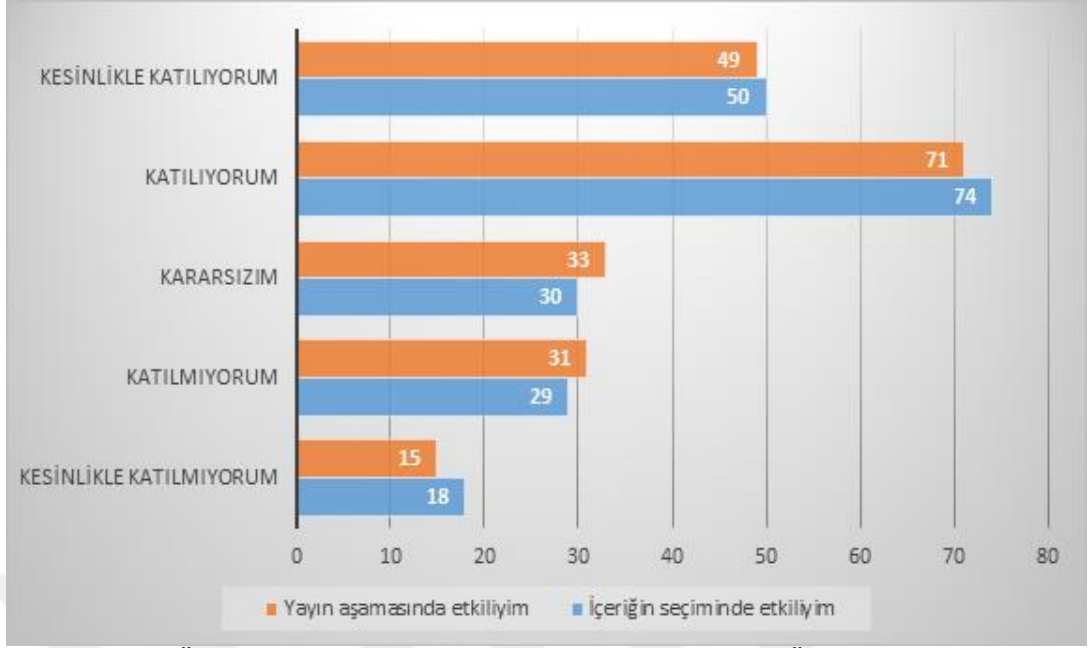
Uzmanlaşma ve yeni iletişim teknolojileri ile değişen pratikler başlığı ilgili genel olarak yeni teknolojilerle ilgili gazetecilerin olumlu kanaate sahip oldukları özellikle okurla etkileşimi artırma, haber yapım ve paylaşım olanaklarını kuvvetlendirme gibi özelliklerini meslek adına olumlu gelişmeler olarak gördükleri söylenebilir. Bununla birlikte yeni iletişim teknolojilerinin yeni becerileri gerektirmesi ve bu becerilerin işverenler tarafından kullanılma şekli alanda olumsuz karşılanmaktadır. Bu bağlamda istihdam edilecek kişilerden bu becerilerin tamamına ya da çoğuna sahip olmasının beklenmesi çalışanların iş yükünü artırmaktadır. Bu durumun bir diğer yansıması ise kadrolarda yaşanan daralmadır. Hem çalışanların birden fazla iş üstlenmesi hem de rutin görevlerde yapay zekâ kullanımının artışı istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise özellikle teyit etme, birincil kaynağa ulaşma gibi asli gazetecilik görevlerinin ikincil unsurlar haline gelmesidir. Yine kopyala yapıştır haberciliğin artışı, medya sektörünün ajanslardan gelecek olan haberlere bağımlı hale gelmesi, içeriklerin içinin boşalması da bahsedilmesi gereken diğer olumsuz etkilerdir. Dolayısıyla teknolojiye, yeni becerilere olan eğilim, bir

tarafından da gazetecilerin ana mesleki pratiklerinden uzaklaşmalarına, yaratıcılıklarının azalmasına ve yaptıkları işin standartlaşmasına yol açmaktadır, yani gazeteciler her ne kadar yeni beceriler edinseler de yaptıkları işin nitelik anlamında kötüye gitmesi bir uzmanlaşmamaya, vasıfsızlaşmaya ve proleterleşmeye yol açmaktadır. Tek bir alana dair uzmanlaşmanın giderek zorlaştığı bu durumun ise hem içeriklerde yüzeyselliğe, hem konuya yeterince vakıf olamamaktan kaynaklı olarak daha fazla hataya hem de çalışanlara büyük bir yorgunluğa dolayısıyla uzmanlaşmamaya ve profesyonelleşmemeye sebep olmaktadır. Son olarak Twitter, Periscope, Youtube gibi platformlar ve gazetecilik arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu platformların işsiz kalan, muhalif gazeteciler için önemli bir istihdam alanı yarattığı, oldukça düşük maliyetle bu platformlarda mesleğin yapılabildiği görülmektedir. Ancak hem popüler, deneyimli isimlerin bu platformlarda gazetecilik yapması bu mecralardaki rekabeti artırmış hem de internet üzerinde yapılan gazeteciliğin yasal yollarla koruma altına alınmaması sigorta, ücret, sosyal haklar ve benzeri konularda güvencesiz bir ortam yaratmıştır.

4.4.3. Editoryal Bağımsızlık

Editoryal bağımsızlık ile ilgili içeriğin üretim ve yayın aşamasında etkililik, sansür, oto sansür, ifade özgürlüğü gibi unsurlar ele alınmaktadır.

“Üreteceğim içeriğin seçiminde etkiliyim” ifadesine katılımcıların %35,4’ü **“Katılıyorum”**, %23,9’u ise **“Kesinlikle Katılıyorum”** yanıtını vermiştir. Editoryal bağımsızlığa sahip olma konusunda katılımcılar arasında olumlu ve olumsuz yönde neredeyse eşit bir dağılım gözlense de üretilen içeriğin seçimi konusunda katılımcıların kendilerini daha etkili gördükleri söylenebilir. **“Ürettiğim içeriğin yayın aşamasında etkiliyim”** ifadesine de benzer bir şekilde katılımcıların %34’ü **“Katılıyorum”**, %23,4’ü ise **“Kesinlikle Katılıyorum”** yanıtını vermiştir.

Şekil 4.27. “Üreteceğim içeriğin seçiminde etkiliyim” ve “Ürettiğim içeriğin yayın aşamasında etkiliyim” ifadelerine verilen yanıtların dağılımı

Yapılan görüşmelerde de katılımcılar dönemselsel bir ayrımı ortaya koyarak geçmiş dönemlerde istedikleri içeriği haberleştirebildiklerini, siyasi herhangi bir figürün bu duruma karış/a/madığını, ancak son dönemlerde bu düzenin değiştiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda herhangi bir yerden direktif gelmese dahi çalışanların uyguladığı otosansürün içerikler üzerinde de belirleyici olduğu söylenmiştir.

Görüşmeci 1: “*X (yazılı medya organı) Gazetesi Tansu Çiller’e ölçüsüz destek veren bir gazeteydi. Şimdikiinin yandaş çandaş kategorisinden. Ama buna rağmen ben Tansu Çiller aleyhine bir sürü haberimi sokabiliyordum gazeteye. ...Medyanın hemen hemen tamamı şu veya bu şekilde siyasete veya şeye gruplara, şunlara, bunlara siyasi gruplara ya da ideolojilere angaje olmuş durumda. Bu angajmandan dolayı sansür de otosansür de var.*”

“Ürettiğim içeriğin seçim, yazım ve yayın aşamasında çalıştığım kurumun yayın politikasını ve benden beklentisini gözetirim” ifadesine bakıldığında, katılımcıların %40,2’si “Katılıyorum”, %22’si ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu kapsamda yapılan görüşmelerde gazeteciler yayın politikasını gözetmenin mesleğin gereklerinden biri olduğunu, bu politikadan haberdar olarak çalışanların sözleşme imzaladığını veya çalışmaya başladığını söylemişlerdir. Ancak özellikle siyasi figürlerle dönemselsel olarak girilen ilişkilerin çalışılan kuruma yansıması, çalışılan

kurumun sahibinin medya sektörü dışındaki yatırımları ile ilgili kaygıları gazetecilerin mesleki pratiklerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Şekil 4.28. “Ürettiğim içeriğin seçim, yazım ve yayın aşamasında çalıştığım kurumun yayın politikasını ve benden beklentisini gözetirim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 2: “Türkiye’nin en bağımsız kurumu dahi olsanız belli realiteler var. Belli bir medya siyaset ilişkisi var. Medya demesem de doğrudan patronun siyasi ilişkisi var. Patronların sadece bizim değil mesela, bütün medya patronlarının farklı alanlarda yatırımları var, ilişkileri var, kaygıları var. Dolayısıyla bunları gözetmek durumunda. Bunları gözettğin zaman da hâkim güç kimse, iktidar kimse ben bir partiden bahsetmiyorum, Ak Parti, CHP, MHP, HDP, İYİ Parti falan değil. İktidar kimse çok fazla onlarla ters düşme imkânınız kalmıyor. Hatta iş öyle bir noktaya gelmiş ki ortada durma imkânınız da yok. Ortada durduğunuz zaman bile sıkıntı olabiliyor bazen çünkü sadece olanı vermek bile bazen bugün problem haline gelmiş durumda. E hal böyleyken dediğim gibi patronunuzun da başka birçok alanda yatırımı varken, kaygıları varken iş artık sadece ekonomiden de çıkmaya başladı. Bir güvenlik durumu da söz konusu, riski de söz konusu. Dolayısıyla çok fazla ifade özgürlüğünün, çok fazla editoryal bağımsızlığın olduğunu söyleme, çok fazla idealist davranma imkânınız yok. Ki ben o anlamda en iyi kurumlardan birinde çalışıyorum hakikaten en böyle özgür yazabileceğim kurumlardan birinde çalışıyorum ona rağmen yok. Biraz önce saydığım kaygılar dolayısıyla. Hal böyle olunca bu ister

istemez sizin yazdığınız haberlere de yansıyor. Aldığınız konuklara da yansıyor, tartışma programlarınıza yansıyor ve zamanla otosansür gibi bir şey doğuyor. Mesela kimse bana sen şöyle yazma, sen böyle yaz demiyor. Ben zaten neyin sorun olup neyin sorun olmayacağını biliyorum.”

“Editoryal bağımsızlığa sahibim” ifadesine katılımcıların %21,1’i “Katılıyorum” yanıtını verirken, bu soruya “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını verenlerin oranı ise %20,1’dir. Sonuçlara bakıldığında verilen yanıtlar arasında büyük farklar olmadığı söylenebilir dolayısıyla editoryal bağımsızlığa sahip olduğunu düşünme konusunda gazetecilerin farklı eğilimlere sahip oldukları görülmektedir. Cinsiyete göre editoryal bağımsızlığa sahip olma durumunun dağılımına bakıldığında, kadınların daha çok bu duruma kesinlikle katılmadığı, erkeklerin ise katıldığı söylenebilir (Bkz. EK-6). Çalışılan kurum ile editoryal bağımsızlık arasındaki ilişkiye bakıldığında, kamuda çalışanların çoğunlukla editoryal bağımsızlığa sahip olma ifadesine kesinlikle katılmadıkları görülmektedir (Bkz. EK-6). Bu durum ise kamuda çalışanların üretecekleri içerikler, yayın politikaları ve benzeri hususlarda devlet ile olan yakın ilişkileri ile açıklanabilir.

Şekil 4.29. “Editoryal bağımsızlığa sahibim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Yapılan görüşmelerde de görüşmeciler editoryal bağımsızlığın gelişkin olmamasında Türkiye’nin siyasi koşullarının, gazetecilere yönelik ifade özgürlüğü kısıtlamalarının, para ve hapis cezalarının olumsuz etkilerine değinmişlerdir. Muhabirinden genel

yayın yönetmenine kadar bütün kadroların hissettiği editoryal bağımsızlık sorunu, mesleki pratikleri de olumsuz yönde etkilemektedir.

Görüşmeci 2: “Cumhurbaşkanlığına hakaret diye bir şey kavram çıktı artık oturdu daha doğrusu. Binlerce kişi bir tweet yüzünden bugün tutuklanabiliyor, gözaltına alınabiliyor, bırakın ekranda bir haberin çıkması ya da işte ne bileyim bir muhalif isim, seçimleri kastederek yaptığı bir açıklama çok kolay darbecilikten darbe çağrısı yapmaktan yargılanabiliyor, kendisini hâkim karşısında bulabiliyor. Siz buna benzer bir şeyi ekranda yaptığınız zaman, ya da o ekran Türkiye’nin en iyi haber kanallarından birisiyse otomatik olarak direkt hükümetin, iktidarın turnak içinde devletin, istihbaratın hedefinde olabiliyorsunuz. Ve iş çok kısa sürede başka boyutlara ulaşabilir. İşte benim gibi biri de 8-10 yıldır bu işi yapan ya da daha fazladır bu işi yapan birisi bunun, bu hassasiyetlerin, kurumun bu durumunun, ülkenin bu içinde bulunduğu durumun farkında olduğu zaman dediğim gibi o ifade özgürlüğü, o basın özgürlüğü birazcık daha kâğıt üzerinde kalıyor.”

Görüşmeci 8: “Bu ifade özgürlüğü sansür konusunda da işte görüyoruz editoryal baskıyı herkes hissediyor yani en alttan en üste, yerelden genele, ulusala hiç fark etmiyor.”

Görüşmeci 14: “Elbette ki ifade özgürlüğü kullanılmıyor. Çok fazla sayıda davayla karşı karşıya kalabiliyoruz, bunların da zaten büyük bir bölümünü Cumhurbaşkanına hakaret suçlamaları oluşturuyor. Bu açılan davaların büyük bir bölümünden de cezayla çıkıyorsunuz zaten. Özellikle benim gazetemdeki, bu işte diğer Cumhuriyet, Sözcü çeşitli televizyonlar Fox TV, Halk TV falan gibi televizyonlarda çalışan arkadaşlarımla onlarca davayla karşı karşıya olduğunu biliyoruz. Bizim gazetemizin bütçesinde ödemek zorunda olduğumuz tazminatlar çok ciddi bir yekûn oluşturuyor, o bizim sabit giderimize dönüşmüş durumda....Bu konuda çok titiz davranıyoruz ama buna rağmen çok fazla cezayla karşı karşıya kalıyoruz bu nedenle bizde yazı işleri müdürlüğü nöbetleşe yapılan bir işe dönüştü. Bu nöbetin süresini de size açılan davaların sayısı belirliyor, bakıyoruz artık altından kalkamayacak bir duruma gelindiğinde yazı işleri müdürünü değiştiriyoruz dolayısıyla bizde çalışan herkes bir gün yazı işleri müdürü olmak zorunda (gülüyor) kalabiliyor.”

Görüşmeci 6 ise Türkiye’de editoryal bağımsızlığın olmadığını bu nedenle gazetecilerin de en büyük probleminin otosansür olduğunu şöyle dile getirmektedir:

“Bence gazeteciliğin şu anki en büyük sorunu sansür değil otosansür. Ben kendime otosansür uyguluyorum mesela. Yani bunu asla reddedemem yaptığım oluyor çünkü şunu da sevmiyorum gazetecinin kahramanlaştırılmasından da hoşlanmıyorum. Bunu yapanların da aslında mesleğe ihanet ettiğini düşünüyorum. Böyle bir görev biçmek kendine yani ‘hayır abi işimizi yapıyoruz’, sadece bu kadar. Otosansür konusuna gelince şunu düşündüğüm oluyor yani ben haberimi yapmaya devam etmeliyim, yani tutuklanmama gerek yok dediğim oluyor mesela.”

Yukarıdaki açıklamada da görülebildiği gibi gazeteciler genellikle ürettikleri içerik ile ilgili olarak otosansürü yoğun olarak uygulamakta, kendilerine, kurumlarına veya kaynaklarına sıkıntı çıkarabileceğini hissettikleri haberleri kimi zaman kırpma kimi zaman ise yayınlamama yoluna gidebilmektedirler. Dolayısıyla görüşmeciler çoğunlukla gözle görülür bir sansür uygulamasının olmadığından zaten buna gerek kalmadığından çünkü gazetecilerde otosansürün gelişmiş bir pratik olduğundan bahsetmektedirler. Bununla birlikte kimi kurumlar ise alenen çalışanlarına belli konularda sınırlama getirebilmektedir:

Görüşmeci 3: *“Sonra yine böyle ufak tefek yerlerde çalışınca bir dönem X’e (dijital medya organı) girdim. Çünkü bir altı aylık işsizlik dönemim olmuştu o dönem. Dedim ki tamam gireceğim falan ama ... ilk başta çok sıkılmışım ben orada. Ben orada ilk başta hani onlardan farklı düşündüğüm için beni kabul etmişlerdi. Ve bir yerden sonra bana siyasal yasak koymuşlardı. Benim orada siyasi haber girmem yasaktı. Ve ben öyle anlatırım ben o dönem Türkiye’de çok fazla yangın ve kaza olduğunu öğrendim. Çünkü sadece o haberleri girebiliyordum (gülüyor).”*

İfade özgürlüğü ile ilgili sınırlamaların, sansür politikalarının ve otosansürün mesleğin icra edilmesindeki etkisine bakıldığında gazetesinin mesleğin ana unsuru olan soru sormayı dahi uygularken kimi sıkıntılar yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Görüşmeci 14: *“Gazetelere bakıyorsunuz haber gibi bir derdi yok. Resmi kurumlardan gelen bültenleri haberleştirmek, arkasını sorgulamamak, soru sormamak en önemlisi, gazeteciliğin en basit ve vazgeçilmez kuralı soru sormaktır. Ama şimdi artık hiçbir gazeteci soru sormuyor. Basın toplantılarında izliyorsunuzdur, soru sormadan bu işi yapamazsınız. Parlamentoda çalışırken bizim en aktif yaptığımız iş özellikle başbakanı o zaman bakanları, kulislerde yakalayıp teybi ağızlarına dayamak olurdu. Kimse de bundan dolayı ne tepki görürdü ne*

cezalandırılırdı. Ama şimdi basın toplantılarında dahi soru sorulmuyor, sorulan soruların da maalesef meslektaşlarımızın ellerine tutuşturulan kâğıtlardan okunduğunun sayısız örneğini hep birlikte görüyoruz.”

Editoryal bağımsızlık konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise köklü kurumlar ile yeni kurulan mecralar arasındaki farklardır. Köklü kurumlar editoryal bağımsızlığa yönelik herhangi bir müdahalede kamuoyunda daha fazla ses getirebilirken, yeni kurulan mecralar bu bağlamda daha güçsüz kalmakta, bu durum ise daha tedbirli hareket etmelerini gerektirmektedir.

Görüşmeci 15: *“X (yazılı medya organı) Gazetesi 90 yıllık gazeteydi dolayısıyla kökleşmiş bir okur kitlesi vardı, yaptığı haberler referans gösterilirdi ve bir yere isabet ederdi o zaman, bir şeye neden olurdu, bir yazdığınız eleştirdiğiniz kişiden bir yanıt gelmesini sağlardı. Ama şimdi artık internet medyası çok daha yeni, emekleme çağında ve dolayısıyla mesela ben bazen bazı haber kaynaklarını ya da birisini aradığım zaman internet sitesini söylüyorum, ismini söylüyorum çoğu kişi bilmiyor. Yani bu aradığınız yaş grubuyla kitleyle de alakalı aslına bakarsanız. O yüzden yani tanınmamış, bilinmemiş bir internet sitesinin haberinin örneğin örnek veriyorum tutuklanmasıyla Cumhuriyet Gazetesi'nin muhabirinin tutuklanması aynı derecede gündem teşkil etmiyor. Dolayısıyla orada cesur olma konusu o yüzden şeyler için daha yeni emekleme döneminde olan haber siteleri için elbette tartışmalı bir konu çünkü işte atıyorum beş yıldır yayın yapan beş yıldır faaliyet gösteren bir yer Erdoğan'la ilgili ya da Süleyman Soylu'yla ilgili çok ses getirecek bir haberi yaparken iki kere düşünüyor.”*

Genel olarak editoryal bağımsızlık başlığı değerlendirilecek olursa, anket verilerine göre katılımcıların çoğunluğu üretecekleri içeriğin seçiminde ve bu içeriklerin yayın aşamasında etkili olduklarını düşünürken editoryal bağımsızlık konusunda bu çoğunluğun parçalandığı görülmektedir. Editoryal bağımsızlığı olduğunu düşünenlerle düşünmeyenler arasında neredeyse bir eşitlik olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde görüşmeciler editoryal bağımsızlıkları olmadığını belirtmişler, bu durumun temel sebeplerini ise ifade özgürlüğü önündeki engeller, sansür politikalarının güçlü oluşu, hapis ve para cezaları gibi etmenler olarak sıralamışlardır. Ancak görüşmeciler özellikle otosansürün gazetecilerde yerleşiklik kazandığını, az önce sayılan bütün etmenlerin etkisi ile birlikte artık

herhangi bir yönlendirmeye gerek kalmadan gazetecilerin “neyin haber olabileceğini, neyin olamayacağını, hangi kelimelerin kullanılabileceğini” kendilerinin sınırladığını belirtmişlerdir. Bütün bu süreç ise gazeteciliğin mesleki pratiklerini olumsuz yönde etkilemekte, araştırma yapma, soru sorma gibi temel gazetecilik pratikleri dahi kimi zaman yerine getirilememektedir. Bu kapsamda gazetecilerin yaptıkları işin üretim sürecinde etkili olduklarını düşündükleri bununla birlikte yapılan görüşmelerde sıklıkla dile getirildiği gibi otosansürün yaptıkları işin üretim sürecini etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla gazeteciler her ne kadar ürettikleri içerikler üzerinde kendilerini kontrol sahibi olarak tanımlasalar da otosansürün bu denli yaygın oluşu yönetici grupların dolaylı olarak bu içeriklerde etkili olmasına yol açmakta, böylece teknik proleterleşme yaşanmaktadır. Yine ürettikleri içeriklerin yayınlanması, yani işin sonucu üzerinde yöneticilerin, sermaye ilişkilerinin etkili olması da alanda ideolojik proleterleşmenin, yani gazetecinin ortaya koyduğu işin sonuçları üzerinde etkili olamamasının, yoğun bir biçimde yaşandığını göstermektedir.

4.5. Güvencesizleşmeye Karşı Örgütlenme Pratikleri

Örgütlenme pratikleri ile ilgili ilk olarak gazetecilerin yöneticileri ile olan ilişkilerine bakıldığında çalışılan kurumun büyüklüğüne göre yöneticiyle iletişim kurabilme ihtimalinin değiştiği söylenebilir.

“Yöneticilerimle istediğim zaman, istediğim koşullarda (örneğin yüz yüze) görüşebilirim” ifadesine katılımcıların %36,8’i “Katılıyorum”, %29,2’si ise “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Katılımcıların görev dağılımına göre bu ifadeye verdikleri yanıtlara bakıldığında bütün görevlerdeki gazetecilerin daha çok bu ifadeye “Katılıyorum” ve “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verdiği görülmektedir (Bkz. EK-6). Ancak yazı işleri sorumlusu, genel yayın yönetmeni, bölge müdürü ve köşe yazarı gibi görevlerde yer alanlarda bu ifadeye “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” yanıtını veren hiçbir katılımcının olmadığı, muhabir, foto muhabir, kameraman, haber müdürü ve editör görevlerinde bulunanlarda ise bu yanıtların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla genel yayın yönetmenliği, yazı işleri sorumluları gibi daha üst düzeyde yer alan gazetecilerin yöneticileri ile daha rahat görüştikleri, muhabir, editör gibi görev alanlarında ise bu durumun biraz daha zorlaştığı söylenebilir.

Şekil4.30. “Yöneticilerimle istediğim zaman, istediğim koşullarda (örneğin yüz yüze) görüşebilirim” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

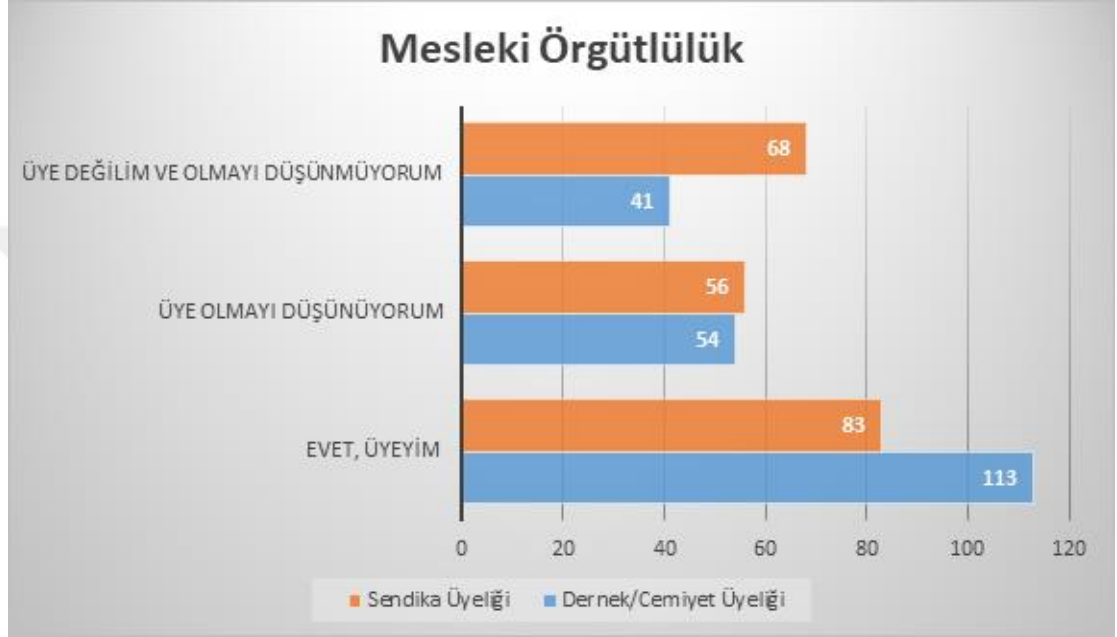
Bununla birlikte yapılan görüşmelerde özellikle büyük kurumlarda yöneticilerle görüşebilmenin (istenilen zamanda ve istenilen koşullarda) daha zor olabildiği belirtilmiştir:

Görüşmeci 2: “İstanbul’da haber merkezine gittiğin zaman orada bir yönetici bulmak, her an yüz yüze görüşmek zorlaşabiliyor çoğu zaman telefon ya da WhatsApp’tan iletişime geçebiliyorsunuz. İşte haber koordinatörünüz, genel yayın yönetmeni, genel yayın yönetmeni yardımcısı gibi yüksek titri olan insanlara istediğiniz zaman ulaşmanız imkânsız. O zamanlarda da telefon devreye girebiliyor.”

Her ne kadar anket sonuçlarına göre katılımcılar çoğunlukla istedikleri zaman, istedikleri koşullarda yöneticileri ile görüşebildiklerini belirtmişler de özellikle büyük kurumlarda bu iletişimin kimi zaman kolaylıkla kurulamaması, gazetecilerin gerek çalışma koşulları ile ilgili gerekse mesleki pratikleriyle ilgili karşılaştıkları sorunlarda çözüm sürecinin uzamasına yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra iletişimin istenilen koşullarda sağlanamaması, örneğin yüz yüze iletişim yerine bir aracı vasıtasıyla veya e-mail yoluyla iletişime geçilmesi de gazeteci ile yönetici arasına bir mesafe koymaktadır.

Mesleki örgütlere üyelik durumlarına bakıldığında katılımcıların %54,1’inin dernek/cemiyetlere üye olduğu, ancak bu oranın sendikaya üyelikte %39,7’ye

düştüğü görülmektedir. Dernek veya cemiyete üye olmayan ancak olmayı düşünenlerin oranı %19,6 iken, sendikalarda bu oranın %32,5 olduğu anlaşılmaktadır. Dernek ve cemiyetlerle ilgili katılımcıların daha olumlu bir tavra sahip oldukları söylenebilir. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde gazeteciler dernek ve cemiyetlerin mesleki koşulları düzenlemede ve iyileştirmede yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

Şekil 4.31. Mesleki örgütlülük durumu

Görüşmeci 12: “Parlamento Muhabirleri Derneği, parlamentoda gazetecilerin çalışmasına ilişkin düzenlemeleri o dernek yapar. Orada işte meclis başkanlığıyla muhatap olan dernektir. Gazeteciler nasıl çalışırlar işte nasıl giyinirler hangi kurallara uyarlar ya da çalışma şartları nasıl rahatlaştırılabilir meclis içinde. O anlamda PMD’nin çalışma şartlarına ilişkin bir takım düzenlemesi olmuştur. Onun dışında şöyle bir eksileri olabilir, işte mesleki dayanışma bir gazeteci tutuklandığı zaman, bir gazetecinin hakkı yendiği zaman, işte bir takım eylemlerde, gösterilerde engellendiği zaman bu dernekler birlikte ya da ayrı ayrı basın açıklamaları yaparlar. İşte bir avukata bir şeye ihtiyacınız olduğunda oradaki arkadaşlara sorabilirsiniz, siz hukuken bilgilendirirler. Son zamanlarda bir ikisinde mesleki eğitime ilişkin biraz artış var, mesleki eğitim yapma çabaları işte çeşitli İngilizce olabilir yeni medya teknolojileri işte gazetecilerin hukuki hakları ya da buna ilişkin mevzuatla

ilgili güncel bilgileri öğretmek, anlatmak gibi. Bu tür küçük çabalar var, yetersiz ama hiç yoktan iyidir.”

Görüşmeci 8: *“Cemiyete üye olanlar da var mesela. Biraz esprili olacak belki ama cemiyete üye bir arkadaşımız vardı ‘abi ne yapıyorsunuz ne gibi bir faydası oluyor’ dediğimde ‘sadece sms geliyor’ diyordu dernekten (gülüyor) ‘şu öldü bu öldü başka bir şey görmüyorum’ diyordu.”*

İstihdam durumu ile sendikaya üyelik arasındaki ilişkiye bakıldığında 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre çalışanlarda sendikalı olmayıp herhangi bir sendikaya üye olmayı düşünmeyenlerin çoğunlukta (36 kişi) olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Bu durumun önemli sebeplerinden birisi 90’lı yıllardan itibaren medya patronlarının sendikaya yönelik olumsuz tavrıdır. Dolayısıyla 5953’lü gazetecilerin işten çıkarılma, yöneticiyle problem yaşama ve benzeri korkular nedeniyle sendikalara daha mesafeli yaklaştıkları söylenebilir. Bu nedenle gazeteciler işyerinde yaşanabilecek herhangi bir problem için bireysel çözüm arama tarzını daha uygun görmektedir. Genel olarak sendikalara üyeliğin az olması ile ilgili görüşmecilerin sıklıkla belirttiği bir diğer oldu, gazetecilerin mesleki sorunları karşısında sendikaların yeterli olamadığı, özellikle meslek sendikaları arasında yaşanan gruplaşmaların gazetecilere de yansıdığıdır.

Görüşmeci 5: *“Aslında çok uzun bir geçmişi var, 90’lardan başlayan bir sendikasızlaştırma hareketi özellikle işverenlerin zoruyla ya da zorluğuyla demeyelim de hani teşvikiyle ama çok da iyi bir teşvik değildi o çünkü bir kısım insana örneğin daha yüksek maaşlar verilmişti 90’ların başında sırf sendikadan istifa etsinler diye. Sonra yeterli sayıya ulaşıldığında da, çok az kişi kaldığında da onları işten atmakla tehdit edenler de olmuş sendikadan çıkmazlarsa.”*

Görüşmeci 8: *“Geçmişte daha iyiymiş gibi yansıtılsa da bugün baktığımızda da bir etkisi yok. Ben öyle düşünüyorum olumlu manada sendikal örgütlenme işte gazetecilik mesleğini kurtarır mı dediğinizde hiçbir şey yapacağını sanmıyorum hatta daha çok insanlara zarar veriyor işte. Çünkü belli bir kitle sahipleniyor. Farklı görüşten insanları bir araya getiremiyorlar. Farklı farklı sendikalar da çıkıyor doğal olarak. İki üç farklı alana bölünüyor.”*

Görüşmeci 9: *“Keşke güçlü bir dayanışma noktamız olsa. Daha çok bireysel kalıyoruz. Ben de o yüzden bir dayanışma ağına üyeyim, sendikadan ziyade. Çünkü*

sendikanın sorunlarına çözüm noktasında bir yararı olduğunu görmediğim için daha çok gazeteciler arasındaki bir dayanışma ağında kalmayı tercih ediyorum.”

Görüşmeci 10: “Dedim ya hani size şanslıyım belki benim mesela o dönemde hep çok nadirdir böyle bir ay gecikmemiştir maaşım çalıştığım hiçbir kurumda. En fazla on gün on beş gün gecikmiştir. O da mesela üç dört ay 11 yıla baktığınızda. Yani hiç böyle bir şeyle karşılaşmadığım için o tarafta da bir arayışa gitmedim kendi adıma belki de yani. ...Çalıştığım bir kurumda aldığım maaştan memnun değilsem hani bunu sendikayla çözmek değil de daha çok bireysel çözmeye yöneliyorum. Yani başka iş arayışı, daha farklı bir yer falan hep öyle gittim.”

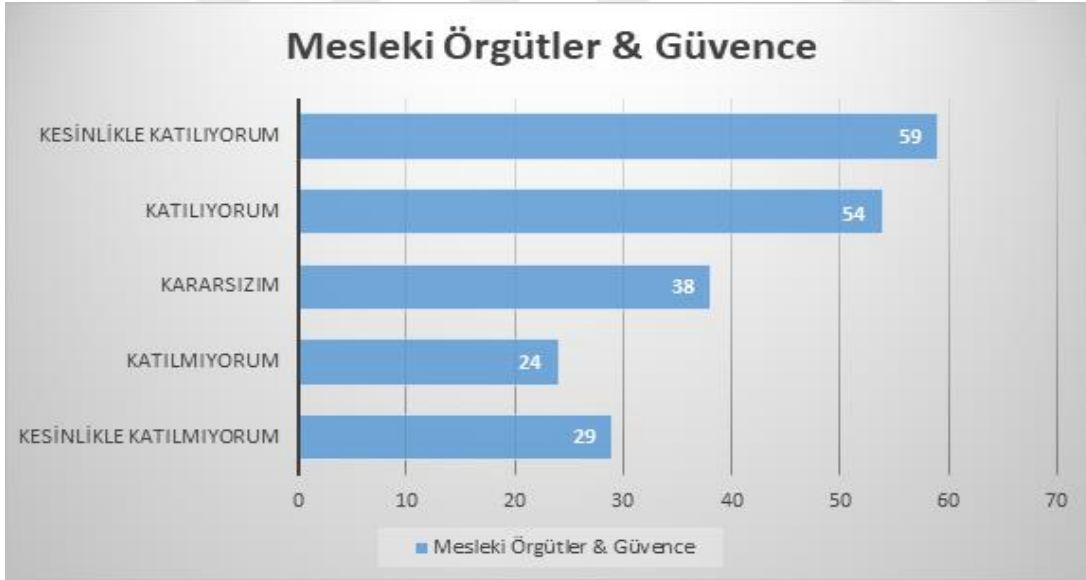
“Sendika üyeliği meslekte yöneticilerin onaylamadığı bir durumdur” ifadesine katılımcıların %31,1’, “Kesinlikle Katılıyorum”, %24,4’ü ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Yukarıda da bahsedildiği özellikle 90’lı yıllardan itibaren gazetecilik mesleğinden sendikanın tasfiye edilmek istenmesi ve bunun neticesinde kimi zaman çalışanların işsiz kalmaları, kimi zaman ücret alamamaları gibi olumsuz durumlar gazetecilerde sendikalaşmaya yönelik isteksizliğe ve kaygıya yol açmaktadır. Bunun yanı sıra her ne kadar alenen “sendikaya üye olmayın” gibi bir yaptırımla karşılaşmalar dahi gazetecilerin yöneticilerin sendikaya olumsuz baktıkları yönünde inanca sahip olmalarının, sendikalaşma önünde bir engel teşkil ettiği söylenebilir.

Şekil 4.32. “Sendika üyeliği meslekte yöneticilerin onaylamadığı bir durumdur” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 2: “Bugüne kadar hiçbir sendikaya üye olmadım. Hani üye olmak istesem engel olmak isteyen olur mu? Onu da sanmıyorum. Ama böyle bir algı yaratılmış. Daha önce yakın zamanda ATV ya da Sabah’taydı böyle bir grev söz konusuydu. Aylarca insanlar çalışmadı, çalıştırılmadı. Maaşlarını alamadılar. Neticesinde hepsi işsiz kaldı. Onun dışında da benzer kötü olaylara tanıklık ettik. Hal böyle olunca ister istemez bir çekince bir korkma durumu söz konusu.... Üye olan arkadaşlar var, daha çok dediğim gibi muhalif kurumlarda çalışan, muhalif kanatlarda çalışan arkadaşlar. Onlar daha kolay örgütlenebiliyor. Çalıştıkları kurumlar da zaten hükümet içinde o cenahta olduğu için örgütlenebiliyorlar. Ama merkez medyada ya da işte hükümete yakın medyada büyük amiral televizyonlarda, gazetelerde sendikanın çok hoş bir algısı yok maalesef.”

Görüşmeci 12: “Şimdi X’de (görsel medya organı) mesela bir sendikalaşmaya destek var, tabii ki iktidara yakın olan sendikaya. Aslında ilginç bir şekilde X’de bu sendikayı desteklediler ve ‘üye olun’ dediler. Ben kendi siyasi görüşüme zıt olduğunu düşündüğüm için orada da üye olmadım. Çünkü daha öncesinde hep engellenmişti şimdiye kadar sendika ya da hoş karşılanmamıştı diyeyim.”

Şekil 4.33. “Sendika, dernek ve mesleki birliklerin daha güvenceli çalışma koşulları sağlamada etkili olacağını düşünüyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

“Sendika, dernek ve mesleki birliklerin daha güvenceli çalışma koşulları sağlamada etkili olacağını düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %28,2’si “Kesinlikle Katılıyorum”, %25,8’i ise “Katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu konuda kararsız

kalan katılımcıların oranı ise %18,2'dir. Yukarıda da bahsedildiği gibi kimi görüşmeciler sendikalılaşmanın mesleğin çalışma koşullarının iyileşmesine katkı sağlamayacağını düşündükleri görülmektedir. Ancak görüşmecilerin birçoğu güvenceli çalışma koşulları sağlamada ve özellikle mesleği daha özgür icra etmede sendikaların önemli bir rolü olduğunu söylemişlerdir.

Görüşmeci 1: *“Sendikaya üyeyim, meslek örgütlerine yani derneklere de üyeyim. Bu endüstriyel gazetecilik Türkiye’de. Yani Simaviler tamam, büyük bir yapıydı ama 80’lerden itibaren o neoliberalizmle başlayan endüstriyel süreçte patronların anlaştığı tek konu sendikaya saldırıydı mesela. Onun dışında hiçbir şeyde anlaşılmıyordu. Ne Aydın Doğan ne Dinç Bilgin. Ama sendikayı defetme konusunda fevkalade becerikli iş çıkardılar ve sektörden attılar sendikayı. Şüphesiz hem güvencesizleşmede hem gazeteciliğin ve gazetecilerin zayıflamasında sendikanın olmaması büyük etken. En kötü sendika bile sendika olmamasından iyidir.”*

Görüşmeci 14: *“Tabii örgütlenme yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi bizim için de çok kıymetli. Bence Türkiye’de basının gelişmesinde özellikle güçlü bir sendikanın varlığının çok önemli ve etkili olduğunu biliyoruz geçmiş dönemlerde. Türkiye Gazeteciler Sendikası birçok işyerinde örgütlüydü dolayısıyla biz o dönemin keyfini süren gazetecilerdeniz aslında. Yüksek ücretlerle çalıştık, o başta çizdiğim sınır içinde haklarımızı aldık. Ama sonra bunun ne kadar büyük bir kârın önünde ve nasıl diyeyim iktidar endeksli gazetecilik yapmanın önünde ne kadar büyük bir engel olduğu görüldü ve tabii esas önemlisi medyadaki sermaye yapısının da değişmesiyle sendika sektörden çıkartıldı. Şu an çok az sayıda işyerinde örgütlü bildiğim kadarıyla Birgün Gazetesi sendikalı bir işyeri, Cumhuriyet Gazetesi sendikalı ki en son genel yayın yönetmeninin işi bırakmasına sebep olan gelişmeyi de biliyorsunuz. Geçmişte tüm işyerlerinde örgütlüydü Türkiye Gazeteciler Sendikası, bu hem geçim koşulları anlamında hem mesleği daha özgür yapma anlamında çok etkiliydi. Cemiyetler çok etkili ve güçlü sivil örgütlenmelerdi. Ama şimdi tüm toplumdaki zayıf örgütlenme yapısına paralel olarak maalesef medyada da ciddi ve etkili bir örgütlülükten söz etme imkânı yok.”*

Bir kuruma bağlı çalışan katılımcıların (197 kişi) çalıştıkları kurumda toplu iş sözleşmesi yapılıp yapılmadığına bakıldığında, %78,5’lik bir oranla toplu iş sözleşmesinin yapılmadığı kurumların öne çıktığı görülmektedir. Çalışılan kurum

türü ile toplu iş sözleşmesi arasındaki ilişkiye bakıldığında, kamuda çalışanlarda (16 kişinin 9'u) toplu iş sözleşmesinin yapıldığı kurumların daha fazla olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Bu durum ise kamu kurumlarında iktidar ile yakın olan sendikaların faaliyet göstermesi ve böylelikle toplu iş sözleşmesinin yapılabilmesi ile açıklanabilir. Diğer kurumlarda toplu iş sözleşmelerinin azlığı ise yine sektördeki sendikasızlaşma süreci ile bağlantılıdır. Bu durum ise çalışanların kendi çalışma koşulları ile ilgili pazarlık şanslarını azaltmakta, alandaki proleterleşmeyi daha da güçlü kılmaktadır.

Şekil 4.34. Toplu iş sözleşmesi yapılan çalışanların dağılımı

“Daha önce mesleğinizle ilgili hak arama süreçlerine yönelik herhangi bir eyleme (basın açıklaması, yürüyüş, grev, iş yavaşlatma vb.) katıldınız mı” sorusuna ise katılımcıların %56,9’u “Evet, katıldım” yanıtını vermiştir. Dolayısıyla katılımcılarda hak arama süreçlerine katılımın yüksek olduğu söylenebilir. Yaş ile hak arama süreçlerine katılma arasındaki ilişkiye bakıldığında 39 yaş ve altının daha çok meslekleriyle ilgili hak arama süreçlerine katılmadığı, 40 yaş ve üzerinin ise daha çok katıldığı görülmektedir (Bkz. EK-6). Yine bu durum da meslek genelindeki sendikasızlaşma, örgütsüzleşme durumu ile açıklanabilir. İşsiz kalma ve benzeri kaygılar nedeniyle 39 yaş altı gazetecilerde hak arama süreçlerine katılımın daha az olduğu söylenebilir. Özellikle ekonomik kaygıların yoğun olarak etkilediği bu durum ise gazeteciler arasındaki dayanışmayı azaltan bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 4.35. Katılımcıların hak arama süreçlerine yönelik eyleme katılma durumları

Gazetecilerin hak arama süreçlerine katılma nedenlerine bakıldığında düşük ücretler, işsizlik, ifade özgürlüğü, gazetecilere yönelik şiddet gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda gazeteciler kimi zaman grev, iş bırakma gibi yöntemleri denediklerini belirtmişlerdir. Ancak hak arama pratikleri ile ilgili en fazla başvurulanan yöntem protesto/gösteri düzenlenmesidir.

Görüşmeci 3: “Bizim bir dokuz ay gibi maaş alamama gibi bir durumumuz vardı. ...Biz dedik ki ‘maaş alamıyorsak, gazeteyi biz yapıyorsak yayınlamayacağız’. Hatta işte o dönem Gökhan Durmuş, Uğur Koç, TGS’nin yöneticileri dediler ki ‘basın ilan gidebilir’, çünkü altı sayfa da olsa yazmanız gerekiyor. Dedik ki ‘gitsin’. Gerçekten umurumuzda değil. ‘Biz bunu yapmak istiyoruz çünkü bize paramızı vermiyorlar’ deyip bir protestoya başlamıştık. Sonrasında ödediler.”

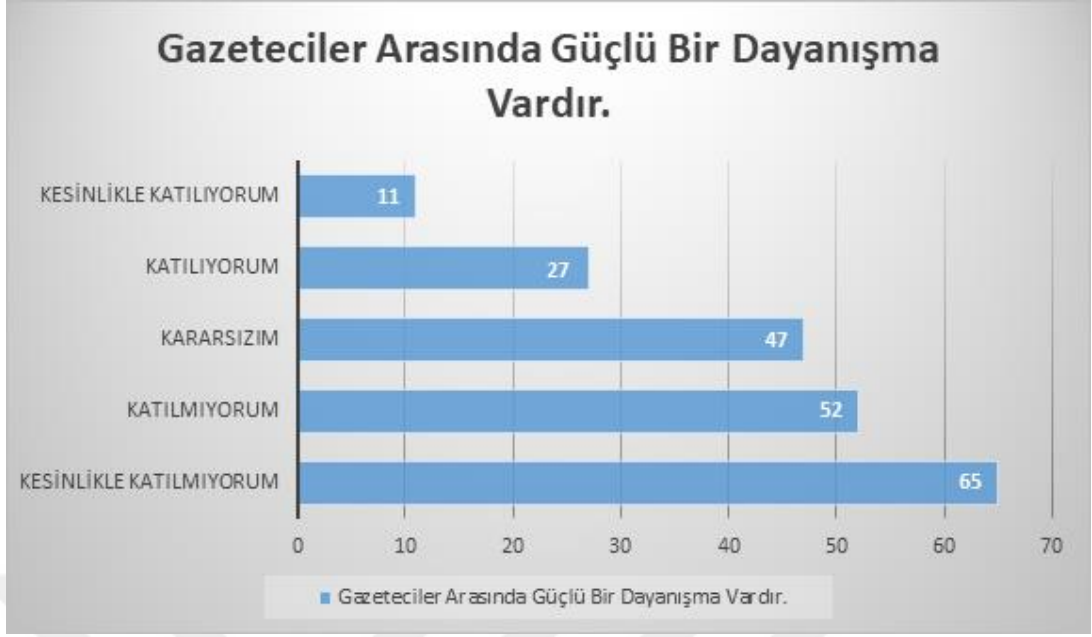
Görüşmeci 5: “Şeyi hatırlıyorum ben mesela Fehmi Kaddumi vardı, eşi Türk kameraman, Suriye’de kaybolmuştu. Bir çatışmanın ortasında kalmıştı ve sonrasında kendisinden haber alınamadı. Aynı günlerde Cüneyt soyadını unuttum kendisinin bir başka Türk muhabirle birliktelerdi, Türk muhabir kurtarıldı IŞİD’in elinden. Fakat Fehmi Kaddumi’nin cenazesine de ulaşamadı yani. Cenazesini diyorum çünkü sonradan ortaya çıkmadığı için artık öldüğü kabul ediliyor. Ama mesela eşiyle birlikte o Gazetecilere Özgürlük Platformu olarak onlarca kişiyle yani 100 kişi vardı orada Suriye Konsoloshğunun önünde Nişantaşı’nda mesela gösteri yaptığımızı hatırlıyorum. Protesto düzenlediğimizi hatırlıyorum. İşte nerede olduğu açıklansın,

bulunsun diye. Ya da Türkiye’deki hapisteki gazeteciler için onlarca gene Silivri’de nöbetler vesaire gibi. Son derece aktifti, kalabalıktı.”

Hak arama süreçleri kimi zaman gazetecilerin kendi aralarında bir dayanışma sergilemelerini sağlasa da kimi zaman çeşitli sebeplerle çalışanlar arasında birlik sağlanamamaktadır.

Görüşmeci 4: *“Tabii ki de arkadaşlarımızla dayanışma içerisinde olacağız, tepkimizi tabii ki de dile getireceğiz ya da sendikamız açıklama yaptığında biz de o açıklamanın altına imza atarız yani. Tabii ki de katılmadığımız yerler varsa bunu eleştiririz. Ama bir gazetecilerin mücadelesini hak kaybına uğradığında çıkardığı her sesi neyse o hak kaybı dayanışmayla büyütmek zorundayız zaten. Gözaltına alınmalarda, ters kelepçelerde bir dünya şey yaşıyor arkadaşlarımız. Muhabir arkadaşlarımız da yaşıyor yani. ...Ama başka kurumlarda, işte benim çalıştığım kurumda işten atıldığında yanımda kaç kişi oldu dersin, bir kişi oldu. Ona da uyarı verdiler, ceza verdiler hatta diğer kendi kurumunda. Dava açtığımda kendi çalıştığım arkadaşlar bildiğin yalancı şahitlik etti. Bana psikolojik şiddet uygulayan, taciz edenin yanında oldu mesela. Böylesi durumlar da var. Onları mesela şu şekilde anlarım, gelecek kaygısından kaynaklı kendilerini sağlamlaştırmak istiyorlar oralarda, anlarım. Ama insanın da bir duruşu olmalı yani (gülüyor). O kadar da olamaz artık.”*

“Gazeteciler arasında güçlü bir dayanışma vardır” ifadesine katılımcıların %31,1’i “Kesinlikle Katılmıyorum”, %24,9’u ise “Katılmıyorum” yanıtını vermiştir. Yapılan görüşmelerde dayanışma konusunu gazetecilerin güvencesiz koşullara karşı birleşme adına oldukça önemli gördükleri söylenebilir. Bu kapsamda dayanışma gösterilerek mesleğin güçlendirilmesi adına çeşitli kazanımlar elde edilebileceği vurgulanmıştır.

Şekil 4.36. “Gazeteciler arasında güçlü bir dayanışma vardır” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Görüşmeci 4: “İleride tabii ki düzelecek, örgütlülükle, mücadeleyle düzelecek bir şey bu. Birinden beklemeyeceğiz yani bunu. Ama tabii ki de daha da fazla engelle, daha da fazla sıkıntıyla karşılaşabiliriz. Bir basın kartının rengini değiştirmek değildir gazeteciler için bir şey yapmak. Şu an hiçbir şey yok. Hiçbir şekilde konuşturmuyor, tehdit, hedef gösterme, ipini çektirme, sürekli böyle o yüzden yarın öbür gün internet gazeteciliğinde de bambaşka şeyler olabilir niye olmasın. Ama biz ne kadar örgütlü olursak, gazeteciliğimizi ne kadar yerine getirirsek, dayanışmamızı ne kadar birlikte gösterebilirsek, sendikalı olabilirsek bunun zaten önüne böyle böyle geçeceğiz yani.”

Görüşmeci 5: “Zaten dünya tarihi boyunca da sanayileşmeden beri sanayi devriminden beri de çalışanların haklarını değiştiren yegâne şey çalışanların dayanışması olmuş. Düşünün yani 19. yüzyılda mesela sırf 18 saat çalışma varmış yani, geriye altı saat kalıyor işte. Onu adım adım 16, 14, 12, 8’e düşürmek için mesela onlarca yıl boyunca sendikalar başta olmak üzere işçilerin, çalışanların ortak hareket etmesi gerekmiş. Gerek siyasetçilere gerek kamuoyu nezdinde yaptıkları bu çalışmalarla bu bilinci yükseltmekle farkındalık yaratmakla yani son tahlilde kendi haklarını aslında aldılar. Ya da kadınlar örneğin aynı şekilde kadınlarla erkekler arasındaki ücret adaletsizliği son dönemde de özellikle Amerikan medyasında bayağı tartışıldı, konuşuldu ve oradaki dayanışmalar sayesinde de epey bir en azından

farkındalık yaratıldı. O farkındalığı da zaten genelde yasalar takip ediyor, yeni yasalar çıkartılıyor.”

Gazeteciler arasındaki dayanışma ile sıklıkla bahsedilen unsur kurumlar arasındaki farklılıklardır. Medyanın iktidara yakın olanlar ve olmayanlar üzere kutuplaştığı belirtilmiş, iktidara yakın olan kesimin ise sektördeki herhangi bir hak arayışına, dayanışmaya gelebilecek tepkilerden çekinme, işsiz kalma kaygısı gibi sebeplerle katılamadığı belirtilmiştir. Aksine iktidara yakın olan grupların dışında kalan kurumlarda ve gazetecilerde ise daha güçlü bir dayanışmanın olduğuna dikkat çekilmiştir.

Görüşmeci 2 : *“Muhaliif olan kurumlar dediğim gibi Birgün, Evrensel, Cumhuriyet ne dersiniz deyin, Sol, Duvar, T24 bunlar arasında ciddi bir dayanışma var. Gerektiğinde bir araya gelebiliyorlar. Ama öbür tarafta kalanlar, ortada olanlar ve tırnak içinde hükümete yakın olanlar noktasında bir dayanışma maalesef söz konusu değil. Ve fikirsel olarak mesela düşünce anlamında o muhalif olan kurumlara insanlara yakın olsanız dahi dışarıdan doğrudan bu desteği vermeniz söz konusu değil. O bile olumsuz bir duruma sebep olabilir. Öyle bir algıya neden olabilir. Dolayısıyla bu da bir risk teşkil edebilir uzun vadede. Yani ötekileştirmek istemiyorum tabi ama onlarla birlikte olmak, onlarla görölmek, onlarla birlikte hareket etmek ciddi bir dezavantaja maalesef dönebiliyor. Bu basit bir hak arayışı bile olsa, iş öyle bir noktaya gelmiş ki onlara yapacağınız küçük bir destek ziyareti bugün olmasa da yarın dediğim gibi şirket küçülmeye gittiğinde ilk senin kapı dışına konulmana sebep olabilir. Dolayısıyla evet muhalif kurumlar kendi aralarında dayanışıyor ama diğerleri için bunu söylemek zor.”*

Görüşmeci 6: *“Tabii ki bağımsız medya diyeyim alternatif medya demeyeyim de bağımsız medya kuruluşlarında çalışan ya da işte freelance çalışan gazeteciler arasında dayanışmanın daha kuvvetli olduğunu düşünüyorum. Ama bunun havuz medyasında böyle olduğunu düşünmüyorum. Havuz medyasında çalışanlar açısından belki vicdanen rahatsız hissediyorlardır ama böyle bir dayanışma gösterdiklerine şahit olmadım.”*

Görüşmeci 5: *“Bugün biraz daha böyle hizipleşmeler var sanki. Yani o dönemde mesela Gazetecilere Özgürlük Platformu o anlamda çok ilericiydi yani Türkiye’deki her eğilimden insanı, farklı örgütleri bir araya getirmeyi başarmıştı. Bugün daha*

böyle kamplara bölünmüş gibi sanki. Sadece kendi arkadaşlarını destekleyenler daha çok olabiliyor. Bu büyük bir tehlike. Bizim yine nasıl ki Türk medyasında bütün görüşleri bir araya getiren ana akım kuruluşları kaybettiysek sivil toplumda da yine bütün görüşlerin temsil edildiği daha böyle tabiri caizse parlamenter bir oluşumu ya da ruhu kaybettik gibi görünüyor.”

Dayanışma ile ilgili bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise görüşmecilerin bir kısmının mesleğin yapısı gereği gazeteciliğin dayanışmaya uygun olmadığını düşünmeleridir. Burada yapıdan kastedilen şey ise gazetecilik mesleğinin rekabetçi ortamıdır. Bu rekabet ortamı gazetecilerin daha bireysel davranmasına yol açmaktadır.

Görüşmeci 1: *“Aynı grupta olsalar dahi, iş birlikte hareket etmeye geldiği zaman gazetecilerin bir araya gelebilmesi çok çok zordur, eylem bakımından. Gazetecilikte dayanışma çok zayıftır.”*

Görüşmeci 10: *“Bir de şöyle bir durum var yani atıyorum çalıştığınız kurumda on kişi on iki kişi işten çıkarılıyor bir noktada beş kişi altı kişi işten çıkarılıyor. Bunu hepimiz her yerde yaşıyoruz. Siz o noktada işi bırakıp da hey kendinize gelin ne yapıyorsunuz falan diyemiyorsanız bana çok gerçekçi de gelmiyor bir noktada bunu kaç insan Türkiye koşullarında yapıyor ya da yapabiliyor. Bu sorunun cevabı bilmiyorum hani takdir edersiniz ki neredeyse yok denecek kadar azdır herhalde. Tamam, bunun toplumsal sosyolojik bir sürü sebepleri vardır ekonomik vesaire. Eskiden böyle değildi işte ben babamlardan biliyorum zamanında başka bir sektörde başka bir mecrada hop bakalım siz ne yapıyorsunuz deyip işi bırakıp greve gitmiş insanlar. Bedelini de ödediler sonradan ama bugün böyle bir yapı yok belki işte o neokapitalizm dediğimiz şeyin artık iliklerimize kadar işlemesi herkesin bir şekilde kendi canının derdine düşmesi mi diyeyim bilemiyorum. İşte biri çok sevdiği bir arkadaşı haksız yere işten çıkartıldığında orada kazan kaldırıp da ben de giderim o zaman diyemiyorsa günün sonunda bana çok da anlamlı gelmiyor birbirini tutmak.”*

Dayanışma ile ilgili örneklerle bakıldığında “haber paylaşma”, kaynak paylaşma”, “işsiz gazetecileri boş pozisyonlara yönlendirme” gibi unsurların öne çıktığı görülmektedir. Bu örnekler gazetecilerin zorlu çalışma koşullarına karşı geliştirdikleri enformel direniş pratikleri olarak da okunabilir. Meslek her ne kadar sürekli rekabeti, haber atlatmayı gerektiriyor gibi görünse de gazeteciler bu tür

dayanışmalar sergileyerek var olan zorlu çalışma koşullarına karşı bir mücadele yürütmektedir.

Görüşmeci 4: *“Ama burada atıyorum, benim gazetem girmez ama ‘bak senin için haber olabilir belki, paslaşalım sen de bunu yap’ deyip böyle dayanışmalar da gösteriyoruz arkadaşlarımızla. Ya da işte onun takip edemediği habere zaten böyle olmalı tak biz atıyoruz. ‘Sen hani şey yapma, özel haberine devam et, biz sana atarız’ falan deyip böyle paslaşıyoruz.”*

Görüşmeci 8 : *“Muhabirlerin ağları vardır, yani atıyorum çünkü insanların hemen kent merkezlerine ulaşma imkânları olmuyor bu süreçte. Evinde çünkü adam. ıkacak gidecek vakit harcayacak. Ama orada olan bir arkadaş mesela hemen fotoğraf konusunda bilgi konusunda birbirlerine destek olduklarını gördüm. Dayanışmayı artırdı uzaktan alışma.”*

Görüşmeci 7: *“Ben şunu gördüm hiç tanımadığım bir isim dm’si açıktı Twitter’da kendisine yazdım ve iletişim numarasını istedim. Sabah Gazetesi’nden bir tane muhabirin haberini gördüm. O haberde bahsedilen kişi ile ilgili ben de haber yapmak istiyordum. Farklı sorular sormak istiyordum ve dm’den yazdım ‘bana numarasını verebilir misin konuştuğun kişinin’ diye ve verdi numarasını, kaynağını benimle paylaştı. Gördüğüm kadarıyla söylüyorum kendine saklama, ‘sen daha yenisin kendin biraz uğraş da bul’ gibi bir tavır görmedim.”*

Görüşmeci 12: *“İşsiz gazetecilere iş bulma konusunda bir mesleki dayanışmamız var daha çok. Bir yere birisi alınacağı zaman bir yerde bir açık olduğu zaman genelde herkes şeyi düşünür kim işsizdir, kim iş arıyordur falan düşünürsünüz önceliği işsiz olan meslektaşınıza verirsiniz böyle bir dayanışmamız vardır.”*

Güvencesizleşmeye karşı örgütlenme pratikleri ile ilgili, katılımcılarda mesleki örgütlere üyeliğin düşük olduğu, bu durumun temel sebeplerinin ise hem sektörde yaşanan sendikasızlaşma süreci hem de mesleki örgütlerin çalışma koşullarında herhangi bir etkisi olmayacağına dönük inanç olduğu söylenebilir. Hak arama süreçlerine katılma ve dayanışma pratikleri ile ilgili ise meslekte yaşanan kutuplaşmanın bu iki unsuru etkilediği görülmektedir. İktidara daha yakın olan kurumların çalışanları temel olarak işsiz kalma endişesiyle protesto, yürüyüş, grev ve benzeri hak arama süreçlerine katılamamakta ve yine herhangi bir durumda meslektaşları ile dayanışma sergileyememektedir. Mesleki örgütlerin zayıflığına

yönelik bu inancın ise mesleğin proleterleşmesini besleyen bir durum olduğu belirtilmelidir.

4.6. Gelecek Kaygısı

Yapılan mülakatlarda görüşmecilere “*Sizce Türkiye’de gazetecilik mesleği güvenceli bir meslek midir?*” sorusu yöneltildiğinde, görüşmecilerin neredeyse tamamının bu soruya olumsuz yanıt verdiği görülmektedir. Bu kapsamda yukarıda da bahsedildiği gibi işsizlik olgusunun meslekte sık karşılaşılan bir durum haline gelmesi, gazetecilerin emeklerinin karşılığını alamayışı, siyaset ile medya arasındaki dengenin bozulması, ifade özgürlüğünün bulunmayışı, sendikasızlaşma, mesleğin sürdürülebilirliğine yönelik belirsizlik gibi çeşitli unsurların belirleyici olduğu söylenebilir.

Görüşmeci 6: “*Şimdi gazeteciler açısından güvencesizliğin sadece bir kurumda çalışabiliyor, çalışmıyor, sendikalı olmak, sigortalı olmak dışında bir kurumda çalışsanız da kendinizi güvencesiz hissediyorsunuz aslında çünkü şu yüzden şimdi medya o kadar çölleşmiş, böyle çorak bir durumda ki hani burası olmazsa şurada çalışabilirim diyebileceğiniz bir ortam yok yani iş bulabildiyseniz şükretmek zorundasınız. Gazeteciler artık ‘bir kurumda çalışabiliyor muyum, iş bulabildim mi, maaşım düzenli yatıyor mu, okey’ diyecek duruma geldi aslında her şeye. Bu da iktidar medyasının diyeyim artık iktidarın kontrolündeki medyanın gazetecilik mesleğini getirdiği durumun bir sonucu. Herkesi aslında merkezin dışına, kendi gettolarına itti. Gazetecilik faaliyeti ana akım faaliyet olmaktan çıktı. Bir ana akım gazetecilik faaliyeti olmaktan çıktı çünkü herkes o kadar radikalleşti ki gerçekten gazetecilik yapanlar da gazeteciliğin kendisini yapmak da marjinalleşti.”*

Görüşmeci 9: “*Güvenceli bir iş değil kesinlikle. Özellikle ifade özgürlüğü konusunda çünkü sansür veya otosansürü de aslında getiren ifade özgürlüğüne getirdikleri kısıtlamalardan kaynaklanıyor. Bugün bir haber yapıyorken tırnak içinde buna erişim engeli gelecek mi vesaire gibi kaygılar güdüyorsunuz çünkü bir saatte bile artık erişim engeli getirebiliyorlar haberinize. O yüzden bence temelde ifade özgürlüğü probleminden kaynaklanıyor.”*

Güvencesizleşme konusunda görüşmecilerin kimi yerel-ulusal, dijital/yazılı/görsel alanlar arasında ayırım yapsa da kimileri de güvencesizleşmenin hem meslek genelinde muhabirinden genel yayın yönetmenine kadar herkesi etkileyen bir süreç

olduğunu ve bu sürecin Türkiye’deki diğer meslek gruplarından bağımsız olmadığını, genel itibarıyla bütün sektörlerde bu sürecin hissedildiğini belirtmektedirler.

Görüşmeci 8: “Genel anlamda bir güvencesizlik var yani gerçekten. Şimdi ben büyük bir kurumda çalışıyorum, kurumsal bir firmada çalışıyorum. O açıdan benim imkân ve şartlarım belki diğer çalışma arkadaşlarıma göre çok daha iyi. Yani onu gözlemleyebiliyorum dışarıdan. Ancak özellikle internet mecrasında çalışanlar olsun yerel gazete ve diğer kurumlarda çalışanlar olsun onların şartları daha zor. Onların güvence açısından çok büyük sıkıntıları var. Kimisi bugün mesela basın kartını almadan çalışan birçok arkadaşımız var. Gazeteci ama basın kartı yok. Veya sigortaları yatırılmıyor. Veya daha düşük ücretlerle çalıştırılıyor. Genel anlamda baktığınızda meslekte yöneticilerle çalışanlar arasında inanılmaz bir uçurum var.”

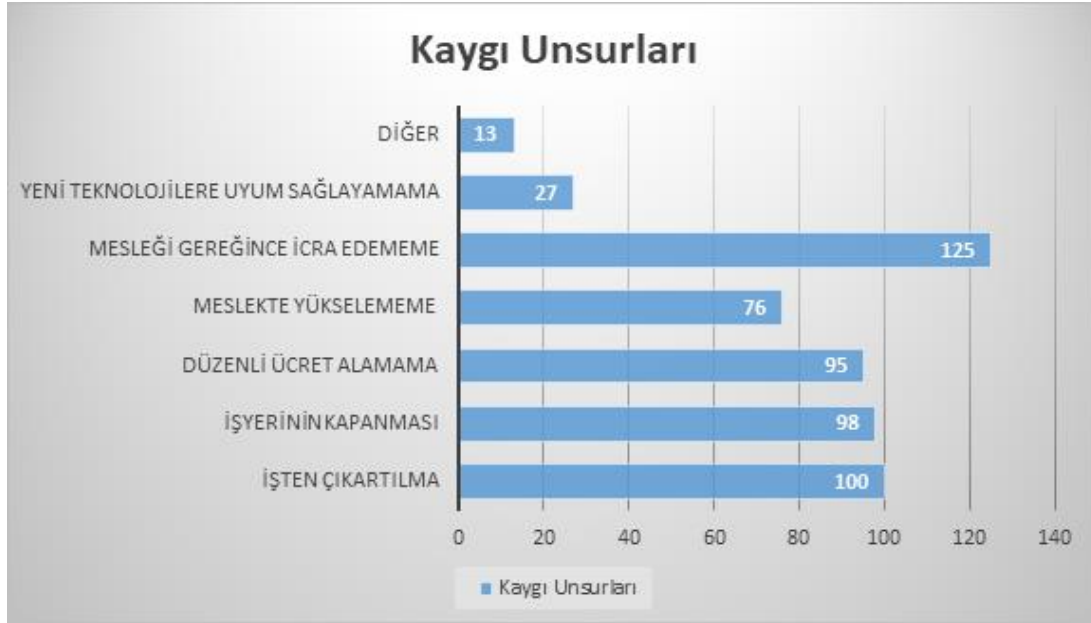
Görüşmeci 10: “Yani ne bileyim ya da işte Can Dündar yıllarca belgeselleriyle ön plana çıktı, davudi ses tonuyla ön plana çıktı ama adam 60’lı yaşlarına gelirken Cumhuriyet’te bambaşka bir şeyle karşı karşıya kaldı ve vatan haini ilan edildi. Bunları yaşayabiliriz içinde bulunduğumuz koşullar ekseninde o yüzden çok şey yapmıyorum. Şöyle söyleyeyim Türkiye koşullarında şu anda herhangi bir meslek ne kadar güvenceliyse bence gazetecilik de o kadar güvenceli (gülüyor).”

Görüşmeci 12: “Hiç keyifli değil, yapılabilecek bir şey değil. Hiçbir şekilde ne maddi ne manevi ne de emniyet yani güvenlik ve istihbarat açısından hiçbir şekilde güvenli bir korunaklı bir alan değil artık....Bence yani 2000’li yıllardan evet benim mezun olduğum yılların başlarında iyiydi fena değildi, ama son on yıldır aralıksız siyasetin hani Türkiye’nin yaşadığı işte bu Ergenekon’du Balyoz’du şuydu buydu bu süreçlerle beraber bence iyice kötü, yapılamaz ve anlamsız bir noktaya geldi. Herkes için söylüyorum bunu, her cephe kendi karşı cephesini yaratır yani bir Samanyolu haberciliğinden nasıl nefret ediyorsak Halk Tv haberciliğini yarattı....Valla hiç kimse güvenceli değil. Sadece TRT’deki devlet memuru statüsünde çalışanları ayrı koyuyorum. Onlar devlet memuru olduğu için devlet memurunun haklarından yararlanabiliyorlar. Ama onun dışında hiç kimse yani en tepeden en aşağıya kadar hiç kimse güvenceli de değil. Patron ister en alttaki adamı da atarsınız, patron ister en tepedeki adamı da atar.”

Görüşmeci 14: “Yok elbette. Yani birçok mesleğin hiç güvencesi yok ama gerçekten bu ülkede nerede çalışırsanız çalışın gazeteciliği ateş hattında yapıyorsunuz. Yani sürekli bir kere üretmek durumundasınız. Üretim hatayı da beraberinde getiren bir şey. Yöneticilerin iki dudağının arasında oluyorsunuz çoğu zaman. Çok çalışarak ya da çok iyi üreterek de bu meslekte var olma şansınız yok. Bazen siyasi tercihlerinizden dolayı, ya da yaptığınız ciddi bir hatadan dolayı, ya da yöneticinizle kuramadığınız iletişimden dolayı kolaylıkla işsiz kalabiliyorsunuz. Bu her dönem böyle oldu ama bu dönem çok daha yaygın tabii. On binlerce gazeteci şu an işsiz. Çalışacak mecra bulamıyorlar. İletişim fakülteleri her yıl mezun veriyor. Ama bunların büyük bir bölümünün farklı sektörlere yöneldiğini biliyoruz. Evet, iş güvencesi kesinlikle olmayan ve haklarınızı da almama ihtimalinizin çok yüksek olduğu bir meslek. Artık kimsenin güvencesi yok bu meslekte. Çünkü mesleki birikiminiz, hayattaki duruşunuz filan bunların çok fazla önemli olmadığı bir süreçten geçiyoruz çünkü hep söylediğim gibi gerçek anlamda gazetecilik yapılmıyor o yüzden de çok evrensel vasıflara ihtiyacınız yok yani işte iyi gazeteci olmak, etik kurallara uygun davranmak filan gibi bir vasfa ihtiyacınız yok. Bir de şeyi de söylemek lazım Doğu ve Güneydoğu’da çalışan meslektaşlarımız dezavantajlı. Kendilerini özellikle bir etnik tanımla anlatan işte Kürt gazeteci Kürt yayın organı, onlar bizden çok daha zor durumdalar elbette. Her şeyde her olayda onlar direkt hedef haline gelebiliyor.”

Görüşmecilerin ifadelerinde de görüldüğü gibi alanda güvencesizleşme sürecinin etkisini artırması, gazetecilerde gelecek kaygısına yol açmakta, hem gazeteciliğin hem de kendi kariyerlerinin geleceğine yönelik endişe yaratmaktadır. Mesleğinizle ilgili gelecek kaygısı yaşıyor musunuz sorusuna, katılımcıların %79,2’si “Evet, yaşıyorum”, %8,7’si ise “Kararsızım” yanıtı vermiştir.

Gelecek kaygısının yoğunlaştığı alanlara bakıldığında ise katılımcıların en çok (%23,4)“mesleği gereğince icra edememe” konusunda kaygı yaşadığı, sonrasında ise sırasıyla işten çıkartılma (%18,7), işyerinin kapanması (%18,4), düzenli ücret alamama (%17,8) ve meslekte yükselememe (%14,2) hususlarında kaygı yaşadıkları anlaşılmaktadır. Yeni teknolojilere uyum sağlayamama konusu ise %5,1’lik bir oranla seçenekler arasında katılımcıların en az kaygı duyduğu unsur olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 4.37. Kaygı unsurları

Çalışma biçimine göre ise tam zamanlı çalışanlar daha çok mesleği gereğince icra edememe konusunda, kısmi/yarı zamanlı çalışanlar işten çıkartılma konusunda, serbest çalışanlar ise düzenli ücret alamama konusunda kaygı duymaktadır (Bkz. EK-6). Bu veri işe ve düzenli gelire sahip olma güvencesinin kaygı duyulan unsurlar üzerindeki belirleyiciliği noktasında önem taşımaktadır. İş ve gelir konusunda serbest ve kısmi/yarı zamanlı çalışanlara göre daha güvenceli olan tam zamanlı, sigortalı çalışanlar mesleki pratikler üzerinde daha çok kaygı duyarken, daha güvencesiz olan çalışanların önceliği ise ekonomik etmenlerdedir. Bu durumla bağlantılı olarak bahsedilmesi gereken bir diğer ayrım ise gelir düzeyine göre kaygı unsuru seçiminde yaşanmaktadır (Bkz. EK-6). Aylık ortalama geliri 2.825 TL'den az olanlar daha çok düzenli ücret alamama, sonrasında ise işyerinin kapanması konusunda gelecek kaygısı duyarken, aylık ortalama geliri 2.825 TL ve üzeri olanların ise mesleği gereğince icra edememe konusunda gelecek kaygısı taşıdığı görülmektedir.

Kaygı unsurlarına verilen yanıtlar cinsiyete göre incelendiğinde kadın ve erkek katılımcıların en çok kaygı duydukları unsurların sıralamasının benzer olduğu görülmektedir (Bkz. EK-6). Ancak gelecek kaygısı yaşayan kadınların yanıtlarına bakıldığında soruyu cevaplayan 75 kadın katılımcının 43'ü "Meslekte yükselememe" şikkını işaretlerken, 104 erkek katılımcının 33'ü bu konuda kaygı yaşadığını belirtmiştir. Dolayısıyla meslekte yükselememe konusunda kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla kaygı yaşadığı söylenebilir.

Yapılan görüşmelerde de özellikle işsiz kalma ve işyerinin kapanması unsurlarının ön plana çıktığı görülmektedir:

Görüşmeci 2: *“Çok rahat işsiz kalabilirim her an bir telefon gelebilir çünkü tamamen özel sektör. Bir iki kişinin iki dudağına bağlı. Sebepsiz yere iş haddin feshedilebilir. Gelecek kaygısı yine özel sektör olması hasebiyle var. Ya da ne bileyim kanal el değiştirebilir. Satılabilir. Yeni alan kişiler bizimle çalışmak istemeyebilir. Ya da bunlar olmaz ben küçülmeye gitmek istiyorum diyebilir kurum. Dolayısıyla biz şu an dört muhabiriz iki kişiyle çalışacağım ben deyip iki kişiyi kapının önüne koyabilir. Hiçbir şey de deme hakkımız maalesef yok.”*

Görüşmeci 4: *“Evet bütün gazeteci meslektaşlarımın yaşadığı kaygıları ben de yaşıyorum. Bir gün sabah geldiğimde ofiste yerim olmayabilir, sadece X (dijital medya organı) için söylemiyorum bunu Y’de de (görsel medya organı) mesela benzer bir deneyim yaşadım. Bir gün gittiğimde sabah işten çıkarıldığımı öğrendim ekibimle beraber. O yüzden gazetecilik mesleği başından beri, son 25 30 yıl değil uzun süredir güvencesiz. Dolayısıyla çalışanlar sürekli böyle bir kaygı yaşıyor.”*

Görüşmeci 14: *“Ama biz de çok sık iflas aşamasına gelebiliyoruz gerçekten de. Bu ne kadar böyle sürer bilmiyorum. Ekonomik olarak da ya da siyasi gerekçelerle işte açılacak davalarla kapatma kararlarıyla karşı karşıya kalmayacağımızın bir garantisi yok.”*

Bu kaygı unsurlarının bir diğeri ise özellikle mesleğin geleceğine ilişkin karamsarlıktır:

Görüşmeci 13: *“Bugün baktığınızda bütün arkadaşlarımın hepsinde o kaygı var. Yok diyen zaten yalan söyler. Çünkü alanımız dar aldığımız ücretler normal değil çalışma koşullarımız işte bakın anlattım size part time ücret alıp part time çalışıyormuşuz gibi yani. ... gelecekte son sepetçiler gibi belgeselimizi yapacaklardır diye bir endişemiz var hepimizin. Kendi aramızda konuştuğumuzda öyle diyoruz, son sepetçiler gibi ileride bizim de belgeselimizi yaparlar.”*

Bahsedilmesi gereken bir diğer unsur ise görüşmecilerin kendi fiziksel yapıları ile ilgili endişe duymalarıdır:

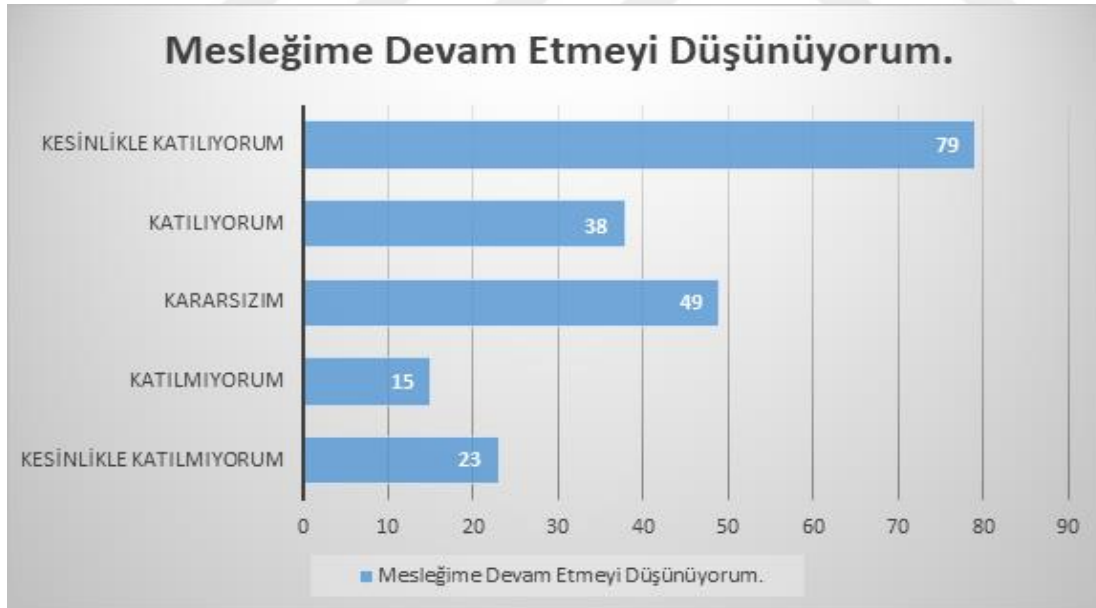
Görüşmeci 15: *“Buna yani ruh halim, bedensel becerilerim buna imkân verir mi bilmiyorum.”*

Görüşmeci 3: “Şu an 28 yaşımdayım. Ve hani bilmiyorum ne kadar o enerji aslında biraz da şey mesleki deformasyon olabiliyor çoğu yerde çünkü kafa bir yerden sonra iptal olabiliyor. Fiziksel olarak hastalıklarınız çıkabiliyor çünkü devamlı masa başındasınız ve oturarak çalışıyorsunuz. Eylemdeyseniz eylemde çalışıyorsunuz o çok önemli değil ama hani bir hareket halinde olmanız gerekiyor. Sağlık sorunlarınız olabiliyor.”

Son olarak geleceğe dair belirsizlik unsurunun yapılan görüşmelerde sıklıkla karşılaşıldığı belirtilmelidir:

Görüşmeci 15: “Bilmiyorum on yıl sonrasını Türkiye’de hayal etmek çok zor. Yani işte AKP gidecek mi gitmeyecek mi bütün bunların sanırım sadece buna bağlı olarak düşünüyoruz. AKP gittikten sonra on yıl sonrasında nasıl olur. Yani bilmiyorum açıkçası, on yıl sonrasını düşünmek çok zor bu ülkede.”

“Uzun vadede mesleğime devam etmeyi düşünüyorum” ifadesine katılımcıların %37,8’i “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını verirken bu konuda kararsız olanların oranı %23,4, kesinlikle devam etmeyi düşünmeyenlerin oranı ise %11’dir.

Şekil 4.38. “Uzun vadede mesleğime devam etmeyi düşünüyorum” ifadesine verilen yanıtların dağılımı

Bu konuda görüşmecilerde de benzer bir eğilimin görüldüğü söylenebilir. Özellikle yapılan görüşmelerde çalışma koşulları, güvencesizleşme, mesleki pratikler üzerine

sorular sorulması üzerine birçok görüşmeci “bütün olumsuzluklarına rağmen neden mesleği sevdiklerini hatırladıklarını” belirtmişlerdir.

Görüşmeci 2: *“Ya her şeye rağmen evet. Devam etmek istiyorum çünkü bu işi severek yapıyorum. Bütün dezavantajlarına, bütün emek sömürüsüne, bütün zorluklarına rağmen. Uğradığımız haksızlıklara rağmen ve işimi seviyorum. Benim gibi birçok kişinin de sevdiğini biliyorum.”*

Bununla birlikte geleceğini belirsiz gören görüşmeciler de bulunmaktadır. Bu belirsizlik hem gazetecilik mesleğinin geleceği hem de Türkiye’nin ekonomik, siyasi düzeni ile ilgilidir.

Görüşmeci 6: *“Kendimi on sene sonra nerede gördüğümü gerçekten hiç bilmiyorum. Kendimi beş sene sonra on sene sonra nerede görüyorum sorusunun bende kesinlikle cevabı yok. Şöyle bir şeyle bakmıyorum bu mesleğe de bu meslek benim için bir aşk, tutkuyla, işte gazetecilik bir kere başladık bırakamayız falan. Bu tavrın kesinlikle profesyonellik dışı bir tavır olduğunu düşünüyorum. Bu mesleği iş olmaktan çıkarttığını düşünüyorum. Bana sorarsanız da hayatımı geçindirebileceğim doğru düzgün çalışmaya devam ettiğim sürece yaparım ama yani baktım bu iş sürdürülebilir değil, hem ücretler hem bulunduğum konum değişmiyor atıyorum yani on yıl daha biz bu şekilde devam edeceğiz o zaman bırakmayı düşünüyorum.”*

Mesleğe devam etme konusunda sıklıkla karşılaşılan yanıtlardan bir diğeri ise mesleği bıraktığı takdirde kişinin ne yapacağını bilemiyor oluşudur.

Görüşmeci 8: *“Zaman zaman aklıma geliyor açıkçası hani başka alanlarsa mı yönelsek ama bu saatten sonra ne yapabiliriz (gülüyor). O soru insanın kafasını kurcalıyor. Bu meslek öyle bir meslek çünkü içine düştüğünüzde çıkmanız gidip sanayide bir ustanın yanında çalışamam bir restaurantta garsonluk yapamam. Ne bileyim bir şirkette yöneticilik yapamam.”*

Bu hususta bahsedilmesi gereken bir diğer unsur mesleğin yıpratıcı şartlarının, güvencesiz çalışma koşullarının mesleğe devam etme konusunda gazetecileri kararsız bırakıyor oluşudur.

Görüşmeci 11: *“Bu benim sıkça dile getirdiğim şey. Bazen o kadar çok yorulurdum ki derdim ki ‘yarın istifa edeceğim’. Annemin ufak bir bahçesi var gideceğim çiftçilik yapacağım derdim. ...Çünkü gerçekten işimiz çok yıpratıcı, çok yorucu.... Dedim ya*

yıpranan insanlar aslında biziz. Yaygın medyada çalışan insanlar gerçekten çok yıpranıyor. Mesela savaş bölgesine gidiyorsunuz günlerce uykusuz kalıyorsunuz çünkü bir taraftan işinizi yapmaya çalışıyorsunuz, bir taraftan hayatta kalmaya çalışıyorsunuz.”

Görüşmeci 10: *“11 senenin ardından da herhalde beklentilerim azaldı mesleğe dair. Onunla da alakalı benimki yani 20 yaşındayken başka birisi vardı şimdi başka birisi var. O yüzden çok kaygı duyamıyorum o anlamda ‘ne olacak ki basar giderim’ diyorum. ‘Şehri bile terk ederim başka bir yere yerleşirim’ falan diyebiliyorum yani.”*

Görüşmeci 12: *“Valla hakkımda soruşturma açılana kadar ben yine ‘her şeye rağmen bu mesleğe devam ederim’ diyordum. Şu an ama bir yanıt veremiyorum kendime. Yani hayır da diyemiyorum, evet de diyemiyorum. Hayır demek istemiyorum. Çünkü şimdiye kadar yaptığım her şeyi emeklerimi böyle bir 21 yıllık meslek hayatımı hazırlıkla birlikte beş yıl eğitim hayatımı yani 26 yılımı böyle bir çırpıda atmış gibi olurum. Çok üzücü. Çünkü çok isteyerek seçtiğim bir meslek. Ama artık ben bile kararsızlıklar durumuna geldim öyle diyeyim. Çok seviyordum ve çok yapmak isterim diyebiliyordum ama bugün bunu diyemiyorum.”*

Anket verilerine ve görüşmecilerin açıklamalarına göre gelecek kaygısının katılımcılar arasında oldukça yaygın olduğu söylenebilir. Bu bağlamda özellikle işten çıkarılma, işyerinin kapanması, düşük ücretlerle çalışma, düzensiz maaş alma gibi maddi unsurların etkili olduğu, buna bağlı olarak mesleki pratiklerin gazeteciliğin esaslarına göre sürdürülebilirliğine yönelik de endişe olduğu anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

İzleri üretim araçları üzerinde özel mülkiyet ve işbölümünün başlangıcından itibaren sürülebilecek olan ve temelde çalışanların ekonomik, sosyal haklar konusunda yaşadıkları belirsizliği imleyen güvencesizleşme özellikle Post-Fordist çalışma ilişkileri içerisinde gerek ön bildirimsiz işten çıkarılma, düşük ücretlere çalışma, atipik istihdam biçimlerinin yaygınlaşması, çalışma sürelerinin ve yoğunluğunun artması gibi ekonomik etmenlerle gerek gündelik yaşamda az kişi ile çok iş yapma, teknolojinin daha yaygın kullanımı ile sürekli bir iş yoğunluğunun baş göstermesi nedeniyle boş zaman olgusunun belirsizleşmesi ile gerekse de vasıfsızlaşma, yapılan iş üzerindeki denetimi kaybetme, yapılan işe yabancılaşma gibi mesleki pratiklere olan etkisiyle günümüzde çalışma hayatını dönüştüren bir yapıya sahiptir. Bu durum her ne kadar sözleşmesiz, atipik istihdam edilen, işsiz kalan, düşük ücretlere çalışan kişileri etkiliyor gibi görünse de çalışma hayatı içerisinde yer alan tam zamanlı, yüksek ücretli, sigortalı çalışanlar da dâhil olmak üzere herkesin güvencesizliği deneyimlediği, özellikle de gelecek kaygısı taşıdığı söylenebilir.

Her ne kadar modern zamanların bir eseri olsa da iş güvencesinin tarihsel serüveni sanayi toplumunun öncesine kadar sürülebilir. İnsanlık ve emek tarihinin uzun süren söz konusu dönemlerinde hukuksal altyapının sağlamlaşmadığı, ulusal ve özellikle uluslararası herhangi bir altyapıya sahip olmadığı söylenebilir. Bir diğer taraftan lonca benzeri örgütlenmeler kendi sözlü iç hukuklarını yaratmış, çalışanlarla toprak sahibi kesimler arasında da kimi zaman isyanlara varan ciddi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Modern çağlar bağlamında mesleklerin güvencesizleşmesi olgusuna bakıldığında profesyonelleşen/profesyonelleşmesini sürdüren mesleklerin 1980'li yıllardan itibaren etkisini artıran neoliberal politikaların neticesinde şirketleşmeden olumsuz etkilendiği, özerklik yitimine uğradığı, örgütlülüğünden uzaklaştığı, vasıfsızlaştığı dolayısıyla meslekler genelinde hem bir profesyonelleşmeme hem de proleterleşme sürecinin hızını artırdığı anlaşılmaktadır.

Gazetecilik mesleği de bu kapsamda incelendiğinde mesleğin ilk ortaya çıktığı dönemde ticari bir faaliyet olarak yürütüldüğü, ilk gazetecilik örneklerinin ise çalışanlar adına oldukça güvencesiz bir ortamda verildiği belirtilmelidir. Mesleğin profesyonelleşme süreci ile birlikte gazeteciler çalışma saatlerinin düzenlenmesi, maaş, sigorta, sosyal haklar ve benzeri konularda daha güvenceli bir ortama

kavuşmuş, özellikle mesleki örgütler 1900’lü yılların başından itibaren bu konuda etkin rol oynamıştır. 1980’li yıllardan sonra ise diğer bütün meslekleri etkileyen neoliberal politikaların bu alanı da dönüştürdüğü, alanın endüstriyellediği, bu durumun da çalışma ilişkilerine ve üretim pratiklerine yansıdığı belirtilmelidir. Birçok ülkede gazetecilik mesleğinde atipik istihdam modellerinin yaygınlaştığı, sendikasızlığın arttığı, ücretlerin düştüğü, sosyal haklarda gerileme yaşandığı, işten çıkarılmaların kolaylaştığı, kadroların daralmaya başladığı görülmektedir. Dolayısıyla mesleğin tekrar “fabrika ayarlarına” geri döndüğü anlaşılmaktadır. Bu durumun mesleğe yansımalarına bakıldığında ise gazetecilerin özellikle gelişen teknolojilere paralel olarak yetenek ve becerilerinin güncellenmesinin beklendiği, birden fazla iş üstlendikleri, mesleğin geleceğine yönelik kaygı duydukları söylenebilir.

Türkiye’de gazetecilik mesleği dünyadaki örneklerine göre daha geç sayılabilecek bir dönemde devlet eliyle kurulmuş, mesleğin profesyonelleşmesi dünyadaki örneklere göre daha kısa sürede gerçekleşmiş, özellikle 1961 Anayasası ile gazeteciler sosyal haklar, ücret, sigorta, çalışma saatleri, işe alım/işten çıkarılma, erken emeklilik ve benzeri birçok kazanım elde etmişlerdir. Bu çerçevede dernekleşmenin ve sendikalaşmanın da 1980’li yıllara kadar oldukça gelişkin olduğu söylenebilir ancak 1990’lı yıllardan itibaren birçok kazanımda kayıp yaşandığı gibi sendikalaşma oranlarında da gerileme yaşanmıştır. 1980’lerden sonra neoliberal politikalar çerçevesinde basından medyaya doğru bir dönüşüm yaşanmış, sektör dışından yeni patronlar mesleğe dâhil olmuş, tekelleşmeler neticesinde az sayıda gruba bağlı çok sayıda medya kuruluşu oluşmuştur. Tekelleşmeler, yoğunlaşmalar, özelleştirme politikaları neticesinde endüstriyelleyen Türkiye medyası 1960’lı yıllarda elde ettiği kazanımların yavaş yavaş eridiği güvencesizleşme sürecini yaşamaktadır.

Bu çalışmada habersiz işten çıkarılma, belirsiz çalışma saatleri, yapılan iş üzerinde kontrolü yitirme, düzenli ücret alamama, sözleşmesiz çalışma, ayrımcılığa uğrama, sosyal haklardan faydalanamama, iş güvenliği konusunda sıkıntı yaşama gibi çeşitli çıktıları olan güvencesizleşme sürecinin gazetecilik mesleğindeki yansımaları çalışma koşullarının güvencesizleşmesi ve bu durumun mesleki pratiklerde yarattığı dönüşüm üzerinden ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ulusal çapta yayın yapan dijital, görsel ve yazılı platformlarda sözleşmesiz, serbest, telif usulü, kadrolu,

5953'lü, 4857'li çalışan 209 gazeteciyle online anket çalışması gerçekleştirilmiş, 15 gazeteci ile de anketten elde edilen verileri genişletmek üzere derinlemesine online mülakat yapılmıştır. Karma yöntem uygulanan çalışmada anket ve mülakatlardan elde edilen veriler üzerinden hem güvencesiz çalışma koşullarını hem de bu koşulların mesleki pratiklere olumsuz yönde bir yansıması olup olmadığını görmek amaçlanmıştır.

Gazetecilik mesleğinin çalışma koşulları genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'de gazetecilik mesleğinin güvencesiz bir meslek olduğu ve bu güvencesizleşmenin gün geçtikçe şiddetini artırdığı söylenmelidir. Bu şiddetin artmasının sebepleri arasında ise çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Meslekte güvencesiz çalışma koşulları ile bahsedilmesi gereken ilk unsur **istihdam güvencesizliği** başlığıdır. Her ne kadar dünya genelinde sözleşmesiz çalışma biçimleri yaygınlaşıyor olsa da yapılan anket çalışmasında böyle bir artışa rastlanmamıştır, basın sigortalı ve kadrolu çalışanların sayısı daha fazladır. Bununla birlikte yapılan görüşmelerde sözleşmesiz çalıştırma biçimlerinin özellikle 90'lı yıllarda çok yaygın olduğu, günümüzde de mesleğe yeni başlayanları sigortasız çalıştırma eğiliminin yüksek olduğu belirtilmiştir. Gazeteciler ya bir süre sigortasız çalışmayı kabul ederek ya da başka bir kuruma transfer olarak sözleşme elde etme yoluna gitmektedir. Ancak yeni mezun olan deneyimsiz gazeteciler 5953 Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşme elde etmeyi son derece zor ve hatta “ütopik” bir durum olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle bir sözleşme elde etmekten ziyade öncelikli olarak bir iş bulmanın ve düzenli maaş alabilmenin en temel beklenti olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla mesleğe yeni başlayan gazetecilerin istihdam konusunda daha güvencesiz oldukları, alanda Basın İş Kanunu'na uygun çalışma koşullarını uzun süre elde edemedikleri ve bu durumun karamsarlığa, gelecek kaygısına yol açtığı görülmüştür.

Bu çerçevede Türkiye'de henüz yurtdışında olduğu kadar yaygın olmasa da kısmi zamanlı çalışma, uzaktan çalışma gibi esnek istihdam biçimlerinin de bu güvencesizliği beslediği belirtilmelidir. Kısmi süreli, telif usulü ve serbest çalışan gazetecilerin istisnai durumlar olsa da ücret, sigorta, sosyal haklar ve benzeri hakları için koşullar üzerinde tam denetimi bulunmamaktadır, buradaki temel belirleyici nokta endüstriyelmiş ve tekelleşmiş medya düzenidir. Dolayısıyla bu istihdam

biçiminde yer alanların kadrolu, basın sigortalı çalışanlara göre daha kötü koşullarda çalıştıkları söylenebilir.

Uzaktan çalışma konusu ise özellikle pandemi döneminde gazetecilerin çoğunun deneyimlediği bir çalışma olmuştur. Ancak yine uzaktan çalışma biçiminde de gazeteciden ziyade işverenin çıkarları ve beklentileri belirleyici olmuş, yeme, içme, elektrik, su gibi temel ihtiyaçlar dahi “daha fazla kâr elde edebilmek” için gazetecilerin cebinden çıkmıştır. Yine gazetecilerin haber kaynaklarından uzak kalmaları, yüz yüze elde edebilecekleri bilgilere, kurabilecekleri iletişime uzak kalmaları ve sürekli bilgisayardan veya telefondan faaliyetlerini yürütmeleri nedeniyle iş yükünün artışı da uzaktan çalışma tarzını gazeteciler için daha güvencesiz bir durum olarak öne çıkarmış, bu durum gazetecilerde psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklara sebep olmuştur.

5953 Basın İş Yasası’na göre çalışan gazeteciler, standart istihdam ilişkisi içerisinde değerlendirilebilir. Özellikle 212 sayılı yasanın kabulüyle çeşitli kazanımlar elde eden gazetecilerin zamanla güvencesizleşme sürecine uygun olarak bu kazanımları erimeye başlamış, sendikasılaşma, sosyal yardımlardan yararlanamama, çalışma sürelerinin uzaması, yaptıkları iş üzerinde denetime sahip olamama ve benzeri süreçler mesleğe içkin durumlar olarak kabullenilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla gazetecilik alanında da güvencesizlik süreci sözleşmesiz, serbest, telif usulü çalışanları etkilediği kadar daha güvenceli sayılabilecek 5953’lü veya kadrolu gazetecileri de etkilemektedir.

Bahsedilmesi gereken ikinci unsur **cinsiyet eşitsizliği**dir. Erkek çalışanlar hem sayıca hem de üstlendikleri/görevlendirildikleri görevler açısından meslekte daha çok yer almaktadır. Bu durumun temel sebepleri ise şu şekildedir; işverenlerin erkek çalışanları her türlü pozisyonda görevlendirebilmeleri (protesto, sel/deprem/yangın alanı, savaş vb.) ve istedikleri saatte erkek çalışanları bu görevlere gönderebilmeleri; buna karşılık kadın çalışanların hamile kalma, çocuk sahibi olma, evlilik ve benzeri durumlardan dolayı bu tür görevlerde tercih edilmemesidir. Kadın çalışanlar hem işten çıkarılmalarda aynı beceriye ve uzmanlık bilgisine sahip olduğu erkek çalışana göre bu sebeplerden dolayı tercih edilmemekte hem de meslekte yönetici pozisyonlarına yükselmeleri zorlaşmaktadır. Bu nedenle kadın çalışanlar hem erkek çalışanlarla eşit düzeyde iş yapabileceklerini gösterme konusunda daha fazla strese

maruz kalmakta hem de yetenek ve becerilerini sergiyelebilecekken işverenlerin kendilerini tercih etmemesinden dolayı ayrımcılığa uğradıklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla gazetecilik mesleğinde kadın çalışanların erkek çalışanlara nazaran daha güvencesiz bir pozisyonda yer aldıkları söylenebilir.

Güvencesizleşme bağlamında medya sektöründe yaşanan **gelir adaletsizliği** üçüncü önemli unsuru oluşturmaktadır. Bu başlığa dair gazetecilerin mesleğe başladıklarında uzun süre ücretsiz veya asgari ücretin altında çalıştıkları, uzun süre meslekte çalışsalar dahi asgari ücretin sınırlarında veya biraz daha yukarısında ücret alabildikleri görülmüştür. Ücretlerin bu denli düşük olmasının temel sebebi ise her sene iletişim fakültelerinin verdiği mezunlarla büyüyen yedek işgücü ordusunun işverenler açısından avantaj olarak görülmesidir. Gazetecilik mesleği diğer mesleklerden farklı olarak alanda çalışabilmek için gazetecilik eğitiminin zorunlu olduğu bir meslek değildir, başka alanlarda eğitim görmüş veya sadece okuma yazma bilen birisi dahi alanda mesleği tecrübe ederek gazetecilik faaliyetini yürütebilmektedir. Dolayısıyla bu durum çalışabilecek alanların daralmasına alanda çalışabilecek olanların sayısının ise artmasına sebep olmaktadır. Bu durum ise “yerime başka birisini alabilirler” korkusu yaşayan gazetecilerin ücretleri konusunda pazarlık yapmalarının önüne geçmektedir. Yine bu noktada toplu sözleşmelerin azalmasının da payından bahsedilmelidir. Sektör genelinde sendikasızlaşmanın artışı, çalışanları kendi haklarını bireysel yollarla temin etmeye itmektedir. Bu nedenle ücret, çalışma koşulları ve benzeri haklar için karşılıklı pazarlıktan ziyade, işverenin belirlediği kurallar geçerli olmakta, böylelikle gazeteciler kendi iş koşulları üzerindeki denetimlerini kaybederek daha da proleterleşmektedir.

Bununla birlikte hem uzmanlık alanlarına göre hem de siyaset ile olan ikili ilişkilerine göre alanda oldukça dar bir kesimin yüksek maaşlar aldığı, bu durumun ise görev dağılımına göre bir gelir adaletsizliğini ortaya çıkardığı anlaşılmaktadır. Genel anlamda gazetecilik mesleğinde maaşların düşük olması, bazı gazetecilerin bu düşük maaşa dahi düzenli bir şekilde ulaşamaması mesleki kaygıları da etkilemektedir. Öncelikli amaç her ay düzenli ücret alabilecekleri bir işte devam etme olunca medya endüstrisinin çalışanlar üzerindeki baskısı artmakta, işlerini, gelirlerini kaybetmeme isteği mesleği gereğince icra etmekten daha önemli hale gelmektedir. Bu durum ise alanda sürekli etkisini artıran bir baskı ortamına yol

açmakta, gazeteciler hem yoğun bir şekilde otosansür uygulamakta hem de işlerini, gelirlerini tehlikeye atabilecek içerik üretmekten, dayanışma pratiklerinden uzak durmaktadırlar.

Çalışmada ele alınan başlıklar arasında dördüncü unsur ***iş güvencesizliği***dir. Gazetecilik mesleği iş değiştirme sıklığının yoğun olduğu bir alandır. Daha yüksek ücrete, daha iyi çalışma koşullarına sahip olabilmek için başka bir kuruma transfer olma, işveren tarafından işten çıkarılma, ideolojik anlaşmazlıklar dolayısıyla işten ayrılma gibi sebepleri olan iş değiştirme sıklığının yüksek oluşu, alandaki proleterleşme süreci ile bağlantılıdır. Başka bir kurumla anlaşma pratiğinin, pazarlık koşullarında gazeteciye daha fazla imkân sağlaması nedeniyle güvencesizleşmenin etkilerini kısmi olarak azaltan bir durum olduğu görülmüştür. Bununla birlikte iş değiştirme sıklığının sebeplerinin kendisinin güvencesizleşme unsurunu besleyen öğeler olduğu söylenebilir.

İşten çıkarmalarda ekonomik ve ideolojik unsurların ön plana çıktığı, yapılan anket çalışmasına göre gazetecilerin yarısından fazlasının çalıştıkları süre boyunca işsizliği deneyimlediği görülmüştür. İşsizliği deneyimlemeyen gazetecilerin ise işsiz kalma kaygısını yaşadıkları anlaşılmıştır. Bu nedenle iş güvencesizliğinin gazetecilik mesleğinde yaygın olduğu, gazetecilerin sigortalı, düzenli maaşa sahip oldukları bir işte çalışsalar dahi “bir gün işsiz kalabilirim” kaygısını sürekli yaşadıkları ve bu durumun meslekteki geleceklerini belirsiz görmelerine yol açtığı belirtilmelidir.

Çalışmanın bulguları kapsamında bahsedilmesi gereken beşinci unsur ***çalışma sürelerinde ve yoğunluğunda yaşanan artıştır***. Post-Fordist politikalara bağlı olarak gazetecilik mesleğinde yeni teknolojileri kullanmaya dönük sürekli bir ilgi olması, bu teknolojiler aracılığıyla çalışanların yeni yetenekler ve beceriler geliştirmesinin ve birden fazla işi üstlenebilecek potansiyele sahip olmasının beklenmesi istihdamda daralmalara neden olmuş, özellikle muhabir, foto-muhabir ve kameramanlık görevlerini yerine getiren gazetecilerin sayısının azalması, çalışan gazetecilerin hem çalışma sürelerinde hem de iş yoğunluklarında bir artışa sebep olmuştur. WhatsApp, Telegram, Twitter gibi platformlarda kurulan gruplarda hem kurum içi yazışmaların hem de anlık bilgi akışının sağlanmasının gazetecilerin çalışma yoğunluğunu artırdığı ve bitmeyen bir mesai algılayışına neden olduğu görülmüştür. Bu kapsamda belirtilmesi gereken bir diğer husus gazetecilerin çalışma yoğunluklarında yaşanan

bu artışı mesleğe içkin bir durum olarak normalleştirmeleridir. Fazla çalışma saatleri için mesai ücreti ödenmesi alanda istisnai bir durumdur, buna rağmen gazetecilerin toplumsal sorumluluk anlayışını göz önünde bulundurdıkları dolayısıyla çalışma yoğunluklarında ve sürelerinde yaşanan artışı mesleğe içkin bir durum olarak normalleştirdikleri anlaşılmaktadır.

Türkiye’de gazetecilik mesleğinin güvencesizleşmesi çerçevesinde dikkate değer bir başka unsur *sosyal haklarda gerilemedir*. Post-Fordist politikalar birçok meslekte Fordist dönemde elde edilen kazanımların kaybedildiği bir dönemdir. Bu durumun temel sebebi ise kapitalist üretim rejiminin büyük bir krizle karşı karşıya kalması, bu krizden çıkış yolunun ise işçilerin elde ettikleri kazanımlardan kısılarak, daha güvencesiz çalışma koşullarında daha az işçinin çalıştırılması olarak görülmesidir. Özellikle sendikasızlaşma, mesleki birliklerin zayıflaması sosyal hakların elde edilmesini, hâlihazırda var olanların korunmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye’de gazetecilik mesleğinde de 1960’lı yıllardan sonra elde edilen askerlik döneminde, hamilelikte ücret alma, kıdem ve ihbar tazminatının yüksek ödenmesi, yıpranma payı gibi hakların günümüzde neredeyse hiç yararlanılamayan haklar olduğu görülmüştür. Bu durumun önemli sebeplerinden birisi ise yıpranma payı hakkı, kıdem tazminatı gibi hakların gazetecilerin sosyal hakkı olmaktan çıkarılmasıdır. Bir diğer sebebi ise işverenlerin bu hakları kullandırmaya yanaşmamasıdır. Her ne kadar yapılan anket çalışmasında 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’na göre çalıştırılan gazeteciler sayıca daha çok olsa da gazetecilerin sosyal haklardan yararlanma konusunda sıkıntı yaşadıkları anlaşılmıştır. Basın sigortasına sahip olmayan çalışanların bu haklara hiçbir şekilde sahip olamaması ise meslekte büyük bir problem olarak öne çıkmaktadır.

Mesleki haklar konusunda en çok sıkıntı yaşanan bir diğer husus ise basın kartları ile ilgilidir. Sarı basın kartlarının turkuaz basın kartı olarak değiştirilmesi ve bu aşamada birçok gazetecinin basın kartının iptal edilmesi, basın kartı başvurularında bekleme süresinin çok uzun olması meslekte birçok gazetecinin bu haktan faydalanamamasına yol açmakta, özellikle genç gazetecilerde basın kartı almaya yönelik büyük bir isteksizlik oluşturmaktadır. Mesleki birliklerin sosyal haklar konusunda karar alma, denetleme aşamalarında yetkili olmaması ise mesleğin profesyonelleşmemesine, meslek sahiplerinde özerkliğin yitimine neden olmaktadır.

Çalışma koşullarında yaşanan bu güvencesizleşme sürecinin mesleki pratiklere yönelik etkilerinde üç unsorda yaşanan değişim öne çıkmaktadır. Bu kapsamda ilk unsur ***eğitim sorunu***dur. Meslekte eğitim şartının aranmaması bununla birlikte Türkiye’de iletişim fakültelerinin sayılarının sürekli olarak artış göstermesi, alanda binlerce gazetecilik mezunu işsiz oluşmasına yol açmıştır. İletişim fakültelerinde alınan eğitimin ise teorik ağırlıklı olduğunun düşünülmesi alanda çalışmaya başlayan gazetecilerin, sahada elde ettikleri tecrübeyi daha değerli görmelerine yol açmaktadır. Yine bu fakültelerde her ne kadar çeşitli uzmanlık dersleri alsalar da mezunların iş buldukları zaman birden fazla görev üstlenmelerinin veya uzmanlık alanlarıyla ilgili olmayan becerilere sahip olmalarının beklenmesi önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. Sürekli gelişen yeni iletişim teknolojilerine uyum sağlayacak mekanik becerilerin işe alımlarda daha fazla işe yaraması, gerek gazetecilik eğitimi ile alınan gerekse alanda tecrübe yoluyla elde edilen haber toplama yazma gibi geleneksel becerilerin gerekliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır.

Mesleki pratikler bağlamında bahsedilmesi gereken ikinci unsur ***uzmanlaşma ve yeni iletişim teknolojileri ile değişen pratikler***dir. Yeni iletişim teknolojileri gazetecilik mesleği açısından okurla olan etkileşimi artırma, haber yapım ve paylaşım olanaklarını kuvvetlendirme, daha hızlı bilgi akışı sağlama gibi olumlu gelişmeler sağlamıştır. Bununla birlikte işverenlerin bu teknolojileri kullanım biçimi istihdam güvencesizliği başlığında da belirtildiği gibi güvencesizliği artıran kimi sonuçlar doğurmaktadır. Bu durumun mesleki pratiklere olan etkisine bakıldığında, hızlı bilgi akışının yarattığı rekabetin gazetecileri de daha hızlı hareket etmeye yönelttiği, bu hızın ise meslekte birincil kaynaklara ulaşmama, haberin doğruluğunu teyit etmeme, iş yoğunluğundan dolayı eksik/yanlış bilgi verme gibi hatalar yapmaya sevk ettiği görülmektedir. Bu hataların artışında hız faktörü kadar, yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilerin kimi görevlerini üstlenmesi ve bu nedenle alanda kadrolarda daralma yaşanmasıdır. Az kişi ile çok fazla üretim yapmak durumunda kalan gazetecilerin hem daha fazla hata yaptıkları hem de artan yoğunluktan dolayı mesleki ilgilerini kaybettikleri, saha çalışmasından elde edilen bulgular arasındadır. Bahsedilmesi gereken bir diğer durum, özellikle internet teknolojisi ile ilgili yeterli yasal düzenleme oluşturulmadığı için telif sıkıntısının ve ‘kopyala yapıştır haberciliği’nin artışıdır. Bu durum hem haberin asıl üreticisi olan gazetecilerin emeklerine

yabancılaşmalarına yol açmakta hem de hızlı hareket etme dürtüsüne bağlı olarak kopyala yapıştır haberciliğinin artması/kabul görmesi/benimsenmesi ile birlikte haber hakkında derinlemesine bilgi edinilmemesine dolayısıyla içeriklerin yüzeyselleşmesine neden olmaktadır. Buradaki içerik yüzeyselleşmesinin bir diğer sebebi ise gazetecilerin birden fazla uzmanlık alanına bölünmelerinden kaynaklı olarak iş yüklerinin artmasıdır. Bu durum birden fazla uzmanlık alanı ile uğraştıkları için eğildikleri konuya yeterince vakıf olamamaya yol açmakta, özel haber üretme, daha derinlikli haberler üretme konusunda gazeteciler isteksizlik duymakta, tüm bu süreç mesleğe yönelik bir bıkkınlığa ve daimi yorgunluğa sebep olmaktadır.

Habere verilen önemin azalması, muhabir kadrolarında yaşanan daralma, çalışanlara birden fazla iş yüklenmesi ve tüm bunların neticesinde haber içeriklerinin değersizleşmesi, yüzeyselleşmesi, vasıflı gazeteciye duyulan ihtiyacı da azaltmaktadır. Böylelikle muhabirlik görevi herhangi bir uzmanlaşmanın aranmadığı, yüksek vasıfların gerekmediği, herkesin yapabileceği bir iş kolu haline gelmekte, hâlihazırda bu mesleği sürdürenlerin vasıfları ise değersizleşmektedir.

Güvencesiz çalışma koşullarının meslekte yarattığı dönüşüm ile ilgili bahsedilmesi gereken son unsur ise *editorial bağımsızlığın olmayışı*dır. Türkiye’de medya ve siyaset arasındaki ilişki demokratikleşme çabalarına bağlı olarak inişli çıkışlı bir yapı sergilemektedir. Özellikle son dönemlerde siyasetin medyayı kontrol altına alacak bir politika gütmesi, Cumhurbaşkanına hakaret, devlet görevlilerine hakaret ve benzeri suçlamalarla gazetecilerin ifade özgürlüğünün kısıtlandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra çapraz tekelleşmelerle sektör dışındaki holdinglerin medya üzerinde denetime sahip olmaları medya-siyaset ikilisine ekonomi unsurunu da eklemekte, hem siyasi tercihlerinden hem de ekonomik kaygılarından dolayı işverenlerin gazeteciler üzerindeki baskısı artmaktadır. Bu durum ise alanda giderek genişleyen bir otosansüre yol açmaktadır. Öyle ki uygulanan bu otosansür nedeniyle sansür cezalarına neredeyse gerek duyulmamaktadır. Bu nedenle her ne kadar gazeteciler oluşturdukları haberlerin üretim ve yayın aşamasında etkili olduklarını belirseler de otosansürün bu denli yoğun kullanımı, çeşitli suçlamalardan dolayı üretilen içeriklerin yayınlanmasının kolaylıkla durdurulabilmesi, gazetecilerin tutuklanabilmesi alanda editorial bağımsızlığın ne denli zarar gördüğünü göstermektedir. Bu noktada güvencesiz çalışma koşullarının etkisi ise ücret, sigorta,

işsiz kalma korkusu ve benzeri ekonomik kaygılar dolayısıyla gazetecilerin editoryal bağımsızlığa sahip olmama durumunu içselleştirmeleridir.

Bu bağlamda gazetecilerin güvencesizleşme sürecine karşı örgütlenme pratikleri değerlendirildiğinde, 1990'lı yıllardan itibaren mesleğin yaşadığı sendikasılaşma sürecinin 2010'lu yıllardan itibaren dramatik bir artış gösterdiği, mesleki dernek ve cemiyetlerin gazetecilerin çalışma koşulları ve mesleki pratikleri ile ilgili sınırlı ölçüde faaliyet gösterebildiği bu nedenle gazetecilerde mesleki örgütlenmeye yönelik isteksizlik olduğu görülmektedir. Sendikasılaşma ve mesleki birliklerin zayıflaması, gazetecilik mesleğinin çalışma koşullarının güvencesizleşmesine yol açmakta, yaşanan güvencesizleşme ise gazeteciler arasındaki dayanışmaya zarar vermektedir. Bu kapsamda alanda iktidar yanlısı/ iktidar karşıtı olmak üzere kutuplaşma olduğu, özellikle iktidar yanlısı olarak tabir edilen 'havuz medyası'nda protesto, grev ve benzeri hak arama süreçlerine ve işten çıkarılan/tutuklanan/hakkı gasp edilen gazeteci meslektaşları ile dayanışmaya yönelik pratiklerin oldukça zayıf olduğu, bu durumun temel sebebinin ise az önce de bahsedildiği gibi ekonomik nedenlere dayandığı söylenmelidir. 'Havuz medyası'nın dışarısında kalan kurumlarda ve serbest gazetecilerde ise bu tür dayanışma pratiklerinin daha güçlü olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte gazetecilerin tümünün güvencesiz çalışma koşullarına yönelik, haber paylaşma, fotoğraf paylaşma, işsiz gazetecilere iş bulma gibi dayanışma pratikleri geliştirdikleri, sendika/dernek/cemiyetlerin yerine dayanışma platformları ile çalışma koşullarında düzelme sağlamaya çalıştıkları görülmüştür.

Çalışma koşullarının güvencesizleşmesi ve bu durumun mesleki pratiklerdeki olumsuz etkisinin gazetecilere yönelik en önemli etkilerinden birisi ise gelecek kaygısıdır. İşten çıkarılma, işyerinin kapanması, düşük ücretlerle çalışma, düzensiz maaş alma, mesleği gereğince icra edememe konularında gelecek kaygısı yaşayan gazeteciler mesleğe devam etme konusunda kararsızlık yaşamaktadır. Mesleğin geleceğinin belirsiz olması, ifade özgürlüğünün sağlanamaması, çalışılabilecek alanın daralması gazetecilerin meslekleri hakkında olumsuz duygular geliştirmelerine neden olmaktadır. Yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre katılımcıların hem mevcut çalışma şartlarından memnun olmamaları hem de gelecekte genel olarak gazetecilik mesleğinin çalışma şartlarının kötüye gideceğini düşünmeleri, mesleğin

Çalışanlara güven veremediğini göstermektedir. Bu güvensizliğin en önemli sebeplerinden birisi, gazetecilerin kötü çalışma koşullarını birebir deneyimlemiş olmaları, bir diğer sebebi ise bu kötü çalışma koşullarına yönelik gerek dernek, cemiyet, sendika gibi mesleki birliklerden gerekse alternatif birliklerden bir çözüm yolu görememeleri ve genel olarak meslekteki dayanışma pratiklerinin bu çözümü geliştirmek için yeterince güçlü olmamasıdır.

Bu erevede Türkiye’de gazetecilik mesleğinin güvencesizleşme sürecine yönelik çözüm nerileri, 5953 Sayılı Basın İş Kanunu’nun kapsamının genişletilerek telif usulü çalışanları, serbest çalışanları da içerecek şekilde düzenlemesi ve alandaki gazetecilerin basın sigortalarının yapılmasıdır. Bu noktada bahsedilmesi gereken ikinci çözüm, gazetecilerin aldıkları ücretlerin düzenlenmesi ve yoksulluk sınırının yukarısında, gazetecilerin ekonomik nedenlerle kaygı duymayacakları seviyede gelir elde etmeleridir. Bu çerçevede medya kuruluşlarının istihdam politikaları denetlenmeli, ücret vermeden alıştırma, düşük ücretle alıştırma, sigortasız alıştırma, kolaylıkla işten çıkarma gibi durumların önüne geçilmelidir. Bu nedenle mesleki örgütlerin güçlenmesinin önünün açılması, sendikalaşmanın gazetecilerin işlerini kaybedecekleri bir durum haline gelmemesi önemlidir. Meslekte çalışmayla ilgili, mesleki haklarla ve pratiklerle ilgili düzenlemelerin mesleki örgütlerce düzenlemesi, gazetecilerin yaptıkları iş üzerindeki özerkliği artıracak ve haksız uygulamaların önüne geçilebilecektir. Bu bağlamda halihazırda var olan mesleki örgütlerin gazetecilerin çalışma koşullarının ve mesleki pratiklerinin düzelmesi için bir araya gelebilmeleri gerekmektedir. Bahsedilmesi gereken bir diğer husus, alandaki istihdam sorunudur. Gazetecilerin iş yükünün azaltılması için alanda daha fazla çalışan istihdam edilmeli, bu çalışanlar uzmanlık alanlarına yoğunlaşmalı, birden fazla alana bakacak çalışan istihdam etmenin önüne geçilmelidir.

Bütün bu düzenlemeler özellikle işsiz kalma, işyerinin kapanması, düzenli ücret alamama ve benzeri konularda kaygı duyan gazetecilerin daha güvenceli koşullarda mesleğini sürdürmesini sağlayacak, böylelikle gazetecilik mesleğinin icra edilmesi aşamasında bu kaygılara bağlı olarak gelişen olumsuz durumların önemli bir kısmı ortadan kalkacaktır.

Bu alışma ulusal bağlamda gazetecilik faaliyetini yürüten çalışanların sayısı tam olarak bilinemediği için kartopu örneklem yoluyla gerçekleştirilmiştir bu nedenle

elde edilen verilen ve mülakatlardan elde edilen bilgilerin gazetecilik mesleğinin güvencesizleşmesi ile ilgili Türkiye'deki tüm gazetecileri kapsamadığı belirtilmelidir. Bu nedenle bu konuda daha kesin bilgilere ulaşmak için ulusal, yerel düzeyde gazetecilik yapanları, işsiz gazetecileri, yurtdışında gazetecilik faaliyetini devam ettiren gazetecileri de içeren bir çalışmanın yapılması elzemdir. Bunun yanı sıra konuyu yaş, cinsiyet, etnik kimlik, uzmanlık alanı, statü, psikolojik etmenler, gazeteciliğin değer kaybı ve benzeri unsurlar üzerinden ele alacak çalışmalar güvencesizleşme konusunun derinlemesine ele alınmasını sağlayacak ve yol gösterici olacaktır. Bu kapsamda belirtilmesi gereken bir diğer husus yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik mesleğinin üretim sürecini nasıl etkilediğine yönelik daha fazla çalışma yapılmasının gerekliliğidir. Özellikle küresel düzeyde dijital dönüşümün gazetecilik mesleğinde yarattığı değişimi karşılaştırmalı olarak inceleyecek çalışmalar alandaki boşluğu dolduracaktır.

KAYNAKLAR

- Abadan, N. (1961). Gazeteciliğin Gelişim Safhaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 16 (1), s. 118-140.
- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi: Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol*. Ankara: Ütopya.
- Adaklı, G. (2009). “The Process of Neo–Liberalization and the Transformation of the Turkish Media Sector in the Context of the New Media Architecture.” Jackie Harrison ve Bridgette Wessels (ed.) *Mediating Europe: New Media, Mass Communications and the European Public Sphere. İçinde (286–314ss)*. Oxford: Berghahn.
- Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü, *Mülkiye*, 34(269), 67-84.
- Adıyaman, F. (2021). *Akışkan gazetecilik: Belirsiz dijital medya ekonomisinde profesyonel foto muhabirliği kimliğinin dönüşümü*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Akkaya, Y. (2009a). Sınıf Kültürü veya Bir Mücadele Geleneği Olarak Enformel Örgütlenme: Örgütlenmenin “Kayıtdışı”. *Birikim*, 246, 59-65.
- Akkaya, Y. (2009b). “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Matbuatta Amele Hareketleri”. Selda Bulut (ed.). *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar içinde (46-61 ss.)*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Akkaya, Y. (2011). *Yıkım Çağında Direniş Arayış ve Sınıf Mücadelesi*. İstanbul: SAV Yayınları.
- Akşin, S. (2014). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayraktaroğlu, S. (2010). *Profesyonelleşme Olgusu ve Mesleki Profesyonelleşme Açısından Türkiye’de Sosyal Hizmet Mesleği (Sakarya Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Alkan-Meşhur, H. F. (2007, Ocak-Şubat). *Geleceğin Çalışma Biçimi Tele Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar*. Akademik Bilişim’07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya 265-272.
- Aldridge, M., Evetts, J. (2003). Rethinking the Concept of Professionalism: The Case of Journalism. *British Journal of Sociology*, 54(4): 547–564.
- Alemdar, K. ve Uzun, R. (2019). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Allan, S. (2004). *News Culture*. Second Edition. England: Open University Press.
- Altun, A. (1995). *Türkiye’de Gazetecilik ve Gazeteciler*. Ankara. ÇGD Yayınları.
- Alver, F. (2007). *Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Ansal, H. (1996). *Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar*. Birleşik Metal-İş Sendikası Yayınları.
- Aron, R. (1997). *Sanayi toplumu*. (Çev. Agah Oktay Güner). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Atılgan, S. (1991). *Gazetecilerin Korunması*. 1. Baskı. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Atkinson, J. (1984). *Flexibility, Uncertainty And Manpower Management*. Ims Report No.89, Institute Of Manpower Studies, Brighton
- Ashraf, S. I. (2018). *Journalism At Ground Zero: Imperial Wars And Precarious Labor In Frontline News Production In Pakistan*. Southern Illinois University Carbondale. ProQuest 10977092.
- Bagdikian, B. (2004). *The New Media Monopoly*, Boston: Beacon Press.

- Banning, S. A. (1999) The Professionalization of Journalism. *Journalism History*, 24:4, 157-163, DOI: 10.1080/00947679.1999.12062498
- Barber, B. (1996). Some Problems In The Sociology Of The Professions. *Deadalus* (Special Issue On The Professions), 669-688.
- Barbier, J. C. (2002). A Survey Of The Use Of The Term Précarité In French Economics And Sociology. Centre d'études de l'emploi.
- Başaran, F. (2010). *İletişim Teknolojileri ve Toplumsal Gelişme: Yayılmanın Ekonomi Politikası*. Ankara: Ütopya.
- Bayram, Y. (2013). Küreselleşme Sürecinde Medya Sektörünün Değişen Doğası ve Türk Medya Sektörüne Yansımaları. *Emek ve Toplum Dergisi*, 2 (3), 234-261
- Belek, İ. (1999). *Postkapitalist Paradigmalar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Sorun Yayınları.
- Belek, İ. (2004). *Esnek Üretim Derin Sömürü*. İstanbul: NK Yayınları.
- Bilgili, C. (2000). *Basın Sektöründe Sendikacılık ve Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Birkett, W. P., Evans, E. (2005). Theorising Professionalisation: A Model For Organising And Understanding Histories Of The Professionalising Activities Of Occupational Associations Of Accountants. *Accounting History*, 10(1).
- Birkhead, D. (1986). News Media Ethics and the Management of Professionals. *Journal of Mass Media Ethics*, 1(2), 37-46.
- Blythe, S.G. (1912). *The making of a newspaper man*, Philadelphia : Henry Altemus Company
- Bohere, G. (1986). *Gazetecilik Mesleği: Gazetecilerin Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. N. Süral), Ankara: ILO Yayınları.
- Bonacich, E.; Gapasin, F. (2003) *Örgütlenemeyenleri Örgütlemek, Küreselleşme ve Sendikal Örgütlenme*. İstanbul: Petrol-İş, 15-38
- Boratav, K. (2012). Sunuş. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreci, Yanılgı, Olanak* içinde (7-11). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Bourdieu, P. (1999). *Acts of Resistance*. Translated by Richard Nice. New York: The New Press.
- Bozkurt, H. (2012). *Gelişen Teknoloji İle Değişen Gazetecilik Mesleği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel & post-endüstriyel dönüşüm bilgi, ekonomi, kültür*. Bursa: Ekin Kitabevi
- Braverman, H., (1974). *Labor And Monopoly Capital: The Degradation Of Work In The Twentieth Century*. New York: Monthly Review Press.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Briscoe, A. G. (2021). *Precarious Photojournalists: How Gender And Freelance Work Shape Women's Experiences As News Photographers*. Graduate Faculty of The University of Georgia, Athens.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*. (Çev. Fuat Man). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Budowski, M., Tillmann, R., Keim, W. Amacker, M., (2010). Conceptualizing 'precarious prosperity': Empirical and theoretical elements for debate. *International Journal of Comparative Sociology*, 51, 268-288.
- Bulunmaz, B. (2011). İnternet Gazeteciliğinin Medya Dünyası İçindeki Rolü Ve Ekonomik Boyutları . *Marmara İletişim Dergisi* , (18) , 27-46

- Bulut, S. (2009a). "Osmanlı'dan 1980'li Yıllara Basının Mülkiyet Yapısı". Selda Bulut (der.) *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar* içinde 61-75. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Bulut, S. (2009b). "Medyada Çokuluslu Şirket Egemenliğine Doğru Evrilme: Rupert Murdoch ve Fox TV". Selda Bulut (der.) *Sermayenin Medyası Medyanın Sermayesi Ekonomi Politik Yaklaşımlar* içinde 75-115. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Butler, J. (2004). *Precarious Life The Powers of Mourning and Violence*. Verso, London.
- Büyükbaykal, G., Büyükbaykal, C. (2011). Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu . *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 0 (29) , Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22860/244091>
- Campbell, R., Martin C., Fabos, B. (2011). *Media and Culture, An Introduction To Mass Communication*. 8th Edition. Boston: Bedford/St. Martin's.
- Cangöz, İ. (2015). *Değişen Anlam ve Değerleriyle Gazetecilik*. Ankara: Sınırsız Yayıncılık.
- Carchedi, G. (1977). *On the economic identification of social classes*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Carlsson, U. (2002). "Foreward", *Young People and Media Globalisation*. Cecilia von Feilitzen ve Ulla Carlsson (der.) içinde 7-11. Göteborg, Sweden: UNESCO International Clearinghouse on Youth and Media.
- Carr-Saunders, A.M., Wilson, P. L. (1933). *The Professions*. Oxford: Clarendon Press.
- Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi Sosyal Sorunun Dönüşümü*. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chalaby, J. (1998). *The Invention of Journalism*. New York: Palgrave-MacMillan.
- Champion, K. (2015). Measuring Content Diversity in a Multi-Platform Context. *The Political Economy of Communication*, 3(1), 39-56.
- Christian, H. (1981). Journalists' Occupational Ideologies and Press Commercialisation. *The Sociological Review*, 29 (1), 259-306
- Cohen, N. S. (2013). *Negotiating Precarious Cultural Work: Freelance Writers And Collective Organization In Media Industries*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Graduate Program in Communication and Culture York University, Toronto.
- Cohen, N. S., Peuter, G. (2020). *New Media Unions: Organizing Digital Journalists*. England: Routledge.
- Cooney, R. (2002). Is "lean" a universal production system? *International Journal of Operations and Production Management*, 22(10):1130-1147.
- Creswell, J. W. (2019). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev. Mustafa Sözbilir). Ankara: PEGEM Akademi.
- Curran, J. (2002). *Media and Power*. Londra: Routledge.
- Çakır, M., Berzah, M. Ç. (2012). İletişim Özgürlüğünün Bir Ölçütü Olarak Gazetecinin İş Güvencesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı 1*, 73-110.
- Çamuroğlu Çığ, E., Çığ, Ü. (2015). The Precarization of Journalistic Labor: Debating News Ethics in the Age of New Media. *Turkish Journal Of Business Ethics*, 8(2), 218-232.
- Çiğdem, S., Erdoğan, E. (2019). Medya Endüstrisinde Yeni Bir Prekarizasyon Süreci Olarak Freelance Çalışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 159-169.

- Çiğdem, S. (2019). *Türkiye'de medya endüstrisinde serbest (Freelance) gazetecilerin işgücü piyasası analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demir, V. (2007). *Türkiye'de Medya Siyaset İlişkisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Demir, S. (2013). *Türkiye'de 2001 Yılı Sonrasında Medya-İktidar İlişkileri ve Gazeteci Pratiklerine Yansıması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derber, C., Schwartz, W. A.; Magrass, Y. (1990). *Power In The Highest Degree, Professionals And The Rise Of A New Mandarin Order*, Oxford University Pres,
- Derber, C. (1983). "Managing Professionals: Ideological Proletarianization And Post-Industrial Labor," *Theory And Society* , 12, 309- 341.
- Dereli, S. (2015). *Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma Olgusu Ve Çalışma İlişkilerine Etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deuze, M. (2005). What is Journalism? Professional Identity and Ideology of Journalists Reconsidered. *Journalism*, 6(4), 442-464.
- Deuze, M. (2008). The Changing Context of News Work: Liquid Journalism and Monitorial Citizenship. *International Journal of Communication*, 2, 848-865
- Deuze, M. (2014). Work in the Media. *Media Industries Journal*, 1(2).
- Dikmen, A. A. (2015). *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Doğan, Z. (2004). "Türkiye'de Ekonomi Gazeteciliği", *X. Yerel Medya Eğitim Semineri*, Ankara: BYEGM.
- Durak, Y. (2018). *Emeğin Tevekkülü: Konya'da İşçi-İşveren İlişkileri ve Dindarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eaton, J. (2000). *Comparative Employment Relations*. Polity Press, UK.
- Edwards P., Collinson D., Della R. G. (1995). Workplace Resistance in Western Europe: A Preliminary Overview and a Research Agenda. *European Journal of Industrial Relations*, 1(3), 283-316.
- Ehrenreich, B., & Ehrenreich, J. (1996), Profesyonel Yönetici Sınıf, Çev. Zafer Cırhinlioğlu, *Meslekler Sosyolojisi*, içinde 197-231, Ankara.
- Ehrenreich, B., & Ehrenreich, J. (1979). The professional managerial class. P. Walker (Ed.), *Between Capital and Labour* içinde (ss. 5-45). Brighton: Harvester Press.
- Ekzen, N. (1999). "Medya ve Ekonomi: Türk Basın Endüstrisinde Yoğunlaşma-Toplulaşma-Tekelleşme Yapısı", Alemdar, K. (der.) *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar* içinde, 85-107, İstanbul: Afa ve TÜSES.
- Elliott, P. (1978) 'Professional Ideology and Organizational Change: The Journalist since 1800', in Boyce, G., Curran, J. and Wingate, P. (eds) *Newspaper History: From the 17th Century to the Present Day*. London: Constable.
- Erdut, T. (1998). *Yeni teknolojilerin iş ilişkileri üzerindeki etkisi*. İzmir: Tür Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası
- Esin, P., (1982). *İş Bölümü, Yabancılaşma ve Sosyal Politika: Kuramsal Bir Yaklaşım*. A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 502, Ankara
- Etzioni, A. (1969), *The Semi-Professions And Their Organization: Teachers, Nurses, Social Workers*, The Free Press, New York.

- Fıstık, F. (2020). Dijital Medyada Değişen Çalışma Koşulları ve Serbest Gazetecilik. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Fleming, P., Spicer, A., (2002). Looking for the Good Soldier, Svejik: Alternative Modalities of Resistance in Contemporary Workplace. *Sociology*, No.36, s.857-853
- Foti, A. (2004). Precarity And N/European Identity: (An Interview With Alex Foti (Chainworkers) <https://www.metamute.org/editorial/articles/precarity-and-neuropean-identity-interview-alex-foti-chainworkers> (Erişim Tarihi: 03.07.2020).
- Freidson, E. (1983). The Reorganization of the Professions by Regulation. *Law And Human Behavior*, Vol.7, No.2/3.
- Freidson, E. (1984), The Changing Nature of Professional Control. *Annual Review of Sociology*. V.10.
- Freidson, E. (1994). *Professionalism Reborn Theory – Prophecy - Policy*, University Of Chicago Press.
- Gazel, A. A. (2016). *Osmanlı Basın Tarihinde Haber Aşırmaya Dair Örnekler ve Tartışmalar*. Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu içinde 663-689. <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/T%C3%9CRK-BASIN-TAR%C4%B0H%C4%B0-I-C%C4%B0LT.pdf>
- Gill, R., Pratt, A. (2008). “In the Social Factory?: Immaterial Labour, Precariousness and Cultural Work”, *Theory, Culture and Society*, Vol, 25(7-8), (1-30). <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/4114/1/In%20the%20Social%20Factory.pdf> (Erişim Tarihi: 19.04.2020).
- Goode, W. J. (1957). Community Within a Community: The Professions. *American Sociological Review*, 22(2), 194-200.
- Gorz (2007). *İktisadi Aklın Eleştirisi Çalışmanın Dönüşümleri Anlam Arayışı*. İkinci Baskı. (Çev. Işık Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökçek Karaca, N. (2000). *Türkiye’de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Göztepe, Ö. (2012). Yeni Dönemin Satırbaşları. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (15-61). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Grint, K. (1998). *Çalışma Sosyolojisi*. (Çev. Veysel Bozkurt). İstanbul: Alfa Yayınları
- Güngör, K. (2017). *Büyüyen Zaman İhtiyacı*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Habermas, J. (2017). *Kamusal Hayatın Yapısal Dönüşümü*. 14. Baskı. Çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim.
- Hacısalihioğlu, E., Uğurlu, G.; Yücesan-Özdemir, G. (2010). *21. Yüzyılda Sosyal Hak Mücadelesi: Tekel Direnişi*. II. Ulusal Sosyal Haklar Sempozyumu (SHUS-II-2010)
- Hacısalihioğlu, E. (2014). *Türkiye’de İşçi Sınıfı Haritasında Güvencesizlik Deneyimleri*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hall, S. (1978). “Newspapers, Parties and Classes.” *The British Press: A Manifesto*. James Curran (der.) içinde. Londra: MacMillan. 29–52.

- Hallin, D. C. (2005). “Eleştirel Kuram Perspektifinden Amerikan Haber Medyası”, Mutlu, E. (der. ve çev.) *Kitle İletişim Kuramları* içinde, 291-319. Ankara: Ütopya.
- Harvey, D. (2003). *Postmodernliğin Durumu*. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hatman, Ü. (2003). *Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haug, M. R. (1996). “Deprofesyonelleşme: Gelecek İçin Alternatif Bir Hipotez”. *Meslekler ve Sosyoloji*. Der. Zafer Cihirlioğlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, içinde 129-151.
- Hobsbawn, E. (1987). *Sanayi ve İmparatorluk*. Çev. Yalçın Gülerman ve Abdullah Ersoy. Ankara: Dost Yayınevi.
- Hodson, R., (1995). Worker Resistance: An Underdeveloped concept in the sociology of work. *Economic and Industrial Democracy*, 16, 79-110.
- Holloran, Joe, (2019). “Mass Media Monopolies”,<http://thecourieronline.co.uk/mass-media-monopolies> Erişim Tarihi: 11.01.2019.
- Hoyer, S., Lauk, E. (2017). The Paradoxes of the Journalistic Profession An Historical Perspectice. *Nordicom Review*, 24(2), 3-17.
- Hughes, E. C. (1963). Professions. *Deadalus*, Special Issue On The Professions, 655-668.
- IFJ. (2006). *The Changing Nature of Work: A Global Survey and Case Study of Atypical Work In The Media Industry*. Switzerland: The International Federation of Journalists
- ILO. (2014). *Employment relationships in the media and culture industries*. Geneva: International Labour Office.
- İnuğur, N. (1993). *Basın ve Yayın Tarihi*. Üçüncü Basım. İstanbul: DER Yayınevi.
- Jeanneney, J. N. (1998). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*. (Çev. E. Atuk). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J., & Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1, 112–133. doi:10.1177/1558689806298224
- Jupp, V. (2006). *The Sage Dictionary of Social Research Methods*. London: SAGE Publications.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Kaderoğlu Bulut, Ç. (2019). *Sınıfın Sınırlarında Gazeteciler ve Proleterleşme*. İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Kadıoğlu, Z. (2018). Türkiye’de Medya Sahipliği Ekseninde Mülkiyet Yapılarındaki Değişimin Kronolojik Analizi (1950-2010). *İnsan&İnsan*, 5(16), 100-120.
- Kalleberg, A. L. (2009). Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations In Transition. *American Sociological Review*, 74, 1–22
- Kalleberg, A. L., Vallas, S. P. (2018). Probing Precarious Work: Theory, Research and Politics. *Research in the Sociology of Work*, 31, 1-30.
- Karahisar, T. (2006). *Türkiye’de basın çalışanlarının yasal ve sosyal hakları ile istihdam problemleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Karahisar, T. (2008). Basın İş Kanunu'na Göre Gazetecilerin Yasal Hakları. *Marmara İletişim Dergisi*, 13(13), 67-82.
- Karasu, K. (2001). *Profesyonelleşme Olgusu ve Kamu Yönetimi*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi 11, Ankara.
- Karreman, D., Alvesson, M., (2009). Resisting Reistance: Counter-resistance, Consent and Compliance In a Consultancy Firm. *Human Relations*, 62, 1115-1145.
- Kaul, A. J. (1986). The Proletarian Journalist: A Critique of Professionalism. *Journal of Mass Media Ethics*. 1(2), 47-55.
- Kavaklı, N. (2005). *Bir Gazetenin Tarihi*. Akşam. İstanbul: YKY.
- Kaya, R. A. (2016). *İktidar Yumağı: Medya Sermaye Devlet*. Ankara: İmge
- Koç, F. (2012). Yeni Bir Sendikalar Hareket Çağının Kapısında. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak içinde* (291-328). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Koçer, S. (2002). *Gazetecilik Pratikleri ve Basın İş Hukuku*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
- Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kovach, B., Rosentiel, T. (2007). *Gazeteciliğin Esasları*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. M. Küçük), Ankara: Dost Yayınları.
- Kurutkan, M. N. (2010). *Hekimlerin Profesyonelleşme Anlayışı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kutlu, D. (2015). Küresel Kapitalizm ve Sendikalar: Sorunlar Ve Yenilenme Olanakları Üzerine Değiniler. *Toplum ve Hekim*, 30(3), 213-226.
- Laparra, M., Frade, C.; Darmon, I. (2004) *Precarious Employment in Europe: A Comparative Study of Labour Market Related Risk in Flexible Economies*. Final Report of the ESPOPE Project. Pamplona: Departamento de Trabajo Social, Universidad Pública de Navarra (Pamplona, ES)
- Larson, M. S. (1980). Proletarianization And Educated Labor. *Theory And Society*, 9 (1)
- Light, D., Levine S. (1996). Tıp Mesleğinin Değişen Yanı: Kuramsal Bir İnceleme. (Çev. Zafer Cihirlioğlu). *Meslekler Sosyolojisi*, içinde 169-196, Ankara.
- Lilja, M., Vinthagen, S. (2009) *Motstånd*. Liber: Malmö.
- Lordoğlu, K., (2000). Esnekleşme Versus Enformelleşme. *Petrol-İş 97-99 Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 58, 867-873.
- Magdoff, F., Magdoff, H. (2004). "Disposible Workers", *Monthly Review*, Vol:55(11).
- Maigret, E. (2011). *Medya ve İletişim Sosyolojisi*. (Çev. Halime Yücel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2003). *Seçme Yapıtlar Birinci Cilt*. (Çev. Muzaffer Ardos, Sevim Belli, Ahmet Kardam, Kenan Somer). İstanbul: Eriş Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2018). *Komünist Manifesto*. (Çev. Nail Satlıgan). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Marx, K. (2018). *Kapital I*. (Çev. M. Selik, N. Satlıgan). On Birinci Basım. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Mazières-Vaysse, A. (2011, March). Precarious workers and new forms of social conflicts at the turn of the century: *International Conference Strikes and Social Conflicts in the Twentieth Century*, Lisbon.

- Memduhoğlu, H. B., (2007), “Post Fordist Üretim Örgütlenmeleri ve İşgörenler Üzerindeki Etkileri”, *Üniversite ve Toplum*, Aralık.
- Matthews, J., Onyemaobi, K. (2020). Precarious Professionalism: Journalism And The Fragility Of Professional Practice In The Global South. *Journalism Studies*. (Published Online 27 July. doi: 10.1080/1461670X.2020.1797524)
- Merritt, D. (1995). Public Journalism – Defining a Democratic Art. *Media Studies Journal* 9(3): 125–32.
- Millerson, G. (1998). *The Qualifying Association: A Study In Professionalization*. Routledge.
- Mirando, J. A. (2001). Embracing Objectivity Early On: Journalism Textbooks of the 1800s. *Journal of Mass Media Ethics*, 16 (1), 23–32.
- Morley, D., Robins, K. (2011). *Kimlik Mekanları: Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Morse, J. M. (1991). Approaches to qualitative – quantitative methodological triangulation. *Nursing Research*, 40 (2), 120-123. doi: 10.1097/00006199-199103000-00014
- Mosco, V. (2006). Bilgi Endüstrilerinde Emeğin Yöndeşmesi. (Çev. Gamze Yücesan Özdemir). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 23, 63-80.
- Mumby, K. D. (2005). Theorizing Resistance in Organization Studies: A Dialectical Approach. *Management Communication Quarterly*, 19(19), 19-40.
- Navarro, V. (1977). *Medicine under capitalism*. New York: Prodist.
- Navarro, V. (1988). Professional dominance or proletarianization?: Neither. *The Milbank Quarterly*, 66, 57-75. <https://doi.org/10.2307/3349915>
- Neilson, B., Rossiter, N., (2008), “From Precarity to Precariousness and Back Again: Labour, Life and Unstable Networks”, *The Fibreculture Journal*, 5.
- Nichols, J., McChesney, R. W. (2009). “The Death and Life of Great American Newspapers”, *The Nation*, April 6.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Sedef Özge). Ankara: Yayın Odası.
- O'Donnell, P., Zion, L., Sherwood, M. (2016). Where do journalists go after newsroom job cuts? *Journalism Practice*, 10 (1), 35-51.
- Oğuz, Ş. (2011). Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proleteriyadan “Prekarya”ya mı? *Mülkiye*, 35 (271), 7-24.
- Oğuz, Ş. (2012). Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya mı? Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak içinde* (229-251). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Oğuz, Ö., Doğan, Ö. (2016). Gazetecinin Yıllık Ücretli İzin Hakkı. *Sosyal Güvence Dergisi*, 5(10), 95-110.
- Olney, S. L. (1996). *Unions In A Changing World*. ILO, Cenevre
- Onwuegbuzie, A. J., ve Leech, N. L. (2004). "Enhancing the Interpretation of “Significant” Findings: The Role of Mixed Methods Research". *The Qualitative Report*, 9(4): 770-792.
- Oppenheimer, M. (1996). “Profesyonelin Proleterleşmesi”. *Meslekler ve Sosyoloji*. Der. Zafer Cihirlioğlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996. 151-168.
- Öke, M. K. (1994). *Gazeteci: Türkiye’de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: ÇGD Yayınları.
- Ören, K. (2018). *Çalışma sosyolojisi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Örnebring, H. (2007). "A Necessary Profession for the Modern Age?: Nineteenth Century News, Journalism and the Public Sphere." *Media and Public Spheres*. Richard Butsch (der.) içinde 71-82. New York: Palgrave MacMillan.
- Örnebring, H. (2018) Journalists thinking about precarity: Making sense of the "new normal." *International Symposium on Online Journalism*, 8 (1): 109–126.
- Özer, Ö. (2010). *Liberal Basın*. Konya: Literatürk Yayınları.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*. Ankara. İmge Yayınları.
- Özsever, A. (2012). Güvencesizliğe Karşı Birleşik Mücadele. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (273-287). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Pahl, R. E., Winkler, J. T. (1974). "The Economic Elite: Theory and Practice", Stanworth, P. Ve Giddens, A. (der.), *Elites and Power in British Society*, Cambridge University Press.
- Picard, R. G. (2010). "A Business Perspective on Challenges Facing Journalism" Ed. David A. L. Levy and Rasmus Kleis Nielsen. *The Changing Business of Journalism and its Implications for Democracy*, içinde (17-25). Oxford: Reuters Institute
- Piore, M.J., Sabel, C.F., (1984). *The Second Industrial Divide For Prosperity*. New York: Basic Books.
- Platman, K. (2004). "'Portfolio Careers' And The Search For Flexibility In Later Life". *Work, Employment And Society*, 18 (3), 573-599
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in contemporary capitalism*. Londra: New Left Books.
- Prasad, A., Prasad, P., (2000). Streching the Iron Cage: The conditions and Implications of Routine Workplace Resistance. *Organization Science*, 1 (4), 387-403.
- Raby, R., (2005). What is Resistance. *Journal of Youth Studies*, 8 (2) 151-171.
- Realin, Joseph A. (1984). An Examination Of Deviant/Adaptive Behaviors İn The Organizational Careers Of Professionals. *Academy Of Management Review*. 9 (3).
- Regini, M. (2002). *Avrupa Bağlamında 1990'larda İtalyan Sendikal Hareketi, Avrupa Ülkelerinde Sendikalar*. İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 71-81.
- Ritzer, G. (1975). Professionalization, bureaucratization and rationalization: The views of Max Weber. *Social Forces*, 53(4), 627–634. <https://doi.org/10.2307/2576478>
- Rodgers, G. (1989). Precarious work in Western Europe: The State of the debate, *Precarious Jobs in Labour Market Regulation: The Growth of Atypical Employment in Western Europe*, (Ed. Gerry Rodgers, Janine Rodgers), Switzerland: International Institute of Labour Studies.
- Roscigno, J.V., Hodson, R., (2004). The Organizational and Social Foundations of Worker Resistance. *American Sociological Review*, No.69, s.14-39.
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(44), 107-131.
- Savul, G. (2008). *Güvencesiz İstihdam, Örgütsel Dönüşüm ve Çalışma Üzerine Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Savul, G. (2012). Standart Dışının Standartlaşması: Güvencesiz İstihdam. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (117-143). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Schiller, Herbert I., (1996). *Information Inequality: The Deepening Social Crisis in America*, New York: Routledge.
- Schnedler, T. (2017). *Prekäre Arbeit im Journalismus*. der Universität Hamburg an der Fakultät für Wirtschafts- und Sozialwissenschaften, Hamburg.
- Schudson, M. (1981). *Discovering the News: A Social History of American Journalism*. New York: Basic Books.
- Seçer, B. (2007). Amerikan Birleşik Devletlerinde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları. *Kamu-İş*, 9(2), 137-164.
- Seçkin, G. (2004). *Ulusal Medyada Haber Üretim Sürecinde Çalışan Gazetecilerin Ekonomik ve Sosyal Statüsü Üzerine Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Selçuk, F. Ü. (2002). *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi: Enformal Sektörde İşçi Örgütleri*. Ankara: Atölye Yayınevi.
- Sennett, R. (2014). *Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1998’de yayımlandı).
- Sennett, R. (2018). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. (Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seymour, R. (2012). Hepimiz Güvencesiziz: “Prekarya” Kavramı ve Yanlış Kullanımları Üzerine. Ö. Göztepe (Ed.), *Güvencesizleştirme Süreç, Yanılgı, Olanak* içinde (251:271). Ankara: NotaBene Yayınları.
- Sevgi, H. (2012). Neo-liberalizme Karşı Sendikal Mücadele: Toplumsal Hareket Sendikacılığı. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 4 (2).
- Smythe, T. C. (1980). The Reporter, 1880–1900. *Journalism History*, 7 (1), 1-10, DOI: 10.1080/00947679.1980.12066933
- Sohn-Rethel, A. (2011). *Zihin Emeği Kol Emeği*. Çev. Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sözeri, C., Güney, Z. (2011). *Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası Sektör Analizi*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Spilsbury, M. (2018). *Journalists at Work*. NCTJ.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf*. Dördüncü Baskı. (Çev. Ergin Bulut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stewart, T. A. (1998). *Intellectual Capital: The new wealth of organization*. Crown Business
- Şahin, H. (2016). Türkiye’deki Sınıf Hareketi Sınırlılığı İçinde, İşçilerin Direniş Stratejileri: Denizli Tekstil İşçilerine Ait Bir Alan Çalışması. *Çalışma ve Toplum*, 3, 1359-1386.
- Şakar, M. (2002). *Basın İş Hukuku Gazetecilerin Çalışma İlişkileri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şakir, Z. (1937). “Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu? Nasıl Yaşadı? Nasıl Battı?”. Tan Gazetesi.
- Şaylan, G. (2002). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi
- Şenkal, A. (1999). *Sendikasıız Endüstri İlişkileri*. Ankara: Kamu-İş.
- Şenyapılı, Ö. (1971). 1970’lerin Basında Sayılarla Türk Basını. *Amme İdaresi Dergisi* 4(4): 67–115.
- Şuğle, M. A. (2001). *İş Hukuku Açısından Gazeteci*, Ankara: ÇGD Yayınları.

- Tarde, G. (2004). *La Criminalité comparée, Paris*, Empêcheurs de penser en rond (first ed. 1886).
- Tartanoğlu, Ş. (2014). *Çağrı Merkezlerinde Denetim-Direnış İlişkileri Bağlamında Enformel Örgütlenmenin Koşulları ve Sonuçları: Çağrı Merkezi Çalışanları Derneği Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Taş, O. (2006). İletişim Alanında Yöndeşme Eğilimleri: Teknoloji, Pazar ve Düzenleme. *Kültür ve İletişim*, 9(2): 33–62.
- Taş, O. (2011). *Gazetecilik Etiğinin Sınırları Üzerine Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taş, O. (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkıran, G. (2014). *Güvencesiz İşçilerin Alternatif Örgütlenmeleri: Hizmet Sektöründe Sınıfsal Örgütlenme Pratikleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taylor, F.W. (2014). *Bilimsel yönetimin ilkeleri*. (Çev. H. Bahadır Akın). Ankara: Adres Yayınları (Eserin orijinali 1911’de yayımlandı).
- Taymaz, E., (1995). Esnek Üretime Dayalı Bir Rekabet Stratejisi Geliştirilebilir Mi? Türkiye’de Fason Üretim. *Petrol-İş 95-96 Yıllığı*, İstanbul: Petrol-İş Yayını, 44, 708-709
- Temel, D. (2020). Çevrimiçi Haberin Kaynağı: Türkçe Haber Sitelerinde Kopyala-Yapıştır Habercilik. *İleti-i-im*, 33, 5-31.
- Temiz, E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum*, 2, 55-80.
- Temo, İ. (2013). *İttihat ve Terakki Anıları*. İstanbul: Alfa Yayınları
- Tezgel, O. (2010). *Çağdaş Fabrika Sisteminin Doğuşu ve Günümüze Kadar Geçirdiği Evreler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- Thompson, J. B. (2013). *İdeoloji ve Modern Kültür Kitle İletişimi Çağında Eleştirel Toplum Kuramı*, (Çev. İ. Çetin). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tılıç, D. L. (1998). Utanıyorum ama Gazeteciyim: Türkiye ve Yunanistan’da Gazetecilik. İstanbul: İletişim.
- Tılıç, L. D. (2001). *2000’ler Türkiye’sinde Gazetecilik ve Medyayı Anlamak*. İstanbul: Su Yayınları.
- Tilly, C., (2004). *Social Movements 1768-2004*, London: Paradigm Publishers.
- Tokgöz, O. (1981). *Temel Gazetecilik*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tokgöz, O. (2003). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Toktaş, S. (2014). 1980 Sonrası Değişen Medya Ortamında Gazeteci: Zanaatkar Mı, Profesyonel Mi? *Mülkiye Dergisi*, 34 (269), 147-170.
- Tolliday, S. Ve Zeitlin, J., (1988). Between Fordism And Flexibility: The Automobile Industry And Its Workers, Past-Present-Future. *Henry Ford: Critical Evaluations In Business And Management*, J. Cunningham Vd. (Ed.), London: Routledge içinde, 226 – 252
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi.
- Topuz, H., Yaşar, R. (2020). *Yakın Dönem Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Nota Bene Yayınları.

- Toren, N. (1975). Deprofessionalization and Its Sources, *Sociology of Work and Occupations*, Vol.2, No:4.
- Tucker, D. M. (2002). *Precarious 'Non-Standard Employment-A Review of Literature*. Labour Market Policy Group, New Zealand.
- Tumber, Howard ve Marina Prentoulis (2006). "Journalism and the Making of a Profession." *Making Journalists: Diverse Models, Global Issues*. Hugo de Burgh (der.) içinde. Oxon: Routledge. 58–74.
- Uçak, O. (2011). "Medyada Fikir İşçilerine Tanınan Haklar Süreci ve Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri", *III. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.383-400, İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Uğurlu, G. (2015). Emek Hareketlerinde Yeni Arayışlara Bir Örnek: Piyasalaşan Akademide Asistan Dayanışmaları. *ViraVerita*, Sayı 2, 45-64.
- Ulukan, U. (2014). Avrupa istihdam stratejisinin peri masalı: güvenceli esneklik. *Disk-Ar*, 52-63.
- Urhan, B. (2005). Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları. *Çalışma ve Toplum*, 1
- Uzunoğlu, S. (2017). *Gazetecilikte Preker Emegın Türkiye’deki Durumu*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Varlık, B. (1985). Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Vosko, L. F. (ed.). (2006). *Precarious Employment: Understanding Labour Market Insecurity in Canada*. Montreal and Kingston: McGill-Queen’s University Press.
- Ward, S. J. A. (2004). *The Invention of Journalism Ethics: The Path to Objectivity and Beyond*. Montreal–Kingston: McGill–Queen’s University Press.
- Waterman, P. (1999) "The New Social Unionism: A New Union Model for a New World Order". In: Munck R., Waterman P. (eds) *Labour Worldwide in the Era of Globalization*. International Political Economy Series. Palgrave Macmillan, London.
- Watson, T. J. (2008). *Sociology, Work and Industry*. (Fifth Edition). New York: Routledge.
- White, R. A. (1995). "From Codes of Ethics to Public Cultural Truth: A Systemic View of Communication Ethics." *European Journal of Communication*, 10 (4): 441– 459.
- White, A. (2012). *The Digital Labour Challenge: Work In The Age Of New Media*. ILO
- Wilensky, H. "The Professionalization Of Everyone," *The American Journal of Sociology* (V. 70, 1964), S. 137-158.
- Wilke, J. (1984). "The changing world of media reality." *Gazette*, Vol. 39, no. 3.
- Windahl, S., Rosengren, K. E. (1976). "The Professionalization of Swedish Journalists", *Gazette*, Vol: XXII (22), No: 3, 1976, s. 140-149
- Witschge, T. ve Nygren, G. (2009). Journalism: A Profession Under Pressure. *Journal of Media Business Studies*, 6 (1). 37-59.
- Wright, E. O. (1980). Class and occupation. *Theory and Society*, 9 (1), 177–214.
- Yankın, F. B. (2019). Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi* 7(2), 1-38.
- Yaylagül, L. (2019). Eleştirel Ekonomi Politik Bakış Açısından Medyada Tekelleşme Sorunu. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 48, 405-418.

- Yeşil, M. M. (2015). Ekonomi-Politik Yaklaşımı Bağlamında Medyada Tekelleşme Sorunu: Gazeteciler Üzerindeki Yansımalar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Journal*, 144-157
- Yıldırım, K. (2011). *Osmanlı Çalışma Hayatında İşçi Örgütlenmesi ve İşçi Hareketlerinin Gelişimi (1870-1922)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, D.; Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.
- Yılmaz, Y. (2015). *Medya Kuramları, Siyasal Sistemler ve Tarihi Değişimler Işığında Türkiye’de Gazetecilik Mesleği*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yücedoğan, G. (2000). *Türk Basın Sendikacılığı için Bir Örnek Fransız Basın Sendikacılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yücesan-Özdemir, G., (2000) “Direniş, Onay ya da Boyun Eğme? Hegemonik Fabrika Rejiminde Mavi Yakalı İşçilerin Hikâyesi”, *Toplum ve Bilim*, S.86, Güz, s. 241-300.
- Yücesan-Özdemir, G.; Özdemir, A. M. (2008). *Sermayenin Adaleti: Türkiye’de Emek ve Sosyal Politika*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yücesan Özdemir, G. (2014). *İnatçı Köstebek Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitabevi .

İnternet Kaynakları

- Adaklı, G., Aydoğan, A. (2018, 4 Nisan). “AKP Medyasının Arkaplanı: Neoliberal Medya Mimarisinin Bir Kroniği (1980-2002)”. Erişim Adresi: <https://halagazeteci.yiz.net/2018/04/05/47/>.
- Akkaya, Y. (2004). Toplumsal Hareket Sendikacılığı: Ne Kadar Yeni, Ne Kadar Eski?, sendika.org, <http://sendika1.org/2004/11/toplumsal-hareket-sendikaciligi-ne-kadaryeni-ne-kadar-eski-yuksel-akkaya/> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2015).
- Alan, Ü. (2015, 30 Ağustos). “Sendika gider, gazetecilik biter”. Erişim Adresi: <https://journos.com.tr/sendika-gider-gazetecilik-biter>
- American Press Institute (2021). What is journalism?. <https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/> Erişim Tarihi: 08.06.2021.
- Basın İlan Kurumu (2020, 4 Ağustos). “BİK, 2020 basın çalışanları istatistiklerini açıkladı”. Erişim Adresi: <https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/bik-2020-basin-calisanlari-istatistiklerini-acikladi/>
- “Basın Kartı Yönetmeliği”. (2018, 14 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.465.pdf>
- Basın Konseyi. “Tarihçe”. (<https://www.basinkonseyi.org.tr/tarihce/> Erişim Tarihi: 02.02.2021.
- Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun. Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5953.pdf>
- BİK (2020). “Basın İlan Kurumu 2020 basın çalışanları istatistikleri açıklandı”. Erişim Adresi: <https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/bik-2020-basin-calisanlari-istatistiklerini-acikladi/>

- BİK (2020, 30 Temmuz). “6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Gereğinde; İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2020 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ”. Erişim Adresi: https://ailevecalisma.gov.tr/media/52856/2020_temmuz.pdf
- BİK (2021). “Basın İlan Kurumu, 2021 Yılı Basın Çalışanları İstatistikleri Açıklandı”. Duyuru. Erişim Adresi: <https://bik.gov.tr/kurumsal-haberler/basin-ilan-kurumu-2021-yili-basin-calisanlari-istatistikleri-aciklandi/>
- CHP (2020, 22 Temmuz). “CHP’den Tek(el)leşen Medyanın Raporu”. Erişim Adresi: <https://chp.org.tr/haberler/chpden-tekellesen-medyanin-raporu>
- Coşkun, İ., Şahin, Ü. (2021, 3 Mayıs). “TGS Basın Özgürlüğü Raporu”. Erişim Adresi: <https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2020-2021/>
- “Danıştay basın kartı düzenlemesindeki sigortalılık şartının yürütmesini durdurdu”. (2020, 14 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.gazeteturk.com/danistay-basin-karti-duzenlemesindeki-sigortalilik-sartinin-yurutmesini-durdurdu/>
- “Doğan Holding’e rekor ceza”. (2009, 18 Şubat). Erişim Adresi: <https://www.cnnturk.com/2009/ekonomi/sirketler/02/18/dogan.holdinge.rekor.ceza/514295.0/index.html>
- Eres, B., Yüksel, H. (2018, 10 Mayıs). “AKP Döneminde Türkiye’de Değişen Medya Sermayesi”. Erişim Adresi: <https://halagazeteciyiz.net/2018/05/10/akp-doneminde-turkiyede-degisen-medya-sermayesi/>
- “FOX TV muhabiri, AKP Sözcüsü Çelik’in basın toplantısına alınmadı”. (2021, 2 Eylül). Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/fox-tv-muhabiri-akp-sozcusu-celikin-basin-toplantısına-alinmadi-1865700>
- “Hürriyet’te işte çıkartılan 46 gazeteci Meclis gündeminde”. (2020, 6 Kasım). Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/medya/233940-hurriyet-te-iste-cikartılan-46-gazeteci-meclis-gundeminde>
- IFJ (t.y.). “Standing up for journalists and journalism”. Erişim Adresi: <https://www.ifj.org/join-ifj/association-member/about.html>
- ILO (2020, 20 Ocak). “ILO’nun yeni raporuna göre, ücretli işlerin yetersizliği yaklaşık yarım milyar insanı etkiliyor” (Duyuru). Erişim Adresi: https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_734873/lang--tr/index.htm
- İnanıcı, H. (2007). 21. Yüzyılda Avukat ve Baro: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Birikim*, <https://www.birikimdergisi.com/guncel/143/21-yuzyilda-avukat-ve-baro-elestirel-bir-degerlendirme>.
- International Metal Workers Federation. (2007). “Survey on Changing Employment Practices and Precarious Work”, Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_dialogue/@actrav/documents/meetingdocument/wcms_161387.pdf
- “İSKİ’de taşeron çalışanlardan iş bırakma eylemi”. (2020, 8 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/01/08/iskide-kadro-icin-is-birakma-eylemi>
- Kaya, R. (t.y.). “Türkiye’de 1980 Sonrası Medyanın Gelişimi ve İdeoloji Gereksinimi”. Erişim Adresi: <http://www.dorduncukuvvetmedya.com/arsiv/akaya.htm>
- M4D (2019). *Medya İzleme Raporu*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Basın Evi. http://media4democracy.org/public/uploads/reports_4561472.pdf
- M4D (2020). *Medya İzleme Raporu Temmuz Ağustos Eylül*. Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Basın Evi. http://media4democracy.org/public/uploads/reports_3053853.pdf

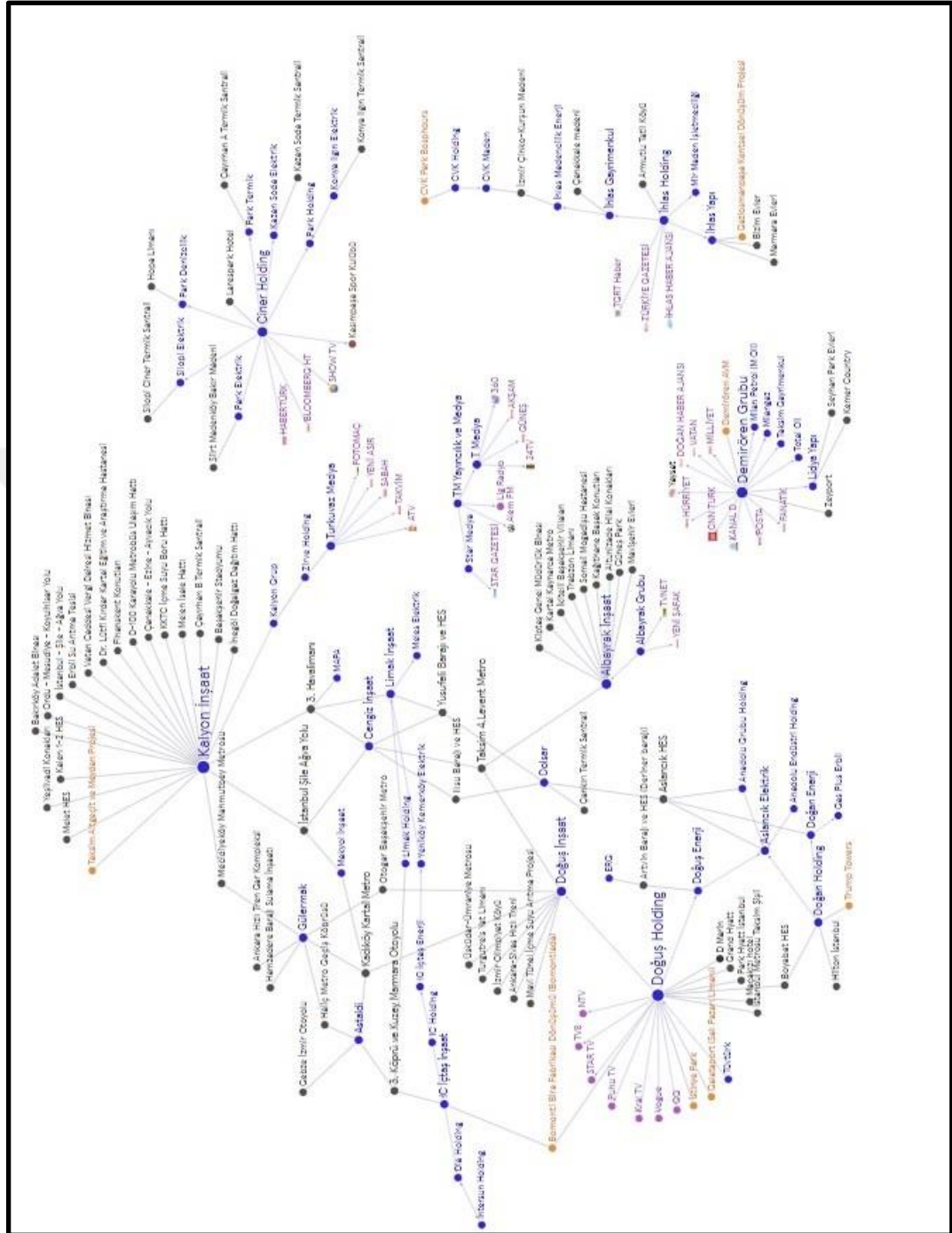
- MPM (2020). “MPM 2020”. Erişim Adresi: <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2020/>
- Oudanampsen, M.; Sullivan, G. (2004, 6 Ekim). Precarity And N/European Identity: (An Interview With Alex Foti (Chainworkers)). (Röportaj). Erişim Adresi: <https://www.metamute.org/editorial/articles/precarity-and-neuropean-identity-interview-alex-foti-chainworkers>
- Önderoğlu, E.; Aydın, S.; Aydın, İ. (2020, 13 Ekim). “Üç aylık medya/ifade özgürlüğü ihlalleri-Tam metin”. Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/bia-medya-gozlem/232552-uc-aylik-medya-ifade-ozgurlugu-ihlalleri-tam-metin>
- “PTT Kargo’da iş bırakma eylemi”. (2019, 6 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ptt-kargoda-is-birakma-eylemi-1706575>
- RSF (2021). “2021 World Press Freedom Index”. Erişim Adresi: <https://rsf.org/en/ranking/2021>
- “Sarı basın kartları iptal, gazeteciler isyanda”. (2020, 24 Ocak). Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/sar%C4%B1-bas%C4%B1n-kartlar%C4%B1-iptal-gazeteciler-isyanda/a-52137083>
- SGK (t.y.). “Kayıtdışı İstihdam Oranı”. Erişim Adresi: http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari
- Sönmez, M. (2002, 21 Şubat). “Reklam Harcamaları, Medya ve Medya İşsizleri”. Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/medya/7382-reklam-harcamalari-medya-ve-medya-issizleri>
- Sönmez, M. (2007, 4 Aralık). “Medyada Diktatörleşme ve Medya Aristokrasisi”. Erişim Adresi: <https://bianet.org/bianet/bianet/103329-medyada-diktatorlesme-ve-medya-aristokrasisi>
- “Sözcü’ye 14.5 milyon TL’lik vergi cezası”. (2020, 16 Aralık). Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/s%C3%B6zc%C3%BCye-145-milyon-tlik-vergi-cezas%C4%B1/a-55966428>
- Şener, K. (2021, 25 Haziran). “İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-1: Yazılı basında kamu bankaları reklamları dağılımı”. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-1-yazili-basinda-kamu-bankalari-reklamlari-dagilimi-haber-1526532>
- Şener, K. (2021, 1 Temmuz). “İktidar destekçisi medyaya akan kamu kaynağı-2: Televizyonlar arasında kamu bankaları reklamları dağılımı”. Erişim Adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/iktidar-destekcisi-medyaya-akan-kamu-kaynagi-2-televizyonlar-arasinda-kamu-bankalari-reklamlari-dagilimi-haber-1527141>
- Tahaoğlu, Ç. (2014). “Medyanın Künyesi: Kaç Kadın, Kaç Erkek?”. Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/medya/154466-medyanin-kunyesi-kac-kadin-kac-erkek>
- “TGC'den gazetecilerin fiili hizmet zammı için acil düzenleme çağrısı”. (2020, 13 Ekim). Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/medya/232658-tgc-den-gazetecilerin-fiili-hizmet-zammi-icin-acil-duzenleme-cagrisi>
- TGS (2010). *Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu*.
- TGS (2019). *2018-2019 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu*. <https://tgs.org.tr/basin-ozgurlugu-raporu-nisan-2018-nisan-2019/>
- TGS (2020). *2019-2020 Türkiye Basın Özgürlüğü Raporu*. (Haz. Ülkü Şahin, İlyas Coşkun, Beste Dönmez Gedek. <https://tgs.org.tr/tgs-basin-ozgurlugu-raporu-2019-2020/>

- TGS (2021). “Medyada COVID-19: Kısa Çalışma ve Ücretsiz İzin suiistimal ediliyor”. Erişim Adresi: <https://tgs.org.tr/medyada-covid-19-kisa-calisma-ve-uccretsiz-izin-suiistimal-ediliyor/>
- “TRT’den Kadro Açıklaması: Taşeron İşçilerin Statüsü Değiştirildi”. (2019, 17 Eylül). Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/213168-trt-den-kadro-aciklamasi-taseron-iscilerin-statusu-degistirildi>
- Tsianos, V., Papadopoulos, D. (2006). Precarity: A savage journey to the heart of embodied capitalism, <http://transform.eipcp.net/transversal/1106> (Erişim tarihi: 08.04.2020).
- TÜHİD (t.y.). İletişim Fakülteleri. Erişim adresi: <http://www.tuhid.org/yerli-iletisim-fakulteleri.html>
- TÜİK (2012). Yazılı Medya İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2012-13576>
- TÜİK (2018). İşgücü İstatistikleri, Ağustos 2018. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Aralik-2018-30681>
- TÜİK (2019). Yazılı Medya İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yazili-Medya--Istatistikleri-2019-33620>
- TÜİK (2019). İşgücü İstatistikleri, Temmuz 2019. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Temmuz-2019-30687>
- TÜİK (2020). İşgücü İstatistikleri, 2020. Erişim Adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>
- “Türkiye basın özgürlüğü listesinde 154. Sırada”. (2020, 21 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-bas%C4%B1n-%C3%B6zg%C3%BCrl%C3%BC%C4%9F%C3%BC-listesinde-154-s%C4%B1rada/a-53195234>
- Türkiye Medya Sahipleri Ağı, (t. y.). Erişim Adresi: <https://graphcommons.com/graphs/09426282-c311-4b39-be2c-1bd4f93b5771>
- TÜRK-İŞ (2021, 29 Temmuz). “Temmuz 2021 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”. Erişim Adresi: <http://www.turkis.org.tr/TEMMUZ-2021-ACLİK-VE-YOKSULLUK-SINIRI-d542757>
- Yerlikaya, İ. (1992). Basiret. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (5. cilt, 103-105 ss.). Erişim Adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/basiret--gazete>

EKLER

EK-1. Türkiye Medya Sahipleri Ağı

<https://graphcommons.com/graphs/09426282-c311-4b39-be2c-1bd4f93b5771>

EK-2. Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları

NACE REV 2 KODU	SEKTÖR ADI
J	BİLGİ VE İLETİŞİM
58	Yayıncılık faaliyetleri
58.1	Kitapların, süreli yayınların yayımlanması ve diğer yayıncılık faaliyetleri
58.11	Kitap yayımı
58.11.01	Kitap yayımı (broşür, risale, ansiklopedi, vb. dahil, çocuk kitaplarının, ders kitaplarının ve yardımcı ders kitaplarının yayımlanması hariç)
58.11.03	Çocuk kitaplarının yayımlanması
58.11.04	Ders kitaplarının ve yardımcı ders kitaplarının yayımlanması (sözlük, atlas, grafikler, haritalar vb. dahil)
58.12	Rehberlerin ve posta adres listelerinin yayımlanması
58.12.01	Rehberlerin ve posta adres listelerinin yayımlanması (telefon rehberleri, iş ve ticaret rehberleri, belediye ve şehir rehberleri, vb.)
58.13	Gazetelerin yayımlanması
58.13.01	Gazetelerin yayımlanması (haftada en az dört kez yayımlananlar) (reklam gazeteleri dahil)
58.14	Dergi ve süreli yayınların yayımlanması
58.14.02	Eğitime destek amaçlı dergi ve süreli yayınların yayımlanması (haftada dörtten az yayımlananlar)
58.14.03	Bilimsel, teknik, kültürel vb. dergi ve süreli yayınların yayımlanması (haftada dörtten az yayımlananlar)
58.14.90	Diğer dergi ve süreli yayınların yayımlanması (haftada dörtten az yayımlananlar) (çizgi roman, magazin dergileri vb.)
58.19	Diğer yayıncılık faaliyetleri
58.19.04	Değerli kağıtların yayımlanması faaliyetleri (pul, tahvil, hisse senedi, bono veya senet vb. değerli kağıtlar)
58.19.90	Bys. diğer yayıncılık faaliyetleri (kartpostal, tebrik kartları vb. ile katalog, poster, reklam materyali vb.)

EK-2. (Devam) Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları

58.2	Yazılım programlarının yayımlanması
58.21	Bilgisayar oyunlarının yayımlanması
58.21.01	Bilgisayar oyunlarının yayımlanması
58.29	Diğer yazılım programlarının yayımlanması
58.29.01	Diğer yazılım programlarının yayımlanması
59.12	Sinema filmi, video ve televizyon programları çekim sonrası faaliyetleri
59.12.01	Sinema filmi, video ve televizyon programları çekim sonrası faaliyetleri (ses-görüntü redaksiyonu, asıl kopyaların aktarımı, renk düzeltme, sayısal iyileştirme, görsel efekt, animasyon, alt yazı, başlıklandırma, grafik, vb. işler)
60	Programcılık ve yayıncılık faaliyetleri
60.1	Radio yayıncılığı
60.10	Radio yayıncılığı
60.10.09	Radio yayıncılığı (radio yayın stüdyoları vb.)
60.2	Televizyon programcılığı ve yayıncılığı faaliyetleri
60.20	Televizyon programcılığı ve yayıncılığı faaliyetleri
60.20.01	Televizyon programcılığı ve yayıncılığı faaliyetleri
61	Telekomünikasyon
61.1	Kablolu telekomünikasyon faaliyetleri

EK-2. (Deva) Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları

61.10	Kablolu telekomünikasyon faaliyetleri
61.10.15	Kablolu telekomünikasyon faaliyetleri (kablolu ağlar üzerinden internet erişiminin sağlanması hariç)
61.10.17	Kablolu ağlar üzerinden internet erişiminin sağlanması
61.2	Kablosuz telekomünikasyon faaliyetleri
61.20	Kablosuz telekomünikasyon faaliyetleri
61.20.02	Kablosuz telekomünikasyon faaliyetleri (kablosuz ağlar üzerinden internet erişiminin sağlanması ve uydu üzerinden yapılanlar hariç)
61.20.03	Kablosuz ağlar üzerinden internet erişiminin sağlanması
61.3	Uydu üzerinden telekomünikasyon faaliyetleri
61.30	Uydu üzerinden telekomünikasyon faaliyetleri
61.30.01	Uydu üzerinden telekomünikasyon faaliyetleri
61.9	Diğer telekomünikasyon faaliyetleri
61.90	Diğer telekomünikasyon faaliyetleri
61.90.04	Telekomünikasyon uygulamalarına yönelik radar istasyonlarının işletilmesi
61.90.05	İnternet kafelerin faaliyetleri
61.90.07	Telekomünikasyon hizmeti yeniden satıcılarının faaliyetleri
61.90.90	Bys. diğer telekomünikasyon faaliyetleri (uydudan izleme, iletişim telemetresi vb. uzmanlık gerektiren telekomünikasyon uygulamalarının sağlanması, çevrim içi internet erişimi sağlanması, VOIP sağlanması, vb.)
62	Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler

EK-2. (Devam) Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları

62.0	Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler
62.01	Bilgisayar programlama faaliyetleri
62.01.01	Bilgisayar programlama faaliyetleri (sistem, veri tabanı, network, web sayfası vb. yazılımları ile müşteriye özel yazılımların kodlanması vb)
62.02	Bilgisayar danışmanlık faaliyetleri
62.02.01	Bilgisayar danışmanlık faaliyetleri (donanım gereksinimleri gibi donanımla ilgili bilişim konularında uzman görüşü sağlanması, bilgisayar gereksinimlerinin belirlenmesi, bilgisayar sistemlerinin planlanması ve tasarlanması vb.)
62.03	Bilgisayar tesisleri yönetim faaliyetleri
62.03.01	Bilgisayar tesisleri yönetim faaliyetleri
62.09	Diğer bilgi teknolojisi ve bilgisayar hizmet faaliyetleri
62.09.01	Bilgisayarları felaketten kurtarma ve veri kurtarma faaliyetleri
62.09.02	Diğer bilgi teknolojisi ve bilgisayar hizmet faaliyetleri (kişisel bilgisayarların ve çevre birimlerinin kurulumu, yazılım kurma vb.)
63	Bilgi hizmet faaliyetleri
63.1	Veri işleme, barındırma ve ilgili faaliyetler; web portalları
63.11	Veri işleme, barındırma ve ilgili faaliyetler
63.11.08	Veri işleme, barındırma ve ilgili faaliyetler (veri girişi, verinin işlenmesi, özel raporların oluşturulması, depolanması, vb.)
63.12	Web portalları
63.12.01	Web portalı faaliyetleri
63.9	Diğer bilgi hizmet faaliyetleri

EK-2. (Devam= Bilgi ve İletişim Sektörü Alt Dalları

63.91	Haber ajanslarının faaliyetleri
63.91.01	Haber ajanslarının faaliyetleri (medya için haber, resim ve röportaj tedarik eden haber bürosu ve haber ajanslarının faaliyetleri)
63.99	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer bilgi hizmet faaliyetleri
63.99.01	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer bilgi hizmet faaliyetleri (bilgi araştırma hizmetleri, gazete kupürleri hizmetleri vb.)

EK-3. Anket Formu

TÜRKİYE’DE GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİNE YÖNELİK ANKET SORU FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu anket Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde doktora programı dâhilinde yürütülmekte olan güvencesizleşmenin gazeteciliğin mesleki pratiklerinde yarattığı dönüşümü inceleyen bir araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın amacı Türkiye’de gazeteciliğin güvencesizleşme sürecini çalışma koşulları, çalışma zamanı, örgütlenme ve iktisadi boyutlarıyla ele almak ve bu boyutların mesleki pratikleri nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında kimlik bilgilerinize dair bilgiler yayınlanmayacak, anket sorularına vereceğiniz yanıtlar yalnızca araştırma amacıyla kullanılacak ve başkalarıyla paylaşılmayacaktır. Araştırmamıza zaman ayırarak katılım gösterdiğiniz için teşekkür ederiz.

1. Yaşınız

- () 20’nin altında () 20-29 () 30-39
() 40-49 () 50-59 () 60 ve üzeri

2. Cinsiyetiniz

- () Kadın () Erkek

3. Annenizin mesleği

- () Ev Hanımı/ev içi emek () Özel Sektörde İşçi () Mevsimlik İşçi
() Kamuda İşçi () Tarım İşçisi () İşveren
() Memur () Serbest Meslek
() Diğer(Lütfen yazınız)

4. Babanızın mesleği

- () Özel Sektörde İşçi () Mevsimlik İşçi () Kamuda İşçi
() Tarım İşçisi () İşveren () Memur
() Serbest Meslek
() Diğer(Lütfen yazınız)

EK-3. (Devam) Anket Formu

5. Eğitim düzeyiniz

- ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise
☐ Ön Lisans ☐ Lisans ☐ Lisansüstü

6. Mezun olduğunuz fakülte?

- ☐ İletişim Fakültesi
☐ Diğer(Lütfen yazınız)

7. Çalıştığınız medya alanının türünü işaretleyiniz

- ☐ Yazılı Medya ☐ Online Medya ☐ Ajans
☐ Görsel Medya ☐ Diğer(Lütfen yazınız)

8. İstihdam durumunuzu işaretleyiniz

- ☐ İşsiz ☐ Stajyer ☐ Sözleşmesiz
☐ Serbest ☐ Telif usulü çalışan ☐ Kadrolu
☐ 4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli
☐ 5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli
☐ Diğer

9. Çalışma biçiminizi belirtiniz

- ☐ Tam zamanlı ☐ Kısmi/yarı zamanlı ☐ Serbest

10. Çalıştığınız kurumun türünü belirtiniz

- ☐ Kamu ☐ Özel ☐ Serbest

11. Şu anda (veya en son) çalıştığınız kurumdaki göreviniz?

- ☐ Stajyer ☐ Muhabir ☐ Foto-muhabir
☐ Haber Müdürü ☐ Editör ☐ Yazı İşleri Sorumlusu
☐ Diğer(Lütfen yazınız)

EK-3. (Devam) Anket Formu

12. Aylık ortalama gelirinizi belirtiniz

- () 2.825 TL'den az () 2.825 – 6.000 () 6.001– 9.000
() 9.001-12.000 () 12.001 – 15.000 () 15.000 TL'den fazla

13. Pandemi döneminde aylık ortalama gelirinizde herhangi bir azalma oldu mu?

- () Evet, oldu () Hayır, olmadı

14. İşinizden başka gelir kaynağınız var mı? (ek iş, emeklilik ücreti, aile yardımı, kira geliri vb.)

- () Evet, var () Hayır, yok

15. Kaç yıldır gazetecilik alanındasınız?

- () 1 seneden az () 1-5 () 6-10
() 11-15 () 16-20 () 20 seneden fazla

16. Kaç yıldır şu anda çalışmakta olduğunuz kurumda görev alıyorsunuz?

- () 1 seneden az () 1-3 () 4-6
() 7-9 () 10-12 () 13 ve üzeri

17. Sektör içerisinde kaç kere kurum değiştirdiniz?

- () Hiç değiştirmedim () 1-3 () 4-6
() 7-9 () 10-12 () 13 ve üzeri

18. Basın kartına sahip misiniz?

- () Evet, sahibim () Hayır, sahip değilim

19. Daha önce herhangi bir sebep gösterilmeksizin işten çıkartıldınız mı?

- () Evet, çıkartıldım () Hayır, çıkartılmadım

EK-3. (Devam) Anket Formu

20. Gazetecilik yaptığınız süre boyunca işsiz kaldınız mı?

- () Evet, 1 seneden az işsiz kaldım () Evet, 1-2 sene arasında işsiz kaldım
() Evet, 2-3 sene arasında işsiz kaldım () Evet, 3 seneden fazla işsiz kaldım
() Hayır, işsiz kalmadım

21. Daha önce meslekte kayıtsız/sigortasız çalıştınız mı?

- () Evet, çalıştım () Hayır, çalışmadım

22. Günlük ortalama çalışma sürenizi belirtiniz.

- () 8 saatten az () 8 saat () 9-11 saat
() 12-14 saat () 14 saatten fazla

23. Düzenli fazla mesai ücreti alıyor musunuz?

- () Evet, alıyorum () Hayır, almıyorum

24. Ürettiğiniz içerik çalıştığınız kurumun diğer organlarında yayınlanıyor mu?

- () Evet, yayınlanıyor ve bunun karşılığında ücret alıyorum
() Evet, yayınlanıyor; ancak bunun karşılığında ücret almıyorum
() Hayır, yayınlanmıyor

**25. Yeni iletişim teknolojilerinin gazetecilik mesleğine olan etkileri nelerdir?
(Birden fazla şıkkı işaretleyebilirsiniz)**

- () Haber yapım ve paylaşım olanaklarını kuvvetlendirmiştir.
() Okuyucu/izleyiciden gelen geribildirimlerin değerlendirilmesini kolaylaştırmıştır.
() Teknik uzmanlaşmaya ve işbölümünün artışına sebep olmuştur.
() Mesai saatlerinde esnek düzenlemelerin önünü açmıştır.
() Daha az çalışanla mesleği icra etmeyi kolaylaştırmıştır.
() Diğer(Lütfen yazınız)

EK-3. (Devam) Anket Formu

26. Yeni iletişim teknolojileri ile ilgili herhangi bir kurs aldınız mı?

- () Evet, aldım () Hayır, almadım

27. Çalıştığınız dönem boyunca sosyal haklarınızdan faydalanabildiniz mi? (doğum, askerlik, mahkumiyet, evlilik vb. durumlarda)

- () Evet, aldım () Hayır, almadım

28. Çalıştığınız kurumda toplu iş sözleşmesi yapılıyor mu?

- () Evet, yapılıyor () Hayır, yapılmıyor

29. Mesleğinizle ilgili herhangi bir kuruluşa (dernek, birlik, sendika) üye misiniz?

- () Evet, üyeyim () Üye değilim, ancak olmayı düşünüyorum
() Üye değilim ve üye olmayı düşünmüyorum

30. Daha önce mesleğinizle ilgili hak arama süreçlerine yönelik herhangi bir eyleme (basın açıklaması, yürüyüş, grev, iş yavaşlatma vb.) katıldınız mı?

- () Evet, katıldım () Hayır, katılmadım

31. Mesleğinizle ilgili gelecek kaygısı yaşıyor musunuz?

- () Evet, yaşıyorum () Hayır, yaşamıyorum () Kararsızım

32. Gelecek kaygısı yaşadığınız unsurları seçiniz. (Bir önceki soruya “Evet, yaşıyorum” ve “Kararsızım” yanıtlarını verenlerin cevaplama gerekmektedir. Birden fazla şık işaretlenebilir)

- () İşten çıkartılma
() İşyerinin kapanması
() Düzenli ücret alamama
() Meslekte yükselememe
() Yeni teknolojilere uyum sağlayamama
() Mesleği gereğince icra edememe
() Diğer.....(Lütfen yazınız)

EK-3. (Devam) Anket Formu

	Aşağıda toplam 33 ifade bulunmaktadır. Her bir ifadenin sonunda “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5)” seçenekleri yer almaktadır. Lütfen her ifadeyi dikkatlice okuyunuz ve size uygun gelen seçeneği işaretleyiniz. <u>Lütfen işaretsiz ifade bırakmayınız.</u> <u>Örnek:</u> Gazeteciliğin geleceği belirsizdir. 1 2 3 4 5	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	Gazetecilik mesleğinin çalışma koşulları gün geçtikçe kötüleşmektedir.	1	2	3	4	5
2	Mevcut çalışma koşullarımdan memnunum.	1	2	3	4	5
3	İş güvenliğim olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
4	Herhangi bir sebep gösterilmeksizin işten çıkartılabilirim	1	2	3	4	5
5	Aldığım ücret emeğimin karşılığı olarak yeterlidir.	1	2	3	4	5
6	Gazeteciler arasında görev tanımlarına göre (muhabir, editör, köşe yazarı, yazı işleri sorumlusu vb.) gelir dağılımı adaletlidir.	1	2	3	4	5
7	Mesleğe girdiğimden bu yana çalışma yoğunluğumun arttığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
8	Mesleğe girdiğimden bu yana günlük ortalama çalışma sürem arttığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9	Boş zamanım ve çalışma zamanım giderek iç içe geçmektedir.	1	2	3	4	5
10	Çalışma saatlerimin belirsiz olması beni rahatsız etmektedir.	1	2	3	4	5
11	Sektörde kısmi süreli çalışma, evden çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin arttığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5

EK-3. (Devam) Anket Formu

12	Esnek çalışma düzenini gazetecilik için daha verimli buluyorum.	1	2	3	4	5
13	İşe alımlarda gazetecilik eğitiminin önemli olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
14	Meslekte elde edilen tecrübenin, alınan eğitimden daha faydalı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
15	Yeni iletişim teknolojilerine dair uzmanlaşmalar (veri madenciliği, arayüz programlama, sosyal medya uzmanlığı vb.) meslekteki geleneksel becerilerin (haber toplama ve yazma, teyit etme, birincil kaynağa ulaşma vb.) önüne geçmiştir.	1	2	3	4	5
16	Teknolojideki yenilikler gazetecilerin istihdam edilme oranlarını olumsuz yönde etkilemektedir.	1	2	3	4	5
17	Gazetelerin daha az çalışanla çıkartılabilir hale gelmesi, gazetecilerin birden fazla görev üstlenmelerine neden olmuştur.	1	2	3	4	5
18	Muhabir kadrolarının daralması gazetecilik mesleğini olumsuz yönde etkilemektedir.	1	2	3	4	5
19	Gazeteciliğin temel vasıfları (araştırma yapma, veri toplama, haber yazma, haber doğrulama vb.) değersizleşmektedir.	1	2	3	4	5
20	İşsizlik, düşük ücretler, sendikasılaşma, sosyal haklarda gerileme, esnek istihdam ve benzeri unsurlar gazeteciliğin mesleki pratiklerini olumsuz yönde etkilemektedir.	1	2	3	4	5
21	Youtube, Periscope, Twitter ve benzeri mecralar işsiz kalan, çalışma koşullarından memnun olmayan gazeteciler için güvenceli bir ortam sağlamaktadır.	1	2	3	4	5
22	Editöryal bağımsızlığa sahibim.	1	2	3	4	5
23	Üreteceğim içeriğin seçiminde etkiliyim.	1	2	3	4	5
24	Habere ayrılan bütçe, üretilen içerik üzerinde belirleyicidir.	1	2	3	4	5
25	Ürettiğim içeriğin yayın aşamasında etkiliyim.	1	2	3	4	5
26	Üreteceğim içeriğin seçim, yazım ve yayın aşamasında çalıştığım kurumun yayın politikasını ve benden beklentisini gözetirim.	1	2	3	4	5
27	Yöneticilerimle istediğim zaman, istediğim koşullarda (örneğin yüz yüze) görüşebilirim.	1	2	3	4	5
28	Mesleki haklarımdan haberdarım.	1	2	3	4	5

EK-3. (Devam) Anket Formu

29	Sendika üyeliği meslekte yöneticilerin onaylamadığı bir durumdur.	1	2	3	4	5
30	Sendika, dernek ve mesleki birliklerin daha güvenceli çalışma koşulları sağlamada etkili olacağını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
31	Meslekte yükselme sürecimin (statü, maaş vb.) belirsiz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
32	Gazeteciler arasında güçlü bir dayanışma vardır.	1	2	3	4	5
33	Uzun vadede mesleğime devam etmeyi düşünüyorum.	1	2	3	4	5

EK-4. Mülakat Soru Formu

TÜRKİYE’DE GAZETECİLİK MESLEĞİNİN GÜVENCESİZLEŞME SÜRECİNE YÖNELİK MÜLAKAT SORU FORMU

Değerli Katılımcı,

Bu form Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde doktora programı dâhilinde yürütülmekte olan güvencesizleşmenin gazeteciliğin mesleki pratiklerinde yarattığı dönüşümü inceleyen bir araştırmaya veri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Araştırmanın amacı Türkiye’de gazeteciliğin güvencesizleşme sürecini çalışma koşulları, çalışma zamanı, örgütlenme ve iktisadi boyutlarıyla ele almak ve bu boyutların mesleki pratikleri nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında kimlik bilgilerinize dair bilgiler yayınlanmayacak, isim değiştirme yolu ile mülakat sorularına verdiğiniz cevaplar raporlanacak, mülakat sorularına vereceğiniz yanıtlar yalnızca araştırma amacıyla kullanılacak ve başkalarıyla paylaşılmayacaktır. Araştırmamıza zaman ayırarak katılım gösterdiğiniz için teşekkür ederiz.

Demografik Bilgiler

Kendinizi tanıtır mısınız?

Gazetecilik mesleğine nasıl başladınız? Mesleğe başladığınız dönemdeki çalışma koşullarından bahseder misiniz?

Eğitim hayatınızdan bahseder misiniz? Sizce gazetecilik mesleğinde eğitim istihdam edilebilirlik noktasında önemli mi? Üniversite eğitimi almış mezunların avantajlı ve dezavantajlı oldukları noktalar nelerdir? Bahseder misiniz?

Sektörde daha önce çalıştığınız işlerde ne kadar süre görev aldınız? İş değiştirme nedenleriniz nelerdi?

İşsiz kaldınız mı? İşsiz kalma sebebiniz neydi? Bu döneminizden bahseder misiniz?

Şu anda çalışmakta olduğunuz (eğer çalışmıyorsa bir önceki iş deneyimi üzerinden) işinizden bahseder misiniz? Ne zamandır bu kurumda çalışıyorsunuz?

İş yerindeki konumunuzdan ve uzmanlık alanınızdan bahseder misiniz?

Basın kartınız var mı? Basın kartı ile ilgili son dönemdeki gelişmeler ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

EK-4. (Devam) Mülakat Soru Formu

Güvencesizleşme ve Çalışma Koşulları Üzerine

İstihdam biçiminiz nedir? Meslekteki esnek istihdam politikaları ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Çalıştığınız kurumda işe alım ve işten çıkarma nasıl işlemektedir? İşe alımlarda hangi özelliklere dikkat edilmekte, işten çıkarmalarda süreç nasıl işlemektedir? Bahseder misiniz?

İşsiz kalma, işyerinin kapanması ve benzeri konularda gelecek kaygınız var mı? Yerinize başka birisi kolaylıkla istihdam edilebilir mi?

Kendinizi güvenceli hissediyor musunuz? Mesleğiniz genelinde güvenceli olarak tanımlayabileceğiniz bir konum var mı? En güvencesiz konumda kimler yer alıyor?

Çalışma şartlarınızda geçmişe kıyasla bir değişiklik görüyor musunuz?

Pandemi döneminde çalışma şartlarınızda herhangi bir değişiklik oldu mu? Bahseder misiniz?

Gazetecilik mesleği hamilelik ve askerlikte ücret alma hakkı, kıdem tazminatının daha yüksek hesaplanması ve benzeri sosyal haklar hususunda diğer iş kollarına göre daha ayrıcalıklı konumda yer almaktadır. Çalışma hayatınız boyunca bu sosyal haklardan yararlanabildiniz mi? Meslekte sosyal hakların kullanımına yönelik ne söylersiniz? Yıpranma payı hakkının iptal edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Yaptığınız işte emeğinizin karşılığını alabildiğinizi düşünüyor musunuz? Ücretiniz düzenli ödeniyor mu? Ek bir işte çalışıyor musunuz veya ek bir işte çalışmayı düşündünüz mü? Ürettiğiniz içerik çalıştığınız kurumun diğer organlarında yayınlanıyor mu? Bunun karşılığında ücret alıyor musunuz?

Normal bir iş günündeki rutininizden bahseder misiniz? Çalışma zamanınız ve boş zamanınız hakkında bilgi verir misiniz? Boş zamanlarınızda işinizle ilgili herhangi bir faaliyetle ilgileniyor musunuz? Mesai saatleriniz düzenli mi?

Çalışma yoğunluğunuzdan bahseder misiniz? Geçmişe nazaran çalışma yoğunluğunuzda bir değişiklik oldu mu? Olduysa bunun sebepleri sizce nelerdir?

EK-4. (Devam) Mülakat Soru Formu

Yeni iletişim teknolojilerinin çalışma pratiklerinize olumlu veya olumsuz herhangi bir etkisi oldu mu? Bu teknolojilerin kullanımının çalışma yoğunluğunuza herhangi bir etkisi oldu mu?

Yeni iletişim teknolojileri ile ilgili herhangi bir kursa, eğitime vs. katıldınız mı? Bu teknolojilerin kullanımı noktasında işvereniniz tarafından size karşı herhangi bir baskı uygulandı mı? Deneyimli gazetecilerin bu teknolojilere uyum sağlayabildiğini düşünüyor musunuz?

Gazetecilik mesleğindeki istihdam olanakları hakkında ne düşünüyorsunuz? Teknolojideki yeniliklerin gazetecilerin istihdamına herhangi bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Twitter, Youtube, Periscope gibi yeni mecralar ve yeni gazetecilik pratikleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce sektördeki bu yenilikler, güvencesiz çalışma koşulları içerisinde bir düzelme sağlayabilir mi?

Mesleğinizde statü, konum, maaş ve benzeri konularda yükselme şansınızı değerlendirir misiniz? Meslekte yükselmenin önündeki engeller daha çok çalışılan kurumdan mı, yoksa gazetecilik mesleğinin kendisinden mi kaynaklanmaktadır? Bu konudaki görüşlerinizi alabilir miyim?

Güvencesizleşme ve Mesleki Pratikler Üzerine

Gazetecilik ve profesyonelleşme hakkında ne düşünüyorsunuz? Güvencesiz çalışma koşullarında profesyonel gazeteciliğin sürdürülebilirliği mümkün müdür?

Sizce güvencesiz çalışma koşullarının haber yazma pratiklerine etkisi var mı?

Meslekteki güvencesizleşmenin içeriklerdeki magazinelleşme sürecine etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Sizce daha az muhabir kadrosu ile çalışılması, habere ayrılan bütçenin azaltılması ve benzeri durumlar bu sürece etki ediyor mu?

Haber toplama ve yazma sürecinizden bahseder misiniz? Editoryal bağımsızlığınız hakkında ne söylersiniz? İstedığınız içeriği haberleştirebiliyor musunuz? Bu konuda çalıştığınız kurumun yayın politikasıyla, yakın ilişkide olduğu paydaşlarıyla, kurumunuza reklam veren girişimcilerle ilgili herhangi bir sıkıntı yaşadınız mı?

EK-4. (Devam) Mülakat Soru Formu

Gazeteciliğe yönelik sansür politikaları hakkında ne söylersiniz? Ürettiğiniz içerikler üzerinde otosansür uyguladığınızı düşünüyor musunuz?

Ürettiğiniz içerik üzerinde ve bu içeriğin yayınlanma aşamasında söz sahibi olduğunuzu düşünüyor musunuz? Bu konuda etkili aktörler kimler?

Yöneticilerinizle olan ilişkinizden bahseder misiniz? Yöneticilerinizle istediğiniz zaman, istediğiniz koşullarda görüşebiliyor musunuz? Mekansal koşulların bu süreçte etkisi var mıdır? Gazetecilerin küçük binalardan plazalara taşınması ve mekânsal düzenlemelerde muhabir, editör, yazı işleri ve benzeri kadroların birbirinden ayrıştırılması hakkında ne söylersiniz?

Meslekteki uzmanlaşma ve işbölümünün artışı hakkında ne söylersiniz? Teknik gelişmelerin uzmanlaşma ve işbölümüne olan etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Teknik anlamda uzmanlaşmanın artışı, mesleğin icra edilmesini etkilemiş midir?

Güvencesiz çalışma koşullarının vasıflı gazeteci profiline etkisi var mıdır? Neden? Daha nitelikli ve tecrübeli gazetecilerin yerlerini daha genç ve daha tecrübesiz gazetecilere bıraktıklarını düşünüyor musunuz?

Gazetecilik ve işe yabancılaşma hakkında ne söylersiniz? İşsiz kalma, sendikasızlaşma, düşük ücretle çalışma gibi unsurların işe yabancılaşmaya yönelik etkisi var mıdır? Görüşlerinizi alabilir miyim?

Güvencesizleşme ve Direniş Pratikleri Üzerine

Herhangi bir mesleki kuruluşa üye misiniz? Çalıştığınız kurumda sendika olmasını ister miydiniz?

Daha önce mesleğinizle ilgili hak arama süreçlerine yönelik herhangi bir eyleme (basın açıklaması, yürüyüş, grev, iş yavaşlatma) katıldınız mı? Bu tür mücadele pratikleri hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mesleki kuruluşların, birliklerin ve sendikaların güvencesizleşmeyle mücadelede olumlu bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Neden?

Kurumunuzdaki diğer çalışanların, ücret, çalışma süresi gibi çalışma koşullarından haberdar mısınız?

EK-4. (Devam) Mülakat Soru Formu

Çalıştığınız kurumda yöneticilerinizle yaşayacağınız bir problemde ne yaparsınız?

Daha önceki deneyimleriniz üzerinden bu konuyu açar mısınız?

Gazetecilerin güvencesizleşme sürecine yönelik mücadele pratikleri ile ilgili ne söylersiniz? Bu mücadele daha çok bireysel mi yoksa örgütsel düzeyde mi seyrediyor? Bu konuyu açar mısınız?

Yeni teknolojilerin, direniş pratiklerine etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? (görünürlük, örgütlenme vb. durumlarda)

Gazetecilerin çalışma koşullarının güvencesizleşmesi ve bu sürecin mesleki pratiklere olan etkisinin düzelmesine yönelik herhangi bir öneriniz var mı? Ne yapılabilir?

Mesleğinize devam etmeyi düşünüyor musunuz? Mesleğinizi yeni başlayacak olanlara önerir misiniz?

Ekleme istediğiniz bir şey var mı?

EK-5. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Görüşmeci	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	İstihdam Durumu	5953 Sayılı Basın İş Kanunu'na tabi mi	Görev	Kurum Türü
Görüşmeci 1	Erkek	49	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Ekonomi Muhabiri	Yazılı Medya
Görüşmeci 2	Erkek	33	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Parlamento Muhabiri	Görsel Medya
Görüşmeci 3	Erkek	28	İletişim Fakültesi	Serbest	Hayır	Serbest	Dijital Medya
Görüşmeci 4	Kadın	32	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Muhabir	Yazılı Medya
Görüşmeci 5	Erkek		Siyasal Bilgiler Fakültesi	Serbest	Evet	Editör - Yazar	Dijital Medya
Görüşmeci 6	Kadın	31	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Hayır	Spiker	Dijital Medya
Görüşmeci 7	Erkek	29	Siyaset Bilimi Yüksek Lisans	Tam Zamanlı	Evet	Adliye Muhabiri	Yazılı Medya
Görüşmeci 8	Erkek	32	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Ankara Muhabiri	Yazılı Medya
Görüşmeci 9	Kadın	26	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Hayır	Editör	Dijital Medya
Görüşmeci 10	Erkek	31	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Hayır	Editör	Görsel Medya
Görüşmeci 11	Erkek		İşletme Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Parlamento Muhabiri	Görsel Medya
Görüşmeci 12	Kadın	42	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Hayır	Reji	Görsel Medya
Görüşmeci 13	Erkek	45	-	Tam Zamanlı	Evet	Foto-Muhabir	Yazılı Medya
Görüşmeci 14	Kadın	57	İletişim Fakültesi	Tam Zamanlı	Evet	Ankara Temsilcisi	Yazılı Medya
Görüşmeci 15	Kadın	34	-	Tam Zamanlı	Hayır	Adliye Muhabiri	Dijital Medya

EK-6. Çapraz Tablolar

		8.Çalıştığınız medya alanının türünü işaretleyiniz.					Total
		Yazılı Medya	Dijital Medya	Ajans	Görsel Medya	Diğer	
9.Çalışma biçiminizi belirtiniz.	Tam zamanlı	54	37	16	65	1	173
	Kısmi/yarı zamanlı	2	4	2	0	1	9
	Serbest	6	16	1	2	0	25
Total		62	57	19	67	2	207

Çalışma biçimi x medya alanı türü

		45.Esnek çalışma düzenini gazetecilik için daha verimli buluyorum.					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
7.İstihdam durumunuzu işaretleyiniz	Sözleşmesiz	0	1	1	1	0	3
	Serbest	2	3	2	2	4	13
	Telif usulü çalışan	7	2	4	5	3	21
	Kadrolu	16	8	13	9	7	53
	4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli	5	2	5	2	0	14
	5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli	22	16	23	16	8	85
Diğer		1	4	1	1	1	8
Total		53	36	49	36	23	197

İstihdam durumu x esnek çalışma düzenini verimli buluyorum

		12.Aylık ortalama gelirinizi belirtiniz.					Total	
		2.825 TL'den az	2.825 – 6.000	6.001– 9.000	9.001- 12.000	12.001 – 15.000		15.000 TL'den fazla
2.Cinsiyetiniz	Kadın	9	49	19	1	1	1	80
	Erkek	10	69	34	7	1	5	126
Total		19	118	53	8	2	6	206

Cinsiyet x aylık ortalama gelir

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

		12.Aylık ortalama gelirinizi belirtiniz.						Total
		2.825 TL'den az	2.825 – 6.000	6.001– 9.000	9.001- 12.000	12.001 – 15.000	15.000 TL'den fazla	
9.Çalışma biçiminizi belirtiniz.	Tam zamanlı	6	105	48	8	1	4	172
	Kısmi/yarı zamanlı	4	3	1	0	1	0	9
	Serbest	9	10	4	0	0	1	24
Total		19	118	53	8	2	5	205

Çalışma biçimi x aylık ortalama gelir

		15.Kaç yıldır gazetecilik alanındasınız?						Total
		1 seneden az	1-5	6-10	11-15	16-20	20 seneden fazla	
12.Aylık ortalama gelirinizi belirtiniz.	2.825 TL'den az	2	5	2	6	1	3	19
	2.825 – 6.000	1	32	33	23	7	22	118
	6.001– 9.000	0	3	11	10	8	21	53
	9.001-12.000	0	2	1	3	0	2	8
	12.001 – 15.000	0	0	0	0	0	2	2
	15.000 TL'den fazla	0	1	0	0	0	5	6
	Total	3	43	47	42	16	55	206

Aylık ortalama gelir x meslekteki deneyim

		13.Pandemi döneminde aylık ortalama gelirinizde herhangi bir azalma oldu mu?		Total
		Evet, oldu	Hayır, olmadı	
7.İstihdam durumunuzu işaretleyiniz	Sözleşmesiz	2	1	3
	Serbest	7	6	13
	Telif usulü çalışan	8	13	21
	Kadrolu	9	47	56
	4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli	3	12	15
	5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli	19	69	88
	Diğer	2	6	8
	Total	50	154	204

İstihdam durumu x pandemi döneminde aylık ortalama gelirden azalma

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

		14.İşinizden başka gelir kaynağınız var mı? (ek iş, emeklilik ücreti, aile yardımı, kira geliri vb.)		Total
		Evet, var	Hayır, yok	
9.Çalışma biçiminizi belirtiniz.	Tam zamanlı	49	123	172
	Kısmi/yarı zamanlı	6	3	9
	Serbest	16	9	25
Total		71	135	206

Çalışma biçimi x ek gelir

		15.Kaç yıldır gazetecilik alanındasınız?						Total
		1 seneden az	1-5	6-10	11-15	16-20	20 seneden fazla	
7.İstihdam durumunuzu işaretleyiniz	Sözleşmesiz	0	2	0	0	0	1	3
	Serbest	0	1	1	2	2	7	13
	Telif usulü çalışan	1	4	3	5	1	7	21
	Kadrolu	2	15	13	6	2	18	56
	4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli	0	3	4	6	0	2	15
	5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli	0	17	25	19	10	18	89
	Diğer	0	0	1	2	1	4	8
Total		3	42	47	40	16	57	205

İstihdam durumu x kaç yıldır gazeteci

		37.Herhangi bir sebep gösterilmeksizin işten çıkartılabilirim					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
7.İstihdam durumunuzu işaretleyiniz	Sözleşmesiz	0	0	0	1	2	3
	Serbest	0	2	2	4	5	13
	Telif usulü çalışan	2	1	2	3	13	21
	Kadrolu	12	11	9	12	12	56
	4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli	1	1	3	3	7	15
	5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli	9	18	9	29	23	88
	Diğer	1	0	0	3	3	7
Total		25	33	25	55	65	203

İstihdam durumu x sebep gösterilmeksizin işten çıkarılma

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

		22.Günlük ortalama çalışma sürenizi belirtiniz					Total
		8 saatten az	8 saat	9-11 saat	12-14 saat	14 saatten fazla	
2.Cinsiyetiniz	Kadın	7	22	46	5	0	80
	Erkek	14	34	58	11	11	128
Total		21	56	104	16	11	208

Cinsiyet x günlük ortalama çalışma süresi

		22.Günlük ortalama çalışma sürenizi belirtiniz					Total
		8 saatten az	8 saat	9-11 saat	12-14 saat	14 saatten fazla	
10.Çalıştığınız kurumun türünü belirtiniz.	Kamu	0	7	9	0	0	16
	Özel	17	46	91	15	9	178
	Serbest	3	3	3	1	2	12
Total		20	56	103	16	11	206

Kurum türü x günlük ortalama çalışma süresi

		46.İşe alımlarda gazetecilik eğitiminin önemli olmadığını düşünüyorum.					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
1.Yaşınız	20-29	16	10	8	10	10	54
	30-39	23	9	14	12	23	81
	40-49	7	7	10	8	10	42
	50-59	3	3	2	8	5	21
	60 ve üzeri	2	1	0	1	0	4
Total		51	30	34	39	48	202

Yaş x işe alımlarda gazetecilik eğitimi önemli değil

		55.Editoryal bağımsızlığa sahibim.					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
2.Cinsiyetiniz	Kadın	19	16	13	14	16	78
	Erkek	23	21	24	30	25	123
Total		42	37	37	44	41	201

Cinsiyet x editoryal bağımsızlık

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

		55.Editoryal bağımsızlığa sahibim.					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
10.Çalıştığınız kurumun türünü belirtiniz.	Kamu	7	4	1	0	3	15
	Özel	34	32	33	42	31	172
	Serbest	0	1	2	2	7	12
Total		41	37	36	44	41	199

Kurum türü x editoryal bağımsızlık

		60.Yöneticilerimle istediğim zaman, istediğim koşullarda (örneğin yüz yüze) görüşebilirim.					Total
		Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
11.Şu anda çalıştığınız kurumdaki göreviniz?	0	0	0	0	0	1	1
	Muhabir	13	5	11	24	33	86
	Foto-muhabir	1	0	1	0	1	3
	Haber müdürü	0	3	2	4	6	15
	Editör	2	8	8	20	14	52
	Yazı işleri sorumlusu	0	0	0	2	6	8
	Kameraman	0	2	1	1	1	5
	Genel yayın yönetmeni	0	0	0	0	3	3
	Bölge Müdürü	0	0	0	1	2	3
	Köşe yazarı	0	0	1	1	3	5
	Birden fazla görev	1	1	1	1	0	4
	Diğer	2	0	0	6	3	11
Total		19	19	25	60	73	196

Görev x yöneticilerle görüşme

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

		28. Mesleğinizle ilgili herhangi bir sendikaya üye misiniz?			Total
		Evet, üyeyim	Üye değilim, ancak olmayı düşünüyorum	Üye değilim ve üye olmayı düşünmüyorum	
7.İstihdam durumunuzu işaretleyiniz	Sözleşmesiz	0	1	1	2
	Serbest	5	3	5	13
	Telif usulü çalışan	6	11	4	21
	Kadrolu	23	15	18	56
	4857 (eski 1475) Sayılı İş Kanunu'na göre sözleşmeli	13	1	1	15
	5953 (212) Sayılı Basın İş Kanunu'na göre sözleşmeli	32	21	36	89
	Diğer	4	3	1	8
Total		83	55	66	204

İstihdam durumu x sendikaya üyelik

		26.Eğer bir kuruma bağlı çalışıyorsanız, çalıştığınız kurumda toplu iş sözleşmesi yapılıyor mu?		Total
		Evet, yapılıyor	Hayır, yapılmıyor	
10.Çalıştığınız kurumun türünü belirtiniz.	Kamu	9	7	16
	Özel	23	147	170
	Serbest	1	8	9
Total		33	162	195

Kurum türü x toplu iş sözleşmesi

		29.Daha önce mesleğinizle ilgili hak arama süreçlerine yönelik herhangi bir eyleme katıldınız mı?		Total
		Evet, katıldım	Hayır, katılmadım	
1.Yaşınız	20-29	26	28	54
	30-39	39	42	81
	40-49	32	14	46
	50-59	19	3	22
	60 ve üzeri	3	1	4
Total		119	88	207

Yaş x hak arama süreçlerine katılım

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

			gelecek kaygısı unsurları							Total
			İşten çıkartılma	İşyerinin kapanması	Düzenli ücret alamama	Meslekte yükselememe	Mesleği gereğince icra edememe	Yeni teknolojilere uyum sağlayamama	Diğer	
9.Çalışma biçiminizi belirtiniz.	Tam zamanlı	Count	84	82	73	69	108	23	12	150
	Kısmi/yarı zamanlı	Count	8	5	7	4	5	0	0	8
	Serbest	Count	8	11	15	3	12	4	1	21
Total		Count	100	98	95	76	125	27	13	179

Çalışma biçimi x kaygı unsurları

			gelecek kaygısı unsurları							Total
			İşten çıkartılma	İşyerinin kapanması	Düzenli ücret alamama	Meslekte yükselememe	Mesleği gereğince icra edememe	Yeni teknolojilere uyum sağlayamama	Diğer	
12.Aylık ortalama gelirinizi belirtiniz	2.825 TL'den az	Count	11	12	15	5	11	1	2	18
	2.825 – 6.000	Count	66	65	58	54	77	17	7	109
	6.001– 9.000	Count	17	15	18	14	27	7	2	38
	9.001- 12.000	Count	3	3	2	2	6	2	0	7
	12.001 – 15.000	Count	1	1	1	1	1	0	0	2
	15.000 TL'den fazla	Count	2	1	0	0	1	0	2	3
Total		Count	100	97	94	76	123	27	13	177

Gelir x kaygı unsurları

EK-6. (Devam) Çapraz Tablolar

			gelecek kaygısı unsurları							Total
			İşten çıkartıl ma	İşyerini n kapanm ası	Düzenli ücret alamam a	Meslekt e yüksele meme	Mesleği gereğin ce icra edeme me	Yeni teknoloj ilere uyum sağlaya mama	Diğer	
2.Cinsi	Kadın	Count	46	45	45	43	50	12	6	75
yetiniz	Erkek	Count	54	53	50	33	75	15	7	104
Total		Count	100	98	95	76	125	27	13	179

Cinsiyet x kaygı unsurları

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : CENGİZ, Özge

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/Gazetecilik	2017
Lisans	Anadolu Üniversitesi/ Basın ve Yayın	2013
Lise	Kandilli Kız Lisesi	2008

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2020-	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2014-2020	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2012-2012	İki Eylül Gazetesi	Muhabir
2011-2011	Hürriyet Eskişehir Gazetesi	Stajyer Muhabir

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

- Cengiz, Ö. (2020). Değirmen Kitabı Üzerinden Osmanlı'da Bilgi Ağlarına Yönelik Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37 (1).
- Cengiz, Ö. (2019). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Gözünden Gazeteciliğe Bakış. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 589-605.
- Cengiz, Ö. (2018). Bahçeden Temizlenen Ayrık Otları: Politik Sinema Bağlamında "Sonbahar" Filminin Analizi . *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5 (11) , 108-123 . Retrieved from <http://dergipark.org.tr/en/pub/asead/issue/41390/500159>

